

Magazin
for
Religionslærere,
med
Hensyn til vore Tider.

Udgivet

af

Lorenz Nikolai Fallesen,
Første residerende Kapellan ved Frue Menighed i Kiøbenhavn.

Ottende Bind, første og andet Hefte.

Ἀγαπητοὶ, μὴ παντὶ πνεύματι πιςεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐςιν.

Johannes.

Kiøbenhavn, 1799.
Trykt paa Gyldendals Forlag.

Nyt Magazin
for
Religionslærere,
med
Hensyn til vore Tider.

Udgivet
af
Lorenz Nikolai Fallesen,
Første residerende Kapellan ved Frue Menighed i Kiøbenhavn.

Andet Bind, første og andet Hefte.

„Ἀγαπητοὶ, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τα πνεύματα, εἰ ἐκ τοῦ Θεου ἐστιν.

Johannes.

Kiøbenhavn, 1799.
Trykt paa Gyldendals Forlag.

Til Læseren.

Jeg har her intet videre at erindre, end at Niemeyers Breve, hvis Slutning jeg havde formodet at kunne levere i dette Bind, først ere udkomne i Tydskland til Paaskemessen 1799. De giøre altsaa Begyndelse i næste Bind, hvorpaa Trykningen om en føie Tid skal begynde. Jeg har forandret mit Forsæt med at udgive Magazinet hefteviis, da adskillige Kiøbere have yttret det Ønske, hellere at faae et heelt Bind ad Gangen.

Slut-

Slutningen af Pontoppidans Levnet, saavidt nemlig Herr Paludan kan faae de dertil fornødne skrivtlige Efterretninger, skal ogsaa komme i næste Bind, der omtrent vil blive lige saa stort, som det nærværende.

Kiøbenhavn den 1ste Juni 1799.

Udgiveren.

Ind-

Indhold af ottende Bind.

Første Afdeling.

6. For-

Anden Afdeling.

I. Prædikener over Evangelier og Epistler.

5. Paa

B. Over

Tredie Afdeling.

7. Enge-

Fierde Afdeling.

4. Hyr-

I.

Det nærmeste Øiemeed af Jesu Død, og hvorledes samme endnu til vor Tid kan anvendes til Menneskenes Beroligelse ved Syndernes Forladelse.

Jeg forudsætter den Tilstaaelse, at, da i de senere Tider mange lærde Mænd med megen Skarpsindighed have skrevet om denne Materie, der af mig egentlig ikke kan siges noget Nyt i denne Henseende. Dog fortiener dette Dogme oftere at omtales, da det er alt for vigtigt, for blot at burde være et spekulativt Emne for Forstanden; meget mere har det tient til utallige Gemytters Beroligelse, og er af Religionens første Lærere, Apostlerne, paa det eftertrykkeligste blevet anvendt til Opmuntring i den christelige Gudsfrygtighed. Fordi Grunden til dette Dogme ere Jesu og hans Apostlers Udsagn; saa kommer alting an paa de Skrivtsteders harmoniske Fortolkning, i hvilke Jesu Døds Hensigter angives. Jesus maae dog selv bedst kunne belære os om hans frivillige Døds egentlige Hensigt. Der bliver dog en reel Forskiel imellem den egentlige Hensigt, som Jesus havde foresat sig med sin Død, og de symboliske Anvendelser, der deraf ere giorte til andre nyttige, især moralske Fortolkninger. Men Jesus siger: 1) at han vilde døe og det frivillig; 2) at Ver-

den skulde erkiende, at han elsker Faderen, i det han ansaae sin Død som en Sag, Gud havde besluttet, og hvorved han vilde bevise Kierlighed til sin Fader, Joh. 14, 31. 18, 11. og at hans Fader elskede ham, fordi han gav sit Liv hen, Joh. 10, 17.; 3) at hans Fader har foranstaltet hans Komme til Verden og hans Død af Kierlighed til Verden, Joh. 3, 16.; 4) at han døde for Menneskene, Matth. 20, 28. Mark. 10, 45.; 5) at han gav sit Liv for Faarene, som en god Hyrde, Joh. 10, 12. til en Gienløsning eller Befrielse, som han sagde, for Mange. Men hans Gienløsning havde til Gienstand deels de dagværende Religionslove, Matth. 11, 28. deels Umoralitet og en falsk Gudfrygtighed, Joh. 8, 32. 38. Matth. 5, 20. 6) at han udøste sit Blod til Syndernes Forladelse, Matth. 26, 28. (forudsat, at disse Ord ere originale, da de kun læses i een Evangelist; dog ogsaa uden Originalitet indeholde de en gammel Forklaring); 7) at Liv og Lyksalighed hos Menneskene skulde tilveiebringes ved hans Død, naar de fulgde ham, Joh. 6, 35. 8) Alle, der troe paa ham ogsaa i Korsets Død, skulle have det evige Liv, og ikke fortabes. 9) Ved hans blodige Død skulde der stiftes en nye Pagt, eller den af ham forkyndte Religionsmaade stadfæstes. Hverken som et Offer har Jesus ligefrem erklæret sig, eller udtrykkelig yttret det, at han ved Døden har villet tage det menneskelige Kiøns Sieles straffe paa sig, saa at han vilde udstaae dem for samme. Saa forskiellige de af Jesus angivne Hensigter af hans Død ere, saa ere de dog ikke saa fiernede fra hinanden, at de ikke skulde kunne bringes i Forbindelse eller Sammenhæng. Men naar jeg skal søge een Hensigt, som de andre skulle have Hensyn til, saa er det Stadfæstelsen af den nye Pagt. Udtrykket kan tillige modtage den tilforladeligste Forklaring, og Sagen stemmer overeens med Jesu øvrige Kald og Virken fra den Formaning af: forbedrer Eder, det nye Riges Tid er der — indtil Disciplernes Kaldsbrev: gaaer hen i al Verden og prædiker for alle Folk,

Matth.

Matth. 28, 19. 20. og til Belærelsen efter hans Opstandelse, Luk. 24, 45. 46. Altsaa maatte Christus lide, og opstaae, og lade prædike Bod og Syndernes Forladelse. Da Pagten fra de ældre sandselige Tider af betydede Guddommens Akkord med Menneskene, og derfor indbefattede Forskrivter og Forjættelser, Virken og Haaben i sig; saa staaer og siden efter i de hellige Skrivter Udtrykket Pagt for Betingelserne af det religiøse Forhold imellem Gud og Menneskene. Den nye Pagt betyder altsaa den nye Religionsforskrivt: at Menneskene, uden at sætte nogen Værd eller Fortieneste i Skikke og Offringer, ved en reen og virksom Gudfrygtighed skulle erhverve sig Guds Velbehag. Jesu Død tiente ikke til Beviis for denne Læres Sandhed; Beviset derfor satte Jesus i den indvortes Sandhed, Joh. 7, 17. Men et Hielpemiddel var Døden, for at giøre Menneskene opmerksomme, og at stadfæste den forkyndte Lære ved den derpaa følgende Opstandelse; derved giøres Jesus ikke til en sædvanlig Lærer eller Sokrates *). — Forskiellen i Matthæus, hvor Ordene

A 3 hedde:

*) Af denne Lære fulgde alt det øvrige; f. Ex. jødiske Fortrins og andre Forventelsers Afskaffelse. At Jesus derfor har villet døe, for at udrydde de jødiske Nationalbegreber om et jordiskt Messiærige, eller den jordiske Messiasidee i Henseende til ham, kan i det mindste ikke som nærmeste Hensigt antages, men staaer under Hensigten om den forkyndte Religions Stadfæstelse. Jesus erklærede sig med de bekiendte uskyldige Forestillinger, som Messias, at Jøderne ikke skulde vente nogen anden; men han kunde ikke ansees for en jordisk Folkebefrier, og dog kunde hans Religionsstiftelse gaae overstyr. Jøderne kunde vedblive at ansee sig for et Folk, som Gud i Særdeleshed tog sig af. Men ingensteds i Jesu Taler og Apostlernes Breve tales om et saadant Forehavende. Jesus var da blot død for Jødernes Skyld, der forlangde en politisk Lykfaliggiører; og dog vare ikke engang alle Jøder af denne Mening. Himmelfarten kunde, tilligemed Læren, bidrage det meste til at udrydde den jordiske Forventelse. Imidlertid hialp Jesu Død til, at Jøderne aflagde de jordiske Begreber.

hedde: den nye Pagtes Blod; og i Lukas og Paulus:
nye Pagt i mit Blod — den maae have havt hvilken
helst Oprindelse, enten af en Misforstaaelse af det
daiske Sprog, som bevises i newer theologisc
Journal 1796. S. 187, eller af en anden Udtr
nes Forvexling — forandrer ikke den Sætning: at
Død har Hensyn til den af ham stiftede nye Relig
Matthæus melder: denne Kalk har Hensyn til den
Pagtes Blod, der udøses for de Mange til Synde
Forladelse; Lukas: denne Drik har Hensyn til den
Pagt ved mit Blod, der udøses for Eder. Jesus h
i levende Live lige til sin Død lært den moralske Relig
og det med ufortrøden Fornægtelse og Opoffrelse.
selig blev Guds Kierlighed derved erkiendt, at han
en saa udmerket Maade ved en merkværdig Person
sørget for Menneskenes bedre Kundskab, Belærelse
Trøst. Jesus giorte Alt, lærde og døde til Gavn
Menneskene. Han gienløste og befriede dem fra Cer
nierelig ionen, der var misforstaaet og misbrugt, h
frembragt Overtroens og Vantroens Vildfarelser,
Lastværdighed og fremskyndet Forfølgelsesaand; me
fra de Synder, der af urigtig Kundskab havde faae
res Oprindelse, og fra det slette Sindelav, der var ge
det Modsatte af en Abrahams Sindelav. Løsriv
fra Synden havde sammes Tilgivelse i Følge med sig.
da Synden blev hævet, saa bortfaldt og sammes St
og saaledes kunde evig Lyksalighed være de Menne
fulde Forhaabning, der antoge den ved hans Død
fæstede Lære til Rettesnor. At gienløse — var
et saadant Kald, som Jesus opfyldte, ganske nødve
Naar noget skal stiftes og opbygges; saa maae noge
ges bort og rives ned. Ved de Lærdomme, der sigt
det Bedre, finder stedse i Henseende til nogle Objecte
Afskaffelse, og hos Subjecterne en Befrielse eller Gien
ning — Sted. Jesus maatte derfor, da han vild

medbringe en rigtigere Kundskab, renere Moralitet og sand Velfærd, befrie Menneskene fra det Modsatte.

Apostlerne udviklede Jesu Taler; og rensede dem efter de Omstændigheder og Kundskaber, som de forefandt hos Disciplerne, og efter den moralske Trang, som de hos de Christne maatte raade Bod paa. Ogsaa de anprise først Jesu Redebonhed til at lide, hvorved han havde aflagt et Beviis paa sin Kierlighed til Gud og Menneskene, 1 Joh. 3, 14. 16. Ephes. 5, 2.; men ikke mindre havde Gud for det andet ved at hengive sin Søn bekiendtgiort sin Kierlighed paa en herlig Maade, Rom. 5, 6—10. 8, 31. 32. Tit. 2, 11. 3, 4. 1 Joh. 4, 10. 19. Ved sin Død havde Jesus for det tredie fuldendt Menneskenes Gienløsning deels fra al Uretfærdighed, Tit. 2, 14., fra den forfængelige Afgudsdyrkelse, 1 Pet. 1, 18. deels og fra den mosaiske Lovs Truster, Gal. 3, 10—13. Ebr. 2, 12—14. For det fierde forenes denne Gienløsning med Syndernes Forladelse, Ephes. 1, 7. Colos. 1, 13. 14. For det femte har Jesus opoffret sit Liv for Menneskene, for Mange, Rom. 5, 10. Som en Følge af hans Vandel og Død var for det fiette, Lyksalighed, Retfærdiggiørelse, et evigt Liv. Rom. 5, 18. 6, 23. Herved var for det syvende bleven oprettet en nye Religion, der skulde forene Jøderne og Hedningerne til eet Religionsselskab, naar begge vilde aflægge Vildfarelser og Laster, og følge den forsfæstede Religionsstifters Forskrivter, Ephes. 2, 12-18. Derfor var og for det ottende blevet et Lære-Embede stiftet, som skulde indbyde Menneskene til det lykkelige Forhold til Gud ved Retfærdighed. 2 Cor. 5, 19. 20.

Naar man sammenligner disse Apostlernes Sætninger med Jesu Udsagn, saa bliver man ikke allene den største Overeensstemmelse vaer imellem begge, men man finder tillige en Grund til at ansætte den ny Religions Stiftelse, hvorved Lovens Haandskrivt skulde tilintetgiøres, Fiendskabet imellem de hidtil uenige Nationer, Jøderne og

Hedningerne, standses, almindelig Moralitet opvækkes, og Venskab med Gud tilveiebringes — som Basis for alle de Hensigter, som Jesu Død havde. Imidlertid brugde Apostlerne for deres Nødtørftigheders Skyld, de havde bestemt deres Læreformer for, endnu nogle særegne Talemaader, der saaledes nærme sig til de forrige, at de enten tilkiendegive det samme, eller dog let kunne forenes dermed. Dertil hører, 1) at Apostlerne anvende Forestillingerne og Talemaaderne om Offringer, og altsaa og om Blodet, for dermed at betegne Jesu Døds Hensigt og Nytte, 1 Pet. 2, 24. Ebr. 9. 2) At Jesus har forsonet Verden med Gud, Rom. 3, 24. 25. 5, 10. 2 Cor. 5, 18. 19. Dog findes Grunden til Forsoningen ligesaavel i Jesu Lære-Embede, som i Jesu Død. Ogsaa Johannes kalder Jesus en Forsoner for den hele Verdens Synder, 1 Joh. 2, 2. Saaledes bruge Apostlerne og Forestillingen om en Renselse, der ved Jesus var vederfaret det menneskelige Kiøn. Derhen maae og regnes Udtrykket, at borttage eller bære Synden. 3) Endnu udtrykkeligere erklære Apostlerne, at ved Jesus og hans Død den mosaiske Lov er bleven ophævet. Rom. 7, 4. 6. Gal. 3, 10. ꝛc. 4, 5. Ephes. 2, 13. Col. 2, 14. ꝛc. Ebr. 10, 1—18. 9, 11. ꝛc. Dette kunde nu skee med tydelige Ord, da Jesu Ærende var bleven fuldendet, og der var skeet en lykkelig Begyndelse med de nye Christnes Overgang fra de forrige Religionspartier. Apg. 13, 38. 4) Er det merkværdigt, at Apostlerne skildre Virkningen af de for Menneskene af Jesus paatagne Beskæftigelser og Lidelser som noget vedvarende, der paa en vis Maade endog i Himmelen fuldføres af ham. Paulus siger, at Jesus endnu beder for Menneskene, og antager sig dem hos Faderen.

Nu skulde egentlig Undersøgelsen følge, hvad for Slutninger man da kunde uddrage af disse Betegnelser om Jesu Døds Hensigter. Men i Forveien vil det dog være nødvendigt, at forudsende nogle almindelige Anmerk-

merkninger til at forklare hine Skriftsteder, som og nogle deri forekommende billedlige Udtryk.

1) Saavel i Jesu Taler som i Apostlernes Skrifter kan man ikke miskiende de sammenlignende og billedlige, tropiske og symboliske Anvendelser, som de til Læresætningernes Oplysning have taget deels af de til samme Tid sig tildragende og forekommende Begivenheder, deels fra ellers bekiendte Gienstande. Bekiendt er det, hvorledes Jesus sammenlignede sit moralske Riges Stiftelse med de i Øiet faldende Natur- og andre Ting; da han blev opfordret til at spise, betiente sig af de Ord, at det var hans Spise, at giøre hans Faders Villie, eller da han havde bespiist en Mængde Mennesker med Brød, erklærede sig for det sande Brød; ja kaldte Troen paa ham, naar han var bleven dræbt, en Spisen af hans Kiød og en Drikken af hans Blod. Paa lignende Maade oplyste Paulus, fuld af Skarpsindighed, Christendommens Lære for Jøderne af den jødiske Gudstieneste, og for Hedningerne med Ting, der stemte overeens med deres Indsigter. Fornemmelig har Forfatteren af Brevet til de Ebræer, hvis det ikke er Paulus selv, ved en vidtløftig Sammenligning af Jesu Liv og Død med den jødiske Religionsforfatning udmalet Pauli Ideer, i det han, for at styrke vaklende Christne, der have været Jøder, forestillede dem, at Jesus var at ansee som den ypperste Præst, høiere, end de dødelige Præster af Levi Stamme, en Præst af den nye og bedre Religion, hvori han lignede Melchisedek, og at Jesu Død var af en uendelig Nytte, og giorde alle Dyrs Offringer overflødige. Det var ganske vist Jesu første Discipler om at giøre, at stadfæste Lærdommens Sandhed, og at indlede Jødedommens og Hedenskabets Afskaffelse; at opmuntre de Christne til Helligelse, og at trøste dem mod Foruroligelser og Lidelser. Dertil brugde de Billeder om Offringer og om den ypperste Præst, om Paaskelammet, om Omskiærelsen. De sammenlignede Daaben med en tilsyneladende Død. De sagde, at Jesus

ved at erfare Udelser var bleven opvakt til Medlidenhed og Forbarmelse; at hans Korsfæstelse havde afskaffet Moses Lov; at hans Opstandelse var en Forvisning om det tilkommende Liv. Det nægtes aldeles ikke, at der i disse Billeder indeholdes noget virkeligt, men desuagtet bør Udtrykkene, som Apostlene bruge, ikke tages i den nærmeste og en utropisk Betydning.

Oftest bliver Jesu Død forestillet under Billedet af Offringer. Det var ganske naturligt, at Apostlene, der som Jøder vare dannede og opdragne under Offerlovene, betragtede Jesu Død som et Offer, hvormed den og havde en saa stor Lighed. Jesus blev uden Brøde ført til Døden; han døde for Andre og Andres Skyld; og Hensigten var, at frie Menneskene fra Synd og dens Straf, og i en vis Forstand at forsone dem. Desuden kunde de bevæges dertil ved Jødernes Fordring, som, vante ved sandselige Midler, ved den nye Religion vilde savne Offringerne til en formeentlig Forligelse med Gud. Og herved maae man ikke forglemme den Brug, som Apostlerne efter den brugelige Fortolkningsmaade giorde af den gamle Pagtes Bøger og Religion, som af et Repertorium eller et Archiv, hvoraf de troede at kunne øse Erklæringer eller Oplysninger for det Efterfølgende. Da de forudsatte, at Alt i Forveien var besluttet af Gud, saa søgde de og i den gamle Religions Bøger Anmeldelsen om Jesu Begivenheder, og anvendte dem paa de nye Tildragelser. Paa denne Maade sagde Jesus: saaledes staaer der skrevet, Luk. 24, 32. paa samme Maade og Paulus og Petrus, Apg. 3, 15. 26, 22. 23. 1 Cor. 15, 3. 1 Pet. 3, 11. Derved blev tillige Anstødsstenen om en korsfæstet Religionsstifter formildet. Dog kunde Jesu Død ikke betragtes som et egentligt Offer, der fandt Sted hos Jøderne; meget mere havde den i mange Stykker aldeles ingen Overeensstemmelse med Offringerne. Jødernes Offringer vare en politisk-religiøs Anordning, hvorved Mennesker kun ved ringere og uforsætlige Forseelser, der skede af Uviden-

hed

hed og Uforsigtighed, eller ved at have giort sig urene, atter skulde udsone sig med Menigheden, og tillige gisres opmerksomme paa at undgaae lignende Forseelser, samt Kilderne dertil. Boden, som de maatte betale ved at frembringe et Offer, den ellers dem treffende Foragt og Udelukkelse fra offentlig Omgang, og især fra Adgang til Gud, maatte være Bevæggrund for dem til at vogte sig for Forseelse. De forsætlige Forbrydelser, saa og de, der i Loven var sat Dodsstraf paa, som Mord og Skiørlevnet, kunde ikke udsones ved Offer. Forfatteren af Brevet til Ebræerne siger Cap. 9.: Offringerne forskaffe kun en legemlig Renselse, der befriede fra verdslige Straffe. Den Offrende maatte bekiende sin Brøde paa Dyrets Hoved, og naar det blev slagtet, lægge Haanden paa Hovedet. Hvor forskiellig er herfra Jesu Død, hvorom han selv ingensteds har sagt, at han havde taalt den i slige Hensender. Men Apostlerne giøre Anvendelsen, at vi ved Jesu Død befries fra alle Forseelser.

Da Offringerne befrie fra Følgerne af Forseelsen, og atter tillade Adgang til Gud, saa tilskrive Jøderne dem en Renselse. Apostlerne have og tillagt Jesu Død denne Virkning, snart en moralsk, at hans Død skulde tilveiebringe en Reenhed i Mennesket, snart en forsikkrende og forklarende Virkning, som det skede hos Offringerne, Ebr. 9, 12.: „naar Dyrs Offring hielper til legemlig Reenhed; hvor meget mere maae da Jesu, den helligste Lærers Død, der og kan betragtes som et Offer, bringe os til aandelig Reenhed." Johannes siger i første Brev 1, 7.: „naar vi omgaaes i Lyset, ligesom han er i Lyset, saa have vi Samfund med hverandre, og Jesu Christi hans Søns Død renser os af al Synd, det er, giver os den Forsikkring, at vi paa saadan Maade kunne haabe Befrielse fra Syndens Straf, uden at der kræves andre Renselses- og Forsoningsmidler." Iligemaade synes det at være en fra Offertienesten laant Talemaade, naar der siges om Jesus, at han har baaren

Men-

Menneskenes Synder. Bukken, der efter 3 Mos. 16, 21. 22. blev sendt i Ørken, leed, saa at sige, for Synderne, bar dem bort, og blev for Jøderne et Symbol paa Befrielsen fra samme. Men Talemaaden af egen og fremmed Overtrædelse bruges og af Mennesker, der lide og straffes derfor. 3 Mos. 20, 19. 20. 24, 14. 15. Begræd. B. 5, 7. Ezech. 18, 20. 23, 49. 44, 10. Betydningen maatte man altsaa bestemme af Sammenhængen. Døberen Johannes kaldte Joh. 1, 29. Jesus et Guds Lam, der bar Verdens Synder. Han erkiendte meget sandsynlig den Hensigt, som Jesus skulde opfylde, nemlig at ville afbringe Menneskene fra Synden og forbedre dem. Meget naturligt kunde det falde ham ind, at Jesus ved denne Beskæftigelse for Syndernes Skyld kom til at taale mange Gienvordigheder. Han kaldte ham et af Gud udkaaret Lam, og det er ikke usandsynligt, at dette Udtryk efter de lærde Jøders Vane faldt ham ind af Es. 53. „Han var et Lam, han bar vore Synder," — enten saa dette Kapitel virkelig handlede om Jesus, som Mesias, eller ikke. Begge Betydninger vare altsaa forenede, den, at Jesus skulde borttage Synden, og at han vilde komme til at lide ved denne Beskæftigelse.

Forsoningen eller Udsoningen, der tilskrives Offringerne, er dog intet andet, end Resultatet af et gunstigere og behageligere Forhold, som atter igien oprettes med Dommeren, hvorpaa Mennesket med roligere Sindelav kunde forlade sig. 2 Cor. 5, 19. „Gud har forsonet Verden med sig selv," giort saadanne Foranstaltninger, at Mennesker kunne ansees og behandles af ham med Godhed. Apostlerne skulle nu forkynde Formaningen, at Menneskene skulle indgaae Betingelserne og bruge Midlerne.

3) Naar nogle Udsagn tilkiendegive, at Jesus er død for Menneskene, hvor Præpositionerne ὑπερ, περι og αντι staae, saa kan deraf ikke ligefrem udledes en egentlig fyldestgiørende (stedvertrædend, vicaria) Død.

Thi

Thi uden at tale om, at Betydningen af disse Præpositioner ikke er saa bestemt; saa lader sig og ved de fleste Steder bevise, at Meningen af hine Forord beqvemmere kunde angives ved for — Skyld — til Beste. Naar Jesus siger Joh. 6, 51. „Brødet, som jeg vil give, er mit Kiød (staaer i Forbindelse med mit Kiød), hvilket jeg vil give for Verdens Liv;" saa kan det sidste Udtryk ligesaa godt hedde: til Verdens Lyksaliggiørelse. Joh. 10, 12. „en god Hyrde lader sit Liv for Faarene," betyder vel kun: bryder sig for Faarenes Skyld ikke om sit Liv, for at redde dem. 1 Pet. 3, 17. 18. „det er bedre, ifald det er Guds Villie, at I lide for gode Handlingers Skyld, end for Misgierningers Skyld, som og Christus engang har lidt for vore Synder, den Retfærdige for de Uretfærdige" — kan efter Sammenhængen dog blot hedde: for de Uretfærdiges Skyld. — 1 Joh. 3, 16. „Jesus har sat sit Liv til for os, og vi skulle og sætte vort Liv til for Brødrene — kan dog kun betyde: vi skulle til Menneskenes Held ikke spare os selv, endog opoffre det dyrebareste, og, som det hedder V. 18. ikke blot elske i Ord, men i Sandhed. Paulus siger paa en lignende Maade, Colos. 1, 24. at han lider for de Christne. Efter Eb. 6, 20. er Jesus og gaaet ind for os, til vort Beste, i Himmelen. Endog paa de Steder, der give et større Skin af Betydningen istedet for — kan denne Betydning dog ikke med Tilforladelighed bestemmes. Matth. 20, 28. og Mark. 6, 41. staaer vel αντι: at give sit Liv til en Gienløsning eller til en Løsepenge, til Beste for Mange, eller istedet for Mange. Men Udtrykket Mange synes mere at forsvare Betydningen: til Beste, end istedet for. — Joh. 15, 14. „Ingen viser større Kierlighed, end den, der lader sit Liv for sine Venner." — Rom. 5, 6. 8. „Christus er død for os Ugudelige, da vi vare hans Fiender." Ogsaa her behøves ikke nødvendigen at antages et: istedet for. — 2 Cor. 5, 14. „I det vi dømme dette, at, dersom

Een

Een er død for Alle, saa ere de Alle døde." Da denne Slutning staaer imellem Formaningerne til Helliggjørelse, saa maae det sidste — døde — forstaaes moralsk med Hensyn til Synden. Thi Forklaringen følger strax derpaa: „men han er død for Alle, at de Levende ikke leve sig selv, men ham, der er død og opstanden for dem." En lignende Slutning findes Rom. 6, og det med samme Udtryk, V. 10. 11. Naar derfor den Læresætning bliver bekiendt, at Jesus har lidt og er død paa Korset for os, saa vilde man dog kun kunne fortolke den uegentlig, skiønt det i en vis Henseende kan siges om den, der lider til en Andens Beste, at han har lidt i hans Sted. Selv de før anførte Offringer, af hvilke man har udledt en vigtig Grund for den lidende og mæglende Fyldestgiørelse, vare dog ikke egentlige, men symboliske Mæglere. Den gamle Verden havde den Mening, at, naar en Mand der blev anseet for retfærdig, leed, han da bar Lidelsen for de Andres, nemlig for de Ondes Skyld. Thi da man ikke indsaae nogen Grund, hvorfor Lidelsen skulde ramme ham (skiønt Aarsagerne dertil kunde ligge i Naturforbindelsen og Verdens Indretning); saa maatte han lide til Andres Beste. De Fromme pleiede at yttre det Forlangende og Ønske, at tage Andres Straffe paa sig. I den jødiske Bog, Sohar, tager Messias alle Jødernes Lidelser paa sig (Man see Schmidts Bibliot. für Kritik und Exegese, B. 1. St. 1. S. 49.). Hertil kommer endnu den menneskelige Forestilling, at Gud ved et udvortes Middel forlanger Forsoning. Saaledes staaer Es. 53. en Beskrivelse om en retfærdig Guds Tiener, der selv var uskyldig, men bar Andres Synder. Jeg vil her ikke tillade mig en afgiørende Forklaring over denne merkværdige Episode i denne aandrige Bog. Forudsat, at den hører til Sammenhængen, saa opmuntrer Propheten Jøderne til en glad Tilbagegang fra Babylon til Jerusalem. Grundene dertil laanes deels af den hæderfulde Befrielsesmaade, der var skeet uden at løskiøbes ved

Penge

Konge, deels af Sagens herlige Udgang. Nationerne endlig, der vare giorte opmerksomme paa Iøderne, lære at agte dem, og skulle bestemme sig til den eneste Guds, Jehovas Tilbedelse. Iøderne kunde ansee Cyrus's Godhed for dem — der lod dem gaae tilbage — som Virkning af en bedre Religionsdrivt, og som et Forbud om, at deres Religion skulde antages, og overalt vente Babyloniernes Kierlighed. Efter Sammenhængen synes ikke en lettere og bedre Deel af det jødiske Folk at være modsat hinanden, men det jødiske Folk, som Guds troe Tiener, at være modsat Hedningerne. I det 53de Kap. er en dobbelt Tale, der ligner en Vexelsang; en Tale af Propheten i det første og tiende og i de følgende Vers, og en Tale af dem, for hvilke den retfærdige og Gud tilbedende Jøde har lidt. V. 2—9. Hedningerne erkiende og tilstaae det jødiske Folks Uskyldighed, og lodsynge, at de ved disse Lidelser ere lyksaliggiorte. Maaskee haves i det 9de V. især Hensyn til en eller anden Lærer hos Iøderne, fordi deri anføres ganske særegne Træk. Fra 10de V. af begynder atter Prophetens Tale, der i Guds Navn forkynder de herlige Virkninger og Forhaabninger. Da disse Forhaabningers Opfyldelse paa eengang blev opnaaet, saa beholdt de dog dette Haab i en bestandig Erindring; og da nogle formodede, at den kommende Messias og Befrieren ikke vilde blive uden Lidelser, i det Folket, der var opfyldt af Synder saavelsom af Lidelser, som Messias skulde antage sig, naar han skulde forbedre og lyksaliggiøre dem; saa anvendte nogle af deres Theologer dette Sted og Zachariæ Ord 12, 20. paa en lidende Messias. Andre, der ikke kunde forene deres Forestillinger med en Messiæ Lidelser, beholdt allene den lykkelige, og forklarede den retfærdig lidende Guds Tiener hos Esaias om andre Personer, end Moses eller Jeremias; eller de forenede den lidende og lykkelige i een Person. Hvad mig angaaer, saa følger jeg Apostlerne, hvilke den store Lighed med Jesus den Korsfæstede gav Anledning til at giøre en Anvendelse

deraf

deraf paa ham, eller at oplyse Jesu Begivenheder af Beskrivelse hos Propheten; ligesom Philippus giorde i Apg. Kap. 8. Ikke ubetydelige bør en Philos og J sephi Vidnesbyrd ansees, der begge vare Apostler Samtidige. Hiin siger i sin Bog om Offringerne, de Fromme blive en Løsepenge for de Onde, hvilke ved Underviisning søge at bringe paa bedre Veie, og v tede derved Straffen af dem. Men Josephus siger i 2 gen om Maccabæerne. Kap. 6. om Eliasers og hans Fa lies Død, at han udsoner Folket *).

4) Hensigten af Jesu Død til Syndernes Fo ladelse for Menneskene fordrer, at Begrebet: Sy dernes Forladelse nøiere undersøges. I ethv Sprog fører Udtrykket noget tropisk med sig. Efter Ebraiske betyder Syndernes Forladelse, נשא eller ל en Bæren, Borttagen, Skienk og Skaanen; deraf Modsatte er: ikke at bære, beholde, lade blive med F gerne og Straffene. Forladelsen kan betragtes deels h den, der tilgiver, deels hos den, der har forsyndet Hos hiin ligger en Godhed mod den Feilende til Gru Derimod foregaaer hos den Feilende en Tilbagegang Forbedring, en Fortrydelse, en Forlangen til Udsoni altsaa en Retfærdigbliven; hvoraf det Modsatte kaldes blive i Synden. Følgen af denne den Tilgivendes G hed er, at han, saa at sige, giør Forbryderen frie Synden, og frikiender ham fra Straffen, nemlig at h erklærer ham for ustraffelig eller forholdsviis retfærdi og befrier ham fra den ulykkelige Tilstand, der natur eller ved en Anordning skulde følge paa Synden. Be ferne for disse Forklaringer staae tydelig i den hellige Skri Ved Offringerne opnaaede man kun en politisk For delse. Den Syndsforladelse, der haabes af Gud, staaer i en Godhed, der ikke lader Synderen være gan ulykkelig, hvorved Guds Hellighed ikke er udelukt. F

Sy

*) See Magaz. 3 B. 591. ꝛc.

Udgiv.

Synderen fører Forladelsen en Forsikkring, at erfare den Fornærmedes Godhed, og ikke at udstaae nogen Straf, som Guds Hellighed kan eftergive, og Nydelsen af denne Veldædighed med sig, der deels er indvortes, og bestaaer i Sieleroe og Glæde, deels udvortes indbefatter en Forhaabning af alt Godt fra den, der tilgiver. Men før Forladelsen maae der hos Overtræderen først skee Tilbagegang til Forbedring; og da han vist nok ikke kan blive frie fra de forrige Synders Skyld, hvilke ikke kunne betragtes som ugiorte, men alligevel ved Forbedringen blive frie fra Synden, saa haaber han af Gud, der som det helligste Væsen ogsaa maae finde Velbehag i Forbedringen, en Tilbøielighed til at befrie ham fra Syndens Følger, og atter at lyksaliggiøre ham. Heraf følger, at, naar Syndsforladelse tilstaaes et Menneske, han da haaber en Fornærmedes Godhed, der for saavidt frikiender ham fra hans Synder, at han ikke lader ham bære sammes Følger. Naar det 3 Moseb. Kap. 4. 5. hedder: Præsten skal udsone den, der havde giort sig ureen, ved et Offer, og da skulde det tilgives ham; saa blev den Offrende derved frie fra Lovens Straf. Naar Moses beder, 2 Moseb. 32, 32.: forlad deres Synd; saa er Meningen: straf dem ikke. Ligeledes Luk. 23, 34.: tilgiv dem, de vide ikke, hvad de giøre. Naar Job tillægges Ordene: (7, 21.) „hvorfor tilgiver du mig ikke min Misgierning;" kunne de i Sammenhængen betyde noget andet, end: hvorfor lader du mig lide? — 1 Moseb. 18, 26.: „finder jeg 50 Retfærdige i Sodoma, saa vil jeg for deres Skyld tilgive og spare den hele Egn" — eller ikke straffe dem. Paa nogle Steder findes Virkningen tillige anført. 2 Kong. 1, 14.: „jeg vil tilgive deres Synder og helbrede deres Land." Ps. 78, 35. 85, 3.: „han var barmhiertig, og forlod dem deres Misgierning, og ødelagde dem ikke." Hos. 14, 3.: „forlad os al vor Synd, og giør os vel." I Fader vor maae de tre sidste Bønner saaledes forklares: var god imod os, der overtræde dine Bud, som vi og

dertil ere forpligtede, og ville giøre det; lad os ikke komme i tunge Trængsler, men red os af al Nød. — „Al Synd tilgives Mennesket, men Synd mod den Hellig Aand tilgives ikke, hverken i denne eller hiin Verden." Et Menneske, der fatter det haardnakkede Forsæt, at bespotte alle foranstaltede Midler til Overbeviisning, endog de overordentlige, bliver i Forhærdelsens Tilstand og uden Forbedring, og straffes visselig. Naar der altsaa tales om Syndsforladelse, saa forstaaes derved en moralsk eller juridisk Befrielse fra Synden og dens Straffe, tilligemed Forsikring derom. Sædvanligen befrier Syndsforladelse ikke fra Synden selv, som den Feilende virkelig har begaaet; men Jesu Død tilskrives en Befrielse fra Menneskenes Synder, fordi han skal tilskynde dem at aflægge Synden. Denne Anvendelse om Gienløserens Død giør Paulus utallige Gange, og Petrus formaner efter Apg. 2, 38,: „forbedrer Eder og antager Jesu Lære ved Daaben, at I kunne befries fra Eders Synder; saa skulle I faae aandelige Gaver."

Prædicaterne, som Apostlerne anføre om Jesus, at han er vor Talsmand, beder for os, og træder frem for os, Rom. 8, 35. Ebr. 7, 25. ere iligemaade laante af den jødiske Religions ypperste Præsters Character, og kunne ikke tilkiendegive andet, end at Jesus, skiønt Ofringerne og de jordiske ypperste Præster havde hørt op, var bleven Grunden til en vedvarende og evig Forsoning, og at man for Fremtiden stedse havde at holde sig til ham. Ogsaa Johannis Udsagn 1 Br. 2, 1. 2. har en lignende Mening, som jeg siden skal vise, nemlig at Jesus ved det, hvad han har giort og lidt for Menneskenes Skyld, hos Gud endnu er en Aarsag til Haab, at vi uden Offer og Skikke paa Veien til Helliggiørelse opnaae Forladelse.

Imidlertid ere der saavel imod Muligheden, at Gud kunde udøve en saadan Godhed mod Feilende og Uværdige, som og at Jesu Død skulde staae i Forbindelse med denne Forladelse hos Gud, giorte Indvendinger,

der have megen Sandsynlighed for sig. De bestaae i Almindelighed deri: Gud, som et helligt, retfærdigt og uendeligt Væsen maae giengielde Enhver, efter som han har handlet, og straffe Overtrædelser uden Eftergivelse, skiønt han ikke vil straffe haardere, end Helligheds og Retfærdigheds Love tillade det. Moralloven vilde ellers miste sin Anseelse. Om endog Synderen forbedrer sig, saa udsletter dog Forbedringen ikke den gamle Gield; Følgerne deraf vedblive stedse. Skal den først sildig sig forbedrende Synder ingen Straf lide, naar den Fromme, der falder tilbage til Synden, skal evig lide? Hvilken Proportion har Sted, naar et Menneske tidligere eller sildigere forbedrer sig, eller falder tilbage til Synd? Maae der ikke ved den Syndsforladelse, som Gud meddeelte, opkomne en Forandring hos ham? — —

Imod disse Indvendinger og Spørgsmaale lader der sig svare: naar Skaberen skaber en Verden af frie Væsener, der i og for sig ere endelige og ufuldkomne, have at kæmpe med Sandseligheden, og ere bestemte til at tiltage i det Gode ved Øvelse; saa kan Gud dog kun forholdsviis gaae frem, og ikke efter ubetingede Grunde. Da den indvortes Grund og Guds Hensigt ved Verdens Skabelse var, at mangfoldiggiøre hans Fuldkommenhed og at forskaffe de Skabte Velgaaende; saa maae en hellig Godhed være Drivefiederen for alle hans Indretninger. Ganske vist har Gud skabt Verden med Hensyn til Dydens Udøvelse. Men kan denne Dyd være fuldkommen? Har den ikke Grader og Grændser efter Maalet af dens Dannelse, Kundskab og udvortes Bevæggrunde? Han maae straffe, han vil nemlig lade Synderen føle de ubehagelige Følger deraf. Men tør vi ikke troe det, at han, som en moralsk Verdens Regierer, allerede giør det her i Live? Vide vi, hvad der foregaaer i den Lasterfuldes Hierte, eller i hans huuslige eller særegne Livsomstændigheder? Langt fra være det, at tænke sig Gud som en blot Tilskuer ved Verdens Begivenheder. Hvorledes

tør vi bestemme Udøvelsen af hans Hellighed først til en tilkommende Tilstand, hvis Beskaffenhed er bleven os ubekiendt? Var det ikke nyttigere, at giøre Menneskene opmerksomme paa de Begivenheder, der allerede har tildraget sig? Mon da i Evigheden blot Straffe og Belønninger skulde være Hensigten af den guddommelige Plan om vor tilkommende Udødelighed? Mennesket kommer uerfaren og uvidende til Verden, er underkastet sandselige Indtryk, voxer op i Forsømmelse, geraader paa umoralske Exempler. Han giør urigtige Slutninger, overiler sig, eller bliver overrasket: han synder. Naar han nu forbedrer sig med at fortryde det Forbigangne, med den Drivt, atter at behage Gud; skulde man ikke kunne haabe, at Gud vil tilgive og befrie ham fra sin Regierings Straffe? Hans Hellighed, der styrer det Gode, vil og den Synder vel, der forbedrer sig, og hans Retfærdighed handle overeenstemmende med dennes nye Tilstand, skiønt nogle Straffe, der have deres Oprindelse af Syndens Natur, ikke strax ved Forbedringen lade sig hæve.

At haabe Syndsforladelse af Guddommen, var en Theorie i de ældste Tiders Religioner. Enhvers Fornuft føler Forhaabning dertil. De Grunde, Fornuften bygger paa, ere følgende: Muligheden i at feile og i at forbedre sig. Er begge Dele muligt; saa maae og Følgerne af det Sidste være ligesaa muelige, som af det Første. Der haves ingen Opmuntring til Forbedring, naar der af Gud ikke tør ventes behagelige Virkninger. Naar Guds moralske Egenskaber af de fornuftige Skabninger fordre en Stræben efter Hellighed, hører der ikke da og til hine moralske Egenskaber den Godhed, der ikke kan ville den ilde, der forbedrer sig? Ogsaa den Retfærdighed, der handler imod Enhver i den Proportion, han opfører sig til, vil og bevise den Godt, der er bleven god, og har det Forsæt, stedse at blive det. Skulde den Forbedrede aldeles ingen Værdighed have? Ofte koster den Vildfarendes Forbedring mere Møie, end Fremgangen

hos

hos den allerede Dydige. Derved, at Retfærdigheden eftergiver den, der forbedrer sig, Straffene, vil den aabne ham Leiligheder til gode Øvelser, og Nydelsen af Veldædighed vil opflamme hans Iver til ædle Handlinger.

Hvad Fornuften haaber og troer, er og en væsentlig Bestanddeel i Religionen, der er beskreven i Bibelen, og som Jesus fornemmelig har forestillet i Lignelsen om den forlorne Søn. Da Dyden er vaklende i det bedste Menneske, saa vilde der ikke gives nogen reen og fuldkommen Himmel for Nogen, hvis ingen Straffe eftergivende Forladelse fandt Sted. De Tilfælde, da et lastefuldt Menneske sildig forbedrer sig, og en Gudfrygtig sildig falder tilbage, kunne ikke anføres som Instantser mod de paa Guds Egenskaber hvilende Grunde. Sæt og, vi formaaede ikke at opløse alle Spørgsmaale, da vi hverken have tilstrækkelig Kundskab om Begges Gemytsbeskaffenhed, eller den tilkommende Tilstand; saa tør vi derfor dog ikke ophæve den Sætning, at Gud lader den, der forbedrer sig, erfare Tilgivelse. Følgerne af Overtrædelsen vedblive; men Guds Verdensregiering vedbliver ogsaa, der formindsker Kraften af disse Virkninger, og kan styre Følgerne af de af ham tilladte frie Handlinger efter sine Hensigter til det Gode, og gjør det og virkelig. Han, der kiender Menneskenes moralske Skrøbelighed og veed forud deres Synder, har og erkiendt sammes Følger, og besluttet, hvorhen de skulde føre. Om der i Gud, der mod den sig Forbedrende viser sig god paa en passende Maade, foregaaer en virkelig Forandring? er et Spørgsmaal, som vi Mennesker anthropomorphisk opkaste om Gud. Der kan ikke foregaae nogen Forandring i hans Natur, i hans Villie, i hans Raadslutninger og Anordninger, men kun en Forandring i Virkningerne, der have deres Oprindelse af et forskielligt Forhold, men hvilke han har besluttet. Mennesket kan betragte Gud som naadig. Forandringen, som vi tænke hos Forligelsen i Gud, tør derfor ikke være en saadan, da i den

Eviges og Alvidendes Aand skulde foregaae nogen nye Bevægelse, men han handler i Virkningerne efter sine bestandige Grundsætninger, og efter sit Forudvidende og Beslutning. Naar vi som Mennesker herved ville forestille os Guds Adfærd; saa maae vi i Gud tænke os en Erkienden, da han paa eengang forestiller sig alt det Forbigangne, Nærværende og Tilkommende samlet. Dette kan man kalde Guds almindelige Vidende; og en Erkienden, da hans Forstand i Særdeleshed ligesom ledsager det, der efterhaanden skeer i hans Rige blant Menneskene, som da var Guds særegne Erkienden. Med denne Erkienden er Villien nøie forbunden. Guds Erkiendelseskraft forestiller sig i ethvert Øieblik Tingene saaledes, som de ere, og ogsaa hans Villiesyttrelser ere følgelig, ligesom Gienstandene ere beskafne, og ligesom de efter Hellighedens og Godhedens Love fortiene.

Det andet Slags Indvendinger angaaer den Sætning, at Jesu Død staaer i Forhold med Syndsforladelse hos Gud. Disse ere følgende: at fremmed Tilregning af Synd og Straffens Paalæggelse paa en Anden er umoralsk og uretfærdig, og da alligevel Forbedringen skal være Grund til Benaadelsen, en fremmed Fyldestgiørelse vilde være overflødig. Der var ingen Sammenhæng imellem Jesu Død og de menneskelige Synders Straffe. Dogmet derom er meget skadeligt for mange Menneskers Moralitet, da det svækker Frygten for Synd og sammes Straf. Sandsynligviis maatte man forstaae Forestillingen om Jesu Døds Fortieneste til Syndsforladelse — blot symbolisk, og blev fornemmelig i Jesu og Apostlernes Tidsalder valgt til deres Gavn, der før havde været Jøder eller Hedninger, og behøvede en saadan Beroligelsesmaade til Erstatning for de forladte Offringer og Renselser.

Jeg tilstaaer: at disse Indvendinger ikke ere uden Vægt, men deres Styrke forringes, naar de billedlige Forestillinger og Talemaader om at paalægge Straf —

tilregne — forsone — og fyldestgiøre forvandles i egentlige. Ogsaa jeg kan ikke være af deres Mening, der paastaae, at Gud ved en Fyldestgiørelse af Jesus blev bevæget til den Tilgivelse, som en Fader ved en Vens Forbøn kan lade sig bevæge til at forsone sig med sin Søn. Thi ligesaa lidet en forstandig og dydig Fader behøver en Forbøn, for at udsone sig med sin Søn, og Forbønnen heller ikke kan være nogen Bevæggrund for ham; meget mindre kan da Sligt antages hos den viise og hellige Gud. Dog kunde Forsoning med Gud udlægges paa en hans øvrige Egenskaber værdig Maade; skiønt Paulus kun siger, at Gud har forligt Verden med sig ved Christus, saa er dog ved enhver Forligelse noget vexelsides, skiønt der i Gud ikke foregaaer nogen egentlig Forandring. Ideen om Jesu Døds Fyldestgiørelse til Syndsforladelse kunde være uskyldig, naar den anvendtes derpaa, at der foruden Jesu Død ikke behøves andre Offringer og Skikke til at faae Straffen eftergivet, og at paa Menneskenes Side en sand Forbedring er tilstrækkelig. Man kan fremdeles sige, at, om endog Sammenhængen imellem Jesu Død og det menneskelige Kiøns Tilgivelse og Benaadelse ikke tydelig erkiendes, kunde dog en saadan Sammenhæng have Sted, og at Mennesker ikke tør afgiøre, hvad der efter Guds Plan og Raad er ret eller overflødigt; skiønt de menneskelige Hypotheser til at oplyse hiin Sammenhæng ikke tør paatvinges Nogens Troe. Ogsaa Misbrugen vilde ikke være en umiddelbar og nødvendig Følge, saasnart Læren omhyggelig forenes med Betingelserne af udøvet Hellighed og Dyd. Imidlertid beroer Alt paa den hellige Skrivts Beviis, som man ved en grammatisk og historisk Fortolkning uden Partiskhed bør opsøge.

Meningernes Antal ere ikke ringe, som man har opfundet, for at forklare Forbindelsen af Jesu Død med Syndsforladelse og Menneskenes Salighed. Meget tidlig sammenlignede man den med en Løsepenge, der blev

hengiven for Menneskenes Synder. Men Kirkefædrene blandede Diævelen i med, fra hvem Gud ikke torde tage det erobrede Bytte med Vold uden Ranzon. Offerbrugen førte til Theorien om en mæglende Fyldestgiørelse. Ligesom Offerdyret syntes at tage det overtrædende Menneskes Skyld paa sig; saa kunde en Uskyldig, der enten i Almindelighed eller i Andres Anliggender udstod Lidelser, saaledes ansees, som om han istedet for Andre leed den af ham ikke fortiente Skiebne. Om Jesus maatte man troe, at han havde havt uendelige Straffe at taale, da han har skullet forsone en uendelig Gud, og bøde for det hele menneskelige Kiøns Synder fra Verdens Begyndelse indtil sammes Ende. Saaledes opfandt den skarpsindige Anselmus Theorien, at Jesu Død havde tilfredsstillet den guddommelige Retfærdighed og betalt Skylden for vor Syndighed. Andre, for hvem denne Forestilling var for vanskelig, fordi den gaaer ud over Menneskenes Bedømmelse, lode sig nøie med at antage: Gud havde med Jesu Død været tilfreds for Menneskenes Straffe, og vilde, at der, Forbedring undtagen, af Menneskene ikke maatte skee noget, som lignede de forrige Offringer og udvortes Ceremonier. Dette var Duns Scotus's Philosophie. Den blev Veien til Acceptilationslæren: Gud havde antaget Jesu Død som et hans Retfærdighed fyldestgiørende Offer, skiønt det i Maal og Tyngde just ikke maatte afveies med de af Menneskene fortiente Straffe. Grotius forenede begge Meninger: Guds Hellighed og Lovenes Uovertrædelighed giorde Straffene nødvendige, endog til Gavn for Menneskene; Gud havde til denne moralske og relative Fyldestgiørelse ladet Jesus lide og døe. Med denne Mening lader sig endnu en anden forene: det har været Guds gode og nedladende Villie, at Menneskene skulle forestille sig Jesu Død som et Middel eller Symbol paa den almindelige Forligelse. Dog bliver det uafgiort, om Jesu Død er et virkeligt Middel til en saadan Forligelse, eller om den blot af Apostlerne er bleven

ven brugt som en nyttig symbolisk Forestilling og Sammenligning til de første Christnes Belærelse, Opvækkelse og Beroligelse.

Naar man har giort Indvendinger imod mange af disse Forbindelsesarter, snart af Fornuftgrunde, snart af deres Uvished; saa maae alligevel den før anførte nærmeste Hensigt af Jesu Død holdes for unægtelig, med hvilken og Hensigterne: Opmuntring til Dyd og Trøst om Syndsforladelse — lade sig forene. Jesus døde, for at stadfæste Religionen, han havde forkyndet og vilde stifte. Han kunde som Menneske giøre sig det fornuftige Haab, at hans Død vilde giøre et stærkt Indtryk hos Mange, der havde lært ham at kiende og hørt ham. Han følte i sig en Tilskyndelse fra Guddommen, at fremme denne bedre Kundskab paa Jorden. Beskrivelserne i Esaias 53, hvor der forjættes Herrens Tiener, der vilde hielpe Andre til Kundskab og lide for Andre, en velsignelsesfuld Udgang, kunde bestyrke ham deri. Hvorfore ogsaa de, der ikke antage nogen uendelig Værdighed i denne store Lærer, dog finde det sandsynligt, at han af Gud, hvis uendelige Bistand han nød, har modtaget en Tilskyndelse, at give sig hen i Døden, for at forstørre Indtrykket hos Menneskene, og at han har havt en mægtig Tillid, at Gud vilde velsigne hans Hensigt, ikke lade ham blive i Støvet, men opvække ham fra Døden, og ogsaa efter hans Bortgang paa den herligste Maade vedligeholde og udbrede hans Religion. Apostlerne, der tænkte videre efter over deres Lærers Skiebne, og maatte undervise Andre, forenede nyttige Forklaringer og Anvendelser, fornemmelig om Jesu merkværdige Skiebne, der kunde forekomme Mange uforklarlig. De kunde med Rette ogsaa dermed forene Formaningerne til større Dyd, og Benaadelsens Frugtære af Gud. Thi i det Jesus havde hengivet sit Liv for at stadfæste sin Lære; saa var han og død for at opvække den af ham forkyndte aandelige Gudsfrygtighed, og at give Vished om den af ham forjættede

Guds Naade. Paulus siger derfor 1 Cor. 1, 30. Christus blev os af Gud til Viisdom, til Retfærdighed, til Helliggiørelse og til Gienløsning. Maatte det ikke berolige at den, der var Guds elskte Søn, erkiendte Gud i det rigtige Forhold, og forkyndte denne Lære, var død for den, og opstaaet fra de Døde?

Og endnu kan Jesu Død anvendes til de Christnes Formaning og Beroligelse.

Først for dem, der ynde og søge aandelige Forestillinger, nemlig saadanne, der fierne sig fra Sandseligheden og Indbildningskraften. 1. Fordi Følgerne og Virkningerne, som Jesu Død i den daværende Tid tilveiebragde, endnu blive os til Deel. Man betragte engang de aandelige gode Ting, som Paulus, Ephes. 1, 3. 2c. Coloss. 1, 3. 2c. udleder af Gienløsningen ved Jesu Død, og forener dermed. De bestaae deri, at de Christne ere komne til den sande Religions Erkiendelse, og nu kunne faae en fuldkomnere Kundskab om den guddommelige Villie i allehaande Viisdom og Indsigt; at de have stærke Bevæggrunde til at føre et helligt, ustraffeligt og Gud tækkeligt Liv, og at være frugtbare i al god Gierning; endelig, at de besidde Forhaabning om Syndsforladelse, og giøres dygtige til de Helliges Arvedeel i Himlen. Naar Paulus Ephes. 1, 7. siger, at de Christne ved Jesu Død have Befrielse og Syndsforladelse, saa sætter han til: efter hans Naades Rigdom, der har skaffet os mange Kundskaber og Indsigter. Disse Frugter vedblive endnu. Jesu Død og den derpaa følgende Opstandelse opelskede det spæde Træe, som Jesu foregaaende Underviisning havde plantet. Vi kunne foreholde vore Christne til deres Samvittigheders Beroligelse og Forsikkring om deres Synders Forladelse, Jesu Foredrag om den bodfærdige Tolder, om den forlorne Søn, og den bodfærdige Synderinde. Ogsaa Sandheden af disse Lærdomme er ved hans Død bleven beseglet. 2) Kunne og de Formaninger, som Apostlerne før udledte af den efter Guds

Naade

Raadslutning skeete Død, nu, skiønt med nogen Forandring, forelægges de Christne. Ligesom Paulus Rom. 5, §. 9. giør den Slutning: „da Gud i vor Syndetilstand har beviist os sin Godhed ved Jesu Død, saa kunne vi saa meget mere være forvissede om hans Godhed, der vil forskaane os for Straffen, da vi siden Jesu Død have ladet os bringe til Forbedring, og ere blevne beqvemme til det guddommelige Velbehag;" saaledes kunne vi og tiltale vore Christne: da Gud beviiste den forvildede og lasterfulde Verden den Velgierning, at oplyse og forbedre den ved en Lærers Foranstaltning, der ved sin Død og Opstandelse er bleven herliggiort, og derved at forsikkre den om Syndsforladelse og den himmelske Salighed; hvorledes kunde vi da ved at følge den guddommelige Hensigt og ved at stræbe efter Forbedring og Dyd, fremdeles tvivle om denne guddommelige Forsikkring? Corintherne havde giort sig skyldige i mange Afvigelser og Laster. Paulus formanede dem 2 Br. 5, 15.: at Jesu Død forpligtede dem, ikke at leve Synden, men at afstaae fra den, og V. 19.: Gud har ved Christus forsonet Verden med sig, og vil ikke mere straffe Menneskene for deres begangne Synders Skyld, men de maatte adlyde den Formaning, at lade sig forsone. Gud har derfor ladet Jesus døe som en Synder, at vi ikke skulde blive Syndere, men Retfærdige, og saaledes kunde ansees af ham. Giøre de nu levende Mennesker sig ikke skyldige i lignende Overtrædelser? Og hvorfor skulde de ikke ligesaavel tilegne sig hine Lærdomme og Forjættelser, hvilke, hvis vor Religion er sand, i samme ere blevne bekiendtgiorte?

Men, da der i Christenheden heller aldrig vil mangle paa Gemytter, som ikke ganske kunne giennemtrænge Fornuftgrundene, og tillige ønske sandselige Tegn, hvorved de ville forvisses om de guddommelige Straffes Eftergivelse og den guddommelige Naades Opnaaelse paa nye; saa kan ved disse, efter Apostlernes Maade, endnu den Forestilling tages til Hielp, at Jesu Død ogsaa derfor er

som

fortieneſtlig, at de ſkulde anſee hans Lidelſer og ſmertefulde Død ſom Lidelſer, han og havde baaren for dem, og derved, ligeſom før de Chriſtne i Apoſtlernes Tider, berolige ſig, naar de kun i Følge Jeſu Lære ombytte deres ſyndige Tænke- og Handlemaade med en bedre; men uden derved videre at indlade ſig i jødiſke Sammenligninger, ſom de fleſte Chriſtne ikke forſtaae, eller at bruge de ſildigere philoſophiſke Hypotheſer og Forklaringsmaader, der ikke forſkaffe Samvittigheden nogen Nytte, enten de ſaa ſkrive ſig fra Anſelmus, Duns-Scotus, Grotius, Kant eller Andre. Nytten af Foreſtillingen, at Jeſu Død og er fortieneſtlig til kummerfulde Samvittigheders Beroligelſe, er, ſaalænge Chriſtendommen har været til, hos ſaa mange Tuſinde lagt for Dagen. Ogſaa de ſildigere Chriſtne, ſkiønt de ikke ere opfødte med Jødernes og Hedningernes Religionsgrundſætninger, beholde dog den Tilbøielighed, ved ſandſelige Hielpemidler at ſtyrke Fornuftens Overbeviisning. Praktiſke Religionslærere ville i deres Embedsførelſe ofte have erfaret det, hvorledes de Chriſtne, og det endog de, der ei kunne regnes til den ulærde Klaſſe, forlange et udvortes Tegn paa, at Gud er naadig, og vel ogſaa behøve det. Jeg gientager kun, at man fornemmelig bør blive ſtaaende ved de førſte aandelige Grunde, og ved den anden Grund, at Jeſu uſkyldige Død kan betragtes ſom en Forſoning for deres Brøde, naar Menneſkene efter ſammes Lære beflitte ſig paa Dyden — ikke maae gaae ind i de ſpeculative Forklaringsmaader. For at forebygge Misbrugen, der giøres af Jeſu Død ved en falſk Beroligelſe og Trøſt uden Forbedring og uden Drivt og Stræben efter Helliggiørelſe, (naar i Særdeleshed ſammes Fortieneſte til Beroligelſe beſkrives ſtærkere, end Betingelſen af Lydighed og Helliggiørelſe) maatte det være tilſtrækkeligt, naar det blev viiſt, at Apoſtlerne aldrig tale om Trøſt af Jeſu Død, uden tillige at formane til at følge Jeſu Lære, til at aflægge al Synd, til Virkſomhed i Helliggiørelſe, og til at vandre i Lyſet.

Jeg

Jeg anfører her kun to vigtige Steder endnu, der ved denne Lære sædvanligen tages til Beviis. Rom. 3, 23-25. skriver Paulus: „vi synde Alle, og vi have heller ikke noget at rose os af hos Gud. Vi blive nu retfærdiggjorte hos Gud, uden at vi behøve at offre Gud noget, siden vi ved Jesus ere blevne befriede fra Loven, hvilken Gud har fremsat til et Forsoningsoffer, kun at vi udøve hans Lære. Gud beviser sin Retfærdighed eller moralske Følelse, at han ansaae de i den forrige Tid af Menneskene begangne Overtrædelser med Taalmodighed. Men han beviser og sin moralske Følelse derved, at, som han selv er hellig, vil han ogsaa kun ansee dem som hellige eller ham velbehagelige, der leve efter Jesu Lære." — Udtrykkene, retfærdig, δικαιος, og retfærdiggiøres, δικαιουσθαι, maae ikke tages i en indskrænket bestemt Betydning. Retfærdig — indbefatter den hele Moralitet, som Gud har i høieste Grad, og ved at stræbe derefter, bliver Mennesket Gud velbehageligt, ustraffeligt og hans Naade værdigt. Retfærdiggiøres — hedder saavel at tragte efter denne Moralitet, som og, hvilket er Følgen deraf, at opnaae Guds Velbehag, at være frie for Straf og Besidder af Saligheden. Begge Dele menes stedse forenede, thi — retfærdiggiøres — er imodsat: at synde, og ingen Roes eller Fortieneste at have for Gud. At retfærdiggiøres for Gud, kan ikke være, uden man er bleven retfærdig for Gud, og stedse at ville blive det mere, ligesom Syndsforladelse ikke er at haabe uden Forbedring. Saaledes sees 2 Cor. 5, 21. af den hele Sammenhæng, at de sidste Ord maae forklares i den fulde Mening: paa det vi efter Guds Forskrivt maae retfærdiggiøres, og for Gud ansees som retfærdige. Ikke mindre er Udtrykket Troe hos Paulus i det anførte Sted af Brevet til de Romere af en indskrænket bestemt Betydning. Troen modsættes der den mosaiske Religion, og indbefatter objective Christendommen, subjective det Sindelav og den Virksomhed, som Christendommen fordrer.

Begge

Begge Dele kunde som en Naadsreligion, der ikke har at gi
med sandselige Forsoningshandlinger, med Rettekaldes Tr
Det andet Sted er af 1ste og 2det Johan
Brev, som allerede er bleven omtalt, og som har forar
saget Fortolkerne Betænkelighed. Christendommens K
vedlære er efter 1, 5. at Gud er lys og hellig, og
der ikke finder Mørkhed ɔ: Ondt Sted hos ham. Na
vi foregive, vi staae i Samfund med ham, eller ere ha
Tilbedere, og leve dog lastefulde; saa tale vi noget usan
og vi handle ikke efter Religion. Men naar vi leve h
ligen, som Gud er hellig, saa staae vi i den rette Fo
ning med ham; og Jesu Død forsikkrer os da om vo
Synders Forladelse. Naar vi foregive, at vi have i
gen Synd, saa bedrage vi os selv, og vi have ingen ri
tig Religionskundskab. Men naar vi bekiende vore Sy
der, saa er han troe og retfærdig, at han tilgiver o
vore Synder, og frikiender os fra al Uretfærdighed. Vil
vi foregive, at vi ikke havde syndet, saa giorde vi ha
til Løgner, og vi holdte ikke hans Ord. Christne! det
skriver jeg til Eder, at I vogte Eder for Synden. Me
dersom Nogen syndede, saa have vi hos Faderen en Hi
per, Jesus Christus, der var retfærdig; den samme
Mægleren eller Forsoneren for vore Synder, dog ikke a
lene for vore Synder, men for den hele Verdens Synde
Deraf kunne vi vide, at vi rigtig kiende og elske han
naar vi holde hans Bud; hvo som siger: jeg kiender o
elsker ham, og ikke holder hans Bud, taler Usandhed o
besidder ingen ret Religionskundskab ꝛc." — Naar ma
upartisk betragter slige Steder hos Johannes, saa indse
man, at han anbefaler Flid i Helliggiørelsen som Veie
til Guds Naade. At vandre i Lyset eller i Gudfrygtighed
er nødvendigt, naar Jesu Død skal forsikkre os om d
begangne Synders Forladelse. Men ogsaa denne Tilli
til Jesu Død, og ikke et andet jødiskt eller hedenskt Midd
behøves, foruden at holde Guds Bud, naar Nogen ha
syndet. Paa denne Maade er Jesu Forsoning modsa

hin

sine Renselses- og Forsoningsmidler. Jesu Lære, Død og moralske Værdighed tiener os istedet for alle disse, og paa ingen Maade har Johannes, der med eftertrykkelig Kierlighed driver paa Helliggiørelse, og erklærer den modsatte Lære for Løgn og falsk Religion, i 2, 1. 2. villet give Synderen en Beroligelses-Pude. Dette maae altsaa og være Lærdommen i Christendommen, at vandre i Lys, at vogte sig for Synd, og atter at vende tilbage til Helliggiørelse, naar vi ere afvegne derfra. Jesu Død har stadfæstet disse Lærdomme, og er bleven værdiget af Gud til at antages til Pant, at denne Lære skal vedvare som evig Sandhed. Formaninger af et andet Slags, der kunde uddrages af Jesu villige Opofrelse til Gavn for Menneskeheden, for deri at efterligne ham, eller derfor at bevise ham taknemmelig Kierlighed, ere iligemaade nyttige, men høre ikke herhid.

Dr. Gottlieb Schlegel *).

*) See Henkes Neues Magaz. 2 B. 1 St. S. 118.

Udgiv.

II.

Om nogle upassende Udtrykke i offentlige Religionsforedrag.

Man klager i vore Tider over, at den offentlige Gudstieneste mere og mere forsømmes, og at Kulden for offentlige Religionsforedrag bliver større og større, samt, at de sædvanlige Andagtsøvelser ere uhensigtsmæssige og uformige, og at mange Prædikener i vore Dage fede og ikke opnaae deres Hensigt formedelst den Skiødesløshed og pedantagtige Tone, hvormed de foredrages. Ere disse Klager grundede, og fortiene de altsaa at overveies,

saa-

saa bør man ønske, at offentlige Religionsforedrag maa faae den muligste Grad af indvortes Værd og Hensig mæssighed, og — som er en naturlig Følge — maa vinde en større Grad af udvortes Agtelse og almeen Ny — ja man bør med desto større Varme og Iver yttre de Ønske, da man veed, at vore sædvanlige Andagtsøvel i de protestantiske Kirker ere næsten det eneste, og i mindste det vigtigste Middel for mange Mennesker, i for dem, som ikke læse, til at faae Interesse for Sandh og at agte Dyd for hellig og vigtig.

Ofte er det blotte Bagateller, som forarge den te kende Tilhører, og hvorved han ikke drager Nytte, n snarere faaer Modbydelighed for at høre Prædikener, som hindre, at mange undertiden endog grundig ud beidede Foredrag ikke faae Adgang til deres Hierter. P ster, som have Tid og Leilighed, skulde derfor ikke b prædike selv, men de skulde tillige høre andre pr dike, fordi Opmærksomheden i hiint Tilfælde er alt meget sysselsat med andre Ting, saa at man ikke tilfu kan agte, hvad Indtryk visse Ord, Udtrykke, Vending Forestillinger, Billeder og Indklædninger frembringe hos ham selv eller hans Tilhørere. Den, som formedelst S ling og mangehaande Adspredelser ikke faaer Leilighed d til, skulde i det mindste, medens han udarbeid sine Prædikener, mere have Hensyn til sine Til rere, som Tilhørere betragtet, end til sig selv som Tal thi det er Hovedsagen uvedkommende, at magelige e med alt for mange Forretninger overvældede Præster temporere, en Ting, man har ondt ved at retfærd giøre. Min Mening er denne: han skal, i det han arbeider en praktisk Materie, med muligst Flid tænke ind i sine Tilhøreres Stilling, for at kunne beregne udgrunde hos sig selv efter Menneskenes naturlige Ii gang, som er eens hos alle Mennesker, samt den na lige Følelsesevne, som alle Mennesker have tilfælles, h han maa vente eller ikke vente, hvilke Udtrykke og V

dir

ninger han kan anvende eller ikke anvende, hvilke Anbefalinger, Advarsler eller Opmuntringer han kan ansee for billige, naturlige og mulige at følge, eller ubillige, unaturlige og umulige at adlyde. Paa denne Maade og i denne Hensigt kan det være saare nyttigt at læse gode trykte Prædikener. Man finder der Foredrag, som deels ere fortreffelige, Udtrykke og Fordringer, som Prædikanten, i det han nedskrev dem, ansaae for naturlige og billige, fordi han maaskee tænkde mere levende paa Tingen, hvorom, end paa de Mennesker, for hvem han talede og for hvem han skrev; men som virkelig ere unaturlige og ubillige, naar man tænker Mennesket, især den store Mængde, som den virkelig er. Men det føler man dybest, og derover harmes man allermeest, naar man med en vis Alvorlighed og Eftertryk hører (eller læser) Fordringer, om hvilke den indvortes Følelse siger os, at, skiønt de ikke ere ganske umulige, saa kan de blot under meget vigtige og nøiagtige Indskrænkninger opfyldes, og opfyldes saaledes, som man seer det hos Andre. Skulde det ikke være Aarsagen, at mange hverken læse, eller høre Prædikener med Interesse, som maaskee i mange andre Henseender kunde være dem saare nyttige?

Om een eneste Art af disse Fordringer og Udtrykke, som efter min Mening sige for lidt eller for meget, og som altsaa ere unaturlige, og hvilke man dog ofte maae læse og oftere høre, være det mig tilladt her at meddele mine Tanker, da jeg venter, at de i det mindste kan give Anledning til videre Eftertanke *):

for

*) Disse Ord, som allerede fandtes i den første Udgave (i N. Journal für Prediger 9 B. 1 St.) forebygge den Indvending, at jeg fordrer for meget; hvilken Brøde jeg ingenlunde, og allermindst vilde udsætte mig for, naar jeg forkastede et Udtryk i Religionsforedrag, som mange fortreffelige Talere havde brugt. Meninger ere jo Meninger, og at yttre, hvad man mener, om man end maatte befrygte, det var en Vildfarelse, kan neppe blive en Brøde. Forfat.

for Exempel: „fra nu af" at blive bedre Mennesker — „fra i Dag, fra denne Time" at antage et andet Sindelag; — „endelig engang" at komme til sig selv, til Eftertanke, til gavnlig Kundskab; — „aldrig mere" at begaae denne eller hiin Feil; at overtræde denne eller en anden Pligt. Alle disse og flere lignende Udtryk bruger man saa ofte, og dog ere de

i sig selv slet valgte,

upsychologiske i deres egentlige Mening, og

uanvendelige for blandede Forsamlinger, for hvem vore Religionsforedrag dog sædvanlig maae holdes.

Jeg mener for det første: at de i sig selv ere slet valgte. Alle Overdrivelser ere farlige; og overdrevne Fordringer have enten ingen, eller en vrangt virkende Kraft. Men overdreven er denne Fordring: fra nu af at hylde en Dyd, man har anbefalet, og at forsage en Last, man har advaret for; thi dette Udtryk betyder jo baade i det philosophiske og i det daglige Livs Sprog: fra dette Øieblik af; skulde det paa Prædikestolen betyde noget andet, saa maae Tilhørerne endelig oplyses derom, førend man bruger det. Enten er den Dyd, som nævnes, fremmed for Tilhøreren; eller han kiender den, og øver sig deri, men har ikke bragt det til en udmærket Færdighed; eller endelig, han har længe kiendt den og udøver den af alle Kræfter. I sidste Tilfælde behøver han ingenlunde den Opmuntring, fra nu af at hylde denne Dyd; han anseer det med Rette for en Fordring, som i Henseende til ham er latterlig. I det andet Tilfælde veed han ikke, hvorfor han nu først skal søge at udøve en Dyd, han længe har hyldet, og til hvis fuldkomnere Udøvelse han blot mangler Kræfter og Hielpemidler, Leilighed og langvarig Øvelse. I første Tilfælde føler han, hvor umuligt det er at opfylde en Fordring, der maatte forudsætte en moralsk

Kæm-

Kiempestyrke, naar den, som uagtet sin bedste Villie endnu ikke havde begyndt, fra nu af eller i Øieblikket skulde adlyde den. Man kan altsaa ikke tænke det Tilfælde, at man med dette Udtryk, naar det tages efter Bogstaven, kan forbinde en alvorlig Tanke, eller vente, at een eneste, end sige en talrig Forsamling kunde adlyde en Fordring, hvortil man mangler de nødvendige Kræfter, om man end havde den bedste Villie. Og hvorfor skal man da bruge Udtryk, som maaskee, om man end anvender dem overmaade sieldent, opvække en Art af Uroe og Forlegenhed hos nogle faa Tilhørere; men som den største Deel af Forsamlingen ikke tænker og føler ved, især naar de ofte forekomme, og som maaskee frembringe Harme hos den tænkende Tilhører.

Jeg mener fremdeles: at hine Udtryk ere upsychologiske i deres egentlige Mening, og opvække den Mistanke, at den, som bruger dem, ingenlunde er bekiendt med den menneskelige Siels Natur, eller i det mindste undlader at tage Hensyn til den. Menneskets Sielekræfter kunne ligesaa lidet som hans Legemskræfter pludselig fremkomme, eller pludselig forsvinde (undtagen, hvad det sidste angaaer, i Sygdom og Død, som ikke vedkommer denne Sag), men begge Arter af Kræfter kunne efterhaanden forøges eller aftage. Ja i alle menneskelige Siele ligger Spiren baade til Laster og Dyder. Denne Spire kan ingenlunde ved Religionsforedrag plantes eller udryddes af deres Siele; det kommer blot an paa, at Anlægget til Dyd faaer Næring, Udvikling, Tilvæxt, Styrke, Fremgang, frugtbringende Kraft, og at man ved hensigtpassende Religionsforedrag virker mod Lasternes Udbrud, saavidt muligt. Vi ville antage det Tilfælde, at man f. Ex. anbefaler den Dyd Menneskekierlighed: saa kan man uden Betænkning antage, at enhver Tilhører, ja selve den meest forsømte og som allermeest er vant til ukierlig Adfærd, har i sit Hierte Spire og Anlæg til denne Dyd. Naar man nu, efterat

have beskrevet denne Dyds Natur, skildret dens Elskværdighed og opvakt Opmærksomhed paa dens herlige Følger, endnu vilde tilføie: „saa lad os fra nu af tænke „og handle menneskekierlig; lad os dog endelig for„sage Ukierlighed, Misundelse, Had og Hævngierrig„hed; lad os aldrig mere overtræde denne Dyd,“ — saa vilde man forgieves vente, at denne Fordring kunde opfyldes af dem, som ikke har udøvet denne Dyd før — og af dem kunde man dog egentlig fordre det. I modsat Tilfælde kunde det have den skadelige Virkning, at den Ukierlige enten bliver modløs, og om han er oprigtig nok mod sig selv, maa bekiende: „saa elskværdig „end denne Dyd forekommer mig, saa føler jeg dog, at „det er umuligt at blive den troe, naar Vrede og ukier„ligt Sindelag yttrer sig hos mig!“ eller han, henrevet af Veltalenhedens Vælde, fatter det Forsæt: aldrig mere fra nu af at tilsidesætte Menneskekierlighed; han troer, som man sædvanlig vil finde det hos dem, der ligne en steenartet Jordbund, at han ved at fatte dette Forsæt har giort alt, hvad der var ham muligt; han glæder sig, at han med eet har indviet sin Siel til en Dyd, som tilforn var ham fremmed; men — ved det første Udbrud af Lune, Uvillie og Harme forsvinde Forsætter og Dyd: han mærker, at det har en særegen Beskaffenhed med dette Udtryk: „fra nu af.“ — Disse skadelige Følger har man ingenlunde at befrygte, naar man mere giør sine Tilhørere opmærksomme paa Kilderne, hvoraf Menneskekierlighed udrinder, end paa Bevæggrundene, som anbefale dens Udøvelse; naar man beraaber sig paa Spiren til denne Dyd, som findes hos selve den Ukierlige, og man veileder ham i at udvikle den; naar man viser ham, hvordan han ved fortsat Opmærksomhed paa sin Adfærd, ved en bestandig Aarvaagenhed og et gradeviist Herredømme over sig selv, ved en jevnlig Forestilling om den store Skade, som udbredes ved at overtræde Menneskekierlighed, og den store

Nytte,

Nytte, som vindes ved at udøve den, kan gabne sit Hierte for denne Dyd og bringe det til en høi Grad af Fuldkommenhed; og fornemmelig, naar man leder ham til at skiønne, at denne, som alle andre Dyder, ikke kan læres paa eengang, men efterhaanden; og at man ikke alt for meget maae forlade sig paa de Forsætter, man har fattet, om de end vare nok saa faste, men alvorlig prøve sig selv, om man ogsaa kan udføre dem; at den Dyd Menneskekierlighed har, som enhver anden Dyd, sine forskiellige Grader, og at mange Mennesker, f. Ex. de Usvede, kan ansee en ringere Grad for vigtigere, end mange andre, f. Ex. de Øvede, kunne ansee en høiere Grad; at gradeviis Tilvæxt i denne og i alle Dyder er den eneste Vei, paa hvilken man kan opnaae Maalet for menneskelig Fuldkommenhed. — Jeg maatte meget bedrage mig, om der i en talrig Forsamling skulde være en eneste Tilhører, som disse Forestillinger maatte forekomme ubillige, eller som skulde ansee det umuligt at adlyde de Fordringer, som derpaa grundedes, eller ansee det for overflødigt at opmuntres dertil. Hvor meget har man ikke vundet, naar man indgyder Mennesket Tillid til sig selv og hans moralske Kræfter, som intet Menneske nogensinde savner, og man har viist ham, at det er muligt at udøve den Dyd, han hidtil forsømte, og man har hiulpet ham i at anvende mange af sine ædelste Anlæg, som blot slumrede, men aldrig manglede ham! I Stedet for at overdrevne og unaturlige Fordringer, saasom: med eet at blive et ganske andet Menneske, fra nu af at blive en Menneskeven, i Stedet for haardhiertet, maae giøre ham forsagt eller vrangvillig, vil dette styrke hans Mod og oplive hans gode Villie; han vil føle, at man med disse Fordringer mener det hierteligt og alvorligt; at de ere byggede paa hans Siels sande Natur, og at han derfor kan opfylde dem; og det kan ikke feile, at jo disse Foredrag maae virke paa den meest velgiørende Maade.

Jeg meente endelig, at hine Udtrykke: „fra nu af, endelig engang, aldrig mere," ikke kan anvendes paa blandede Forsamlinger, for hvem alle offentlige Religionsforedrag dog i Grunden maae holdes. Ja vist nok ere de blandede i Ordets egentlige Mening! Havde man blot at giøre med eet Menneske, eller med faa eens stemte, eens sindede, eens forberedede Mennesker, saa kunde man dog vente Noget, forudsat, at Talen for Resten ikke mangler Hensigtsmæssighed, Eftertryk, Værdighed og indtrængende Kraft, saa at det Udtryk, „fra nu af" kunde giøre Virkning; skiønt det Upsychologiske deri falder i Øinene, baade naar der tales om Dyder, man har forsømt, og om at forsage Laster, hvortil man er hengivet, samt om at anvende, adlyde og lade Udtrykket være virksomt. Men lad os nu forestille os vore Forsamlinger, som de ere *): Selskaber af flere hun-

*) Jeg maae her anføre et Sted af Rousseaus Emil, som jeg oprigtig tilstaaer, var mig ubekiendt, da jeg skrev den første Udgave af denne Afhandling, men som har saa megen Lighed med den Mening, jeg har yttret, at jeg troer, at jeg nu bør anføre den som modsat Autoritet, da man har villet svække min Mening ved at beraabe sig paa Zollikofer, Less o. a.; og jeg efter min Mening har saa meget mere Ret, da min Autoritet ikke grunder sig, som hiin, paa hvad Prædikantere i denne Henseende have giort, men paa hvad en Ulærd (om jeg ellers tør betiene mig af dette Udtryk om Rousseau) i denne Henseende har følet, og om denne Materie har tænkt. Stedet findes 3 Deel 4 Bog, og lyder efter Cramers Oversættelse saaledes: „O! paa denne Maade" (det er en Samtale) „regieres ikke det menneskelige Hierte! „Hvad man siger, har ingen Nytte, naar man ikke har „forberedet Hiertet til at modtage alt. Førend man „saaer, maae man pløie Jorden. Dydens Sæd spirer „lang-

hundrede og maaskee tusende Mennesker, som ere forskiellige i Alder, Stand, Sysler, i deres Levemaade, i den Opdragelse, de have havt, i deres Characteer og i deres Sindelag, i deres Anlæg, Evner og Kræfter, i deres Forkundskaber og foregaaende Øvelser, og hvad som er Hovedsagen, i Bevæggrundene og i Drivefiedrene, hvorfor de besøge vore Kirker, i den Synspunkt, hvorfra de betragte offentlige christelige Forsamlinger, og i den Maalestok, efter hvilken de bedømme christelige Religionsforedrag, og i den Anvendelse og den Brug, som de pleie at giøre af dem; paa saadanne Forsamlinger kan man ingenlunde anvende saa specielle Fordringer: „fra nu af at være retfærdig, beskeden, maadelig, arbeidsom, from, gudfrygtig o. s. v." — Maaskee kan man tænke et eneste Tilfælde, hvor dette Udtryk nogenlunde kunde undskyldes; jeg mener, naar man i Almindelighed taler om at blive bedre og fuldkomnere. Thi ethvert Menneske behøver at forbedres, og denne Opmuntring kan ingenlunde være ganske overflødig for et Menneske. Men dog synes mig, endog i dette Tilfælde, at de Ord: „fra nu af, fra denne Dag, fra denne Time, „fra dette Øieblik at ansee det for vigtigt at blive et

„langsomt; den behøver lange Tilberedelser for at fæste „Rødder. Een af Aarsagerne, hvorfor Prædikener ikke „giøre Nytte, er, at de holdes for Alle uden Forskiel og „Valg. Hvor kan man tænke, at een Tale kan passe „til saa mange forskielligt sindede Tilhørere, der ere „hinanden saa ulige i Aand, Characteer, Alder, Kiøn, „Stand og Meninger? Der ere maaskee ikke to iblant „dem, der kunne have Nytte af, hvad man siger til dem „alle." Jeg agter ingenlunde at anføre Rousseaus Yttring som et uomstødeligt Beviis for min Mening; men Rousseaus Kundskab om det menneskelige Hierte er ligesaa bekiendt, som hans Talenter som Lærer; og derfor fortiener vist nok hans Yttring Opmærksomhed.

„bedre Mennesse,“ maae forudsætte, at man har alt for stærk Indbildning om sin Tales Fortreffelighed, og at man tillige forudsætter, at en stor og blandet Forsamling har i Almindelighed en god Villie og lige store Evne til at fatte Sandheden. Og kan den, som kiender sig selv og Mennesker, tillægge et Foredrag, det være udarbeidet med nok saa megen Flid og Grundighed, en Kraft og en Virkning, der i det mindste maatte ligne et Under, naar man taler om blandede Forsamlinger af forskielligen stemte Mennesker? Denne Kraft, denne Virkning maatte man love sig af de Ord „fra nu af,“ naar man ikke vil betiene sig af Udtryk uden Mening og uden Betydning.

Hvad som gielder om de sædvanlige Prædikener, dette gielder i denne Henseende ogsaa om Casualtaler, om Døbe — Confirmations — Copulations — Communion — og Liigtaler; skiønt i en mere indskrænket Mening. Thi vist er det, at Casualtaler have i Henseende til Indtrykket paa Tilhørernes Hierter meget forud for de sædvanlige Prædikener. Men hvem kan dette tilskrives? Enten Talerens Tale, eller Tilhørerens Sindsstemning? Uden at tilsidesætte min Agtelse for duelige og værdige Folkelærere, troer jeg dog at kunne paastaae: at Tilhørerens større Evne til at agte paa gode Indtryk, hvilken forberedes og bestyrkes ved givne Anledninger, har den største Andeel i den særegne Rørelse, som sædvanlig ledsager disse Taler. Ere disse Tilfælder af den Beskaffenhed, at de ofte indtræffe, f. Ex. Barnedaab, Liigtaler, saa mærker man snart, at de tabe deres Indtryk. De, som nærmest ere interesserede derved, f. Ex. Barnets Forældre, den Dødes Paarørende og Venner, føle vel noget; andre derimod blive koldere ved dem, end ved de sædvanlige Prædikener. En anden Beskaffenhed har det i en vis Henseende med saadanne Taler, som allene ere bestemte og henvendte til dem, for hvem de holdes, f. Ex. Confirmations, Copulations og Skriftetaler. Og hvad

især

[illegible]er Confirmationstaler angaaer, saa kan man dem allerbedst undskylde de Udtryk „fra nu af, fra denne Dag af,“ naar de allevegne kunde anbringes, og det upsychologisk Urigtige ikke var i Veien. Med Copulationstaler har det en særegen Beskaffenhed; og de bedste Taler af det Slags faae maaskee en større Værd af de Virkninger, som de frembringe hos dem, der ere tilstede ved Vielsen, end hos dem, der vies. Jeg troer, man behøver blot ret levende at tænke sig ind i disses Stilling, for at finde det naturligt, at deres Siel i Vielses Øieblikket maae være sysselsat med de heterogeneste Ting, og at de blot anvende en ringe Grad af deres Opmærksomhed for de Lærdomme og Formaninger, som indskærpes dem. Og i Grunden var det ikke godt, om de nu først skulde begynde at elske hinanden, at love hinanden Troskab, at leve et fromt og fredeligt Liv o. s. v.; skiønt man i sig selv maae billige, at de paa en høitidelig Maade aflægge denne Forsikring og dette Løfte *). ——

Jeg ender denne Afhandling med en Anmærkning, hvortil jeg har fundet Anledning i de Erindringer, som bleve giorte mod det første Aftryk: jeg frakiender ikke et Foredrag sine øvrige Fortrin, fordi det har det Udtryk, „fra nu af;“ og jeg tillægger ikke et Foredrag udmærket Værd, fordi det mangler disse Udtryk. Jeg, for min Person, anseer dette Udtryk, af anførte Grunde, for upassende i Religionstaler; i øvrigt vilde jeg mere giendrive Misbrugen og Misforstaaelsen, man maatte be-

 frygte,

*) Oversætteren har her udeladt, hvad Forfatteren har anført om Forberedelsestalerne ved Skrifte og Communion, da det blot er skrevet med Hensyn til de Reformerte, hvilket han saa meget des friere har vovet, da Forfatteren dertil har givet sit Minde.

Overs. Anmærkning.

frygte, end selve Udtrykket, da jeg i Henſigt til Ord følger den Grundſætning: in verbis ſimus faciles.

v. Gehren *).

) See hans Samlung kleiner Schriften vermiſchten Inhalts (Kopenhagen und Leipzig 179). S. 219. — Overſættelſen er af A. P. Moden.

Udgiv.

III.

En kort Anviisning for Begyndere, hvorledes man ſelv kan forfærdige ſine Udkaſt til Prædikener.

Da bibelſke Texter ſtedſe lægges til Grund i vore Prædikener, ſaa bør man førſt giøre ſig bekiendt med Texten af Grundſproget, fatte dens Mening, og give nøie Agt paa dens egentlige Sammenhæng. Den maae, ſaa meget mueligt, paa en utvungen Maade lede til Valget af Hovedſætningen og Udkaſtet ſelv. Men hvorledes allerede i Udkaſtet Planen maae lægges, for paa behørig Maade at benytte Texten, vil bedſt kunna ſees af de ſiden efter følgende Exempler.

I. Om Hovedſætningens Valg og Indretning.

Hovedgienſtanden, man vil prædike over, maae

1. enten ligefrem ligge i Texten, eller dog i det mindſte paa en utvungen Maade deraf kunne udledes;
2. den maae være almeennyttig, og
3. fremſættes beſtemt, kort og tydelig.

Man kan enten førſt vælge Hovedſætningen og dernæſt paa en til ſamme paſſende Text, eller man lægger Texten til Grund, og uddrager deraf ſit Thema. I førſte Tilfælde

fælde maae der udvælges en saadan Text, der nøie indeholder den valgte Gienstand, og, om muligt, fremsætter den just fra den Side, man tænker at udføre den paa. I andet Tilfælde maae man, efter at have giort sig bekiendt med Textens sande Mening, vel undersøge, om den kun har een Hovedindhold, eller om flere forskiellige Gienstande deri ere indeholdte. Finder det sidste Sted, saa maae man see til, om disse forskiellige Gienstande ere af det Slags, at de kunde henføres til een Hovedsynspunkt, eller om enhver Gienstand maae betragtes for sig. Er Forskielligheden af første Slags, saa giør man vel i, for desto mere at udtømme Texten, naar man indretter sin Hovedsætning saaledes, at Textens forskiellige Dele i Prædikenen tillige kunne benyttes. Hvorledes dette kan skee, og hvorledes de mangfoldigste Gienstande af en nok saa indholdsrig Text ofte beqvemt lade sig forene under een Synspunkt, kan sees af følgende Exempel over Epistelen paa anden Søndag efter H. 3 Konger, Rom. 12, 7—16.

Denne Text indeholder saa mangfoldige særegne Formaninger til enkelte Pligter, at vist nok hver enkelt deraf med frugtbar Nytte kan afhandles. Men imidlertid lade de sig dog og paa følgende Maade meget vel forene i een eneste Hovedsætning.

Indgang. Den overdrevne Egennytte er en meget herskende Feil i vore Tider.

Da denne nu aldeles ikke kan bestaae med den christelige Religions ægte Grundsætninger, saa vil det være hvist nyttigt at vise

Hovedsætning. En Christens skyldige Stræben efter at giøre sig saa nyttig for andre Mennesker, som muligt.

I. Deel. Hvorledes vi skulle yttre denne Stræben.

1. For

1. For at kunne sætte os i Stand til at gavne Andre, maae vi med muligst Omhyggelighed udvikle og øve allesvore Anlæg, Dueligheder og Evner.

Hertil kan man betiene sig af V. 7. 8. Thi hver der paa behørig Maade vil forestaae sit Embede og Kald, tage vare paa Lære-Embedet, styre et Land med Fornuft rc., han maae nødvendigen i Forveien dertil have erhvervet sig de nødvendige Kundskaber og Dueligheder.

a. I Henseende til Sielekræfterne.

b. Legemskræfterne.

Og begge Dele i den Grad, som Enhvers Stand og Embede i Særdeleshed bringer det med sig.

2. Det Gode, som vi hos Andre skulle fremme, maae vi selv vide at skattere efter dets hele Værd, og lære, af ganske Hierte at afskye det, der er samme imod. V. 9. hader det Onde rc.

3. De Mennesker, hvis Vel vi skulle fremme, maae vi oprigtig og inderlig elske, V. 9. 10. og tage hiertelig Deel i deres Lykke eller Ulykke, V. 15. 14.

4. Med al Virksomhed virke til Andres Beste. V. 11. værer ikke lade, hvor Flittighed udkræves.

a. I Almindelighed imod Enhver. V. 13. laaner gierne Huus. V. 14.

b. Især mod dem, der forene sig med os til en god Hensigt, V. 10. som ere hverandre inderlig bevaagne rc. V. 13.

c. Fornemmelig i vort Kald og Stand. V. 7. 8.

α. Høre vi til de høiere Klasser, saa maae vi ikke foragte de Ringere. V. 10. 16.

β. Benytte os af disse vore høiere Fortrin, for at stifte desto mere Godt. V. 7. 8.

γ. Staae vi paa et ringere Trin af udvortes Ære, saa maae vi ikke knurre og blive utaalmodige, V. 12. ei søge vor sande Lykke i en høiere Stand, V. 16. men kun og i denne

Stand

Stand søge at giøre os Andre saa nyttige, som muelig.

5. Vi maae ikke tiene Andre af Egennytte; men vi maae af en reen Hensigt stifte Godt blant Menneskene, V. 9. 10. 13.

6. Dertil maae vi benytte os af enhver Tid og Leilighed, V. 11. og ved Bønnen styrke os dertil, V. 12.

7. Ogsaa ved Gienvordigheder maae vi vise os taalmodige og standhaftige, V. 12. 14. og ogsaa for Andres Skyld gierne opoffre Noget. V. 13.

II. Deel. Hvad der forpligter os til denne Adfærd.

1. Guds Villie og Hensigt fordrer det, til hvis Opfyldelse vi ere forpligtede at anvende vore Kræfter ꝛc.

2. Den hellige Skrivt, og Religionens hele Øiemeed. Text. 1 Pet. 4, 10.

3. Fordi vi ere Børn af een Fader, og ere fælleds Lemmer af et Rige. See foran Texten. V. 4. 5. — V. 10. 16.

4. Vor egen Natur opfordrer os dertil.

Anvendelse.

Men saa hensigtpassende det er, paa denne Maade ved sin Prædiken at benytte den hele Text, saa lidet kan det dog, især ved foreskrevne Evangelier og Epistler, gieres til almindelig Regel; fordi Themaet derved ofte vilde blive alt for almindeligt, og naar der tiere skal prædikes over samme Text, man derved sædvanligviis maae indskrænke Valget af Hovedsætningen, og springe andre nødvendige Materier forbi.

Ved at vælge Hovedsætningen maae man rigtig nok stedse see paa Afvexling, og være betænkt paa Gienstandenes nødvendige Forskiellighed; dog maae for alle Ting Nytten deraf bestemme Valget. Derhen maae man mere styre sit Øiemerke, end paa det Usædvanlige og Behagelige. Skiønt det er hos trykte Prædikener et Fortrin,

naar

naar de ikke afhandle alt for sædvanlige og bekiendte Gienstande, fordi man forudsætter, at Enhver allerede har hørt og læst endeel derom, og en Præst allerede tiere har giennemtænkt og bearbeidet samme, og Enhver derfor i slige Skrifter heller søger mindre bekiendte Gienstande; saa forholder det sig dog med Prædikener, som Præsten blot holder for at underviise og opbygge sin Menighed, ganske anderledes. Ved samme maae han bestandig tage Hensyn til Menighedens Trang og Materiens Almeennyttighed, saa at intet af sligt enten ganske forbigaaes, eller foredrages alt for sielden.

Men Hovedsætningen maae og fremsættes bestemt, kort og tydelig. Thi naar denne er ubestemt og vaklende, saa lader der sig enten ingen grundig Disposition giøre deraf; eller det er for et virkeligt grundigt Udkast Skade, naar Hovedsætningen, som sammes Grundvold, i det mindste fortiener Dadel, og sees i et falskt Lys. Og en saadan ubestemt Hovedsætning opvækker allerede ingen gunstig Fordom for Prædikenen selv. Kort maae den være, fordi den angiver Tilhørerne Standpunkten, fra hvilken de maae betragte det Følgende, og hielper at lette dem Oversigten af det Hele, og at beholde Hovedtingene. Men er Hovedsætningen alt for lang; saa tabes for det meste denne nyttige Hovedhensigt. Af samme Grund maae den og, saa meget mueligt, udtrykkes tydelig og almeenfattelig.

Saa nødvendigt det er for en Præst, at forstaae den Konst, at benytte sin Text fra flere Sider, saa megen Øvelse hører der dog til. Begynderen maae derfor tidlig giøre sig Umage for at faae denne Kundskab. Og en Text vil ikke let være saa simpel, at den jo kunde bruges til flere, meget forskiellige Foredrag. Dette gielder især om de længere Texter, som Evangelierne og Epistlerne ere. For nu i nogle Exempler at give et Fingerpeeg, fra hvor mange Sider et saadant Skriftsted i denne Henseende lader sig bruge, saa lader os uden Udvalg strax

tage

tage fat paa Evangeliet og Epistlen paa første Advents-Søndag.

1. Evangel. Matth. 21, 1—9.

Ved denne fortalte Historie kan i Henseende til Hovedsætningens Valg sees

I. Paa selve Indholden af Begivenheden. Hovedindholden af dette Sted bestaaer først i det Ærende, som Jesus her meddeelte nogle af sine Disciple; dernæst af en Henviisning til Zachar. 9, 9.; for det tredie anføres hiint Ærendes Fuldbyrdelse af Disciplerne; og for det fierde fortælles, hvorledes det forsamlede Folk paa denne Vei til Jerusalem beviiste ham stor Høiagtelse. Denne Indhold kan nu benyttes til mange Slags Hovedsætninger. Men da her blot skal gives et Vink, hvorledes dette kan skee, saa kunne følgende Exempler være tilstrækkelige:

1. Jesu vise Hensigter i at uddele sine Befalinger. V. 1—3.
2. Jesus kom ikke for at stifte Uroe, men for at skaffe Menneskene Roe og Fred, V. 4. 5. forenet med Zachar. 9, 9. 10.
3. Sande Christnes virksomme Redebonhed i at adlyde Jesu Forskrivter. V. 6. sammenl. 1. 3.
4. Om den skyldige Høiagtelse for Jesus. V. 7—9.

II. Paa de handlende Personer — nemlig her paa Jesus, paa hans Discipler, og det forsamlede Folk — og deres ved denne Leilighed yttrede Sindelav.

Deraf kan man, foruden flere, udlede følgende Hovedsætninger:

1. Den Beredvillighed, hvormed Jesus i den ædelste Hensigt gik sine forudseete Lidelser i Møde, som en Opmuntring til skyldig Høiagtelse for ham.

2. Jesu ophøiede Tænkemaade ved sin sidste Reise til Jerusalem.

3. Kun den Retskafne kan med sand Sindsstørhed gaae sin nær forestaaende Død i Møde.

4. Hvorfor Jesus her modtager en udvortes støiende Æresbeviisning, som han ellers meget omhyggelig pleiede at afværge?

5. Jesu Disciplers Lydighed for deres Herre, som et Mønster paa Efterligning for alle Christne.

6. Ikke egennyttige Hensigter; men reen Dyd maae styre vort Forhold mod Andre.

7. Om den skyldige Ærbødighed mod den Fortienstfulde.

8. Om den udvortes Ærbødighed, som vi skylde Gud og Mennesker.

9. Alle udvortes tilsyneladende gode Handlinger tabe deres bedste Værd, hvis de ikke udledes af ægte Grundsætninger.

10. Hvor farlig Vægelsindighed er for vort Hierte og vor Dyd.

11. Om Skaden og Nytten af offentlige Folkesange.

III. Paa Hensigterne og Følgerne af denne Begivenhed.

1. Jesu ædle Beredvillighed, ved Lidelse og Død at fuldende sin store Hensigt med at forædle Menneskene.
2. Ligesom Jesus gik til Jerusalem, for at lide for Menneskene, saaledes skulle vi og være beredvillige til at bære Andres Gienvordigheder.
3. Ikke Ærgierrighed eller Vindesyge, men Ædelmodighed tilskyndte Jesus at gaae til Jerusalem.
4. Ikke Alle, der kalde Jesus Herre, ere hans sande Tilbedere.
5. Alvorlig Advarsel, ikke at lade gaae Lov og Forbandelse af een Mund.

Fordi blant de anførte tre Hovedsynspunkter, fra hvilke, ved at vælge en Gienstand til sin Prædiken, Texten fornemmelig kan bruges, ofte begge de sidste mindst benyttes,

nyttes, kunne de dog ere en rig Kilde til mange Betragtninger; saa har jeg af dem anført de fleste, fordi jeg ønsker især at giøre mine Læsere opmerksomme ogsaa paa disse Punkter. Thi hvo der forstaaer at bruge sin Text paa alle muelige Maader, han vil aldrig mangle paa Forskiellighed i sine Themaers Valg. Dog have rigtig nok begge de sidste anførte Synspunkter kun især Sted ved Evangelierne og i Almindelighed ved historiske Texter.

2. Epistel paa første Advents Søndag.

Rom. 13, 11—14.

I denne Text indeholdes nærmest følgende Sætning: fordi vi nu leve i en Tid, da vi have Leilighed, ved Jesu Religion at oplyse vor Forstand og at berige den med nyttige Kundskaber, saa ere vi ogsaa forpligtede til at benytte denne bedre Indsigt til Hiertets Forædlelse og til vort Livs Forbedring. Imidlertid kunne frugtbare Hovedsætninger deraf udledes, som f. Ex.

1. Hvortil skulle vi bruge de christelige Religionssandheder.
2. De store Fordele af sand Oplysning i Religionen.
3. En Christens høie Pligt, med Kundskab i Religionen tillige at forene dens Udøvelse.
4. Om de store Fordele af at efterfølge Jesus.
5. Om vort Forhold i Henseende til de Pligter, vi skylde vort Legeme.
6. Nogle Forsigtighedsregler i Henseende til de sandselige Glæders Nydelse.
7. Wellystens Skiendighed og Skadelighed.

II. Om Hovedsætningens Afdeling.

Sædvanligen deles Hovedsætningen i to til tre Hovedele eller Afsnit. Men vil man endnu betiene sig af flere, saa er det i det mindste raadeligst, ikke strax at anføre dem tilligemed Hovedsætningen, fordi det ellers var at befrygte, at Tilhøreren med et Slags Uvillie kunde vente en alt for lang Prædiken; da han desuden ikke vel vil

vil kunne beholde alle disse Dele i Hukommelsen. I sligt Tilfælde er det allerede nok, blot at anføre Hovedsætningen, og siden at anføre enhver enkelt Sats først ved Udførelsen. Men det er overalt heller ingen Nødvendighed, at en Prædiken just hver Gang skal inddeles i adskillige Hoveddele. Gienstanden selv, dens Beskaffenhed, Nytte og Hensigt maae meget mere hver Gang afgiøre det, om man vil afhandle Hovedsætningen i forskiellige Dele, eller blot afhandle den under een Synspunkt i behørig Orden.

Vil man nu fremsætte Hovedsætningen i forskiellige Dele; saa maae disse forskiellige Dele nødvendigen være logisk rigtigt inddeelte, at de ikke indbefatte mere eller mindre i sig, end Hovedsætningen selv. Thi indeholde Delene mindre, saa kan man ikke tilstrækkeligen opfylde det, som Themaet har lovet. Men indeholde de mere, saa giør man sig selv til en Sladdrer, der siger mere, end han vilde, og udsætter sig for billig Dadel, da man med Rette kan forlange af en offentlig Taler, at han maae forstaae, i Hovedsætningen at bringe det, han taler om, under en fælleds Synspunkt. Men skulde man ved Inddelingen finde det raadeligt, videre at udvikle sin Gienstand, saa maatte man tillige forandre Hovedsætningen. Overalt er det for Begyndere, der maaskee ikke ere rige nok paa Materie til en Gienstand, ikke raadeligt, at indskrænke Hovedsætningen alt for meget. Thi det er stedse bedre, at give den en videre Omfang i Henseende til Tingene, der skulle afhandles, end, fordi man er fattig paa Ting, blot at udvide Foredraget ved mange Ord, der ikke sige noget, eller vel og at gaae over til noget ganske andet. Naar jeg f. Ex. over Luk. 14, 11. vilde prædike om Ydmyghed; og jeg var bange for, ikke at have Forraad nok paa Ting, for tilgavns at kunne udarbeide en heel Prædiken derom; saa vilde jeg give min Hovedsætning en større Omfang, og handle om Ydmyghed, som et sikkert Middel til at opnaae sand Ære. Thi nu behøvede jeg kun i første Deel at vise, hvad Ydmyghed

er,

er, og hvorledes den maae ytkre sig i det daglige Liv, og i den anden Deel, at den tillige var det sikkerste Middel til at opnaae sand Ære. I det den nemlig a) lærer os at erkiende og forbedre vore Feil, og b) paa en hensigtpassende Maade at bruge vore Fortrin — giør den Andre tilbøielige til at lægge Merke til vore Fortrin ꝛc. Paa denne Maade fik jeg mere Stof, og kunde tillige give Hovedgienstanden mere Interesse.

Efter anførte Grundsætninger kunde altsaa f. Ex. de i det Foregaaende anførte Hovedsætninger over Rom. 13, 11—14. paa følgende Maade afdeles.

1. Hvortil skulle vi bruge de christelige Religionssandheder.
   a. Til at oplyse vor Forstand.
   b. At forædle vort Hierte
   c. Til Iver i at opfylde alle vore Pligter.
2. De store Fordele af sand Oplysning i Religionen.
   a. Den bevarer os fra Vildfarelser, Overtroe og Fordomme.
   b. Den udvikler vore Sieleevner, og bringer dem mere og mere til Fuldkommenhed.
   c. Den fremmer sand Dyd, Beroligelse og Menneskehedens Vel.
3. En Christens store Pligt, med Kundskab i Religionen tillige at forene Dydens Udøvelse.
   a. Han bør af alle Kræfter stræbe efter Kundskab i Religionen.
   b. Men og dermed forene ꝛc.
4. Om de store Fordele af at efterfølge Jesus.
   a. Hvorledes vi kunne og skulle efterligne Jesus.
   b. Fordelene, som ꝛc.
5. Om vort Forhold i Henseende til de Pligter, vi skylde vort Legeme.

a. Vi bør vel have Omsorg for at forskaffe v
Legeme fornøden Ophold og Pleie.
b. Men vi bør vogte os for Umaadeligh
Spise og Drikke.
c. Gavnlige Følger af hiint; skadelige Føl
af dette.
6. Nogle Klogskabsregler i Henseende
de sandselige Glæders Nydelse.
a. Lad din Sandselighed ikke være Herre o
dig; men vær du Herre over den.
b. Forsøm derover ikke dit Kalds Pligter.
c. Lad dine sandselige Glæder ikke være dig k
barere, end dine udvortes Kaar ville
lade det.
d. Lær at undvære dem, naar høiere Pligter
fale det.
7. Vellystens Skiendighed og Skadeli
hed.
a. Dens Skiendighed.
b. — Skadelighed.

III. Om Underafdelingerne.

Antallet af Underafdelingerne beroer blot paa Ma
den, man afhandler sin Gienstand paa. Men i di
maae Hovedafdelingerne i god logisk Orden udvikles;
giøres vigtige for Forstand og Hierte. For at væ
grundig, behøves vel flere til Sagen henhørende Unde
afdelinger; ja undertiden kunne vel og saa kaldte subd
visiones være nyttige og uundværlige. Men saa nødve
dige disse endog ere, især for den Uøvede, for ei at fo
synde sig mod logisk Orden, saa let kunne de og blii
Anledning til Tørhed i Foredraget, hvis han endnu
forstaaer den Konst, paa behørig Maade at forene d
Skiønne med det Grundige; hvoraf det ofte kommer,
en virkelig grundig Prædiken — naar den mangles
behagelig Indklædning — høres med Mishag, da de
imo

imod et meget ulogiskt og uordentligt Foredrag finder Bifald, naar det er udstafferet med skiønne Talemaader og oratoriske Blomster. Men hvorledes bør nu den, der er sig Grundighed i sit Foredrag bevidst, bære sig ad? Skal han blot klage over Andres ugrundede Domme, eller hellere efterligne hiin Skiønsladder, og tilsidesætte Grundighed? Nei! ingenlunde — Ordsproget siger vel: Kiolen giør ikke Manden; og Erfaringen lærer virkelig, at en skiøn klædt Herre, uden reelle Fortienester, i det daglige Liv ofte for Kiolens Skyld opnaaer langt mere Bifald, end den fortienestfulde Mand, der bærer en Kiole efter gammel Tilsnit. Men hvad giør den Sidste, naar han bemerker sligt, hvis han ellers er fornuftig? Vil han derfor give Slip paa sine Fortienester, og blot anskaffe sig en Modenskiole? Nei! Han vil vel ikke søge sin Værdighed i sin Dragt, men dog betænke, at han skylder de Mennesker, han lever iblant, saa megen Agtelse, at han ikke bør fornærme deres Smag ved en modbydelig Paaklædning, og derved paadrage sig deres Mishag. I den Overbeviisning, at man ikke dadler hans Fortienester, men blot hans Udvortes, vil han uden Vægring ombytte sin stødende Dragt med en mere modern. Saaledes bør og Præsten bære sig ad. Et ugrundet Bifald maae vist nok aldrig være ham saa vigtigt, at han derfor skulde opoffre sin Tales Grundighed; men ligesaa lidet maae han saa letsindigen foragte en Dadel, at han ei skulde bruge den, for at giøre sig fuldkomnere. Han maae aldeles ikke mishage sine Tilhørere, naar han vil opnaae sit gode Øiemeed, nemlig at stifte Nytte. Han maae altsaa vist nok lære paa en fornuftig Maade at føie sig efter sine Tilhøreres Smag, men derfor ikke at opoffre det virkelig Gode: Imidlertid maae han dog søge at forbedre den Feil, som hans Foredrag virkelig har; nok beholde sin Grundighed, men dog lade den træde frem med mere Ynde. Det Grundige, forenet med det Skiønne og Yndige, er det sikkerste Middel til at faae almindeligt Bifald.

Men da Grundigheden dog stedse er den uundværligste Egenskab ved en god Prædiken; saa maae man for alle Ting ikke tilsidesætte den, og derfor og udkaste sin Disposition med muuligste Grundighed og Orden. Især er det for den mere Usvede en uovertrædelig Pligt, forend han begynder paa at udarbeide sin Prædiken, at fastsætte ikke blot Hovedsætningen og Hovedelene, men og i Forveien at have udkastet sig en nøiagtig grundig Plan med alle behørige Underafdelinger, der siden efter maae tiene til Fundament for den hele Bygning. —

Dog bør man ved Udarbeidelsen ikke alt for slavisk binde sig til Følgen af Underafdelingerne, men man kan, undertiden med sand Fordeel, efter Omstændighederne forandre dem, og tidligere udarbeide en Underafdeling, som man dog i Planen havde sat længere tilbage, og omvendt; ligesom Tankerækken eller en mere passende Overgang til et andet Stykke, eller og en god passende Vending udkræver det *). Dog finder denne Ombyttelse af Underafdelingerne kun da Sted, naar Sagens Natur tillader det, og Grundighed og logisk Orden ikke taber noget derved.

Det

*) Da det er sieldent — i det mindste gaaer det mig saaledes — at man, naar man giør Planen til en Prædiken, paa engang erindrer sig alt, hvad dog vilde være saare nyttigt at tilføie, enten som Beviisgrund, Exempel, Advarsel, Lignelse, Skriftsprog rc. — saa troer jeg, man giør vel i, at man, imens man skriver sin Prædiken — har et andet Stykke Papiir ved Siden af sig. Da man tænker hurtigere, end man skriver, vil der stundom under Udarbeidelsen falde En et og andet ind, som just ikke hører til det Sted, man nu skriver paa, men paa et andet Sted i Talen vil giøre en god Virkning. Med et Par Ord mærke man sig denne Flyvetanke, da man ellers forglemmer den.

Udgiv.

Det nøie Ligemaal af Delene mod hinanden, eller deres lige Længde, som man i ældre Tider saa strængt vaagede over, og som mange Præster endnu giøre sig til ubrødelig Lov, er blot Pedanterie. Længden af enhver Deel i Talen maae bestemmes efter dens Hensigt, Nytte og Indhold. Ofte kan den anden Deel indeholde hele Hovedhensigten af Prædikenen, og den første kun være et Slags Forberedelse dertil, eller indeholde en Sætning, der vel nødvendigen maatte forudsendes og forklares, men som dog uden Skade for Hovedsagen kan skee ganske kort, for at faae desto mere Tid til at udføre Hovedhensigten. I dette Tilfælde vilde det altsaa fortiene sand Dadel, naar jeg, for at faae begge Dele lige lange, vilde udvide den første og indskrænke den anden Deel. Og hvilken Daarlighed vilde det være, naar jeg i modsat Tilfælde havde udarbeidet min første Deel, der indeholdt Hovedsagen, med al Omhyggelighed, og følgelig udfordrede større Vidtløftighed, og jeg fandt tilsidst ved at udarbeide den anden Deel, at hiin var bleven længere, end denne; og jeg nu, for at følge hiin Regel, enten vilde afskiære et nødvendigt Stykke af den første, eller tilføie noget unødvendigt, for at faae den anden Deel større!

IV. Anvendelsen,

der før var et nødvendigt Reqvisitum ved enhver Prædiken, er ved en god praktisk Prædiken, der stedse tager Hensyn til Tilhørerne og det praktiske Liv, overflødig. Fra ældre Tider af, da man endnu giorde alt for meget af unyttige Theorier, var det vist nok meget roesværdigt, at man i det mindste i Anvendelsen gav Tilhørerne en Anledning, hvorledes de skulde benytte sig af den theoretiske Sætning. Men i vore Dage, da Religion kun gielder noget, for saavidt den kan veilede os til Dyd og Virksomhed, vil enhver klog Lærer i sit hele Foredrag følge denne Grundsætning, og derved giøre al Anvendelse undværlig. Men som ingen Regel er uden

Undtagelse, saa og her. Den Fornuftige maae aldr
mindst i Sandhedernes Rige lade sig beherske af Mo
syge; han maae paa en fornuftig Maade prøve baa
Gammelt og Nyt, og beholde det bedste. Og giør h
det, saa vil han finde, at der og endnu forekomme e
kelte Tilfælde, hvor det aldeles ikke er forkasteligt, m
virkelig tienligt, at giøre en særegen Anvendelse i sin Pr
diken. Naar der f. Ex. blev talt om Siælens Udødeli
hed, saa kunde først Beviis- og Formodningsgrunde
som Fornuft og Skrivt giver os, theoretisk udvikles,
da i en særegen Anvendelse vises, hvilken praktisk Br
vi burde giøre deraf. Men vilde man kalde det en sa
egen Deel, saa har jeg intet derimod. Nok, at i de
Tilfælde behøves der en særegen Anvendelse af den fre
satte Sandhed, som man jo og ellers har anseet som e
særskilt Deel.

Selv ved en virkelig praktisk Prædiken kunne end
møde særegne Omstændigheder, hvor med stor Nytte T
hørerne endnu tilsidst høitidelig kunne opfordres til
tage de foredragne Sandheder til Eftertanke og følge de
Naar sligt ikke skeer bestandig, men sielden, ved visse H
tideligheder, merkelige Festdage (paa Landet ved besy
derlige Dødsfald, Naturbegivenheder 2c.), saa kan e
saadan pathetisk Slutning til rette Tid og Sted giøre g
Virkning.

V. Om Indgangen.

Skiønt Prædikenen begynder med Indgangen, o
denne derfor og i Udkastet bør staae foran og først uda
beides, saa maae dog Gienstanden af Indgangen ved Pl
nens Udkast ikke først, men tilsidst, naar Planen e
heel færdig, bestemmes; fordi man da først kan overs
det Hele, og da bedst vælge denne Gienstand *). Me

Hen

*) Denne Regel, saaledes indskrænket, er meget fornuftig. Me
jeg finder det ikke saa rigtig, naar Homiletiker paastaae, a

Ma

Hensigten af Indgangen, der maae bestemme dette Valg, er, at giøre Tilhørerne opmerksomme paa Gienstanden, der skal foredrages, og dertil at forberede Gemytterne. Dette kan nu enten skee i en varm eftrykkelig Bøn, eller i en særegen Indledning. Kun maae den ikke være for lang, for ikke at tage Tiden bort, der skulde anvendes til at udvikle Hovedsætningen. Men vil man efter Textens Oplæsning endnu forudskikke en liden Indledning, førend man anfører Hovedsætningen; saa er den overflødig før Textens Oplæsning, fordi man ellers virkelig giorde sig en dobbelt Indgang. I dette Tilfælde begyndes helst med en Bøn, og derefter Texten. Men giør man en Indgang førend Textens Oplæsning, saa bør der siden efter ingen anden Indledning følge, men Hovedsætningen anføres strax og afhandles. Men da man i Prædikener, saa meget mueligt, bør vogte sig for Eensformighed, saa bør man ogsaa her vexle af.

Sætningen, man vil udvikle i Indgangen, maae vist nok staae i nøie Forbindelse med Hovedsandheden; dog maae man vogte sig for, at man ikke anfører noget af det, der egentlig hører hen til at udvikle Hovedsætningen. Men ligesaa meget maae man vogte sig for Almeensætninger, der for deres Almeenheds Skyld kunde bruges til enhver Prædiken. Naar jeg f. Ex. i Indgangen vilde anprise den christelige Religions store Fortrin, og derpaa giøre en saadan Overgang: „fordi nu den christelige Taalmodighed ogsaa er en nødvendig Pligt af Christendommen, saa vil jeg i Dag tale derom;" saa vilde det være en dobbelt Feil, først, fordi hiin Sætning kunde bruges til alle muelige Prædikener som Indgang, men for det andet især derfor, fordi den i dette Tilfælde ikke opfylder Hensigten af en velvalgt Indgang. Thi i Indgangen bør jeg just

man endog burde udarbeide og skrive Indgangen først, efter at man havde skrevet Prædikenen.

Udgiv.

spænde Tilhørernes Opmerksomhed paa den særegne Gienstand, jeg vil afhandle, for at forskaffe den Interesse hos dem.

Chr. Ludv. Funk,
Præst i Fischbeck, ikke langt fra Rinteln *).

*) See Materialien für alle Theile der Amtsführung eines Predigers, nebst praktischer Anweisung, dieselben, dem Bedürfnisse unserer Zeit gemäß zu gebrauchen, herausgegeben von einigen Freunden der praktischen Theologie, Leipzig, bey Barth. 1796. 1ste Bind, 2det Hefte S. 177. — Disse Materialier udkomme heftevis, hvert Hefte 8 Ark. Nu (December 1798) er der udkommet 2 Bind og 2 Hefter. Dr. Kullmann, Professor i Rinteln, er Redakteur. Det er en Bog, som ingen fornuftig Religionslærer bør lade være ukiøbt, ifald han nogenlunde har Raad til at sætte noget i Bøger.

Udgiv.

IV.

Om den naturlige Religions offentlige Gudsdyrkelse.

I nærværende Tidsalder har man ofte giort Forsøg paa at indføre en offentlig Udøvelse af den naturlige Religion. Det er interessant at lægge Merke til, paa hvilke forskiellige Maader, ved hvilke forskiellige Midler, til hvilke forskiellige Hensigter dette skede, og hvilke forskiellige Virkninger det frembragde. Overalt er vor Tidsalder for Religionsphilosophen af stor Vigtighed. Endnu aldrig saae man en saadan Giæring i religiøse Ideer, endnu aldrig en saadan Mangfoldighed i religiøs Tænkemaade, endnu aldrig saa megen Frimodighed og Aabenhed i at

yt-

ytre religiøse Grundsætninger, endnu aldrig saa megen Inconsistenz og endog Frygtagtighed hos Regiering og Consistorier i Henseende til den offentlige Troe, endnu aldrig saa megen Tilbøielighed til Naturalismus. Endnu aldrig have de hinanden meest modsatte Systemer havt saa mange duelige, lærde og skarpsindige Forsvarere. Derved finder man tillige en besynderlig Kamp af Lys og Skygge, Raahed og Blidhed, Kraft og Svaghed, Viisdom og Daarlighed i at forsvare hine religiøse Grundsætninger, og ved Siden af den ivrige Supernaturalismus, Naturalismus og Atheismus, vugges den kolde Indifferentismus og utilfredsstillende Skepticismus i sikker Roe. Ved disse mangfoldige Stridigheder og Skatteringer er det interessant, nu og da at see Menneskets naturlige moralsk-religiøse Anlæg bryde frem, og at merke en Overeenstemmelse i visse Punkter. Og naar, uagtet Frankrigs blodige Kamp, uagtet Præsternes Mishandling, Forvisning og Mord, uagtet de religiøse Ceremoniers Bespottelse og Vanhelligelse, uagtet den dogmatiske Atheismes Remonisterie, og var det og blot for et Syns Skyld, og endog sine egne Handlinger til Trods — dog den Stemme opløfter sig: „Evangeliets Moral er den bed„ste — den er det, som vi ville fastsætte, „men ikke ophæve," — saa er dette stedse et Slags Hylding, som Religionens Ven med Fornøielse lægger Mærke til. For ham gives der overalt ved denne Tingenes Beskaffenhed ingen mere trøstende Udsigt, end den, at ved denne Partiernes Sammenstøden vil Religionens guddommelige Gnist tilsidst stedse mere opildnes. Lader os her blive staaende ved Tidsalderens Tendents til Naturalismus, og dens udvortes Cultus.

Frankrig har forvandlet Fornuft og Frihed til Idoler; det har helliget det høieste Væsen, Naturen, Dyderne visse Fester, og høitideligholdt dem med Hymner, Ceremonier og symbolske Handlinger. Det har en Tidlang forbudet enhver Gudstieneste uden Forskiel, saa snart

snart den var grundet paa en aabenbaret Religion. E
Hver opmerksom Jagttager af vor Tidsalder vil desud
have lagt Merke til, at mange Skribentere, og ud
Tvivl endog flere hemmelige Selskaber, snart med Aab
hed, snart i Skiul ved allehaande Midler have lagt
paa, og endnu lægge an paa, at underminere den chri
lige Troes Grundpillere, og efterhaanden at omskabe de
Cultus til den naturlige Religions Cultus. Endog man
Theologer troe derved bedst at opfylde deres Embede
deres Bestemmelse, naar de paa alle muelige Maader n
sætte de Christnes hellige Bøger, og stille dem ved der
gamle Anseelse; naar de give de før agtede Dogmer
Priis for Foragt og Spot; naar de udgive den hele ch
stelige Religion for ufuldkommen og raa; naar de beskyl
Jesu Historie for Vildfarelse og Bedragerie, naar de ne
rive alt, hvad der i den offentlige Cultus har Hensyn
den christelige Religions særegne Lærdomme, og stræ
efter, enten at forbedre eller afskaffe det. Det udgiv
for Svaghed og Mangel paa Oplysning, endnu at tr
noget om den christelige Religion, som ikke allerede Fo
nuften og sund Menneskefands siger, og man troer oft
der hører en vis Heroismus dertil, for endnu at anta
sig Supernaturalismen. Ofte faae Skribentere af meg
maadelig Lærdom og Dannelse, ja ofte raae og uviden
Skribentere allerede derved et vist Rygte, naar de kun r
dristig og heit storme løs paa den aabenbarede Religio
i det de lærdeste og skarpsindigste Forsvarere af modsat
Systemer i Dristighed og Uforskammenhed maae staa
langt tilbage for dem. Man anseer det for det sandes
og skarpsindigste, hvad meest kan skade det G. og N. T
Anseelse, Værd og Indhold, og de Menneskers Characte
som deri forekomme. Man behandler andre hellige Bø
ger og positive Religioner langt mildere og billigere, o
opdager det Gode langt beredvilligere i dem. At hold
fast ved det gamle System, kalder man Efterbeden, Over
troe, Sværmerie, Svaghed, og vil ei vedkiende det, a

de

det selvsamme ogsaa hos Naturalismens Tilhængere kan finde Sted, og oftere finder Sted. Visse Navne, der i og for sig selv tilkiendegive noget godt og roesværdigt, har man stemplet til Spotnavne, og i det Titelen af en Orthodox skal være en Skam, saa er Navnet af Heterodox næsten bleven til en Hæderstitel. Man har anvendt Alt, Spot, Grovhed, Foragt, Vrede, Scurrilitet, for at ydmyge Supernaturalismen, og at hæve Naturalismen.

Ved denne Tidsalderens Stemning maae man desto mindre forundre sig, at den naturlige Religions offentlige Udøvelse aldrig kunde faae fast Fod, og næsten stedse faldt tilbage igien til den aabenbarede Religions Cultus. Aarsagen kan ikke blot ligge deri, at Fyrster og Øvrigheder forbyde en saadan Gudstieneste, eller lægge den visse Hindringer i Veien, og forene med den positive Religions Bekiendelse visse Fordele. Thi selv i de Lande, hvor enhver religiøs Sect, hvis Dogmer og Skikke ikke stride mod Statens Vel, nyder fuldkommen Frihed af en mere — som i de nordamerikanske Provindser — eller mindre frie Religionsøvelse, som i Frankrig, blomstrer ingen offentlig og vedvarende Cultus af den naturlige Religion. Det er derfor nok Umagen værd, at efterspore Grundene til dette Særsyn, og tillige at undersøge, hvad man ved Tingenes nærværende Beskaffenhed helst maatte raade dem, der ved borgerlig Magt eller ved intellectuel og moralsk Indflydelse kunne virke paa religiøse Indretninger og religiøs Tænkemaade. Men først maae vi noget nøiere bestemme Betydningen af de Ord, det egentlig her kommer an paa, at ikke den hele Undersøgelse bliver vaklende og ubestemt.

Udtrykket naturlig Religion har flere forskiellige Bemerkelser, alt eftersom man derved tænker sig Modsætningen. Enten modsætter man den en aabenbaret, eller en lærd, eller en saadan Religion, der beroer paa en transcendental Theologie. Modsætter man den en aabenbaret Religion, saa er den natur-

tur-

turlige Religion (subjectiv, og i Ordets ædler indskrænket Mening) den, efter hvilket Mennesket ai alt, hvad hans Fornuft foreskriver ham som Pligt, lige som et guddommeligt Bud, og tillige i Gud tilb sin, Bestyrer og Dommer. Modsætter man den en I Religion, saa er det en saadan, hvorom Enhver sin Fornuft uden Hielp af Lærdom kan overbevises. Religion kan vær lærd, uden at være aabenbaret, sk begge Dele sædvanligen ere forenede. Den naturlige ligion har i øvrigt sine forskiellige Nüancer og Grade Fuldkommenhed. Den er snart mere, snart mi ædel, snart mere, snart mindre philosophisk. Ikke hver naturlig Religion er grundet i Fornuften Bevidstheden om Pligt; ofte ligger dens Kilde i Pha sien, i visse Gemytsbevægelser og Fornemmelser, i I trykket, som udvortes Gienstande giøre paa os, i en keert Brug af Fornuften. Deraf de forskiellige relig Systemer, Meninger, Tænkemaader. I Ord vidtløftigere Mening er altsaa en natur Religion en saadan, som Mennesket ved at bruge naturlige Kræfter finder uden en høiere, overorden Hielp. Men ved denne Forklaring er vel at me først, at Enhver af Vildfarelse kan troe at besidde overnaturlig aabenbaret Religion, der dog blot er na lig; og dernæst, at en naturlig Religion ikke just n vendigen behøver at opfindes af Enhver ved egen Ef tanke, eller egen Anvendelse af hans Sielekræfter, r kan meddeles ved Underviisning, og ved Tillid og T kan antages; endelig, at en Religion efter dens In hold kan være naturlig, men efter dens f ste Bekiendtgiørelse, ja vel Fortplante kan være aabenbaret. Men naar den naturli Religion modsættes den, der er bygget paa den tra scendentale Theologie, saa er den en saal Kundskab og Gudstilbedelse, der er grundet paa i physiske saavelsom den moralske Orden i Verd

Den transcendentale Theologie gaaer enten ud fra et blot Begreb af den reene Fornuft, Begrebet om den Allerfuldkomneste, og er ontologisk, eller tager i Almindelighed en Erfaring til Hielp, uden at bestemme noget nøiere om den Verden, hvoraf den er taget, og opsvinger sig ved det blotte Tilfældighedsbegreb til en høieste Verdensaarsag (Cosmotheologie). Paa en saadan Theologie, forudsat, at den selv har Grund, kan rigtig nok grundes et Slags Theologie, men en meget ufuldkommen, og temmelig umeddelelig. Den foreholder os et blot Ophav (Urwesen), der forener alle Fuldkommenheder i sig, uden nøiere at bestemme sammes Beskaffenhed, dets Forhold til Verden, eller Maaden, hvorledes det er Aarsag til Verden. Den frembringer mere en vis tom Forbauselse og vaklende religiøse Følelser, end en egentlig Religion. Den er, høist taget, for spekulative Verdsligviise, ikke for andre Mennesker. Desuden er den selv uden Grund, som Kants Kritik der reinen Vernunft paa det evidenteste har godtgiort. Den naturlige Theologie derimod hviler ikke blot paa fastere Grunde, men frembyder og en bestemt, rig, herlig, og for hver Mand aaben Materie til en almeenfattelig Religion. Nu leder vel det saa kaldte physisk-theologiske Beviis høist, ja neppe engang til en Bygmester af den os bekiendte Verden, og maae, for at komme videre, søge Hielp ved det ontologiske og cosmologiske Argument — og for saavidt kan det ikke lægge nogen Grund til en sand Religion. Der bliver altsaa kun en moralsk Grund for den naturlige Religion tilovers, og ogsaa denne Grund frembringer intet egentligt Vidende, ingen theoretisk Vished, men en praktisk Troe, en Tillid til den moralske Lovs Forjættelse, hvis hele særegne Beskaffenhed Kants Kritik der Urtheilskraft saa fortreffelig har udviklet. Den eneste sande naturlige Religion er altsaa egentlig den, der beroer paa Bevidstheden om Ver-

dens

dens og vort Jegs høieste moralske Hensigt, og troer og antager Gud og Udødelighed som de nødvendige Betingelser, under hvilke hiin Hensigt kan opnaaes, hvori det da egentlig allerede er indbefattet, at vi ansee vore Pligter for guddommelige Bud; thi paa denne Maade „kunde „Kundskaben om vor Pligt og den deri os ved Fornuften paalagte Hensigt først bestemt frembringe Begrebet „om Gud, hvilket Begreb altsaa allerede i sin Oprindelse er uadskilleligt fra Forbindtligheden mod dette „Væsen.“ (Kritik der Urtheilskraft, S. 471.). Men, skiønt nu Beviset af Naturen og Beviset af Friheden skulle have deres ganske bestemte skarpe Grændser, og ikke maae blandes med hinanden; saa var det dog ikke blot forgieves, men og til ingen Nytte, i de sædvanlige Religionsforedrag, og ved Bestræbelserne for at fremme Religiositet blant Menneskene, allevegne stedse at skielne dem nøie fra hinanden, og at ville ophøie det moralske Beviis paa det physiske Beviises Bekostning. Saa vilde det snart komme saa vidt, at den største Deel af Menneskene ingen Religion mere havde; thi at kunne indsee det moralske Beviises Værd og fatte dets Styrke, at kunne skielne det fra det physiske, forudsætter allerede en Grad af moralsk Cultur og Eftertanke, en Interesse for Moraliteten, som de fleste Mennesker mangle. Desuden ere vi alle mere eller mindre i det Tilfælde, at vor moralske Troe undertiden behøver en Støtte og Stadfæstelse af Naturen. „At der i den virkelige „Verden er rigelig Stof for de fornuftige Væsener til phy„sisk Theologie, derpaa tiener det moralske Argument til øn„skelig Stadfæstelse, saa meget Naturen formaaer at „fremstille noget, der er analogiskt med de moralske For„nuftideer. Thi Begrebet om en høieste Aarsag, der „har Forstand (men som dog langt fra ikke er tilstrække„lig for en Theologie) faaer derved for Dømmekraften „tilstrækkelig Realitet; men dette Begreb er ikke nødven„digt, for at grunde et moralskt Beviis derpaa, og det

„mod

„ moralske Beviis tiener heller ikke til, ved fortsat Slut„ ning efter et eneste Princip at opløste blint, der for „ sig allene aldeles ikke peger hen til Moralitet, til et Be„ viis.“ (paa d. ans. St. S. 408.) Ville I beroe Naturen dens skiønneste Yndighed, dens meest ophøiede Interesse? Ville I qvæle de religiøse Følelser, som Naturens Beskuelse opvækker, fordi egentlig ikke Naturen selv, men de Mennesket iboende moralske Anlæg frembringe dem? Ville I giøre Historien for Teleologien og Religionen ufrugtbar, fordi den egentlig ikke beviser høiere Hensigter? Ville I foresnakke Menneskene noget om den praktiske Fornufts Postulater, og tillige storme løs paa deres øvrige religiøse Overbeviisningsgrunde, naar den praktiske Fornuft næsten er død i Menneskene? I maatte først opvække den moralske Interesse hos dem, og giøre dem beqvemme til at modtage Eders Viisdom. Jeg giør disse Anmerkninger især derfor, fordi nu Mange af misforstaaet Iver for den reene moralske Religion i Almindelighed skade Religionen, og vel endog stride for den moralske Religion mere af egen Partiaand, end af egen Varme. Da nu den moralske Religion selv ikke vel uden Naturreligionen kan fremmes og (derom siden) blive offentlig blant Menneskene, saa forstaae vi i denne Afhandling ved den naturlige Religion en saadan, der deels er grundet paa den physiske, deels paa den moralske Orden.

Udtrykket: aabenbaret Religion tages ligeledes i mere end een Betydning. I en vis Henseende er enhver ædlere Religion af Gud aabenbaret, for saavidt hans Forsyn stedse bidrager noget til sammes Kundskab, og han ved Fornuften taler til os. I Modsætning af den reene naturlige Religion er den aabenbarede en saadan, hvorved Mennesket erkiender sine Pligter, Guds Natur, sit Forhold til Gud, sine Forhaabninger efter Døden, ikke ved sin Fornufts Brug og ved Reflexioner over Naturen, men ved Guds besynderlige Mellemvirkning. Denne Mellemvirkning kan nu enten være saa-

ledes beskaffen, at den er overeensstemmende med Naturens Love, men dog aabenbar og udtrykkelig er bestemt til en religiøs Underviisning, eller er egentlig mirakuløs. I begge Tilfælde forudsættes hos Mennesket en vis Virksomhed af Fornuften og visse almindelige religiøse Begreber, og for saavidt er i en vis Henseende enhver aabenbaret Religion tillige en naturlig Religion.

En offentlig Gudstieneste existerer kun da, naar flere Mennesker forene sig i et Selskab, for tilfælleds at bekiende visse Religionslærdomme, og de iagttage visse Skikke og Ceremonier, der bestemmes ved hine Lærdomme, og de med forenede Kræfter stræbe efter at opnaae visse moralske eller religiøse Hensigter, og som Deeltagere i denne Cultus ikke giøre eller lære noget, der ikke har eller torde have Publicitet. En saadan Gudstieneste er ikke blot et Selskab, som f. Ex. et lærdt, der er bestemt for at eftergrandske noget, og undertiden forsamler sig, eller en blot pædagogisk Anstalt, hvis Hensigt er at undervise og danne Ungdommen. En saadan Gudstieneste forudsætter Troen paa visse Lærdomme; Sandheden søges ikke først, den er der, den bibringes ikke nu først dem, der tage Deel i denne Cultus, men af andre Hensigter gientages den stedse, og fremsættes stedse paa nye; og det er væsentligt, at der ikke behøves at skiules noget deraf, og at dens Handlinger ere tilfælleds. En offentlig Gudstieneste forudsætter en Kirke, og ligesom denne kan være mere eller mindre ædel, og overalt have forskielliges Modifikationer, saa og hiin. Man maae vel tage sig i Agt, ikke at ansee alt, hvad der forekommer ved vor offentlige Gudstieneste, for væsentlige Egenskaber af enhver Cultus, men i de anførte Punkter stemme de dog alle overeens. Alle de utallig forskiellige Arter af Gudsdyrkelsen, der ere udbredte over Jordkloden, eller engang vare udbredte, kunne bringes i to Klasser. Enten er den offentlige Cultus blot et udvortes Hielpemiddel til at forskaffe de Lærdomme, som et religiøst Selskab erkiender

der

der sig til, mere Indflydelse paa Hiertet og Livet, at føde Religiositeten, fordi allerede det, at man fælleds virker til en vis Hensigt, giver Hensigten selv mere Interesse og Vigtighed for os, og her Indbildningskraft, Sandselighed og Almeenaand komme de religiøse Følelser og Begreber til Hielp; eller de, der tage Deel i denne Cultus, troe, at de ved sammes Jagttagelse behage Gud mere, end ved deres øvrige Pligters Opfyldelse, at de og ved visse udvortes Legemsstillinger bør tilbede ham, offre ham deres Lovsange, vinde ham ved Smiger, at det ere Hovedmidlerne til at vinde hans Yndest, at komme i en mystisk Forbindelse med ham, og ligesom med Vold bemægtige sig hans Hielp til Hiertets Forbedring og Beroligelse. Neppe har der nogensinde været nogen Cultus af det første Slags, skiønt en saadan ogsaa nok lader sig tænke ved en aabenbaret Religion; næsten enhver Cultus har stedse været af den anden Art.

De, der ønske en offentlig Gudstieneste for Naturalismen, og søge mere eller mindre aaben eller skiult at indføre den, bære sig derved sædvanligen ad paa en saa forkeert, uforsigtig og letsindig Maade, at det ofte opvækker Harme, ofte Medlidenhed. De befinde sig neppe, hvilken af de forskiellige muelige Systemer af den naturlige Religion de ville have indført. Hvor mange slige Systemer har den menneskelige Forstand allerede udtænkt, og hvilke store berømte Forsvarsmænd staae der paa hver Side! Det er ikke blot Forskiellighed i Beviisarterne, men og i Resultaterne og Grundsandhederne. Med et ubestemt, vaklende Begreb om den naturlige Religion og en vild Løsstormen paa Supernaturalismus, hvorom man ligeledes intet bestemt Begreb har, udrettes tilsidst intet for en hensigtpassende Cultus af Naturalismus, og saaledes vilde man giøre bedre i, at lade det blive ved det Gamle. Naar man forudsætter, at Supernaturalismus enten aldeles ikke indeholder noget Rigtigt, eller blot det, hvori den tilfældigviis stemmer overeens med

Naturalismus, en blot paa Naturbegreb grundet Th
logie, og saaledes søger at forskaffe den sidste Indga
og offentlig Øvelse; saa beviser man Religionen en
Tieneste, og forfeiler sikker sin Hensigt. Det være mig
ladt, at laane denne Afhandling et Sted af en Skri
der ikke kan være mistænkt for at indrømme Super
turalismen en for stor Anseelse: „jeg agter meget (v
„ ehre) den philosophiske Supernaturalismus. Den
„ den eneste mulige Hypothese, hvorved den philosop
„ rende Fornuft kan søge at giøre sig den af den selv m
„ forstaaede Ubegribelighed af den sunde Forstan
„ moralske Udsagn begribelig. Jeg giver den for d
„ Oprindelses Skyld ligesaa meget Fortrin fremfor
„ naturalistiske Systemer, som jeg endog blant disse gi
„ det materialistiske — Fortrin for den tankels
„ ved Uvidenhed og Umoralitet understøttede, uphilo
„ phiske Supernaturalismus. Den philosophiske, h
„ den skal være værdig til dette Navn, forudsætter
„ Bekiendtskab med de naturalistiske Forestillingsmaad
„ og en i Forveien skeet upartisk Bestræbelse, i samme
„ finde Sandhed. Den selvtænkende Supernatura
„ vilde finde den Tilfredsstillelse for sin Forstand,
„ han i begge hinanden modsigende Systemer førgie
„ har søgt, i det skeptiske, hvis det ikke for hans
„ ralske Følelses usædvanlige Reenheds Skyld vilde bl
„ ham umueligt, at holde Ubesvarligheden af de Mor
„ tetens og Religionens Grundsandheder vedkomme
„ Spørgsmaale, og den deraf følgende Utilforladelig
„ af hine Grundsandheder for muelig. Opfyldt med
„ fast og uovervindelig Troe til den sunde Fornu
„ Udsagn, paa den ene Side ubekiendt med den mora
„ Følelses egentlige Drivefieder eller de eneste muelige
„ stemmelsesgrunde for hine Udsagn, og paa den an
„ Side overbeviist om, at hans Troes Indhold ikke la
„ sig begribe af noget naturalistiskt System, bliver i
„ andet tilovers for ham, end at opsøge denne Indh

„ u

„uden for Naturen og Fornuften i det, han kalder
„Aabenbaring. For saavidt den praktiske For-
„nufts Handlemaade væsentlig er forskiellig fra alle
„physiske Virkemaader, og for saavidt man under
„Navnet af den naturlige Handlemaade kun indbe-
„fatter de sidste, for saavidt kan den moralske Følelse
„ganske vist kaldes en overnaturlig Ting (Erschei-
„nung). De Overbeviisninger, der grunde sig paa
„denne Følelse, bære just derfor, fordi de hverken ere af-
„hængige af en naturlig Tildragelse, eller af et Raisonne-
„ment, Præget af overnaturlig Inspiration;
„og Kiendsgierningen, der anmelder sig ved Bevidsthe-
„den af Moralloven, har for saavidt Kiendemerket af
„en uden for Naturen modtaget Underretning — af en
„Aabenbaring. Den praktiske Fornufts Kri-
„tik har først giort os bekiendt med den sande Beskaf-
„fenhed og den egentlige Mening af denne Aabenba-
„ring. Ved den vide vi, at Moralloven vist nok ene og
„allene ved Fornuften, men ved praktisk, og i denne
„Egenskab paa en al forrige Philosophie ganske ubekiendt
„Maade sig yttrende Fornuft bliver opstillet; ved en
„Ytrelse, der maae ansees for overfornuftig af
„alle dem, der ansee Fornuften for blot Tænkekraft, og
„ingen anden Virkemaade erkiende i samme, end den
„theoretiske. Intet var naturligere, end at ansee den
„praktiske Fornufts Udsagn for Guds Røst, at kalde An-
„meldelsen af dens Indhold Aabenbaring, og at opsøge
„Kilden dertil uden for den menneskelige Aand, saa
„længe man ikke var i Stand til at opdage den i dennes
„miskiendte og ved ingen rigtige Begreber bestemte
„Grundevne. Fornuftens Kritik har derved opda-
„get det Vildfarende, som indeholdtes i Super-
„naturalismus, at den i samme bestemt har angi-
„vet det Sande, (der af alle Naturalister blev
„miskiendt, og giorde Supernaturalismen uovervindelig

 „for

„ for dem), og fört det tilbage til dets egentlige (
„ de *)." Ved dette Sted finder jeg nødvendig
giøre følgende til nærværende Hensigt henhørende
merkninger, som Stedets Forfatter uden Tvivl vil
fit Bifald:

1. En Supernaturalismus, der ikke egentl
philosophisk, er derfor endnu ingen raa, tankelø
ved Umoralitet understøttet Supernaturalismus.
Almuen kan den aldrig være philosophisk, den er d
kun meget sielden hos de høiere Stænder — men d
derfor ikke desto mindre ofte meget ædel, forenet me
reneste Følelser, med sand praktisk Religiøsitet.

2. Man kan være overbeviist om, at Moral
aabenbares ved den praktiske Fornuft i vort Ind
og at der for saavidt er en hyperphysisk Kraft i os,
ophøier os langt over ethvert blot Naturvæsen, og
paa den anden Side troe, at ogsaa uden for o
overnaturlig Aabenbaring af samme Lov engang har
Sted, for at giøre Menneskene tidligere bekiendte
Indholden af denne Lov, udvikle deres moralske Kræ
og, ifald Omstændighederne tillade det, at stifte en K
Følgelig udelukker Rationalismen ikke Supernaturalis
i enhver Betydning.

Naar man nu betragter den Umage, som m
Theologer og Ikke-Theologer i vor Tidsalder giøre sig
at giøre Naturalismen til Gienstand for en offentlig
tus, saa maae Religionens Ven snart see sig gienn
trængt af Veemodighed, snart af Uvillie. Deres
stræbelse bestaaer næsten i intet andet, end i at forf
Supernaturalismen. Idet de forfølge den snart
Spot og Skurrilitet, snart med Foragt, snart med bi
Haardhed, saa undergrave de ofte Moralloven selv,
nægte egentlig hiin den praktiske Fornufts overnatur

*) Reinholds Briefe über die kantische Philosophie. 2te B.
318. x.

guddommelige Kraft i os, de forhaane og bespotte de ædelste moralske Følelser, de ville opløse Alt i blot Natur, og forvandle derved Mennesket i et blot egoistiskt Væsen. I øvrigt have de neppe et bestemt Begreb om det System, som de ville have indført, og neppe viner man ved deres Bestræbelser en ædel moralsk-religiøs Hensigt. De ville blot glimre ved Ødelæggelse, Religionen er dem blot et Middel til at tilfredsstille deres Ærgierrighed, de lege og aagre med Menneskenes religiøse Følelse; det er dem nok, naar de have giort Opsigt, og have opskruet deres Celebritet et Par Grader høiere. Det er dem derfor ogsaa temmelig ligegyldigt, om deres Bestræbelser føre til at forstyrre al offentlig Cultus, om deres egne Systemer, dersom de ellers fortiene dette Navn, kunne tiene til nogen Grundvold for en Cultus, eller ikke? Men naar de og virkelig have den Hensigt, at indføre en offentlig Cultus for den naturlige Religion, saa betænke de dog sædvanligen ikke, med hvilke Vanskeligheder det er forenet, at fastsætte en saadan naturalistisk Religionsøvelse, der hverken er for ophøiet eller for lav, hverken for sandselig eller for oversandselig, og ikke om faa Tid atter faldt tilbage til sit Intet. De lege med et Problem, der er høist vigtigt, vanskeligt, og paa det nøieste forenet med det menneskelige Kiøns Vel og Staternes Rolighed. Jeg behøver neppe at tilkiendegive, at jeg her kun forstaaer en vis Klasse af Samtidige, paa hvem dette hele Skilderie lader sig anvende.

Naar der i øvrigt tales om den naturlige Religions offentlige Cultus, saa forstaaer man derved sædvanlig en enten paa den moralske eller physiske Orden, eller paa begge grundet Religion, og lader andre Philosophemer om Gud enten som vildfarende og uværdige eller for Mængdens Fattekraft ikke passende, ligge til Siden. Man har ogsaa deri fuldkommen Ret; kun maatte en blot paa Bevidstheden om Moraliteten grundet Religion hverken kunne trænge til eller modtage en offentlig Øvelse,

og Naturen i det mindste tages med til Hielp. ...
rigt kommer det jo ved den offentlige Gudstieneste ikk
meget an paa, først at indlade sig i Beviset om ...
Tilværelse, som at stemme Menneskene til praktisk ...
giøsitet; og da kunde man paa den mangfoldigste og ...
rørende Maade fremstille Gud deels som den, der vi...
fredsstille Menneskets ædelste og høieste Nødtørftigh...
Ønelser, Forhaabninger, Udsigter, men deels som ...
der skrev os Moralloven i Hiertet, og fordrer dens ...
gvelse af os. Dette vilde give Stof nok for en udv...
Gudstieneste, men neppe vilde den kunne holde sig ...
disse Støtter allene. Man maatte i det mindste ...
Moraltheologien stedse bane sig en Vei til Naturens ...
leologie.

At nu en paa en saadan Religion grundet ...
Cultus virkelig kan existere, og ikke indeholder noget ...
sigende, er unægteligt. Man tænke sig et vist A...
Mennesker, der samene sig i et Selskab til det Hiem...
for at bevise den eneste sande Gud, der saavel i Natu...
som og i vort Hierte har aabenbaret os sin Existenz, ...
Egenskaber og sin Villie — en fælleds offentlig Tilbed...
De troe ikke, at de ved deres gudstienestlige Handlin...
behage Gud mere, eller engang saa meget, som ved H...
tets Reenhed og et dydigt Levnet. Vel er hiin Fort...
meget sædvanlig, og indlister sig snart hos enhver Cult...
men det lader sig vel tænke, at den ved fornuftig Opd...
gelse, ved en hensigtmæssig, offentlig Underviisning, ...
den menneskelige Aands naturlige Stræben efter For...
dring, og selv ved Indretningen af en Cultus bliver ...
ryddet *). En for den naturlige Religion bestemt Ki...
kan ikke mindre have sine Rettigheder, sine Skikke, s...
Symboler, sine Love, end en saadan, der er grundet p...

*) Sammenl. Ackermanns theologische Beyträge. 4 B. 1 ...
S. 184. x.

en aabenbaret Troe*). Dens Rettigheder ere som ethvert andet Selskabs Rettigheder, hvis Hensigter og Foretagender ikke stride med Statens Vel. Deres Symboler ville være en Forklaring om det, som Fornuften synes at sige dem om Gud og guddommelige Ting, og hvilket Diemeed de ved deres Forbindelse have foresat sig. Hvo der under Atheismus, eller Polytheismus, eller reen Supernaturalismus, er udelukket af et saadant Selskab. Religionen, der bekiendes i samme, behøver vel ingen egentlig Lærdhed, Enhver bærer den i sig selv, og kan ved sin Fornuft overbevise sig om samme; men dette hindrer ikke, at der jo nok kunne være Lærere i en saadan Kirke, som dybere have undersøgt Religionens Videnskab, som forstaae at fremsætte og forklare dens Grundsætninger ved Tydelighed og indtrængende Veltalenhed, og at bringe dem nærmere til Hiertet, saa at de faae Følelse og Liv. Der kan i en saadan Forbindelse ogsaa gives symboliske Handlinger og Ceremonier, der have Hensyn til Guds Gierninger og Egenskaber og hans Forhold til os, og ved hvilke man ikke fornærmer hans høieste Fuldkommenhed. Den høieste Hensigt af alle Love og Indretninger vil gaae ud paa at fremme reen Religiositet og Moralitet. Dyderne eller Guds Bud ville faae deres Festdage. Den kirkelige Forbindelse vil ikke blot indskrænke sig til Cultus's Handlinger, men den vil tillige være en Forbindelse til fælleds Udøvelse af visse Dyder, som det enkelte Menneske enten aldeles ikke, eller dog meget ufuldkommen kan udøve. Medlemmerne ville med forenede Kræfter søge at lette eller hæve den menneskelige Elendighed. De ville søge at skærpe Følelsen af den naturlige Lighed og Frihed blant Menneskene, hvortil deres Forbindelse saa ganske er stemplet, og dog tillige fremme Tilfredshed med Forsynets Indretninger, med Formuens og

*) Sammenl. Schmalz natürliches Kirchenrecht. S. 23. rc.

og Stændernes Ulighed. Den fortieneſtfulde høie Alderdom, den undertrykte og med Elendighed kæmpende Dyd vil af et ſaadant Selſkab blive agtet og hædret. Amindelſen om ſtore Exempler paa Dyd og Gudfrygtighed, Amindelſen om Martyrer, der før tabe Alt, end frafalde deres Pligt, der før vilde opoffre Livet, end det, der ene kan giøre dette Liv ønſkværdigt — holdes høitidelig af dem. Ogſaa Hymner, offentlige Bønner og aandelige Ceremonier ville ikke mangle i deres Sammenkomſter; thi de give de religiøſe Følelſer og Beſlutninger nye Styrke, de føde den ædle, menneſkelige Almeenaand, de trække Selſkabets Baand tættere ſammen. Derved ville de aldrig forglemme, at et gudfrygtigt Hierte og Levnet behager Gud bedre, end en ſkiøn Bønneformular, og at han elſker den mere, der bringer et reent Sindelav i Templet, end den, der bringer en ſkiøn Sang *). En ſaadan Forening fortiener ganſke viſt at kaldes en Kirke — den er en Forening imellem Dydens og Religionens Love, den er i det Smaa en Efterligning af den ſtore guddommelig moralſke Stat, hvortil vi alle ere beſtemte og have Borgerret — den ſkielner ſig — Alt ſammentaget — fra ethvert andet blot Selſkab **). Natio

*) Animadverto, etiam Deos ipſos non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia et ſanctitate lætari: gratioremque exiſtimari, qui delubris eorum puram caſtamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit. Plinii panegyr. cap. 3.

Compoſitum jus faſque animo, ſanctosque receſſus
Mentis et incoctum generoſo pectus honeſto
Hæc cedo ut admoveam templis.

Perſii Satyr. III. 73. &c.

**) Forfatteren til Beytrag zur Berichtigung der Urtheile des Publikums über die franzöſiſche Revolution, førſte Deel, zur Beurtheilung ihrer Rechtmäſſigkeit, zweites Heft, 6te Kap., troer, at det er i enhver ſynlig Kirke

tionalconventets Dekret om Dekadefesterne indeholder fortreffelige Grundsætninger til en Cultus af den rene For-

noget væsentligt, at den paatager sig Guds Dommerembede, og dømmer i hans Sted. „Denne Dommen, siger han S. 371, er Fundamentallov i enhver Kirke, der er consequent, og uden samme kan den paa ingen Maade bestaae. Hvad den løser, det maae og være løst i Himlene; og hvad den binder, maae og være bundet i Himlene. Uden dette Dommerembede forlanger den forgieves et Herredømme over Menneskenes Siele, som den ved Intet kan giøre gieldende; truer forgieves med Straffe, hvorom den tilstaaer, at den ikke kan udøve dem; lader Menneskene i deres Troe være afhængig af sig selv, skiønt den dog vil foreskrive dem samme. Den ophæver sit eget Begreb og staaer i indvortes Modsigelse med sig selv." — Forhen var bleven paastaaet, at Kirken grundede sig paa et Pactum, at Grundsætningen i dette kirkelige Pactum var: „vi ville „alle eenstemmigen troe det samme, og bekiende denne „vor Troe for hinanden" — at dette Pactum forudsætter, „at deres Troesbekiendelse er det eneste Sande, „at ethvert sandhedelskende Menneske maatte falde „derpaa, og at det kom an paa ethvert Menneskes „frie Villie selv at overbevises derom," — at Kirkens Diemeed er beregnet for det Nærværende, at den behøver nærværende Midler til Troens Bestyrkelse og til at være forvisset om dens Medlemmers Troeskab og Lydighed; at den just derfor allerede her maae kunne straffe og belønne i Guds Navn, og giøre de Kiendetegn ret tydelige, paa hvilke Troen og Lemmernes Hengivenhed til den maae erkiendes. S. 365. rc. Disse Kiendetegn ere abstraherede fra den romersk-katholske Kirke. Vi ville her lade det staae ved sit Værd, om ikke i en sig paa en Aabenbaringstroe grundet Kirke alt dette er konsequent, men saa meget bliver dog vist, at der lader sig tænke en philosophisk Kirke, ved hvilken renere moralske og religiøse Hensigter finde Sted, og som ikke desto mindre væsentlig

skiel-

Fornuftreligion, og er stedse et i mere end een Henseende merkværdigt Produkt; imidlertid har der indlistet sig i samme nogle umoralske Træk og blot politiske Troesartikler, der ikke utydelig vilde forraade Drivefiedrene til det hele Foretagende, hvis disse ellers ikke tydelig nok udmerkede sig, og meget vanære den i dette Dekret indeholdte rene moralske Religion. Robespierres Tale, hvori han foreslaaer dette Dekret, er af samme Aand. Den er ikke allene paa mange Steder et Mesterstykke af Veltalenhed, men den fremsætter og den moralske Religions Hovedlærdomme med en sielden Kraft, og Værdighed. Imidlertid skinne uædle Træk ogsaa her igiennem, og den moralske Religion bliver kun tildeels politisk *).

Da nu en offentlig Gudstieneste for den naturlige Religion er muelig, da de veldædigste Følger kunne ventes deraf, og da en stor Deel af vor Tidsalders Mennesker længes derefter; saa er Spørgsmaalet ei allene meget naturligt, men og desto interessantere og vigtigere, hvorfor en saadan Cultus ingensteds blomstrer, hvorfor den aldrig kunde holde sig, og stedse maatte vige for den aabenbarede Religions Cultus? Den Magt, som Vane, Opdragelse, tidlig Underviisning, Alderdom har, som og det Imposante i Ceremonierne og Anstalterne til den aabenbarede Religions Cultus giør uden Tvivl meget dertil,

skielner sig fra ethvert andet Selskab, og at de samme Hensigter og disse skielnende Characterer ogsaa kunne have Sted ved en inkonseqvent historisk eller paa Aabenbaring grundet Kirke.

*) Talen og Dekretet haves i en god tydsk Oversættelse: Bericht an den Nationalconvent in Namen des öffentlichen Wohlausschusses, den 18 Floreal: Ueber die Beziehung der Ideen der Religion und Moral mit den republikanischen Grundsätzen und über die Nationalfeste, von Maximilian Robespierre; auf Befehl des Convents gedrukt. Im 2ten Jahre der Republik.

til, men det opløser dog ikke ganske denne hele mørk Tale, og nu saa meget mindre, da man for nærværend Tid ofte kun alt for omhyggelig drager Omsorg for, i Op dragelsen og den første Underviisning ikke at lægge noget som kunde vinde Mennesket for den positive Troes Cultus og Oldtidens Fordom synes at vige for Nyhedens For dom, da endelig de udvortes gudstienestlige Indretnin ger synes at giøre mere ligegyldige, end at imponere. Me der gives andre Grunde, der ere mere afgiørende, o ligge dybere i Menneskets Natur saavelsom i den natu lige og aabenbarede Religion.

Ved den aabenbarede Religion er det, der ska troes og offentlig bekiendtgiøres, allerede i Forveie bestemt, og maae nødvendigen tænkes som af Gu bekiendtgiort og foreskrevet. Det gaaer ikke ud fra Men nesket, men fra det høieste Væsen. Det udgrandske ikke, opdages ikke ved menneskelig Eftertanke, beviises o fastsættes ikke ved Raisonnements, men det kommer fr Himlen, stedse paa en overordentlig, ofte paa en egent lig mirakuløs Maade. Endog Lovene, Skikkene, Ind retningen af den udvortes Gudstieneste tænkes sædvanl gen som bebudede af Gud. Derved faaer nu denne Cu tus en Anseelse, der overgaaer alt, og en Fasthed, so næsten ikke kan rokkes. Naar, som sædvanlig, de gu dommelige Aabenbaringer og Love giemmes i en Bog, de holdes for inspirert, naar der tillægges Præsterne e vis hemmelighedsfuld Omgang med Gud, en vis Adgan til hiin Verdens Goder og Onder, et vist Andre nægte Blik i det Usynlige, naar Iagttagelsen af Kirkeskikke tillægges en vis magisk Kraft til at forskaffe os Guds Ve behag og Bistand — som da alt dette ved en overnatu lig aabenbaret Religion ikke synes at være inconseque — saa vilde det jo være forunderligt, om en saada Cultus ikke slog de dybeste Rødder, saa at den neppe ka udryddes. Mennesket er ikke allene for saavidt dorsk som han finder det beqvemmere at forskaffe sig Gu

Velbehag ved en udvortes, ham udtrykkelig bestemt Cultus, end ved Retskaffenhed og Dyd, men og for saavidt han hellere lader sig foreskrive af Gud, hvad han skal troe og giøre, end at han ved en egen møisommelig Undersøgelse skulde tilkæmpe sig faste moralske og religiøse Grundsætninger. Hvorledes kunne vi nu forskaffe Naturalismens offentlige Religionsøvelse den samme Kraft, den samme Anseelse og Varighed? Det ere Mennesker, der allene stifte en saadan Kirke; Cultus's Form maae nu enten ved Stemmernes Fleerhed blive afgiort, eller dens Indretning overlades til Saadanne, som man formedelst deres erkiendte Viisdoms og Religiositets Skyld især agter duelige dertil. Stedse forudsættes visse Grundsætninger, hvilke alle Medlemmer antage som sande, fordi de synes dem at være fornuftige og veldædige; og stedse ere de Mennesker, der ved deres naturlige Kræfter giøre Indretningerne. Der maae nu Meget være tvivlsomt og ubestemt, saavel i at fastsætte, udvikle og betegne Dogmerne som og i at anvende dem ved den offentlige Cultus selv. Der feiler en inspireret Bog, der paa eengang afgiør Alt, bortjager alle Tvivl og Indvendinger, og skaffer Sikkerhed for den ægte Vedligeholdelse og Fortplantelse af Lære og Ritus. Der haves Mangel paa himmelsk oplyste Fortolkere af den guddommelige Villie, paa Mirakler og Hemmeligheder, der paa den ene Side sætte Mennesket i Forbavselse og Skræk, men paa den anden atter overstrømme dem med desto behageligere Følelser, og have en hemmelig tiltrækkende Kraft. Hertil kommer, at det Sædvanlige og Bekiendte, det Naturlige og inden for Fornufts Grændser liggende, om det og er stort og vigtigt, dog for det meste ikke giør et saa dybt Indtryk paa Menneskenes Gemytter, som det Overordentlige, det Overnaturlige, og det, der synes at forskaffe Menneskets Blik i ubekiendte og ved hans naturlige Kræfter utilgængelige Egne. Der gives vist nok ikke noget saa ophøiet og beundringsværdigt, som Moralloven's Hellig-

og Majestæt, der er skrevet i vore Hierter, og Naturens Indretning, der forestilles som et Værk af en Forstand, der er vores analog, og af en guddommelig Fornuft, der underordner Alt Moralitetens Diemeed. Men det er noget bekiendt og sædvanligt, og det synes, som om man ikke behøvede nogen udvortes Apparatus, Ceremonier eller Præster, for at indsee dette. Natur og Morallov synes ikke at behøve nogen særegen Cultus; thi Enhver kan for sig selv beskue Sandseverdenen, Enhver gribe i sin egen Barm. Ganske anderledes forholder det sig med den aabenbarede Religions Cultus. Der ere Gienstandene for vor Troe, for vor Giøren og Laden overordentlige og nye. Der opildnes Phantasien tillige, Sielen geraader i en ikke sædvanlig Bevægelse; vi troe at forstaae mere, end vi virkelig forstaae, og Følelsen af denne levende Gemytsbevægelse, som og Beskuelsen af visse Billeder og Ord ansee vi for en Vinding af Kundskab om Gud og de guddommelige Ting. En Række af mirakuløse Kiendsgierninger fremstilles stedse paa nye for vor Opmerksomhed, og giver og for de religiøse Skikke og Symboler frugtbare og passende Materier. Miraklerne opvække stedse nye Studsen og Forbavsen, og rive den menneskelige Aand stedse ud over de sædvanlige Grændser. Den aabenbarede Religion er til en udvortes Cultus ei allene mere beqvem, end den naturlige, men efter dens Natur frembringer den og af sig selv Trang dertil. Den indeholder sædvanlig positive, vilkaarlige Dogmer og Bud, som Fornuften af sig selv enten ikke vilde have opfundet, eller som den i det mindste ikke vilde have tilstaaet denne Anseelse — den indeholder nu og da endog Lærdomme, der modsige Fornuften. En saadan Religion kan ikke vel fortplantes og vedligeholdes i sin Reenhed, hvis ikke udvortes Foranstaltninger og Hielpemidler komme til. Selv de Velgierninger og Forjættelser, som en saadan Religion indeholder, ere ofte forenede med visse Skikkes Jagttagelse. Den naturlige Religions Cultus derimod

har

har allerede for dens Beskaffenheds Skyld at kæmpe med de største Vanskeligheder. Det er overmaade vanskeligt, at indrette denne Cultus saaledes, at den paa den ene Side ikke er mere simpel, ophøiet, aandig, end det overalt passer sig for en udvortes Cultus, eller den største Deel af Menneskene er istand til at fatte, og at den paa den anden Side ikke ved Glimmer og Sandselighed nærmer sig til Polytheismus og Billedernes Tilbedelse. En Cultus behøver nødvendig en vis Ritus, visse betydende symboliske Handlinger, den maae tale ved Billeder. Det er ikke nok, at Kirkens Medlemmer til bestemte Tider komme sammen, og høre den hellige Taler tale. Da vilde det blot blive et Slags Skole og Lærer, men ingen Kirke eller Religionstiener, endnu mindre Præst. Nu er det vist nok unægteligt, at den naturlige Religions Cultus kan modtage visse Skikke og symbolske Handlinger, og adskillige paa de frankiske Dekadefester foretagne Handlinger vare virkelig meget treffende. Men det er i det Hele meget vanskeligt at bestemme disse Skikkes Indretning saaledes, at de paa den ene Side skikke sig for den rene naturlige Religion, og paa den anden Side for Menneskene. En saadan Cultus kan ikke vel undvære Allegorien, Prosopopoeien, Symbolerne, men hvilke da, som Gienstandens Værdighed udkræver det, maae anvendes med en ædel Smag, med Forstand og Varsomhed. Ogsaa Poesien vil komme til at anstrænge sine ædelste Kræfter til dette Maal. Dertil udkræves nu tildeels de ædelste Konstnere, men deels maa og Kirkens Medlemmer, i det Hele taget, besidde Følelse for det Skiønne og Ophøiede, en vis Religionskundskab, Modenhed i at dømme — hvis de ellers skulle kunne fatte og forstaae Meningen af hine Billeder. Da nu de fleste Mennesker mangle disse Egenskaber, saa kan det næsten ikke andet være, end at en saadan Cultus enten lader Gemytterne tomme og ligegyldige, eller dog misforstaaes og misbruges, og leder til Billeders, levende og livløse

Skabningers, Menneskers Tilbedelse, og saaledes føres til en langt raaere og skadeligere Overtroe, end en aabenbaret Religion pleier at have i Følge med sig. Men de Mennesker, der ere i Stand til at fatte og føle en saadan sublim Cultus's Aand og Mening, og ikke ville misbruge den til Overtroe eller Sværmerie — behøve næsten ingen udvortes Cultus. Kort, den rene-naturalistiske Cultus er ved Grændseskiellet, hvor man næsten ikke mere behøver nogen udvortes Apparatus til Religion. En under Guds besynderlige og overordentlige Forsyn forefalden Historie, hvori Lærdommene af den almindelige Moral og Religion ere indflettede og tillige ved Exempler giorte anskuelige, og hvori endog ikke Under mangle, er unegtelig den bedste og sikkerste Grundvold for en offentlig Cultus. Den kan paa den ene Side forebygge Kulde og Ligegyldighed for samme, og paa den anden Side paa det heldigste standse religiøse Forvirrelser, naar kun Religionstienerne ere ædle og forstandige. Det forstaaer sig, at ved en saadan Cultus maae al sandselig Afbildning om Gud ikke have Sted, at Festdagene maae høitidelig holdes til Amindelse om guddommelige Foranstaltninger og Mænd, som Gud betiente sig af til at opnaae sine Hensigter. Allerede den mosaiske Cultus havde i denne Henseende store Fortrin, og har derved opnaaet en Kraft og Varighed uden Lige; men den i det N. T. indeholdte Historie er den bedste, der lader sig tænke for en saadan Hensigt. De i disse Bøger indeholdte almindelige moralske og religiøse Grundsætninger maae være ethvert fornuftigt og retskaffent Menneskes Grundsætninger. Kiendsigierningerne, ogsaa de mirakuløse, ere aldeles Gud værdige, og have den høieste teleologiske Interesse. Religionen holder sig til Historien, Historien til Religionen; Alt giøres beskueligt ved Exemplet. Billeder og Forestillingsmaader ere overmaade passende, og for største Deel beqvemme for alle Tider og Mennesker. De foreskrevne Ceremonier ere høist træffende, talende, rørende, og ved

disse Bøgers Indhold er overalt lagt Grunden til en Kirke i Ordets ædlere Mening. Den christelige Kirke var fra dens første Oprindelse ei allene en udvortes Cultus, som andre ogsaa vare det, men tillige en moralsk Foranstaltning til Menneskenes Forædlelse og Trøst. Guddommelige Foranstaltning, hvad ville vi sætte i dit Sted, naar vi skulde tabe dig?

De hidtil anførte Grunde, hvorfor den naturlige Religion ikke vel kan have en vedvarende offentlig Cultus, laae i denne Religions og i Menneskets Natur i det Hele taget. Men der gives og tilfældige Forhindringer. Naar f. Ex. Indretningen af en saadan Cultus blot af Ergierrighed, af Lyst til at giøre Opsigt, at herske over Gemytterne, er bleven foretaget, for at skaffe sig selv visse Fordele, eller af politiske Hensigter bruges ved Revolutioner som en Maskine; saa kan den rigtig nok ikke vare længe, fordi den hviler paa en for den selv fremmed og foranderlig Grund. Saaledes var Robespierres Fornuftgudstieneste blot en politisk Farce, der blev spillet for Publicum; i øvrigt et Middel til at opvække en høi og hellig Mening om sig, at maskere hans Umenneskeligheder, at give hans Autoritet en nye Støtte. Men hans Forsøg var efter da værende Omstændigheder for vovelige, Kontrasten for kiendelig, og Hensigten maatte lyse alt for tydelig i Øinene, til at hans Magt vel ikke ganske, men dog for en stor Deel just maatte brækkes ved denne Klippe. Paa samme Maade var til samme Tid Atheismen som en politisk Drivefieder bleven brugt af Hebert, Chaumette og Flere. I det Robespierre ved Siden af det høieste Væsens moralske Tilbedelse forvandlede et Slags Tilbedelse af politisk Frihed og Lighed, Republik, Had mod Tyranner og Forrædere, Roes og Udødelighed til Troens Artikler, og saaledes blandede politisk og moralsk Religion, og vilde giøre samme til Støtter for den despotisk beherskede Fristat; saa paastode de andre at enhver Religion var imod Friheden, at Atheismus

var

var dogmatisk beviislig og det bedste System for frie Mennesker. Hist prøvede man paa at indføre en nye Cultus, der aldrig kunde faae Fasthed; her blev al Cultus forbudet som Forbrydelse, og forfulgt med Grusomhed.

Nærværende Tidsalder har til reen naturlig Religion en aabenbar Tendents, og mange ville hellere ingen Religion have, end en aabenbaret. Paa den anden Side tillader hiin ikke vel en varig offentlig Øvelse; hvad er altsaa at giøre? Skulle vi lade Tingene, som de ere? Kalde den verdslige Magt til Hielp? Og hvorledes skal den bruges? — Opgaven er stor, skiøn og vigtig. Det er uden Tvivl, at vi alle ere bestemte til at tilbede Gud ved vort Hierte og vort Levnet, uden dertil at behøve udvortes særegne gudstienestlige Indretninger; og dersom den sande praktiske Religion besielede alle Mennesker, saa vilde al Cultus være unyttig og overflødig. Og for saavidt er den med sit hele Apparat et Tegn paa den menneskelige Svaghed, og i en vis Henseende et Onde, saa meget mere, da den neppe kan blomstre uden en Tilsætning af Overtroe og Sværmerie. Under disse Omstændigheder synes det at være det naturligste, at overgive Tidsalderen til sin Tendents, giøre den udvortes Cultus efterhaanden undbærlig, ikke mere at tillade den verdslige Arm nogen Indflydelse paa den offentlige Religion, og saaledes efterhaanden ved Menneskenes høiere moralske og religiøse Foraedling at indføre det Guds Rige iblant dem, hvor der ikke mere findes Præster og Templer, ja endog ingen Religionslærere og Kirker, men hvor Naturen er det almindelige Tempel, og alle Kirker ere opløste i en Kirke, hvor enhver Læg er et helligt Præstedom for Gud. Men denne store, herlige Idee ligger i en uoverseelig Fiernhed fra os, og vil venteslig herneden aldrig blive realiseret. Vi ere alle sandselige, og behøve — meget faa Undtagelser indrømmede — alle visse udvortes Foreningspunkter, Erindringer og Hielpemidler, dersom Religionen skal faae Kraft og Ne-

 nok.

nok. En Cultus er vist nok et Beviis paa vor Svaghed, men saa er en Stat det ogsaa, og enhver moralsk Indretning i det Hele taget. Den lader sig neppe ganske skille fra Overtroe; men lader os kun tilstaae det, at vi alle behøve lidt Overtroe, at der ofte paa en besynderlig Maade leges med dette Ord, saa at selv Troen paa Gud, Moralloven og alt, hvad der er oversandseligt, maatte kaldes en Overtroe, og at selv en raaere Overtroe er for mange Mennesker den eneste muelige Religion. Religionen er rigtig nok noget Uafhængigt af den verdslige Magt; den kan og skal ikke befales eller indskrænkes af samme, og den bør egentlig ingen Indflydelse have paa den udvortes Cultus. Kun at ingen offentlig Religion er imod Statens Vel og Sikkerhed — derfor bør den borgerlige Magt have Omsorg. Men der møde, og det meget ofte, Omstændigheder, da den politiske Magt selv for det offentlige Vels Skyld ei andet kan end, ja har en unægtelig Ret til at ophøie en Religion til den herskende, og at forene visse Fordele med dens Udøvelse, dersom ellers en saadan Religion har visse dertil hørende Egenskaber. Her er kun ofte det sørgelige Alternativ, at der enten overalt ingen hverken udvortes eller indvortes Religion bør have Sted, ingen Orden og Roe i Staten, eller at Staten i Henseende til Religionen maae anmasse sig flere Rettigheder, end den egentlig tilkommer. Held os, at den sande Hiertets Religion kan forene sig med allehaande Former og Skikkelser, og at man med en god Samvittighed kan være Medlem af en Menighed, uden derfor af Hiertet at underskrive alle dens offentlige Troesartikler. Saalænge Religionen ikke kan holde sig ved dens egen Kraft i Menneskenes Hierter, saa maae vi søge at faae en offentlig Cultus, og tillige holde fast ved alle de Betingelser, uden hvilke den overalt ikke kan bestaae. Vi maae søge at give den engang værende Cultus, ligesom den er beskaffen til, enten paa en blid Maade en ædlere og høiere Vending, eller, naar den tillader det, ligefrem

brug

[..]kuge den som et kostbart Middel til at fremme reen mo[..]ralsk og praktisk Religion. Naar Troens Vehikel, som en Cultus har Hensyn til, klart og tydelig indbefatter den [re]ne moralske Religion, og naar tillige det Historiske og [Po]sitive i samme kun kan være guddommeligt, saa maae en saadan Cultus med Ærbødighed helligholdes af os, og [an]sees som et vigtigt Middel til at forskaffe den moralske [R]eligion Indgang, Indflydelse og Anseelse. Det er vig[ti]gere, at vi tilbede og iagttage en alle fornuftige Skab[n]inger foreskreven Lov som guddommelig, end at troe paa [M]irakelhistorier og at holde fast ved en vis religiøs Ce[r]emonie; men naar endog Under høre til Basis for en Cultus, og maaskee fortælles i en hellig Bog, hvor Troens Vehikel er bleven giemt, saa maae vi for den moralske Religions Skyld i det mindste ikke antaste dem.

Nu ere iblant os alle, selv de frieste og kiekkeste For[fæ]ktere af Naturalismen enige i, at en offentlig Cultus skulde haves, og derved det N. Ts. Bøger lægges til Grund *). Om de endog tænke paa en Cultus for den naturlige Religion, saa ere de dog for det meste endnu saa billige og forsigtige, at de ikke tænke paa dens pludse[li]ge og ligesom voldsomme Indførelse. Virkelig vilde paa denne Maade unægtelig de fleste Christne tabe al Religion, eller en stændig Overtroe, Mysticismus, Fanatismus

 vilde

*) Dette er, saavidt jeg veed, ikke saa ganske rigtigt. Thi de ægte Naturalister ville enten aldeles ikke vide af nogen of[fen]tlig Cultus at sige, eller, om de tillade den, da skal den praktiske Fornuft ɔ: et eller andet enkelt Menne[s]kes (Lærerens f. Ex.) Forestilling om Gud, Pligt, Udødelighed ꝛc. lægges til Grund. Det maatte altsaa hver Gang beroe paa Læreren, eller den, der forestod den naturalistiske Cultus, hvad og hvorledes der skulde tales, tilbedes ꝛc. — Om Sligt lader sig realisere, veed jeg ikke; men at mange ønske det saaledes, er Sandhed.

Udgiv.

vilde komme istedet for den gamle Troe og den nye Naturalismus. Desuden kunde slige Forsøg vist ikke gaae for sig uden heftige politiske Bevægelser og Uroligheder. De fornuftigere og ædlere Religionens Venner ere altsaa vel deri enige, at det N. Ts. Bøgers Anseelse maae vedligeholdes, og bør fremdeles tiene de christelige Kirker til Grundvold. Disse Bøger fortiene det virkelig i enhver Henseende. Hovedgrundsætningerne, som deri indeholdes, maae nødvendigen være ethvert retskaffent og fornuftigt Menneskes Grundsætninger. Disse simple Blade, bedømte efter deres indvortes Værd, efter deres Interesse for Menneskeheden, efter deres Virkninger paa Eftervereden, efter den Character, der allevegne fremlyser i dem, torde vel fortiene en høiere Rang, end selv de meest berømte Værker af Genie og Lærdom. Den moralske og religiøse Interesse, der stedse bliver det høieste, og som unægtelig findes i dem, kunde ikke være større. Men deri ere vi uenige, paa hvilken Maade disse Bøger skulle bruges til at fremme sand Religion. Nogle troe, at Jesus og hans Apostler have selv blot havt den rene naturlige Religion, til Hensigt, og at det, som de foruden den have lært og giort, blot maae betragtes som en viis Accommodation efter herskende Meninger og Sæder. Man kunde og skulde altsaa billig holde det N. T., som den bedste, ældste og ærværdigste Codex af den rene naturlige Religion, i Anseelse og som Grundvold for den offentlige Cultus. Andre troe, at det N. T. indeholder en vel ikke ganske reen og fuldstændig, dog temmelig god naturlig Religion, men forenet med en supernaturalistisk, af Jesus selv foranstaltet Troe, og foreslaae, at, da det N. T. dog engang haves, og det dog fra først af hialp til at indføre en bedre Religion, man da i det Hele taget burde bruge det til at fremme Religionen, saaledes, at de Geistlige kun skulde anvende dets ædlere og sandere Dele til at fremme Religiøsitet blant de Christne, men enten forbigaae de øvrige ufuldkomnere, vildfarende, overtroiske

Dele

Dele deraf med Tavshed, eller ligefrem erklære dem for det, de ere. Endnu Andre erklære det Mirakulse, Historiske, Overfornuftige i disse Bøger for Hovedsagen, og troe, at de maae bruges til at fremme en Troe, en Dyd og en Salighed, hvorom Fornuften ikke veed eller aner noget. Men de, der endnu vedbeholde det N. T., fordi de leve deraf, eller og ved at nedsætte og forhaane det kunne gjøre Opsigt, og ødsle deres Vittighed, Skarpsindighed og Lærdom derpaa, fortiene ingen Opmerksomhed og Agtelse, fordi de ikke have moralske, men blot sandselige Hensigter. Jeg kan af følgende Grunde ikke bifalde nogen af disse Methoder: 1) Jo mere jeg studerer det N. Ts. Skrivter, som jeg nu allerede i saa lang Tid uafladelig gjør, desto vissere og klarere bliver det mig, at Jesus og Apostlerne ikke blot have havt en naturlig, men positiv Religion til Hensigt. Og efterhaanden komme og de grundige Exegeter stedse mere tilbage til denne Paastand, kun at nogle stride for, andre imod Sandheden og Værdien af denne positive Deel. At forudsætte en saadan Accommodation hos Jesus og Apostlerne, som ved denne Hypothese antages, er virkelig at gjøre den hele christelige Troe saa uvis og vaklende, at man aldeles ikke mere veed, hvor man skal blive staaende, heller ikke mere, hvad for en naturlig Religions System man skal tilskrive dem. Det hedder og, at gjøre den i det N. T. indeholdte Historie saa yderst uvis, saaledes at nedværdige Jesu og hans Apostlers hele Character, og dermed at bringe det hele N. T. i en saadan Foragt, at det nu ikke mere kan være den faste Basis for en offentlig Cultus. Især vilde det, som Jesus saa ofte, saa tydelig, saa bestemt har sagt om Værdigheden af hans Person, være at ansee som sand Scurrilitet; elendig Jesuitismus, hvis det var blot Accommodation. — 2) Den anden Hypothese vilde iligemaade undergrave Jesu, Apostlernes og det N. Ts. Anseelse saa meget, at det sidste maatte ophøre at være Grundvold for en Cultus og Vehikel for den moralske Religion. Jeg

 har

har desangaaende erklæret mig i Götting. Bibl. 1 B. 2 St. S. 824. ꝛc. I Henseende til denne Erklæring har en Mand, som jeg agter for hans ædle, utrættelige Virksomheds Skyld i at fremme religiøs og moralsk Oplysning, skrevet mig følgende: „I det Væsentlige, hvad Menneskeheden trænger til, kan jeg ikke tænke forskiellig fra „Dem. Af Agtelse for Dem vover jeg at meddele Dem „nogle Tanker, som jeg først vilde anonym have nedlagt „i Jakobs Annalen, men hvor jeg maatte befrygte „maaskee at blive misforstaaet, i det mindste ikke at blive „besvaret af Dem. Tilskriv den Aabenhed, hvormed „jeg i en saa intrikat Sag taler til Dem, den Agtelse, „som jeg føler for Dem med Hensyn til den Underviisning, „som jeg desangaaende haaber at modtage af Dem. De „erklærer Dem nemlig i det Götting. Bibl. ligefrem imod „den Mening, som jeg mere eller mindre tydelig har „fremsat, at Christendommen i sin oprindelige Skikkelse „er for os forældet, at den herskende Almuereligion, „som vi kalde Christendom, er himmelvidt forskiellig fra „den Christendom, som Jesus og hans Apostler lærte," (derimod har jeg ikke erklæret mig, skiønt jeg stedse troer, at vor Almuechristendom er Urchristendommen nærmere, end det, som de Lærde meget ofte nu kalde Christendom) „at den sidste blot ved historisk og grammatisk Exegese „vil kunne udvikles," (deri er jeg ganske enig, kun maae man ikke spøge med historisk Exegese, og derved ville understøtte Accommodationssystemet) „men den moralske Exegese blot kan anvendes i den praktiske Behandling af „Religionens Archiv," (dette troer jeg ikke; saasnart man antager den christelige Religion som høist fornuftig, som den dog aabenbar forestilles, og de apostoliske Bøger som skrevne under Guds besynderlige Styrelse, ligesom alt, hvad Apostlerne giøre, som Apostler, forestilles som skeet under Guds besynderlige Styrelse, saa finder den moralske Fortolkning ogsaa Sted i Theorien, og kan vel bestaae tilliges med den historiske og grammatiske. En Religion, der

kom-

kommer fra Gud, og optegnes under hans besynderlige Styrelse, kan i sine Bøger ikke indeholde noget, som er imod Sædeligheden; ja denne maae være dens høieste Hensigt, og vi maae søge at bringe vor moralske Fornufts Udsagn i Harmonie med det, hvad de hellige Bøger sige) „ da man derimod uundgaaelig allegoriserer, naar man „ for Alvor troer i det N. T. at finde det, som Men„ neskets fremskridende Fornuft opstiller i en Sammen„ hæng af Sandheder." (Dette er et historiskt Spørgsmaal, og det kommer kun an paa at bestemme, om ikke det N. T. tydelig indeholder alle den rene moralske Religions Hovedpunkter, skiønt ikke i philosophisk Sammenhæng; om hiint er jeg overbeviist). „Først møder De „ denne Forestilling dermed, at man paa denne Maade „ paastaaer, at Jesus har taget feil og sværmet; det Første „ kunde som Lærer vel møde ham," (Ja vel! men ved denne Forudsætning kunne vi ikke tilskrive hans Lære nogen høiere Autoritet, end enhver menneskelig Lære, og ikke mere lægge den til Grund for den offentlige Cultus) „men „ til det Sidste var han for indsigtsfuld. I det mindste „ synes mig den ikke at være en Sværmer, der har en fast „ moralsk Plan, og handler efter rigtige Grundsætninger" (hvorfor Jesus efter Forfatterens Hypothese mindre kunde være en Sværmer, end en Vildfarende, indseer jeg ikke, endog ikke efter det, som mig synes, eensidige Begreb om Sværmerie, som her antages; thi dersom den oprindelige Christendom er den ufuldkomne, nu antiqverte, med saa mange positive, forunderlige Lærdomme opfyldte mythiske Religion, som her forudsættes, saa vil man ikke kunne tillægge Jesus nogen egentlig fast og reen moralsk Plan, og aldeles ingen rigtige Grundsætninger i at handle —). „De mener fremdeles, at Jesus har villet „ lægge Basis til en Kirke — nogle af Apostlernes Ud„ tryk synes at pege dertil. Saa meget jeg nu er tilfreds „ med Deres fortreffelige Udvikling af Begrebet Kirke, og „ er overbeviist om, at dette Begreb lader sig godt an-

 „vende

„vende paa Kirkehistoriens hensigtsmæssigere Behand-
„ling, saa kan jeg dog umuelig finde denne høiere phi-
„losophiske Mening i Jesu Hensigter og i de apostolisk[e]
„Udtryk." (Denne Undersøgelse vilde her føre os fo[r]
langt, og da Forfatteren ikke har anført sine Modgrunde
saa kan jeg desangaaende ingen videre Strid føre me[d]
ham). „Derpaa giør De den meget consequente Slut-
„ning, at Christendommen maatte efter den anden hist an-
„givne Synspunkt have Lærdommen om Jesu Persons
„Høihed i Spidsen; men det er et Spørgsmaal: kan da
„Christendommen — kan da vor Folkereligion endnu
„kaldes en moralsk Religion, naar den bygges paa
„historiske Fakta? Kan den moralske Religion have en an-
„den Basis, end den i Fornuften fremstilte og af Jesu
„saa simpel udviklede Morallov? Jesu Mirakler, om hvis
„historiske Troeværdighed der ikke kan være nogen Tvivl,
„uagtet det maae staae Exegeten frit for at meddele
„sine Forestillinger derom, kunne umueligen høre til en
„moralsk Religions Væsen: Vare de ikke temporelle og
„locale? Jeg kan umueligen regne noget til en Almue-
„religion for vor Tidsalders Trang, som ikke Jesus,
„hvis han nu traadte op og lærte, vilde giøre; og saa
„er jeg moralsk overbeviist om, at, dersom Christendom-
„men nu skulde indføres i Verden, det ikke kunde ske
„ved Mirakler." (Svar: en Religion kan tillige
grunde sig paa rene moralske og historiske Grunde, og
just derved for Mennesket, der ei blot er et moralsk Væsen,
og for den offentlige Cultus, som vi virkelig trænge til,
være qvalificeret. Man kan af moralske Grunde troe paa
Religionen, og dog antage, at den udvortes er af Gud
bleven aabenbaret, og ledsaget med visse hellige Kiendsgier-
ninger, til hvilke det svagere Menneske kan holde sig
og som den Stærkere ofte behøver, og hvilke skulde
tiene til et kirkeligt Selskabs Foreningspunkt. Religio-
nens Væsen bliver stedse det Moralske — det er i hver
Tilfælde det høieste Diemeed — det øvrige er Midde[l]

—men

— men og Midlerne kunne, for at fremme høiere Moralitet, have en vis guddommelig Anseelse, og derved og for deres Øiemeeds Skyld giøre Fordring paa vor Troe og vor Agtelse. Man kan ikke forkaste Jesu Under; man kan heller ikke antage dem for blotte Giøglekonster, eller for smukke ved den Gang sieldne Kundskaber tilveiebragte physikalske og medicinske Experimenter, (fordi dog alt Gode kommer fra Gud) uden tillige at udgive mange af hans Udsagn for bedragerske, eller lav, slavisk Føielighed, uden tillige at ryste Sandheden af hans hele Historie, og at sætte Apostlernes Sanddruhed og deres hele Anseelse paa Spil. Om Jesus, dersom han nu traadte frem, endnu vilde giøre Under, veed jeg ikke, skiønt en stor Deel af vore Samtidige, der virkelig ikke maae bedømmes efter Bøger og efter de Kredse, i hvilke Lærde leve, ikke mindre torde behøve dem, end de daværende Jøder. Men det kan her være det samme. Maaskee udfordrede Forsynets Plan det, at den sande Religion engang ogsaa skulde stadfæstes ved udvortes Tegn og Under. I øvrigt synes Forfatteren at afvige fra sit Begreb om oprindelig Christendom. Naar den fra først af var en Troe, der indeholdt Supernaturalismen tilligemed en taalelig naturlig Religion, naar egentlig Legemets Opstandelse, den yderste Dom &c. hørte dertil, saa kunde den ogsaa endnu ikke vel indføres uden Under. Naar man siger, at Jesus nu ikke mere vilde giøre Under, saa forudsætter man, at Jesus havde en reen moralsk-religiøs Hensigt, og kommer da tilbage til Accommodationssystemet, som man vilde giendrive. Hvorledes vil man da vise, at det ikke bogstavelig var Jesu Alvor med alt, hvad han lærte? Naar hans Religion efter dens sande Mening var en raa, ufuldkommen, mythisk Religion, hvorfor ville vi da antage, at han ikke selv var overbeviist derom?) „De siger fremdeles: „det forudsættes, at Jesus var ufeilbar guddommelig „Lærer. Men efter hvilke Criterier forudsættes det, dersom ikke Alt skal dreie sig omtring i en Cirkel?“ (Om

Jesus

Jesus virkelig var ufeilbarlig, vil jeg ikke her bestemme. Men man maae forudsætte det, naar man endnu vil holde fast ved Christi Religion, og endnu beholde den christelige Gudstieneste; hvis man ellers ikke vil spøge med Ordene Christus og christelig). „Det andet Argument, at dette System især derfor anbefalede sig „fordi det snarest endnu fremmer Religiositet og Moralitet, vilde allerede derfor være svagt, fordi det blot beroer paa de formodentlige Følger; paa denne Maade „kom alting an paa, om ikke ved den modstaaende Meening, naar den ganske bestemt blev udviklet, langt renere Moralitet kunde fremmes? Thi ogsaa dette Argument berettiger ikke til allegorisk Interpretation: at „der er Intet i Jesu Lærdomme, Gierninger og Livstildragelser, der ikke kunde bruges til slige Hensigter. Om „Lærdommene kan det ubetinget tilstaaes; men hvorledes „om Underne og Livstildragelserne? Dernæst paastaaer „De, at man ved den modsatte Hypothese [?]skiuler Meget (hvilket?), og lader som Christendommen var „noget bedre, end det er. Det kan dog ikke ramme dem, „der paastaae, at den er forældet?" (Det kan for os ikke give nogen høiere og mere afgiørende Grund til at lære noget, end fordi Religiositet og Moralitet derved fremmes: kun maae rigtig nok derfor ikke bruges umoralskt Middel undog ikke til de bedste Hensigter. Et saadant umoralskt Middel er det ikke, naar man udgiver Jesu Lære for en aldeles guddommelig Lære, og hans Historie for en sand Historie. Man kan rigtig nok ikke mathematisk bevise det, men det har meget for sig, og overalt indeholder denne Lære og denne Historie ikke noget, som er imod denne Paastand. Man kan endnu mindre bevise det Modsatte. I dette Tilfælde kan der opnaaes en subjectiv Overbeviisning, som berettiger at bruge dette Middel til at fremme det Gode. I enhver Stand, i ethvert Embede befinder man sig ofte i det Tilfælde, at man maae forudsætte noget som vist, som dog ikke strængt kan bevises, for

at kunne handle hensigtmæssig. Saaledes kan og den Geistlige forudsætte det N. Ts. guddommelige Anseelse, for at opnaae de ædelste Hensigter. — Hvad er nu den modsatte Mening? I denne Sammenhæng uden Tvivl den, at det N. T. vel indeholder Meget, som hører til sand Religion, men at det der ikke har mere Anseelse, end i enhver anden Bog; at det der er feilfuldt, ufuldkomment, og blandet med megen Overtroe; at man i øvrigt moralsk ved praktisk Underviisning bør benytte denne Bog saa godt, det lader sig giøre, og anvende den paa en opbyggelig Maade, og vel og kunde kalde den rene Fornuftreligion, der i denne Bog ikke egentlig findes fuldstændig, Christendom. Denne Mening tvinger mangen en til at skiule meget Christendommen angaaende; thi naar man vilde sige Alle, hvad man holder Christendommen for, saa vilde vi med vort N. T. aldeles ikke mere kunne udrette noget hos dem, og de vilde da ikke mere antage det Bedste under Navn af Christendom. Ved den moralske Fortolkning i praktisk Brug maatte nødvendig al Slags Bedragerie finde Sted. At Christendommen er en forældet, kun for raae Jøder god Religion, torde man virkelig ikke sige paa Prædikestolen, men man maatte forestille Alt, ogsaa det Middelmaadige og Slette i samme, som noget moralsk brugbart. — At Miraklerne og Jesu Skiebne ikke kunde anvendes til gode moralsk-religiøse Hensigter, kan jeg ikke indrømme. De lede hen til en oversandselig Causalitet — de tiente til de største Hensigter — de frembragte de ædelste Virkninger i Menneskenes Siele — de ere sandselige Fremstillelser af de vigtigste Sandheder — og, hvad Jesu Skiebne angaaer, af Menneskehedens Lod og Udvikling). — 3) Den Hypothese, som om det Mirakuløse, Positive, Overfornuftige i det N. T. var Hovedsagen, kan iligemaade ikke vel antages, skiønt Christendommen derved egentlig faaer sit skiel-nende Særmerke. Reen Moralitet, og Lyksalighed, som derved kan opnaaes, bliver stedse vor høieste Bestemmelse,

melse, og naar Christendommen foreskrev os en anden, saa var det for os ingen Religion. Til Lykke stemmer Christendommen deri overeens med vor Fornuft, og hvad den ellers endnu indeholder, kan ansees som Middel til denne Hensigt *). Efter disse Betragtninger kan jeg ikke raade til andet, end enten ganske at lade Christendommen fare, eller at holde den i det N. T. indeholdte Historie og Lære, for saavidt samme hverken udtrykkelig eller efter Sagens Natur indskrænkes til visse Mennesker, Egne og Tider, hellig og i Ære, ved den offentlige Cultus ikke i mindste Maade afvige derfra, og ved en velforstaaet og fornuftig, ikke allegorisk og mystisk Fortolkning at bruge disse Bøger til at fremme Religiositet og Moralitet. Men jeg er efter ofte igientagen og alvorlig Overveielse af den Mening, at man bør beholde Christendommen, og indseer ikke efter alt, hvad Philosophie, Historie og egen Verdens- og Menneskekundskab have lært mig, hvad Bedre, eller og kun saa Godt der kunde sættes istedet for denne fortreffelige moralske Anstalt. Men derimod maae Geistlige bortfierne fra Christendommen, dens Stiftere og Bøger al Mistanke om Bedragerie, Vildfarelse, Overtroe, indvortes Modsigelse, tvetydig Accommodation, hvis de ellers ville vente sig et godt Udfald, ikke undergrave Christendommen selv, og tilsidst skille deres Stand ved al Agtelse. Naar det skeer, at Borgerne af den gudstienestlige Stat ved deres ædle Bestræbelser for reen Dyd, Gudfrygtighed og Tilfredshed saaledes opildnes for den rene Religion, giennemtrænges af en saa reen Agtelse for Gud og Dyden, og besieles af en saa stadig Virk-

*) Jeg giør her opmerksom paa: „Entwurf einer Religionsconstitution, dem Nationalconvent vorgelegt von einem Gelehrten; aus dem Französischen" (hvoraf det neppe er oversat) i Henkes Magaz. 3 B. 2 St. og glæder mig, at jeg i Adskilligt stemmer overeens med denne Forfatter, skiønt jeg igien i andre Punkter afviger fra ham.

Virksomhed i at udøve deres Pligter, at de ikke engang mere behøve en hellig Historie, en Aabenbaringstroe, en udvortes Cultus for dem selv; saa vil man dog ikke paa en voldsom Maade have skilt dem ved deres Religion, men med Blidhed have indført dem i Guds moralske Rige, hvori Gud er Alting i Alt. De selv ville endnu stedse ære, agte og understøtte den Anstalt, hvorved Menneskene opdrages og dannes som Børn til en høiere Dyd og Religiositet. Ogsaa det, hvad de selv ikke mere behøve til deres høieste Maal, skulle de derfor ikke betragte som usandt, unyttigt eller ubetydende. Imidlertid ville de tænke alt for stort om den menneskelige Naturs Værdighed, til at de skulde troe, at uden en udvortes Apparat for Sandserne og uden en historisk Aabenbaringstroe nogen sand og bestandig Tilbedelse af Moralloven og det høieste Væsen kunde have Sted. Det være mig tilladt at slutte med et Sted af en stor Philosoph: „man „behøver ikke at frygte for, at Følelsen for det Sublime „skulde ved en abstrakt Fremstillelsesmaade, der i Henseende „til det Sandselige bliver ganske negativ, tabe no„get; thi Indbildningskraften, skiønt den paa hiin Side „af det Sandselige ikke finder noget, den kan holde sig „til, føler sig dog og, just ved at nedrive sit Grændse„skiel, uindskrænket, og hiin Affondring er altsaa en „Fremstillelse af den Uendelige, der vist nok just derfor „aldrig kan være andet end en blot negativ Fremstil„lelse, men som dog udvider Sielen. Maaskee gives „der intet sublimere Sted i Jødernes Lovbog, end det „Bud: du skal ikke giøre dig noget Billede &c. Dette „Bud allene kan forklare den Enthusiasmus, som det „jødiske Folk i sin kultiverede Epoche følede for sin Reli„gion, naar det sammenlignede sig med andre Folk. — „Det samme gielder og om Forestillingen af Moralloven „og Evnen til Moralitet i os. Det er en ganske utidig „Frygt, at, naar man skiller Moraliteten ved alt, hvad „der kan anbefale den til Sandserne, den da ikke skulde

„føre

„ føre andet end koldt, kraftløst Bifald hos sig, og ingen „ virkelig bevægende Kraft eller Opmuntring. Det er „ just omvendt; thi der, hvor nu Sandserne ikke mere „ see noget for sig, og Moralitetens umiskiendelige og „ uudslukkelige Idee dog bliver tilovers, vilde det før „ behøves at temperere Svinget af en grændseløs Ind„ bildningskraft, for ikke at lade den stige til Enthusias„ mus, end, af Frygt for disse Ideers Kraftløshed, at „ søge Hielp for dem i Billeder og barnagtig Apparat. „ Derfor have og Regieringerne gierne tilladt, rigelig at „ lade Religionen forsyne med det sidst anførte Tilbehør, „ og saaledes søgt at betage Undersaatten den Umage, „ men tillige og den Evne, at udvide sine Siekekræfter „ over de Grændser, som man vilkaarlig sætter ham, og „ hvorved man lettere kan behandle ham som blot passiv." (Kritik der Urtheilskraft, S. 123. ɾc.).

Carl Friderik Stäudlein,
Professor i Göttingen *).

*) See hans Beyträge zur Philosophie und Geschichte der Religion und Sittenlehre überhaupt, und der verschiedenen Glaubensarten und Kirchen insbesondere, 1 B. S. 242. — Deraf ere nu Dec. 98. fire Bind udkomne. Det indeholder, i det Hele taget, overmaade skiønne philosophiske og historiske Bidrag.

V.

V.

Fortiener den naturlige Religion ogsaa den Rang, man i Slutningen af vort Aarhundrede saa gierne vil tillægge den?

En historisk Undersøgelse.

Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.
Johannes 1, 18.

La philosophie humaine, malgré son orgueil, a été obligée d'avouer, en une infinité d'occasions la foiblesse de l'homme.
Theol. payenne T. 2. cap. 17.

Forerindring.

Det er en fatal Ufkik, som i vore Dage, al voxende Kultur uagtet, har faaet Overhaand, at et Partie hader, forkietter og fordømmer det andet. Og dog t..s og skrives der nok om Fordragelighed; men ofte ere Toleranterne selv de bitterste Forfølgere, der uden Omsvøb fradømme alle Andre sund Sands, despotisere over Meninger og udskrige for Doemere o. s. v. Enhver, der ei tænke som de. Kan Mennesket dog ei engang bringe det dertil, at han lader Enhver troe, hvad han vil? Eller om En nu troer at have fundet Sandheden, kan han da ikke lettere ved Mildhed og Lemfældighed, ved grundig Overbeviisning giøre en Proselyt af sin feilende Broder, end ved at haane hans Grundsætninger og spotte ham? Det skader ikke i det Videnskabelige, at Enhver siger sin Hiertens Mening, naar han kun ikke bilder sig ind, at han ene har fundet Noglen til al Viisdom, og at alle Mennesker skulle nolentes volentes troe, hvad han troer; thi Andre troe vel ogsaa efter Overbeviisning, saavelsom han.

„Denne er min individuelle Mening," høiere
aldrig nogen Dødelig drive det, naar han meddeler Verden
get af sit eget, som ikke har eller kan have mathematisk Visk
Hvo er vel bedudsen den forvovne Dødelige, der tør fremst
og sige:

„Jeg har allene fundet det Rette og Sande."

Selv Immanuel Kant vover vel ikke at giøre den
Paastand, endskiønt man paa Prent har seet ham betitlet
Sandhedens Aand.

Der har ei heller nogensinde været saa urimelig en La
den jo har havt sine Forfegtere, og det ofte Hoveder af før
Rang. Atheisten, der skrev die gesunde Vernunft, bev
vist nok, i sine egne Tanker, ligesaa overtalende, at der er
gen Gud til, som Deisterne og Naturalisterne nogensinde h
i deres Tanker, beviist, at man kan ved blot Eftertanke
sig selv, at der er en Gud, Siel, Udødelighed. Men
gen er, at Mennesket vel sukker og bestræber sig for at fi
Sandheden, uden derfor at treffe den. Ofte vælger han f
sit Partie, før han grandsker efter Sandheden, og nu stud
han løst og fast for at forfegte dette Parties Mening, og
ledes blive alle hans Studeringer eensidige.

Revelisten læser eller i det mindste studerer ikke Na
velisten, og denne ikke hiin, men hver kuns sit eget Part
da de dog kunde være begge tiente med at studere hinan
naar de blot giorde det uden Egoisme og Fordomme, hv
og vel sielden er Tilfældet *). Og ved denne Eensidighed

*) Saaledes klager Lessings Fragmentskriver, at man med
lige Fordomme læser det gamle Testamente, og derfor
der Steder nok til at bevise, at Hebræerne have havt
greb om et tilkommende Liv. Men da han nu een
havde foresat sig, ikke at finde Spor dertil, saa lyk
det ham ogsaa paa sin Viis at afbevise det. Hvorledes

ver man saa let, uden selv at merke det, forledet til at antage Urimeligheder, ja til aabenbare at imodsige sig selv, hvilket især ofte har hændt den gode Voltaire.

Saaledes (for at gribe det første det bedste Sted, der falder mig ind) naar han vil svække Bibelens Troværdighed, kuldkaster han først hele Alderdommens Historie; men bruger den dog, saa ofte han lyster, saasnart den kan tiene ham i andre Henseender. Han forsmaaer da ikke engang hiint Fragment hos Eusebius af Philo Byblos, der bærer Navn efter en Sanchuniaton, som efter al Rimelighed aldrig har existeret; ikke heller de Stumper, vi i Europa eie af Kongfutzees Værker *), der efter Sonnerats Dom ikke mindre ere sammensmedede af Jesuiter, end hiin Ezurvedam, der ogsaa hos en Vol-

ellers kan paastaae, at Hedningerne, der ikke havde rene Begreber om een eneste Gud, skulde have kiendt Sielens Udødelighed, og Hebræerne, der havde hiin Sandhed saa klart inde, skulde være uvidende om denne fremfor den hele øvrige Menneskeslægt, det overlader jeg at begribe til dem, der kan det, uden deri at finde Modsigelse; jeg tilstaaer oprigtigen, at jeg ikke fatter det.

Forsatt.

*) Kongfutzee, dieser große Gesetzgeber, den man über alle menschliche Weisheit erhebt, hat einige moralische Bücher verfasset, die sehr wohl auf den Karakter der Nation passen; denn sie enthalten nichts als einen Klumpen unverständlicher Dinge, Träume, Kernsprüche und alte Mährchen, mit etwas Philosophie vermischt. Alle Handschriften, welche uns die Missionarien als angebliche Uebersetzungen seiner Werke zuschickten, waren von ihnen selbst verfasset. Seine Werke sind voll abgeschmakten Gezeuges, aber doch angebetet. — Sonnerats Reisen in 4to. 2 Th. p. 26.

Nonrevelisterne havde vist nok taget deres Lovtaler tilbage, dersom de havde drømt om, at disse saa forrøste Skrivter vare Jesuiterværker.

takre har en høi Rang og en høiere Alder, end den efter sit Indhold kan have, om den endog var ægte *). Et andet Sted giør han Plato til den kristelige Religions Stifter, fordi de Platoniker, der gik over til Kristendommen, blandede deres Meninger ind i den. Paa Grund deraf blev Plato vel snarere den kristelige Religions Fordærver. — Ligesaa sanddru er han, naar han giør Jerusalem til en Flekke, der aldrig har kunnet rumme 20000 Mennesker, for at giøre Flavius Josephus til en Løgner, naar denne lader omkomme nogle hundrede tusende Mennesker under dens Beleiring. Som om Josephus ei skrev for Romerne, for Keiseren, der selv havde været med og maatte vide dette ligesaa got, som Skribenten!

Ja hans Dristighed gaaer endog saa vidt, at han paastaaer: hele Verden tænker som han, og at han blot er Fortolker af den offentlige Mening. Paa den Maade er Verden jo fuld af Materialister, og den Lærdom om Sielens Udødelighed eller et tilkommende Liv er da ikke saa almindelig, som nogle Nyere ville nøde os til at troe. — Selv den forsigtigere Rousseau forløber sig, naar han i sine lettres de montagnes siger:

„Hvad skulle vi da tænke om saa mange Mirakler, der ere „fortalte os af Vidner, hvis Sanddruhed jeg ikke tør kalde i „Tvivl, men der vare saa groveligen uvidende og saa fulde af „Nidkierhed for deres Herres Ære? Skal man forkaste alle „disse Undergierninger? Nei. Skal man antage dem? Jeg „veed ikke."

Et af to maae man vel dog, enten antage eller forkaste Miraklerne. I Forveien har han yttret den Mening: at Jesus

*) Hvo der ønsker selv at overbevises herom, behage at see T. 1, p. 96, 113, 282. og T. 2, p. 43. 81. og læse Noterne dertil foruden mange flere Steder, der tydeligen vise, at den maa være yngre end Kristendommen, ja end Mahomedanismen er i Indien.

kun ved Hielp af høiere physiske Kundskaber giorde sine Mirakler; men Disciplene giorde jo ogsaa Mirakler, og dog kalder han dem tykhovede Uvidende (d'une si crasse ignorance). Som Uvidende have de besiddet dybe Kundskaber om Naturens Hemmeligheder (for ei at tale om dem som Menneskeslægtens Lærere)? Med disse Kundskaber ere de d'une si crasse ignorance? Hvorledes kunne to saa modsatte Ting bestaae sammen? Man nødes vel til at svare med Mandens egne Ord: jeg veed ikke.

I et af Dagens Værker erindrer jeg ligeledes blant flere saadanne Sætninger denne: „at Moses stiftede en stor Mængde Ceremonier, hvis Hensigt var at fængsle Folkets Fornuft og adskille det fra Omgang med alle øvrige Nationer, paa det disses Lys ikke skulle trænge ind til det."

Hertil troer jeg med Grund at kunne svare: hvor tager man Brød i Ørken? Eller hvor mon det Lys var? Al den Ståt, som der philosophische Höllenzwinger giør af den kaldaiske Zoroaster, der aldrig har existeret, og af hans Oplysning, er dog vel ikke andet end et Phantom, og i mine Tanker synes det soleklart, at Moses just derved vilde sætte en Dæmning, over hvilken Israeliternes Lys ikke maatte slippe ud og Hedningernes Mørke ikke trænge ind.

Et andet Sted, hvor det hedder: „hvad de andre Nationer angaaer (som ikke ere Jøder, Kristne, Mahomedaner), da har der ikke siden Verdens Begyndelse været een eneste, som blot for Religionens Skyld har ført Krig' — røber en græsselig Uvidenhed i Orientens, Egyptens og Amerikas Historier, hvor hele Sekter især i Indien have ganske udryddet hinanden. Saa maatte man vel og spørge: hvor en Deist, der nægter Moses al historisk Troværdighed i Henseende til Verdens ældste Tildragelser, kan med et Magtsprog afgiøre, hvad der er passeret i Verden før hans — Deistens — Historie begynder, helst om man giør med Voltaire Verden nogle tusende Aar ældre, end Moses beretter den at være?

Endnu det treble Sted siger man: at Hedningerne have under deres Fetisker og Billeder tilbedet en usynlig Gud, og kort derefter, at Moses kun har havt Begreb om Gud som et synligt Væsen: følgelig at Moses (der dog kalder Gud, den, der skal være den, som han er, ɔ: den, der er og bliver uforanderlig), har ikke havt renere Begreber om Gud end Hedningerne, ja ikke engang saa rene. — Kan man dog virkeligen falde paa, at Forfatteren, ihvorvel han end paa andre Steder forfegter sine Meninger, kan her paa dette Sted have tænkt ved at statuere det sidste, naar han engang havde antaget det første, som dog nok taaler en vidtløftig Undtagelse? Forfatteren maa her forlade mig, at naar en Celsus siger:

„Faare- og Gedehyrder have ladet sig bedaare af Moses „og ved hans grove Bedragerier overtale til at troe, at der er „kuns een Gud *)," saa troer jeg heller en fra Hedenskabet omvendt Tatians Ord, der lyde saaledes:

„Ved at efterforske Sandheden, har jeg truffet paa nogle „barbariske **) Skrivter, der ere langt ældre end hele Grækernes Philosophie, men ikke besudlede med dennes Taabelighe- „der. Af denne er jeg bleven ganske overbeviist og indtaget, „da jeg fandt deres Lærdomme saa ganske uden Svulst, deres „Foredrag ukonstlet, Skabelsen efter samme saa fattelig, til- „kommende Ting forudsagte, deres Forjættelser saa ganske „overordentlige, og een eneste Gud og Herre deri antaget ***)."

Endnu paa et andet Sted inddeles Religionen i Indbildningens og Fornuftens Religioner. Man kunde endnu dertil lagt Sandselighedens, thi andet Navn kan man dog vel ikke give den hedenske Religion i Almindelighed; ja selv den Jødiske var høist sandselig, og kunde maaskee (i det mindste vo-

ver

*) Heß. Biblioth. der heil. Geschichte. 1 Th. pag. 360.

**) Barbarisk kaldte Grækere og Romere alt, hvad der ikke var Græsk eller Romersk.

***) Heß. l. c. 1 Th. pag. 341.

ve Lessing at paastaae dette i hans Erziehung des Menschen-Geschlecht) under Verdens davaerende Kultur ei være anderledes. Dog indrømmer jeg gierne Forfatteren, at man ei behøver den første, og endnu mindre den sidste, naar han er istand til at skaffe os en Verden fuld af opklarede Philosopher; men som Pluraliteten af Menneskeheden har været, er, og af oekonomisk-politiske Grunde nødes til at blive, vil, om jeg ikke feiler, enhver Religion være overflødig, der ene taler til Fornuften og ikke giennem Indbildningskraften virker paa Menneskers Hierte. Allerede Moses Majmonides siger *): at; de Viise vel indsee, at man bør holde Guds Bud (være dydig) af Kierlighed til Gud og Dyden; men at Hoben fatter ikke dette. Derfor maa man behandle dem som Børn, der ved Legetøi opmuntres til at være flittige. De maa have sandselige Bevæggrunde; de maa nemlig giøre got i Haabet om positive Belønninger, og skye Lasterne af Frygt for positive Straffe. —

Det er ellers saa langt fra, at jeg hader nogen for sine Meninger, at jeg meget mere beundrer den menneskelige Skarpsindighed, naar den giør sort til hvidt, naar den ved tørt Sophisterie, som i nogle af de herskende Blade, søger at tilsløre Sandheden, istedet for den raaber paa at søge den; men ogsaa dette har sin store Nytte; thi feilfrie ere vore sædvanlige Systemer ingenlunde, og derved nødes vore Tiders Theologer til at udrive af vore keedsommelige Dogmatiker, hvad der endnu stikker i dem af Middelalderens Overtroe og af skolastiskt Haarkløverie **).

 Men

*) In porta Mosis, Cap. 10, in explicat. tractat. Sanhedrin.

**) Meget urigtigt, som ikke kan bevises af det ny Testamente, uden ved at trække det efter Haarene, har vist nok indsneget sig i vore dogmatiske Systemer, ikke altid (som Dagsproget lyder) fordi Hierarkiet af Indbildning om papistisk Ufeilbarhed, eller for at herske over Gemytterne, har indpodet det; men fordi man efter vrang Overbeviisning (errare humanum) virkeligen troede at finde det der.

Men naar man seer nogle Forfattere blande Religion og Geistlighed sammen, og tillægge den første de Feil, der maatte findes hos de sidste: eller naar Vittighedsjægere, der ofteſt kiende Religionen blot af Navn, tillade sig de usømmeligste Skurriliteter imod en Religion, som Millioner bekiende sig til, da bør man tie stille; thi at slages med det Slags Vaaben sømmer ingen Kristen, allermindst en Religionslærer, der bør være Mønster paa Sagtmod og Fredsommelighed. Desuden, ved at imodsige saadanne, giør man dem kuns frækkere; thi nu troe de at have frembragt noget Stort, siden man svarer dem, og spænde alle Kræfter an for ret at udsmme deres indbildte Vittigheder.

Allerede i mine første akademiske Aar, før jeg endnu kiendte noget til fritænkerske Skrivter, hørte jeg saa ofte slaae paa den Streng, at Aabenbaringen var unødvendig og Naturalismen den ene sande. Efter nogle Aars Læsning i begge Partiers Skrivter, og efter at have giennemløbet Alderdommens Historie, samt Østens ældste Religionssystemer, overbeviiste jeg mig om det Modsatte og skrev mine Tanker op, uden at tænke paa, at de skulde see Lyset, før jeg efter nogle Aars Fraværelse atter kom til Hovedstaden og fandt ikke allene Naturalismen almindeligere, men Folk af alle Stænder og Aldere spotte med Aabenbaringen, ja behandle dens allerhelligste Ting med en Haan, som jeg end aldrig har kunnet tillade mig imod de absurdeste Ceremonier, jeg har seet udenfor den protestantiske Kirke. Jeg anseer det allerede for skammeligt nok at drive Spot med andre Religionspartier, naar det skeer

der. Det maa med den stigende Oplysning ogsaa falde bort af sig selv. Retrangez de la morale de Jesu les fadaises theologiques: elle restera divine, siger Voltaire, og han har i en viss Forstand ret, naar man blot ikke ſtrax derfor antager med ham andre, som ere endnu værre.

fleer blot for at haane enkelt Mand; men hvad skal man kalde det, at spotte og haane den Kirkes Skikke, hvoraf man er selv et Lem? Mine opskrevne Tanker faldt mig ind og efterat have seet dem paa ny igiennem, samt giort nogle Smaaforandringer, besluttede jeg at lade dem komme for Lyset, uden i Forveien at udvide dem til et ar≈ tigt Værk. Jeg veed ret vel, hvormeget jeg vover ved at fremsætte nogle tildeels nye Hypotheser; men Hypotheser ere jo vilkaarlige. Ingen forbindes til at hylde dem; og den maatte vel have en Skrue løs, der gav en Mueligheds Hypothes derfor ud for en afgiort Sandhed *).

Min Hensigt er blot at vise, hvor liden Værd den naturlige Religion har qva talis, i det mindste i mine Øine. Men derfor paabyrder jeg Ingen mine Meninger, er ikke heller saa forgabet i dem, at jeg jo kan see dem giendreven uden Bedrøvelse. Thi det gielder blot om Sandheden, og den maa være hellig, hvo der end opdager den, og skiønt jeg sagtens har læst endeel før denne Afhandling blev til, som den nu er, er der dog vel ingen Tvivl, at jo dette Emne kunde været bedre udført af Mænd, der eie flere Litterairkundskaber end nærvæ≈ rende Forfatter, der hidtil har maattet omslakke sin Tid, og i hvis Lod det ikke faldt at have blivende Sted eller den Rolighed, den uafbrudte Adgang til Bogsamlinger, som udfordredes til at samle solide Kundskaber; men Banen staaer jo aaben for Enhver. Jeg har kun givet Vinket; en heldigere Pen vil altid kunne udføre det med større Klarhed og Fuldstændighed.

Da denne Afhandling allerede var færdig, faldt en tydsk Afhandling af en Kantianer mig ihænde, just over

*) Man skal i det mindste ikke faae Leilighed at bebreide mig den taabelige Selvtillid, at jeg udskriger mine individuelle Meninger for de eneste virkelige og sande, som jeg har seet Skribentere ofte at giøre, der dog ere intet mindre end faste i deres Grundsætninger; men nok i at modsige Andre og meget ofte sig selv.

samme Emne *); men ved at læse den, fandt jeg, at Forfatteren var gaaet blot speculativisk frem, og altsaa en ganske anden Vei end jeg, som gik frem paa den historiske Bane, med Verdens Aarbøger i Haanden. Hans Afhandling var dyb Philosophie; min blot historisk, og maaskee giver jeg, naar Tiden tillader mig det, en dansk Oversættelse deraf.

Men for at komme tilbage igien, da ere Hovedspørgsmaalene, som skal besvares, disse:

1) Om der nogensinde har været en tilstrækkelig naturlig Gudelære, opfundet blot ved menneskelig Skarpsindighed?

2) Hvis ikke, hvorfra har da Mennesket faaet de enkelte rigtige Religionsbegreber, som man dog finder hos nogle af de Gamle?

3) Fra hvilket Land eller Folkeslag maa man med Rimelighed antage, at Afguderiet og Fleerguderiet har sit første Udspring?

Første Deel.

§. 1.

Hvorvidt det lader sig giøre, blot ved menneskelig Skarpsindighed at sammensætte en fuldstændig naturlig Gudelære, er efter mine Tanker deels umueligt at bestemme, om end nok saa mange paastode det, deels unyttigt at gruble over; thi har man først beviist, at der ingen saadan har indtil denne Dag været til, saa slutter man, om ikke just med den fuldeste Vished, saa dog med megen Sandsynlighed, at den ei heller i Fremtiden vil kunne optænkes af Mennesker, der leve uden Aabenbaring **).

Jeg

*) Uber die Unmöglichkeit eines Beweises vom Daseyn Gottes aus blosser Vernunft.

**) Where certainty is not to be had, probability must be substituted into the place of it.
Rel. of. nat. delineated pag. 55.

Jeg nægter ingenlunde, at Reimars naturlige Sædelære eller ethvert andet velskrevet System over den naturlige Religion var istand til at give os saare høie Begreber om den menneskelige Forstand, ifald det havde været sammensat i Patagonien, Nyseeland, eller endog i det lærde Grækenland selv for 2000 Aar siden; men nu, da det er forfattet af Mænd, der ikke blot kiende den kristelige Religion, men have endog trængt ind i dens Dybheder, er det ikke længer, hvad det bær Navn af, men en Datter af Aabenbaringen. Mig forekommer et saadant System som en behagelig Drøm, der bedrager, naar man vaagner, eller som en smuk Fabel, der moerer under Læsningen; men naar man har læst den, husker man først, at det var kun en Fabel."

§. 2.

Den Grundvold, hvorpaa man i Almindelighed bygger sin Formodning om, at Aabenbaringen skulde være unødvendig, og at Fornuften, rigtigen brugt, selv kan sammensætte et fuldstændigt Religionssystem, er nok neppe urokkelig:

Man beraaber sig nemlig paa de gamle Fornuftviise og paastaaer: at der i vore nuværende naturlige Religionssystemer neppe findes en eneste Sætning af Vigtighed, som man jo kan treffe hos en eller anden af de gamle hedenske Philosopher *).

Jeg vil ikke tale om, at man her virkeligen overdriver sin Paastand, da der vist nok i vore nuværende Systemer findes meer end een Sætning, som hverken Sokrates eller nogen af de Gamle have kiendt, og som Mennesket med al sin Grublen hidtildags, saavidt bekiendt er, endnu ikke

*) „Quelque foible que soit la raison humaine, il n'y a eu aucune „verité essentielle, soit dogmatique, soit de morale, qui „n'ait été apperçue de quelque Philosophe."

Theol. payenne T. 2. cap. 33.

ikke har kunnet udfinde; men jeg opfordrer disse Forfægtere af den naturlige Religion til at overbevise mig, at de phoeniciske, kaldaiske, egyptiske, græske Philosopher ei have bygget de saare faa sunde Begreber, som man finder hos dem om Gud og de guddommelige Ting, paa den mosaiske Religions Grundvolde, og de vil uden tvivl blive mig Beviset skyldige *).

Hvor møisommeligt et Arbeide vilde det desuden blevet at giennemgaae alle Systemerne, for af dem at udpille det lidet enkelte Gode og Rigtige, og deraf siden igien at sammensætte et Heelt? Det oversteeg enkelt Mands Kræfter, og Bispemøder eller Kommitteer kiendte man dengang ikke til. Cicero havde vist nok læst det vigtigste af hvad Grækerne havde frembragt, og det uden bestemt at erklære sig for nogen vis Sekte; men endda har han ikke leveret Verden noget fuldstændigt Religionssystem; ja han synes ikke engang selv fuldkommen overbeviist om et tilkommende Liv.

De der have skrevet efter Jesu Tider, kunne aldeles ikke komme i Betragtning som Folk, der have skrevet uden at kiende Aabenbaringen. Man behøver blot at læse faa Blade af den Tyanæiske Apolloniusses Liv hos Philostrat, for at see, at han kopierer det ny Testamente, og at hans Helt Apollonius skal sættes ved Siden af og, om muligt, foretrækkes Kristus. Hvor stor en Lighed mellem Apolloniusses og Jesu Fødsel? Mellem deres Levnet og Lærdomme?

*) For ogsaa at kunne giendrive dette, vil man giøre de mosaiske Skrivter yngre og nedsætte dem til Esdrasses Tid. Uden at indlade mig i denne Strid, hvad de historiske Beretninger angaaer, troer jeg, man maa giøre Vold paa Sandheden, naar man vil nægte, at de mosaiske Love vare fra hans egen Haand, hvoraf Originalen giemtes som en Helligdom i Templet, og efterat have været forlagt en Tidlang, fandtes igien i Kong Josiasses Regieringstid. De ere da altsaa mange Aarhundreder ældre end de græske Philosopher.

domme? Ja man maatte trætte Læserens Taalmod ved at opregne alle de Steder, hvor det ny Testamente er fulgt eller valgt til Mønsteret, hvorefter Philostrat vilde danne sin Helt. Han har ikke heller glemt, at lade ham giøre Mirakler *). Det samme gielder om Pytagorasses Levnet: begge ere skrevne for at imodsættes Evangelierne og standse den kristelige Religions Fremgang. Hvorvidt det lykkedes, lærer Historien. Jo mere man arbeidede imod den, jo mere udbredte den sig, og hvorved, uden ved dens indvortes Værd, dens Overvægt over enhver da bekiendt Religion? Tænkende Hedninger, som gave sig af med at prøve den, lærte da først at indsee Fleerguderiets Urimelighed og de Lasters Afskyelighed, som gik i Svang ved de fleste Afguders Dyrkelse og Fester.

Jeg anseer det overflødigt at røre ved de Beviser, som Lactantius in institut. divin. cap. 5, 6, 7. anfører af Poeterne, af den delphiske Apollo, af Trismegistus, af de 10 Sibyller o. s. v., at Hedningerne have kiendt Guds Enhed; thi de fleste Lærde ere enige om, at alle disse ere underskudne eller forfalskede Skripter, som de første Kristne af helligt Bedragerie have sammensmedet eller forfalsket for at overtyde Hedningerne om, at der have blant deres Philosopher været nogle, der lærte det samme, som Jesus og hans Apostle, paa det Hedningerne maatte findes desto villigere til at antage Kristendommen, naar denne lærte intet nyt. Eusebius er nær ved at slaae paa samme Streng, da han udtrykkeligen erklærer, at Kristendommen lærte Intet, uden hvad Menneskene allerede tilforn havde vidst. Men Beviset mangler.

§. 3.

*) Ja for endog dervi at efterabe det ny Testamente, har ikke mindre end fire hedenske Skribentere givet sig af med at skrive hans Liv og Levnet; nogle tælle endog sex, foruden hans store Forfegter Hierokles.

§. 3.

I vore Tider derimod klager man over, at Aabenbaringen ikke er klar og tydelig nok, at der især i det G. T. forekommer meget, som deels støder det fine europæiske Øre (hvilket efter en tretusendaarig Sædernes og Smagens Forfinelse ei kan være andet) *), deels som man har ont ved at troe.

Men

*) Naar den tydske Oversætter af Gesetzbuch der Gentoos taler om de Love i denne Samling, som angaaer de offentlige Sangerinder og Dandserinder, siger han p. 57. „Es kann gegen die sie betreffende Gesetze kein Einwurf seyn, daß sie in einer zu platten und fast groben Sprache abgefasset worden. Die Alten, selbst in den feinere Zeitaltern, erlaubten sich eine Freiheit im Reden, welche mit unserer neuen Delikatesse nicht bestehen kan; wir sind diesfals bey Uebersezung der Römischen und Griechischen klaßischen Schriftsteller oft in grosser Verlegenheit. Auch weis das Gesez von keiner Unanständigkeit des Styls, sobald es darauf ankömt eine Thathandlung zu beschreiben. Unsere englische Gerichtshöfe (die deutschen Konsistorie nicht minder) sind in Nothzuchts- oder Ehebruchsfällen vollkommen eben so zweideutig in Sprache und Styl, als nur immer dieses oder andere Capitel dieses Gesetzbuches seyn mögen. Weder Unschuld noch Stand, noch Geschlecht werden eine Dame retten, die das Unglück hat, selbst bey den geringfügigsten Umständen eines solchen Processes, als Zeuge zu erscheinen. Die schmuzigsten und beleidigendsten Ausdrücke muß sie anhören, ja so gar in ihre Aussage gebrauchen &c.
„Jeg har med Flid maattet udeladt noget, som maaskee vilde forarge dem, der ikke kunde sætte sig hen i „Grækernes National-Sæder og i den Tids Levemaade" (siger Oversætteren af den ziirlige Xenophons sokratiske Merkværdigheder, pag. 279 i en Note).
Kan man forlange af østerlandske Digtere, som de hebraiske Propheter, større Delikatesse, end af de Romerske? Og disses Smudsigheder ere vel bekiendte nok, uden at man behøver at beraabe sig paa en Bokkats, Fontaine, Voltaire, Grekür og flere blant de Nyere.

Men spores ikke selv heri Guds Viisdom, at han lader Mennesket Vanskeligheder, for at anspore ham til at bruge sin Fornuft, til at prøve og veie Sandhederne; ja med et Ord: til at tænke? Ifald Religionen var saa klar og tydelig, at man maatte nolens volens troe den, hvilket Skaar var det ikke for Menneskets Frihed? Apostelen Paulus, vil vel Ingen nægte, blev paa en Slags Maade berøvet sin Aands Frihed og med Vold omvendt til den kristelige Religion; men her havde Gud Viaarsager, hvorfor han vilde giøre Kristendommens bitterste Fiende til dens varmeste Forfegter. Dersom nu alle Mennesker bleve paa saadan overordentlig Maade nødte til at hylde Kristendommen, hvor var da den menneskelige Aands Frihed? Da var Menneskets Religiositet jo ikke længere hans eget Værk, da dreves han som en Maskine? Derfor finder man ogsaa Religiositeten større hos de første Kristne; thi for dem var Religionens Guddommelighed saa evident, de kiendte Jesus selv og hans Apostle, de saae deres Mirakler. For dem var der ikke engang Leilighed til at tvivle; men just derfor var deres Frivillie til ikke at hylde Kristendommen ogsaa uendeligen mere indskrænket, end Menneskenes i vort nærværende Aarhundrede, som dog fødes og opdrages i den. — Den Maade, Gud efter Mose Beretning behandlede vore første Forældre paa, i det han tillod en ond Aand at sætte Snarer for det uskyldige og uerfarne Menneske, forekommer mange alt for uædel, alt for uovereensstemmende med Guds Godhed og Viisdom, og derved bringes de til at kalde Aabenbaringen i Tvivl, som om alle ældgamle østerlandske Religionssystemer ei heri stemmede paa det nøieste overeens med de mosaiske Beretninger! Men maa man ikke her sige med en Jerusalem:

„Vor Philosophies Usselhed bliver aldrig mere synlig, „end naar vi befatte os med at giøre Skabelses„planer: vi bevise i det Uendelige, hvad Gud ef„ter

„ ter sin Viisdom maa giøre, naar vi dog i hele
„ Naturens Løb see det Modsatte *).“

Ville vi efter vore svage Indsigter bedømme Skaberens Planer, da fandt vi sikkert nok ofte Anledning til at sætte Verdens viise Regent i Rette, fordi Tingene ei altid gaae os efter Ønske. Man kan vel ikke nægte, at det jo ved første Øiekast synes underligt, naar Gud tillader, eller i det mindste ikke hindrer, at Spanierne gaae ind i Amerika, myrde Millioner Mennesker, der aldrig have fornærmet dem, og paalægger Resten Slaveaaget; men Guds Raad ere urandsagelige og hans Veie usporlige!

Jordskiælv, Pest, Oversvømmelser og andre naturlige Plager, hvor stor en Ødelæggelse anrette de ikke paa vor Klode; men hvem tør derfor sige, at det Herren giør, er ilde giort? Eller at selv disse Landeplager ei forekomme og hindre noget, der maaskee endnu vilde blevet værre?

Det er jo blant Philosopherne en vedtaget Sætning, at Gud (for at tale menneskeligviis) forestillede sig i Forveien alle muelige Verdener, og valgte, ja kunde efter sin uendelige Viisdom ei andet end vælge den bedste, da han fik isinde at frembringe en Verden. Bilfinger (de origine mali) har vel paa en mere konstig end just tydelig Maade søgt at bevise, at vor Verden, det Onde med iberegnet, dog er den bedste. Leibnits og Pope have derimod søgt paa en ziirligere, men derhos fatteligere Maade at bevise det samme. Især paastaaer den første, at ethvert enkelt Onde i den guddommelige Huusholdning er et almindeligt Gode, samt at det Onde er kun en Mangel, en Berøvelse af det Gode. Pope gaaer endnu videre: han paastaaer, at det Onde undertiden frembringer

*) Jeg veed ret vel, at Jerusalem i sine sidste Aar tænkte anderledes; men om han derfor tænkte rigtigere, det er et Spørgsmaal, som vel nogle beiae, andre benægte.

trænger Gud eller at kaster ofte avle Dyder, naar han siger:

„Som et uvilligt Træ, der ei vil mindste Frugt frembringe
„Kan i en vild, men saftig Stok indpodet, dog slaae an;
„Saa Dyder, just de ægteste, ud af Affekter springe,
„Naar kun Naturens vilde Kraft paa Roden virke kan.
„Hvor rige Kilder af Fornuft og Ærlighed frembryde
„Fra Had, fra Frygt, fra Egensind og fra Melankolie?
„Hvor ofte seer man Tapperhed af bitter Galde flyde?
„En Gierrig øve Klogskab best, en Lad Philosophie?
„Af luttret Vellyst Elskov blier, som Fruentimret tækkes;
„Nid hos en Krigsmand eller Lærd er idel Ærkierhed;
„Ja hver en Dyd, man nævne kan, hos begge Kiøn udklækkes
„Af medfødt Stolthed, eller og af medfødt Skamfuldhed."

Der er da ingen Tvivl om, at Gud jo har frembragt en fuldkommen Verden; men hans Viisdom forudsaae ogsaa, at uden det Onde vilde Verden være bleven mindre fuldkommen, end den er.

„En klog Konge bør taale Ufuldkommenheder ved „de enkelte Dele, naar det Heles Vel kun derved „fremmes," siger Thomas Aqvinus.

Det streed imod Guds Hellighed, at det Onde skulde udflyde umiddelbart af hans skabende Haand (saaledes have i det mindste baade de ældre og nyere Philosopher i Almindelighed raisonneret); derfor nedlagde han i det Gode selv Sæden til det Onde, og vidste, efter de mosaiske Beretninger, saaledes at styre Tingenes Gang, at denne Sæd fremspirede, og det Onde forblev nu ikke længer i Mulighedernes, men gik over i Virkelighedens Rige; desuagtet erklærer Gud, da han overskuede Verden, at den var god, rigtig nok, før det Onde kom til Udbrud her paa denne Klode; men forudsaae han da ikke i det Øieblik, hvad der kort efter vilde hændes?

Bør denne Erklæring ikke berolige os, naar vi synes at spore Mangler og Ufuldkommenheder i Skabnings-værket?

Det er vel fornøieligt for den menneskelige Forstand at beskue Guds Gierninger og udgrunde hans Planer, ja opsvinge sig med Tanken til Aandeverdenen selv; men at knurre, hvor den ei kan naae længere, eller ville begribe det Ubegribelige, er, om jeg ikke feiler, formasteligt. Fornuften er os vist nok givet for at bruges; men om vi ogsaa uden Veiledning kunne bruge den retteligen, er nok et stort Spørgsmaal, og denne Veiledning er da Aabenbaringen *).

§. 4.

Det Onde er da i Verden. Om det er udstrømmet af Pandoras Æske, eller kommet paa den Maade, som Moses beretter, eller det ligger fra Skabelsen af i vor Natur, giør egentligen ikke til Sagen. Nok, at det er der, og synes ved første Øiekast at vanzire vor Jord; men hvad er vel Grunden, hvorfor vi kalde det en Ufuldkommenhed, uden denne, at vi ei ere istand til at overskue den store Skabningskiæde, hvoraf det Onde sikkert udgiør et saare vigtigt Leed?

Dog er det ei heller saa ganske umueligt at giøre sig et Slags Begreb om, hvorledes det Onde, saavel det physiske som moralske, virkeligen bidrager til at giøre vor Verden fuldkomnere, end den ellers havde været:

Det

*) „Plusieurs (philosophes payens) ont senti la foiblesse de l'homme, son impuissance pour faire le bien, s'il n'est aidé par l' Etre tout-puissant; et ils ont crû, que, pour bien agir ils avoient besoin du secours celeste, quoiqu', ils aient ignoré la cause de la maladie de la volontè humaine, parceque cette connoissance etoit reservée à ceux, que la revelation devoit instruire."

Theol. payenne T. 2, p. 336.

Det Onde sætter det Gode i et klarere Lys. Mon de gode Engles eller Menneskers Dyd skulde have skinnet saa herligen, ifald der ingen Onde havde været?

Skiønnede Mennesket paa frugtbare Aaringer, ifald der aldrig indtraf Misvext? Paa Sundheden, dersom han aldrig var syg? Paa Venskab, dersom han var frie for Misundere, Bagvaskere, Uvenner? Giør ikke Lasten, naar den sættes ved Siden af Dyden, at Dyden skinner med fordobblet Glands? Selv Paulus ansaae det for got i sin Tid, at der vare Kiettere (eller saadanne, som afvege fra Sandheden og stiftede Sekter), paa det de Retskafne kunde skinne desto klarere (1 Cor. 11, 19.).

Sæt, at Mennesket var skabt, uden at kunne synde *), mon da anden Dyd end Maadelighed, eller rettere: mon nogen Dyd vilde havt Sted? Thi det er just Lasterne, der lære os, hvad Dyden er.

H 2 Men

*) Jeg vil derfor ingenlunde berøve ham enten Fornuft eller Frivillie, som man sædvanligen giør i Dogmatikerne, uden at jeg dertil indseer nogen tilstrækkelig Grund. Thi hvor ofte finder man Mennesker, der af Naturen ere saa ufølsomme, saa ligegyldige baade ved det Onde og Gode, at de formedelst deres naturlige Dorskhed, deres Blods Kulde, deres Nervers Upirrelighed, som ved en physisk absolut Nødvendighed, hverken kunne blive Onde eller Gode, men saa at sige, kun vegetere? Hvor lidet havde det kostet Skaberen at give os alle saadanne Legemer, hvis Sandselighed aldrig havde blændet vor Forstand, aldrig fristet os til noget af det, vi kalde moralskt Onde? Ei at tale om, at Gud kunde have overladt Mennesket til sig selv, uden at befale eller forbyde ham noget; thi hvad var da Synd? Mennesket fulgte da sine Tilbøieligheder, de onde saavelsom de gode, og troede selv at handle ret.

Men vi indrømme denne Dyd Plads, og den opsluger, saavidt jeg begriber, alle de øvrige. Mennesket nøiet med lidet, vilde stedse forblevet i dets første Simpelhed.

De mange herlige Konster og Videnskaber, der nu kappes om at giøre os Livet mageligt og behageligt, der stedse holde den menneskelige Aand sysselsat, havde da neppe været til.

Mennesket frit for Sorg og Bedrøvelse, havde da ikke heller vidst, hvad Glæden er. Det Tilfælde vilde vel sielden indtruffen, hvor det ene Menneske fik Leilighed at tiene det andet.

I en saadan Verden var man neppe istand til at tænke sig uden indvortes Dyder, men aldrig hine langt ædlere praktiske, der nu kunne hæve Mennesket til Lighed med Guddommen selv. Ædelmodighed, Saxmildhed, Medlidenhed havde været ukiendte. Og dersom de Dyder, der nu under tusinde Fristelser udøves, have ingen væsentlig, men blot en relativ Fortieneste *), hvor meget mindre en ufrivillig Dyd, der blot havde Sted, fordi den kunde ei andet end være til?

Hvad er vel her i Livet, som giør Mennesket lykkeligere, end den Evne at være dydig in praxi, at udøve store og ædle Handlinger?

Den, der ogsaa blot een eneste Gang i sit Liv har smagt den Glæde, der følger med at giøre vel, mon han skulde foretrække en Verden uden Laster for denne, hvor man saa ofte har Leilighed at hielpe Nødlidende og at udmerke sig ved tusende ædle Foretagender, der stikke saa meget mere af, som der altid udøves et lige, om ikke større Antal slette Handlinger?

§. 5.

*) Luc. 17, 10. Naar I ogsaa have giort alt det, som er befalet Eder, da siger: vi ere unyttige Tienere; thi vi giorde blot det, vi vare skyldige at giøre.

§. 5.

Det fortiener ellers at anmerkes, at kun faa af Revolutionisterne have vovet sig til at behandle det ny Testamente paa den haanlige Maade, de have brugt imod det gamle.

Al den satyriske Flugt, som Voltaire har anvendt paa Bibelen, indskrænker sig næsten ganske til det gamle Testamente. Underligt nok, at man vil bedømme de Tiders Sæder, Tænke- og Handlemaade efter vore nuværende Tider. Man behøver blot at gaae et halvt eller heelt Aarhundrede tilbage i vort eget Fødelands Historie, og man vil finde nok baade at lee og græde over, naar man sammenligner Sæderne da med Sæderne nu. Tag den ældste danske Psalmebog, som netop den Tid var, hvad vor ny nu er, blot i den Hensigt at spotte vore Tipoldefædres Smag, og der kan aldrig mangle en Spotter Stof til at giøre den latterlig. Holbergs Komedier have kun et halvt Aarhundrede paa Ryggen, og dog ere de allerede nu anstødelige for den forfinede Smag. Hvad Jøderne ansaae for vigtigt i deres Religion ved Jesu Tider, forkastede han dengang, og man vil nu efter 1800 Aar søge det op igien, som noget, der er anstødeligt for vore Tider. Ja hvo nægter, at det er saa; men er det gamle Testamente for os Kristne vel andet end et Middel til at forstaae det ny? Vi behøve i vor Fornuftens modnere Alder *), ei af det gamle Testamente at uddrage Moraler, da Jesus har givet os dem bedre, fuldstændigere og dog simplere, end vi kunde finde dem i det gamle Testamente. Maaskee indeholder det ny Testamente alt for sublime Religionssætninger, som en Slags Ærefrygt dog holder Mennesket tilbage fra at angribe

*) Et Ord, man hør saa ofte, og som vore Efterkommere om et halvt eller heelt aartusende ville inderlig gotte sig over, om ellers nogle af de 2 à 3 sidste Decenniers Flyveblade skulde opnaae saa høi en Alder.

med det Slags Vaaben, som man har brugt imod det gamle? Eller rettere: kan man maaskee ikke opfinde selv en bedre Moral end den kristelige? Jeg fristes næsten til at troe det, endskiønt jeg veed ret vel, at en Bolingbroke, Paine, Volnei, Fragmentskriveren og Flere ikke skaane det ny Testamente aldeles; men den Tone, de skrive med om Jesus, er dog saare forskiellig fra den, hvormed de skildre Moses, David o. fl.

Hvad mig angaaer, da synes mig, uagtet jeg nu kiender Indvendingerne imod Aabenbaringen, at dog mange indlysende Grunde tale for dens Guddommelighed. Jeg er fuldkommen enig med en vis Prinds, der blev fristet til at vorde Fritænker, men svarede, at han ikke et Øieblik kunde falde paa at drage Bibelens Guddommelighed i Tvivl, saalænge han saae en Jøde for sine Øine; thi dette Folks forbigangne og nærværende Skiebne, om aldrig noget andet, var ham Borgen for, at en Bog, der kunde Aartusender forudsige samme saa nøie, kunde ikke være blot menneskelig Opfindelse *).

„Den hele Række af Spaadommes Opfyldelse (siger „Dr. Young) som den hellige Skrivt indeholder, er det „forunderligste af alle Underværker. Det er et Under„værk,

*) Rigtig nok falder en Deel af det gamle Testamentes Spaadomme bort, naar man med nogle Nyere antager, at det gamle Testamentes Bøger først ere skrevne (samlede til et eneste heelt Volumen, indrømmer jeg gierne) i Esdrasses Tid; men endog da blive der nok tilbage som fortiene vor fuldkomneste Opmærksomhed. Man veed jo desuden, at Samaritanerne, om ikke ganske antoge, saa dog bleve underviiste i den jødiske Religion over 200 Aar før Esdrasses Tid, og da man har erfaret i de sildigere Tider, at de virkeligen eiede Mosebøgerne i deres Sprog, er det ikke da høist rimeligt, at de have besørget dem oversatte, saasnart mueligt, efter deres Overgang til den jødiske Religion, og altsaa sikkert et heelt Aarhundrede før Esdras.

„værk, som ikke, lig en hastig forbifarende Handling, „forgaaer, men vedvarer ved det forlængede Løb af „mange tusende Aar i en blomstrende Alder, og i Vægt „og Gyldighed bestandig tiltager. Det er et levende, „voxende, immervarende, og det høieste Underværk: et „til Oplysning for alle Tider antændt Lys, paa det „alle Mennesker, beqvemme til at see det, maatte være „ganske ubeqvemme til at kalde det i Tvivl, ganske Ufor„muende til at beholde deres Forstand og tillige afsige „Troen. Thi dersom Skrivtens Spaadomme ere op„fyldte, saa er Skrivten Guds Ord; saa kan den kri„stelige Religion ei være falsk.

„Ville vi forkaste den som falsk, da vi i næsten „alle Nationers Forfatninger ere omringede af øiensyn„lige Beviser om dens Sandhed, saa lad os tvivle om „vor egen Tilværelse, naar vi ville være os selv i alle Ting „lige. Hvad kan være større Beviis paa en trodsig For„agt imod den sunde Fornuft og paa en forhærdet Ufor„stemmenhed imod Menneskets med Forstand begavede „Natur, end naar vore Vantroende foregive, at de ef„ter den strængeste Undersøgelse ikke have fundet noget „Beviis for Evangelii Sandhed? Sammes Beviis er ei „allene stort, men endog forundringsværdigt: det er ei „allene tilstrækkeligt til at overbevise os, men endog til „at sætte os i Forundring. Dets Vidnesbyrd ere saa „mangfoldige, saa overtydende: dets Lys saa sandfær„digen underfuldt, at de, som forkaste det, tillige ere „tvungne til at forkaste Fornuft og Aabenbaring med „hinanden."

Nægtes ikke desmindre Skrivtens Guddommelighed, uagtet de Spaadomme og Mirakler, der efter saa mange Lærdes og Ulærdes Domme bestyrke den, da maatte man vel tilsidst spørge:

Hvorfra have da det ny Testamentes Skribentere og samtlige Jesu Apostle, der paa en Paulus og høist Lukas

 nær,

nær, vare Folk af den ringeste Almue, hvorfra have disse taget den rene Gudelære, den høie og fortreffelige Moral, som end ikke den Tids lærdeste Philosopher kiendte?

Man finder i Theol. payenne, i l'antiquitè devoileè par ses usages &c., i Vossius sur l'origine et le progrès de l'idololatrie, i culte des dieux fetiches, i Meiners Geschichte der Lehre vom wahren Gott og hans øvrige philosophiske Skrivter, i Jamblic. de mysteriis Ægypt., Augustinus de civitate dei, i Eusebii præparat. evangel. og flere samlet det vigtigste af Philosophernes Religionslærdomme (thi deres øvrige Lærdomme angaae os ikke her); men hvad er vel i disse, der kan lignes ved Jesu Lærdomme, saaledes som de findes i det ny Testamente?

Betragter man Jesu Levnet og Tænkemaade, da er det første saa reent og den sidste saa stor og ædel, at man neppe kan tænke sig noget ypperligere. Selv Rousseau siger i sine lettres de montagne:

„Une des choses, qui me charment dans le caractere de Jesus, n'est pas seulement la douceur des moeurs, la simplicitè, mais la facilitè, la grace et même l'elegance. Il ne fuyoit ni les plaisirs, ni les fêtes; il alloit aux nôces, il voyoit les femmes, il jouoit avec les enfans, il aimoit les parfums, il mangeoit chez les financiers. Ses disciples ne jeunoient point: son austeritè n'etoit point facheuse: il etoit à la fois indulgent et juste, doux aux foibles et terrible aux mechans. Sa morale avoit quelque chose d'attrayant, de caressant, de tendre. Il avoit le coeur sensible: il etoit homme de bonne societè. Quand il n'eut étè le plus sage des mortels, il en eut étè le plus aimable.“

Og Voltaire siger T. VI. p. 84: „Il faut sans doute avoir abjurè toute pudeur, ainsi qu' avoir perdu

toute

toute raison, pour traiter Jesus Christ de charletan et d'imposteur.

Nogle ville i vore Dage gaae en Middelvei, antage hans moralske Læresætninger, men ikke hans guddommelige Kald. Disse staae i min Rangforordning langt under Naturalisterne; thi at et Menneske kan støde an i Beretningen om Syndefaldet og Opreisningen deraf (man forklare saa Forsoningen efter Löffler eller efter Dogmatiken), naar han vil indrette Forsynets Planer og bedømme dets Handlinger efter sit eget Hoved, og derved bringes til at nægte Aabenbaringen, finder jeg heelt tilgiveligt. Men at antage Jesus paa den ene Side som en dydig Mand og paa den anden Side for en stor Bedrager, der gav sig ud for det, han aldrig var, det kan jeg umuligen rime sammen. Rousseau handler dog beskednere, naar han i ommeldte Lettres siger: „Beaucoup de choses dans l'evangile passent notre raison, et même la choquent; nous ne les rejettons pourtant pas. Convaincus de la foiblesse de notre entendement, nous savons respecter ce, que nous ne pouvons concevoir, quand l'association de ce, que nous concevons, nous le fait juger superieur à nos lumieres. Tout ce, que nous est necessaire à savoir pour etre saints, nous paroit clair dans l'evangile; qu'avons-nous besoin d'entendre le reste?"

Syndefaldet støder Mange; men det er dog bekiendt nok, hvorledes de Gamle have svedet over at udgrunde Maaden, som det Onde er kommet ind i Verden paa, ei at tale om, at man baade hos Braminerne, i Zendavesta og Ovids Fabler finder tydelige Spor til Syndefaldet. Imidlertid kan vel Ingen, der tillægger Jesus og hans Apostle nogen Troværdighed, nægte, at jo begge have stadfæstet den mosaiske Beretning om Syndefaldet:

1 Tim. 2, 14. Adam blev ikke forført; men hans Kone lod sig forføre og forfaldt til Overtrædelse (sammenlign Gen. 3).

2 Cor. 11, 3. Jeg frygter, at ligesom Slangen bedrog Eva med sin Trædskhed 2c.

1 Cor. 15, 21, 22. Efterdi Døden kom ved et Menneske, saa er ogsaa de Dødes Opstandelse kommen ved et Menneske, at ligesom Alle døe i Adam, saa skulle og Alle levendegiøres i Kristus.

Joh. 8, 44. Diævelen var en Menneskemorder fra Begyndelsen.

Hvortil sigter vel Jesus med disse Ord, uden til den mosaiske Beretning, hvor Diævelen siges at have forført Mennesket til at synde, og altsaa bragt Døden ind i Verden som en Følge af Synden?

Matth. 19, 4—5. Have I ikke læst, at den, som dannede Mennesket fra Begyndelsen, skabte det Mand og Qvinde, sigende: Manden skal forlade Fader og Moder 2c.

(Have I ikke læst). Hvor findes dette at læse, uden i 1 Mos. 1, 27?

(Sigende). Jesus anfører Ordene, som findes 1 Mos. 2, 24, ikke som et Indfald af Moses, men som Jehovas egne Ord. Hvorledes nu Jehovas Ord og en løgnagtig Fortælling skulde staae ved Siden af hverandre, begriber jeg ikke, ligesaa lidet som jeg indseer, hvorledes det var mueligt at antage Jesus som en guddommelig Lærer og Religionsstifter, naar man forkaster de mosaiske Beretninger, som dog baade Jesus selv og hans Apostle ved saa mange Leiligheder have stadfæstet.

At man derimod kan antage Jesus for en Sværmer og betage Moses sin Troværdighed, det gaaer an, og mon Jesus ikke virkeligen forudsaae, at sligt vilde indtreffe, naar han i en prophetisk Tone siger til Jøderne, Joh. 5, 46:

„Dersom I troede Moses, da maatte I ogsaa troe mig, thi han har skriftligen vidnet om mig; men

troe

troe I ikke hans Skrivter, hvorledes skulde I da troe mine Ord:"

Det er vel ikke heller et ringe Beviis for de mosaiske Beretningers Troværdighed, at den Straf, som Moses lader Gud afsige over Eva og alle hendes Døttre til Verdens Ende (1 Mos. 3, 16.), endnu den Dag i Dag er opfyldes paa det nøieste, uden at man indseer nogen Grund, hvorfor Naturen skulde have paalagt Fruentimmeret saadanne haarde Lidelser fremfor alle øvrige levende Skabninger paa Jorden.

Tager man da nu Læren om Syndefaldet og den derved forspildte Uskyldigheds Gienvindelse ved Jesu Religion bort, saa er Jesus blot en Sædelærer; men hvorledes en Tømmerdreng har i Selskab med nogle ukyndige Fiskere sammensat det fuldkomneste Moralsystem og den fornuftmæssigste Gudelære, som Verden har eiet, om han ikke dreves af anden Aand end Josephs, det bliver nok en gordisk Knude, der af Deisterne vel kan hugges over, men ikke letteligen opløses.

Man indvende mig ikke, at en Brama, Zoroaster, Foe, Kongfutzee, Mahomed have ogsaa givet Verden Religionssystemer, som de have udraabt for guddommelige. Thi Vedamerne (om de ere til), Zendavesta, Kongfutzees Værker, Koranen ere forfattede af enkelte Mænd, der end ikke have kunnet undlade at modsige sig selv, og deres Lærdomme have ei heller havt synderlig indvortes Værd; men anderledes er det med vor Bibel. Den er skreven i en Række af flere Aarhundrede: den har Forfattere af forskiellig Rang og Stand: Konger, Præster, Generaler, egentlige Historieskrivere, Propheter, Læge og Lærde. Hvorledes mon alle disse skulde være blevet enige om at bedrage Verden? Hvorledes vogtet sig for at imodsige hinanden? Dens Lærdomme ere overeenstemmende: den har Spaadomme og Mirakler som Mærker paa dens guddommelige Oprindelse: Mærker, der, som Rousseau rigtigen anmærker, vel vare unødvendige for

Tæn-

Tænkeren; men hvor faa ere disse imod den store Hob, der ikke tænker, helst paa de Tider, da Christendommen begyndte? Man vil nedrive Aabenbaringen nu, den har saa faste Grundpiller, hvor langt lettere var man kommet til Maalet, ifald den havde manglet disse? At Jødernes Lærde selv, Jesu bitterste Modstandere, ikke have fordristet sig til at nægte hans Mirakler, veed man om end aldrig af det ny Testamente, saa af Toldos Jesku, der er skrevet af en Jøde, for at bevise, at Jesu Mirakler vare Virkninger af Trolddom, eller af den magiske Kundskab at bruge Skem Hamforask (Guds forklarede Navn) paa den rette Maade, i hvilket Tilfælde Rabbinerne troede, at man var istand til at udrette alt, hvad man ønskede. Og har end den christelige Kirke bragt Menneskepaafund ind i Religionen, som støde an baade imod Skrivt og Fornuft, da bør Philosophen fremfor enhver anden vide at skille Avnerne fra Hveden, eller al Slags Sophisterie fra Jesu simple, fattelige Morallære. Dog! man tilgive mig, at jeg ligesom i Forbigaaende rørte ved Aabenbaringen, og vender tilbage igien til mit egentlige Maal, som var at undersøge:

Om en fuldstændig naturlig Gudelære nogensinde er sammensat ved blot menneskelig Skarpsindighed?

§. 6.

Dersom Erfaring, som dog nok bliver vor sikkreste Ledere; maae afgiøre Sagen, saa er der vel ingen Tvivl, at jeg jo benægter dette Spørgsmaal; thi Historien lærer os ikke, at der nogensinde har været en saadan Religionslære til; og om den havde været, uden at Kundskaben derom var kommet til os, saa vilde jeg paastaae med vor lærde Rothe:

At hvad Mennesker til een Tid have været, det kunne de ogsaa til en anden blive.

Have

Have Grækerne, hvis Philosophie vi bedst kiende, ved egen Skarpsindighed kunnet sammensætte et fuldstændigt Religionssystem, maatte Mennesket under lige Omstændigheder endnu kunne giøre det samme. Men hverken have Grækerne giort dette, eller tør nogen af Vore gaae saa vidt og paastaae det; men de ville ved at plukke et Stykke af een, og et af en anden, sammensætte et taaleligt System; dog nok neppe saadant et Heelt, som det, der under Navn af naturlig Gudelære nu omstunder læres fra Philosophernes Skoler. Om man giennemvandrer Amerika, Afrika, Asien lige til det kultiverede China, vil man ikke finde et eneste Land eller Provinds, hvor jo Fleerguderiet har Sted; ja neppe een eneste Mand, der kiender de første og simpleste sande Religionsbegreber, end sige de vigtigere, med mindre det skulde være hos Braminerne; men om dem mere siden.

Forresten, hvor Christus eller Mahomed ikke dyrkes, hersker den græsseligste Uvidenhed i Religionen; ja man har endog længe tvistet, om Chineserne vare Atheister, om de troede en Gud, om de havde i deres Sprog noget Ord til at betegne Gud med, og et Folk, der har drevet mange Konster saa vidt som de, kan dog ei være en ganske raa Nation.

Et fuldstændigt Begreb om Gud og hans Forsyn, om Verdens Oprindelse, om Menneskets Bestemmelse, om et tilkommende Liv finder man ikke hos nogen af de Gamle, og lad Grækerne end have philosopheret nok saa meget over abstrakte Begreber, over Aander, Aeoner, Monader, Atomer, Tal, Former og hvad andet meer chimærisk deres Indbildningskraft opfandt, saa blev dog Religionen, hvad den var, et Miskmask af Urimeligheder.

Jeg veed ikke, hvilket der fortiener Fortrinet: enten Stoikernes indvortes Nødvendighed og Gud betragtet som Verdens Siel, eller Epikuræernes Slumpelykke, der frembragde Verden af Atomer. Hovederne

for begge disse Sekter vare dog Hoveder af første Rang; men juste Theologer.

Plato paastaaer: at Intet er vanskeligere end at finde Gud, det Heles Skaber og Herre, og at det er utilladeligt, naar man endog har fundet ham, at giøre ham bekiendt for den store Hob *).

Rousseau derimod bruger blot sine Øine for at finde ham:

„Naturen (siger han) er den store Bog, hvoraf jeg lærer at kiende Gud, og som oplyser mig om alt, hvad jeg behøver at vide om ham.“

Men denne ærværdige Philosoph glemmer, at han virkeligen ikke har hentet sine Kundskaber om Gud af Naturens Bog, men af Aabenbaringen.

Dette samme gielder om vore grundigste naturlige Theologier:

Mennesket kunde vel ved Hielp af sin Fornuft uden Aabenbaring fatte, at Verden ei har frembragt sig selv (omendskiønt den skarpsindige Epikur lærte noget lignende); men om den har været fra Evighed (hvilket Voltaire og flere antage, for ikke at lade Gud være uvirksom indtil for 6000 Aar siden, som om man med Millioner Aar kom Guds Evighed nærmere, end med de antagne 6000 Aar!) om den er skabt af een eller flere Guder (hvilket sidste Zendavesta lærer), maatte, om jeg ikke feiler, stedse blive en Hemmelighed for Fornuften.

Dersom Mennesket da i mere end 4000 Aar tilbage i Tiden har læst i Naturens stedse aabenliggende Bog, uden

*) I det første er jeg enig med Plato; men hvem kan bifalde den sidste Sætning? Er den store Hob ikke ogsaa Guds Skabninger, som bør kiende, ære og dyrke ham, ligesaavel som de mere oplyste iblant Menneskene? Hvorfor bør da Religionens Sandheder holdes hemmelige for dem? Røber dette ikke en Slags utilgivelig Hovmod hos den Tids Philosopher, som om de troede sig at være af en bedre Malm, end den øvrige Menneskeslægt.

uden deraf at have tydeligen kiendt Naturens Herre, saa vil man vanskeligen faae mig til at troe, Mennesket nogensinde vilde ved egen Hielp allene lære at kiende ham.

„T'is vain to seek in men for more than men"

siger Dr. Young i hans Nattetanker, og Jerusalem udtrykker sig derom paa følgende Maade:

„Er det Fornuften saa let at komme til denne Kund-„skab (om Gud), hvorfor var, ved dens øvrige Tilvext, „dens Aftagelse heri saa stor? Hvorfor den offentlige „Gudstieneste stedse skammeligere? Hvorfor Guderopta-„gelsen stedse affindigere? Guderhistorien stedse affkyeli-„gere? Hvorfor den sande Gud stedse meer ubekiendt? „Hvorfor denne sande Gud hverken i Athenen eller Rom „Formaalet for den offentlige Gudsdyrkelse? Var det „kuns Vildfarelse hos den store Hob; hvorfra da en saa „almindelig Forblindelse hos den store Hob ved saa me-„gen Fornuften tilstaaet Kundskab? Indsaae de Viise, „indsaae Øvrigheden Daarligheden deraf? De saae den; „men hvor var bedre Kundskab? Var den der, hvorfor „blev den dem saa lidet vigtig? Kan det ogsaa være en „sædelig Stat ligegyldigt, om Folket anseer sine Guder „som Læremestere i alle muelige Ondskaber? Hvorfor be-„holdt disse Guder ikke destomindre deres Templer, de-„res Præster, deres Offringer? Hvorfor blev deres Dyr-„kelse saa hellig besørget af de anseeligste Personer selv og „beskyttet af Lovene? Hvorfor var det en Statsforbry-„delse at indføre en fornuftig Religion? At spotte Gu-„derne paa den modvilligste Maade og paadigte dem de „skammeligste Laster, dette var Digterne og Malerne frit „tilladt; men ikke at dyrke dem som Guder: dette var i „Athenen en Forbrydelse, som Sokrates maatte betale „med Livet. Vel gave alle Fornuftige disse Digte intet „Bifald; de, der endnu havde nogen Ærbødighed for „Dyden, ansaae det meget mere med Forargelse og Kræn-„kelse, at Templerne, hvor Mennesker skulde hente de „reneste Drivter til Dyden, vare Ondskabens farligste

„Sko-

„ Skoler, hvor de fandt al Tillokkelse til og Undskyldning
„ for de ureneste og skammeligste Sindslidelser. Naar vi
„ (siger Seneka) forestille os Jupiter som en Oprører
„ imod sin Fader, som Uskyldigheds Forfører og som det
„ lastefuldeste Skarn, hvad er det andet, end at betage
„ Menneskene al Undseelse for Laster og at give dem et
„ Paaskud, at de undskylde deres ureneste Tilbøieligheder
„ endnu med en Guddoms Exempel *)?"

„ Ovidius advarer alle unge Fruentimmer for Gudernes Templer. Og hvad var ligeledes mere almindeligt i deres Skuespil end denne Undskyldning: naar Jupiter ei kunde imodstaae denne Sindslidelse, hvorfra skal jeg svage Menneske tage denne Styrke? Imidlertid bliver det dog stedse et saa meget større Beviis paa den utroelige Forvirrelse, at just disse skammelige Guddomme bleve det eneste Formaal for den offentlige Dyrkelse: at de tildeels offentligen bleve dyrkede med ligesaa skammelige Fester, ved hvilke Menneskeligheden bluedes, og at den renere Kundskab om det høieste Væsen, en god Tanke, blev en Hemmelighed hos enkelte Viise, uden at der var endog den mindste Anstalt, som kunde giort denne renere Religion almindeligere. De Viises Skoler vare vel aabne; men hvor faa kunde besøge disse? Hvor lidet var det Sprog og den Læremaade, som herskede i samme, overeenstemmende med de almindelige Begreber? Hvor forsætligen uforstaaeligt og dunkelt var Foredraget? Hvor faa bleve antagne bag Forhænget? Hvor vankende og uvisse vare endog de bedste Sætninger? Og hvilken Skole var den rette? Epikurs og de øvrige systematiske Gudsfornægteres vare

„ lige-

*) Spørgsmaal: om det var Følelse af Religion, der kom Seneka til at tale saaledes, eller han som Stoiker blot vilde ophøie sin egen Sektes Religionssætninger over den almindelig herskende Religion?

Forfatt.

„ ligesaa aabne, deres Anseelse var ligesaa betydelig,
„ deres Tilhøreres Antal ligesaa blændende; hvor var
„ det, som skulde afgiøre Sandheden? Paa begge Sider
„ var menneskelig Anseelse; og hvad formaaede al men-
„ neskelig Anseelse imod en herskende offentlig Gudstie-
„ neste? — — Altsaa maae enhver sund Forstand til-
„ staae dette, da Kundskaben om Gud er saa meget almin-
„ deligere og renere, jo dybere vi gaae tilbage i det men-
„ neskelige Kiøns Historie, og da den derimod med For-
„ nuftens Tilvext stedse er bleven dunklere og mere be-
„ skaaren, indtil den endeligen næsten har tabt sig i det
„ allerafsindigste Afguderie hos de skarpsindigste Folk, saa,
„ siger jeg, maae enhver sund Fornuft vel tilstaae dette,
„ at den umueligen har kunnet være Kilden til hiin renere
„ Kundskab; men at her nødvendig maae ligge en frem-
„ med og ældre Underviisning til Grund. Det holdte
„ Orpheus, Thales, Pythagoras og Plato det ogsaa for at
„ være. En langt fraværende Straale af disse Sandhe-
„ der giorde dem opmerksomme, og derved opvakte, søgte
„ de nu en nærmere Oplysning; men de tiltroede ei de-
„ res Fornuft sammme. De troede ei sikkrere at kunne
„ finde den, end naar de reiste til de Lande, hvilke de
„ med Rette ansaae som Kilden til Menneskelighedens og
„ Fornuftens Historie. Men de kom forsilde; Kilden
„ var allerede ei længere reen.

„ De bragte altsaa det Sande tilbage med det Fal-
„ ske: de medbragte Navne om et høieste Væsen, om
„ Skabelse, om Sielens Udødelighed; men det var for
„ størstedelen Intet uden vanskabte, forvirrede Begreber,
„ af hvilke den virkelige Sammenhæng manglede dem, og
„ hvilke de, i det de søgte igien at oplyse dem med deres
„ Metaphysik (en Vildvei, som Sokrates ene var klog nok
„ til at undgaae) forandrede til et Virre, hvorved de ofte
„ selv ikke mere kunde tænke, og hvorved de betoge de saa
„ rigtige Sandheder, som vare deriblant, al frugtbar
„ Tydelighed og Vished. Thi saasnart disse Sandheder

„ som i deres Skoler, bleve de skilte fra Religionen, og
„ ikke anderledes end Planter, der blive omsatte i en frem=
„ med Grund, tabte de paa eengang al deres Frugtbar=
„ hed, og bleve et orkesløst, tomt Spil af Vittigheden,
„ hvoraf den almindelige Menneskeforstand Intet begreb,
„ hvad der ikke giorde noget til Fornuftens almindelige
„ Oplysning, og hvorved Religionen stedse blev lige ufor=
„ nuftig og afskyelig, og de samme store Viise, som i de=
„ res Skoler philosopherede saa dybsindigt om Gudernes
„ Natur, vare i Templerne ligesaa overtroiske som den
„ nedrigste Pøbel, og tilbade tilligemed den offentligen de
„ samme Guder, med hvilke de dreve Spot i deres Skoler."

Heraf synes det klart, at man forgieves søger et fuldstændigt Religionssystem hos de gamle Philosopher; men maaskee kunde det falde Nogen ind, at søge den i Alderdommens Mysterier? Man veed, at ingen Uindviet fik nogen Kundskab om Mysteriernes Natur, og dersom de Indviede virkeligen besadde saadanne Kundskaber, som kunne berolige og lyksaliggiøre Mennesket, og som Cicero, Guldberg, Meiners o. fl. troe at finde især i de Eleusinske Mysterier, fortiene de vel liden Roes for at have fortiet dem for den øvrige Menneskeslægt; thi det havde jo da været dem en let Sag at oplyse deres Medmennesker. At de Indviede holdt deres Grundsætninger saa hemmelige, er nok kun et svagt Beviis for, at de have været overmaade vigtige. Thi selv i vore oplyste Dage, da Mennesket taaler at fordøie de meest spekulativiske Sandheder, og man altsaa ingen Grund kan have til at holde noget, der er got og nyttigt, hemmeligt for den lærde Verden, blomstrer jo meer end een mysteriøs Sekt i Europa. Lad dem endog udmerke sig ved Religiositet, ved Godgiørenhed; Ingen er vel eenfoldig nok til at troe, at de derfor skulde besidde rige Viisdoms Skatte, som vare skiulte for den hele øvrige Verden. Og pønse de, som jeg dog ikke har Grund til at troe andet, paa idel Got, hvad behøve de at indhylle sig i Dunkelhed?

Af

Af det lidet, der ellers findes om Mysteriernes Natur, har Boulanger *) med temmelig Sandsynlighed gjort, at Hovedsummen af Mysterierne var en utydelig Kundskab om forbigangne Krige mellem Guderne og Jetterne, om Jordens Ødelæggelser og den Konst at forudsige tilkommende Ulykker, der eengang maatte træffe baade Guder og Mennesker. Mueligt, at Mysteriernes Dyrkere have syssel sat sig med at fortolke de Sibyllinske og andre Orakler. Hvad kunde vel et saa unyttigt Studium bidrage til Menneskenes Forædling eller en fornuftigere Religions Udbredelse? Dette var maaskee ogsaa Grunden, hvorfor de holdt deres Kundskaber hemmelige for almindelig Mand, for ei at skræmme og bedrøve ham. Og i saa Fald fortiener deres Tavshed at roses. Meiners ueber die Mysterien der Alten viser ligeledes, at Amerikanernes Mysterier slet ikke havde med Religionen at bestille; men bestode i hellige Taskenspillerier og i den foregivne Konst at hexe, vise igien o. s. v.

De, der da funde Boulangers Mening rimelig, falde altsaa vel neppe paa at søge nogen sand Religionsviisdom i Mysterierne, og endnu mindre de, der have nogen Agt for Eusebius; thi han erklærer dem i sin præparat. evangel. reent ud for Narrestreger.

Dersom 4000 Aars Erfaring da gielder noget, slutter jeg, at Mennesket ikke er istand til, ved blot at bruge sin sunde Fornuft allene, uden anden Veiledning, at giøre sig rigtige Begreber om Gud og de guddommelige Ting.

Og har man, som Moses beretter, endnu i Verdens Barndom, nemlig i Abrahams Tid, havt rigtige Begreber om Gud, hvorfra skulde det raa Menneske vel have faaet disse uden ved Overlevering fra Fædrene? Og hvor-

*) L'antiquité devoilée par ses usages par feu Mr. Boulanger.

hvorfra disse uden fra Gud selv, da Philosopherne i Konstens kultiverede Alder ikke have kunnet danne sig saadanne rigtige Begreber om Verdens Skaber og Overherre?

Efterat Meiners i sin Geschichte der Lehre vom wahren Gott har giennemgaaet Homer, Hesiodus, Herodot, Orpheus og flere af de Gamle, slutter han saaledes Pag. 186:

„Jeg troer nu tilstrækkeligen at have beviist, at Grækenlands gamle Indvaanere og dette Folks berømmeligste Digtere ikke engang have formodet een eneste Grundaarsag til alle Ting."

„Wäre aller Glauben an Gott, und jede älteste religiöse Stiftung blos und allein als Folge menschlicher Erfindung zu betrachten, so würden Jahrtausende haben verfliessen müssen, ehe ein einziger Henoch oder Noah aufgestanden wäre."

Kleuker.

Anden Deel.

Endskiønt man fra det 5te eller heil det 6te Aarhundrede efter Syndfloden, til den christelige Tidsregning begynder, ei finder Spor til noget fuldstændigt theoretiskt eller praktiskt Religionssystem, men blot et middelmaadigt hos Israeliterne, der efter deres eget Foregivende havde en guddommelig Aabenbaring, hvori Religionen afhandledes efter de Tiders Tarv; saa kan dog Ingen nægte, at der jo hos de Gamle, især de græske Philosopher, forefindes enkelte sunde Religionsbegreber*).

Nu bliver Spørgsmaalet:

Have de deres egen Forstand og Naturens Betragtning at takke derfor, eller hvorfra have de disse Kundskaber?

Det

*) De vigtigste findes samlede i Theologie payenne par Burigny. Paris 1754.

Det er bekiendt, at Sokrates har efterladt et hølst merkværdigt Sagn, der næsten kunde ansees som en Spaadom om Messias; men hvem veed ikke, at det gamle Testamente var til før hans Tid, og at Daniel ikke længe i Forveien havde skrevet sine Spaadomme i Babylon, hvilke altsaa maatte være Kaldæerne bekiendte? Hvem skulde kunne falde paa at troe, at Kaldæerne bleve uvidende om Jødernes Religion, da disse boede 70 Aar iblant dem? Og at den jødiske Religion virkeligen maae have tildraget sig deres Opmærksomhed, sees bedst deraf, at Nebucadnesar ikke allene selv ærede Jehova, men udgav over sit hele vidtløftige Rige følgende merkværdige Forordning. Dan. 3, 29.

„Hvilkensomhelst af mine Undersaatter, der spotter „Sadraks, Mesaks og Abednegos Gud, han skal „hugges i Stykker og hans Huus giøres til en Møddding; thi der er ingen Gud, der frelser, som han."

Darius udgav en lignende Forordning. Dan. 6, 27.

„Jeg befaler, at man over mit hele Riges Grændser „skal frygte Daniels Gud; thi han er en levende Gud, „som bliver til evig Tid, hvis Rige ikke undergaaer „og hvis Regiering aldrig ophører. Han er en Hielper, som frelser af Nøden, som giør Tegn og underlige Gierninger i Himmelen og paa Jorden, som „friede Daniel fra Løverne."

Kun to Kilder, formener jeg, kan tænkes, hvoraf Grækerne have kunnet øse det Fornuftige, de have i Religionen:

1) Det gamle Testamente
2) eller Traditioner.

§. 1.

I Mysterierne selv finder man Spor til jødisk Oprindelse:

„Man har Aarsag til at troe, at Athenienfernes Mysterier ikke have faaet deres Navn af Byen Eleusis;

 „men

„ men at dette Navn kommer af det, der var Gien-
„ standen for disse Mysterier, som var at erholde den
„ Frelse, der kommer fra Gud. Intet forekommer hyppigere
„ i Psalmerne end disse Udtryk: אלוהי — ישעי
„ elohe — isei, ישעי — אל, el — isei, deus
„ salutis meæ, min Frelses eller Saligheds Gud,
„ ישע — אלי, eli — isa, min Gud er min Frelse.
„ Endelig troer jeg, at Eleusis betyder Guds
„ Frelse, guddommelig Frelse, hvorfra da
„ ogsaa nedstammer Navnet Ilissus, en Flod, hvori
„ de ved Mysterierne brugelige Renselser forrettedes,
„ og endelig Navnet Elysium, som man har givet
„ de Lyksaliges Boliger *)."

Maaskee har det Allerhelligste i Jødernes Tabernakel eller Tempel, hvor Ingen torde komme ind uden blot den ypperste Præst, avlet de hedenske Mysterier af sig, endskiønt der forresten hverken var eller burde være noget hemmeligt i den mosaiske Religion, uden man vil kalde Urim og Thummim saaledes. Mueligt, at disse ogsaa have avlet de hedenske Orakler og derved givet Anledning til adskillige hedenske Skikke, som Abbed Souchai har samlet og meddeelt Verden **).

„ I de fordum saa berømte Orpheiske Hymner troer
„ Abbeden at finde Spor til Theurgie, en dunkel Vi-
„ denskab, der paastaaer ved Besværgelser at udrette,
„ at Guderne maae stige ned i deres Billeder og besiele
„ dem. Theurgien indbefattede ogsaa den Konst, ved
„ Ceremonier, Røgelse og Offringer at nøde Guderne
„ til at høre Menneskenes Bønner. Alle de øvrige
„ Hymner vare Guddommen uværdige; men disse Or-
„ pheiske vare levende og stærke Paakaldelser, ved hvilke
„ Hed-

*) Vid. memoires de l'acad. des inscript. &c. T. 21. p. 104.

**) Dissertations sur les hymnes des anciens (begge anførte hos ovenmeldte Boulanger).

„ Hedningerne troede, at Guderne maatte adlyde den
„ menneskelige Røst og lade sig see af Mennesker."

Lamaerne, de tibetanske Paver have endnu, den Dag i Dag er, deres Religionsmysterier, lige saavelsom de hindiske Braminer, de chinesiske og siamske Bontser, samt de japanske Sintoister, endskiønt disse sidste have saalænge holdt over deres Mysterier, til de selv have glemt dem, eftersom Kæmpfer beretter.

Diodor fra Sicilien beretter os (4de Bog), at Mysterierne paa Kreta offentligen helligholdtes for hele Folket; at de, der skulde indvies, bleve offentligen antagne og Intet blev holdt hemmeligt for dem, der attraaede at oplyses. Og endda havde Kretenserne ei sundere Religionssætninger end andre Folk.

Det er bekiendt, at Athenienserne Mysterier helligholdtes offentligen under Øvrighedens Opsigt. Dette, troe Mange, hvoriblant Cicero*), har da ikke bidraget lidet til at giøre denne Nation sædeligere og mere poleret, end Andre. Men paa den anden Side kunde der gierne holdes Fester til Ære for Mysterierne, og disse endda forblive en Hemmelighed, hvilket uden Tvivl ogsaa var Tilfældet; thi dersom Athenen havde skyldt Mysterierne sin Fremgang i Videnskaberne, saa maatte den vel ogsaa havt en sundere Religion end andre, og dertil findes dog intet Spor. Ved Apostelen Paulus's Tider havde man vel her Altere for en ubekiendt Gud; ja efter Lardners Forklaring rosede Paulus Athenienserne for Religiøsitet. Men dyrkedes de øvrige Guder derfor mindre? Man veed

*) „Athenen, siger han til Attikus, har giort mange herlige Indretninger og Opfindelser, men ingen, der fortiener Fortrin for Mysterierne, da man ved dem fra den raaeste Vildhed er blødgiort til sædelig Menneskelighed og fra et ved Love ubundet Levnet dannet til borgerligt Selskab; og Indvielsen til disse Mysterier erkiende vi for Begyndelsen til Livet.

jo ikke heller, hvad Begreber de giorde sig om denne Gud, hvilket er Skade; thi det havde strax underrettet os, om de derved meente Jødernes Jehova eller et andet selvgiort guddommeligt Væsen. At de ikke have havt synderlig Kundskab derom, sees bedst af Apostelens Adfærd, da han lovede at ville oplyse dem om denne dem ubekiendte Guds Dyrkelse.

§. 2.

Det synes mig rimeligt, at Sokrates har af det gamle Testamente laant følgende merkværdige Spaadom, som jeg har fundet i Sermons par feu Msr. Theod. Huet, Tom. I. pag. 151.

„Han troede nemlig, at Gud dog engang maatte aabenbare sig for Verden, og af Guds Godhed haabede han, at den Dag ei var langt borte. Han vidste vel ikke, hvad for Midler Gud hertil vilde betiene sig af; men efter hans Tanker maatte han sende Verden en overordentlig Person, der skulde aabne Menneskenes Øine og lære dem, hvorledes de burde opføre sig imod Gud og mod dem selv indbyrdes, ifald de vilde blive lykkelige."

Torde man vove at tillægge Sokratis egen Opfindelse disse Ord, der virkeligen indeholde den tydeligste Spaadom om vor Religionsstifter; da har jo Sokrates, der vist nok med Anstrængelse havde læst i Naturens Bog *), herved erklæret, at han ei ved sin blotte Fornuft kunde

*) „Bedraget af Philosophernes Løvter, haabede han (Sokrates) at bekiende Alverdenens System, kiende Naturlovene og erkiende Skaberen i hans Værker; men snart erfarede han, at disse Grandskninger, langtfra at give det Lys og den Overbeviisning, han ventede, forvildede Mennesket til Overtroens farlige Afveie og Spidsfindigheders mørke Labyrinther: han fandt ingen visse Grundsætninger eller Re-

kunde danne sig noget tydeligt og sikkert Religionssystem, og altsaa stadfæstet min i første Deel yttrede Formodning, at Mennesket ei af sig selv kan vide, hvad han behøvede at vide om Gud *). Sokrates antog ogsaa i det uendelige Antal af Guder, hvormed hans Fødeland var overstømmet, kun een eneste Gud, mon han ikke havde dette af samme Kilde?

Mennesket synes vel skabt til at tænke og opdage; men hans Opdagelseslyst indskrænker sig meest til den legemlige Verden. For hver tusinde Opdagelser, som han giør i Legemverdenen, vil man neppe finde een, som angaaer Religionen. Selv Grækernes meest abstrakte og

Resultater, som vare vigtige for det daglige Liv og den menneskelige Lyksalighed; deraf sluttede han, at Skaberen havde af viise og gode Hensigter tilhyllet sine Planer for de Dødelige, og at det var formasteligt at ville kige ind i Naturens skiulte Hemmeligheder. Ja han vovede endog at erklære alle dem for Daarer og Sværmere, som grublede paa Verdens System, eller syssel satte med Naturens Betragtning, fordybede sig i Grandskning og dyrkede de afsondrede Videnskaber og den beskuende Philosophie."

See Xenophons sokratiske Merkværdigheder ved Dr. Bloch. Pag. 22.

*) „Det var umueligt at tale vel om Guderne, hvis Guderne ei „selv oplyste os, siger Jamblichus."

Theol. payenne. T. 2. pag. 86.

„Det er hverken Konsten eller Naturen, som giør „Mennesket dydigt, men Guds Indskydelse, siger Plato, „eller som Andre mene, Æschines."

ibid. pag. 89.

„Selv de (sagde Sokrates) der ønske heldigen at be„styre enten enkelte Familier eller hele Stater, behøve „dertil Guddommens Raad."

Xen. sokrat. Merkværd. pag. 3.

indviklede Philosophie havde lidet eller intet med Religionen at bestille.

§. 3.

Hvor sandsynligt er det ikke, at Phoenicierne, som boede paa den ene og Egypterne paa den anden Side af Palæstina, have havt Kundskaber om den mosaiske Religion, for ei at tale om Kaldæerne, der i det mindste efter det babylonske Fangenskab havde næsten fælleds Sprog med Hebræerne? Det var almindeligt, at Jøder, som bleve misnøiede med deres Fødeland, tyede til Egypten. Jeroboam opholdt sig der, før han blev Konge, Salomon havde en egyptisk Prindsesse i sit Harem. Skulde nu en Religion, der saaledes udmerkede sig fra alle andre Religioner, ikke tildrage sig Naboernes Opmærksomhed? Jo vist nok; thi Israeliterne giorde ofte Proselyter blant deres Naboer, og efter et Brev, som Eusebius anfører fra Demetrius Valereus, Bibliothekaren paa det alexandrinske Bibliothek, til Kong Ptolomæus, synes det klart, at man allerede har havt Oversættelser af det gamle Testamente længe før de 70 Fortolkeres Tid. Brevet lyder saaledes:

„Da du har paalagt mig at forskaffe de Bøger, der „mangle til at komplettere din Bogsamling og at rette „dem, der ere ufuldstændige og defekte, saa har jeg „derpaa anvendt al muligste Flid. Men foruden „endeel andre mangle vi de jødiske Lovbøger, fordi „disse ere skrevne i det hebraiske Sprog. Man har „vel Oversættelser deraf; men, som Kyndige forsikkre „mig, overmaade slette; og det er nu ikke at undre „over; thi ingen Konge har besørget Udgaven deraf. „Dog, at du kan have dem ligesaa nøiagtige, som „noget andet Værk, er vigtigt af den Aarsag, fordi „denne Lov indeholder den dybeste Viisdom og Retskaffenhedslære, da den er givet af Gud *).“

Phoe-

*) Euseb. præpar. evangel. Par. 1612. pag. 351.

Phoenicierne, der paa Handelens Vegne besøgte Palæstina, have vist nok ogsaa kiendt den mosaiske Religion og Jødernes hellige Bøger. Fra disse og fra Egypterne havde Grækerne deres første Kundskaber, og naar et skarpsindigt Menneske først har nogle enkelte Grundbegreber, der kan lede ham paa Sporet, vil han derpaa letteligen kunne opføre en Bygning. Mon ikke enkelte, usammenhængende Begreber, som en upoleret tyrisk Skipper hændelseviis har bibragt en nysgierrig Græker, kan have frembragt det Gode, der findes hos Aristoteles, Sokrates, Plato, Stoikerne? I det mindste er det ei usandsynligt. Desuden maatte jo de reisende græske Philosopher, som hørte Magernes og Brakmannernes Forelæsninger, og siden gik til Egypten og Abyssinien, passere Palæstina. Her havde de jo selv Leilighed til at giøre sig bekiendte med dette Lands Religion, hvilket efter Eusebius's og Josephus's Vidnesbyrd ogsaa var Tilfældet med nogle af dem, især med Pytagoras, Plato, Aristoteles.

„Kleark af den peripatetiske Sekte indfører Aristoteles fortællende, at han i Asien havde megen Omgang med en lærd Jøde, der elskede Grækerne, og som meddelede ham flere af sine Kundskaber, end han lærte af ham" (Josephus 1 B. imod Appion. p. 557).

„Klemens anfører ovenmeldte Kleark sigende: at han selv har seet denne Jøde, som Aristoteles holdt Omgang med" (Euseb. præpar. evangel. pag 408).

„Qvid aliud Plato est, qvam Moses Attica lingva loqvens? siger Klemens," (ibid. pag. 411.) Sammesteds anfører Klemens af Pythagoræeren Numenius følgende Ord: „Jannes og Jambres, hellige Skribentere i Egypten, vare til paa den Tid, Jøderne bleve drevne ud af Egypten, og gave Ingen efter i Troldomskonster. Thi begge bleve eenstemmigen af alle Egypter udvalgte til at sætte sig imod Musæus, Jødernes Anfører, hvis Bønner formaaede meget hos Guderne: Og de kunde for Alles Øine ophæve de aller-

allertungeste Elendigheder, som Musæus paaførde Egypterne." (ibid. pag. 411.)

§. 4.

Der er vel ingen Tvivl, at Mennesket jo kan være dydigt uden Aabenbaring. Historien giver os overflødige Prøvespil derpaa. Neppe kan man uden Høiagtelse erindre sig Sokrates, Titus og mangfoldige flere Hedninger, naar man med Afskye maae nævne mange Christne; men Menneskeheden er og bliver under alle Omstændigheder en Blanding af Onde og Gode, saa dette beviser egentligen ikke noget enten for eller imod Christendommen. Men neppe kan jeg forestille mig, at en Hedning med hans ufuldstændige Begreber om et tilkommende Liv kan gaae Døden med den Sindsrolighed imøde, som en gudfrygtig Christen, der troer, at han skal optages i en fuldkomnere Aandeverden og der skue Gud selv. Ikke heller troer jeg, at Hedninger kunne opfylde de saa kaldte ufuldkomne Pligter i den Grad, som en Christen, der fatter sin Religions hele Aand. Haardt vil det sikkert holde, at han skal ikke hevne sig, end sige elske sine Fiender.

Man har ogsaa seet, at Mennesket kan uden Aabenbaring dyrke sine Guder med den helligste Ærefrygt. Hvem kan andet end beundre hiin unge indianske Prindses Gudsfrygt ved St. Antonius's Vandfald i Nordamerika, saaledes som Karver beskriver os denne Tildragelse *)? Men det er just ikke saa usædvanligt, at forunderlige

*) „Vi kunde tydeligen høre Vandets Brusen hele 15 Mile, før vi naaede Fossen selv, og min Fornøielse saavelsom min Forundring var ei liden over at nærme mig dette gyselige Naturværk; men jeg beholdt ei længe Frihed at følge mine egne Følelser; thi min Opmærksomhed blev ganske henvendt paa min Ledsagers Opførsel. Prindsen havde aldrig

derlige Ting opvække overordentlige Bevægelser hos Mennesket; han røres gierne ved det Usædvanlige. Derfor banede Jesu og hans Apostles Underværker nok snarere Vei for deres Religionslæres Udbredelse, end dennes eget Værd;

aldrig saasnart naaet den Spidse, hvorfra man overseer dette beundringsværdige Vandfald, før han begyndte med en lydelig Stemme at tilbede den store Aand, som han troede, havde valgt dette Vandfald til et af sine Opholdssteder.

Han lod ham vide, at han var kommen langveis fra for at tilbede ham, og nu vilde han anstille de bedste Offringer, der stode i hans Magt. Ifølge deraf kastede han først sin Pibe i Strømmen, derpaa sin Tobaksrolle, og endelig de Ringe, han bar paa sine Arme og Haandleder, dernæst en Prydelse, som omgav hans Hals, sammensat af Baand og Wirer, og tilsidst sine Ørenringe. Kort: han offrede sin Gud enhver Ting af Værdi, som han bar paa sit Legeme. Imidlertid slog han sig jevnligen for Brystet af alle Kræfter, slyngede sine Arme rundt omkring og syntes meget bevæget. Under alt dette fortsatte han sin Tilbedelse, og sluttede den omsider med at bede heftigt, at den store Aand vilde stedse unde os sin Beskyttelse paa vor Reise, give os en skinnende Soel, en blaa Himmel og klart, uplumret Vand. Og han vilde ei forlade Pladsen, før vi havde smøget sammen af min Pibe til Ære for den store Aand.

Jeg blev sat i en besynderlig Forfatning ved at see Prøvespil paa saa høitidelig en Andagt hos saa ung en Indianer, og istedet for at lee af disse Ceremonier, som jeg merkede, at min katholske Tiener giorde, betragtede jeg heller Prindsen med en høi Grad af Ærbødighed for de usminkede Prøver, han gav paa sin Gudsfrygt."

See Carvers travels through the interiors parts of Nord-America.

Værd; thi til at bedømme dette udfordredes kold Eftertanke, som kun er faa Menneskers Sag, men ved hine banede Religionen sig Vei igiennem Indbildningskraften til Hiertet hos den mindre tænkende, uden derfor at virke mindre ved Overbeviisning for Philosophen, som er ophøiet over de udvortes Religionens guddommelige Mærker. At Mennesket ellers er tilbøieligt nok til at troe endog de urimeligste Ting, naar de blot kunne sætte hans Indbildningskraft i en vis Giæring, som hindrer Fornuften fra at dømme med koldt Blod, derpaa har man vel Exempler nok i alle Landes Almeenmand. Mahomedanismen er omtrent ligesaa udbredt over Jordkloden, som Christendommen, og det i mange Lande, hvor man dog har Leilighed at kiende Christendommen; men den kildrede mere Sandseligheden end denne, og for Sandseligheden maae Fornuften saa ofte vige.

§. 5.

Hvor riig den menneskelige Aand er paa Opfindelser, spører man tydeligen nok af den talløse Gudderskare, som mange Folkeslag have havt; men hvor eenfoldig og lettroende tillige, sees deraf, at man ogsaa har dyrket disse selvgiorte Guder.

Jo mere kultiveret et Folk har været, jo flere Guder har det havt; jo mindre oplyst og jo nærmere dets første Simpelhed, desto flere Gudsbilleder har det eiet.

I Egyptens ældste Tider dyrkedes en Knef (Κνηφ) og en Slags Undergud Fta (Φθᾶ) (Thot ap. Lactant.); siden en Isis, Osiris, Apis og flere. Hinderne dyrkede en Brun; men med Videnskabernes Forøgelse fik Guderantallet ogsaa der Tilvext.

Kort efter Syndfloden glemte Mennesket, at der er kun een Gud.

Have end Perserne, efter Manges Dom, sildigere havt denne Kundskab, saa lærer dog Zendavesta, at de ikke vare frie for Fleergudderiet; de dyrkede et godt og et

ondt

endt Grundvæsen. Men lad endog de Lærdomme, der nu indeholdes i Zendavesta, være Tilsætninger til Zoroasters Original, som efter al Rimelighed er forgaaet ligesaavel som Hindernes Vedamer, saa fordunklede dog Perserne snart den rigtige Kundskab, de muligen have havt om een eneste Gud, ved at dyrke Solen, som Guds Billede og deres hellige Ild som Solens Billede. Nu indrette de, som Zendavesta lærer, deres Bønner til Gud og til flere aandelige Væsener.

§. 6.

Det fortiener ellers at anmerkes, at næsten over hele Jordkloden har man antaget onde Guder, der søgte at berøve Menneskene den Lyksalighed, som de gode Guder tildeleede dem.

Fra Indus eller Memphis til vort yderste Norden vil man finde denne Mening lige almindelig.

Hinderne havde deres Rasjader, Mariatale o. fl. Perserne Ariman, Grækerne, Romerne deres Furier, Harpyjer, Gorgoner *), vore Landsmænd Surtur, Fenris Ulv, Lokke af Udgaard o. fl.

Hvad har vel givet dem Anledning til at antage eet eller flere onde Væsener, uden dunkle Traditioner om Syndefaldet? Hvorfra den saa hyppige Slangedyrkelse lige fra Hindernes Addisesjen, Egypternes Pyton, Grækernes og Romernes hydra Lernæa til Vores Midgaardsorm? Eller den Ærbødighed, hvormed Afrikanerne paa Kysten Guinéa dyrke levende Slanger, uden af gamle Traditioner om, at en Slange har forstyrret den Menneskets medskabte Lyksalighed, som en Visenu under Navn af Kvisjena i Indien, en Gersjasp hos Perserne, en Apollo

*) Centumgeminus Briareus ac bellua Lernæ
Horrendum stridens, flammisqve armata Chimæra
Gorgones, Harpyiæqve.

Virgil. lib. 6. Æneid.

Apollo i Egypten have maattet ødelægge, for at skaffe Mennesket hans tabte Lyksalighed tilbage *)?

Nogle have derfor dyrket dette oprindelig onde Væsen under Slangeskikkelse; andre, uden at huske Slangen, under en anden Form; og atter andre, som Afrikanerne, dyrke Slanger, men ikke et oprindelig ondt Væsen.

§. 7.

Ja vilde man kun med Opmærksomhed giennemgrandske Alderdommens Fabler, da tvivler jeg ingenlunde paa, at man jo i dem med Taubmann o. fl. vilde finde meget, der ene kan fortolkes om de mosaiske Beretninger, og maae øiensynligen enten være hentet fra samme Kilde, hvoraf disse ere tagne, eller af disse selv.

Historien om de første Aarhundreder før og efter Syndfloden kunde vel atter i nogle Aarhundreder bevares i Traditioner og siden i Hieroglypher, indtil man opfandt Bogstaver; men ligesom mundtlige Beretninger med Tidens Længde vanskabes, saaledes gaaer det ogsaa med Billedskrivt, at man letteligen glemmer dens Betydning og udtolker den, som man selv lyster. Naar man læser hine forvirrede Efterretninger om Jøderne hos de romerske Historieskrivere, hvorfra kan man vel formode, at de ere komne, uden fra Nogen, der har læst Mose Beretninger, og igien fortalt dem til andre, saa de have vandret omkring, indtil de endelig ere opskrevne saa urigtige, som de findes hos en Tacitus, Justinus o. fl., eller ogsaa har man øst af de gamle phoeniciske og egyptiske Historieskrivere, der ikke altid skreve saa upartiskt om Jøderne, saasom disse ikke vare deres Venner? Et nyt Beviis

*) Nogle Lærde derivere den delphiske Pythias af det græske πυνθάνεσθαι at spørge; men andre, hvoriblant Møbius de orac. ethnic. orig. pag 56. af det østerlandske פְּתֶן, en Drage, eller af Pyton, den Slange, som Apollo dræbte.

viis for, at de Gamle have kiendt noget til den mosaiske Religion, kunne vi, foruden Euseb. præparat. evangel. og Josephus's jødiske Historie, samt Skrivelse imod Appion, hente fra Strabo *):

„ Moses har været af en egyptisk Præsteslægt; men ef-
„ tersom deres Gudstieneste, at de nemlig tilbade de-
„ res Guder under Skikkelse af Dyr, ligesom Grækerne
„ under menneskelig Skikkelse, var ham alt for anstø-
„ delig, saa har han derfor forladt Egypten og er dra-
„ get til Palæstina. Thi han har allene erkiendt det
„ allerhøieste Væsen, som omgiver den hele Natur, for
„ den eneste sande Gud.

„ Og da dette ei kan afbildes ved noget, saa har
„ han ogsaa holdt for, at det uden nogen billedlig
„ Forestilling maatte tilbedes i et til dets Hellighed
„ indviet Tempel, fra hvilket Væsen da ogsaa alle de,
„ der førte et uskyldigt, retskaffent Levnet, kunde vente
„ alt Got. Dette har han overtalet mange velsindede
„ Mennesker til at antage, og under det Løvte at give
„ dem en fornuftig og ikke alt for kostbar Gudstieneste,
„ hvori han ogsaa har viist sig fortreffelig, har han
„ ført dem i den Egn, hvor Jerusalem er."

Strabo har da ikke allene kiendt, men endog yndet den jødiske Religion og sammes Stifter. Ja hvad kan være tydeligere een og den samme Historie, end Mose Beretning om det første Menneskepar og følgende af Zendavesta im Kleinen 2 Th. p. 122: „der Mensch wurde: der Vater der Welt wurde. Der Himmel ward ihm bestimt unter der Bedingung hertzlicher Demuth und Gehorsams gegen den Willen des Gesetzes. — Durch Beharrung in diesem Geiste sollten Mann und Weib einander Glück und Se-

*) Da jeg ei har Strabo ved Haanden, anfører jeg Ordene af Jerusalems Betragt. ov. Rel. fornemste Sandh. 2 Deel, pag. 335.

Segen seyn. So waren auch ursprünglich ihre Gedanken, ihre Werke: sie naheten sich einander und verbanden sich. Anfangs dachten sie: Ormuzd ists, von dem Wasser, Erde, Bäume, Thiere, Sterne, Sonne und Mond mit allem Guten reiner Wurzel und reiner Frucht kommen. Nachmals aber bemächtigte sich Ahriman ihrer Gedanken, verbildete ihre Seele und gab ihnen ein, er sey's, der alles da geschaffen habe. Sie glaubten es, und dadurch gelang es dem Feinde, sie zu verleiten. Beyde wurden böse — Nun ward der Arge noch beherzter: er gab ihnen Früchte, durch deren Genuß sie hundert bis dahin genossene Glückseligkeiten einbüßten."

„Der Tod ist von Ahriman, durch des ersten Menschen Sünde, unter die Menschen gebracht worden."
(Zendavesta major. Th. 1. pag. 24.)

Ja Eusebius og Josephus melde om mangfoldige gamle Skribentere, der have i deres historiske Skrivter beskrevet Israeliternes Religion og Statsforfatning, og maae altsaa have kiendt begge Dele. Efter Baniers Vidnesbyrd havde Syrerne (der grændsede til Palæstina) tre Høitider, som formodentligen var laant af Joderne, eftersom de havde megen Lighed med tre af Jødernes Høitider, Paaske-, Forsonings- og Løvsal-Festen.

Mon Overeenstemmelsen mellem Jehova, Jova, Jovam og Romernes Jovem skulde være blot tilfældig?

Boulanger har (vist nok uden selv at ville det, da han var ingen Ven af Aabenbaringen) henledet Grækernes Jo Saboe af det Hebraiske *):

„Man har saa ofte søgt Betydningen af Ordet Jo Saboe, som Grækerne ofte gientage ved Bacchus's Høitider, uden at begribe det; men forklarer det sig ikke letteligen ved sit Formaal og ved de i Hebræernes Psalmer saa hyppigen forekommende Talemaader; *Sub Jehovah* (Herren kommer tilbage), eller *Subah Jehovah* (kom igien Herre!)

„Den

*) L'antiquité devoilée &c. T. 2. p. 298.

„Den Lærdom, som ligger skjult under den Skik „at aabne en Dør, som var lukket hele Aaret, forkla„rer den sig ikke ogsaa ved en anden hebraisk Sæd„vane? Deres Ypperstepræst gik kun eengang om „Aaret ind i det Allerhelligste og man sang ved Gjen„komsten af hver Uge, paa den Dag, som Hednin„gerne kaldte Solens Dag (Søndag): aabner Eder, „Tidens og Evighedens Porte, aabner „Eder, at Ærens Konge kan komme ind. „Denne Ærens Konge er Gud Sabaot, hvilket „jeg altid oversætter ved Tidernes og Perio„dernes Gud, og ikke ved Krigshærenes „Gud; thi en saadan kan blot være et vildt og bar„barisk Folkes Gud, som Skandinavernes Odin eller „Mexikanernes Gud. Man burde rødme ved at give „Godheds og Barmhiertigheds Gud saa forhadt et „Navn. Det er ved samme Feiltagelse, man har „sagt, at Bacchus kom tilbage fra Indien med en „Krigshær og ikke med Tiden, efterdi de Gamle ud„trykte Krigshær og Tid med eet Ord. I øvrigt for„drer Meningen af den 24de Psalme *) den Forkla„ring, som jeg her giver Ordet Sabaot."

§. 8.

Siden vi have i forrige §. nævnet de mythologiske Fabler, ville vi ogsaa undersøge Ovids Forvandlinger, om der ikke virkeligen skulde indeholdes sande Historier i dem. Læseren maae da selv dømme, hvorvidt jeg har Ret eller Uret. Jeg veed, at Lord Verulam skal have fortolket dem og fundet lutter moralske Sandheder indhyllede under Billederne; men da jeg ikke har kunnet overkomme dette Værk, har jeg ikke heller kunnet betiene mig deraf. Jeg veed vel ogsaa, at Volnei gaaer den modsatte Vei og

 for-

*) Formodentlig ved en Trykfeil staaer i Originalen den 23de Psalme; men Forfatteren maae mene den 24de.

forklarer Bibelen af Fablerne, ligesom Boulanger og Voltaire for ham have slaaet paa samme Streng. Men hvorledes man vil forklare ældre Fortællinger af yngre, og den ældste bekiendte Bog, som er til, af fabelagtige Stumper, der vel have sin Grund i Traditioner, hvilke kan være ældre end Moses, men ere dog selv over tusinde Aar yngre, det overgaaer min Forstand. Det forekommer mig, som naar Lysimakus, en græsk Skribent, lader Jøderne kalde deres Hovedstad *Hierosyla* af ἱεροσυλεῖν, fordi de plyndrede alle hedenske Templer, som om Jøderne i Davids Dage talede Græsk *)!

1) Hvorfra skulde Ovid vel have faaet den Oplysning om Verdens Oprindelse, som findes i hans første og følgende Fabler, der dog nok er noget af det rimeligste, af hvad man finder hos nogen Profanskribent, uden enten af ældgamle Skrivter, der ikke længere ere bekiendte af Navn engang, eller af ældre, ja maaskee ogsaa nyere Traditioner?

Det er ikke utroeligt, at Ovid kan have truffet en eller anden ældgammel østerlandsk Skribent, maaskee endog een af de mange, Josephus og efter ham Eusebius anfører, hvis Historie om Verdens første Tider ei endnu var saa fordreiet, at man jo kiendte dem igien. Maaskee uden at disse Bøger længere vare til, eller i det mindste bekiendte i den romerske Verden, kan Ovid have omgaaet med Østerlændere, der havde hørt tale om saadanne Bøger, og fortalte ham, hvad de vidste. Disse Traditioner kalder jeg de nyere; de derimod, som allene mundtligen forplantedes fra Syndfloden til Ovids Tider, de ældre, og saadanne kunde man vel aldrig mangle i Egypten og Asien. παλαιοι λογοι, hvorom Plato og Aristoteles tale, ere formodentligen saadanne Traditioner, der have forplantet sig fra de allerældste Tider af, og som fra Østerlandene ere bragte over til Grækerne.

Endnu

*) Flav. Jos. imod Apion. 1 B. p. 577.

Endnu kunde man tænke sig, at han havde sine Beretninger fra Jøder selv, og blot som Digter indførte dem i en anden Dragt paa Skuepladsen, endskiønt jeg troer ligesaa gierne det første.

2) Saturns gyldne Tidsalder, skulde den ei sigte til Paradiset og Uskyldighedsstanden?

3) Hvorfra den Fabel om Deukalions Oversvømmelse, uden fra dunkle Efterretninger om Syndfloden?

Der gives endog berømte Historieskrivere, som have troet, at en saadan Oversvømmelse virkeligen har havt Sted i Grækenland; men, foruden at de kunne igiendrives ved physiske Grunde, da der er liden eller ingen Ebbe og Flod i Middelhavet, og Grækenland er biergigt, saa det ei let sættes reent under Vand, saa er det vel ogsaa en unægtelig Sandhed, at ved en Oversvømmelse, der blot strakte sig til Grækenland, kunde dog aldrig det hele menneskelige Kiøn gaae under, som Digteren her beretter. Altsaa maae Fabelen sigte til en større Vandflod, og til hvilken anden end den, der indtraf i Noas Dage? Boulanger har samlet adskillige ikke ugrundede Beviser for, at der hos forskiellige langt fra hinanden boende Nationer har været helligholdt Fester til Erindring om saadan en almindelig Vandflod.

I Platos Tid havde man ligesaadanne ældgamle Beretninger om en Almeenoversvømmelse: (lib. 1 de leg.)

„ Der er en Tradition, at der fordum skal have indtruffet en stor Dødelighed ved Oversvømmelser og andre Ødelæggelser, hvorfra kun faa Mennesker reddede sig, og disse levede et Hyrdelevnet paa Biergene. — Det er sandsynligt, at da Byerne ved disse Elendigheder gik under, bleve ogsaa de fleste da opfundne Konster begravede under Bølgerne, og der udfordredes megen Tid til at opfinde dem igien. — Disse Oversvømmelser formindskede Jordens Frugtbarhed, forandrede og fordærvede Dyrenes Natur og Art,

 „ og

„ og efterlode Menneskene kun saare lidet til Livets „ Ophold."

4) De eneste to fromme Mennesker, som Jupiter fandt, da han ødelagde Jorden, og som reddede sig paa Bierget Parnas, nemlig Deukalion og Pyrra, ere disse ikke tydeligen Noa og hans Kone?

Ovid, der forestillede sig denne Vandflod nogle Aarhundreder yngre, end den virkeligen var, og kunde altsaa ikke begribe, hvorledes Verden i saa kort et Tidsrum var bleven saa befolket, digtede den skiønne Fabel, at disse to fra Vandfloden overblevne Mennesker fik Ordre at kaste Stene bag over Hovedet, hvoraf der bleve Mennesker.

——— jussos lapides sua post vestigia mittunt.
Saxa (qvis credat, nisi sit pro teste vetustas?)
Ponere duritiem cœpere, suumqve rigorem,
Molliriqve mora, mollitaqve ducere formam:
Mox ubi creverunt, naturaqve mitior illis
Contigit, ut qvædam, sic non manifesta videri
Forma potest hominis, sed uti de marmore coepta,
Non exacta satis, rudibusqve simillima signis:
Qvæ tamen ex illis aliqvo pars humida succo
Et terrena fuit, versa est in corporis usum:
Qvod solidum est, flectiqve neqvit, mutatur in ossa,
Qvæ modo vena fuit, sub eodem nomine mansit:
Inqve brevi spatio, superorum numine, saxa
Missa viri manibus, faciem traxêre virorum
Et de fœmineo reparata est fœmina jactu;
Inde genus durum sumus experiensqve laborum
Et documenta damus, qva simus origine nati.
(fab. XI.)

5) Den uhyre Slange Python, som Apollo dræbte med sine Pile, hvad er den andet end den samme Slange, der af Moses forestilles at have forført det første Menneskepar til at blive Gud ulydige, og derved berøvede dem deres medskabte Uskyldighed? (fab. VIII.)

6) De onde Mennesker, der avledes af Jetternes Blod og omkom i Vandfloden, ere vel Kains Efterkommere?

7) Og den værste af dem alle, Lykaon, som for sine skammelige Skielmsstykker blev ikke dræbt af Jupiter, men forvandlet til en Ulv, er vel ingen anden end Kain selv, der for sit begangne Brodermord vel ikke blev straffet paa Livet, men overladt til sin egen nagende Samvittighed, der ei tillod ham at have blivende Sted; saa han vandrede omkring som en Landflygtig?

8) I den siette Fabel fortæller Digteren om Jetter af en uhyre Størrelse, som stablede Bierge oven paa hinanden og angrebe Guderne selv; men bleve af Jupiters Lynild forstyrrede i deres Forsæt.

Sigter dette ikke grandgiveligen til Babylons Taarn og den hele Begivenhed, som Moses beretter os den, ja bekræfter endog nogle Lærdes Mening, som troe, at Gud ved Torden og Lynild afskrækkede Menneskene fra at fortsætte Bygningen *)?

*) Der falder mig ellers en anden Idee ind om dette Sted, som man let falder paa ved at læse saavel denne Fabel som de hyppige Beretninger hos Braminerne, Perserne og flere Gamle om Krige mellem Guder og uhyre Kæmper, eller ondartede Aander:

Jeg troer nemlig, at de Gamle have havt et Slags dunkle Traditioner om Englenes Fald, og lært, at disse mægtige Aander skulde have fundet det utaaleligt for deres Stolthed at adlyde Gud, og have derfor, stolende paa deres Mængde og Kræfter, giort Oprør imod ham; men straffedes med at udstødes fra deres forrige Lyksaligheds Boliger til de ringere Kloder (sammenlign 2 Petr. 2, 14. og Zendavesta im Kleinen 3 Th. pag. 162.), hvor det hedder:

„(Ahriman) dieser Schöpfer alles Bösen ist gleichen Ursprungs mit Ormuzd; er soll aber, nachdem er aus Neid-

Skulde Janus Bifrons ikke være Noa, der afbildes med to Ansigter, fordi han har seet Verden baade før og efter Syndfloden? Ligeledes Japetus (Neptunus) Jafet, hvis Efterkommere først vovede sig over Havet? Apollo Jubal, Musikens Opfinder? Vulkanus Tubalkain, den første Smed? Jupiter Hammon Kam, hvis Sønnesøn tog Egypten i Besiddelse?

Vossius de origine et progressu idololatriæ lib. 1. cap. 30 beviser af mange Grunde, at Hedningernes Liber

Neidsucht gegen den Schöpfer des Guten böse geworden, aus der Welt des Lichts in die Urfinsterniß gestürzt seyn, und den Charakter eines finstern Feuers angenommen haben."

„Affectasse ferunt regnum cœleste gigantes."

Enok, den syvende fra Adam, skal have efterladt sig et Fragment, der indeholdt noget lignende (Jud. Ep. V. 14.)

Dersom denne Gisning var rigtig, da betegnede cruor gigantum, (No. 6) eller Kæmpernes flydende Blod, hvoraf de onde Mennesker bleve, intet andet, end Syndefaldet og den Afmagt, hvortil de onde Aander selv vare sunkne og igien nedsænkte Menneskene.

Maaskee, hvilket vel endnu er det rimeligste, har man i Tidens Længde støbt disse to forskiellige Beretninger om Englenes Fald og Forvirringen ved Babel sammen, og giort een Fortælling af dem begge.

„On trouve la chute des anges dans les vers d'un ancien, (Empedolle) qui dit, que les demons sont tombès de l'air dans la mer, et qu'ils sont punis de leurs crimes. Plutarque, qui rapporte ces vers, dit, que les demons ont ètè chassès du ciel. Plotin et Chalcidius et plusieurs autres ont enseignè la même chose; et l'on en voit un type dans la fables des geans."

(la fausseté des miracl. pag. 165.)

der var Mose, ligesom ogsaa at Phoenicierne tillægge deres Herkules alle Josvas Bedrivter. Atter Andre kiende i Herkules Samson igien.

Hvorfra skal man vel søge Ravnens, Duens og flere Fugles Smaadomsgaver, uden fra den Ravn eller Due, der lærte Noa, at Vandfloden var bortsvunden? Hvorfra er Oliegrenen blevet Fredens Merke uden fra Noas Ark?

Af disse anførte Sammenligninger synes det mig klart, at om Ovid end ikke har kiendt de mosaiske Skrivter, og ved egen eller andres Hielp derfra hentet sine Beretninger om Verdens første Tider, saa maae han dog have dem af ældgamle østerlandske Traditioner, som han kan have fundet optegnede den gang for sig, men som nu ikke mere kiendes.

§. 9.

Skulde Nogen tvivle om, at Traditioner kunne saa længe bevares ved mundtlige Fortællinger fra Slægt til Slægt, da var det let at hente Beviser nok derfor af ethvert Lands Historie. Selv i vort Fødeland findes meer end eet Sted slige Traditioner om Ting, der have tildraget sig for flere Aarhundreder siden. Midt i Jylland ligger en Gaard, som hedder Sandfeld. Der skal i en sandig Hede, maaskee for 2000 Aar siden, være forefaldet et blodigt Feltslag mellem to Næssekonger, hvoraf Byen endnu har sit Navn (Om jeg erindrer ret, har Hofman anført det i sin danske Atlas). Hvorfra har Josephus taget de Beretninger, der ikke findes i Bibelen, uden af Traditioner? Ja Charlevoix melder i sin Beskrivelse over Paraguæ om Traditioner, der vare henved 1500 Aar gamle, da Spanierne kom til Landet:

1) „Eftersom et gammelt Sagn lyder, har Apostelen „Thomas (Pay Zume) forkyndt Evangelium for Manjasikerne; saa meget er i det mindste vist, at der findes dunkle Spor til Christendom iblant dem. De

„ synes ogsaa at have en Slags Kundskab om Guds
„ Søns Fødsel; thi der gaaer et gammelt Sagn hos
„ dem, at en overmaade skiøn Pige, som aldrig havde
„ havt Omgang med Mandfolk, havde født en smuk
„ Dreng, som, da han var bleven voxen, giorde
„ mange Mirakler, men blev omsider optaget i Him-
„ melen og forvandlet til Solen, som med sine Straa-
„ ler oplyser hele Verden. De dyrke mange Guder,
„ deriblant tre, som ere fornemmere end de øvrige, og
„ udgiøre en Slags Treenighed. Faderen heder Omak-
„ vaturikvi eller Uragasoriso, Sønnen Urasana, og
„ Aanden Uropo.

2) „ En Kasik, ved Navn Marakana, tilligemed andre
„ adelige Gvararier, have fortalt Fædrene Kataldino
„ og Maseta, at de havde hørt fortælle af deres For-
„ fædre, at en hellig Mand, ved Navn Pay-Zume
„ eller Tume, havde præket Himmelens Troe, som de
„ kaldte det; at mange havde hørt hans Prædikener,
„ og ved sin Bortgang skal han have spaaet, at de og
„ deres Efterkommere vilde forlade den sande Guds-
„ dyrkelse; men efter mange Aarhundrede skulde der
„ sendes nye Gesandter fra den samme Gud, hvilke
„ bevæbnede, som han selv, med et Kors, skulde giøre
„ den sande Gudsdyrkelse almindelig.

3) „ Den samme Fortælling hørte Pater Mentoja og Me-
„ dosa ogsaa i Provindsen Tyati, med det Tillæg: at
„ denne hellige Mand havde tillige kaldt sig Pay Abara
„ eller en Fader, som lever i ugift Stand.

4) „ Brasilianerne have samme Tradition. Der gaaer
„ fra Brasilien til Gvajra en Vei, som Indbyggerne
„ kalde Pay-Zumes Vei.

5) „ Ikke langt fra Byen Assumption er en Klippe, hvori
„ sees Menneskespor; her forklarede Pay-Zume den
„ guddommelige Lov.

6)

6) „Peruvianerne tillægge ham samme Navn, og fremvise lige saadanne Spor, og fortælle om mange Mirakler, som han skal have giort iblant dem.

„Det er vist nok, at Spanierne troe disse Beretninger og staae i den Tanke, at ommeldte Pay-Zume er ingen anden end Apostelen Thomas."

Man behøver vel ikke at plage sig for at udfinde, hvorledes Apostelen Thomas kan være kommen til Amerika; thi om man end ikke vil antage, at han pludseligen blev henrykt, som Elias eller Philippus, da han havde døbt den æthiopiske Dronnings Kammertiener, der formodentligen lagde i sit Fædreland Grunden til den Christendom, som findes der endnu den Dag i Dag er, og var ikke heller uvidende om den Jødiske, siden han læste i Propheten Jesaias; saa troer man, at der efter al Rimelighed har i ældre Tider gaaet Skibe fra Kadix til Amerika. Om jeg husker ret, er det Forster, som har paastaaet dette i hans ältesten Entdeckungen im Norden.

I en latinsk Afhandling, som er oplæst 1660, (an ab apostolis evangelium etiam Americanis fuerit annunciatum?) har Forfatteren Møbius samlet endeel Beviser for, at man virkeligen har fundet Spor til Christendom paa Øerne og i det nordlige Amerika ligesaavel som i det sydlige; ja han anfører efter Marinus Siculus, at man skal i de amerikanske Guldgruber have fundet en romersk Guldmynt med Augustus's Billede; og hvor skulde den være kommen der, uden fra Europa? Efter al Formodning har Amerika tilforn strakt sig længere Øster paa, saa Overfarten fra Madera eller Kadix ei har været saa lang, og besværlig, som nu omstunder, og denne Verdensdeel altsaa lettere med saadanne Smaafartøier, som Indbyggerne eie, kan være beseilet fra Europa eller Afrika, eller fra begge tillige; thi vare dens Indbyggere eengang komne til Landet paa Skibe, saa skulde Skibsbyggerkonsten vel neppe saa ganske været uddød i saa skovrigt et Land, som

Ame-

Amerika er; og ved Europæernes Ankomst havde man dog ei andet end usle Fiskerbaade.

Af disse Traditioners Ælde, som Charlevoix har meddeelt os, (ifald de ere sande, hvilket, jeg tilstaaer, kan være megen Tvivl underkastet; han synes dog ellers at være troværdig i sine Beretninger) seer man, at Traditioner kunne gaae igiennem en utrolig Række af Aarhundreder. At de omsider vanskabes, vil neppe Nogen finde underligt, der veed, hvad Forandringer en Fortælling kan undergaae een eneste Dag. Finder man forresten den nøieste Overeenstemmelse imellem de længst fraliggende Folkeslags Religion, Sæder og Meninger, gives der i Peru og Mexiko ligesaavel som i Rom og Grækenland et Slags dunkle Beretninger om Verdens Undergang ved Vandflod og Oversvømmelser; hvad Tvivl da, at de jo have dem alle af een Kilde, nemlig af Traditioner fra de første Jordboere?

Hvo der ellers ønsker at finde flere slige Overeenstemmelser imellem de længst fraliggende Folkeslag, behøver blot at læse det ofte anførte Værk: l'antiquité devoilée &c. par Boulanger.

§. 10.

Man paastaaer forgieves, at Fornuften nødvendigen maae lære os: der er kun een eneste Gud, saalænge al Erfaring lærer det Modsatte. Ja jeg troer fuldt og fast, at hvis Traditionerne ikke havde vedligeholdt nogen Slags Erindring om Guddommen hos alle Nationer, vilde man fundet Mange uden al Religion og Gudskundskab.

„Dersom Gud, siger Sherlok, strax efter Skabelsen „havde ligesom indhyllet sig i en evig Nat og intet „videre Tegn givet Menneskene paa sin Tilværelse og „Villie, saa vilde det været uvist, om der var en Gud „til, og om han var bleven erkiendt og dyrket af Men„neskene.“

Bras

Braminernes Troesbekiendelse *), saaledes som Sonnerat har leveret os den og som den skal findes i Kandon

*) Det høieste Væsen, som vi kalde Sjiven, andre Visjenu, er det eneste, vi erkiende for almægtigt. Det er Hoved for de fem Elementer, for alle de Handlinger og Bevægelser, hvoraf Livet og Tiden hænge. Det blander sig med vore Siele og giver dem Tilværelse, saa at deres Væsen og Kundskab er intet andet end Gud selv: han har skabt alle Ting, opholder dem ved sin Godhed, og vil omsider ødelægge dem: han er Gudernes Gud, den almægtige Gud, den eneste Herre. Vedamerne, Jegamonerne, Sjastranerne, Puranonerne (Braminernes hellige Bøger) stadfæste dette. „Han har skabt alle de ringere Guder; Verden, som ofte „er ødelagt, har han igien fornyet; han er et uendeligt „Væsen, og lig Lyset udbreder sig giennem alle Ting; „han er evig, ei skabt af Nogen, er alt og bliver til alle „Tider; Ingen kiender ham uden han selv; for alle andre „er han ubegribelig; ikke engang Guderne selv fatte hans „Væsen; af hans finere Dele have Solen og Maanen „deres Lys; ved sin levendegiørende Kraft har han ene „skabt Verden, ved sin opholdende Kraft vedligeholder „han den, og ved sin tilintetgiørende Kraft bringer han den „tilbage til sit Intet; derfor forestille vi os ham under „det Navn Trimurti (Treenighed); Guder, Mennesker, „Dyr har han allene skabt, for at aabenbare sin Godhed. „Undertiden synes han hverken at have Følelse eller følelige Egenskaber; til andre Tider findes han i Træe, i „Steen, i Vand, i Luften som en Ild; Gud er nærværende i alle Tings Inderste: hans Viisdom, Magt og „Beslutninger ligne et umaaleligt Hav, som Ingen kan „fare over, hvis Dybde Ingen kan udmaale. Endskiønt „han til Legeme hverken kan have en uendelig Masse eller „den mindste Atom, saa antager han dog undertiden en „Skikkelse, paa det de i Mørke indhyllede Skabninger „kunne nyde Lyset. Endskiønt han har antaget mange og „forskiellige Skikkelser, er han dog fremmed for Glæde „eller

don (een af deres hellige Bøger) er vel det fornuftigste, man finder hos Hedningerne, og endda fuldt nok af Sophi-

„ eller Bedrøvelse, og kan i Henseende til hans Væsen ei „ undergaae Forandringer. Der er foruden ham ingen „ sand Gud; de skrækkelige Omvexlinger, som han har „ frembragt paa Jorden, kan Ingen forklare eller begribe. „ Hans uendelige Væsen fylder Universumet. Skiønt Be- „ gyndelse til alle Ting, er han dog selv uden Begyn- „ delse. Endskiønt Gud er mindre end et Atom, er han „ dog uendeligen større end hele Verden. Denne frie og „ uafhængige Gud, som er alle Ting i alle, var i Begyn- „ delsen ene, uden Egenskaber, Handling eller Bevægelse, „ hverken bundet til Tid eller Sted, og altsaa ubevæge- „ lig. Dette ene og enkelte Væsen stod ikke i Forbindelse „ med Materien, ligesom Maanens Straaler, der kastes „ paa Vandet, synes at bevæge sig med Vandet, endskiønt „ der er ingen virkelig Forbindelse mellem Vandet og Maa- „ nen. I samme Forhold staaer dette Væsen til alt, „ hvad der er Materie, Egenskab, Beskaffenhed eller Virk- „ ning. Dette Slags Forhold ligner Drømme, hvori „ Ting, der ei ere tilstæde, sees og føles som nærværende. „ I mange Siele og Legemer aabenbarer han sig, ligesom „ Solen trykker sit Billede paa eengang i mange med Vand „ opfyldte Kar. Paa Guds Befaling blæser Vinden, „ skinner Solen, varmer Ilden, og falder Regnen. Ende- „ lig er han sine Dyrkeres Fuldkommenhed, Begyndelse „ Ende, Roes. — Hvad de flere Guder, som vi under „ forskiellige Skikkelser dyrke, angaaer, da tillægge vi dem „ disse Skikkelser for de uvidende og svage Sieles Skyld, „ hvilke Religionen synes for høi, og som maa nødven- „ digen have noget, der falder i Sandserne. De skulde „ aldrig have kunnet begribe det høieste Væsens Godhed „ og Storhed uden ved Hielp af saa mange Billeder, der „ betegne hans Egenskaber, hvoraf de ogsaa have giort „ ligesaa mange Guder. Men den, der kan begribe denne „ Gud, han behøver ikke Gudsbilleder; thi de Skikkelser, „ som de bevise guddommelig Dyrkelse, ere Efterligninger

„ af

phisterier og grove Vildfarelser. Der forefindes mange gode Begreber om det høieste Væsen og sammes Dyrkelse;
men

„af hans Væsen, især fordi han har under forskiellige „antagne Skikkelser aabenbaret sig for Verden, hvilke „Skikkelser vi endnu bevise guddommelig Ære, til Er„indring om hans Aabenbarelse og det Gode, som deraf „tilflyder os.

„Vi troe ogsaa, at Planterne og Dyrene saavelsom „vi selv have en Siel, og bør altsaa ingenlunde ringeag„tes; ja at det maatte lægges os til Last, om vi of„rede dem.

„Vi ære mange hellige Floder og Lunde, fordi Gud „har lovet at giøre dem, der boe ved samme, deelagtige i „sin Naade. — Den Forskiel, vi giøre paa Stammer og „Familier, har sin Grund i deres Oprindelse.

1) „Braminerne ansee vi som den første og fornemste „Stamme, fordi de ere udkomne af Bramas Ansigt.

2) „Sjatrierne ere af anden Klasse, fordi de ere oprundne „af hans Skuldre.

3) „Vasierne ere af tredie Rang, thi de ere avlede af hans „Mave.

4) „Sjutrerne udgiøre den fierde Stamme, da de ere udsprungne af hans Fødder.

„Dette er vor Troe. Den er vel ikke fuldkom„men, men da vi ikke kiende nogen bedre Maade at til„vende os Guds Yndest paa, saa erstatter Guds store og „overflødige Barmhiertighed, hvad der mangler i vor „Gudsdyrkelse. Vi vide, at vi bør frygte og dyrke Gud, „deri ere vi enige. Ere vore Sekter end forskiellige, saa „tilstaae vi dog med een Mund, at de, der giøre vel, „skal belønnes, og de Onde straffes for deres Handlinger.

„Guds Godhed ophæver ikke hans Retfærdighed, li„gesaa lidet som denne er hiin til Hinder. Men Guds „hemmelige Raadslutninger ere os urandsalige. Hvem „kan udgrandske hans Dommes Dybheder? Vi tilbede „hans Ubegribelighed."

See Sonnerats Reise nach Indien und China.

men betænker man, at disse Meninger indeholdes i Bøger af den høieste Alderdom, saa seer man ogsaa letteligen, at de kunne være Levninger af den sande Religion, hvortil de første Fædre efter Syndfloden bekiendte sig, at de tidlig ere skrivtligen optegnede, og altsaa i Bøgerne nogenlunde reent bevarede, endskiønt de vare fordærvede in praxi. Ethvert Folk har vist nok sin Religion fra een og samme Hovedkilde; men ethvert har ogsaa forandret, taget fra, lagt til, med et Ord: lempet den efter sit eget Hoved.

§. 11.

Dogmatikerne lære vel i deres Skoler, at Gud har ved Skabelsen indskrevet sin Lov i alle Menneskers Hierter; derfor maae det være let at kiende Gud, og naar man kiender ham, da at dyrke ham; og dette bevise de med Rom. 2, 14.

Dersom de ved denne Lov forstaae en vis moralsk Følelse, der lærer Mennesket de første og simpleste Begreber om, hvad der er Ret og Uret, da tilstaaer jeg gierne, at Mennesket neppe har været saa raat og uvidende, at han jo har indseet, at han handlede ubilligt ved at dræbe sin Broder uden Skyld, endskiønt Kain, der ikke kunde være opdraget i Lasternes Skole, dræbte sin kiødelige Broder blot af Misundelse, fordi dennes Haandtering lykkedes bedre end hans.

Tyverie ansaae mange Øeboere ikke for nogen Forbrydelse, før Europæerne lærte dem det ved at straffe dem derfor.

Ægteskabspligterne ere forplantede fra Fader til Søn og iagttages derfor; men Spørgsmaal, om end disse vare blevne iagttagne, ifald man kunde henslænge endeel Mennesker paa en Øe, som aldrig havde kiendt andre Mennesker, men levede reent i Naturstanden, Sonnerat paastaaer i det mindste, at der leve Mennesker paa Sumatra midt inde paa Øen, der ere saa vilde, at

de

de ikke kiende Ægteskaber, men naar den Trang paakommer dem, søge de sig et Fruentimmer op i Skovene og leve med hende, indtil de have tilfredsstillet den dyriske Drivt, da de igien forlade hinanden.

De Love, Mennesket kan kiende af Naturen, ere da vist nok kun faa, og Religionskundskaberne endnu færre, saavidt Verden er bekiendt, og ganske ubekiendt er man da nu i vore Tider ikke med noget betydeligt Land paa Kloden, med mindre man vilde endnu haabe at finde rige Viisdomskilder midt i Afrika eller Nyholland.

Desuden vil det nok ikke være saa vanskeligt at bevise, at Samvittighed ikke er noget saa ganske urimkaarligt, som man i Almindelighed definerer den; men at den beroer meest paa Opdragelsen. „Dersom man borttog Fordomme, siger Theodorus, vilde det ingen Skam være at begaae Kirkeran."

Hvad Opdragelsen derimod har lært os at være Straf underkastet i dette Liv efter Statens og i det tilkommende efter Religionens Love, det frygter man gierne for at giøre, fordi man kiender de onde Følger, saadan en Handling drager efter sig for den Handlende selv. Kalder man denne Frygt, der ene hidrører fra Opdragelsen, Samvittighed, da have Aber, Hunde, Katte o. fl. Dyr Samvittighed; thi ogsaa de ere frygtagtige, naar de have begaaet noget, som de af lang Erfaring vide, at de tildrage sig Straf for.

Er da, som man paastaaer, Naturens Lov saa sikker, hvorfor handle saa faa Hedninger efter den? Er Fornuftens Lys saa klart, hvorledes kunne da Millioner vandre i Mørket, da Naturen, som nedlagde dette Lys has Mennesket, dog vel ogsaa maae have givet ethvert Menneske Øine til at see dette Lys med?

§. 72.

Det er en almindelig Tanke over hele Kloden, at der maae være et tilkommende Liv efter dette; men at det

oplyste Mennesker ei ved egen Eftertanke kan erholde denne Kundskab, slutter jeg deraf, at endog oplyste Mennesker, som Sadducæerne, en talrig Sekte iblant Jøderne, og en stor Deel Europæer i de nyere Tider, hvoriblant Preussens store Frederik og hans Ven Voltaire, have ikke allene kaldt denne Lærdom i Tvivl, men reent benægtet den.

Iblant de Gamle have Epikuræerne og Naturforskeren Plinius nægtet Sielens Udødelighed, og Cicero staaer i Tvivl, om han skulde nægte eller antage den. Delloa beretter om Indbyggerne paa Madagaskar, og Tachard om Hottentotterne, at de ikke troe noget tilkommende Liv. Hos disse sidste ere Traditionerne da uddøde; men de første havde Traditioner eller Aabenbaring eller begge tilsammen, og nægtede dog denne Lærdom, hvor er da dens Tydelighed, og hvorfra have ukultiverede Folk den uden ved Traditioner. Denne er vel af alle Traditioner den, der maatte holde sig længst, da enhver Skabning gyser for Døden, og det eneste, der kan berolige ham imod Dødens Skræk, er Haabet om et tilkommende lykkeligere Liv *).

Hvor man kommer i Verden, antage de Spøgelser. Hvorfra skulde, ifald saadanne ikke ere til, denne Mening være bleven saa almindelig, dersom Traditioner ikke havde bevaret nogen Kundskab om Aander og Mellemvæsener imellem Gud og Mennesker?

Vel tillægger **Kraft** i hans **Værk om de Vilde** Spøgelser en anden Oprindelse, som dog just ikke ganske tilfredsstiller mig, med mindre det gielder om sammes Formerelse, da bifalder jeg gierne hans Mening.

Efter min Formening har da Mennesket uden Aabenbaring hverken havt nogen fuld-

*) „J'avoue moi-même, que toute ma philosophie ne m'empeche pas de regarder la mort comme la plus triste necesſité de la nature, dont je voudrois pour jamais perdre l'affligeante idée." La Mettrie.

fuldstændig Religion, eller skylder sin egen Vittighed de faa solide Kundskaber, han har eller har havt; men har deels mundtlige Beretninger, deels Aabenbaringen derfor at takke.

Tredie Deel.

Der staaer da tilbage at undersøge:

Hvorfra Fleerguderiet har sin Oprindelse, fra hvilket Folk og Land det har udbredt sig til de øvrige Jordens Folkeslag?

Det er unægteligen et nyttigt Studium, at samle sig en rigtig Kundskab om Mennesket, af hvad for Kilder man end kan øse samme. Hvad kan være behageligere, end at følge Mennesket ligesom Skridt for Skridt igiennem alle Aarhundreder, og opdage, hvorledes Konster og Videnskaber fra en ringe Begyndelse have udvidet sig; hvorledes de have vandret fra et Folk til et andet, snart gaaet frem, snart staaet stille, snart gaaet tilbage, ja reent tabt sig? Dette er just det, der møder, naar man grandsker i Verdens Aarbøger. Især har vort nærværende og forrige Aarhundredes Videlyst fremskyndet de mange duelige Reisende, der siden have meddeelt os deres giorte Jagttagelser, saa man nu, uden at forlade sin Stue, kan reise fra Kap Horn til Grønland og fra Gode Haabs Forbierg til Kamschatka, og kiende vore Medmennesker under enhver Himmelegn.

Men vil man ret lære at kiende et Folks Tænkemaade fra Grunden af, maae man fornemmeligen studere deres Religion og Gudelære; da seer man letteligen, om et Folk har været krigerskt, eller fredeligt, vellystigt u. s. v.

Den, der har eftergrandsket saavel de ældre som nyere Folkes Gudelære med Hensyn paa Folkene selv, vil

neppe kalde denne Sætning i Tvivl. Thi eftersom en Nation har været kultiveret til, saa har ogsaa dens Gudertal været overflødigt og dens Tilstand efter Døden glimrende.

Det raa og udyrkede Menneske tilbad sine Guder under Skikkelse af en Steen eller udannelig Træeblok, naar den forfinede, smagfuldere Græker og Romer gav dem Menneskeskikkelse, ja bragte Maler- og Billedhuggerkonsten til en beundringsværdig Fuldkommenhed, for at giøre deres Guder saa prægtige, som muligt.

Det vilde, stridvante Folk gav sine Guder en Skikkelse sammenblandet af Rovfugle og vilde Dyr, eller hvad endnu fælere deres vilde Indbildningskraft dannede dem, naar den sindrige Hinder *) valgte meget betydende Typer, hvorunder han forestillede sine Guder.

Den vellystige Østerlænders Paradiis bestaaer i en evig Omgang med himmelskiønne Piger **). Den bedre dyrkede Grækers og Romers bestod i skiønne Naturudsigter og Omgang med renere, aandelige Væsener. Den krigerske Skandinavers i en evig Æden, Drikken og Riderspil.

Den vilde Kampens Søn forsoner sine Guder med Dyre- ja endog Menneskeblod, naar den fredelige Hinder offrer Bønner og giør strænge Bodsøvelser.

Man skal da ikke letteligen tage feil af et Folks Tænkemaade, naar man kiender dets Gudsbilleder, dets Offringer og Mening om et tilkommende Liv.

Ne-

*) Da man i Reisebeskrivelser gierne bruger det Ord Indianer som en Almeenbenævnelse paa alle Vilde, har jeg for Tydeligheds Skyld allevegne benævnet Indiens Beboere Hinder.

**) Man har ikke uden Grund lagt Edda og Koranen til Last, at de have glemt at give Fruentimmerne lignende Forlystelser, om ikke reent udelukket dem af Paradiset.

Religionen have de alle af Urfædrene og rimeligviis fra een og den samme Kilde; kun dens forskiellige Modifikationer ere deres eget Værk, og vidne om deres Smag, Kultur, moralske Stemning o. s. v.

Af den Aarsag er Gudelæren et ypperligt og nyttigt Studium, især da man uden denne Kundskab ei kan forstaae de græske og romerske Digtere. Den lærer os ogsaa med Taknemmelighed at skiønne paa, at vi fremfor de mange Millioner Hedninger ere opdragne i en fornuftig Religion.

Man paalægger vor studerende Ungdom som en Pligt at giøre sig bekiendt med den græske og romerske Gudelære, der nedstammer fra den ældre Egyptiske, Phoenicieske og Kaldaiske; men Fædrelandets, som dog fornemmeligen maae interessere os, var ukiendt for Skoleungdommen, indtil Assessor Bårens gav den et Udtog i Hænderne, og den Hindiske vidste man neppe af at sige, da den dog, om jeg ikke feiler, er Moder til al anden Gudelære.

For at bevise dette, vil jeg anføre nogle enkelte Stykker af Sonnerat, hvis interessante Reise jeg ønsker at maatte see heel oversat enten i Gyldendals eller Soldins Samlinger; da Kobberne ligesaavel kunne undværes, som de savnes i den tydske Overs
ættelse in 8vo.

Af denne saare merkværdige Gudelære ere der igien udgangne flere Grene over hele Halvøen Vesten for Ganges og Øen Ceilon, hvilke dog ikke ere meget forskiellige fra Hovedstammen, den Bengalske, der indeholdes i Karlas Bade.

Ved at læse La Croze, Indische Missionsberichte, Dow, Sonnerat, fandt jeg det underligt, hvorledes saa mange lærde Mænd have kunnet giort Indien til en egyptisk Kolonie, og hidledet den hindiske Gudelære fra den Egyptiske, da man dog veed sikkert af de Gamle, at Vesterlænderne reiste til Indien for at studere; men aldrig det Modsatte.

Endelig ved at læse Holwell troede jeg mig fuldkommen overbeviist om, at den hindiske Gudelære maae være Moder til al anden Gudelære paa Jorden.

Hvad der end mere bestyrkede mig i denne Formodning, er 1 Mos. 11, hvor det heder: at Menneskene kom fra Østen til Sinears Dal *).

Nu ligger Hindostan vel Østen for Babylon, men Armenien aldrig. Den ligger uden Modsigelse Norden for Babel. Skulde Hindostan da ikke hellere være det Land, hvor Noa med Familie nedsatte sig efter Syndfloden, end Armenien? Antager man da nu Indostan for den Planteskole, hvorfra hele Jordkloden er befolket, saa er der vel ingen Tvivl, at Religionskundskaberne jo ogsaa derfra, som fra en Middelpunkt, have udbredt sig over Kloden tilligemed Menneskene.

Det er sandt, at Egyptens høie Alderdom, da den allerede i Abrahams Tid var et Kongerige, har givet Mange Anledning til at plante egyptiske Kolonier allevegne, end det langtfraliggende China ikke undtagen. Men studerer man af en Holwell, en Dow, og Sonnerat den hindiske Historie, sporer man ogsaa denne Nations høie Alderdom, som et Folk, der meget tidligen, og maaskee før nogen anden Nation har været oplyst og kultiveret.

Efter mine Tanker er Hindostan, Babylon, Assyrien og Egypten de fire ældste Riger i Verden, og de tre sidste kun lidet yngre end det første. De øvrige Familier foretage sig alt for lange Udvandringer til at kunne hastigen stifte Stater af nogen Vigtighed.

Efter Holwell og Dow finder man endnu i Braminernes ældste historiske Skrivter Efterretningen om Abrahams Faders eller Farfaders Udvandring fra Indien imod

*) Desuden er der i det Nordre af Hindostan, om jeg ikke husker feil, en Biergstrækning, hvis Navn har nogen Lighed med Ararat, men ikke i Armenien.

imod Vesten ansat paa en Tid, der vel nogenlunde kan stemme med de mosaiske Beretninger. Den Landstrækning fra Ganges til Nilstrømmen er da formodentligen den, hvor den sande Religion, som Noa og hans Sønner havde, længst har vedligeholdt sig, og hvor man mundtligen har bevaret de første Tiders Historie, indtil man opfandt Skriverkonsten først med Billeder og siden med Bogstaver. Derfor finder jeg ogsaa Hezels Mening i hans Skrivt über die Qvellen der mosaischen Urgeschichte, heel rimelig, at Moses nemlig forefandt, foruden hvad Dokumenter eller Traditioner Israeliterne kan have havt efter Abraham, den sande Historie om Verdens første Tider optegnet med Hieroglypher, som blot faa Lærde længere forstode, da Nationen ellers var forfalden til Afgudérie; men som Moses, der oplærtes i al Egypternes Viisdom, var istand til at fortolke og oversætte i den da opfundne Bogstavskrivt. Og om man end foragter den mosaiske Religion, var det da ikke allerede en Velgierning af Forsynet, at det udsaae Moses til at redde denne Beretning fra Undergang, og satte en heel Nation i den Forfatning, at den og ingen anden havde kunnet bevare disse optegnede Efterretninger om Verdens første Tider for de sildigste Efterslægter? Man behage da at see de faa Sammenligninger, jeg af Sonnerat anstiller, for selv at prøve, om mine Formodninger ere grundede eller ei.

§. 1.

Denne §. skal blot indeholde nogle Forevindringer for dem, der ikke ere bekiendte med Hindernes Gudelære:
1) Det Sprog, som er gængs paa Malebarkysten til Orixa, hedder det Tamuliske; det paa Orixa Talingasproget; Brakmannernes ældgamle Sprog, hvori deres Vedamer skal være forfattede, heder Samskrutam eller efter Holwell Sanskrit; det Sprog,

 hvori

hvori de Lærde paa Malebarkysten skrive deres Bøger, kaldes Sjentamy.

2) Endskiønt Hinderne blant deres hellige Bøger tælle 4 Vedamer, 6 Sjastroner, 28 Jegamoner, og 18 Puranoner, som alle skal være skrevne i Samskrutam, et dødt Sprog, der kun forstaaes af faa Lærde, saa ere dog følgende fire Puranoner, Saivon, Kandon, Kurmon og Baga-Vedam, hvilke ere oversatte i det tamulifke Sprog, de eneste, hvoraf Europæerne kan hente Oplysning om deres Religion.

Hertil komme endeel ældre- og nyere historiske Skrivter, som handle om nogle Kongers Levnet og Bedrivter, hvilke, imedens de levede, vare agtede og efter deres Død ere optagne blant Gudernes Tal. Disse sidste kunne ogsaa læses af almindelig Mand, men de første blot af Braminerne, omtrent ligesom Bibelen i den katholske Kirke læses blot af Geistligheden *).

3)

*) Til Dagens Tone hører, at man klager stedse over Christen-Hierarkie, at Geistligheden vil herske over den øvrige Menneskeslægt; at mutato nomine fabula narratur de non-revellistis. Geistlighedens Brøde er, at de overtale Menneskene til at hylde en Religion, der efter deres fulde Overbeviisning støtter sig paa guddommelig Anseelse; Non-revelisterne sammensætte Systemer, der grunde sig blot paa deres egen Anseelse, og som de dog vil paatvinge Menneskene. Er det ikke ogsaa System? Enten er Fornuften tilstrækkelig til at lære os alt, hvad vi behøve at vide, og da bort med alle Systemer, eller er den det ikke, og da bør det ogsaa staae Enhver frit for at antage hvilket System, han lyster. At Geistligheden ved Paven har anmaßet sig en Magt, den aldrig af Bibelen har kunnet hiemle, er noget, der ikke vedkommer Religionen, men som den christelige Geistlighed har antaget af de hedenske Præster, der lærte Fornuftreligionen. Giv desuden, hvilken Stand i Staten man vil, en uindskrænket Magt, og jeg vedder ti imod een

3) For nærværende Tid have Hinderne ligesaa mange Guder, som maaskee Romerne selv have nogen Tid havt. Og dog betegnede disse i Førstningen kun eet eneste Væsen; thi de øvrige kom af de forskiellige Navne, man gav dette ene. Med Tiden glemte man, at disse forskiellige Navne betydede blot een Gud, og da giorde man sig flere.

Saaledes forklare Braminerne sig i deres forhen anførte Troesbekiendelse. Og denne Forklaring over Fleerguderiets Opkomst fortiener i mine Tanker Fortrin for alt, hvad selv de skarpsindigste Lærde have statueret desangaaende. Efterhaanden fik da Vesterlænderne deres Guder fra Indien, og gave dem maaskee et andet Navn, opfandt vel ogsaa selv flere, men fulgte dog Hinderne i det Væsentlige; ja iblant mange af de hindiske, græske, ægyptiske Guder er Ligheden meer end kiendelig nok. Philostrat in vita Apollonii Thyanei fortæller, at denne Apollonius, som reiste til Indien for at studere, studsede ved at see Minerva og flere Gudsbilleder, som ganske lignede de Græske. Mange have derfor troet, at en Deel af Grækernes Religionsvidenskaber forplantedes ved Alexanders Tog til Indien; men de have ikke nok kiendt Hindernes Vedhængenhed ved deres gamle Religionsmeninger og Afskye for alt Fremmed. Mahomedanerne have undertvunget dem og behandlet dem ikke alt for vel; men Proselyter have de aldrig kunnet giort af dem.

Braminerne lære, at de have fordum dyrket kun een eneste Gud, der forenede hos sig disse tre Hovedkræfter: at skabe, opholde, og ødelægge.

Som Skaber hedte han Brama, som Opholder Vistenu, som alle Tings Ødelægger Sjiven.

een, at den vil misbruge samme. Den, der torde nægte det, maatte kiende lidet til Feudalsystemer, hierarkiskt og adeligt Tyrannie, Aristokratdespotisme og Demokratanarkie.

Enhver af disse Kræfter forklarede de allegorisk: ved Skabelsen forstode de hans **Almagt**, ved Opholdelsen hans **Forsyn**, og ved Ødelæggelsen hans **Retfærdighed**.

Af disse tre Navne bleve omsider tre Guder og tre Hovedsekter, af hvilke de to forenede sig imod Brama's Dyrkere, eller de i Oldtiden for deres Viisdom saa berømte Brakmanner, af hvilke der nu omstunder ikke er Spor uden i en vis elendig Biergegn paa Grændserne af Hindostan, hvor der endnu skal leve nogle faa, der nedstamme fra Brakmannerne, og nu ere alle Hinderne, som ikke ere Mahomedaner eller Christne, enten **Sjivenister** eller **Visjenister**. Denne Hindernes Treenighed dyrkes i Pagoderne under Skikkelse af et Menneske med tre Hoveder og kaldes paa Orixakysten **Sari-Harabrama** *), paa Koromandelkysten **Trimurti**, og i Samskrutamsproget **Tetra-Trejam**.

§. 2.

*) Torde jeg vove en Gisning angaaende Navnet Sari-Harabrama, da synes det at have megen Overeenstemmelse med Abrahams og hans Kones Navn sammenlagte. אַבְרָהָם betegner Folkefader og שָׂרַי min Første. Disse to Navne forenede kunde da omtrent betyde det samme som Vores Alfader. Dersom denne Gisning holder Stik, saa maatte dette Navn være over 3000 Aar gammelt, og saa har der i Abrahams Tid været Overeenstemmelse mellem Sproget ved Ganges og ved Euphrat, hvor Abraham kom fra. Man finder ikke heller meldt om nogen Tolk før Josephs Tider. Han er den første, Historien beretter os at have brugt Tolk. I Abrahams Tid lader det, som han got har kunnet behielpe sig med det mesopotamiske Sprog baade i Palæstina og Egypten. Vel kan der af nyere Tiders Erfaring indvendes, at et Sprog forandres i 200 Aar og bliver ukiendeligt i dobbelt saa lang en Tid: men dog er denne Regel ikke uden Undtagelse; thi det beroer saa meget paa Kultur og Omgang med andre Folk.

Je-

§. 2.

Visjenu holdes for at have giennemgaaet 21 Forvandlinger, og dyrkes under ni af disse i Pagoderne. Jeg vil blot anføre een, som meest vedkommer min Mening:

Ex. 1) Han forvandlede sig engang til et Menneske, ved Navn Kvisjena. Under denne Skikkelse levede han som en Hyrde og sysselsatte sig med Musik, hvorved han forskaffede sig Hyrdernes Yndest, og endnu meer ved at befrie dem fra Slangen Kalengar, som boede i Floden Jomunadi og havde tilføiet dem stor Skade.

Anmerkn.) Hvem kiender ikke i denne Kvisjena Apollo, der vogtede Admetus's Faar, fornøiede Hyrderne med sin Fløite og Sang, samt dræbte Slangen Pyton med sine Pile?

Ex. 2) Hinderne staae i den Tanke, at en uhyre Slange Addisesjen engang vil spye Ild, som skal fortære de jordiske Legemer.

Anm.) Vore skandinaviske Fædre troede ogsaa, at Midgaardsormen engang skulde bidrage til Verdens Undergang. De kom imellem det sorte og kaspiske, eller maaskee endog Østen om det kaspiske Hav over det nuværende Rusland

Islænderne, der dog ikke uden Held have dyrket Videnskaberne, have endnu det samme Sprog som for tusende Aar siden. Sandt nok, de leve isolerede; men studere dog i Kiøbenhavn og besøges af Handlende og Søfarende. Fra de ældste til de nyeste græske Skribenter er over tusende Aar, og dog kiender man Sproget at være det samme; ja efter 2 til 3000 Aar skal det endnu ikke være ukiendeligt for den, der forstaaer gammel Græsk. Bruce har i Nubiens Ørkener fundet en arabisk Horde, der talede Koranens rene Sprog, som allerede længe har været et dødt Sprog i Arabien selv. Hvad Under da, at Hebræerne, der kun lidet havde Omgang med deres Naboer, have saa længe, nemlig fra Moses til Esdras, kunnet bevare deres Sprog uforandret?

land til Norden, og kunde altsaa ikke kiende noget til Grækernes og Egypternes Religion. Den Lighed, der da findes mellem endeel skandinaviske og græske Guder, maae neppe hentes fra Bekiendtskab mellem disse to Nationer, men fra en tredie, som har forsynet dem begge med Guder.

Ex. 3) Den helligste Figur, under hvilken de dyrke Sjiven, er Lingam. De troede maaskee ikke at kunne dyrke Gud under nogen beqvemmere Figur end det Lem, der er Instrumentet til den menneskelige Forplantelse. Denne Figur bære de om Halsen, eller indsluttet i en Træeæske paa Armen. (Maaskee har dette givet Anledning til Amuleterne.)

Anm.) Lingam kan sammenlignes med Fallus, der forestillede Atys's, Cybeles Galans mandlige Lem; eller med Bacchus, der i det hieropolitanske Tempel dyrkedes under samme Figur.

Egypten, Grækenland, Rom havde Templer helligede Priapus under Lingams Skikkelse.

Man holder for, at Moabiterne og Midianiterne paa Peors Bierg dyrkede Baal-Peor under samme Skikkelse.

Over nogle gamle Kirkedøre, som Domskirken i Tulule og nogle Kirker i Burdoe, kan man finde Lingamsfiguren i forhøiet Arbeide. Ligesom Atys's Præster, iagttage Lingamsdyrkerne den yderste Kydskhed. Og drive de det end ikke saa vidt, at de med hine lade sig gilde, maae de dog ved kiølende Midler dæmpe Kiødets Bevægelser. Man beviser dem samme Ære, som fordum hine, anseer dem som Spaamænd og troer deres Udsagn.

Denne Lingamsdyrkelse er et sikkert Beviis for den hindiske Gudelæres Ælde; thi det

en

er temmelig afgiort, at Egypterne ei havde antaget den, før de begyndte at gaae til Indien for at studere.

Ex. 4) De dyrke Darmadeve, Gud for Dyden, under Skikkelse af en Oxe.

Anm.) Egypternes Apis er da vel intet andet end Hindernes Darmadeve. Apisdyrkelsen lærte Israeliterne i Egypten og udøvede af og til lige til det assyriske Fangenskab.

Ex. 5) Brama havde til Kone Saraſſuadi, Gudinden for Videnskaber og Vellyd.

Anm.) Skulde hun ei være den Minerva, som Apollonius fortæller, at han fandt i Indien, og hvoraf den Græske vel hellere er deriveret, end hiin af denne?

Ex. 6) Der gives i Indien ogsaa Halvguder, eller gode og onde Aander. Hine kaldes med et Almeensnavn Deverkeler; disse Rassader.

Anm.) Blant Deverkelerne kan man formedelst deres Overeenstemmelse med de Græske og Romerske lægge merke til Jamen, Dødens Gud, (Pluto) Varunin, som behersker Havet, (Neptunus) Vaju, som har Vindene under sin Kommando, (Aeolus) Kuberen, Gud for Rigdom, (Plutus).

Ex. 7) Sjurin, Sandrin, Angaragen, Buda, Banaſſuadi, Sjukrin og Sani ere syv Halvguder eller Planeter, hvilke enhver af Ugens Dage ere helligede og nævnes efter dem:

Sjurin er Solen, deraf har Søndag sit Navn. Sandrin er Maanen og har givet Mandag Navn, og saa fremdeles undtagen Sani, hvorefter Løverdag kaldes. Han er en egen Gud, som ikke synes at have noget lignende med Saturnus; men holdes for at være et ont Væsen, og Hinderne dyrke ham af Frygt.

Ex. 8) Foruden disse onde og gode Guder af anden Klasse have de et Slags Aander, som de kalde Muner eller Kraterer, hvilke de tillægge samme Virkninger, som vi Spøgelser. Disse have ingen Legemer, men antage hvad for Skikkelser de ville, og faae om Nattetiden Folk til at fare vild. De forvandle sig til Lys, Mennesker, Dyr, og giøre, at Folk fare vild, falde i Moser, Grøvter eller Floder.

Anm.) Saadanne Slags Spøgelser antager man jo over den hele vide Verden: vore Forfædre havde deres Giengangere, Biergfolk, Nisser, Lygtemænd, Varulve, Hælheste, Underjordiske o. fl., som endnu paa mange Steder antages af den lettroende Almue.

Ex. 9) Endnu kan man lægge hertil, at Sjiven har det Tilnavn Isuren.

Anm.) Skulde deraf ikke være kommen Egypternes Isiris eller Osiris?

Ex. 10) Brakmannerne saavelsom nu omstunder Braminerne forfattede Almanakker, og deraf forudsagde Regn og Uveir. De offrede vel sielden Dyr; men da spaaede de ogsaa af Indvoldene.

Anm.) Hvilket Folk af de ældre eller nyere har ikke havt saadanne Spaamænd?

Ex. 11) Af Frygt for, at deres Foretagender skal mislykkes, begynde Hinderne aldrig noget, uden først at spørge deres Spaamænd tilraads, og raade disse dem derfra, opsætte de det til en anden Gang.

Anm.) Handlede Grækerne og Romerne ikke ligesaa?

Ex. 12) Hinderne fortælle, at ved en vis Oversvømmelse blev Sjiven rørt af Folkets Bønner og blandede sig mellem Arbeiderne, som dæmmede for Floden. Nu hændte det sig, at En, uden at kiende Sjiven, gav ham et Rap af en Stok. Dette Slag trængte igiennem hele Naturen. Mennesker saavelsom Dyr følede det. Hvilket

fet var en Følge af den Læresætning: at Gud er ud-gydet i hele Naturen.

Anm.) Her finder man Oprindelse til den stoiske Grundsætning: at Gud er Verdens Siel. Og maaskee er denne Lærdom ogsaa Moder til Emanationssystemet.

Ex. 13) Hinderne tælle adskillige hellige Floder. Det samme giorde Grækerne og Romerne:

„O fons Blandusii, splendidior vitro;
Dulci digne mero, non sine floribus!
Cras donaberis hædo —
Fies nobilium tu qvoqve fontium &c."
Horat.

Ex. 14) De antage ogsaa et tilkommende Liv, hvor de Gode skal belønnes og de Onde straffes. Om de Go-des Bolig og Belønning i det tilkommende Liv have de høiere Begreber end noget andet Alderdommens Folk; li-geledes forestille de sig de Ondes Straf som gyselig, og an-tage Grader i Straffen efter Misgierningernes Storhed.

Hinderne havde som Romerne deres lykkelige og ulykkelige Dage. Man har vel anseet Kaldæerne for Op-findere af Stiernevidenskaberne og Navnene til Dyrekreds-sen; men man vil maaskee dømme anderledes ved at finde alt dette fra utænkelige Tider hos Hinderne:

Navne paa Maanederne og			paa Tegnene i Dyrekredsen,		
Sjitteren	=	April	Meshon	=	Væderen
Bajesk	=	Maj	Rissjebon	=	Tyren
Ani	=	Junius	Midunon	=	Tvillingerne
Addi	=	Julius	Karkadagon	=	Krebsen
Avani	=	August	Singam	=	Løven
Pretassi	=	September	Kani	=	Jomfruen
Arpissi	=	Oktober	Tolam	=	Vægten
Kartigei	=	November	Virsklugon	=	Skorpionen
Mangari	=	December	Danasson	=	Pilen *)

*) Hos andre Folk — Buefkytten.

Tal

Navne paa Maanederne og		paa Tegnene i Dyrekredsen.	
Tai	Januar	Maharam	Krokodilen *)
Masi	Februar	Kunbon	Karret **)
Pauguni	Marts	Minon	Fisken

*) Hos andre Folk Steenbukken.
**) — — — Vandmanden.

Ex. 15) Om den hindiske Religions Ælde vidne ogsaa deres Templer; thi i nogle af disse findes Spor af den høieste Alderdom: de saa berømte egyptiske Pyramider ere som intet at regne imod Templerne i Salsette og Illure. Figurerne, Konstværkerne udskaarne i forhøiet Arbeide, Piller udgravede med Gravstikken af een og den samme Klippe vidne om en høi Alderdom. Af de Levninger, Tidens Tand ei endnu har fortæret, synes det første af disse Templer at være i det ringeste over 3000 Aar gammelt. Ingen Under da, om Hindernes Uvidenhed har digtet, at det første er opbygt af Guderne og det sidste af Aanderne.

Anm.) Heraf lader det ei utroligt, at Egypterne og deres østlige Naboer ogsaa have lært Bygnings-Billedhuggerkonsten og hvad deri slaaer ind, af Hinderne, da disse synes endog deri at have været de første Opfindere.

Ex. 16) Det er ikke blot Religionen, Philosophien, Sophisteriekonsten, Astronomien og Spaadomskonsten, som Hinderne have forplantet til andre Jordens Nationer; men endog den Videnskab at lære Moralen under Fabler finder man gammel hos Hinderne. For at lade Læseren selv anstille en Sammenligning mellem Æsopiske og Hindiske, ville vi anføre nogle af disses til en Prøve:

1) Elephanten og Musene.

En Mand fangede nogle Muus, som havde giort ham stor Skade, og indsluttede dem i en Steenkrukke, for at lade dem sulte ihiel. Musene raadsloge længe, hvorledes

ledes de skiftede knække Krukken, men forgieves. Endelig kom en Elephant forbi, som de bade, at han dog maatte sætte dem i Frihed. Denne svarede: hvad Nytte har jeg af at giøre mig slige usle Dyr til Venner? Musene forsikkrede, at de vilde ikke forsømme nogen Leilighed, hvor det stod til dem at tiene ham. Endelig rørt ved deres Bønner, sparkede den til Potten, saa den gik i Stykker. Nogle Dage efter faldt den selv i et Garn og siger til en Muus, der hændelsesviis kom forbi: hvem skal nu hielpe mig? Musen gik hen og hentede flere, som med forenede Kræfter gnavede paa Garnet, til de endelig fik det itu, og saaledes befriede Elephanten.

Moral.

Man bør giøre sig Venner endog blant den ringeste Almue.

2) Løven og Haren.

En hungrig Løve fortærede alle de Dyr, der faldt ham i Kløerne. For da nu ikke at svæve i bestandig Frygt, foresloge de at sende ham hver Dag et Dyr af hvad Slags, Lodden faldt paa. Løven antog dette Forslag, og man holdt det paa begge Sider. Endelig faldt Lodden paa en i sit Slags snedig Hare. Denne opholdt sig længe paa Veien og indfandt sig ikke til bestemte Tid. Løven spurgte om Aarsagen, og fik følgende Svar: „jeg har tøvet paa Veien, for at redde baade dit og de øvrige Dyrs Liv; thi paa Veien mødte jeg en Løve, der har i Sinde at paaføre dig og dine Undersaatter Krig og ødelægge Eder tilsammen." Løven fornøiet over denne Tidende, bad Haren følge ham hen til denne Forbøne. Haren førte Løven hen til en stor Brønd, hvor den ved at see sit eget Billede, som den ansaae for sin Fiende, blev rasende, styrtede sig i Brønden og druknede.

Moral.

Naar man ei er sin Fiende voxen i Kræfter, er det nok tilladt at bruge List.

3) Tranen og Fiskene.

En Trane, der havde Lyst til at beværte nogle gode Venner prægtigt, gik hen til en Fiskerdam og spadserede langs Breden med en bedrøvet Mine. Hvad feiler du? spørger en Krebs, hvorfor er du saa bedrøvet? Tranen svarede: I Gaars Nat sad jeg paa dette Træe og hørte Fiskerne lægge Raad op imod Indbyggerne af denne Dam. I Morgen komme de igien, for at fange Jer allesammen; og da bliver der ingen Føde mere for mig. Kan denne Ulykke da ikke paa nogen Maade afværges, siger Krebsen? Jeg veed kun een Maade, var Tranens Ord, nemlig at bære Jer allesammen hen i en anden Dam, der er saa dyb, at de kan ikke fange Jer. Krebsen berettede de øvrige Fisk dette, som svarede, at de vilde benytte sig af dens Godhed, naar de blot vare forvissede om, at den ei bedrog dem. De sendte da Gesandter med den, som skulde besee den ny Dam og bringe Svar tilbage. Disse kom igien med et ønskeligt Svar, hvorpaa alle Fiskene begave sig til Strandbredden, takkede deres Befrier og vilde benytte sig af dens Tilbud. Men Tranen bar dem hen paa et Field, hvor den havde i Sinde at giøre sit Giæstebud. Krebsen kom endelig frem af sin Hule og satte sig paa Tranens Ryg; men langt borte saae den allerede Fiskene vansmægte paa det Tørre og andre Krebs krybe omkring uden at kunne finde Vand. Da den nu ei længere tvivlede om Tranens Troløshed og sin egen Død, som den dog gierne ønskede at hevne, greb den med sine Tænger fat i Tranens Strube og qvalte den. Tranen faldt da paa samme Klippe, hvor den havde baaret Fiskene hen, død ned mellem sine Lækkerbidskener.

Moral.

Lasterne blive aldrig ustraffede.

4) Braminen og Meelkrukken.

En Bramin sad paa en Aabred med en Krukke Meel, som han havde sammenbetlet. Her lagde han Raad op om at forfremme sin Lykke: dette Meel, siger han, vil jeg sælge og kiøbe mig smaa Kid, som jeg vil opføde. Naar de voxe til, avle de flere, og inden nogle Maaneder eier jeg en Flok, hvoraf jeg kan sælge nogle og kiøbe mig Kalve for, som skal voxe til og avle flere, og inden faa Aar eier jeg en Hiord af 5 til 6000. Siden bygger jeg mig et prægtigt Huus, og tager mig en smuk Kone, som skal føde mig Børn, der ligne deres Fader. Jeg iførev mig da kostbare Klæder og gaaer til Kongen, for at spaae ham af Kalenderen; men naar jeg saa kommer hiem og seer, at min Kone slaaer mine Børn, hvad skal jeg da giøre? Jeg vil prygle hende med min Stok. Forbittret greb han da Stokken og slog Potten, som han i sin Hidsighed ansaae for sin Kone, i tusinde Stykker, og nu gik hans hele Rigdom i Luften.

5) Manden, Tigeren og Ræven.

En Mand traf en Tiger i Skoven hængende fast i et Jægergarn, som anraabte ham om Hielp. Manden, der besad et tossegot Hierte, hialp Tigeren ud af Snaren. Neppe var Tigeren frie, før den, plaget af tre Dages Hunger, vilde æde sin Befrier. Hvad? skreeg Manden, er du saa utaknemmelig imod mig, som du dog skylder baade Liv og Frihed? De antoge en Ræv, som just kom gaaende, til Voldgivtsmand. Medens de, hver for sig, talede deres Sag, anstillede Ræven sig som den var døv, og siger: jeg hører ikke ret vel, mine Herrer! men viis mig, hvorledes det er gaaet til. Tigeren, som intet Ondt formodede, krøb ind igien i Garnet, og Manden vilde befrie den. Hvad har du med Tigeren at

giøre? siger Ræven, kom du og følg mig. De gik da begge bort og ønskede Tigeren en god Appetit.

§. 3.

Denne Overeenstemmelse, som da nu findes mellem Hindernes og de øvrige Asiaters, Afrikaners, Grækernes, Romernes, ja endog Skandinavernes Religionslærdomme, er vel ikke et ringe Beviis for, at de have fælles Oprindelse, endskiønt de ved første Øiekast synes at være forskiellige. Og skal man troe Hindernes Beretninger, da lader det virkeligen, som om Indien var Moder til alle Religioner og Brakmannerne sammes Opfindere.

De indbragte samme først i dette Land, hvis Lovgivere og Præster de vare; men da Rygtet om deres Viisdom udbredte sig allevegne, samledes alt til Indien, og bragte derfra deres Religionsbegreber med sig tilbage.

Samme Oprindelse har den saa almindelige Lære om Sielevandringen. Visjenu lærte den i Indien fra sig, og derfra bragte Pythagoras den tilbage med sig til Italien *). Og førend Vesterlænderne antoge den, maatte de nødvendigen først antage flere hindiske Lærdomme, hvoraf denne flød, og skyldte altsaa Brakmannerne det meste af det, de vidste.

Mange have anseet Braminerne eller Bramanerne for at nedstamme fra de navnkundige Brakmanner; men det er Navnenes Lighed, som forfører dem. Thi efter Hindernes hellige Bøger at dømme, have Braminerne ikke udbredt sig i Indien, førend Visjenu under det Navn Rama (hans fierde Forvandling) kom frem med sin Lærdom.

*) Chineserne tilstaae, at en hindisk Philosoph Xekias (formodentlig Visjenu) har tilbragt dem den Lære om Sielevandringen omtrent hundrede Aar før Christi Fødsel. Denne Xekias har undergaaet 8000 Forvandlinger, og endelig tilsidst været til under Navn Foe. (Theol. payenne T. 2. pag. 36.)

dom. Altsaa kan man gierne ansee Lamaerne, Foes Bontser, Siams Tunkins Kötsjinsjinas Bontser, Telaponerne i Pegu og Ava, Præsterne paa Ceilon, i Egypten og Grækenland som Brakmannernes Lærlinge; men nu omstunder have de neppe andre Lærlinge i Indien end Saniasserne (et Slags Munke).

§. 4.

Sammenligner man de gamle Brakmanners Lærdomme med Hindernes nuværende urimelige Fabler, saa seer man letteligen, at disse have vanslægtet fra deres Fædre, der troede paa een eneste fuldkommen og uforanderlig Gud. Men Erfaring lærer ogsaa, at saa rene Begreber om Gud ei længe kunde bevares hos noget Folk; derfor tyede man til Billeder; (ei engang Jøderne og de Christne kunde, som vi forhen have anmerket, holde sig til Guds Eenhed.)

Istedet for denne simple Lærdom opfandt de Fabler og Allegorier, som de tillagde en guddommelig Oprindelse. At Brakmannerne ei søgte at berige sig ved deres Spaadomme, deres tarvelige og eensomme Liv, deres strænge Sædelære og de haarde Bodsøvelser, de paalagde sig selv, giorde, at de bleve anseete som Viise, og deres Lærdom udbredte sig først over Asien og siden videre. Braminerne udryddede denne Sekt, og henførte al Gudsdyrkelse til de tre Hovedhandlinger: Skabelsen, Opholdelsen, og Ødelæggelsen, hvoraf bleve siden tre Guder og ligesaa mange Sekter.

Gudernes Forvandlinger ere intet andet end Erindringstegn om de Stridigheder, der ere forefaldne mellem disse tre Sekter.

I Beretningerne have de kaldet sig selv Deverkeler og deres Modstandere Rasjader; deraf er det første blevet et Almeennavn for de gode og det sidste for de onde Aander. Kæmpfer holder for, at de egyptiske Præster flygtede til Indien, da Kambyses ødelagde deres

 Templer

Templer og dræbte en stor Deel af dem, hvorhen de da fra Memphis bragte den Lære om Sielevandringen; men han feiler; thi Pythagoras havde allerede fundet denne Mening almindelig i Indien, før han kom til Egypten, hvor han endog skal være tagen til Fange af Kambyses, og efter sin Løsladelse bragte han Sielevandringssystemet til Italien *).

Dette System har desuden efter Holwell giennemgaaet mange og store Forandringer, før det blev, som Pythagoras lærte samme; hvoraf jeg slutter, at det allerede maae have været nogle Aarhundreder gammelt i Indien, før det blev forplantet derfra til Vesterlænderne.

Man maae ellers ikke undres over, at der i Hindernes ældste Bøger findes Spor til en fornuftig Religion; thi betragter man disse Bøgers utrolige Elde **), da seer man letteligen, at hvad sundt og got der findes i dem, er Rudera af den sande Religion, som Noa og hans Efterkommere vist nok have bevaret en Tidlang efter Syndfloden ***).

Saa

*) At Pythagoras blev taget til Fange af Kambyses, da han kom fra Indien til Egypten, har jeg læst i et historiskt Lexikon; men erindrer ikke hvilket, og har nu heller ikke Bayles eller noget andet ved Haanden, for at slaae det efter.

**) Holwell anfører historiske Mindesmærker, som Hinderne foregive at have om Abrahams Fader eller Farfader, om Alexander den Stores Tog til Indien o. s. v., og deres historiske Værker skal dog være langt yngre end deres hellige Bøger. Hvor langt maae disse da ikke gaae tilbage i den graa Alderdom?

***) Man seer vel, at jeg her taler som Revelist, som den, der antager de mosaiske Beretninger for sande, eftersom jeg finder, at hele Alderdommen vidner med ham og bekræfter hans Efterretninger. Kan man (hvilket jeg dog maae tilstaae

Saalænge denne endnu ikke var gandske forglemt, maatte de ogsaa være istand til at sammensætte en saadan Troesbekiendelse, som den ovenmeldte, der findes i Kandoe; men ved menneskelige Tilsætninger forfuskedes den, og hvad den ei var forvirret, det blev den, saasnart man begyndte af Hovedet at philosophere over Religionen.

Religionen er i sig selv simpel og fattelig; men alle Jordens Folkeslag have giort den indviklet og uforstaaelig ved at philosophere over den, ved at ville med Magt udgrunde, hvad Skaberen dog har fundet for got at skiule under et utilgængeligt Mørke. Den christelige Religions Dyrkere kunne ligesaa lidet frikiendes for denne Feil, som noget andet Folkeslag; men derfor kan man ikke give den christelige Religion Skyld for, at den er ubegribelig, fordi dens Dogmatiker ere det, og endnu mindre, at den er reent overflødig; thi saalænge alle Tiders Erfaring overbeviser mig om Menneskets Uformuenhed til selv at danne sig fornuftige Grundsætninger i Religionen, saa tilgive man mig, at hundrede og atter hundrede endog kultiverede hedenske Nationers Vankundighed, som taler for en Aabenbarings Nødvendighed, er mig af uendelig større Vægt, end nogle faa christelige Philosophers Paastand, der kalde en Bog, hvoraf de dog selv have al deres Viisdom, unyttig, (for ei at sige værre).

§. 5.

Den Lighed, der da findes mellem Hindernes Gudelære og alle andre bekiendte gamle Folkeslags, er vel ikke ene noget Beviis for, at Hinderne ere Opfindere deraf; thi det Modsatte er af saa mange Lærde antaget; men

staae, jeg anseer for umueligt) tydeligere, end hidtil er skeet, overbevise mig om, at Moses var en Løgner og Bedrager, da falder vel denne min Mening om en fornuftig Oldreligion før Mosetider bort af sig selv, i hvor mange Spor man end har deraf.

meget sandsynligt bliver det dog altid, naar man samler alle de Grunde, jeg haver anført for denne Mening:

1) Nemlig det Beviis, jeg ovenfor har hentet fra 1 Mos. 11.

2) At Folkevandringen her til Norden gik over Schytien eller det store Tartarie, og stod altsaa enten aldeles ikke eller først paa anden Haand i Forbindelse med Grækerne, skiønt man dog alligevel finder her i Oldtiden de samme Guder, som hos Grækerne, kun med andre Navne. Deraf sluttes, at begge disse maae have dem fra en fælles Kilde, og denne Kilde kan ikke have været Egypten; thi der er aldeles ingen Maade tænkelig, hvorledes Egypterne skulde have kunnet forplante deres Gudelære til Skandinavien; men vel at begge have den fra Indien.

3) At Vesterlænderne hentede deres Kyndskaber fra Brakmannerne og Mogerne, da derimod Historien aldrig anfører noget Beviis for, at nogen af disse to gik Vester paa for at studere.

4) Endelig, at Ingen kan hænge meer ved deres gamle Religionssystem end Hinderne, da de have ladet sig undertvinge af Mahomedanerne, uden i ringeste Maade at forandre deres Troesbekiendelse; ja de bære endog Afskye for enhver anden Religion, og Missionairerne skal ikke rose sig meget af den Fremgang, Christendommen giør i Indien, naar man undtager dem, der fra Barnsbeen opdrages af Missionairerne selv paa Europærernes Bekostning. Dette forekommer mig at være ikke saa svagt et Beviis for, at de have Religionen af sig selv og ikke fra andre. Jeg kiender blot tre saadanne Religioner, hvis Bekiendere endog under Forfølgelse og Undertrykkelse holde fast ved deres Systemer, fordi de ei have dem af noget andet Folk, men af sig selv; og disse tre ere Braminernes, Persernes, og Jødernes. Alle tre indeholde dog noget sandt og bedre, end man finder hos noget andet Folkeslag, de Christne undtagne. Mahomedanismen vil

jeg

jeg ikke tale om, da den er en Datter af den christelige Religion.

§. 6.

Her har jeg da korteligen samlet de Grunde, der have bevæget mig til at troe, at Mennesket ei kan af sig selv fatte Gud eller de guddommelige Ting; men at han dertil behøver høiere Hielp, og at denne er Aabenbaringen. Min Mening maae nu være rigtig eller ei, saa troer jeg at have samme Ret til at fremsætte den, som saa mange andre, der fremsætte forskiellige Meninger, af hvilke dog nogle maae være Paradoxer. Jeg har ei heller været dristig nok til at kalde mit Forsøg en philosophisk Afhandling, for ei at udsætte mig for den Beskyldning, at jeg tilranede mig en Titel, der ei tilkom mig, og det saa meget mere, som man i vore Dage har bragt det dertil, at Philosoph og Revelist synes at være tvende modsatte Personer. Man kunde maaskee indvende imod nogle enkelte Steder, at jeg ikke har nævnet bestemt Side, hvoraf et eller andet er anført; men derpaa tænkte jeg ikke, da jeg for omtrent ti Aar siden skrev disse Tanker op; imidlertid har jeg ofte møisommeligen maattet efterslaae de anførte Steder for at finde dem igien, og kun udeladt Sidetal ved nogle faa, som jeg tilforn har læst, uden nu at eie dem selv, hvilket Læseren vil behage at oversee. Paa at imodsiges, maae jeg nødvendig være belavet, og det skal ikke fortryde mig, naar man vil fægte med Grunde. Uartigheder venter jeg ikke, da jeg ikke har tilladt mig dem imod Nogen, der tænker anderledes end jeg; og har jeg yttret Meninger, der ere paradoxe eller ei kan holde Prøve, da belære man mig videnskabeligen, og jeg skal med al muelig Beredvillighed høre grundede Indvendinger, om jeg end ikke finder dem stærke nok til deraf at overbevises.

§. 7.

Denne Maade at gaae frem paa, som jeg i nærværende Afhandling har valgt, er i mine Tanker den rigtigste til at bevise Aabenbaringen. Vist nok kan den, som vor agtværdige Biskop Balle siger, forsvare sig selv, eller rettere, forsvares af sig selv; men der er allerede meget vundet til dens Forsvar, naar man af nogle tusinde Aars Erfaring kan bevise Menneskets Trang til den. Thi den Partiskhed, som nogle Nonrevelister vil finde deri, at den er ikke almindelig, og at den største Deel af Menneskene maae leve uden Christendom eller Jødedom, kan ligesaa fuldt anvendes paa Fornuftreligionen. Hvorfor har Nyseelænderen, Hottentotten, Eskimoeren ikke ligesaa reen og klar en Fornuft, som Nonrevelisten i Europa? Hvorfor er Religion og Moral hine en Hemmelighed og klar for denne? Hvorfor har Gud saa sparsom tildeelt hine, hvad denne har i rundeligste Overflødighed? Maae man ikke atter søge Grunden hertil i Aabenbaringen, som lærer denne, hvad hine ikke vide?

Hvad mig angaaer, da beundrer jeg Guds vise Fremgangsmaade med Menneskeslægten, at han i Verdens Barndom, før Mennesket kiendte Skrivt, talede mundtlig eller ved Engle med Mennesket, og da disse Traditioner for størstedelen havde tabt sig eller vare blevne vanskabte, gav han først en Aabenbaring afpasset efter de Tiders Tarv, og endelig tilsidst, da Mennesket var mere kultiveret og skikket til at tage derimod, en fuldkomnere, der er tilstrækkelig til at lære Mennesket, hvad han behøver at vide i denne Verden, hvor hans Kundskaber ere og blive indskrænkede inden snevre Grændser.

Dermed vil jeg ikke sige, at man jo, eftersom Kulturen stiger og Litteratursmagen forandres, ogsaa maae pynte paa det udvortes af Religionen og forandre dens Foredrag efter Tidernes Tarv; thi en Prædiken eller Religionslærebog, som var god for to Sekler siden, er det ikke nu, og dog bliver Grundvolden, hvorpaa begge bygges,

ges, den samme, blot de faae en anden Dragt, passer efter Tidernes forandrede Smag; og eftersom forstaaer at lempe Religionens Udvortes efter Tid giør man ogsaa Religionen selv yndigere, værdiger behageligere for Menneskeselskabet. Og dette er, man i vore Dage, stundom maaskee lidt for frit, arbe paa af alle Kræfter, og gid man aldrig forfeile Maal

§. 8.

Endelig tillade Nonrevelisterne mig at fremsætte følgende Spørgsmaal, som jeg haaber besvarede i d Blade med samme Anstændighed, som jeg her fremsæ dem; thi med Skieldsord, som nu omstunder saa hy gen forekomme endog i videnskabelige Værker, op Ingen, og det røber desuden ikke den bedste Sag, man skal forsvare sig med det Slags Vaaben, som taire stedse betiente sig af, naar han var i Knibe, da hvad man frembragte imod ham, hedte sottises, ni ries &c.

Spørgsmaalene ere følgende:

1) Forudsat, (hvilket hos de fleste Nonreve nu omstunder synes at være den herskende Mening det guddommelige Forsyn ikke umiddelbar har taget tager sig af Menneskeslægten, men at Skaberen ha dem her og siden overladt dem til sig selv; hvorledes svarede Menneskene sig i Begyndelsen (de være komne Børn eller voxne Mennesker paa Kloden; de bleve Børn i Forstand og Erfaring) imod de talrigere Dyr, der ingen Grund havde til at frygte for Menne Overlegenhed, saalænge de endnu ingen Prøver h havt derpaa, helst da Erfaring lærer, at de angribe Mennesket, naar han er ene og ikke i Selskab med i hvilket Tilfælde han næsten altid bliver et Ro dem? Hvad for en besynderlig stoisk Skiebne har d røvet Dyrene deres Kræfter og hindret Menneskeslæg Udryddelse, før Mennesket opfandt Vaaben til at

are sig med om Dagen og Huse til at sove trygt for Dy-
nes Overfald om Natten?

2) Hvorledes faldt Menneskene først paa at udtrykke
:res Tanker ved Ord, om Gud eller hans Sendebud
nglene ikke havde i Begyndelsen talet med dem og vant
:m til at bringe Taleorganerne i Gang *)?

Voltaire mener vel, at de i Førstningen talede sam-
en ved Gebærder, og at der efter hans sædvanlige Ødsel-
d med Sekler, forgik Aarhundreder, før Nogen fandt
ia Ord, og siden paa at sammenføie flere Ord og danne
mmenhængende Perioder; men Historien stadfæster ikke
tte: hverken Alderdommens Fabler eller Moses nævner
ogen som Opfinder af Ord, da de dog begge lægge
erke til Opfinderne af endeel andre nyttige Ting.

3) Da de faa Exempler, man har af vilde Menne-
:r, der ere opvoxne i Skovene og siden fangne, noksom
vise, at Mennesket er uden Opdragelse ligesaa vildt
ufornuftigt et Dyr, som ethvert andet, ligesom de vilde
yr omvendt kan imodtage en vis Grad af Sædelighed
d at omgaaes Mennesket; hvem gav da Mennesket først
ædelighed? Skylder han maaskee Tigere og Pantere sin
:ste Opdragelse, eller er det ikke høist rimeligt, at Gud
r, som Moses beretter, selv eller ved Engle underviist
første Mennesker?

4) Hvorledes faldt Mennesket først paa at gjøre sig
:greber om Gud, dersom det aldeles ingen Forkundska-
: havde om ham?

„ Du ønsker at vide, hvad Gud og Guddommeligt er,
„ (siger Maximus Tyrius) men hvem skal kunne for-
„ klare dig det?"

5)

) Rabbinerne have en Tradition saa lydende:
„ Da det første Menneske var skabt, satte den hellige, vel-
„ signede Gud ham i Paradiis, og en Engel kom ned,
„ som underviiste ham og skrev ham en Bog, og gav ham
„ en Advarsel og en Underretning om enhver Ting."
See Eisenmengers entdekt. Judenthum. 2 Th. p. 676.

5) Dersom dette imidlertid var hans egen Opdagelse, hvorfor blev han ikke staaende ved denne første Tingenes Grundaarsag, istedet for at han med den voxende Kultur stedse har antaget nye Guder?

Eller dersom Guds Enhed er saa haandgribelig en Sandhed for Fornuften, som man foregiver, hvorfor have Jøderne, som denne Sandhed dog var saa dybt indprentet, havt Møie med at beholde den, og Christne i halvandet tusinde Aar været Billeddyrkere? (En Anmerkning, som allerede Meiners for mig har giort).

6) Hvor faldt den Tanke nogen Dødelig ind, at Mennesket bestaaer, foruden det forgængelige Legeme, ogsaa af en uforgængelig Siel, der fortsætter sit Liv, endog efterat den ved Legemets Død ei længer kan virke giennem de udvortes Sandser? Thi de sædvanlige Grunde, hvoraf Metaphysikerne betiene sig, for at bevise, at Tanken og Hukommelsen ei ligge i Materien, følgeligen at der maae være et ulegemligt, eller som man kalder det, et aandeligt, med Fornuft begavet Væsen forenet med Legemet, som indeholder begge disse med endnu flere Attributer, disse Grunde ere deels saa høie og vanskelige at begribe, at faa Ulærde fatte dem, deels giendrive disse spekulative Hoveder sig selv, naar de blot tillægge Dyrene Drivter uden fornuftig Siel. Thi at Dyrene baade tænke, giøre sig Forestillinger og erindre forbigangne Tildragelser, kan kiende Mennesker og Dyr igien, som de have seet før, er vel alt for bekiendt, til at det behøver Beviis.

Drømme bevise, efter Philosophernes Mening, at Sielen virker, skiønt utydeligen, uden Legemet, og man veed af Erfaring, at Hunde og maaskee flere Dyrearter drømme.

Naar Hunden stiæler et Stykke Kiød i Kiøkkenet, gaaer hen, begraver det, kommer tilbage og logrer for sin Herre, som om den vilde bevidne sin gode Samvittighed, røber dette ikke Overlæg, udtænkt Plan?

Naar

Naar den skjælver ved at høre sin Herre kalde i en fors bittret Tone, røber det ikke Skiønnekraft eller ond Samvittighed? Kan da nu Dyret uden fornufstig Siel udøve det samme, som man hos Mennesket kalder en fornuftig Siels Virkninger, hvad behøver man da at tillægge Mennesket fornuftig Siel meer end Dyrene? Vil Materialisten ikke stedse søge Menneskets Fortrin for Dyrene i en finere Organisation?

Naar Voltaire derfor sætter sig hen i Naturmennes skets Sted, som lever uden Aabenbaring og Traditioner, finder han (og jeg synes, med god Grund) denne Lærdom om Sielen og sammes fortsatte Liv efter Legemets Død høist urimelig; denne samme Lærdom, som man nu omstunder finder saa ligefrem uden dyb Grandskning! Hvad mig angaaer, da maae jeg reent ud tilstaae, at naar man betager mig Aabenbaringens Løvter om et tilkommende Liv, seer jeg Intet, Intet, der kan engang give mig Anledning til at haabe det; tvertimod for min Fornuft, overladt til sig selv, forekommer det urimeligt, at Skaberen skulde berøve mig det nærværende Liv, for siden at skiænke mig et andet, værre eller bedre; men naar Aabenbaringen lover mig det, da er jeg forvisset derom, og gaaer, uden Frygt for at tilintetgiøres, Døden i Møde, hvilket Plato maaskee ogsaa giorde, men Cis cero ikke, og vel tusinde Hedninger med ham ligesaa lidet.

7) Er det at blive Sandheden troe, naar Nonreves listerne eenstemmigen udraabe Hebræerne for det dummeste, stupideste Folk paa Kloden *)?

Fors

*) „Les Juifs etoient parmi les Egyptiens ce, que sont à peu près les Negres dans nos colonies. Soit l'effet d'un mauvais naturel, soit que l'esclavage accablant, sous lequel vivoient les Juifs, les eut entierement degradès, c'etoit de tous les peuples le plus stupide et le plus empatè d'ignorance et de superstition. Il joignoit à ces meprisables qualitès, une mal-

Fortiener et Folk at behandles saaledes, som har fremviist Prøver paa Færdighed i Lovgivning, i Historie, Moral, Veltalenhed, Digte-, Bygnings- og Befæstnings-konsten? Vidner ikke selv deres Mischna, Gemara, Kabbala om en ligesaa dyb Sindrighed, som Zendavesta eller Braminernes hellige Bøger? Men sæt, at Nonrevelisterne have Ret, arbeide de ikke da just for Aabenbaringen, i det de vil nedbryde den? Naar saae man Religioner som den jødiske og christelige udtænkte af raae Folkeslag? Maae disse to Religioner da ikke forskrive sig fra høiere end blot simple hebraiske Hierner?

8) Ifald Gud aldrig har aabenbaret Mennesket sin Villie, men overladt til ham selv at handle, som Erfaring raader eller kuner tilskynde ham, kan der da være det, man kalder Synd eller moralskt Onde i Verden? Kan Mennesket overtræde Guds Villie, naar han ikke kiender den? Kan han kræves til Regnskab for sine Handlinger, naar han ingen fast Norm har at indrette dem efter? Thi Erfaring lærer dog vel, at den saa kaldte Naturens Lov er høist usikker og ubestemt, da ethvert Menneske kan forklare den paa sin Maade. Beviser ikke Erfaring noksom, at hvad et Folk har anseet for tilladeligt; har været Synd hos et andet? Hvad en Fornuftprædikant har lært, har en anden modsagt?

Nec Natura potest justo secernere iniqvum.

Horat.

9) Endelig det sidste og vigtigste Spørgsmaal, som jeg endnu ikke erindrer mig at være giort Nonrevelisterne

malpropreté plus que Cynique et etoit essentiellement pauvre et paresseux?"

Saaledes hedder det i en Bog, kaldet la fausseté des miracles, og dette snakke Deisterne gierne efter, uden dog ligefrem at kunne bevise det. At et Par romerske Skribentere beskyldte Jøderne for Overtroe, vil vel Enhver lee ad, der veed, at hele Jordens Overtroe var concentreret i Rom.

sterne directe, og som dog vel er Grunden, hvorpaa deres hele Lærebygning staaer eller falder:

Har en Europæer, (som dog vel Ingen vil kalde i Tvivl) hentet al sin Religionskundskab i Bibelen, og veed Intet uden det, han har lært af den, hvad Adkomst har han da til med saadan apodiktisk Vished at paastaae, hans Fornuft kan ene lære ham alt dette, da han dog hverken med egen eller nogen anden Dødeligs Erfaring kan gotgiøre sin Paastand?

Bør man ikke, naar man vil høre en kompetent Dommer, hente ham fra Nyholland, fra det indre Afrika eller Amerika? Og naar en saadan tilstaaer ved egen Grublen at have udfundet Læren om Gud, om Sielen og dennes vedvarende Liv efter Døden (Moralen kan man skiænke ham) med den Tydelighed, at der ikke levnedes ham ringeste Tvivl om nogen af disse tre Dele, og han ligeledes kan giøre Enhver anden dem ligesaa begribelige, da bliver en guddommelig Aabenbaring vel unødvendig; men før, saavidt jeg skiønner, ikke.

C***,
Religionslærer i Danmark.

VI.

Forsøg af en historisk Udvikling om de Aarsager og Foranledninger, hvorved Dogmatiken i den protestantiske Deel af Tydskland i den sidste halve Deel af nærværende Aarhundrede har faaet en nye Skikkelse.

Allerede et flygtigt Blik paa Dogmatikens Tilstand og Forandringer lærer, at denne Videnskab i den sidste halve Deel af nærværende Aarhundrede blant de tydske Protestanter

stanter har faaet en ganske anden Skikkelse, end den endnu havde i den første halve Deel af dette Aarhundrede. Den største Deel af de protestantiske Theologer har enten ganske ladet det af Forfædrene arvede dogmatiske System fare, eller i de enkelte Dogmers Udførelse og Fremsættelse saa meget omsmeltet det, at de ældre Theologer, om de stode op fra de Døde, vist ikke mere vilde vedkiende det for deres. Ja endog de tænkende Theologer, der holde fast ved de ældre Forestillingsmaader og forsvare samme — om mystiske Sværmere og uvidende og tankeløse Eftersnakkere tales her ikke — have dog seet sig nødte til at give mange af disse Forestillingsmaader en nye Vending, eller en forandret Bestemmelse, og tillige saa meget at formindske Dommen om enkelte Dogmers Vigtighed, at deres Yttrelser kun for halvtrediesindstyve Aar siden neppe vilde være blevne anseete for rettroende.

Hvad der giør vor Tidsalders Forskiel fra den foregaaende meest paafaldende, er den ganske anden Aand, der nu hviler paa Dogmatikens Behandling. Før herskede overalt Stræben efter Eensformighed og en synlig Engstelighed for ikke at fierne sig fra det engang indførte Lærebegreb; nu hersker derimod blant Dogmatikerne en Uenighed, der ikke blot strækker sig over enkelte Læreartikler, eller det Heles Indklædning, men som og strækker sig til de første Principer, og næsten synes den Attraae, at omstyrte det Gamle, eller at støbe det i nye Former, at blive ligesaa almindelig, som før Bestræbelsen at holde fast ved det Gamle, var almindelig. Hos de ældre Systematiker seer man med Forundring, med hvilken Fasthed de vare overbeviiste om alle store og smaa Punkter i deres System. Enhver Sætning, som deres Kirke paastaaer, er dem med alle dens Bibestemmelser unægtelig vis, alle Modstandernes Indvendinger have intet at sige, og deres hele Lærebygning er i deres Øine en fast sammenhængende Kiæde, hvor det ene Led nøie er forenet med det andet. Hvor ofte tilstaaer derimod den

nyere Dogmatik! at mange før gieldende Sætninger ere problematiske. Paa mange Steder, hvor de ældre talede med en afgiørende Vished, lader den det beroe med et forsigtigt non liquet, og kan ikke nægte, at den endnu ikke er modnet til et tilfredsstillende conseqvent System.

Vel har Dogmatiken været bestandige Forandringer underkastet; men en Forandring af en saadan Omfang og med en saadan Pludselighed iværksat, uden at den dog har affstedkommet en formelig Skilsmisse i affondrede Partier, er eneste i sit Slags. Man studser ved den Betragtning, at den theologiske Tænkemaade i den første og sidste Halvdeel af dette Aarhundrede ved en saa hastig Overgang og dog uden Voldsomhed er bleven sig saa ulig. Men ligesom ved alle store og pludselig paafulgte Forandringer den flygtige Jagttager sættes i Forbavselse ved det uventede Udfald, den opmerksomme Grandsker derimod opleder de dybere liggende Aarsager, og derved tillige finder det, der synes overordentligt, meget let forklarligt: saa er her just samme Tilfælde. Førend Dogmatikens nuværende Forandring vare allehaande Begivenheder gangne forud, der tiente til Forberedelse, og stemte Gemytterne for den, uagtet man i Begyndelsen ikke anede de Følger, som disse Begivenheder droge efter sig. Paa denne Maade banedes Veien umerkelig for en nye Theologie, indtil flere Aarsager forenede sig til virkelig at fremvirke den; og hertil kom endnu nogle udvortes Omstændigheder, hvorved Virkningen af hine Aarsager blev begunstiget og fremmet. En gammel Bygning faaer efterhaanden Rifter, der i Begyndelsen neppe merkes eller dog let skiules, dens Fundamenter rystes og undergraves, dens Sammenføininger opløses uformerkt, og et heftigt Vindstød styrter den endelig pludselig tilsammen. Paa en lignende Maade blev vel det ældre System i kort Tid styrtet omkuld, men at dette Foretagende fik Fremgang og Held, dertil maatte flere sammenvirkende Aarsager, der alle

allerede før existerede, og flere lykkelige Omstændigheders Sammenstøden bidrage.

Et fuldstændigt Malerie af Dogmatikens nye Revolution, dens Forberedelser, Aarsager og Virkninger vilde vist være meget interessant, og for selve Dogmatikens Bearbeidelse meget vigtig; men hidtil er endnu ikke et Forsøg giort dertil. For Aaret 1788 udsatte vel Directionen for den algemeine litter. Zeit. en Priis for det Spørgsmaal: „hvilke ere de Forandringer, der i nærværende Aarhundrede, især i sammes sidste Halvdeel, ere giorte i at fremsætte Protestanternes dogmatiske Læresbegreb i Tydskland? Hvorledes er det ved nærmere Bestemmelse af Læresætningerne, ved strængere Bedømmelse af Beviserne, ved nøiere Afpasning af enkelte Dogmers Vigtighed, endelig ved bestemtere Adskillen imellem Religion og Theologie giort brugbarere? Og hvad har Philosophie, Sprogkundskab og Historie hver for sig bidraget til denne Forbedring?“ Til Besvarelsen af dette Spørgsmaal indkom ikke mere end to Skripter; men da ingen af dem opfyldte Hovedbetingelsen af en historisk beviist Undersøgelse, fik ingen af dem Prisen. Opgaven syntes imidlertid at have foranlediget et lidet Skrivt: Erzählung und Beurtheilung der wichtigsten Veränderungen, die vorzüglich in der zweiten Hälfte des gegenwärtigen Jahrhunderts in der gelehrten Darstellung des dogmatischen Lehrbegrifs der Protestanten in Deutschland gemacht worden sind. Halle 1790; hvor nok Lærepunkterne, hvori de nye Theologer afvige fra de ældre, skiønt ikke fuldstændig, optælles, og ogsaa Aarsagerne til disse Afvigelser S. 93—106 fremsættes. Men den sidste Undersøgelse bliver saa meget staaende ved det Almindelige, og forbigaaer saa mange betydende medvirkende Omstændigheder, at man umuelig kan finde sig tilfredsstillet. Forfatterne til det 18de Aarhundredes Kirkehistorie von Einem og Schlegel

have ikke talt et Ord om denne vigtige Punkt, og lade sig nøie med at tælle Stridighederne, der ere blevne førte imellem det ældre Systems Forsvarere og Modstandere. Ogsaa i det med Flid udarbeidede, men ikke pragmatisk udførte Versuch einer Geschichte der verschiednen Lehrarten der christlichen Glaubenswahrheiten von Heinrich. Leipzig 1790. er ikke giort videre, end at de nyere Systemer og Compendier ere opregnede. Om endog Forfatteren ved sine dogmatiske Overbeviisninger blev afholdt fra at lade de nyere Theologers Bestræbelser vederfares Ret, saa havde dog Kilderne, hvoraf den nyere Theologie havde sin Oprindelse, fortient en Anmeldelse. Dog maaskee er Tiden endnu ikke kommen, hvor en fuldstændig pragmatisk og upartisk Historie om den nye Revolution i Dogmatiken kunde skrives. Først Efterverdenen vil fordomsfri kunne fremsætte og rigtig værdige den nyere Dogmatiks Oprindelse, Fremgang og Fortieneste. Derfor lader jeg mig nøie med at give en kort Indhold af Aarsagerne og Omstændighederne, ved hvilke Dogmatiken har faaet en nye Skikkelse, og efter denne Erklæring om min Hensigt vil Ingen her vente en Fortegnelse af de til den nyere Theologies Fremme udkomne Skrivter, eller og en Beskrivelse af Forandringerne i enkelte Dogmer.

For at kiende de nye Forandringer af deres Kilder, maae vi stige op til Dogmatikens tidligere Tilstand. Denne Videnskab havde ikke længe efter Reformationen faaet sin faste Form hos Protestanterne. Luther havde udarbeidet næsten alle Materierne dertil i sine talrige Skrivter, og Melanchton opbyggede i sine berømte locis communibus det første protestantiske System som et vedvarende Mindesmerke om Forfatterens Lærdom, Beskiedenhed og Varsomhed. Ligesom Melanchton uophørlig stræbde at rette og berigtige dette Værk, saa var det ham meget imod, at der skulde fastsættes en uforanderlig dogmatisk Læreform. Dog dannede samme sig ved de

theo-

theologiske Stridigheder, der bleve førte med saa megen Heftighed i den sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede, og den fik ved formula concordiæ og det saa kaldte kryptokalvinistiske Parties Undertrykkelse, med hvilket Melanchtons friere Læremaade gik til Grunde, sin fuldkomne Stadfæstelse. Det den Gang opreiste System var deels bygget af det Skrammel af den theologiske Dogmatik, som Luther ikke havde bortkastet, deels af de Modsætninger, som Luther opreiste imod den katholske Kirke, og af de Bestemmelser, som de efter Luthers Død blant de lutherske Theologer opkomne Stridigheder havde foranlediget; det stod med den daværende Tilstand af Exegesen og de øvrige theologiske Kundskaber i et nøie Forhold, og det var efter hiin Tids Omstændigheder næsten ganske udført fra en polemisk Synspunkt. Dette System, saaledes som Leonhard Hutter og Andre havde udviklet det, blev anseet for ufraveigeligt, og i enhver Theologiens Lærling blev omhyggelig den Overbeviisning vakket og fødet, at de i hans Kirke indførte Forestillingsmaade vare de eneste rigtige og allene bibelske, og den Tillid, hvormed Lærerne talede, den Haardhed, hvormed de bedømte alle anderledes Tænkende, tillod hos deres Disciple ikke den ringeste Anelse, at Et og Andet dog vel var anderledes, eller dog ikke saa afgiort, som man forestillede det. Paa denne Maade kunde og maatte Lærebegrebet blive arveligt og uforandret fra den ene Tidsalder til den anden. Der var heller ikke Mangel paa ivrige Vægtere, der laae paa Luur, og vidste at sætte endog den mindste Fravigelse i et forhadt Lys. Saaledes havde det indførte System to stærke Bolværker, nemlig den tidlige Tilvænnelse at ansee det for det ene rigtige, og den Frygt, for den mindste Forandrings Skyld at blive brændemerket som en Forfalsker af den rene evangeliske Lære. Der hørte virkelig ingen ringe Grad af Aandskraft til at antaste et saa stærkt forsvaret Lærebegreb.

Dog frembragde det syttende Aarhundrede en Theolog, der havde til Hensigt at reformere Theologien, og der under heldigere Omstændigheder maaskee og havde giort det. Georg Calixtus, Professor i Helmstädt, udmerkede sig blant sine Jevntidige ved en udbredt Lærdom; endnu mere opløftede han sig ved en liberal Tænkemaade, hvortil især den historiske Theologies Studium, hvori han besad fortrinlig Styrke, havde ført ham. Istedet for at andre Theologer søgde at befæste et stort Svælg imellem deres Kirkepartie og ethvert andet, og kun i Luthers Lære saae den eneste muelige Vei til Salighed, og i ethvert andet Lærebegreb en sieleforbærvelig Afvei, vovede Calixtus at fælde mildere Domme om de Reformerte og endog Katholske, ja ogsaa at anbefale Andre det samme. Han vovede den den Gang vist dristige Paastand, at man ikke kunde nægte dem Saligheden, der antoge den apostoliske Troesbekiendelse, og indrettede deres Levnet overeenstemmende med Jesu Forskrivter. Ikke mindre paafaldende var en anden Paastand, der tillige karakteriserer ham som en frimodig Exeget, at Treenighedens Hemmelighed ikke kunde bevises af det gamle Testament.

Det var en Lykke for Calixtus, at han levede paa et Universitet, hvor formula condordiæ ikke gieldte, og hvor der overalt herskede en mere moderat Tænkemaade. Desto heftigere Angreb havde han imidlertid at udstaae af Fremmede. De Wittenbergske Theologer i Særdeleshed, der som Luthers Efterfølgere tilegnede sig en særdeles Ret til at vaage over enhver Punkt i den rene evangeliske Troe, anfaldt med den største Heftighed den Mand, der, efter deres Mening, vilde giøre Menneskene ligegyldige for Religionernes Forskiellighed, og derved fremvirke en farlig Religionsblanderie. Den heftigste iblant dem, Abraham Calov, saae med Glæde en stor Mark aabnet for sig, hvor han i fuldt Maal kunde udvikle sine polemiske Talenter og sin Konst i at udruge luwske Beskyldninger

og

og Fordreielser. Dog opnaaede Wittenbergerne deres Hensigt kun halv. Calixtus blev rigtig nok ved den hede Kamp, hvori de havde ført ham, afholdt fra at udføre mange Forbedringer i det theologiske Lærebgreb, som han sandsynligviis ellers vilde have foretaget sig. Men deres Yndlingsplan, at paanøde den lutherske Kirke en nye symbolisk Bog, og derved for stedse at bevare den for den calixtinske Gift, slog dem til deres største Harme feil. Ogsaa fandt Calixtus's Ideer hos en og anden rolig tænkende Theolog Bifald, skiønt disse kun vovede med Varsomhed at yttre sig derom, og endnu mindre at gaae videre.

Calixtus havde den lærde Religionsvidenskabs Forbedring til Hensigt; men endnu i samme Aarhundred traadte en Reformator frem, der meest havde Hensyn til Religionens populære Foredrag, skiønt hans Bestræbelser dog og havde Hensyn til sammes lærde Behandling. Philip Jakob Spener, ærværdig ved sin retskafne Character og Varme for Religiøsitet, og udrustet med en mere end den Gang sædvanlig Lærdom, indsaae med inderlig Bedrøvelse, hvor meget hans Tids Theologie var udartet. En i tør skolastisk Form afhandlet Dogmatik, belæsset med en tung Terminologie, med unødvendige Spidsfindigheder og med polemiske Udfald mod Katholiker, Reformerte, Socinianer, kunde — det sagde hans sunde Menneskeforstand ham — umuelig være beqvem til at danne værdige Folkelærere og at fremme den praktiske Christendom. Den den Gang saa sædvanlige Forsømmelse af Bibelens Studium og Moral syntes ham med Rette at have de skadeligste Følger. Dreven af denne Overbeviisning dadlede han med Frimodighed og Eftertryk Universiteternes og Underviisningsanstalternes Mangler i Almindelighed, Religionslærernes ufrugtbare Foredrag, og sine Samtidiges Tilbøielighed til at agte Dogmernes Reenhed høiere og ivrigere at indskærpe samme, end Vandelens Reenhed. Med Alvorlighed og Iver an-

anbefalede han Bibelens omhyggelige Studium, og drev tillige paa, at man i Religionen, med Tilsidesættelse af alle mørke og unyttige Spidsfindigheder, fortrinlig skulde holde sig til det Praktiske, som til Hovedsagen. Den øiensynlige Rigtighed af flere hans Klager og Anmerkninger, Rygtet af en ulastelig Retskaffenhed, han stod i, og den Anseelse, hans vigtige Embeder gave ham, forskaffede hans Formaninger en udbredt Virksomhed. Mange, der med ubekymret Dorskhed hidtil mekanisk havde fulgt Religionsforedragets Methode, vaagnede ved Speners Tilraab af deres Slummer, og indsaae Nødvendigheden af at fremsætte Religionssandhederne paa en forstaaeligere og almeennyttigere Maade. Dog manglede Spener heller ikke paa Modstandere. De Wittenbergske Theologer, der saa heftig havde bestridet den lærde Calixtus, lode og nu, endnu ved andre udvortes Foranledninger forbittrede mod Spener, deres hele Hidsighed bryde løs. Spener, der beklagede den lutherske Kirkes Forfald, vilde de gierne have anseet som dens Forræder; gierne havde de villet bringe ham, der nedværdigede deres Formulartheologie, i det almindelige Rygte for Kiætterie; men deres Anklage fandt kun Gehør hos Faa. De pietistiske Grundsætninger, som man af Spot kaldte dem, udbredte sig stedse videre, og der blev endog oprettet en egen Planteskole for dem. Theologiens Lærere paa det nye stiftede Universitet Halle, Franke, Breithaupt og Flere vare besielede af samme Aand og Iver for den praktiske Christendom, som Spener, skiønt de ikke naaede ham i Lærdom. Uagtet de bleve det hidtil værende lutherske System ganske troe, saa indførte de dog en ganske forandret Læremaade, og dannede deres talrige Disciple paa en anden Maade, end man hidtil var vant til. Man kan vist nok dadle meget ved denne hallliske Skole, som den den Gang var. Den heldte til Pietisterie (Frömmeley), eller begunstigede dog den Tilbøielighed, at sætte en overmaade stor Værd paa stærke Følelser og udvortes fromme Gebærder. Den forsømte

so

følide Kundskaber, og især var Philosophien ikke dens S
Fordi den satte sin Hæder i bestandig at tale med B
lens Ord, vante den sig til et billedligt Foredrag,
før frembragde mørke Følelser, end rigtige Kundska
og i hvilket ofte en stor Ubestemthed i Begreberne ski
sig. Men den forskaffede sig derimod fra andre S
unægtelige Fortienester. Ved den blev Bibelens Stud
dog mere efter en ascetisk end hermeneutisk Synsp
bragt i Veiret, den bestandige Vedhængen ved theolo
Formeler og ufrugtbare Spekulationer svækket, Iver
den virksomme Gudfrygtighed, der formedelst den æn
lige Sorg for Rettroenhed næsten var bleven kold, a
oplivet. Den tilkommer ogsaa den Roes, at have
bredt og fremmet en nøiere Adskillelse af Theologien
den populære Religionslære.

Speners hallisle Tilhængere fik og fortiente den
del, at de for meget nedsatte og forsømte den egen
theologiske Lærdom. En af deres Venner, Joh
Franz Buddæus, der som Theolog blev berøm
Jena, kunde man ikke giøre denne Bebreidelse. Han
sad en udbredt Belæsenhed, megen Bekiendtskab med
Tids Litteratur og Philosophie, og tillige Moderatio
Fredsommelighed. Dogmatiken fremsatte han læsel
og simplere, end hans Samtidige og Forgængere, t
beriget med mange lærde Anmerkninger, og hans S
torde nok af alle være det brugbareste til at lær
kiende den Skikkelse, som Dogmatiken havde før den
Forandring. Uagtet Buddæus nøie holdt sig til
gamle System, og man endog bliver en vis Ængsteli
vaer hos ham, endog i Smaating hellere at følge
mede Førere, end gaae ene, saa dømte han dog mi
om mangen Stridspunkt, bragde historiske og littera
Kundskaber i Omløb, og søgde at fierne allehaande u
tige Terminologier og tomme Spekulationer.

Tilligemed Buddæus levede Christopher M
thæus Pfaff, og erhvervede sig lignende Fortien

De fleste af de daværende Theologer havde blot vant sig til deres Systems snevre Synskreds, og derfor vare de blevne ubeqvemme til at flytte sig ind i Andres Ideerække, hvis Meninger de altsaa stedse kun ansaae og bedømte fra deres eget Systems Synspunkt. De havde fra Ungdommen af kun tænkt paa Religionssandhederne i den Sammenhæng, i hvilken den lutherske Dogmatik fremstillede dem, og derved saaledes sammenvævet denne med deres hele Tankegang, at enhver fravigende Forestillingsmaade syntes dem at være en Frugt af Sandhedshad og Ondskab. Deraf fremkom den Haardhed, hvormed de dømte om alle andre Religionspartier, og den Ildiver, hvormed de forsvarede enhver endog den mindste Bestanddeel af deres Lærebygning. Pfaff derimod havde giort store Reiser, og hans Bekiendtskab med Lærde af allehaande Religionspartier havde forskaffet ham et friere Blik og en mere moderat Tænkemaade, der hos ham ved hans store Litteraturkundskab og det flittige Studium af Kirkehistorien endnu blev forøget. Han giorde sig Umage for at stifte Fred imellem begge protestantiske Kirker, men fandt ved sine Foreningsplaner heftig Modsigelse. Angaaende Theologiens Tilstand til hans Tid tillod han sig meget frimodige og treffende Anmerkninger. Bitter dadlede han den slaviske Sektaand, hvormed man hængde fast ved sine Læreres og Forgængeres Udsagn, og strax, saasnart man saae nogen i ringeste Maade at afvige fra den sædvanlige Vei, saa ængstelig bævede, som om Hannibal var for Portene og den hele Troe stod i Fare. Hvit yttrede han sin Mishag over, at man, istedet for at holde sig fast ved Bibelens simple Lærdomme, tillagde enkelte Læreres skolastiske Spidsfindigheder den høieste Vigtighed, og derfor saa efterladende fremsatte Christendommens praktiske Grundsandheder. Ligeledes dadlede han de tvungne, efter en fastsat Troens Analogie dannede og med Typer belæssede Bibelfortolkninger, Tilsidesættelsen af historiske og litterariske Kundskaber, og endelig

lig Polemikens eensidige og ubillige Behandling, da man tillægger Modstanderne Læresætninger og Følgeslutninger, som de selv ikke havde tænkt paa, eller som vare udrevne af Sammenhængen, og hvorved man kun beskæftigede sig med Ordstrid og Personaliteter. I sin Dogmatik, hvormed han forenede Moralen, forsøger Pfaff virkelig at undgaae de Feil, som han havde dadlet hos Andre. Man finder i den mange unødvendige Spørgsmaale og Undersøgelser afskaffede, Vigtigheden af Dogmerne nøiere bestemt, allehaande Ordstridigheder opdagede, andre Religionspartier billigere bedømte, og mange historiske og litterariske Anmerkninger indstrøet.

Alle disse hidtil nævnte Theologer bidroge til at forberede en Forandring i Dogmatikens Lærebegreb og Læremaade, skiønt de langt fra ikke havde samme til Hensigt i den Omfang, som siden skede; men, hvis de blot havde anet sligt, med Forbavselse vilde have bævet tilbage derfor. Ved Spener og hans Tilhængere blev den skolastiske Form af Dogmerne forkastet som undværlig og skadelig. Ved Calixtus, Buddæus og Pfaff udbrededes lærdere Kundskaber, friere og billigere Domme. Til disse Forberedelser kom endnu den Wolfiske Philosophie. Christian Wolf, Professor i Halle, gik over fra Mathematiken til Philosophien, og anvendte den førstes demonstrative Læremaade paa den sidste. Allerede for ham havde Leibnitz, der forenede den meest indtrængende Skarpsindighed med den meest udbredte Lærdom, beriget Philosophiens Mark med en Mængde nye Opdagelser, opfundet nye Ideer, eller fremdraget gamle af Forglemmelse, og sat dem i et nyt Lys. Ogsaa havde han giort skarpsindige Forsøg paa at vise flere christelige Dogmers Harmonie med Fornuftens Principer, og i sin Theodicee giort sig Umage for at løse den skeptiske Bayles dristige Tvivl mod Forsynet. Wolf forenede de enkelte Ideer, som Leibnitz adspredt havde foredraget i sine Skrivter, og sammensatte deraf et nyt philosophisk System, der ved Grun-

dighed

Nyhed og nøie Sammenhæng i alle dets Dele udmerkede sig fra alle de forrige. Men paa Theologerne i Halle giorde denne i deres Midte optrædende Philosophie et meget modbydeligt Indtryk. Vante til at ansee Philosophien som Religionens Fordærverske, uduelige til at trænge ind i den Wolfiske Lærebygnings Aand, ved nogle dem fremmed og anstødelig klingende Sætninger i samme opbragte, og maaskee endog tilskyndte ved nogle Biaarsager, anklagede de det Wolfiske System for de største Vildfarelser. De saae i samme Veien banet til Ligegyldighed mod Religionen og til Atheismus, og hvilede ikke, før end Stifteren blev forviist Halle, ja de preussiske Stater. Men Stifterens Ulykke blev Systemets Triumph; det tildrog sig det halve Europas Opmerksomhed, og gav sine Tilhængere den levende Enthusiasmus, som Undertrykkelsen altid ufeilbarlig frembringer. Fra nu af vare alle Modstanderes Bestræbelser for svage til at standse den Wolfiske Philosophies Fremgang; den blev herskende paa Universiteterne, og ogsaa overført paa Theologien. Naar dens Modstandere af den havde frygtet Farer for Religionen, saa vare derimod dens Venner ivrige i at erklære den for den stærkeste Støtte for den christelige Troe, og at anprise den som et Tøihuus, hvori fandtes uovervindelige Vaaben til at bestride Vantroen. Carpov og Reusch troede at vise Dogmatiken den største Tieneste, naar de indklædte samme efter den mathematiske Methode. De haabede ved Mathematikens Form ogsaa at meddele den denne Videnskabs Evidents. Ogsaa andre Mænd af stor Anseelse benyttede den halliske Verdsligviises Grundsætninger ved hver Leilighed, dog med mere Moderation, som Reinbeck i hans Betrachtungen über die augsburgische Confession, og Flere. Den med den Wolfiske Philosophie amalgamerte Theologie ansaaes nu for den ene rigtige, og blev endog ofte indført i Almueundervüisningen. Imidlertid traf dog i Begyndelsen den hele Forandring næsten allene Dogmatikens Form

imens

imens man lod dens Materie næsten gandske blive urørt. Nogle Begreber bleve anderledes forklarede, nogle Beviser bortkastede og med andre ombyttede, Wolfs Konstsprog antaget. I øvrigt blev man det gamle Lærebegreb troe. Og da den Wertheimer Bibeloversætter, en ivrig Discipel af den Wolfiske Skole, giorde Forsøg paa at bortforklare nogle Spaadomme om Messias af første Mosebog, blev han med almindelig Afskye erklæret for en Uchristen. De fleste Wolfianer troede ikke nok at kunne bortfierne Mistanken af en lignende Tænkemaade fra sig, og nogle giorde endog Forsøg paa, af philosophiske Grundsætninger at demonstrere Theologiens Mysterier.

Men saa lidet den Wolfiske Philosophie i Begyndelsen syntes at forkynde en Forandring i det dogmatiske System; saa var det dog fortrinligen den, der lagde Grund dertil. Den vækkede Eftertankens Aand hos Theologerne, der vist nok en Tidlang lod sig nøie med en nye Anordning og Fremsættelse af de hidtil sædvanlige Begreber, men siden og maatte føre til en nøiere Undersøgelse af Begreberne selv. Den gav Anledning til en før ubekiendt Bestemthed, Grundighed og systematisk Orden, og en Consequents i at slutte, hvorved nødvendig det Ugrundige i mange hidtil gieldende Sætninger maatte opdages. Skiønt den hos Mange foranledigede Forsømmelse i exegetiske og historiske Studeringer, og ved sin Demonstrere-syge tiltrak nogle af sine Tilhængere, der vilde behandle alle christelige Dogmer som demonstrationsbeqvemme Fornuftsandheder, grundet Dadel; saa forskaffede den derimod Fornuften langt større Rettigheder i Religionssager, end de foregaaende Theologer havde villet indrømme den; den lærte at tænke, dømme, prøve, og opvakte den menneskelige Aand af den uvirksomme Slummer, hvori den saa let blander Drømme med Sandheder og lader Autoriteter gielde for Beviser; en Fordeel, der langt overgik hiin Skade, der desuden kun kunde være en Tidlang. I Begyndelsen giorde den vel af disse nye

tils

tilkæmpede Fornuftrettigheder kun en varsom Brug. Den lempede sig ganske efter Kirkesystemet. Den forlangde kun at taales; og dette blev den neppe tilstaaet med det Løvte, ei allene ikke at skade hiint System, men og at forsvare det desto skarpere. Man søgde altsaa at sætte begge i Harmonie med hinanden, og vidste konstig nok at afrunde eller skiule Kanterne, hvor de stødte sammen. Men denne Ængstelighed for ikke at bringe Philosophien i Collision med det dogmatiske System, tabde sig efterhaanden, saasnart hiin havde opnaaet en almindelig og fast Existents. Man fulgde nu de philosophiske Principer, uden længer ved en frygtelig Ængstelighed at lade sig lænke, og fandt sig ved dem snart ført til Resultater, der stode med nogle af de hidtil antagne Dogmer i en aabenbar Modsigelse. Saaledes holdt man sig f. Ex. overbeviist om, at Begrebet om Guds Retfærdighed, som en ved Viisdom styret Godhed, ophævede Forestillingerne om en Fyldestgiørelse i Andres Sted og om evige Straffe. Man tog ikke i Betænkning, med Frimodighed at opdage disse og lignende Modsigelser, og ved saadanne Collisioner at give en nye Philosophie Fortrin for en gammel Dogmatik. Paa denne Maade var det især den Wolfiske Philosophie, der forberedede, fremledte og tilveiebragde en Forandring i Dogmerne. Man seer det umiskiendelig i de fleste Skrivter af dem, der virkede med til denne Forandring, hvor meget de i deres Undersøgelser bleve styrede af Wolfiske Grundsætninger; og disse Grundsætninger fandt desto lettere Indgang, fordi man henimod Midten af vort Aarhundred havde begyndt at afklæde dem deres systematiske Form, og ved et mere smagfuldt Foredrag at give dem større Ynde, hvortil en Mendelsohn, Reimarus, Lessing, Sulzer, Eberhard og Flere med Iver bidroge.

Blant dem, der anvendte Wolfs Philosophie paa Theologien, fortiener især Sigmund Jakob Baumgarten at nævnes. Saa ivrig en Tilhænger han var

af Philosophien, saa havde han dog ikke indskrænket sine Kundskaber til den snevre Kreds af philosophiske Compendier, men han besad en udbredt Lektüre og store historiske og litterariske Kundskaber. Kun bevise hans exegetiske Skrivter, at det manglede ham paa fiin hermeneutisk Følelse og bibelsk Kritik. Men uagtet disse Mangler var han en grundig Tænker, og, skiønt hans Methode, at udtvære alle Begreber i deres fineste Bestanddele og at opløse alle Videnskaber i Tabeller, i mangen Henseende just ei kan være den beqvemmeste, saa var den dog uden Tvivl meget beqvem til at vænne hans Tilhørere og Læsere til Orden, Præcision og egen Eftertanke. Baumgarten befriede den hallіske Skole fuldkommen fra den forhen ikke ugrundede Bebreidelse, at man i den for de praktiske Øvelsers Skyld tilsidesatte de lærde Kundskaber. Hans store Berømmelse forskaffede ham en meget udbredt Virkekreds, og han dannede en Række af Discipler, der udmerkede sig som frimodige Tænkere. Uagtet han selv i Hovedsagen ikke fraveeg det ældre Lærebegreb, saa gik disse Discipler videre end han, og just de, f. Ex. en Töllner, Heilmann, Eberhard, Büsching, Semler, Steinbart ec. vare Hovedmændene, der bidroge meest til Dogmatikens Forandring.

Foruden den Wolfiske Philosophie var det forandrede Sprogstudium en Hovedaarsag til Dogmatikens Forandring. Det tydske Sprog, der var opfyldt med fremmede Ord, og hvis Cultur man meget havde forsømt, blev først renset af Gottsched. Dog Smidighed og Skiønhed kunde Gottsched — selv en middelmaadig Skribent — ikke give det. Men ved Midten af vort Aarhundred begyndte en Række fortrinlige Digtere og Prosaister i Tydskland at træde frem. En bedre Smag viiste sig efterhaanden, og udbredte sig med megen Hastighed. Ogsaa dette havde ingen ringe Indflydelse paa den systematiske Theologie. Ligesom man nu begyndte at behandle alle Videnskaber paa Tydsk, saaledes giorde man med

Dog-

Dogmatiken samme Forsøg. Hidtil var den kun foredraget paa Latin, og i dette Sprog, der allerede fra Augustin af var afpasset til de theologiske Spidsfindigheder, og ved Skolastikerne var bleven beriget med en konstig og barbarisk Terminologie, blev det meget lettere at skiule Mangelen paa Grundighed under intetsigende og dog lærdt synende Formularer. Man var vant til at have Ærbødighed for saadanne Sætninger, som man vel ikke selv forstod, men dog ved den mørke hemmelighedsfulde Form, hvori de vare blevne fremsatte og fra Ungdommen af indpræntede, havde faaet en Anseelse af Hellighed, som man ikke vovede at angribe. Man var vant til at forskandse sig bag superfine Distinctioner, og at nedslaae Modstandernes Indvendinger ved Svar, som deres Uforstaaelighed ofte allene giorde ugiendrivelige. Alt dette maatte forandre sig, saasnart man giorde det Forsøg, at udarbeide theologiske Materier paa Tydsk. Derved maatte man uundgaaelig blive vaer, at mange Sætninger, ved hvis lærde Lyd man hidtil havde beroliget sig, enten aldeles ikke sagde noget, eller dog ikke sagde noget begribeligt og lærerigt, og at Beviserne, der før syntes at være grundige, styrtede sammen, saasnart de tabde deres Form. Mange fine Distinctioner kunde man ikke bringe over i det tydske Sprog, og saae sig derfor nødt til at lægge dem bort som unyttige. Hertil kom endnu, at theologiske Skribentere før, formedelst Brugen af det latinske Sprog og sammes tunge Terminologie, næsten ene vare blevne læste af Theologer. Men i det de nu begyndte at betiene sig af det tydske Sprog, fik de Personer af alle Stænder og af meget forskiellig Dannelse til Læsere og Dommere. For at tilfredsstille dem ved et lyst og overbevisende Foredrag, maatte man gaae ud fra en nye Synspunkt. Man maatte giøre en Forskiel imellem de Dogmer, der kunde være forstaaelige og vigtige for enhver tænkende Læser, og dem, der blot hørte til Religionslærerens Undersøgelse, og paa denne Vei blev man ført til en nøiere Afsondring

dring af den praktiske Religion fra den egentlige Theologie. Man følte tillige Nødvendigheden af at rette sig efter Tidsalderens mere dannede Smag, og fandt sig derved bevæget til at udelade en Mængde Bestemmelser og Kunstord, der hidtil havde gieldt for væsentlige Bestanddele af ethvert Religionsforedrag. Saaledes virkede det tydske Sprogs Cultur en simplere, smagfuldere og anvendeligere Fremsættelse af Dogmatiken, hvori Sack, Jerusalem og Flere med Held banede Veien.

Foruden det tydske Sprog bleve og de ældre Sprog anderledes behandlede. Melanchton havde allerede giort meget for at give det gamle Sprogstudium en lykkelig Vending. Men siden vecg man af fra den Vei, som han havde viist, og som han med nogle af sine Disciple, f. Ex. en Joachim Camerarius, havde begyndt at betræde. I Skolerne læste man vel flittig Romernes og Grækernes Skribentere, men kun som en Øvelse i Grammatiken, eller som et Middel til at fylde Hukommelsen med Ord og Talemaader. Derimod tænkte man ikke paa en høiere Hensigt, paa at fatte den Aand, der hersker i den gamle Veltalenheds og Poesies Mesterværker, og paa Smagens Dannelse ved et nøiere Studium af disse Mønstere, ved Jagttagelse og Sammenligning af deres Skiønheder. Gesner i Göttingen og Ernesti i Leipzig havde den fortrinlige Fortieneste, at bringe Sprogstudiumet, som man hidtil havde nedværdiget til en blot unyttig Ordkram, i Anseelse, og at give det en bedre Skikkelse og en bedre Vending. Indflydelsen deraf paa Theologien blev snart synlig, og havde vigtige Følger. Mænd, der havde berigtiget og skærpet deres kritiske Blik ved Profanautorerne, der ved deres fortrolige Bekiendtskab med Romerne og Grækerne havde faaet Sands for den grammatisk-historiske Fortolkning af gamle Skribentere, og den fine Følelse, at skielne lette og tunge, naturlige og tvungne Forklaringer — vare just derved blevne forberedede og udrustede med de nødvendige Egenskaber for at

 om-

omskabe den bibelske Exegeses Skikkelse, og derved ogsaa at give Dogmatiken en nye Vending. Smagfuldt Studium af Philologien frembringer unægtelig Forbedring i Bibelforklaringen. Derimod Ubekiendtskab med de gamle Sprog, og den dermed sammenhængende Uduelighed til at flytte sig ind i Alderdommens Tænke- og Skrivemaade har enten stiv Vedhængen ved den exegetiske Tradition, eller Allegorisyge, eller i det mindste vilkaarlig Bibelfortolkning efter forudfattede Meninger til uudeblivelig Følge.

Ved at fortolke det G. T. var man hidtil for det meste enten med troende Lydighed bleven Rabbinernes usikkre Angivelser troe, eller man havde søgt ved Konst og Formodninger at bestemme Ordenes Betydninger. Cocceji Forklaringsmaade, der giver Phantasien og Vittigheden saa megen Beskæftigelse, og giør Alt saa vilkaarligt for Fortolkeren, var ogsaa hos de tydske Theologer bleven herskende, og den exegetiske Roes blev derved erhvervet, at man enten i det G. T. opfandt nye Typer, eller dog i Ordene søgde nye Emphaser. Hvad det hebraiske Sprog selv angik, blev Buxtorf stedse Oraklet, af hvem man laante sine Forklaringer. Nu aabnede Albert Schultens i Leiden en vel ikke ganske nye, men dog før ham lidet betraadt Vei for det hebraiske Sprogstudium. Han lærte at bestemme Betydningen af de hebraiske Ord ved Hielp af lignende Dialecter, især den arabiske. Derved lagde han Grund til den grundige hebraiske Philologie, skiønt hans Hang til at etymologisere undertiden førte ham til Overdrivelser, og det ikke sielden manglede hans Oversættelser og Forklaringer paa Lethed og Smag. I Tydskland derimod er især den berømte Johann David Michaelis den, der lagde Grund til det bedre hebraiske Sprogstudium. Skiønt han og i dyb orientalsk Sproglærdom ikke naaede Schultens, og ved det G. Ts. Kritik og Forklaring gav sin Vittighed og Vilkaarlighed alt for frit Løb, og tillige hist og her søgde en dybere Mening, end der virkelig laae

deri,

deri; saa forenede han dog i sig selv en Mængde Kundskaber, der før ham vel aldrig vare forenede. Hans udbredte Lektüre, med den Gave, lykkelig og paa rette Sted at anvende den, hans Skarpsindighed, af adspredte Data at uddrage nye og interessante Resultater, forenet med den Færdighed, ved et meget tydeligt Foredrag at udvikle sine Tanker — satte ham istand til at levere meget fortreffelige Forklaringer over det G. T., især af Historien, Geographien og Reisebeskrivelser. Overalt skyldes him den Berømmelse, at han saavel ved mundtlig Underviisning som ved Skrivter har indaandet et nyt Liv i det G. T. Studium, og givet det en mere hensigtpassende Vending, og har ved sit Exempel viist og banet Veien, hvorpaa andre tydske Lærde have fortsat Vandringen, og i dette Fag have tilkæmpet deres Nation Fortrin for alle andre. De have især deri fiernet sig fra Michaelis, at de gik ud fra en friere Synspunkt, lagde nøiere Merke til de religiøse Ideers efterhaanden tiltagne Udvikling, der er kiendelig i det G. T., og omhyggeligere vogtede sig for at bringe sildigere Ideer ind i ældre Skrivter. Ligesom denne det G. Ts. nye Behandlingsmaade havde sin Oprindelse af Dogmatikens Forandring og især af Inspirationstheorien; saa virkede den og igien tilbage paa Dogmatiken, og gav Anledning til mange nye Bemerkelser.

Ogsaa det N. Ts. Fortolkning fik ikke mindre en nye Skikkelse, og herved erhvervede sig Johann August Ernesti de største Fortienester. Fortreffelig er i denne Henseende hans institutio interpretis N. T. I hans øvrige Skrivter, især i hans neue og neueste theologische Bibliothek, gav han Prøve paa at anvende sine Grundsætninger, og meddeelte mange Forklaringer af enkelte nytestamentlige Steder. Han fordrev de hidtil brugelige spøgende og vilkaarlige, kun paa Tradition sig støttende Forklaringer, og bragde den grammatisk-historiske Interpretation i Veiret. Grotius, en Fortolker, der alt for meget opløftede sig over sin Tidsalder,

alder, til at den havde skullet kunne vurdere ham efter Fortieneste, blev anbefalet som Mønster og flittig brugt. Det nye Liv og den bedre Smag, hvormed man nu begyndte at studere det N. T., frembragde snart meget tydelige Virkninger. Ernesti selv havde kun vovet at forandre lidet ved det theologiske System, som han fandt det. Nogle Beviissteder, man ellers havde betient sig af, forkastede han som ubrugbare, og nogle Forestillingsmaader, som den om Christi tredobbelte Læreembede, søgde han at forbedre. Men de hermeneutiske Grundsætninger, som han havde opstillet, bragde et Skridt videre, og bleve af en Zacharias, Koppe, Nösselt, Teller ꝛc. heldigen anvendte. I det man efterhaanden bortkastede en Mængde Beviissteder, som kun ved Vane og ved en falsk Udtydning havde faaet Beviiskraft, blev man bragt til den Overbeviisning, at meget, som de ældre Theologer med saa megen Vished havde udledt af Bibelen, ved en fordomsfrie Grandskning ikke fandtes deri, og at man maatte skielne imellem det sædvanlige System og Bibelen. Følgen deraf var, at man søgde at faae de Dogmer, som man ikke fandt grundede i Bibelen, udryddede af Religionslæren som uægte Tilsætninger.

Ved Siden af Ernesti giorde og Semler sig meget fortient af den bibelske Fortolkning, mindre ved philologiske Oplysninger, end derved, at han eftertrykkelig indskærpede og flittig anvendte den Grundsætning, at man bestandig maatte tage Hensyn til Tidens Ideer og Trang, da de bibelske Bøger bleve forfattede, og ganske flytte sig ind i den Forfatning og de Omstændigheder, hvori deres Forfattere skreve. I det Semler ogsaa udvidede denne meget rigtige Grundsætning dertil, at de bibelske Skribenter havde blandet mange Tidsideer i deres Underviisning, som man nøie maatte skielne fra den almeengieldende Lære; saa gav han derved en Regel, der vel i Anvendelsen er meget vanskelig, fordi den overlader meget til Ens Vilkaarlighed, men som maatte være det

theo-

theologiske Systems Forbedrere meget velkommen, fordi den saa betydelig lettede dem deres Umage, og som de derfor ogsaa ofte betiente sig af. Thi de behøvede nu ikke ved enhver Sætning, hvor deres nye ved Philosophien dannede System afveeg fra det ældre, at føre det exegetiske Beviis, at Bibelen giorde Udslaget for deres Mening. De kunde indrømme, at nogle bibelske Steder, hvad Bogstaven angik, talede for den ældre Forestillingsmaade, og dog giøre enhver af denne Indrømmelse uddragen Følgeslutning kraftesløs ved den Indvending, at Forfatteren i saadanne Steder ei frembragde sin egen Overbeviisning, men kun nedlod sig til sine Samtidiges Meninger. Hvor frugtbar paa Følger denne Accommodationstheorie, der efter Semler af flere Lærde mere blev udviklet, maatte være for Dogmatiken, hvor meget den især tiente til at bringe de nye philosophiske Grundsætninger i Harmonie med Bibelen, eller dog at skille dem ved den tilsyneladende Disharmonie, og paa en beqvem og ikke anstødelig Maade at forskaffe dem Plads i den christelige Religionstheorie, falder for meget i Øinene, til at det skulde behøves vidtløftigen at sættes ud af hinanden.

Alle Forandringer i den bibelske Fortolkning vilde imidlertid være blevne ufuldkomne, og ikke have ført til en frie Bedømmelse af de christelige Religionsbøger, hvis ikke til samme Tid den bibelske Kritik var bleven bearbeidet med nye Flid og paa en nye Maade. Just deri vare de Tydske hidtil blevne langt tilbage. Overdrevne høie Forestillinger om den bibelske Textes Hellighed og Uforanderlighed ansaaes for et nødvendigt Kiendetegn paa Retsindighed, og de skarpsindige og frimodige Ideer, som Richard Simon havde fremsat om den bibelske Kritik, bleve, som farlige for Religionen, ikke engang værdigede en opmerksom Undersøgelse. For det N. T. Kritik havde vel nogle Englændere, især Millius, arbeidet, men deres Bestræbelser bleve i Tydskland lidet kiendte og

agtede; ja den hele Videnskab begyndte at komme i den slemmeste Mistanke, da Wettstein udgav sin kritiske Udgave af det N. T. Thi man frygtede, at Kritiken kun vilde være et konstigt Middel til at begunstige og anbefale de arianske Meninger, for hvis Skyld Wettstein havde maattet give Slip paa sit Embede i Basel. Under disse Omstændigheder var det en Lykke for den bibelske Kritiks gode Rygte, at Abbed Bengel, hvis Rettroenhed og religiøse Character endog ikke tillod den ringeste Mistanke om farlige Hensigter, lagde sig efter dens Studium. Fra denne Tidspunkt af blev den drevet med fordobblet Iver, og man indhentede snart det Forsømte. Michaelis Indledning til det N. T., der meget bidrog til at udbrede kritiske Kundskaber, giver ved de store Forøgelser, som den fik ved hver nye Udgave, omtrent en Maalestok, hvorpaa man kan erfare denne Videnskabs hastige Fremskridt, der endelig ved Griesbach fik faste Regler og en sikker Gang. Ogsaa det G. T. blev giort til Gienstand for kritiske Undersøgelser, og da Kennikots Foretagende opvakte langt flere Forventelser, end det opfyldte, saa søgde man derimod deels desto omhyggeligere at benytte sig af de andre Hielpemidler, deels ved den saakaldte høiere Kritik at opklare Oprindelsen, Samlingen og Skiebnen af det G. Ts. Bøger ogsaa i saadanne Punkter, hvor Historiens Spor ere ukiendelige. Om ikke vor Tidsalder herved undertiden indrømmer vilkaarlige Forudsætninger for meget, og overgiver sig alt for meget til dristige Formodninger, vil Efterverdenen bedst kunne bedømme.

Stedse vare de Virkninger, som Kritiken ogsaa havde paa Dogmatiken, udbredte og vigtige. En Mængde Fordomme angaaende den bibelske Text og sammes Behandling blev nu ansete for det, de vare. Saaledes forsvandt f. Ex. den buxtorfiske Mening om den masorethiske Textes Uforbederlighed, om den hebraiske Punctations og Accentuations Hellighed. Det hemmelige

righedsfulde Mørke, der havde svævet over de bibelske Bøgers Oprindelse og Samling, blev adspredt, og Lærdommen om Kanon paa en ganske nye Maade bestemt. Synspunkten, fra hvilken det G. saavelsom det N. Ts. Skrivter bør ansees, blev sat i et klart Lys, Forholdet, hvori de staae til den christelige Religion, nøiere oplyst, og derved Veien banet til Undersøgelser, der endnu ikke ganske, i det mindste ikke eenstemmigen ere afgiorte, men som i ethvert Tilfælde maae have den største og vigtigste Indflydelse paa Religionsdogmernes Udledning af de hellige Bøger, og altsaa og paa den hele Dogmatiks Dannelse.

Blant de Videnskaber, hvis nye Bearbeidelse betydelig virkede med til Dogmatikens Forandring, tilkommer endelig ogsaa Kirkehistorien et Sted. I den havde de tydske Protestanter langt fra ikke præsteret saa meget, som man efter det første store Forsøg, som Flacius tilligemed sine Hielpere giorde ved de saa kaldte Magdeburger Centurier, havde skullet vente. I den Mening, at ved dette Værk allerede Alt var giort og udtømt, forsømte man de videre Fremskridt; og desuden havde Theologerne saa meget fordybet sig i skolastiske Undersøgelser, at de ingen Tid fik tilovers for de historiske. Den theologiske Historie blev for størstedelen blot brugt til Polemik mod den katholske Kirke, for at sætte det Urigtige i de romerske Pavers tiltagne Myndighed og Anmasselser i et klart Lys, og for at føre Beviset, at den katholske Kirke var en udartet og fordærvet Kirke. Derved havde man en stor Høiagtelse for Kirkefædrene og for de ældre Kirkeforsamlinger, og ansaae det som afgiort, at den daværende Tids Dogmatik var, om ikke i alle Udtryk, saa dog hvad Sagen angik, ganske overeensstemmende med den Evangelisk-lutherske. Ligesom derfor de, der i Middelalderen havde modsat sig den herskende Kirke, bleve opstillede som Sandhedens Vidner; saaledes tog man ikke i Betænkning at lade alle dem, der i de første

sex Aarhundrede havde giort det samme, gielde for Kiettere. Det gav derfor en stor Opsigt, da Gottfried Arnold i sin Kirchen und Ketzer-Historie gik ud fra en ganske anden Synspunkt. Istedet for at man hidtil havde anseet Kirkens Domme for hellige, og betragtet de Mænd og Partier, der af den vare udstødte og fordømte, med Afskye, opkastede Arnold sig til en ivrig Forsvarer af alle Undertrykte, og til det seierrige Parties Herskesyges og Voldsomheders bittre Anklager. I Begyndelsen blev hans Frimodighed optagen med stor Uvillie, og næsten anseet som en Blasphemie. Men vare endog hans Domme nu og da eensidige og ubillige, og hans Tone — ei at tale om det mystiske Anstrøg — alt for bitter; saa kunde man dog ikke skiule for sig selv, at han og havde sagt meget sandt, og at den Dadel, han med begge Hænder udstrøede, var tildeels meget vel grundet. Herved blev efterhaanden den Høiagtelse nedstemt, som man hidtil pleiede at yde den christelige Alderdoms Lærere og deres Decisioner.

En langt større Forbedring fik Kirkehistorien ikke længe derefter ved Mosheim, om hvem man uden Overdrivelse kan sige, at han i dette Fag har giort Epoche. Med en stor Belæsenhed, med et omhyggeligt Studium af Kilderne, blant hvilke han og benyttede sig af mange, som han før ikke havde brugt, forenede han indtrængende Skarpsindighed, og en lykkelig Gave, ogsaa at lægge Merke til smaa Omstændigheder, og ved deres Combination at udbringe lærerige og nye Resultater. I hans Domme viiste sig Sandhedskierlighed og Moderation, og om man endog ikke kan tillægge ham fuldkommen Fordomsfrihed og Upartiskhed, saa besad han dog disse Egenskaber i en langt større Grad, end alle hans Forgængere. Ham skylder Kirkehistorien det første Exempel paa dens lyse og ægte pragmatiske Bearbeidelse, og hans Skrivter anbefale sig i Særdeleshed ved den skiønne Skrivemaade, der i

hans

hans latinske Værker endnu mere behager, end i de Tydske. — Ved Mosheims mange Arbeider fik Kirkehistorien ikke allene en rigtigere og bedre Skikkelse, men den blev og mere brugbar for Dogmatiken. Han afmalede mange Lærere og Kirkeforsamlinger med sande Farver, og formindskede derved deres Autoritet; han viiste det klart, hvor megen Andeel menneskelige Lidenskaber og udvortes Omstændigheder havde i Læreartiklernes Bestemmelse; og saa lader han de saa kaldte Kiettere vederfares mere Ret, end man ellers pleiede at giøre. Men i det Hele har Mosheim — ei at tale om en og anden ellers grundet Dadel — ikke oplyste Historien af den herskende Kirkes Dogmer med samme Flid, som Kietternes Historie, og over Dogmernes gradvise Dannelse eller Vanziring har han ofte der ikke udbredt Lys, hvor man meest kunde have ønsket det.

Just denne Mark af Dogmernes Historie, hvorpaa Mosheim havde ladet saa meget blive udyrket, paatog Semler sig at dyrke, og virkede derved langt mere end alle hans Forgængere paa Dogmatikens Tilstand. Med omhyggelig Flid havde han studeret de historiske Kilder, og der havde hans lykkelige Skarpsindighed lært ham, at Et og Andet var ganske anderledes, end man hidtil saa godtroende havde antaget det. Han følte sig i Særdeleshed kaldet til at bestride forældede Fordomme og at aabne nye Synspunkter, og i alle hans Skrivter, skiønt ingen indeholder en fuldstændig Kirkehistorie, treffer man allevegne naive og nye Bemerkninger. At giøre Kirkesystemets Foranderlighed kiendelig, og at vise, at det efterhaanden, ved mange udvortes Omstændigheder og efter de ofte meget feilfulde Tidsbegreber var bleven formet, at det undertiden kun havde faaet en bestemt Vending, eller faaet Overhaand ved Lykke, List eller Vold, og at følgelig dette System ved forandrede Tidsomstændigheder ogsaa selv skulde og kunde forandres — dette var især een af hans Hovedhensigter, og et Yndlingsthema,

som han ved hver Lellighed udbredte sig over. Med hvor megen Frimodighed han giorde dette, og hvor lidet han og frygtede, der at yttre sine Overbeviisninger, hvor han maatte støde an imod almindelige Fordomme, skal kun eet Træk bevise. De samtlige ældre lutherske Theologer havde afskyet Pelagius som en farlig Kietter, og de fleste blant Semlers Samtidige tænkte heri saa lidet anderledes end deres Forfædre, at endnu den med megen Moderation dømmende yngre Walch ikke tog i Betænkning at søge Oprindelsen til de pelagianske Vildfarelser i den Menneskene medfødte Fordærvelse. Desuagtet lod Semler dog det virkelig smukke Brev fra Pelagius til Demetrias med den virkelig paafaldende Titel aftrykke: Pelagii sancti et eruditi Monachi epistola &c. Det havde endnu Ingen vovet, at sætte en erklæret Kietter endog iblant de Hellige. Da Semler stod i stor Anseelse, og hans Lærdom især i det historiske Fag overalt var vedkiendt, saa giorde hans Bemerkninger og Oplysninger om Lærebegrebets Historie, om hans Skrivemaade endog ikke altid var saa tækkelig, dog meget Indtryk. Den ængstelige Vedholden ved det gamle System forsvandt, fordi man blev bekiendt med sammes meget menneskelige og tilfældige Oprindelse. Man vante sig til at ansee Meninger, som man før havde gyset for, med Bifald, eller dog at betragte dem i et mildere Lys, fordi man opdagede, at Aarsagen, hvorfor de ikke vare symboliske, og de modsatte, nu rettroende, ikke vare blevne kietterske, kun laae i en Keisers Lune, eller i nogle Kirkelæreres Iver. Jo nøiere man opdagede Sporene til Dogmernes Oprindelse og Udbredelse, og man f. Ex. lærte at indsee Dogmerne om Menneskets ganske Udueligbed til det Gode og om en Alt virkende Naade som Misfostere af den augustinske Aand, desto mere ansaae man sig berettiget til at bortkaste dem som uægte Tilsætninger til Christendommen. Fordi overalt det hellige Mørke var adspredt, under hvilket Dogmatiken efter dens forrige Form var anseet for

ufor-

uforklederlig, saa tog man desto mindre i Betænkning at omstøbe den i en nye Form.

Naar man lægger Merke til de hidtil fortalte Forandringer i Philosophien, Sprogstudium, og den bibelske Exegese og Kirkehistorie, saa er det umiskiendeligt, at der ved dem ogsaa maatte fremvirkes en Revolution i Dogmatiken. Thi ligesom det ældre System efter den Tilstand, hvori hine Videnskaber før befandt sig, var dannet, og derpaa bygget, saaledes tabte det og med sammes Omskabelse sine Fundamenter, og det maatte snart blive synligt, at det paa den gamle Maneer ikke mere kunde holde Stik. Hvad kunde altsaa være naturligere, end at det maatte angribes og omstyrtes, saa meget mere, da ved den forandrede Behandling af hine Hielpevidenskaber allerede vare sammenbragte Materialier nok, hvormed man kunde begynde en nye Bygning. Imidlertid vilde alt dette ikke være skeet saa pludselig og paafaldende, hvis de Tydske ikke havde benyttet sig af udenlandske Forarbeider, og ved dem uformerkt vare komne videre, end de i Begyndelsen selv tænkte. Især var det England, hvis Skrivter havde megen Indflydelse paa den tydske Theologie. I England var der nemlig fra Midten af det forrige Aarhundred fremstaaet en Række af Deister, der angrebe Christendommen med nye og frygtelige Vaaben. Theologerne havde for størstedelen ladet sig saa vidt forlede af deres Iver i at ophøie Aabenbaringen, at de paa det dybeste nedsatte Fornuften og den fornuftige Kundskab om Gud. Denne Uforsigtighed vidste hine tildeels meget skarpsindige Mænd at anvende til deres Fordeel. De forsvarede Fornuftens Rettigheder og Fornuftreligionens Værd med overveiende Grunde, og vovede at slutte fra den naturlige Religions Fuldkommenhed til den Aabenbaredes Undværlighed. Disse Mænds — en Herbert af Cherbury's, Tindals og Fleres Skrivter bleve flittig læste, deres Grundsætninger, der ved Nyheden og den tilsyneladende Grundighed anbefalede sig, bleve

af

af Mange med Begierlighed antagne og udbredte. Fra England vandrede Deismen til Frankrig, og blev der vel ikke understøttet med nye Grunde, men indklædt i Vittighedens yndige Dragt, og derved giort mere indtagende og mere forførisk. Voltaire's Spotterier giorde Vantroen til Mode, der hyldede Alt, hvad der vilde høre til den gode Tone og giøre Fordring paa Smag. I Tydskland angreb Johann Christian Edelmann med sværmerisk Hede Christendommen og Theologerne, og blev ved de talrige mod ham rettede Giendrivelsesskrivter kun endnu mere opbragt. Men hans med forvirrede Begreber og grove Skieldsord opfyldte Bøger virkede langt fra ikke saa meget, som de engelske og franske Deisters Skrivter, der omtrent i Midten af dette Aarhundrede bleve bekiendte blant de Tydske, og hvis Indhold af disse, da de altid gierne efterlignede fremmede Nationer, med Redebonhed blev antaget og billiget. Nogle Theologer lode sig nøie med at klage eller ivre mod den overhaandtagende Vantroe. Men andre, der tænkte videre efter, overbeviiste sig, at det eneste Redningsmiddel mod slige nye og fordobblede Angreb paa Christendommen, laae deri, at man maatte forandre de Vaaben, man hidtil havde kæmpet med. De troede altsaa at maatte give Slip paa enkelte Udenværker, for desto lettere og sikkrere at kunne forsvare Fæstningen selv. De dreve derfor paa, nøiere at skielne imellem Religion og Theologie, at ikke Modstanderne — som de ofte inconseqvent og uredelig nok giorde — kunde triumphere over den hele Religion, naar det var lykket dem at omstyrte en enkelt Lære i Systemet. Fordi Modstanderne fornemmelig beraabde sig paa, at Christendommen modsagde Fornuften, saa saae de sig ved at fremsætte de christelige Dogmer nødte til at giøre Beviset om deres Fornuftmæssighed til deres Hovedsag. Deraf fulgde, at de Dogmer og Bestemmelser bleve opoffrede, ved hvilke man ikke paa en saa tilfredsstillende Maade kunde vente at føre et saadant Beviis, og paa

denne

denne Maade fik næsten alle Dogmer, der hidtil havde været de fornemmeste Angrebspunkter, en ganske nye Skikkelse. Den interessante Fortælling, som Steinbart (i Fortalen til den første Udgave af hans Glückseligkeitslehre des Christenthums) har meddeelt om sit Systems Oprindelse og Udvikling, kan tiene til et Bilag for det Anførte; og visselig ere flere Theologer paa samme Vei komne til deres forandrede Overbeviisninger. Men efter at nu engang Begyndelsen var giort med at tage Hensyn til Deisterne, og af de christelige Dogmer at bortslibe alt, hvad der kunde være dem anstødeligt, blev man stedse ført videre i denne Bestræbelse, Grændselinierne imellem Christendommen og Deismen trak man stedse finere, og efterhaanden opfyldte man det store Svælg, som de ældre Theologer havde befæstet imellem begge. Om Christendommen derved har vundet i Værdighed og Reenhed, eller om den har tabt noget af sin Individualitet, derom ere Theologernes Stemmer endnu deelte.

Naar vi indrømme den fra England af udbredte Deismus en Indflydelse paa den tydske Dogmatik, saa kunne vi heller ikke udelukke de engelske Theologers Skrifter. Disse vare indtil Midten af det nærværende Aarhundrede i theologisk Oplysning langt videre, end de Tydske. De besadde grundigere Sprog- og Bibelkundskaber, flere kritiske og historiske Indsigter, og især et lysere Blik. Fordi de vare Deisternes første Angreb nærmere, og altsaa vare tidligere blevne opmerksomme paa samme, saa havde de og før følt Nødvendigheden af at bringe Fornuft og Aabenbaring i Harmonie, og derfor ved nye Undersøgelser søgt at oplyse Dogmerne, og ved nye Grunde at understøtte samme. Nogle Theologer, agtværdige ved deres Lærdom og deres Character — de fik Navnet Latitudinarier — havde giort sig Umage for at skielne det Væsentlige i Religionen fra de mindre vigtige Tilsætninger og Speculationer, at uddrage det Praktiske, og at bortjage den slaviske Sectaand, for

hvem

hvem hver Punkt i Systemet er lige væsentlig og unndværlig. Deres Bestræbelser, at simplificere Religionsdogmerne og at udbrede en tolerantere Tænkemaade, fandt vel hos Kirkens stive Tilhængere Modsigelse, men de fandt dog megen Indgang og Bifald. Blant de saa kaldte Dissenters især, dog og blant den høie Kirkes Medlemmer gaves der flere, der enten med skarpsindige Grunde modsagde de hidtil sædvanlige Meninger og Dogmer, som Whitby, Clarke, Whiston, Taylor ꝛc. eller paa en nye Maade og ved at bortkaste mange af Systemets Dogmer forsvarede Christendommens Sandhed og Fornuftmæssighed, som Locke, Benson og Flere; eller de havde, som f. Ex. Lardner, anstillet saadanne historiske Undersøgelser, der maatte have Indflydelse paa Dogmatiken. Overalt kom nu friere Grundsætninger i Omløb, Troens Dogmer bleve betragtede fra flere Sider, og derved meget giort til en fordomsfrie Prøvelse af samme.

I det Hele bleve de engelske Theologers Skrivter i Tydskland en rum Tid lidet kiendte og læste. Baumgarten erhvervede sig især den Fortieneste, at indføre dem blant sine Landsmænd. Han opmuntrede sine Discipler til Oversættelser, og ledsagede samme med Fortaler, hvori han bedømte og anbefalede de oversatte Skribentere. Den store Anseelse, hvori Baumgarten stod, gav slige Anbefalinger Eftertryk. De engelske Skrivter bleve fra nu af agtede og brugte, og ved dem aabnede sig for de Tydske en videre Kreds af Indsigter, Dommenes Eensfldighed tog efterhaanden af, og den udstrøede Sæd af en friere Theologie begyndte at spire. Hos nogle berømte Mænd, der havde været mange andres Forgængere, f. Ex. hos en Michaelis, og Jerusalem, er det synligt nok, hvor meget Bekiendtskabet med Engelændernes Litteratur har virket paa deres Ideegang.

Foruden disse engelske Forarbeider brugde man og Arminianernes og Socinianernes ældre Skrivter; ogsaa disse

disse Hiælp de saa kaldte Neologer at aabne og jevne deres Bane. Før havde man med Afskye nævnt Socinianernes Skrivter *), heller ingen Tillid havt til Arminianerne, fordi de syntes for meget at nærme sig til hine, jo endog at begunstige en Religionsindifferentismus. Men efterat man ved flere i det Foregaaende anførte Omstændigheder var stemt til en mildere Tænkemaade mod andre Religionspartier, læste man hine Skrivter med færre Fordomme, og saae derfor og deres Indhold i et ganske andet Lys. Man fandt i dem — just hvad man ønskede at finde — Umage for at simplificere den christelige Lære, og at bortrydde de Punkter i samme, som kunde være Fornuften anstødelige, eller dog, ved at give dem en anden Vending, at formilde dem. Man fandt hos dem Lærdom, Undersøgelsesaand, en ofte, skiønt ikke altid, plan og smidig Exegese, og derved den tydelige Hensigt, at føre Christendommen tilbage til det Praktiske, som til Hovedsagen. Man tog derfor ikke i Betænkning at øse af den samlede rige Forraad, og at benytte det, hvad hine Partiers Lærde havde i Forveien tilberedt. Først viiste dette sig i at behandle de bibelske Beviissteder, ved hvilke man ofte gav arminianske eller socinianske Fortolkeres Forklaringer Fortrin for de hidtil sædvanlige. Fra Beviisstederne gik man over til Dogmerne selv, og for den, der kiender bibliotheca fratrum Polonorum og Limborchs Skrivter, kan det ikke mere være tvivlsomt, at den nyere Theologie har øst meget og ofte af dem, og under deres Veiledelse har giort de første Skridt til den Forfatning, hvori den for nærværende Tid befinder sig. Men dog er det ikke at miskiende, at den har lært nøiere at afpasse sine Forestillinger efter faste philosophiske Principer,

*) Selv den ellers forsigtige Mosheim fradømmer Socinianerne al rigtig Moral, og denne haarde Dom er efter hans dogmatiske Grundsætninger ganske conseqvent.

ciper, lettere og heldigere at bortrydde de modstaaende exegetiske Vanskeligheder, og overalt faaet en yndigere Skikkelse; og ligesaa lidet kan det miskiendes, at den har giort Forsøg paa at giøre endnu nogle betydelige Skridt videre, end Socinianerne nogensinde have giort.

Alle de hidtil anførte Aarsager forenede sig for at virke en stor Forandring i Dogmatiken; men Virkningerne deraf vilde hverken have været saa udbredte eller pludselige, hvis de ikke ved en Sammenstøden af nogle gunstige udvortes Omstændigheder havde faaet udmerket Understøttelse. Sæden var udstrøet, var falden i en tilberedet Jordbund, men den behøvede gunstig Veirlig og Beskyttelse for Stormvindene, for at kunne voxe og bære Frugt. Hidtil havde man vaaget over enhver Nyhed, overøst sammes Frembringer med Bebreidelse, og fra alle Sider stridet imod den, indtil han endelig, keed af at stride med et overlegent Antal, eller dog bekymret for sit gode Navn og borgerlige Forhold, traf sig tilbage, eller dog ikke vovede at gaae videre. Saalænge der altsaa endnu ikke var nogen Lære- og Pressefrihed, kunde vel hist og her de forandrede Indsigter og Domme skinne igiennem, men frit at bekiende sig til dem, vilde kun Faa have vovet, og en stor Udbredelse vilde de ikke have fundet. Dette sees og virkelig i Historien. Büsching i Göttingen, en Discipel af Baumgarten, udgav et Epitome Theologiæ biblicæ e sola sacra scriptura concinnata, Lemgov. 1787, hvori han drev paa at skielne den rene Bibellære fra de theologiske Problemer, og regnede Et og Andet til de sidste, som man hidtil ikke var vant til at regne deriblant. Med hans Paastande vare de daværende göttingske Theologer meget misfornøiede, og den forsigtige Curator von Münchhausen, i Angest for det nye Universitets Rygte, fandt det for betænkeligt, at anbetroe en Lærd et theologisk Læreembede, der allerede ved den første Tiltrædelse af sin Løbebane tilkiendegav en udmerket Hang til at omdanne det gamle Læresystem.

Og-

Ogsaa Michaelis latinske Compendium over Dogmatiken, der kom ud 1760, giorde Opsigt, og syntes den Gang næsten at være gaaet ligesaa vidt forud for sine Samtidiges Tænkemaade, som den omarbeidede tydske Udgave, han 24 Aar sildigere udgav, blev tilbage efter Tidens daværende Aand. Dog med en Forfatter, der ikke var egentlig Theolog, og desuden besad almindelig erkiendte Fortienester, troede man for at kunne see igiennem Fingre, da han desuden ikke fraveeg i Hovedpunkterne; og hans Bog blev i det mindste i Tydskland bedre optagen end i Sverrig. Desto mere studsede man derimod, da W. A. Teller udgav sin Lehrbuch des christlichen Glaubens, hvori han angaaende mange Dogmer ei blot erklærede sig friere, men og — som endnu var mere paafaldende — havde indrettet Materiernes Orden efter en berygtet Socinianers Samuel Crells Exempel. Universitetet Helmstädt lod den Gang aldeles ikke til at være Stedet, hvor man var tilbøielig til at give en saadan frie Læremaade Bifald, og først Forflyttelsen til de preussiske Stater forskaffede Forfatteren en uafhængig Forfatning, for at kunne fremsætte sine Indsigter med fuldkommen Frimodighed.

Her regierede nemlig Frederik den Anden efter Grundsætninger, der vare ganske fremmede for det øvrige Europa — England maaskee undtagen. Voltaire's Skrivter om Toleranten og hans egen Skarpsindighed havde bragt ham til den Overbeviisning, at al Tvang i Religionsmeninger var uretfærdig og upolitisk, og at man maatte lade Enhver — saalænge han ikke overtraadte en god Borgers Pligter — rolig gaae den Vei til Himmelen, som han selv ansaae for den rigtigste og sikkerste. Maaskee havde og Kongens egen Tænkemaade om Religionen nogen Indflydelse paa hans tolerante Grundsætninger. Da han nemlig selv ikke vidste at skattere Religionens Værd, saa var han desto ligegyldigere ved, hvilke religiøse Meninger man havde. Dog hvilke

Aarsager der bestemte ham, ville vi lade være uafgiort; han tillod Lære- og Trykkefrihed, og snart viiste sig deraf de fulde Virkninger, en overordentlig Frugtbarhed paa theologiske Skrivter, en hidtil usædvanlig Frimodighed i at dømme, og en aabenbar for Dagen lagt Hensigt at omstyrte det gamle System, at sigte dets Materialier, og at indrette det paa en meget simplere Maade. Blant de preussiske Lærde, der arbeidede paa en Renselse i Theologien, udmerkede sig Flere, der ved deres erkiendte Lærdom og Fortienester kunde forskaffe et saadant Foretagende Indgang og Anseelse. Semler, hvis udbredte Belæsenhed var forenet med utrættelig Virksomhed, udstrøede i sine talrige Skrivter mange nye Ideer i Dogmatiken, giorde ved sit Accommodationssystem det mueligt, paa en nem Maade at forene disse Ideer med Bibelen, søgde at adskille det Historiske fra det Praktiske, og fremmede paa alle Maader — den sidste Periode af hans Liv undtagen, da han syntes at bøie om igien — den nyere Theologies Fremgang med Iver, ja undertiden med overdreven Hidsighed. Uden Tvivl vilde han endnu have virket mere, hvis han havde besiddet mere Taalmodighed til nøie at udvikle og at ordne sine Tanker, og mere Færdighed i at udtrykke sig forstaaelig og behagelig. Ved Siden af Semler fortiener især W. A. Teller at nævnes. Hans Wörterbuch des N. T. fremsatte en Mængde nye, eller dog hidtil blant Protestanterne i det mindste ikke sædvanlige Forklaringer, hvorved mange Sætninger i det theologiske System tabde de dem hidtil underlagte Støtter; og disse Forklaringer fandt stor Bifald, om endog fordomsfrie Dommere have erklæret mange deraf for alt for konstige. Den ærværdige Spalding tog i sit Skrivt: Ueber die Nutzbarkeit und den Zweck des Predigtamtes — Anledning til meget at nedstemme mange spekulative Læresætningers Værd og Nødvendighed. Eberhard angreb i sin Apologie des Sokrates de fleste Hovedpunkter i Systemet, f. Ex. Dogmerne om

Arvesynden, Fyldestgiørelsen, den omvendende Naade, Triniteten, tilkommende Straffes Evighed &c. med skarpsindigen udførte og med Tydelighed fremsatte Grundsætninger af den Wolfiske Philosophie. Steinbart i sin Glückseligkeitslehre des Christenthums gik ligefrem løs paa at omstyrte det gamle System, og i sammes Sted at sætte et nyt, som han mere grundede paa Philosophie end paa nøiagtig Exegese.

Disse nye Foretagender kunde ikke mangle Modsigelser, og Revolutionen, som man vilde afstedkomme, maatte tilveiebringe en Giæring i Gemytterne. Der udkom mange Skrivter mod de saa kaldte Neologers Forsøg; men flere Omstændigheder foraarsagede, at de sidste dog snart fik en afgiørende Overvægt. Til disse Omstændigheder hører, at den større Lære- og Trykkefrihed udbredte sig fra de preussiske Lande ogsaa til andre. Frederik den Anden fik som Feldtherre og Statsmand for megen Berømmelse til, at ikke nogle Regentere og Ministre havde skullet antage hans Regieringsmaximer, tillade en friere Læremaade, ophæve eller dog formilde Censurens Indskrænkelser. Dette er skeet i det ene Land mere, i det andet mindre, og efter Frederik den Stores Død har de theologiske Skribenteres større Frimodighed trukken sig tilbage fra de preussiske Stater til andre Egne.

Mere end alle andre Skrivter tilsammentagne bidrog die allgemeine deutsche Bibliothek, som begyndte Aaret 1765, til at forskaffe den nyere Dogmatik Venner og Tilhængere. Flere fortrinlige Lærde arbeidede paa dette Værk, det opnaaede i en Hast et stort Navn, og blev næsten anseet for at være den øverste Tribunal for den hele Litteratur, og mange Recensioners Grundighed forskaffede og andre overfladelige et Frihedsbrev. Dette almindelig læste Tidsskrivt erklærede sig ganske afgiørende for Dogmatikens nye Grundsætninger, og dette Parties Skrivter bleve deri med Varme anpriste, men de modstaaende deels med Grunde giendrevne, deels

med Spot og Foragt omkuldstyrtede. Det sidste Middel virkede i Særdeleshed meget, og de yngre Theologer antoge for Størstedelen de nyere Forestillinger saa meget hellere, da de gamle syntes vanskeligere, og ikke havde Nyhedens Ynde. De ældre Theologer der bleve det forrige System troe, døde deels efterhaanden, og bleve erstattede ved Efterfølgere af en ganske anden Tænkemaade, deels trak de sig tilbage i Stilhed, da de saae, at deres Modsigelser ikke frugtede noget. Nogle søgde at finde en Middelvei imellem de gamle og nye Meninger, som Döderlein, hvis latinske Dogmatik i mange Henseender bliver meget agtværdig, men dog og indeholder hyppige Spor af Forfatterens Konst, at skiule sin egentlige Mening bag vaklende Udtryk, og af hans Varsomhed, kun efterhaanden at lade friere Tanker vise sig. Ogsaa Morus, uagtet han ikke lod det ældre System fare, viiste dog ved den bestandige Forsigtighed, hvormed han erklærer sig, og hvormed han lader mangen Artikel være uafgiort, at de Nyeres Skrivter havde havt en betydelig Indflydelse paa hans Ideegang. Endnu har den ældre Dogmatik nogle Forsvarere, der formedelst deres Lærdom og Moderation ere meget agtværdige; men de fleste Stemmer synes dog at være mod det gamle System, og ogsaa det Haab, at det ved den kritiske Philosophie skulde paa nye blive understøttet og bragt i Veiret, torde nok — efter alle Julemerker — atter forsvinde.

Dersom det ved dette Malerie er lykket mig, med Upartiskhed og Troeskab efter de merkværdigste Hovedpunkter at betegne den nyere Dogmatiks Oprindelse, Kilderne, hvoraf den flød, Forberedelserne, der gik den i Forveien, Omstændighederne, der begunstigede den, og overalt Veien, hvorpaa den udviklede sig; saa har jeg opnaaet min Hensigt. At levere en ganske fuldstændig Historie, eller og at beskrive den nyere Dogmatiks videre Fremgang, og de flere Modificationer og Vendinger, den

an-

antog, var ikke min Hensigt, og jeg tilstaaer gierne, at jeg til det sidste manglede Kræfter og Mod, ja maaskee endog deri ei kunde være fordomsfri nok.

Wr. *)

*) See Stäudleins Beyträge zur Philosophie und Geschichte der Religion und Sittenlehre zu 4ter Band. S. 1. ꝛc.

Udgiv.

VII.

Synspunkt, fra hvilken Christendommens og dens Læreres nærværende Forfatning maae bedømmes.

Ved den nærværende Giæring i den theologiske Verden, da de meest forskiellige Systemer og Meninger byde hinanden Spidsen, og Regieringerne dog ikke afvige et Haarbred fra Forpligtelsen paa symbolske Bøger, er ingen værre faren end Religionslærerne, især den yngre, der paa Akademiet allerede blev bekiendt med de Nyeres Aand, da han kommer i den slemme Alternativ, enten ganske at give Slip paa den Videnskab, han har studeret, og hvoraf han venter sin Virkekreds i Livet og sin Ansættelse, eller paa den anden Side at blive til Hykler eller Meeneeder. Atter en anden Deel, og vist nok den slettere, gaaer enten sorgløs alt dette forbi, og er enten orthodox eller heterodox, fordi Skiebnen juist førte ham til denne eller hiin Lærer paa et Universitet. Slige Mennesker ansee Videnskaben, som de engang skulle underviſe i, blot som Haandværk og Næringsvei.

Ganske vist er vor Theologies og vore unge Theologers Tilstand i nærværende Tidspunkt yderst tvetydig. Kirkehistorien, vor Tidsalders Exegese synes ganske at

 ville

ville arbeide paa at ryste Kirkens dogmatiske System, og ikke nok, at man sætter Disharmonien imellem det dogmatiske Lærebegreb, som de symboliske Bøger indeholde, og de Lærdomme, der i det N. T. ligge til Grund for samme, i et klart Lys; man gaaer endnu videre, og underkaster selv den i det N. T. indeholdte Christendom Fornuftens Kritik, for at fremsætte alt, hvad der af det N. T. ikke med Ære lader sig bortexegesere, som jødiske Philosophemer, som Tidsbegreber, som forældet, og som et Produkt af det Christendommens Stifter og hans Apostler særegne Accommodationssystem, og kun tilsidst at beholde det, hvad der lader sig forene med de Resultater, som den nyeste Religionsphilosophie har fremsat.

Denne Adfærd kan atter betragtes fra en dobbelt Synspunkt. Thi den ene Deel af dem, der saaledes gaae frem, underlægger sin Philosophie det N. T., og allegoriserer og exegeserer alt det ind i samme, hvad han til sin Hensigt enten som Theolog paa Katthederet, eller paa Prædikestolen troer at kunne bruge, og saaledes blive Jesu og Apostlernes Udsagn ikke sielden oppudsede med den kritiske Philosophies Terminologie, for, som man troer, at give dem et Anstrøg, hvorved de endnu i al Ære kunne lade sig see for vor oplyste Tidsalder; men den anden Deel erklærer det N. T. som Elementarbog af de før herskende barnagtige og ufuldkomne Begreber, hvorved Menneskene kun havde skullet opdrages for vor Tidsalders høiere Viisdom, nu for forældet, og ønsker ganske at antiqvere det, opleder derfor med Flid de Modsigelser, hvori dets Lærdomme synes at komme med afgiorte Fornuftsandheder, og arbeider især paa at vise de jødiske, chaldaiske og græske Philosophemers Indflydelse, der fra Exils Tiden i Palæstina vare herskende, for at bevise deres Andeel i det nytestamentlige christelige Lærebegrebs Dannelse, og deraf at udlede den Slutning, at en saadan Blanding af mangfoldige heterogene Lærdomme og Sætninger umuligen længere kunde vedblive at være

Kun-

Fundamentet af den positive Religion for en saa oplyst Tidsalder, som vores. Man behøvede derfor heller ikke at bringe noget ind i det N. T., som ikke laae i samme; man burde ikke søge nogen Accommodation ved Jesu og Apostlernes Læreforedrag, i det mindste ikke i den Mening, som man nylig har fremsat Principerne til dette Accommodationssystem; man bør meget mere ved Hielp af den historiske Interpretation opdage og vise alle disse Læresætningers fremmede Opriudelse, at just de nyere Forsøg, at erklære den christelige Religions Dokumenter for allegorisk eller og, som man hellere vil, moralsk, ere de sikkerste Beviser for, at det hele N. T. allerede er forældet, fordi man blot da begyndte at allegorisere en tidlig givet og promulgeret Religion og Skrivterne, hvori den indeholdtes, da en sildigere længere fremskridende Tidsalder vilde opløste sig, og virkelig oprøftede sig til bedre Begreber, men desuagtet hverken kunde give Slip paa eller afskaffe sine tidligere Religionsskrivter, som Tilfældet havde været med Jødernes Moses og Grækernes Homer.

Saaledes deles Tidsalderens theologiske Reformatorer selv i to Factioner, hvortil endnu flere kun i enkelte Stykker fra dem fravigende Lærere kunde føies, der snart søge at amalgamere dette, snart hiint philosophiske System med Christendommen, og tænke mere eller mindre strængt om vor Tidsalders Exegese. Saaledes gives der endnu Mange, der holde med den afdøde C. F. Bahrdts vage Exegese og sophistiske Philosophie, da derimod den kantiske Philosophie dog er ulige mere consequent i sin Anvendelse, end Eudæmonismen; og atter Andre søge endog at ville forene deres Skepticismus med den nytestamentlige Christendoms simple Aand.

Mod begge disse Factioner af Reformatorer fremstaaer nu det orthodoxe Partie, der atter lader sig dele i to Partier, i det bibelske og i det symbolske. For ikke længe siden var der nemlig en Tidspunkt,

da man ved Exegesens Hielp atter vilde finde og restituere Urchristendommen eller den apostoliske Christendom. Man skrev bibelske Theologier, og søgde at fierne alt det fra det G. og N. Ts. Skrivter, som ved Alexandriner, Orientaler, ved Synoder, Concilier, Paver og Bisskoper efterhaanden var tillagt de hellige Skribentere, for atter at besidde den apostoliske Christendom i sin oprindelige Reenhed. Medlidende smilede det heterodoxe Partie ved dette Forsøg, og svarede, at Urchristendommen blot bestod af temporelle Gnomer i praktisk Henseende, og i theoretisk Henseende af blot jødisk-græske Tidsbegreber, og at med den sandselige Dragt, hvori disse Maximer fremkom, tillige Materien selv forsvandt som ubrugbar, i det mindste i sin da værende og oprindelige Skikkelse ikke mere passede for den nærværende Tidsalder.

Men det strængere orthodoxe Partie erklærer høit, at det N. T. Tidsalder er for langt borte fra os, til at vi kunde anmasse os, ganske at ville forstaae dets Aand, og at udlede almindelige Dogmer af sammes forskiellige Skrivter. Ogsaa maatte det paa ingen Maade overlades til enhver Lærers individuelle Indsigt, hvad for et Lærebegreb han vilde abstrahere af det N. T., og hvorledes han i denne Henseende vilde forklare samme; der maatte absolut til alle Tider være en blivende Norm for den positive Religion, for at fastsætte, hvad Religion skal være, og hvad der som saadan skal foredrages Folket; der maatte gives en saadan Maalestok, for derefter at kunne bedømme alle enkelte Lærere og deres Rettroenhed, og denne Maalestok, denne blivende Norm var, ikke uden Forsynets besynderlige Medvirkning, bleven os given i de symboliske Bøger, deels for at modsætte den tøiesløse Nyhedssyge og de forvovne Skribentere en Dæmning, deels bestemt at kunne dømme om enhver christelig Lærers Rettroenhed eller Heterodoxie, og, ifald han var en Kietter, da strax at kunne fierne ham fra den rene Læres Faarestie.

Vir-

Virkelig er det for den tænkende Mand, hvis Brødsaldenskab eller huuslige Forhold ikke foruroliges ved denne Kamp, et underholdende Skuespil, at see disse forskiellige Partier med mere eller mindre Held at probere deres Kræfter imod hinanden, og det bliver altid et Spørgsmaal, som kun Eftertiden formaaer af opløse: hvilket Resultat der tilsidst vil komme ud af denne store Giæring?

Men da dette Resultat sandsynligen endnu er langt borte fra vor Tidsalder, og den nærværende, maaskee endog mange tilkommende Generationer ville gaae forbi, førend en offentlig Forandring i Lærebegrebet tørde foretages af Regieringerne, eller i det mindste stadfæstes af dem; saa bliver ganske vist Spørgsmaalet interessant for de mange Tusinde, der i denne Giæring lægge sig efter Theologiens Studium, eller staae paa det Point, ved Eed paa de symboliske Bøger at gaae ind i Herrens Viingaard: hvilke Forpligtelser have disse Mænd paataget sig? Hvad kan man vente af dem som moralske Væsener, der kiende og selv maae lære en Eeds Hellighed og Meeneedens Forkastelighed? Til hvilket Partie bør de holde sig? Hvor ligger Sandheden? Hvor finde de Maalestokken til rigtig at kunne bedømme Tidsalderens Aand og tage Deel i dens Veiledning? Tale ikke Fornuft og Philosophie for den nyere Lære? Har den ikke saa mangen stor Lærds og berømt theologisk Skribents Autoritet? Viser ikke Religionernes Historie, at en saadan Forælden og Antiqveren af de herskende Begreber næsten fandt Sted i enhver Tidsalder, og at der af den udlevede og hendøende Form fremkom en bedre, nyere Skikkelse? Forudsaae ikke Christendommens Stifter en Tid, da Verdens Fader hverken skulde tilbedes i Templet i Jerusalem eller paa Høiene i Garizim, men i Aand og i Sandhed? Erklærer ikke Paulus udtrykkelig, at han for Christendommen ventede en mandig Modenheds Tidsalder, og at denne Tidsal-

ier ikke mere kunde være langt borte? Siger han ikke udtrykkelig om Christendommens da værende Tilstand: Vor Kundskab er stykkeviis; men naar det Fuldkomne kommer, saa skal det, som er stykkeviis, afskaffes. Da jeg var et Barn, talede jeg som et Barn, og var klog som et Barn, og havde barnagtige Indfald; men nu, da jeg er en Mand, aflægger jeg det Barnagtige. Vi see nu igiennem et Speil, som i en mørk Tale &c.

Men, om det nu og var afgiort, at selv i Overeensstemmelse med den christelige Religions Stifters Tanker naade denne hans Lærdommes Fremskriden til en mandig Modenhed engang skulde skee, dersom endog virkelig vor Tidsalders Nødtørftigheder vare af den Beskaffenhed, at, for at raade Bod derpaa, en saadan Omdannelse af det offentlige Lærebegreb var bleven nødvendig (men som langt fra ikke saa let kan bevises, som mange troe, der sædvanligen have for liden Bekiendtskab med den store Hobs religiøse Aand og med dens ringe Modtagelsesevne for bedre og ringere Begreber); saa maatte dog, efter min Overbeviisning, denne Fremskriden og Omdannelse aldrig overlades den enkelte Religionslærers Indsigt; og saalænge endnu Individet uden Modsigelse modtager af Regieringen Forpligtelse paa de symbolske Bøger, som den blivende Norm for den positive Religion, saalænge bliver det og Meeneed, naar han i sine offentlige Foredrag lærer noget andet, end hvad han har forpligtet sig til at lære, og hvad Staten venter af ham, som et moralskt Væsen, der kiender Edens Hellighed. Thi da det ganske blev overladt til hans Frihed, om han vilde sværge eller ikke, da han, ved at vælge sin Videnskab, maatte see det forud, og de symbolske Bøger ikke ere en hemmelig Ordens Statutenbog, som man først, efter den giort Eed, lærer nærmere at kiende, men ere offentlige, og derover høres og læses offentlige Forelæsninger

paa

paa Universiteterne, i det mindste burde læses og høres — saa er det vist nok forskrækkeligt, med hvilken Letsindighed tiltrædende Religionslærere strax ved en Meeneed giøre det første Skridt ind i det borgerlige Livs Forpligtelser! Jeg skielner meget vel den subjective Overbeviisning, som En, qva Lærer, medbringer til sit Embede, fra Forpligtelsen paa det, han som den positive Religions kaldte og beedigede Lærer skal foredrage; jeg er overbeviist om, at, hvad det første angaaer, Gud blot dømmer, og kan dømme, især da ingen tænkende Mand giør og kan giøre en saadan Stilstand i hans Fremdannelse, at der ikke hvert Aar skulde foregaae visse Forandringer i hans Indsigter; men ganske anderledes forholder det sig med det, jeg som Statens Tiener offentlig skal lære. Saa lidet det er en Dommer tilladt ved den Dom, han fælder, at afvige fra den hidtil gieldende og af Staten sanctionerte Lov, om endog hans Privatoverbeviisning og hans Følelse skulde krympe sig derved, ligesaa lidet tør en Folkereligions Lærer efter sin Privatoverbeviisning foredrage Sætninger, der ere imod det herskende Lærebegreb. At man om det, han lader uberørt og forbigaaer med Tavshed, ikke kan gaae i Rette med ham, troer jeg efter min Indsigt, fordi dog Ingen forpligter sig til at foredrage alle Dogmer i en vis Orden eller paa en bestemt Maade; uagtet jeg tilstaaer, at det stedse kan være paafaldende for Folket, naar dets Lærer aldeles ikke berører visse Religionssætninger. — Ogsaa anseer jeg det for et meget skievt Undskyldningsmiddel, at beraabe sig paa Folkets Villie, som om dette vilde høre Neologie! Visselig, hvor sligt skulde finde Sted (som f. Ex. i Præsten Schulz's Religionsproces), der maae Præsten allerede i Forveien have overtraadt sin Eed; han maae allerede have foredraget Sætninger imod Lærebegrebet, førend man kan opfordre ham til at forlade Lærebegrebet; og da Folket stedse antager sine Religionsbegreber paa Autoritet, saa

er

er det ingen Under, om det og antager Neologier paa Autoritet, naar de nemlig af dets Lærer foredrages.

Endnu mere beklagelig og vanærende er den Indvending: at, naar Regieringerne, eller de, der ere i Regieringernes Sted, kunde være umoralske nok til at forlange en saadan Eed, man da med god Samvittighed kunde giøre den. Thi i det Tilfælde, men som endnu ikke er beviist, at virkelig Forpligtelsen paa symbolske Bøger, eller den Adfærd, at henvise de offentlige Religionslærere til en Maalestok, for desto sikkrere at kunne bestemme Værdien af deres Underviisningsmaade, var noget umoralskt, saa vilde denne umoralske Handling aldrig dispensere Religionslæreren fra at holde hans Eed. Thi fordi en Anden handler umoralsk, faaer jeg jo ingen Ret til iligemaade at handle umoralsk. Fordi en Anden stiæler fra mig, tør jeg da igien stiæle fra ham? Hvilken Moral vilde det være i en Folkelærers Mund, og hvor bedrøveligt, naar den udgiør en Religionslærers Privatsystem? Men paa den anden Side vilde denne Forpligtelse paa symbolske Bøger paa Regieringens Side kun da være umoralsk, naar den selv, mod bedre Overbeviisning, befalede denne Forpligtelse for deri ligesom at have et Middel til at standse Folket i sin Fremskriden, og at bortskye samvittighedsfulde og tænkende unge Mænd fra at modtage et offentligt Læreembede. Men, saasnart Regenten virkelig selv er overbeviist om Moraliteten af en saadan Forpligtelse, og saasnart han derved troer at fremme den offentlige Religions Agtelse, og for at opnaae denne Hensigt, ved denne Eeds Aflæggelse fatter Tillid for Folkelærerens Moralitet og Ord, saa ligger der ei allene ikke noget umoralskt i denne Forpligtelse, men det Afskyelige af Meeneeden paa den Forpligtedes Side ligger da tydelig for Dagen.

Hvad er nu herved at giøre? Hvorvidt bør Religionslæreren, hans Moralitet og hans offentlige Forplig-

pligtelse som Statens Borger ubeskadiget, gaae? Kan han i sine Foredrag angribe de Dogmer, som han finder i det N. T. eller dog i de symboliske Bøger, og som han efter sin Mening maae ansee for forældede? Visselig ikke, dersom han ellers vil gaae redelig tilværks med dem, han har sin Ansættelse at takke for. Som Skribent vilde han, efter min Indsigt, ikke være forbunden til at lære eller sige det samme, hvad han som offentlig ansat Religionslærer maae foredrage; men i den Sidstes Person maae han aldrig fravige det, han engang frivillig har forpligtet sig til.

Den Synspunkt, hvorfra man her maae gaae ud, synes mig at være følgende: i Religionens offentlige Foredrag paa Prædikestolen hører nærmest Moralen; thi her taler Religionslæreren til handlende Mennesker, til Mennesker, som i mangfoldige Forhold af det huuslige og borgerlige Liv behøve Underviisning om, hvorledes de som moralske Væsener have at forholde sig i Overeenstemmelse med deres Værdighed, hvad de maae giøre for paa Jorden at blive saadanne dydige og lyksalige Skabninger, der ved den store Forvandling i Døden kunne see deres tilkommende Skiebne med Rolighed i Møde. I denne Kreds ligge utallige Gienstande, der hidtil endnu ikke ere blevne berørte, hvortil Rubrikerne i de fleste ellers fortreffelige Lærebøger af den philosophiske og theologiske Moral mangle, og som mindst kunne læres paa Universiteterne, da nødvendig mangfoldig Erfaring og Menneskekundskab og en udbredt Virkekreds hører dertil, for at lade den tænkende Mand finde den sikkerste Maalestok for sin Opførsel i slige Forhold. Derimod kan Dogmatiken, som blot Gienstand for Forstanden, afhandles langt kortere og sieldnere, da den desuden, fra den rigtige Synspunkt betragtet, i dens simple Skikkelse kun er et Resultat af Moralen, og har af den sin Oprindelse, og selv i Forverdenens Religioner stedse kun blev saa meget kulti-

veret,

deret, som Menneskenes moralske Adfærd var til. Forandrede dette sig til det bedre, saa forbedrede deres dogmatiske System sig og.

Religionslæreren altsaa, der skal tale efter de Menneskers Nødtørftigheder, der høre ham, maae absolut søge at virke paa deres Vandel og at forbedre deres Sæder, som i vor Tidsalder bliver dobbelt nødvendig Pligt for ham, da den herskende Usædelighed og Tvivlsyghed, da Udbrudet af de meest rasende Lidenskaber og især de nedrigste Udsvævelser høit paaminde ham om, at de moralske Grundsætninger, som en stor Deel af vore Samtidige følge i deres Handlinger, ere forkastelige og farlige, og at deres ulykkelige Følger i mangfoldige Grasationer efterhaanden forberede den borgerlige Forfatnings Ruin, og tilsidst uophørlig fremføre den.

Her gives der altsaa for den retskafne, af sit Kalds Vigtighed giennemtrængte Mand meget at virke, og jeg er næsten overbeviist om, at, skiønt Moralphilosophiens Principer i vore Dage heldigen dyrkes, hvilket ikke var overflødigt, men nødvendigt, er Moralens indvortes Helligdom dog endnu langt fra ikke fuldkommen oplukket. Oprigtig talt, vore Moralcompendier fortiene mere at roses i det Theoretiske, end i det Praktiske; og den sidste Deel synes mig overalt at være noget mager, da man blot i Almindelighed optæller for Religionslæreren de Pligter, som han skal anbefale, uden at giøre ham opmerksom paa Motiverne, som han stedse maae laane af hver Tidsalders særegne Aand, for nu at giøre dem indtrængende og anvendelige. Tillige maae den ældre akademiske Lærer ved sin Menneskekundskab og Erfaring komme den unge uerfarne, ofte med den bedste Hensigt feilende Mand til Hielp, og fortrinligen vise ham de svage Sider af hans Tidsalders Mennesker; han maae føre ham hen til det, der staaer Udøvelsen af denne Pligt i Veien, just fordi hans Tids Mennesker ere saaledes og ikke anderledes, fordi

det er den almindelig herskende Character, at fatte denne Gienstånd fra denne Synspunkt. Deri ligger just Opløsningen af den Gaade: hvorfor nogle Folketalere og Religionslærere virke saa overordentlig meget ved deres Foredrag, og hvorfor andre, som man dog langt fra ikke kan nægte egen Opfindelsesgave, Energie i Sproget, Rigtighed i Udførelsen, og den Konst at anvende Lærdommene paa det menneskelige Liv, dog virke ulige mindre, og lade os ulige koldere, end hine Mænd. De første kiende nemlig deres Tidsalders Aand; deres fortrinligste Studium omfatter Menneskene, de leve iblant; de lægge Merke til deres herskende Feil; de oplede samme i deres første Spire; de finde Sporene til deres herskende Tilbøieligheder og Affecter; og saaledes lykkes det dem at berøre Strengene i disse Menneskers Inderste, der virkelig treffe det rigtige Punkt; og derfor udrettes saa lidet, naar Præsten Aar ud og Aar ind blot beskæftiger sig med Religionens almindelige Fortrin og Fortienester, og udvikler de almindelige Pligter, som Moralen skemsætter, og dermed troer at have giort Alt. Man behøver kun at lære at kiende og studere de fleste og fortrinligste nyeste Prædikantære i deres trykte Samlinger (hvor man dog tør forudsætte, at de fremsætte deres bedste Produkter), saa kan man paa ingen Maade miskiende Flid, Orden, Philosophie, rigtig Sprogbrug og deslige; men man henrives ikke; alting staaer sædvanlig saa i det Almindelige, at man ikke fristes til at troe: her har han just meent dig og din Yndlingsfeil, dette er skreven nærmest for dig og for din hele Forædling og Forbedring; og dog skulde det saaledes være; og Religionslæreren maae nødvendig gaae ind i det enkelte Menneskelivs Detail, hvis han vil virke mod Tidsalderens Strøm; han maae blive Psycholog, hvis Sæden, han udstrøer, skal bære gode Frugter.

Hvor meget var det at ønske, at tænkende og med Tidens Aand fremskridende Mænd, der i store Stæder

især

især have Leilighed til at observere Mennesket i de forskielligste Conjuncturer, vilde beslutte sig til, af deres Erfaringers Detail at meddele os saadanne specielle Opgaver for det huuslige og borgerlige Liv.

Thi her er just den store og vide Mark, hvor den protestantiske Religionslærer, sin Eed ubeskadiget, kan bearbeide de mangfoldigste og forskielligste Gienstande; thi hverken det N. Ts. Christendom eller den symbolske leverer et Moralsystem; den første indeholder mangfoldige praktiske Sententser og Gnomer, som Østerlandet ynder dem, og som de stedse i Palæstina vare sædvanlige; og den sidste havde virkelig for meget med Dogmatiken at bestille, for forholdsmæssig at forarbeide Moralen, som hiin, til et systematisk Heelt.

Derimod maae det paa ingen Maade overlades hans frie Villie, hvorledes han vil foredrage Dogmerne, naar han lærer dem. Thi det kan ei nægtes, at, saalænge Eeden paa de symbolske Bøger af vore Regieringer ikke eftergives, alle de mangfoldige Forsøg, ganske at bortexegesere visse Dogmer af det N. T., som Teller, Semler, Rosenmüller, Löffler, Bahrdt og Flere med mere eller mindre Held have forsøgt, kun smigre den unge Lærer med den tossede Mening, som om han paa disse Mænds Autoritet nu iligemaade kun behøver at finde det i det N. T., hvad der efter hans System endnu passer i samme. Eller skulde virkelig de Mænd, der kiende den Tidsalders Aand, hvori Christendommen blev promulgeret, og som vide, hvad der hører til det N. T. historiske Interpretation, kunne overtale sig til, at Dogmerne om Menneskets oprindelige syndige Fordærvelse, om Diævelen, om Englene, om Christi Existents før Verden, om en Guds Aand, om det nærværende Legems Opstandelse, om Messiæ Rige og den dermed forenede Dom — ikke skulde være meente i det N. T., men alle Udtrykkene derom forstaaes allegorisk, i Kirkefædrenes Aand? En ganske anden Sag er det, at frem-

ſette det, hvad Fornuften ſiger om alt dette; men at ville ſkaffe det altſammen bort af det N. T., og i Jeſu Tidsalder at ſøge de Begreber, der nu ere i Omløb, hvad berettiger os dertil? Med hvilken Føie tør vi giøre Vold paa hine Skribenter? Eller bære vi os ſaaledes ad med Xenophon, Plato, Ariſtoteles ꝛc. og paaſtaae vi, at de Steder, der efter vort Syſtem i deres Skrivter ere anſtødelige, maae forklares ſaaledes, at de paſſe til nærværende Tidsbegrebet?

Naar vi end troe at være overbeviiſte om, at alle hine Lærdomme ikke mere ere paſſende for vor Tids Trang og til den nærværende Folkereligion, ſaa maae der viſt betrædes en ganſke anden Vei for at fierne hine Dogmer af den poſitive Religion, end den, at vi vanſkabe Exegeſen og nedværdige Interpretationen af Fortidens Monumenter til et Middel, at bringe ind i hine ærværdige Dokumenter alt, hvad vi ville. Saalænge en proteſtantiſk Lærer endnu ikke offentlig har Mod til lige for Regieringens Øine at ſige ſig løs fra de ſymboliſke Bøger, ſaaſnart man ikke giør Regieringerne opmerkſomme paa de Modſigelſer, man troer at forefinde imellem det herſkende Lærebegrebs Dogmer og Fornuftens Grundſætninger; ſaalænge bliver det umoraliſk at paaſtaae, at Forpligtelſen paa de ſymboliſke Bøger ikke har nogen bindende Kraft, og at Læreren i ſine offentlige Foredrag kunde følge ſin bedre Overbeviisning, og forklare Skriften, ſom han vilde. Saaledes handler Egoiſten, ſom Ære og Brød er mere magtpaaliggende, end Sandhed. Han bliver en meeneedig Leieſvend, der er inconſeqvent nok til allevegne ængſtelig at ſnoe ſig, fordi diſſe Inconſeqvenser ere Følger af den umoraliſke Handling, at han lod ſig forpligte til Noget, ſom han aldrig havde i Sinde at holde. Hvilket Klogſkabsſyſtem, hvilken Egoismus maae det viſe ſig i ſlige Religionslæreres Læreforedrag, Levnet og Exempel? Og ſkulde man ikke ogſaa deri opdage en vigtig Grund til den videre omkring ſig gribende Sæt-

dernes Fordærv, den overhaandtagende Egoismus, og de sig videre udbredende Klogskabsmaximer i Modsætning af Moralitetens?

Eller er maaskee Striden angaaende de dogmatiske Undersøgelser allerede bragt i det Rene? Ere Akterne derom saa nær sluttede, at vi saa seietrige allerede offentlig tør meddele Resultaterne af denne Kamp? Hver der med Opmerksomhed og Upartiskhed læser de forskiellige Skrivter af de mangfoldige i denne Strid deeltagende Partier, vil nok finde, at der ikke findes et eneste Dogma, hvorom kun endog nogle faa af de fornemligste dogmatiske Skribentere ere enige (forstaaer sig, Eftersnakkernes og Afskrivernes Skare fraregnet, der sædvanligen følge en enkelt Veterans Fane); at man endnu langt fra ikke er enig om, hvilke Dogmer der overalt bør antages i Læresystemet, og paa hvilken Basis, om paa en theoretisk eller praktisk, Dogmatiken skal opføres? Men saalænge denne Strid endnu ikke er bilagt, saalænge hver Fodbred kand kun langsom vindes fra de kæmpende Partier; saalænge kan og den enkelte Lærer, der er Staten underkastet, ei afvige fra den almindelige Norm, hvorefter nu engang Folkereligionens Beskaffenhed maae bedømmes. Og fandt han endog formedelst en hensigtpassende Dogmahistorie, at en stor Deel af det, som de symboliske Bøger fremsætte som Skriftens særegne Lærdomme, var et Produkt af Kirkefædrene og havde faaet sin Oprindelse af Lærebegrebets forskiellige Skiebner i Middelalderens Periode; saa bliver det dog unægtelig vist, at det Meeste af det, hvad vore Neologer finde anstødeligt i de symboliske Bøger, virkelig har sin Grund i det N. T., men at de hellere give de symboliske Bøger end det N. T. Skylden, for efter eget Behag at kunne dreie og forklare det sidste ved en allegorisk Exegese, som de selv finde for godt. Thi rigtig nok forudsee de, at, naar det engang skulde blive afgiort, at det N. T. selv indeholdte saadanne, efter deres

Mening, forældede og antiqverende Dogmer, der da m
den nærværende Folkereligions Omstyrtelse, der hvi
paa det N. Ts. Autoritet, vilde indtræde en uundgaael
i dens Følger uberegnelig Revolution i religiøs Henseen
Derfor søge de, endog imod deres Overbeviisning,
skaane det N. T., og hellere at modernisere det efter
nu herskende philosophiske Begreber, for desto sikkrere
kunne vove Angrebet paa de symbolske Bøger.

Men hvad ville disse stormende Reformatorer gi
saasnart man af hermeneutiske Grunde kan ov
bevise dem om, at aldeles ikke de symbolske Bøger alle
men det N. T. selv indeholder de dem anstødelige Do
mer; at virkelig de symbolske Bøger indeholde den o
rindelige Christendom efter dens Væsen, og at den bløt
dem bærer Tidsalderens Form, den skolastiske Drag
hvori de symbolske Bøger bleve fremstillede som Værn f
den lutherske Kirke, men at paa ingen Maade Materi
falder med denne Form, fordi hiin er overeensstemmen
med det N. Ts. Aand?

Men vilde nu disse Reformatorer, som allerede a
skillige have giort, selv angribe det N. T., og paastaa
at Urchristendommen har ikke været andet end en Bla
ding af jødisk-chaldaiske og alexandrinske Philosophem
der fra Exilets Tidsalder af paa forskiellige Veie v
kommen til Palæstina, og der var bleven forenet m
Mosaismen, der den Gang var forældet, og fortiente
antiqveres; saa var allerede Jesu Autoritet tilstra
kelig nok til at nedslaae deres Forsøg fra denne Side. T
hvad han offentlig foredrog og lod staae af den forri
offentlige jødiske Religion, dette erklærede han tilli
for væsentligt for sin nye Lære; og jeg gad høre de Gru
de, som man vilde anføre for en Læresætnings Afskaffel
som Jesus selv ved sine offentlige Foredrag havde stad
fæstet? Thi det i nyere Tider saa yndede A
commodationssystem savner alle faste Kr
terier, da det for det første lader det uafgiort, na

og hvor Jesus selv har erklæret, at han ved denne eller hiin Lære nedlod sig til sin Tidsalders Trang og Svaghed; thi blot slige udtrykkelige Jesu Udsagn kunde berettige os til at udelade et saadant Dogma af hans Religion, fordi vi ved ham selv vare overbeviiste om, at han blot af Accommodation havde ladet det staae; og saa er det ganske noget andet, i Formen — i hvilken visse Lærdomme foredrages, f. Ex. i Lignelser, Billeder ic. eller i Stedet, f. Ex. paa Marken, Skibet ic. — at rette sig efter sine Samtidige (thi i denne Mening vil Ingen nægte en Accommodation); men i Materien, i det Væsentlige selv, overskrides al nytestamentlig Sandhed, naar man paastaaer, at Jesus har blot ladet dette eller hiint Dogma staae, i det Haab, det vilde i Fremtiden falde af sig selv (som om ikke, Udødelighed og Guds Tilværelse undtagen, alle andre i nyere Tider vare blevne rystede; naar nu hiin Kanon skulde gielde, saa fik jo vore Reformatorer fuldkommen Ret og frit Spil?) eller han har undertiden med Hensigt, af Læreviisdom, foredraget og offentlig lært denne eller hiin Vildfarelse, for derved at forberede Sandhedens Udbredelse. Man har rigtig nok anseet denne Accommodation som et Middel til at forene det gamle og nye System med hinanden, og selv at modernisere Jesus, i det man paastaaer, at han vist vilde have lært dette eller hiint, dersom han nu skulde træde frem og lære. Uden at ville eller at kunne afgiøre dette, kunne vi blot spørge: om den nytestamentlige Christendom i sine Dogmer var et for sig selv bestaaende og sammenhængende Heelt af en guddommelig Religion, eller ikke? I første Tilfælde tilkommer det os ikke at afskaffe blot et eneste Dogma, eller at ville forklare det anderledes, end det N. Ts. simple Sprogbrug selv angiver; og dermed styrtes Accommodationssystemet af sig selv; og i andet Fald vilde det geraade os til Bebreidelse, at en efter da værende Tidsalders Trang beregnet Religion, der nu maatte være ganske for-

forældet, endnu beholder sin Anseelse, og at den ganske maatte falde, som et af de heterogeneste Materialier bestaaende Heelt, der ingen Sammenhæng havde. Og hvo vover vel at paastaae det Sidste? — Paa begge disse Tilfælde (nemlig hvad Christendommens Dogmer angelanger) kan det tvetydige System om Christendommens fremskridende Perfectibilitet ikke anvendes, og da der ei gives eller kan gives et tredie Tilfælde, saa falder ligemaade dette nyere Palliativmiddel, atter, efter visse Neologers Mening, at hielpe Christendommen paa Benene, bort af sig selv.

Thi hvo blant dem, der have læst og studeret det N. T. og sammes Dogmer i den da værende Tidsalders Aand, vil vel vove at nægte, at ikke i Jesu og hans Apostlers Foredrag følgende Lærdomme med al Alvorlighed foredrages, og det saaledes, at de staae i den nøieste Sammenhæng indbyrdes, og sædvanligen høre til Guds Riges Mysterier, som Jesus endnu i Særdeleshed forklarede for sine Disciple; f. Ex. Lærdommen om hans guddommelige Sendelse og Existents før Verden, som Apostlerne endnu videre udførde; Lærdommen om Guds Aands Virkninger, om de gode og onde Englers Virkninger, om Satans Rige og sammes Ødelæggelse ved Messias; om Menneskenes naturlige Fordærvelse og deres Forførelse til det Onde ved Satan; om Menneskenes Forsoning ved Christi Offer; om deres Gienløsning ved ham fra Syndens Magt og af Diævelens Vold — et Hoveddogma i de apostoliske Skripter; om Jesu mirakuløse Undfangelse og Fødsel; om hans Opstandelse og Himmelfart; om hans utallige Under; om de Dødes Opstandelse; om Dommen; om Himmelen og Helvede; om Menneskets Søns Gienkomst til Jorden, og om Messiæ Riges Oprettelse? Eller giøres i det N. T. vel nogen Forskiel, naar Jesus og Apostlerne foredrage disse Dogmer, og naar de sige, at Gud er alle Menneskenes Fader, at hans Forsyn og Verdens Regiering udbreder sig til alle

Skabninger uden Forskiel, og at han har giort vedvarende Foranstaltninger til Menneskenes Forbedring og Lyksalighed i dette og hiint Liv? Jeg spørger vore Neologer, om der ikke findes ligesaa mange, ja endnu flere Steder for hine end for disse Dogmer, og om der findes nogen Forskiel i Foredraget og sammes Behandling, den Forskiel fraregnet, der af sig selv maae herske imellem Jesu frie Foredrag og den apostoliske Form i Apostlernes Foredrag?

Tilstaaet altsaa endog, at vor Tidsalders Aand er væsentlig forskiellig fra den Tidsalders Aand, hvori Apostlerne levede, at vore Samtidiges Nødtørftigheder ere meget forandrede; saalænge Christendommen bliver Folkets offentlige Religion, og saalænge Regieringerne ikke forandre noget deri, saalænge kan den enkelte Lærer aldeles ikke fragaae eller offentlig bestride nogen Læresætning i den positive Religion, især da Enhver, der noget nøiere kiender vore Universiteters nærværende Forfatning og Studeremaaden paa samme, veed, hvor faa solide Sprog- og Sagkundskaber bringes derhen og derfra tilbage, saa at vel den treaars Student, der har hørt et Cursus i Philosophien, uanmodet troer at maae opkaste sig til Reformator for Statsforfatningen og den offentlige Religion, men i det Hele dog med de usleste Kundskaber, men med desto mere Indbildning og Tillid til sine egne Kræfter, gaaer sin Examen i Møde, og ikke lidet forundrer sig, naar de Mænd, som han tilbeder som sine Øverste, sætte hans Kundskaber i det sande Lys, og som han for denne utilgivelige Dristigheds Skyld gierne gad udraabe for Hyperorthodoxe og Oplaringens Fiender.

Da jeg troer at kiende Kræfternes Sammenstøden, der nu hersker i den moralske Verden, da jeg uden Hensyn til det Partie, en Mand hører til, agter den lærde og retskafne Mand, hvor jeg finder ham; saa tilstaaer jeg gierne, at intet foraarsager mig mere Kummer,

end

end den evige Feide, hvori begge Partier leve med hin anden, og hvor de heftige Kæmpere af det neologiske Partie stedse maae blive Offeret for deres Overbeviisning. Men jeg tilstaaer og, at intet hos begge Partier er mig mere paafaldende, end den Immoralitet, man gaaer frem med; den Klogskab, hvormed man søger at undskylde sin Adfærd, og Tidens Tone selv, da man virkelig mere studerer for Brødets end for den gode Sags og Videnskabernes Skyld. Hvad vil der tilsidst blive af den Mængde kolde Hyklere, der aarlig forsøges i de protestantiske Stater, og som ikke Moralitet, men Frygt for at blive afsat, endnu holder i Skrankerne, at træde frem med deres sande Overbeviisning, og som ofte derhos føre et meget usædeligt Levnet, jo tillade sig hemmelige Udsvævelser. Er det Følgerne af, at det rene Moralprincip lader sig høre fra vore Kathedere og Prædikestole, og at det kathegoriske Imperativ er mere bekiendt, end det G. og N. Ts. Exegese? Er det den oplyste Tidsalder, der skal have Fortrin for alle de andre? O hvor slet seer det da ud med Efterslægtens Modenhed og Fremdannelse, naar disse Mennesker ville være den moralske Culturs Formyndere, og Tidsalderens Aand ved dem skal styres; naar de skulle opdrage det menneskelige Kiøn til rigtig Indsigt i den moralske Verdensplan, der omfatter det Hele og fører til Maalet? Har da de umodne, ofte neppe halvforstaaede nye Meningers Fremsættelse standset den overhaandtagende Luxus og alle Affecters meest rasende Udbrud? Have de — den physiske og intellectuelle Dannelse fraregnet — forædlet vor Opdragelse i moralsk Henseende? Ere Stænderne komne hinanden nærmere? Er Religionen ikke næsten bleven til Indifferentismus? Staae vi ikke paa samme Klipper af den offentlige Religions Forhaanelse, af den forkiælede Opdragelse, af den hemmelige Despotismus, de frygteligste Udsvævelser, den uhyre Luxus, den Kraftløshed og Umoralitet — paa hvilke den græske og romerske Statsforfatning

fatning tilsidst strandede? Er det Menneskehedens grændselose Fremskriden fra det Slettere til det Bedre, og ere det de Tegn paa Forædlelse og Cultur, som Philosophen og Menneskevennen — ak! kun i søde Drømme faaer fat paa?

I øvrigt er det mig ligegyldigt, til hvilket Partie mine Læsere og Recensentere maaskee ville regne mig. Jeg troer ikke at have smigret noget af dem; heller ikke var det min Hensigt, hverken at tage det ældre eller nyere System i Beskyttelse, men nok vilde jeg sætte Begges Forstands og Hiertes Inkonseqvenzer i et klarere Lys; thi visselig har jeg hverken villet erklære mig for eller imod det gamle System; men begge Partier skulde mere vises hen til det, som de sædvanligen i Stridens Hede saa let oversee; de skulde nemlig blive mistroiske mod de Hensigter, der ligge til Grund i deres Handlinger; de skulde med større Opmerksomhed give Agt paa deres Characters moralske Værd, men tillige og ikke oversee Systemets Mangler og Svagheder, som sædvanlig ethvert godt Hoved, i sin Giærings Tid, selv søger at udkaste sig, og hvor han ved nogle fundne lykkelige Tanker luller sig hen i den Drøm, som om han allerede var bleven enig med sig selv om Menneskehedens vigtigste Anliggender, og med Kiækhed spiller en Reformators Rolle.

Det ligger derfor, og maatte ligge uden for Kredsen af nærværende Undersøgelse, at bestemme de symbolske Bøgers philosophiske Gehalt, eller at udgive en Kritik over de protestantiske Fyrsters Rettigheder til at fastsætte Religionens almindelige Norm; eller at revidere Almuereligionen, og at erklære sammes heterogene Materialier enten for unyttige til Menneskehedens Dannelse, eller ved Hielp af den allegoriske Interpretation atter at oppudse dem paa nye. Det kunde ikke være min Hensigt, at erklære mig angaaende Protestantismens foregivne Rettighed, af egen frie Indsigt at kunne unddrage sig enhver constitueret religiøs Norm; meget mere holder jeg

mig

mig til de foreliggende Facta: at der nemlig gives symboliske Bøger; at den blant os herskende Folkereligion, Christendommen, er garanteret af Staten, og det i den Form, i hvilken den findes i hine Bøger, som den sikkerste Interpret af de ældre Religionsdokumenter. — Nu kom det an paa at bestemme: er det Forhold, som vore Religionslærere nu omstunder tillade sig mod disse Bøger, som de have beediget, retmæssigt? Er det moralskt? Blive de ikke derved utroe Tienere i Staten, usamvittige Lærere af en Moral, der skal opdrage Mennesket til Dyd og Pligt? Og hvad giøre disse Mænd af Skriften selv ved Hielp af en vilkaarlig Exegese?

Saalænge det N. T. og de symbolske Bøger ansees som begge Kilderne (norma normans og norma normata) til vor offentlige Religion; saalænge er det vist for den religiøse Alderdoms og Jesu Tidsalders Kiender høist paafaldende, at de selvsamme Mænd, der stedse tale om Christendommens og dens Stifters høie Værd, og om at bringe den første tilbage til dens oprindelige apostoliske Reenhed, dog paa den anden Side — det skee nu ved Philosophie, Kirkehistorie eller Exegese — af samme søge at bortkaste og fierne alt, hvad der ikke passer til deres Privatoverbeviisning, som jeg allerede ovenfor har viist ved de rene nytestamentelige Dogmer om Christi guddommelige Natur, Fyldestgiørelsen, Opstandelsen, Dommen, Mirakler ne ꝛc. Fordi vor Philosophie mere støder sig paa disse end paa andre Dogmer, skulle de strax være temporelle Lærdomme, efterat det i næsten 1800 Aar ikke er faldet nogen Interpret ind at finde en saadan Accommodation i det N. T. Saa stemme og disse nyere Theologer selv ikke overeens i Henseende til Kriterierne paa Accommodationerne i det N. T. Den Ene bortkaster nemlig alt, hvad der ei kan forenes med begge Fornuftreligionens Hoveddogmer, og anseer den positive Religion

 blot

blot for en populær Religionslære af Fornuften. Nei! sige Andre, derved kan ingen Christendom bestaae; Lærdommen om Jesu guddommelige Sendelse er Basis for den positive Religion, men Dogmerne om Fyldestgiørelsen, om Diævelen, om Dommen, om den naturlige Fordærvelse ꝛc. seer man det strax paa, at Jesus ikke i Alvorlighed kan have meent dem; dem maae man forklare som Tidsbegrebet. Nei! siger det tredie Partie, I giøre paa denne Maade Jesus til Naturalist; han fortsatte meget mere Bygningen paa Moses; i øvrigt er han aldeles ikke kommen for at afskaffe det G. T., men at opfylde det; altsaa gielder endnu Offertheorien, Engledogmet, og alt det Øvrige, hvorimod han ikke har erklæret sig. O, siger en Fierde, Jesus var blot en klartænkende Jøde, men som paa ingen Maade kunde opløfte sig over hans Tidsalders urigtige theoretiske Begreber; i det Praktiske giorde han vel nogle rigtige Greb, men hvorvidt han endnu selv var tilbage, seer man paa den Troeskab, hvormed han beholdte den den Gang sædvanlige Jødiske Klædning af praktiske Sententser, som og deraf, at hans Maximer savnede al videnskabelig Moralsystem. Han har givet os det Skuespil, som i Fortidens Historie ikke tør falde os forunderligt, at man med de grøveste theoretiske Vildfarelser, hvortil de af ham beholdte jødiske Dogmer næsten alle kunde regnes, dog kan være en retskaffen Mand, en brugbar Lærer, og Stifter af en bedre Religion, end den var, som den Gang herskede, især da de da værende politiske Forhold meget fremmede de nye Begrebers Omløb og hastige Udbredelse.

For nu ei at føre den yngre Religionslærer ved disse Modsigelser i Vildfarelse, og ikke hans hele Liv igiennem at forlede ham til Inkonseqvenzer, raader jeg: at betragte den nytestamentlige og symbolske Christendom som et sluttet, fuldendt Heelt, hvilken Synspunkt ogsaa virkelig ligger til Grund i de symbolske Bøger. Dertil høre alle Dogmer, der indeholdes

holdes i vore sædvanlige ældre dogmatiske Lærebøger, og som blot ved Hielp af den grammatiske Exegese bør renses fra nogle overflødige Beviissteder. Fornuften har ved at fremsætte et saadant System ved høiere Aabenbaring af meddeelte guddommelige Lærdomme aldeles ingen Stemme; derfor kan og hiint Heelt af aabenbarede Religionssandheder aldrig skride frem, aldrig forandres. Dette Heelt kan aldrig opnaae en mandig Alder; thi det har ingen Ynglingsalder havt, og er stedse blevet sig selv ligt, og fuldkommen i og ved sig selv fuldendet. Denne Deel af Folkereligionen er altsaa aldeles ikke perfectibel, og hvo der kan tale om Dogmernes Perfectibilitet i en aabenbaret Religion, han forfeiler aldeles Aabenbaringens Character, som den historisk ligger i alle positive Religioner, og hvorpaa aldeles ikke et praktisk-philosophisk Begreb maae og kan anvendes; derimod er Christendommens praktiske Deel, som Folkereligion, perfectibel; thi Christendommens Moral, der ikke i sig selv er et sammenhængende Heelt, hverken i det N. T. eller i de symbolske Bøger, er stedse bleven afpasset efter enhver Tidsalders Nødtørftigheder, og under Kirkens Autoritet selv have sammes øverste Lærere stedse bragt philosophiske Grundsætninger dermed i Forbindelse. Her altsaa paa praktisk Grund og Jordbund har den christelige Lærer af den positive Religion fuldkommen frie Mark, her er hans Hoved og hans Hierte ikke bundet, her hindrer ingen Eed ham; her kan han gaae ud fra Ideen om det oprindelig Praktiske, og dermed forbinde alle hans Jagttagelser og Erfaringer. Her har Perfectibilitet Sted; thi da den menneskelige Natur selv efter dens moralske Anlæg er perfectibel, saa maae og Moralen, der skal føre disse Anlæg til Moden-

hed, være af perfectibel Natur, og i enhver Tidsalder faae et andet Udseende, som hver Gang maae beregnes efter den levende Generations Nødtørftigheder *).

*) See Stäudlins Beyträge ꝛc. 4 B. S. 190. ꝛc.

Udgiv.

VIII.

Nødvendigheden af at simplificere det dogmatiske System.

Ligesom Nødvendighederne i det menneskelige Selskab ved Menneskets Begierligheder saaledes kunne forøges og udvides, at man tilsidst seer sig tvungen til at anstille Undersøgelser om Livets egentlige Nødvendigheder, hvormed man har blandet saa mange overflødige Ting; saaledes ere og Videnskaberne ved at dyrke dem, blevne saa opfyldte, at man for de mange Bisætninger og vigtige Spørgsmaales Skyld forglemmer de væsentlige Sandheder, og man med Rette kan nødes til at udmerke de meest vidværdige Ting deraf. Til Videnskaberne kan man i denne Henseende ogsaa regne Religionen. Man forstaaer ved den i Almindelighed Kundskab om Gud og sammes Forhold til Menneskene, som og den Menneskenes Tænke- og Handlemaade og de Forventelser, der følge af hiin Kundskab. Dersom denne Forklaring ikke er saa kort affattet, som andre, man ellers har giort om Religionen, nemlig Maaden at tilbede Gud paa, eller Kundskab om alle vore Pligter som guddommelige Love; saa vil man dog ikke finde noget overflødigt deri, da alle de nævnte Stykker dog maae regnes til en Religion, der skal være theoretisk og praktisk. Denne Religion har sit oprindelige Sæde i Enhvers Fornuft. Den menneskelige

Hand

Stand er oprindelig saaledes indrettet, at den ved udvortes Foranledninger ledes hen til Religionsbegreber, nemlig til en mægtig, forstandig og veldædig Aarsag, og ved fremskridende Eftertanke føres til at indsee Forpligtelse mod et høiere Væsen; i det mindste kan den saaledes føres. Men, naar man betragter Menneskehedens enkelte Medlemmer, og bliver de Omstændigheder vaer, hvori de leve, saa komme utallige ikke af sig selv til en rigtig Gudskundskab eller et moralskt Sindelav, men mange have enten af dem selv ingen Drivt og ingen Opmuntring til Eftertanke, blive sløve og tankeløse; andre falde paa forunderlige Vildfarelser. De begribe undertiden ikke engang, hvad de høre, eller blive dog ikke saa let overbeviiste, naar Nogen paatager sig at foredrage dem bedre Kundskaber. Derfor kommer nu det guddommelige Forsyn, der saa gavmild sørger for sine Skabningers legemlige Nødvendigheder, til Hielp, da det enten lader Mennesker af fortrinlige Duelighedér fødes, sætter dem i Omstændigheder til at kiende Sandheden, og opliver dem med Mod til at bekiendtgiøre den; eller foranstalter alleshaande udvortes Omstændigheder, hvorved de Følesløse vækkes af deres Dorskhed og bringes til Eftertanke. Saa formaaer og Guddommen selv ved umiddelbar Kraft at frembringe Tanker i deres Siele, som den har udseet til at være usædvanlige Sendebud til Andre. Hiin Religionskundskab, som Menneskene allene ved den blotte Anvendelse af deres egne Kræfter opnaae, kan kaldes den naturlige, eller efter den fornemmeste Kraft, der maae anvendes, nemlig Fornuften, Fornuftreligionen; den Kundskab derimod, som Menneskene opnaae ved en særegen Bistand af den Høieste, kan kaldes en overnaturlig, eller og i en vis Henseende en aabenbaret.

Ved alt dette maae Religionen være en simpel, i det mindste en i dens Grundsætninger ikke for sammensat Ting. Thi den skal kiendes, forstaaes og begribes af

de almindeligste Mennesker, og udøves endog af den raaeste Menneskeklasse.

Enhver Skabning, der er begavet med Fornuften, er forpligtet til at tilbede sin Skaber og evige Velgiører. Religionen har ogsaa været allerede i de tidligste Tider, da Jordens Beboere endnu ikke havde udmerket sig ved at dyrke deres Aand, eller ved Konster og Videnskaber. Man finder hos dem Religionsbegreberne renere, end i de følgende, da Meninger og Skikke havde udvidet og forøget dem.

Den christelige Religion er vist ikke mindre stiftet til Simplicitet, og var ikke sammensat. Thi 1) grundede den sig paa den Abrahamiske Religion, der fordrede een eneste Guds Tilbedelse, og en inderlig Aands og Hiertes Hengivenhed til ham, Sædernes Reenhed og Pligternes Opfyldelse, som Hovedmomenter. Jesus forestillede Jøderne Abraham, som de vare saa stolte af at have til Stamherre, til Mønster paa en sand Gudfrygtighed, og Paulus beviser, at den Troe, som Christendommen fordrer i Modsætning af Lovens Gierninger, i det Væsentlige var ingen anden, end det Gud hengivne Sindelav, som havde forskaffet Abraham Guds Velbehag, og Retfærdighedens Løn og Hæder.

2) Jesus havde til Hensigt, at skille Menneskene ved de mosaiske og pharisæiske Skikkes tunge Byrde, og foreskrive dem en lettere Lære, hvorved de kunde blive deelagtige i Guds Godhed og en vedvarende Lyksalighed. Hvilken anden Mening er der vel i hiint Tilraab Matth. 11, 26: Kommer hid til mig, Alle I som ere besværede, jeg vil vederqvæge Eder!

3) Der er og i Jesu Læres hele Indhold, som og i den hele Form af den af ham stiftede Religion ikke noget konstigt, tungt og vidtløftigt, som jeg længere hen vidtløftigere skal bevise.

4) Til sine Discipler, som han havde udkaaret til Sendebud for alle Folk, udvalgde han ingen Lærde, eller Men-

Mennesker af overordentlige Dueligheder, der kunde fatte mere, end andre; men Mennesker, der vare blottede saavel fra Videnskaberne, som fra den stolte Indbildning, at forestille Lærde, og giorde det til et Fortrin af sin Lære, at den ikke mindre skulde forkyndes for de Fattige og Ringe, hvis Aand og Hierte vare forsømte, og som kun medbragde Aabenhed, Opmerksomhed og almindelig Eftertanke, end for de Rige og Viise. Vilde det have hiulpen at forkynde vanskelige og tunge Lærdomme for ulærde, for Personer, der hverken havde Øvelse eller Tid til at anstille nogen Grandskning?

5) Saa maae man heller ikke forglemme, at Jesus ikke selv optegnede sine Lærdomme. Dersom Jesu Religion havde været en nye, hidtil ubekiendt, vanskelig og konstig Lære, saa havde det været nødvendigt, at Jesus selv maatte optegne den, at den i hvert Udtryk og i hver Sætning rigtig kunde fattes og giemmes. Han maae altsaa selv have erkiendt den for en Lære af en saadan Beskaffenhed, der ei var indhyllet i dybsindige Speculationer, men kunde begribes af enhver opmerksom Tilhører. Han maae og have villet, at hans Efterfølgere ikke just skulde holde sig til de af ham talte Ord, hvorfor han afvexlede paa mangehaande Maader, men meget mere skulde fatte hans Lærdom med Forstanden og Hiertet. Af hans blot mundtlige Underviisning lader sig slutte, at den kun har bestaaet i Elementerne, hvorved hans Bekiendere altsaa ikke skulde blive staaende, men meget mere videre udbrede den.

Religionerne ere ikke blevne simple; men enhver Religion har faaet talrige Tilsætninger. Skiønt den naturlige Religion skylder de naturlige Kræfters Anlæg sin Oprindelse, saa har dog ogsaa Fornuften glemt det, at skielne imellem det Væsentlige og Uvæsentlige. De gamle Religioner bleve snart ved Lærernes og Præsternes sandselige Methodik, nemlig Bestræbelsen at giøre Lærdommen om Gud sandselig for den almindelige

Hob,

Hob, snart ved Sagn, hvis Stof var Historie og Phantasie, snart ved falske Raisonnements opfyldte med en Mængde Materialier, der til en høiere Culturs Tid vilde have lignet Nonsens. Den gamle israelitiske Religion blev forøget med sandselige Former, med Lærernes Fortolkninger, der grublede og disputerede, uden i Forveien at fastsætte Grundsætninger og Regler, og med Skikke, som den østerlandske Imagination yndede dem. Den christelige Religion har ligeledes modtaget Udvidelser, der ganske have draget den tilbage fra Beskaffenheden af dens første Bekiendtgiørelse, ja vanziret den. Menneskketilsætninger have ofte giort, at dens sande Værd, skiønt med Uret, er bleven miskiendt. Enhver upartisk Kiender af Jesu Religion føler inderlig Agtelse for sammes Sandhed og Gavnlighed. Philosophen finder deri de reneste Grunde til Fornuftmæssighed og en ædel Dyd. Statsmanden kan ikke nægte de veldædige Virkninger, der have forskaffet de christelige Lande Fortrin for de uchristelige.

Men man er ikke fornøiet med Dogmatikens System, som Theologerne have opbygget; man fører mange Klager derover, og giør det Bebreidelser, hvis Spidse saarer Religionen selv.

Først siger man: at det havde været Jesu Hensigt at afskaffe Jødedommet, og at opreise en renere Religion; og dog var der af sammes Fortolkere bleven saa meget af Jødedommet tilbage. — Jesu Hensigt, at afskaffe Jødedommet, kan paa ingen Maade nægtes. Han giorde det ikke paa saadan Maade, at han omstyrtede den jødiske Religion; thi da samme i mange Dele var forenet med det jødiske Folks Statsforfatning, saa vilde en saadan voldsom Omstyrtning have været et Oprør imod Statsforfatningen. Formen maatte desuden modtage en stor Forandring, naar den jødiske Religion skulde strække sig uden for Judæas Grændser, som Propheterne havde anseet, haabet og i levende Beskrivelser forudsagt. Ogsaa

fore

forbød Jesus ikke strax paa Stedet Omskiærelsen, Offringer og andre Skikke. Thi da disse Ting ikke udgiøre Religionen selv, saa behøvede han kun at lære en Moral, som Propheterne allerede havde giort, der satte hine udvortes Dele i Baggrunden, og erklærede dem for uvigtige. Derved bleve de underkastede Menneskenes Overlæg og Godtbefindende, og maatte endelig, da man ansaae hine Symboler for unyttige eller endog skadelige, eller efter Omstændighedernes forandrede Beskaffenhed for meget kostbare, ganske ophøre. Dette giorde Jesus, i det han ophøiede den indvortes og virksomme Gudfrygtighed over alle andre Forskrivter. Hvorledes kunde derfor nu Omskiærelsen blive en Udmerkelse, da Jesu Religion var bestemt for alle Folk, og ikke fordrede nogen Udmerkelse paa Legemet, men i Hiertet, som jo allerede den gamle Pagtes Propheter forlangte en Hiertets Omskiærelse? Hvorfor skulde den længere gielde som erindrende Symbol paa en moralsk Reenhed og Hellighed, da Jesu Religion havde langt mægtigere Bevæggrunde til Hiertets Reenhed? Han stred med Eftertryk mod Jødernes og deres Secters religiøse og moralske Vildfarelser. Christendommens vigtige Læresætning, at Jagttagelsen af Lovens Gierninger ikke kunde retfærdiggiøre Nogen uden et ydmygt og efter Fromhed stræbende Sindelav, har Jesus i Historien om Pharisæeren og Tolderen afskildret, da hiin i Templet roste sig af sine Gierninger, men den anden derimod viiste et bodfærdigt Sindelav, i det han bad Gud om sine Synders Forladelse. Jesus erklærede sig desuden for en Herre over Sabbathen, der var berettiget til at formilde nogle udvortes strænge Anordninger i denne Henseende, og anordnede, istedet for de udvortes Forsoningsmidler i Offringerne, sin Død, og istedet for Paaskelammets Amindelse, Amindelsen om sin Lidelse og Død ved Brød og Viin, hvorved Offringerne og Paaskelammet kom af Brug, skiønt Jesus just ikke udtrykkelig havde for-

forbudet dem *). Enhver er da vel overbeviist om, at de anførte Stykker af Jødedommet ikke mere kunde findes i den christelige Lære. Men man troer, at dog nogle jødiske Forestillinger og Meninger, som Jesus undertiden talte om, for deels i sit Foredrag at blive forstaaet, deels at forene sine nye Lærdomme med de sædvanlige Forestillinger og Talemaader, eller hvilke han den Gang ikke ansaae for nødvendig at giendrive, endnu vare blevne optagne blant de christelige Troeslærdomme. Her maae man nu undersøge, om de Lærdomme, der udgives for jødiske, nemlig af jødiske Lærere opfundne, ikke ogsaa af andre Grunde kunde bevises; om Jesus virkelig har lært dem; samt, om de virkelig bør regnes til Religion? Jøderne havde f. Ex. giort sig allehaande Forestillinger om Messias, men kun de kunne med Anvendelse paa Jesus befindes sande, der stemme overeens med Jesu rigtig fortolkede Vidnesbyrd, og ved Virkningerne ere blevne stadfæstede. Brugen af Dæmonernes Navne og Talemaaderne om visse Aanders Virkninger bør regnes til da værende Physik og Pneumatologie, og maae deraf forklares. Saaledes vil og Beskrivelsen om Verdens Ende og den tilkommende Dom over Menneskene, naar den sandselige og levende Indklædning tages bort, og Sætningerne ret forklares, aflægge det Betænkelige eller Usandsynlige.

For det andet anklager man den christelige Dogmatiks System for, at det Væsentlige og Uvæsentlige i Religionen, saa og Historien og Dogmerne ikke nok deri affondres, men meget mere blandes imellem hinanden. Jeg svarer derpaa, at hiin Affondring ikke ganske og altid er til-

*) Herr Dr. Jerzembsky, Præst i Moskau, har 1793 i Greifswald ladet en Inauguraldissertation trykke: de ea doctrinarum Jesu, quæ essentialis et principalis dici potest, nempe: gratiam divinam sperandam nanciscendamque esse vera pietate, sine merito sacrificiorum et rituum sive judaicorum sive gentilium.

tilsidesat. Praktiske Theologer have prøvet de dogmatiske Lærdommes (f. Ex. om Syndefaldets Historie, om Arvesynden, om de messianske Spaadomme ꝛc.) Vægt. Den Bebreidelse vilde maaskee kun være sand, at Stillingen af Dogmerne i Systemerne endnu ikke er bleven indrettet derefter. Der maatte nemlig bestemmes, hvori det Væsentlige af Religionen i Almindelighed bestaaer, og hvad der i den christelige Religion er det Væsentlige og Uvæsentlige. Jeg er og af den Mening, at Historierne om den christelige Religions Oprindelse og Udbredelse ikke kunne ansees for Religionslærdommene selv; men de tiene dog til at bevise Virkningerne af Guds Omsorg for Menneskenes Moralitet. Og da Jesus har bekiendtgiort sig som et Guds Sendebud og bekræftet det med de troværdigste udvortes Beviser, og hans Død iligemaade har Hensyn til Religionen og Moraliteten, saa kan Historien om hans Person og Skiebne ikke udelades af den christelige Religions System. Historien om Guddommens Virkninger i Jesus understøtter og oplyser Visheden af hans Lærdomme; og Efterretningerne om hans Død og hans Opstandelse ere saaledes forenede med Religionslærdommene, at de oplyse hinanden.

For det tredie. Det kan ligeledes være en Bebreidelse, at man anseer Lærernes Philosophie over de Kundskaber, som Jesus i sin Religion har meddeelt os, for Religionens Kundskaber selv. Der bliver i Lærdommene om Gud og hans Virkninger, som i Almindelighed i usynlige og overnaturlige Gienstande, stedse noget ubekiendt og mørkt, som den grandskende Aand med sin Eftertanke søger at opklare eller giøre fuldkomnere. Udtrykket om guddommelige og overnaturlige Ting falder ikke mindre tungt for de menneskelige Sprog, deels fordi vi ikke have nogen tydelig Kundskab om hine, deels fordi vore Sprog mere ere indrettede for sandselige Gienstande. Man kan ikke nægte, at Apostlerne selv i deres Skrivter have udstrøet deres Meditationer, eller Philosophie om

nogle Dogmer, der angaae Christendommen, som om Jesu Christi høie Natur, om hans Døds Forhold til Synds Forladelse, og flere Ting. Ved denne Paastand undergraves hverken den christelige Religions Tilforladelighed, ei heller nægtes Guds Bistand og Opsigt med Evangelii første Sendebuds Beskæftigelser. Thi det er dog stedse tilladt, at sammenligne Apostlernes Fortolkninger med Jesu Taler, eller og at prøve dem efter andre Grunde; og det er ikke at formode, at det guddommelige Forsyn har villet lade det store Sendebuds Religion forværre ved dens første Sendebuds Aand. Men man maae ogsaa tilstaae, at Gnosticismen, Augustins Philosophie, Scholastiken og den nyere Tids Eclecticismus efterhaanden har beriget Theologien med Dogmer og Former, som vare ganske fremmede for Christus-Religionen. Philosophen forlader ei gierne sit Sprog og sine Sætninger. Han troer at bevise Religionen en Tieneste, naar han giennemvæver den med philosophiske Læresætninger. En med Philosophie næret Forstand vælger hellere og lettere den ham behagelig blevne Philosophie til at indklæde Religionslærdommene i, end han ved Hielp af de hellige Skribenters tungere Fortolkninger deraf skulde uddrage Dogmernes sande Mening. Kun kan man mod denne sande Kritik svare, at Exegesens Studium, der bedre lader os indsee Skrivtsætningernes Mening, efterhaanden renser Theologien fra de ubibelske Læresætninger. Hvor ulige ere allerede en Buddæi og Baumgartens Systemer i Sammenligning med de ældre? Hvilken Mængde af Sætninger have de nyere igien udeladt, der endnu i hine bleve ansete for vigtige Læreartikler? Deraf kan

For det fierde følge, at man ikke har giort Forskiel paa Theologie og Religion. Man forstaaer da ved Theologien den Brug, man giør af Videnskaberne og Philosophien til Religionens Dogmer. Den videnskabelige Theolog samler de Steder af den hellige Skrivt, der afhandle eller synes at afhandle et Religionsdogma, og

og Forskielligheden i Udtrykket og sammes Betydninger nøder ham snart til at oplede nogle almindelige Ideer, snart at giøre Forskiel paa dette eller hiint. Han uddrager nu af hine Steder Ideer og Sætninger. For ikke blot at besidde Ord deraf, grandsker han efter Tingenes Beskaffenhed, og falder formedelst sammes Oversandselighed og Usynlighed paa Hypotheser, der af andre forøges med nye Hypotheser. Han giør Bestemmelser, hvortil der ikke stedse haves Beviser, og opkaster Spørgsmaale, hvis Mening kunde være tilladt, dersom man i sammes Besvarelse ikke stedse vilde være saa afgiørende. Man har engang antaget positive Begreber om Inspirationen, Revelationen, Miraklerne og Arvesynden, førend Begreberne vare beviiste. Man har skabt sig Terminologier og Inddelinger om scientia dei libera, visionis, media; om voluntate simplici, antecedente og consequente og non efficaci, om omnipræsentia, der ikke er extensiva, multiplicativa, circumscriptiva, men localis, hvoraf Udtrykkene enten ere unødvendige eller upassende.

Den videnskabelige Theolog har og at bestille med historiske Undersøgelser om de hellige Bøgers Ægthed. Religionshistorien viser ham Vildfarelser, som han skal bestride, eller melder ham Begivenheder, der ved Lærernes Stridigheder ere blevne foranledigede. Hertil kommer den systematiske og schematiske Form og Indklædning af Læresætningerne, der atter forøger eller dog synes at forøge sammes Indhold. Alle disse Beskæftigelser kan man ikke tage Theologerne ilde op, og man kan ikke dadle, at sligt findes i deres Systemer. Men man kan vist ikke nok vogte sig for at blande disses Videnskab eller Philosophie med Hovedindholden, nemlig med Religionen selv.

Endnu for det femte meper man, at man ei var vis paa, i hvilken Orden Dogmerne burde fremsættes, da man seer, at berømte Dogmatiker skille det ad, som Andre forene, eller dog sætte paa et andet Sted. —

Nu kan det vel være, at en vis Orden bør for den naturlige Fyndigheds Skyld have Fortrin for den anden. Imidlertid kan Dogmernes forskiellige Stilling just blive et Middel til Prøvelse, ligesom den forandrede Sammensætning af physiske Materier i Chemien fremmer Eftergrandskningen, eller vel og frembringer en nye Materie. Desuagtet nægter jeg ikke, at Dogmatikens Dele maae sættes saaledes, at Hoved- og Underdelingerne faae hver sin ordentlige Plads, og at denne Orden har megen Indflydelse paa Grundigheden selv.

Hvorledes nu og disse Bebreidelser monne være beskafne, saa lærer Øiesynet, at den christelige Religions Læresystem er for meget opfyldt, saa at man allerede deraf kan slutte, at der maae være noget fremmed eller urigtig forklaret kommen til.

Hertil kommer endnu Hiertets Vidnesbyrd, der ikke er at foragte. Christendommens forstandigste Tilbedere have ved at prøve, hvad der af Religionens Dogmer især var dem gavnligt til Guds Kundskab og Tilbedelse, til Opmuntring i deres Pligters Udøvelse, til Trøst i Lidelser, bekiendt, at dertil kun hørte et lidet Antal. Den Skade, som den store Sammensættelse og Læresystemets Vidtløftiggiørelse fører med sig, er ikke ringe.

Først, Religionen selv bliver derved undertrykt, og i en vis Henseende giort utydelig. Det vil fornemmelig og endnu mere skee, naar de egentlige Religionslærdomme ikke skielnes fra Fornuftøvelsernes Tilsætninger, fra Tidsphilosophiens Indklædninger, og de desangaaende førte Stridigheder. Religionsdogmerne skulle virke paa Hiertet og Livet; og disse Virkninger standses ved at skiule Lærdommene, og at indstikke andre, der ikke opfylde Religionens Hensigt; ligesom Lægemidlernes Kraft ved at blande dem med andre Ting bliver svækket. Jeg forbigaaer, at en Religions Biting af Fremmede meget ofte ansees for Hovedsætningerne. Især vil

For

For det andet Jesu pure Religion ved denne Vidtløftiggiørelse blandes og ofte forfalskes. Er det skiønt ikke forbudet, ved sammes Antagelse at anvende alle vore Aandsdueligheder, at eftertænke Grundene og Hensigterne, og at udvide Lærebygningen ved disse Betragtninger; saa er det dog imod Hensigten, at regne vore ofte af Tid og Sted afhængige Raisonnements til Religion. For bekiendte ere de Raisonnements, som Religionen derved har erfaret, at man førte Skolernes Philosophemer i de forskiellige Tidsaldere, sammes Yndlingsideer, eller andre lærde Stridigheder ind i Religionens Dogmer, eller omkalfatrede disse efter hine. Den har maattet lide den Skiebne, at man tilregnede den Bebreidelser, som ikke den, men dens Lærere fortiente; og visselig er derfor en stor Deel Ringeagtelse falden paa den geistlige Stand. Naar man har Leilighed til at tale om Religionen med oplyste og videnskabelige Personer, der ei høre til den theologiske Stand, men dog ikke ere Religionen fiendske; saa vil man ofte høre den Bekiendelse, at man har hængt alt for meget ved Religionsdogmer, der ikke have nogen sikker Grund, overgaae Menneskenes Forstand, og ikke have nogen Nytte for Livets Øiemeed.

For det tredie udbreder Skaden deraf sig ogsaa paa Ungdommens Underviisning. Ogsaa deri haves Overmaal af Religionsdogmer. Et Beviis derom give de ældre Katechismer, der endnu stedse indeholde for megen Dogmatik af den akademiske Theologie. Endnu mere hørte man paa Prædikestolene Theologernes nøie Bestemmelser, ligesom nu nogle unge Præster søge at erhverve sig Hæder ved ligefrem at bestride de ældre Forestillinger, hvilket de kalde at fremme Oplysningen. Mange Lærere glædte sig vel endog over, at de kunde giøre deres Tilhørere eller Lærlinge ret lærde ved at foredrage og indskærpe polemiske Forklaringer; og Lærlingene toge da vel undertiden af Uvidenhed fat paa det Uvigtige og Uvæsentlige istedet for det Væsentlige og mere Nyttige.

Endnu for det fierde forøges og ved det theologiske Læresystems store Udvidelse den Vanskelighed, at giøre den væsentlige christelige Religion, der efter dens Hensigt var bestemt til at forkyndes for alle Folk, yndet hos fremmede Nationer. Thi deels maae Underviisningens Vidtløftighed trætte de til en videnskabelig Underviisning uvante Hedninger, deels passe de gandske fremmede Ideer af den dogmatiske Religionsphilosophie aldeles ikke for deres til sligt uvante Gemytter; da derimod Christendommens simplificerte Sandheder, der grunde sig paa den almindelige Fornuft, og findes i Jesu Taler, passe sig for Enhvers Fornuft. Naar man sammenligner de protestantiske og romersk-katholske Missionairers Efterretninger om deres Bestræbelsers Fremgang, saa vil man finde, at disse have omvendt langt flere Hedninger til Christendommen, end hine. Forholdet er omtrent som Tyve til Een. Nu er det gandske vist sandt, at den romerske Kirkes Missionairer mere drive paa at vide nogle Historier, at lære nogle Formularer, og at efterligne geistlige Gestikulationer, som Korsets Betegnelse ꝛc. end paa en grundig Kundskab om christelige Religionsdogmer og Pligter. Derimod maae man indrømme de protestantiske Missionairer, at de hos deres unge Christne see mere paa grundig Kundskab. Imidlertid vilde de protestantiske Lærere giøre endnu en langt lykkeligere Fremgang, naar de vilde indskrænke deres Underviisnings Kreds, og simplificere Indholden.

Denne Skade, som Religionen saaledes har faaet ved at opfylde den med Theologiens store Forraad, have tænkende Theologer stedse indseet, og de have foreslaaet Midler, hvorved enhver Ting kunde anviises sin rette Plads. Derhen hører først Adskillelsen imellem Religion og Theologie selv. Man bruger her Navnet Theologie ikke i den særegne Betydning, efter hvilken saavel Christendommens ældste Lærere som og nyere Kritiker ikke urigtig forklare den som Videnskaben om Gud, uden

at den maatte sættes i Forbindelse med den moralske Deel; men, som før, som den lærde og konstmæssige Behandling af Religionsideer og Læresætninger. Men hellere vilde jeg foreslaae Inddelingen i den simple og i den udvidede Religionskundskab. Men jeg vilde ogsaa raade til at giøre den Indretning, at Forøgelsen af Religionskundskaben maatte affondres fra den simple, og ved Affondringen giøres kiendelig. En Lighed dermed har det, naar man skielner en videnskabelig og en populær Dogmatik. Den sidste bestaaer da i Valget af Religionsdogmerne af det videnskabelige System, der kunne tiene den større Deel af Menneskene til Indsigt i Religionen og til praktisk Anvendelse, tilligemed den Form og Sprogbrug, hvori de paa den nyttigste Maade foredrages Mængden. Den bemerkede Nødvendighed deraf tilkiendegiver, at man har indseet det, at det sædvanlige System var ikke gavnligt for alle Christne. Men det lader som den populære Religions Lærere endnu ikke ere enige, hvad og hvor meget der skulde overlades til den større Mængde.

For det andet er det et allerede for længe siden brugt Middel, derved at skielne Religionsdogmernes Værd, at man inddeler Christendommens Sætninger i saadanne, der ere Grundartikler og ikke Grundartikler af den saliggiørende Troe. Saa vel meent Henfigten af denne Inddeling var, saa megen Vanskelighed foraarsager det, hvad man egentlig skal forstaae ved Udtrykket: Grundartikel. Navnet indbefatter en Tropus i sig, og Forklaringerne af slige Udtryk blive enten vilkaarlige, eller Ordspil. Forklaringerne, som man har giort om Fundamentalartiklerne, fierne sig for meget fra Ideen — Fundament. Man maae i slige Lærdomme ikke være uvidende, eller nægte samme. Nødvendig maae derved antages, at En har Leilighed til at kiende dem og Duelighed til at indsee dem; og hvor forskiellige ere begge Dele, Leilighed og Duelighed, saa at

Antallet af Fundamentalartiklerne maae sættes meget ulige, hvis man ikke vil handle ubillig mod sine Medmennesker? Endnu betænkeligere bliver det, naar man foretager sig at lade den evige Salighed beroe paa visse Læresætningers Antagelse. Hvor mangfoldig er Menneskenes Forfatning, hvorefter deres Kundskaber iligemaade ere meget forskiellige? Hvilken Indsigtsfuld vil lade Forvisningen om Guds Velbehag være en Følge af nogle Kundskabers Form og Tal? Og hvo tør anmasse sig, at tillægge Nogen Saligheden, fordi han har denne eller hiin Kundskab, eller at afdisputere ham den, fordi han ei har denne Kundskab? Har Gud forjættet Kundskaben, eller ikke meget mere Udøvelsen Saligheden? Nødvendig maae altsaa Ordet Troe herved ikke i subjectiv, men objectiv Mening forstaaes som den christelige Lære. Imidlertid have de Lærde heller ikke opløst Vanskelighederne, der ved hine Grundartikler ville forstaae de første Læresætninger, som Christus eller Apostlerne prædikede, eller de første Læresætninger, der maatte foredrages Lærlingerne. Thi ligesom Begyndelsen af Jesu og hans Apostlers Foredrag rettede sig efter Tilhørernes Omstændigheder, saa maatte dog ogsaa det, en Lærer først foredrager Begynderne i en Religion efter de Omstændigheder, han finder dem i, ikke udgiøre de samtlige Grundartikler. Disse Vanskeligheder, der ikke sielden have avlet unyttige Stridigheder, have ofte indgivet mig det Ønske, at det mangetydige og vaklende Navn: Fundamentallærdomme, ganske maatte udelades, og i Almindelighed ombyttes med Benævnelsen af de Religionens væsentlige Lærdomme, hvilke den christelige Religions væsentlige Lærdomme maatte kunne underordnes.

For det tredie. Noget lignende med det Forrige er den Skielnen imellem Læren og Læreformen, der af adskillige skarpsindige Theologer er bleven foreslaaet. De antage med Rette, at Jesus og hans Apostler maatte foredrage deres Samtidige Religionslærdom-

kommene i saadanne Former, at de i det mindste kunde giøre sig et Begreb derom. De maatte derfor betiene sig af deres da værende Meninger og Kundskaber, og bruge de da værende Religionsbegreber til et Vehikel for den nye Kundskab. Med Viisdom har Jesus derfor tilegnet sig nogle af Jødernes rigtigere Forestillinger om Messias, fordi han opfyldte det egentlige Ærende, der efter fornuftige Gudstilbederes Slutninger skulde fuldbyrdes af Messias. I det Væsentlige af sit Kald og sin Lære har han viist hen til det G. T., og Apostlerne have forklaret Nytten af den af ham taalte Død med Talemaader, der vare laante af Offringerne, fordi denne Forklaring var praktisk nyttig for den da værende Tænkemaade, for at berolige Jøderne ved Offringernes Afskaffelse. Efter da værende Tænkemaade kaldte Jesus det Onde Diævelens eller en ond Aands Gierning, og talede om Sygdomme som om dæmoniske Virkninger, som det den Gang var almindelig Sprogbrug. Menneskenes nye Tilstand efter Døden og deres Gienoplivelse beskrev han som en Opstandelse, og Dommen, som Jesus som Religionsstifter efter sin Lære vilde holde over Menneskene i Evigheden, fremsatte han i den sandselige Form, efter hvilken man den Gang holdt Dom. Guddommens Virksomhed i og med Jesus kunde han og hans Apostle ikke anderledes betegne end med menneskelige, den Gang sædvanlige Tænkeformer og Talemaader, fordi de Dødelige ingen Indsigt have om guddommelige Virkninger.

Det er en Regel i en Folkelærers Methodik, at bruge Sammenligninger, der ere tagne af sandselige, Lærlingen bekiendte Ting, og derved at hielpe ham til Indsigt, skiønt de sandselige Ting ikke just fremsætte Tingenes egentlige Beskaffenhed. Man lader Drengen, der skal lære Geographie, forestille sig Europa som en siddende Jomfrue, og Italien som hendes Arm, ikke for at han skal blive staaende ved denne Forestilling, men at han derved skal erindre sin første geographiske Kundskab.

Man

Man maae, naar man har Kald til at bevæge Folket til en Handling, træde ind i dets Grundsætninger og Begreber. Herefter kunde denne Betænkelighed lade sig opløse, at Jesus har lempet sig efter vildfarende Folke-Ideer og Meninger, uden at giendrive dem, hvoraf man aldeles ikke kan slutte, at han har billiget dem. De vildfarende Meninger, som Jesus ikke giendrev, og i hvis Udtryk han talede, angik ikke Religionens Gienstand. Meget mere angik Talemaaderne om Diævelen og Dæmonerne Jødernes Metaphysik, Physik, Pneumatologie eller Pathologie. Men som egentlig Religionslærer torde han ikke afgive sig dermed. Han kunde i Sammenligning med andre vigtige Ting, som han havde at lære, holde dem for uskadelige; han kunde ville, at de ved Menneskenes Fornuft maatte erkiendes, og fuld af grundet Tillid haabe, at de siden ved større Cultur vist vilde aflægges. Thi taug Jesus vel stille, naar han blev Vildfarelser mod den væsentlige Religion og Moral vaer, eller bestred han dem ikke meget mere med en modig Iver, som jo Exempler derom haves Matth. 5te, 6te, 7de, og 23de Kapitler? Hvilken Præst eller anden Lærer har ikke ofte Leilighed at høre Meninger, der ikke ere ganske sande, men som man dog ikke holder for raadeligt strax at giendrive, heller ikke har beqvem Leilighed dertil? Saaledes blive der i enhver Tidsalder nogle Spirer af Vildfarelse tilbage, der visne i de følgende Menneskealdere. Nogle saa kaldte vildfarende Meninger bestode blot i Talemaader, der den Gang vare ganske brugelige, men af de dannede Klasser bleve ganske anderledes fortolkede, og ogsaa af Jesus og Apostlerne ved hosføiede Forklaringer bleve forbedrede, f. Ex. Engle, Jesu Sæde ved Kraftens høire Haand, Apostlernes Sidden paa tolv Stole, Paradiset, Abrahams Skiød, hvorhen de Gudfrygtiges Siele bleve baarne af Englene, evig Ild, og flere anthropopathiske Talemaader. Lad Brugen af slige Talemaader kaldes Lempelse; skiønt jeg ikke anser dette

Navn

Navn for beqvemt: Lempelse er endnu ikke Stadfæstelse eller Billigelse. Apostlerne have taget Talemaader af det G. Ts. Skrivter, og anvendt Meningerne af den jødiske Theologie snart til Forklaring, snart til Colorit. De bruge Træk af det G. T., for at giøre den nye Religions Ideer klare, og Træk af det N. T., for at forklare det G. T., som Daaben af Jødernes Giennemgang igiennem det røde Hav. 1 Cor. 10, 2. Da disse Former forholde sig som Skallen til Kiernen, saa have vi ikke allene den Frihed, men det er vor Pligt, at opløse slige Taleformer, som Tidens Vane eller den Talendes Skarpsindighed havde forskaffet Indgang.

Men, naar Nogen giorde den Indvending, at de formeentlige Læreformer selv vare Dogmer; hvorledes skulde da de virkelige Dogmer kiendes? Var det nok, at man sagde: naar de tillige ere virkelige Religionsideer af det G. T.? Maatte man ikke ogsaa finde et Kiendetegn for de virkelige Religionsideer i det G. T.? Eller vilde det være nok, at man sagde, at dette var christeligt Hovedogma, hvad Jesus først har lært? Skulde det, hvad Jesus lærte tilsidst og den Gang, da han gav sine Disciple den sidste Befaling om at forkynde Evangelium, ikke høre til hans Religion? Ogsaa naar man sagde, at, dersom Jesus og Apostlerne lære noget med Eftertryk, gientage det, bestride det Modsatte, maatte sligt ansees for et sandt Dogma i Religionen: vilde man, uden at drage denne Kanon i Tvivl, ikke kunne indvende, at dog ogsaa et andet Dogma, som ikke er bleven sagt med det forlangte Eftertryk, kunde være christelig Lære, fordi det ikke behøvede slig Indskærpelse, da det den Gang allerede blev antaget af Enhver? Deraf følger, at det er nødvendigt, først at fastsætte nogle almindelige Grundsætninger om det, der er Religion, og hvad der hører dertil, og tillige at bevise Rigtigheden deraf, saa at man med Tilforladelighed og uden Strid kunde angive, hvad den

der egentlig er Jesu Lære, og hvad der blot hører til Formen.

Foruden Formerne af Religionsdogmerne, som Jesus og de første Lærere laante af Tids- og Folkeideer, forefinder man endnu mange tropiske Former i Bibelens Taler og Skrivter. De østerlandske Sprog ere desuden fulde af Troper. Mange af de bibelske uegentlige Talemaader ere derfor særegne for hine Sprog. Andre skylde de Talendes og Skrivendes Aand deres Tilværelse. Meget grundet er altsaa det Raad, at man

For det fierde ved at simplificere Læresystemet, skal istedet for tropiske og uegentlige Talemaader søge egentlige Udtryk. De første Lærere have beskreven Hensigten af Jesu Sendelse og Død og de aandelige Forandringer i Menneskene, for saavidt samme vare afhængige af Gud og Mennesker, med mangehaande Udtryk. Disse kunne ikke alle have en saa lignende Betydning, at de ikke kunne tænkes i andre Modificationer; men hos Skribenterne betegne de den samme Gienstand, den samme Beskaffenhed. Imidlertid have Systematikerne af hiin Udtrykkenes Mangfoldighed giort forskiellige Ting og Arter af Ting, giort forskiellige Inddelinger i Jesu Embeder, forskiellige Frugter af hans Død, forskiellige Naadevirkninger af den Helligaand, forskiellige Forandringer i Mennesket, forskiellige Følger af den moralske Forbedring i samme. Hvilken ubeviist Vidtløftighed foraarsagede denne Inddeling af Udtrykkenes Mening? Nødvendig maae det bidrage til at simplificere Systemet, naar flere Benævnelser bringes under een fælleds Mening. Dr. Morus har i sit Compendium allerede giort sig fortient af at oplede almindelige og egentlige Betydninger. Fremdeles er det unægteligt, at saavel Jesus maatte give hans Discipler og Samtidige mange Forskrivter og Forjættelser, der vare passende for den da værende Tilstand, som og at Apostlerne ved Menighedens Meninger eller Sæder bleve foranledigede til at meddele mangt et godt Raad, der

der til en anden Tid ikke vilde behøves. Kan man endnu tvivle paa, at slige locale, temporelle, vel endog personelle Dogmer, Forskrivter og Forjættelser, som da ere givne, ikke kunne være Dele af noget Læresystem?

For det femte have meget mere forstandige Theologer, f. Ex. Semler, med Grunde paastaaet, at kun det, hvad alle Folk og alle Mennesker blant alle Folk kunne erkiende og giøre, skulde udgiøre det menneskelige Kiøns første Lærers Religion. Imidlertid synes det, at selv imellem det, som Jesus har lært, og Apostlerne have skrevet til sammes Forklaring og Oplysning, er en Forskiel. Apostlerne have i at foredrage deres Mesters Lære ladet deres egen Indsigt rigeligere flyde ind med. Opfordret ved Lærlingenes Nødtørftigheder have de underviist om den mechaniske Religionsanstalts og Christendommens Forhold, om den sidstes Almindelighed, og Hedningernes saavelsom Jødernes Deeltagelse i samme, om Midlerne og Betingelserne for at opnaae Guds Velbehag, om disse Midlers Beskaffenhed før Christendommen og ved Christendommen, om Legemernes Fornyelse, og om Evigheden, og desangaaende maattet udbrede sig med Fortolkninger, Sammenligninger og Anvendelser, der snart have deres Oprindelse af deres følsomme og aanderige Siel, snart af deres eftertænkende Fornuft, snart af deres da værende religiøse Kundskaber. Selv flere Apostlers Behandlingsmaade er i at fremsætte og bevise forskiellig, alt ligesom den naturlige Aandskraft eller udvortes Dannelse var forskiellig: en anden Behandlingsmaade har Johannes, en anden Petrus og Paulus. Da det kan kaldes Philosophie, at oplede en Tings Beskaffenhed og Grunde; saa kan det, som Apostlerne ved deres Eftertanke og ved at bruge de udvortes videnskabelige Hielpemidler tilføiede, for at oplyse og forklare Jesu simple Lære, kaldes deres Religionsphilosophie, og den saaledes forøgede Religionskundskab Apostlernes Theologie. Basis er Jesu Taler. Disse laae faste i deres

Siel; de vare deres Norm og deres Typus. De udgiorde de egentlige Bestanddele af deres Religionskundskab. Udpyntningen valgde de af den da værende geistlige Lærdoms og Viisdoms Materialier. Derfor bleve Jesu Taler ogsaa stedse den christelige Religions Basis, ligesom han er Menighedens Hiørnesteen. Med dem sammenligne vi Apostlernes Forestillinger som Forklaringer, naar de angaae en Gienstand. Vigtigt maae det Lidet være, som vi have af Apostlerne. Det giver os Lys og Exempel. Apostlernes Breve tiene til at oplyse og forklare Jesu Taler, og disse til at oplyse og forklare hine.

Deraf fremkommer altsaa det siette Raad. Først maae et Dogma fremsættes af Jesu Tale, og derpaa følger Apostelens Philosophie. Først sige man: saaledes udtrykte Jesus sig desangaaende; og dernæst: saaledes have Apostlerne udbidet denne Tanke. Kun undertiden spurgde mange Disciple enten af Nysgierrighed, eller forledede af en ældre Mening, eller af at have misforstaaet Jesu Taler, Apostlerne om Ting, som Gud allene forbeholder sig, som om Tiden af Jesu Tilbagekomst, om Verdens Ende; og de maatte da lade det beroe med almindelige Svar, fordi Gud ikke havde bekiendtgiort Menneskene det Nærmere og Særegne; eller de maatte gaae over fra at tilfredsstille deres Nysgierrighed til at lære dem de nødvendige Pligter.

Dog Menneskets Aand blev ved at tænke efter. Der opstod Spørgsmaale, som den var begierlig efter at faae besvarede. Men den gik ikke frem med Apostlernes Moderation eller Hensigt. Den fiernede sig fra Jesu mundtlige Underviisning, øste af jordiske og sandselige Tings Videnskab, eller overlod sig til en luxuriøs Indbildningskraft. Saaledes fremkom snart flere Philosophier over Religionen. Lærerne, der i deres Ungdom havde øvet sig i en Sektes Fornuftviisdom, troede at giøre enten Philosophien eller Religionen en Tieneste, naar de ved Hielp af hiin udstafferede denne. Vel skulde

Phi=

Philosophien, som Philosophie, være en upartisk Fortolkerinde af Fornuften og et reent Ideal af Sandheden. Men ved den menneskelige Forstands Indskrænkelse, ved den ringere Øvelse af Fornuften, ved andre Sielekræfters, som Sandselighedens, Indbildningskraftens, Vittighedens ꝛc. mægtige Indflydelse, eller og ved Sagn, forældede Meninger og flere Ting fiernes Philosophens Aand bort fra Veien, som Fornuften kunde føre ham paa. Da nu Philosophernes Skoler med Hensyn til deres Hypotheser og Principer, de bygge samme paa, ere meget forskiellige, saa maatte dette ogsaa have Indflydelse paa Religionen, saasnart man begyndte at anvende hine Hypotheser paa den.

Lad den ene Videnskab stedse søsterlig byde den anden Haanden! Kun da Philosophien taber sig i Muligheder og Sandsynligheder; saa maae dens Slutninger i Religionens Læresystem afsondres fra det, der under alle Omstændigheder er Religion. Stedse have Menneskene philosopheret om Tingenes Oprindelse og det Ondes Ophav. Ikke nok var det for dem, at de maatte indrømme, at en Gud havde skabt alle Ting: de følte det Onde rundt omkring sig; og da sligt ved Verdens Begyndelse ikke kunde have fundet Sted, saa samlede de enten allehaande Efterretninger om en Begyndelse, hvoraf de formede sig en Historie om det begyndende Onde, eller de udspeculerede sig deraf en muelig Oprindelse. Var det dem sandsynligt, at Gud vilde vise sig som en Giengielder af sine Skabningers Handlinger, saa vilde de forud bestemme, paa hvilken Maade denne Giengieldelse skulde skee. Dristige nok vovede de at udgrandske den høieste Fornufts og den høieste Krafts Væsen, og at udmaale sammes Storhed; og naar Jøden, overbeviist om sin Religions Sandhed, skaber sig den Mening, at den ikke blot skulde blive staaende i hans Provinds, men deels ved sig selv, deels ved Guds Foranstaltning skulde udvide sig til andre Folk, saa udmaler han sig den Mand, som det guddom-

delige Forsyn vil udsee til at være det hele menneskelige Kiøns Prophet, med de overordentligste Egenskaber, og samler dertil Beviserne, hvor han og kun troer at finde et Spor dertil. De hellige Bøgers Sprog kan til en anden Tid være mindre bekiendt. Man veed ikke Ordenes sieldnere eller dunklere Betydninger, og bliver staaende ved den første og mere bekiendte. Men nu vikler man sit eget Studium omkring denne Betydning, og fremstiller det i en ganske anden Dragt. Der gives intet Kapitel i Dogmatiken, der ikke skulde levere Bekræftelser derom. Hvad er derfor nødvendigere, end at anvise enhver Deel sin rigtige Grændse, saavel Religionsdogmerne som Philosophien derover?

Det være det syvende Raad*). At man imidlertid ikke skal komme i Fare med at forvexle en nye Philosophie med den gamle, vil den forhen foreslaaede Afsondring være nødvendig.

For det ottende kan jeg ikke forbigaae dette Middel med Taushed, som en meget berømt Theolog i dette Aarhundrede foreslog, som især har gavnet Theologien derved, at han med fyrig og urokkelig Mod forsvarede Tænke- og Undersøgelsesfrihed. Man vil i denne Beskrivelse erkiende en Semler. Midlet bestod deri, at han giorde Forskiel paa en offentlig og privat Religion: hiin, der behøvedes til det udvortes kirkelige Selskabs Consistents og Eenhed, og hvilken man som Medlem af denne Forbindelse maatte lade sig behage; denne, som enhver Bekiender efter sin Forfatning, efter Maalet af hans Dueligheder og sammes Anvendelse besad, og der forskaffede ham Tilskyndelse til moralsk Tænke- og Handlemaade. Jeg anseer dette Forslag mere for en Nødhielp, naar udvortes Vold forhindrer en anden Forening af den offentlige Bekiendelse og den særegne Underviisning, eller

Om-

*) See Dr. Steinbarts System der Philosophie des Christenthums. S. 272. 286. 287.

Omstændighederne i det mindste ikke finde den gierlig. Men da alting i den moralske Verden skal komme i Harmonie, og da en af Gud helliget Pligt befaler os, at det Indvortes og Udvortes træder i Overeensstemmelse; saa vil det være nødvendigt at sørge for, at den udvortes eller offentlige og den indvortes moralske Religion, saa meget mueligt, nærme sig hinanden, og saaledes stemme overeens med hinanden. Kunne endog Medlemmerne af det gudstienestlige Selskab ikke paa egen Haand forandre den offentlige Religionslære, og var det endog ligeledes upassende, om de paa ubeskeden Maneer vilde stride imod samme; saa kan, selv i Følge de selskabelige Øiemeed, der sigte til fælleds Vel, dog den Frihed ikke betages dem, at aabne deres Forestillinger og Tanker til Forandring og Forbedring.

Ingen vil vel tvivle om, at, ligesom alt, hvad der staaer i Forbindelse med Mennesket, Menneskenes Religion jo og maae kunne have Grader af Fuldkommenhed, om endog disse Grader ikke ere for Alle. Herr Oberkonsistorialraad Dr. Teller har i et yndigt Skrivt forestillet de Fuldkomneres Religion. Han beskriver den S. 24. 26. som „en paa tydelig erkiendt Sandhed hvilende Troe, men og som en aldeles praktisk Kundskab om Gud, hans Velgierninger, hans Villie og alle hans Foranstaltninger til Skabningernes Lyksalighed saavelsom Menneskets, hvilken Kundskab gaaer over i lutter god Virksomhed, — følgelig mere Viisdom, end Videnskab, ikke den sursøde eller sødsure Frugt af Lærdom, Indsigt i mange Ting, og anmasset dyb Indtrængen i Aandernes Rige og den høieste Aands Væsen, men den velsmagende, opholdende, styrkende eller lægende Frugt af alvorlig Eftertanke om den overalt synlige Natur, om Menneskeheden, man tager Deel i, som man har for sig, til hvis Lykke man skal bidrage, og om dens Forhold til alle Tings Ophav; ingen Hukommelsessag (thi der er kun lidet at huske derved) men Hiertesanliggende." — Da man og

ved den subjective Religion maae tænke sig en theoretisk og en praktisk Deel; saa synes mig, at man bør sætte den fuldkomnere Religion, saavidt den boer i et Menneske, deri, at Religionens Kundskab er overeenstemmende med en reen Fornufts Love og Fordringer, der dog i alt maae være vor fælles Lærer og Dommer; men det Godes Udøvelse, saa meget mueligt, rense sig fra sandselige Indflydelser og fra moralske Feil. Jo fornuftmæssigere vor Kundskab er om Gud som vor Skaber og Herre, og om at giøre Ret, og jo mindre feilende sammes Udøvelse er, desto fuldkomnere kan Religionen med Rette kaldes. Naar Forberedelse og Værdighed til evig Lyksalighed er et Mennesk's og endnu mere en Christens Maal, saa blive de to Læresætninger Grundpiller i Religionsbygningen. Gud er alle Ting i Alle. 1 Cor. 15, 29. og jager efter Helliggiørelse, uden hvilken Ingen kan see Herren. Hvad man kan sige om disse Sætninger eller lægge dertil, hører til Oplysningerne, Beviserne, Hielpemidlerne, og til Historien. Men i disse Sætningers subjective Brug vil en stor Deel Mennesker ikke ganske kunne undgaae sandselige Indklædninger og Hielpemidler. Saavel det endnu ukultiverede Menneske trænger til dem, ja ogsaa det kultiverede kan i Følge sin Natur nu og da behøve dem.

Et nyt Forslag, som jeg kunde anføre som det nyende til at simplificere den christelige Religion, bestaaer deri, at man bygger den christelige Religion paa een Grundsætning i Moralen. Herr Prof. Tieftrunk skriver i Versuch einer Critik aller Religion und aller religiösen Dogmatik med særegen Hensyn om Christendommen S. 272: „Christendommen udleder alle Religionsdogmer af den praktiske Lov, fremsætter ikke allene Moralens ægte Grundsætning, men vil og have den sat i Spidsen af alle sine Religionslærdomme. Havde vi intet videre af Jesu Lærdomme og Underviisninger, end blot dette Udsagn, saa var det tilstrækkeligt til at undervise os om hans hele Hensigt og Aanden af hans

Religion. Thi vi behøve kun at eftergrandske, hvad der hænger sammen med dette fornemste Bud, og hvad der følger deraf; saa følger af sig selv, at det ædle Religions-system: elsk din Næste som dig selv, betyder: handel efter din praktiske Fornufts ubetingede Lov; og elsk Gud, betyder: erkiend i denne Lov Guds Villie." Imod denne Mening have allerede nogle Lærde erindret, at den Sætning: elsk din Næste som dig selv, af Jesus ikke er bleven foredragen som en Grundlov, som han har villet antage til Grund for alle Religionslove. Det skede kun tilfældig, at han fornyede begge Love om Kierlighed til Gud og Menneskene som sig selv, der allerede vare be-kiendte i det G. T. Naar Jesus ikke just ligefrem begyn-der om Guds Tilværelse, saa er det vel ligefrem, at han ikke behøvede det. Ganske vist blive begge hine Befalin-ger Moralens Hovedsætninger. Vist er det og, at Reli-gionen skal giøre Moralen til Hensigt og lede til Mora-len. Moraliteten, eller: at giøre Ret, er Religionens Væsen og Liv; uden hiin var Religionen uvirksom og lig-nede et dødt Legeme. Jeg kan derfor og ikke andet end antage den moralske Deel for et væsentligt Stykke af Reli-gionen. Hvad kunde Jesus, det helligste Væsens Sen-debud, mere indskærpe, end Hellighed? Paulus beskriver den christelige Religion som Sandhedens Erkiendelse til Gudfrygtighed, der ellers og kaldes Helliggiørelse, og indde-les i en Sindsforandring; som den behøves hos de fleste Mennesker, og i en virksom Troe. I øvrigt synes mig Morallovens Fremsættelse som den christelige Religions Princip kun at høre til Methoden, der i anden Henseende vil anvise samme en anden Plads. Dog indrømmer jeg, at de forudsendte moralske Maximer kunne tilberede Hier-tet til Guds Kundskab, og tillige fremme samme. Men til at fremme Religionens Simplicitet vilde det vel ikke nytte, naar man efter Kantisk Diction saaledes vilde antage Forklaringen om Budet: elsk din Næste som dig selv, som Herr Tieftrunk har givet det: „underkast

din hele Tænke- og Handlemaade din ubetingede Spontaneitets Selvlovgivning; eller opfør dig som et frit, moralskt eller selvlovgivende Væsen, og Beviis alle dine Medmennesker den Agtelse, som du selv efter din intelligible Dignitet gjør Fordring paa."

Endelig have nogle Lærde betraadt den Vei, at de, foruden nogle almindelige Religionsdogmer, ville behandle alt det øvrige historisk. De fremsatte den christelige Dogmatiks System i den sædvanlige Orden, og fortælle derved de forskiellige Fortolkninger af Dogmer, og Theologernes mangfoldige hinanden modsatte Meninger, ofte uden engang at bedømme deres Værd eller Sandhed. Gavnligst vilde det vel være til at holde Religionsbygningen i Veiret, om Historien blev underordnet den dogmatiske Deel. Herr Dr. Plank (Einleitung in die theol. Wissenschaft. Th. 2. S. 436.) skriver desangaaende meget rigtig: „Man kan jo befrie Dogmatiken fra den besværlige Overflødighed af philosophisk-theologiske Bestemmelser, hvilke den ved sine positive Dogmer har anbragt, uden at man derfor behøver at bortkaste den som unødvendig Snavs. Man afskaffe dem kun i Dogmatiken, men man indføre dem i Dogmahistorien. Det dogmatiske System faaer da en simplere Form; det hele dogmatiske Studium vil faae nye Ynde." — Af alle disse Forslag og Anvendelser sees, at det gamle System bliver anseet for at være for meget sammensat med fremmede, til Religion ikke hørende, endnu mindre praktiske Ting, og at der ønskes mere Simplicitet i samme.

At simplificere den christelige Religions Læresystem, betyder at reducere samme til Religionens væsentlige Dogmer. Man simplificerer Noget, naar man opløser det i dets Bestanddele. Hvorledes finder man Religionens væsentlige Dogmer? De maae være grundede i den almindelige fornuftige og moralske Menneskenatur, og derfor være overeensstemmende med dens Fordringer og

Nød-

Nødtørftigheder. Skaberen har nedlagt Grundspire i os til alt, hvad der skal komme af os, skee og virkes ved os. Men man kan i vor Fornuft skielne en dobbelt Evne: een til at erkiende, hvad der er Ret, og den anden til at handle derefter. Den erkiendende Deel af vor Fornuft fordrer efter indvortes Love Tilværelsen og Beskaffenheden af den ophøiede Gienstand, som Religionen tilbyder, og indseer tillige sin Forpligtelse imod samme. Den moralske Deel af vor fornuftige Natur tilskynder os at bedømme og udøve det, der er Ret; da tillige den erkiendende Fornuft i tydelige Slutninger overbeviser sig om Sandheden af disse Love, og tillige anseer dem som Guds-Befalinger. Begge Evner, den erkiendende saavelsom den villende Fornuft, tilligemed den os medskabte Lyksalighedsdrivt tilskynde os ogsaa til at antage Følger af vore Handlinger, saavel de, som allerede her have deres Oprindelse, ja endog Følger efter dette Liv. Det kan altsaa paastaaes: vi fornuftige Skabninger have en religiøs Natur; og det ere de væsentlige Dele af en Religion, der i Overeensstemmelse med hiin Natur ere forenede og hænge sammen med den. Men disse maae nu og bestaae i Kundskab om Gud, og i den Pligt og Bestræbelse, at giøre Ret, efter det Forhold til Gud, som til et moralskt Væsen, tilligemed Følgerne af denne Ret- eller Uretgiøren. Deraf har nu og Religionens Begreb sin Oprindelse. Det er saa gængs hos Mennesket, som om det var ham medfødt, fordi det er grundet i hans aandige Natur. Man tænker derved en Kundskab om Gud og sammes Forhold til Menneskene, saa og Menneskenes Forhold til ham med samme hensigtpassende Tænke- og Handlemaade. Følgelig ere Religionens væsentlige Sætninger disse:

Den første Sætning er: der er en Gud, nemlig Verdens Skaber og Herre. Alt, hvad vi besidde i vor Natur, fører til denne Sandhed. Vi have Sandser; disse kunne vel ikke forskaffe os nogen Beviisgrund, eller en Kundskab om Gud; men de give os Anledning

 til

til at skue og see en Mangfoldighed af Ting, der staae hos hinanden og følge paa hinanden; de berede os en mangfoldig Nydelse af behagelige Gienstande, og disse ved Sandserne Sielen overleverte Forestillinger udarbeides videre ved dens øvrige Kræfter. Den theoretiske eller erkiendende Fornuft randsager ved disse Jagttagelser efter Grundene dertil. J Særdeleshed tilskyndes den ved at iagttage det, der er skeet og virket, ligefrem at antage en Aarsag. Derefter stræber ei allene den dannede Mands, men og den uudviklede Ynglings Siel. Men Aarsagen til de Ting, der ere skete og virkede, maae være en saadan, som er tilstrækkelig, saa at man ingen videre behøver at oplede, men har en saadan Egenskab, at den kan være Aarsag til, og frembringe Tingen.

Da Verden bestaaer af saa mange Ting, der ikke anderledes kunne iverksættes, end ved en stor Forstand; saa maae Aarsagen til Verden ikke mindre være forstandig, end mægtig. Men den praktiske Fornuftanvendelse, der nemlig afgiør Ret og Uret, byder at giøre og lade, og forener sig med Følelserne, peger hen paa et Væsen, der ikke allene iligemaade elsker det Rette og hader det Urette, følgelig er hellig og retfærdig, men som og vil sørge for, at der af Handlingerne fremkomme passende Følger, af gode gode, af slette slette, saa at der i det hellige mægtige Væsens Rige hersker en moralsk Orden. Den menneskelige Fornuft forlanger altsaa ikke blot en Lovgiver til de Love, som Fornuften erklærer for rigtige og forpligtende, men og en giengieldende Dommer. Dog foruden vor Kundskabs- og Begieringsevne ere vi os tillige en Lyksalighedsdrivt bevidste. Lader vor Fornuft engang ikke noget skee uden Aarsag; saa vil den og for denne Drivt haabe en Fuldender, der vil hielpe og staae os bi. Saa kræver da alt, hvad vi kiende i os, at der er en Gud. Vigtige Sandheder hænge sammen med det hele Sandhedsrige, og faae derved af flere Grunde Stadfæstelse. Nu staae de ikke i lige nær Sammen-

menhæng med alle. Men hvilken Sandhed er vigtigere, hvilken griber saa stærkt ind i alle Menneskenes Kundskaber og Handlinger, som den om en Skabers Tilværelse? Da Kilden til disse Bebiser er subjectiv, eller ligger i Menneskets Natur, saa vil, alt ligesom den ene eller anden Duelighed i et Subject mere eller mindre er dyrket, det Beviis være stærkest, der erkiendes af den Duelighed, der fornemmelig er øvet. De foredragne Grunde for Guds Tilværelse frembringe hos alle deres Virkning; dog bliver den ene mere fuldkommen end den anden. Men lad endog disse Grunde være subjective, saa staae dog de udvortes Gienstande i Conformitet med vor Siels Virkninger.

Guds Tilværelse kunne vi i egentlig Forstand ikke demonstrere; men mange Grunde tale dog derfor. Hele Naturen lader sig ved det guddommelige Væsens Tilværelse bedst forklare. Men det Modsatte forkynder Modsigelse og Nonsens. Af absolute Atheister har der derfor kun været faa. De, der syntes at være det, vare det af Skepticismus eller af Lastefuldhed.

Der er altsaa en Gud, fordi vor Fornuft fordrer en Aarsag til Verdens Tilværelse og Vedblivelse, og fordi den erkiender en virkelig Bestyrer af Menneskenes moralske Handlinger, en Giengielder og Lyksaliggiører. Der er følgelig en Gud, en Verdens Skaber og Herre. Af denne store Hovedsætning kan man uddrage Følgeslutninger om Hans Egenskaber og hans Gierninger.

Denne Gud er Een. Fornuften forlanger intet overflødigt. Den forlanger en Aarsag til Verden, men kun een. Er denne tilstrækkelig, saa ere de andre overflødige. Det bliver os troligt, at et Væsen, der besad Viisdom og Magt til at skabe denne Verden, maae have kunnet frembringe enhver anden. Naar man siden har lært at kiende Naturens simple Gang, alle Deles Overeensstemmelse, og Verdens Bevægelse, og altsaa Verdens Eenhed (men ganske vist udfordrer det en Fremskriden i

Betragtningen og en Aandsdannelse), saa bliver Guds Eenhed, om ikke beviist, saa dog stadfæstet. Jeg skrider til de Følgeslutninger, der udledes af Guds Forhold som Skaber og Herre. Han er Skaber, det er, frembragte en Verden, da der endnu ikke var noget. Denne Gierning kaldes Skabelsen. Maaden, hvorledes? kan Ingen begribe og angive. Skaberen, der vil Verdens Vedblivelse, vil sørge for sine Skabningers aandelige og legemlige Vel. Det Aandelige bestaaer i Kundskab og Moralitet. Han vil sørge for, saavel at Kundskab opnaaes, som og være Menneskenes Moralitet og Dyd behielpelig. Men Midlerne, hvorved han udøver denne Omsorg, maae enten allerede være grundede i Verdens Indretning, eller og være overordentlige, usædvanlige og uventede. Har han sørget for Kundskaben, saa vil han og bevise sig som en Bestyrer af de frie Handlinger. Han vil have Opsigt med Verden, og giengielde, og lade passende Følger være forenede med det Gode og Onde. Erfaringen og Historien giver os mange merkelige Exempler paa denne Guds Omsorg og Bestyrelse. Ved Nationernes overhaandtagende Uvidenhed har han ladet oplyste Lærere træde frem, der indsaae Vildfarelserne, og havde Mod til at udbrede Sandheden. De bedre Kundskaber have de i Skrivter optegnet og efterladt. Vigtige Begivenheder saavel i Tildragelser, der angik mange Mennesker, som og i enkelte Personers Skiebne, giorde Gemytterne opmerksomme, og opvakte værdige og nyttige Kundskaber og Tanker i dem. Handlinger og Virkninger, som man kun kunde tilskrive Guddommens besynderlige Bistand, hialp til at fremme Kundskab og Dyd blant Menneskene. De første Folk, der besidde nogen Kultur, kunne fremvise Sagn og Efterretninger derom. Fornemmelig har det Israelitiske Folk meget længe nydt den Lykke, at besidde en bedre Religions væsentlige Lærdomme og Bestanddele.

Den anden væsentlige Sætning i Religionen bestaaer i vore Pligters Forhold til Gud som Skaber og Herre, ved hvis Jagttagelse Guds Velbehag skal opnaaes og bevares af os. Alle disse Pligter forene sig i at giøre Ret. Da Mennesket er et fornuftigt, frit handlende Væsen, saa maae han bruge sine Kræfter, især Fornuften, til at erkiende Gud og prøve sine Handlinger. Bestræbelsen efter at giøre, hvad der efter Fornuften og den hellige Skrivt erkiendes for sandt, er Hellighed, og det er den eneste Vei til at naae Guds Velbehag. Derfor hører Moralen til Religionsvidenskaben, skiønt hiins frugtbare Indhold tvinger os til at afhandle de særegne Pligter, uden for Religionsdogmatiken, for sig.

Ikke at giøre Ret, kaldes Synd. Fornuften kan speculere over, hvorledes Synden har taget Overhaand; ikke til den egentlige Religion maae denne Speculation regnes. Men et nødvendigt Spørgsmaal er dette: hvad Menneskenes Pligt er, naar de have syndet? Da Menneskets Pligt, at være hellig og giøre Ret, aldrig ophører, fordi han synder; saa kan han intet bedre giøre, end beflitte sig paa at blive hellig og at giøre Ret. Han maae altsaa forandre sit Sindelav og blive bestandig i Dyden. Midlerne til denne moralske Forbedring kunne være indvortes og aandige, som bestaae i egen Eftertanke, i at bruge den indvortes Friheds-magt over Begierlighederne, i at være opmerksom paa de udvortes Omstændigheder. Men der kunne og komme udvortes og legemlige Midler til, f. Ex. udvortes Guds-tieneste. Men kan Mennesket nu og blive rolig og tilfreds, naar han i den forbigangne Tid har forsømt Guds Villie, fordi han forbedrer sig for den tilkommende Tid? Fornuften kunde blot sige, at Bevidstheden om at vende tilbage til Dyd indgyder Tillid til den hellige Gud. Men mange Folk have endnu laant Offringer og Ceremonier for at hielpe paa deres Helliggiørelse og Beroligelse. Den

hele

hellige Skrivt beroliger Menneskene ved den Forsikring, at Gud ved Gemytsforandringen atter benaader. De christelige Bøger angive os ogsaa Jesu uskyldige Død som et Billede paa den Forsikring, at vi skulle blive deelagtige i Syndernes Forladelse af Gud. Denne Retgiøren vil have Følger deels i dette Liv, deels i Døden. Intet er i Verden uden Følger, endnu mindre noget, der ei skulde staae under den mægtige Guddoms moralske Scepter. For det første gives der allerede Følger her i Livet. Bevidstheden om et dydigt Sindelav eller Forbedring vil forskaffe Tilfredshed og Glæde i Hierterne. Men man kan og haabe og vente Bifald af den Alvidende, at han som Verdens Bestyrer ikke kan lade Dydens Værd blive ubelønnet, men vil lade de gode Handlinger være ledsaget af saa mangt et Gode, som i Tingenes Sammenhæng er muelig. Derimod maae Følgerne af at giøre Uret ogsaa i samme Forhold finde Sted. Misfornøielse og Smerte skulle bemægtige sig Sielen; og det er meget vist, at det hellige og mægtige Væsen ogsaa ved ubehagelige Følger vil give sin Mishag i det, der er Uret, tilkiende.

For det andet kan man og haabe Følger efter Døden. Det er høist sandsynligt, at Sielen efter Legemets Død vedbliver, og en anden Tilstand tager sin Begyndelse. Til denne Troe lede os Forstandens og Villiens Evner, der kunne modtage en langt større Dannelse og Anvendelse, end de i dette Livs korte Rum opnaae. Da man nu ei kan antage, at Kræfternes Anlæg og Maal skal være forgieves, saa tilkiendegiver det en fortsat Livssphære. Evnerne kunne stedse voxe i Kundskab og moralsk Tænkemaade. Fremdeles bevises denne Vedblivelse af de i denne Verden tilsyneladende Mangler i den guddommelige Regiering. I det mindste indhøster den Moralskgode ikke stedse de passende Følger af sine Handlinger; ikke stedse synes den Moralskonde at faae den ham tilkommende Straf. Saa mangen Martyr for Retskaffenhed, saa

mange

mange fattige Dydige, saa mange redelige Arbeidere, saa mange uskyldig henrettede Personer, lemlæstede Krigere, fromme Ynglinge og grandskende Viise, der syntes til Gavn for Verden at fortiene et længere Liv, tabe, ders som alting hører op med Legemets Død, alt Haab om Belønning. Hvorledes kan man nu troe, at Gud skulde være saa partisk, og ikke lade sine Retfærdige og sine sande Dyrkere erfare sin Godhed? Men der er ogsaa en Lyksalighedsdrift i os, som her ofte ikke tilfredsstilles. Men nu har Skaberen ikke meddeelt Mennesket noget uden Øiemeed, ikke givet ham noget, for blot at skuffe ham. Heller ikke mangler Gud hverken paa Tid eller Rum, at fuldende det, hvad her endnu ikke er bleven fuldendet. En Evighed forestaaer os derfor, og et stort Rige af Verdenlegemer svæver omkring os, hvor de henfarne Aander kunne optages. Fornuften kan fremsætte allehaande Muligheder om denne Tilstands Beskaffenhed; men disse optænkte Muligheder kunne ikke tillægges Religionskundskaben. Til denne hører kun, at vor Ret- eller Ikke-Retgiøren ledsages af Følger i dette og det tilkommende Liv. Men det kan haabes, at den Lyksaligheds Tilstand, hvori vi skulle fortsætte det, som her blev begyndt, aldeles ikke skal ophøre. Al nydt Lyksalighed vilde tilintetgiøres, dersom man maatte befrygte dens Ende.

Jeg vilde nu kunne vise, hvorledes disse Religionsdogmer fra de ældste Tider af, saavidt oprindelige eller levnede Mindesmerker af Historien have givet os Efterretninger om Menneskenes da værende Tænkemaade, forefindes, og pege hen paa dem i den jødiske Nations forskiellige Perioder, saavelsom hos andre Folk. Men jeg vil her gaae dette forbi, og kun levere et Forsøg, hvorledes disse almindelige Religionsdogmer beqvemmest kunne samles til et System i Dogmatiken.

Kar-

Første Deel.

Om Religion i Almindelighed, og om det G. og N. Ts. Religion ved Moses og Christus.

Første Kapitel.

Om Religion i Almindelighed.

1. Religion objective er Indbegrebet af Kundskaber og Forskrifter, der have Hensyn til Forholdet imellem Gud og Menneskene. Subjective er den et moralskt Sindelav og en moralsk Adfærd, med Hensyn til et høist moralskt Væsen, der er Verdens Herre og Skaber. Religionen bestaaer altsaa af en theoretisk og praktisk Deel; begge maae være forenede.

2. Realiteten af Religion, eller at Religionens Begreb finder Sted, beroer paa noget uforgængeligt, nemlig Menneskets Fornuft, der, saavidt den erkiender de Gjenstande, der kan erkiendes, kaldes theoretisk, og, for saavidt den virker paa Begieringsevnen, giver Anledning til Tanker og Beslutninger, og bestemmer samme, kaldes praktisk.

3. Religionens Indhold kan derfor udvikles til to Hovedsætninger. Først: der er en Gud til, og han staaer i Forhold til Verden som Skaber og Herre. Som Herre er han Forsørger, Lovgiver og Regent. For det andet: af dette Guds Forhold til Verden og til Menneskene følger et Menneskenes Forhold til Gud, som maae vise sig i en med hiint Forhold overeenstemmende Tænke- og Handlemaade, saavel i Almindelighed, som og i det Tilfælde, naar vi have forsømt den vedbørlige Tænke- og Handlemaade. Denne Adfærd kan hos Mennesket, som et fornuftigt og moralskt Væsen, kun bestaae i at stræbe efter Moralitet eller Hellighed, hvorved han allene kan behage Gud som et moralskt Væsen. Men Jagttagelsen af dette Forhold ved vore Handlinger vil ikke være uden Følger for os, deels i denne Verden, deels i det tilkommende Liv.

4. Re-

4. Religionen kan blant Menneskene være forskiellig, deels objective, deels subjective, efter Qvaliteten og Qvantiteten.

5. Man kan spørge: hvorledes Religionen kan fremkomme i Mennesket? Den kan allerede opnaaes ved Menneskets blotte naturlige Kræfter. Denne kan derfor kaldes den blot naturlige. Gud har dertil nedlagt Anlæg i os, og Anledning og Opfordring dertil findes rundt omkring os. Det er den ordentlige og sædvanlige Vei. Ogsaa om den kan det hedde: Himlene fortælle, Gud taler. For saavidt er den naturlige Religion ogsaa i almindelig Forstand en af Gud aabenbaret Religion. Men den kan og uden for de naturlige Kræfter nyde en særegen Guds Omsorg og Bistand. Da er den en overnaturlig, og kan i særegen Forstand kaldes en aabenbaret. Deraf sees, at Navnet Aabenbaring ikke er det meest passende Udtryk. Den er i Almindelighed Foranstaltning til at opnaae Kundskab eller Belærelse.

6. Ogsaa den sidste er muelig og sandsynlig. a) Muelig i Almindelighed, som Maade og Virkning af det guddommelige Forsyn. Men der lader sig og Midler tænke, hvorledes Menneskene kunne faae en Aabenbaring af Gud, umiddelbare og middelbare; b) sandsynlig, efter Guds Egenskaber med Hensyn til Menneskenes sandselige Tilstand; c) onskværdig.

7) Naar Gud tillader slige Foranstaltninger til Religionskundskab, saa kunne forberedende eller ledsagende Begivenheder behøves som Hielpemidler, for at opvække Fornuften, forskaffe Belærelserne Indgang, og tillige at autorisere Religionen som Guds Villie. a) Disse behøve just ikke at være over- eller udennaturlige, men kunne være grundede i Naturen eller Verdens Indretning; b) eller og blot ansees derfor, fordi de ere uventede, ubegribelige og uforklarlige; c) men kunne og være over- eller udennaturlige, og bestaae i α) Mirakler, eller β) Spaadomme, d) men disse ere endnu ikke Beviserne for Sandheden

heden (denne hviler paa Fornuftmæssigheden); men ere kun Hielpemidler.

Bilage.

A. Indvendinger mod al Guds Aabenbaring eller Hielpemiddel til Religion, og sammes Besvarelse.

B. Undersøgelse om Mirakler og Spaadomme i Almindelighed.

Mirakeltildragelser ere Foranstaltninger eller Virkninger af overordentlige Aarsager, for vigtige Hensigters Skyld, men som ikke behøve at skee paa en og samme Maade. De kunne i og for sig selv skee paa en naturlig Maade, men vi kiende ikke Sammenhængen. De kunne skee ved særegne Bi-Indflydelser. De kunne virkelig være overnaturlige.

Mirakler ere logisk, physisk og ethisk mulige. Men sammes Virkelighed maae bevises exegetisk, historisk, physisk eller philosophisk. Deraf følger de virkelige Underes Beskaffenhed. Sammes Gavnlighed, negative og affirmative. Indvendinger derimod. Spaadomme og Forudsigelser. Deres Aarsager, muelige Hensigter, Beskaffenhed og Nytte.

8. Naar vi antage en Religionsaabenbaring, hvilke ere da dens Egenskaber quoad formam eller materiam? Ved Materien kan der handles om Mysterierne, der ere at betragte som absolute og relative.

9. Hvilke Kiendetegn maae en Religionsaabenbaring have, for at skielne den fra den naturlige Religion? Men ved dem kan blot dens Troværdighed eller Probabilitet bevises? De ere deels indvortes, deels udvortes, og kunne inddeles i Kiendetegn for de da værende og følgende Tider.

10) Om, og hvorvidt denne Undersøgelse behøves? Ikke i Almindelighed, dog i Følge Historien, og for saavidt en guddommelig Autoritet er for mange nyttig.

An-

Andet Kapitel.

De ældste Folks og den jødiske Religions Historie.

1. I den første Verden.

2. Hos de ældste Folk: Religionens Grundlærdomme, og dens Modificationer og Former.

3. Hos den jødiske Nation. Blant de gamle Nationers Religionsbegreber finde vi fortrinligen rensede Begreber hos Jøderne; ikke, at de have været fuldkomne, men at dog Religionskundskaben hos dem var fuldstændigere og renere, end hos andre Nationer. Deres Historie efter deres hellige Bøger gaaer langt ind i Oldtiden. De ældste Skrivter ere historiske, dog fulde af Religiositet for den ene sande Gud. Religionens Former efter Perioden for Moses, under Moses og efter Moses.

4. Den jødiske Religion er fra hine Tider af bleven antagen som overnaturlig.

5. Den jødiske Religions Bøger.

a) Bøgernes Antal og Beskaffenhed efter Materie og Form.

b) Bøgernes Historie, Oprindelse, Ægthed, Kanon og Uforfalsketheb.

c) Værdighed og fortrinlige Beskaffenhed. 1) Hos Nationen, der kalder dem guddommelige, hellige og theopneustiske; 2) bestandige; for deres Alderdoms og tidlige Religionskundskabs Skyld, som og for deres Indflydelses Skyld paa tilkommende Tider.

d) Deres Forhold til Religionen. De indeholde den sande Religions Begreber, og ogsaa en Forsikring om tilkommende Udbredelse, Udvikling og Forbedring.

e) Om deres Forhold til det N. T. eller deres Brug i den christelige Religion.

f) Anden Nytte.

g) Regler ved Bøgernes Læsning, Bedømmelse, Fortolkning og Brug.

Theopneustos 2 Tim. 3, 15—17. kan efter Apostelens Hensigt betyde den aanderige Indhold, de guddommelige Lærdomme, der give en Religionslærer rigelig Støf, men og de paa guddommelig Tilskyndelse bekiendtgiorte Udsagn.

Tredie Kapitel.

Om Religionen ved Jesus Christus.

1. Sandheden af hans Historie i Almindelighed.

2. Historien om særegne Omstændigheder. Hvorvidt den bør regnes til Religionen.

3. Religionen, han lærte.

a. Dens almindelige Lærdomme for alle Tider.

b. De særegne Lærdomme for hine Tider.

c. Formene i dens Foredrag, for alle Tider og for Samtidige; hvor der maae handles om de saa kaldte Accommodationer. Deraf flyder Inddelingen i Christendommens væsentlige og uvæsentlige Lærdomme.

4. Beviser for Religionslærdommenes Sandhed; indvortes og udvortes. Endnu nogle Hielpemidler og Hielpegrunde, som Jesus og hans Apostler anvendte.

5. Den christelige Religions Forhold til den jødiske Religion og andre Religioner.

6. Om den allerede er fuldendet, eller hvorvidt den kan modtage en større Fuldkommenhed.

7. Den christelige Religions Bøger.

a. Bøgernes Beskaffenhed efter Materie og Form.

b. Historie, Ægthed, Oprindelse, Kanon, Uforfalskethed.

c. Værdighed.

d. Forhold til Religionen.

e. Hermeneutiske Anmerkninger.

8. Den jødiske og christelige Religions Bøger kaldes Bibel eller hellige Skrivt. Den fortiener at ansees som en Guds

Guds Foranstaltning til at bevare den sunde Religion, og at den derfor i en vidtløftig Mening kan kaldes inspireret; skiønt Inspirationen stricte ikke kan bevises. Betænkeligheder mod den sidste Mening.

9. Disse Bøgers Brug i Almindelighed og i Særdeleshed.

10. Den af Jesus foredragne Religions Udvikling til Religionsvidenskab, eller dogmatisk Theologie.

11. Christelige Religionspartier. Deres Bedømmelse, og Forhold til uchristelige Religionspartier.

Anden Deel.

Der afhandler Religionslærdommene selv.

Første Afsnit.

Om Guds Forhold til Verden som en Skaber og Herre.

Første Kapitel.

Om Guds Tilværelse, Navne og Egenskaber.

1. Oprindelsen til Ideen om Gud. Fuldstændig Idee om samme.

2. Bevisernes Bedømmelse for Guds Tilværelse.

3. Guds Eenhed.

4. Grund for hans Navne i det G. T.

5. Egenskaber, der udledes af Ideen om Gud. Disse Egenskabers Fremstillelse efter denne Udledelse og i andre Henseender. Bedømmelse over nogle Inddelinger af Guds Egenskaber. Man kan inddele dem i Grundegenskaber og i de udledte, og betragte hine med Hensyn til Gud, som en Ting, en Substants og en Aand.

Andet Kapitel.

Om Guds Forhold, som Verdens Skaber.

1. Skabelsesmaaden er ikke en Kundskabs Gienstand for Skabningen. Forfatterens Forestilling i 1 Mos. 1. 2. 3., der dog har et Fortrin for andre gamle Folkes Forestillingsmaader om Verdens Oprindelse, skiønt den indeholder noget lignende med hine.

2. Ligesaa lidet kan det afgiøres, naar Skabelsen er skeet. Ogsaa har det sine Vanskeligheder, at forklare, hvor langt tilbage Historien sætter Verdens Oprindelse.

3. Skabelsens Gienstande.

4. Bevæggrunde til Skabelsen i Skaberen, og Skabelsens Øiemeed.

5. Verdens Beskaffenhed.

6. Hvorledes det Gode i Verden stemmer overeens med det tilsyneladende Onde.

7. Verdens umaadelige Størrelse. Om andre fornuftige Væsener foruden Mennesket, og Skriftens Efterretninger derom.

Tredie Kapitel.

Om Guds Forhold til Verden, som en Herre.

Guds Herredømme er et viist og helligt Væsens Villie, at den af ham skabte Verden deels bliver ved, deels at alt, hvad der skeer, ledes i Overeensstemmelse med hans hellige Hensigter. Maaden kan ikke begribes af Menneskene. Vi maae forestille os den som en Concursus eller en Medvirkning; og Yttrelserne af dette Forhold til den existerende Verden kunne anføres som Opholdelse, som Providents i særegen Forstand, eller Omsorg for Menneskenes moralske Velfærd, og som Regiering. Øiemedet af det guddømmelige Herredømme er alle, ogsaa de ufornuftige Skabningers Vel; men især de fornuftige Skabningers moralske Vel, eller Dydens Tilveiebringelse med sammes Følger. For desto bedre at erkiende dette, maae vi handle om Menneskets Natur og Beskaffenhed.

Fierde Kapitel.

Om Guds Forhold til Menneskene i Særdeleshed.

1. Om Menneskets Værdighed, som efter 1 Mos. 1. kaldes Guds Billede. — Om det menneskelige Kiønsforskie-

første Tilstand. Fornuftsvelsa derom i Forening med den hellige Skrivt.

2. Om Menneskets Bestemmelse.

3. Erfaring om den herskende Umoralitet blant Menneskene, dens Arter og Grader.

4. Muelige Aarsager til dens Oprindelse. Forestillingen derom i 1 Mos. 3.

5. Følgerne af Umoraliteten, der efter den hellige Skrivts Forestilling indfandt sig hos de første Syndende, og som nu yttre sig og frembringe den herskende Immoralitet. Hvorvidt deraf noget kan tilskrives Fortplantelsen, og hvad andre Aarsager bidrage dertil.

6. Synderenes og de Syndendes mangfoldige Beskaffenhed.

Femte Kapitel.

Om Guds Omsorg for Menneskenes moralske Forbedring.

Naar Gud ikke vil lade det menneskelige Kiøn synke hen i Elendighed; saa vil han ikke unddrage Menneskene sin Omsorg for deres Redning. Han har anvendt Midler til at opvække Eftertanke blant Menneskene, og at belære dem om Uvidenhed og Vildfarelserne, bringe deres Lidenskaber i Orden, at lære dem at indsee Lasterne og undgaae Synden, og tillige at tilfredsstille Hiertets Uroligheder.

Foruden Handlingernes Følger, vide vi

1. Særegne Begivenheder i Landene og ved enkelte Mennesker.

2. Duelige, under særegne Omstændigheder opdragne, underviiste og drevne Personer, som Exempler, Lærere og Lovgivere.

3. Midler til at bevare og vedligeholde Kundskaben.

4. Jesu Christi Ankomst.

a. Forberedelserne og Forhaabningerne dertil.

b. Hans Historie og Skiebne.

c. Hans Egenskaber i Kundskab og Villie, som og hans Fortrin. Udsagn, han giorde om sig selv. Forestillinger, som hans Apostler have givet om hans Værdighed og hans Guddommelighed.

d. Hensigten af hans Levnet og Død. Hans Fortienester.

e. Virkningerne og Følgerne af hans Levnet og Daad paa det Almindelige og paa enkelte Mennesker.

f. Det stiftede moralske Rige.

g. De anordnede Skikke, eller Sakramenter.

5. Om Guds Omsorg ved den Helligaand. Betydningerne af Navnet: Helligaand. Virkningerne og Midlerne.

Slutningsbetragtning.

Disse tre tilbedte Virksomheder have givet Anledning til Forestillingen om tre i den ene Gud, der kaldes Treenighed. Dette Dogmes Historie.

Andet Afsnit.

Menneskenes Forhold til Gud, og sammes Følger.

Vi ere Guds Skabninger og Undersaatter, og bør stræbe efter at opnaae og beholde hans Velbehag.

Første Kapitel.

Om Menneskenes Forhold til Gud som Skaber og Herre i Almindelighed.

Mennesket, som et fornuftigt og frit handlende Væsen, kan kun behage Gud, naar han beflitter sig paa at giøre det, som Fornuften med sine Anlæg og Tingenes Betragtning lærer at giøre, eller ved oplyste Mænd eller Verdensbegivenheder bekiendtgiøres ham. Han maae bruge sine Kræfter, især Fornuften, til at erkiende Skaberen, og Tingene uden omkring ham, samt Øiemedet deraf. En bestandig Udøvelse af det, som Fornuften saaledes indseer at være Ret, kaldes Hellighed. Denne Stræben kan betragtes

tragtes efter Gienstandene, og efter den subjective Beskaffenhed, i Henseende til Maaden og Bevæggrundene.

Beviis efter Fornuften og Skriften, at kun den bestræbne Stræben efter Hellighed er et Middel til Guds Velbehag.

Andet Kapitel.

Om det, Mennesket maae giøre, naar han ikke har handlet i Overeensstemmelse med sit Forhold.

Tilbagegang er nødvendig. Thi Pligten at være bedre, hører ikke op, fordi Mennesket en Tidlang har forsømt det. Han maae følgelig forbedre sig, og kunne forbedre sig. Den Menneskets Handling, at blive bedre, kaldes Helliggiørelse (Helligelse), der efter dens forskiellige Modificationer faaer forskiellige Navne, som Omvendelse, Bod &c.

1. Hvad denne Omvendelse indbefatter. Sammes Modificationer.

3. Hvad man tør haabe eller vente sig af denne Tilbagegang. Hvorvidt Troen forlanges. Forskiellig Betydning af Ordet Troe. Hvorfor den saa meget fordres i Christendommen. Tillidsfuld Tilegnelse af Guds Forjættelse kaldes Troe i særegen Forstand.

3. Den vedblivende Virken i det Gode.

Tredie Kapitel.

Følger af det iagttagne Forhold til Gud, i dette Liv.

I Almindelighed 1. naturlige Følger. Forstandens, Villiens og de øvrige Sielekræfters indvortes Stigen i Fuldkommenhed. Sielens Tilfredshed.

2. Positive. Gud forholder sig mod Enhver, som han er. I Særdeleshed ved Forbedringen undersøges derfor det atter opnaaede Guds Velbehag, i Følge hvilket han eftergiver Straf, og meddeler Lyksalighed, som kaldes Retfærdiggiørelse og Benaadelse.

Fierde Kapitel.

Følgerne efter Døden.

1. Der er en Tilstand efter Døden.

2. Gud har med Viisdom kun ladet os vide lidet om den. Men vi maae dog kiende Maalet af vort Liv. Der begynder nemlig en nyt Livstilstand, der er passende til den nærværende moralske Adfærd. Dette kaldes i almindelig Forstand Opstándelse. Alligevel have vi i den hellige Skrivt

1. en allerede med Fornuften overeenstemmende Udsigt til et nyt Legeme.

2. Vor Skiebne vil i Overeenstemmelse med vort jordiske Forhold bestemmes efter Jesu almindelige Lærdomme.

3. Den jordiske Verden, der for os har en Ende, vil undergaae physiske og moralske Forandringer.

Dr. Gottlieb Schlegel,
Prokanzler i Greifswalde *).

*) See Henkes Neues Magaz. 1ste B. 1 St, S. 63. ꝛc.
Udgiv.

An-

Anden Afdeling.

I.

Prædikener over Evangelier og Epistler.

1. Paa Fastelavns Sondag.

Text. Matth. 3, 13. ꝛc.

Indgang.

Religionens udvortes Skikke have ofte, formedelst deres Ælde, været i ligesaa megen Agtelse blant en Deel Mennesker, som Religionen selv. Deraf kommer det, at største Delen har troet, at naar en Religionsskik enten skulde forandres eller afskaffes, det da var det samme, som om Religionen selv blev forandret eller afskaffet. Men saa stor som Forskiellen er mellem Legemet og Klæderne, saa stor er og Forskiellen mellem Religionen og dens Skikke. Legemet bliver dog vel til alle Tider Legeme, hvordan saa end de Klæder ere, der omgive det? Og den ene sande Religion, der af Menneskene erkiendes og antages for den ene sande, er og bliver til alle Tider uforanderlig, hvor mange og forskiellige end de Skikke ere, der forenes med Religionen, for at opvække det sandselige Menneske til gode og dydige Forsætter. Kun at Mennesket, det fornuftige Menneske, veed at giøre denne Forskiel; at det ikke holder det ene for det andet — tillægger Skyggen det Værd, som tilkommer Legemet. Især maae dette

være Tilfældet med os Christne, hvilke Paulus formaner, at vi skulle dyrke Gud fornuftigen. Vi maae ikke tillægge Religionens Skikke større Værd, end de tilkomme — vi maae ikke sætte dem ved Siden af Religionen selv. Blant saadanne Skikke henregne vi ogsaa Daaben, hvorom vor Text i Dag giver mig Anledning at tale. — Tænker ikke, Andægtige! at jeg vil nedsætte Daabens Værd, at jeg vil giøre den uvigtig i Eders Øine. Det være langt fra! Ved Jesu Befaling og ved dens Ælde er den bleven for Christne saare høitidelig. Den paalægger dem Pligter, som, naar de holdes, bidrage til intet mindre, end at befordre deres mueligste Lyksalighed. Men med alt dette kan I dog vel ikke nægte, at vi jo kunde tillægge den et alt for stort Værd. Vi kunde maaskee af Daaben vente os det, den ei kan give os — vi kunde maaskee tilegne os de Fordele, den ei formaaer at skienke os — vi kunde, bedragne i dette Haab, troe at besidde et Gode, vi ikke eiede. Og kunde vi vel herover være ligegyldige? Vist nok ikke, uden at fortiene de Bebreidelser, som Jesus gav hine Jøder i sine Dage. Ogsaa han fandt, hvad man til alle Tider vil finde, Mennesker, der vare saa punktlige i at opfylde de ceremonielle Love, men derimod uden Skye og Samvittigheds Mindelse at overtræde Moralens og Sædelighedens Forskrivter. Hvorfore han ogsaa bebreider dem, sigende: „I overtræde Guds Bud for Eders Skiks Skyld, saa at Esaias ikke urigtigt har spaaet om Eder, naar han siger: dette Folk, holder sig nær til mig med sin Mund; det ærer mig med sine Læber; men deres Hierte er langt fra mig. Forgieves dyrke de mig; thi de lære saadanne Lærdomme, som ikkun ere Menneskens Bud." At ikke Nogen blant os skulde giøre sig skyldig i lignende Bebreidelser, ved at tiltroe Daaben, at ene den skaffer os Rettighed og Adgang*) til

*) Jeg troer ikke, dette Udtryk er vel passende. Man kan gierne indrømme, at Daaben forskaffer os Rettighed og Ad-

til Guds Naade og Velbehag, ville vi overveie med hinanden, hvad Daaben er, og hvad den efter Jesu Hensigt skulde og burde være. Følger mig da med Opmærksomhed, jeg taler til Eder.

Om Daaben.

Daaben var allerede i Brug for Christi Tider. Jøderne brugte den, naar en Hedning gik over til den jødiske Religion. Den blev kaldet en Proselytdaab. Aarsagen til denne Daab maae rimeligen have været denne: at Hedningen ikke vilde underkaste sig den smertefulde Omskiærelse.

Døberen Johannes benyttede sig af denne Skik, som han fandt blant sine Landsmænd; kun med den Forskiel, at han døbte baade Jøder og Hedninger, og opmuntrede alle dem, der underkastede sig hans Daab, til at forbedre deres Tænke- og Handlemaade; thi Messiæ Rige, siger han, er nær forhaanden.

Uagtet Jesus var en stor Hader af alle Ceremonier, for saavidt de hindrede den ægte Gudsdyrkelse i Aand og Sandhed; saa satte han sig dog ikke imod denne Ceremonie, efterdi han fandt, at den var saa simpel og saa betydningsfuld. Den forbedrede Tænkemaade, den rene og ubesmittede Vandel, som hans Tilhængere skulle be-

flitte

Adgang til Guds Naade. Og det giør den jo virkelig, naar vi betragte den som Indvielses-Ceremonie til at være et Medlem i Jesu Kirke. Og ere vi det, saa have vi jo og Rettighed til alt det Gode, som Jesus har lovet os. Men fordi vi have Rettighed, besidde vi endnu ikke dette Gode virkelig; det kommer an paa, om vi ville giøre vor Rettighed gieldende ved at opfylde de Forpligtelser, som Daaben paalægger os. Altsaa, i Følge Jesu Lære: Daaben skaffer os vel Rettighed til Guds Naade, men ikke Guds Naade selv.

Udgiv.

flitte sig paa, blev paa en saa sandselig Maade forestillet dem ved Brugen af det reene Vand; saa at ligesom det Vand var reent, hvori de bleve neddyppede, saa skulde og deres Vandel være reen og ubesmittet fra Daarligheder og Laster. Hvorfore ogsaa Paulus til de Romere i det sjette siger: „Vi ere ved Daaben begravne med ham, som døde; saa at, ligesom Christus stod op fra de Døde ved sin Faders Kraft, saaledes skulle nu ogsaa vi føre et nyt Levnet.“

Vi finde kun eet Sted i det nye Testamente, hvor Jesus med udtrykkelige Ord har befalet sine Apostle at døbe alle dem, der vilde gaae over til hans Religion, og det er hos Matth. i det 28de, hvor det hedder: „gaaer hen og lærer alle Folk, og døber dem i Navnet Faderens, Sønnens og den Hellig Aands.“ Dog skal der være mange Christne, som tvivle *), om Jesus har sagt de samme Ord saaledes, som de der findes. Aarsagen dertil skal være denne: at Lucas i Apostlernes Gierninger beretter, at naar Peder døbte Hedninger, der gik over til Christendommen, saa døbte han dem blot i Jesu Navn. Der, som Jesus havde givet dem denne Befalning, som vi læse hos Matthæus, sige de, saa maatte jo Peder have rettet sig derefter; saa maatte han jo have døbt dem i Navnet Faderens, Sønnens og den Hellig Aands, og ikke blot i Jesu Navn? Det maae nu være saa, eller ikke, det giør intet til Sagen. Vi lære dog af Dagens Text, at Jesus bifaldt denne Skik, efterdi han lod sig selv døbe af Johannes; ikke for derved at tilkiendegive, at han vilde forbedre sit moralske Sindelav, thi det behøvede han ikke; men for derved offentlig at lægge for Dagen, at han fra nu af blev et andet Menneske, end den, han hidtil syntes

at

*) Sligt hører paa Cathedret, men ikke paa Prædikestolen. Der at fremsætte Tvivl, som ingen Tilhører nogensinde før har tænkt paa, kan vel skade, men aldrig gavne.

Udgiv.

at have været; ikke den, hvis Begreber heftede sig paa Livets Hverdagsting; men den, hvis Tanker og hvis Daad herefter skulle sees henvendte paa langt høiere Planer, paa at befordre en forbedret Religions Indførelse i Verden — altsaa i Ordets egentligste Forstand Messias, som var i Vente. Dette synes endog den Røst fra Himmelen at bekræfte: „denne er min Søn, den elskelige, i hvilken jeg haver min Velbehagelighed."

Uagtet Jesus lod sig selv døbe, og tillod sine Disciple at døbe dem, der gik over til hans Religion, saa døbte han dog aldrig selv nogen. Vi spore heri, som i saa mange af hans Handlinger, en viis Lærers Varsomhed. Han vidste, hvor vanskeligt det var at omstyrte Ceremonie religionen, for paa dens Ruiner at oprette en bedre, der skulde lære hans Tilhængere at dyrke Gud i Aand og Sandhed. Mueligen befrygtede han, at naar han selv forrettede denne Skik, saa vilde han give den mere Værd og Høitidelighed, end han ønskede, at den skulde have, og derved skaffe sine Tilhængere en nye Ceremonie istedet for dem, han afskaffede, og dermed tillige al den Overtroe, han hadede, saa megen Næring.

I Jesu og Apostlernes Tider var de Christnes Daab intet andet end en Proselytdaab. Voxne Mennesker forlode, efter foregaaende Underviisning, villigen den Religion, hvori de vare fødte og opdragne. Offentlig og høitidelig erklærede de, der underkastede sig de Christnes Daab, at de fra nu af vilde troe og leve som Christne — at Hedningen vilde forlade sine forrige Afguder, Jøden sine forrige Offringer, der kun opvakte og nærede uværdige Begreber om den ene sande Gud — at de begge vilde afstaae fra deres forrige Skikke, der kun hindrede Forstandens Udvikling og Hiertets Forbedring — at de begge, Jøden saavelsom Hedningen vilde med Alvorlighed skye de forrige Laster, der giorde dem urene for den Alviidendes Øine, og derimod beflitte sig paa Christendommens Dyder, der alle have sit Udspring fra Kierlighed til Gud

ig Næsten. Disse, der saaledes omvendte sig, kunde vente Benaadning for deres begangne Synder, efterdi Alfaderen ophører at behandle den Onde som ond, naar han forbedrer sig. Hvorfore ogsaa Peder tilraaber dem: „omvender Eder, og lader Eder døbe i Jesu Christi Navn til Syndernes Forladelse."

Simpelt, men tillige rigt paa Indhold var det Løvte, som de første Christne gave ved Daaben. Daaben, siger Peder, er en god Samvittigheds Pagt med Gud. Og hvor meget, ja saare meget indeholder ikke dette Løvte! hvor maae den Christen ikke vente at blive lyksalig, som stræber at holde det! stedse at handle efter bedste Vidende — aldrig at tillade sig en Handling, hvorom hans Samvittighed maatte tvivle, om den var tilladelig eller utilladelig — men stedse at giøre sig et rigtigt og tydeligt Begreb om Handlingens moralske Værd, for at tid at kunne handle efter sikkerste Overbeviisning. O dette, dette, Andægtige! maatte være et saare vigtigt Løvte! et Løvte, som, naar det blev holdet, kunde forsikkre alle Christne, at naar de mødte hinanden, saa mødte de en Broder og en Ven.

Af dette lidet indsee I da vel, at de første Christnes Voxenalytdaab var meget forskiellig fra vor nærværende Børnedaab.

I Slutningen af det andet Aarhundrede efter Jesu Fødsel, altsaa længe efter hans og Apostlernes Død, blev Børnedaaben indført. Christelige Forældre, der selv følede sig saa lykkelige ved at kiende og følge Christendommens fortrinlige Lære, vilde tillige deelagtiggiøre deres Børn i det samme Gode. Vel havde de fra Fødselen af Rettighed og Adgang til de Velgierninger, som Christendommen tilbyder og meddeler dem, der antage og troligen efterleve dens Forskrivter; men ikke desto mindre vilde dog Forældre høitideligen erklære, at de, ved at lade deres Børn døbe, derved end mere paalagde sig den Pligt, efter Evne og paa bedste Maade at sørge for deres Underviisning

ning i Christendommens Lære. Det hvilede altsaa Forpligtelsen paa Forældrene, men ikke paa Børnene, der bleve døbte. Tabte Daaben end derved sin oprindelige Betydning, saa blev den dog for Forældre en saare høitidelig Ceremonie, og Selskabet kunde derved i Fremtiden vente sig oplyste og retskafne Borgere. Dette og intet andet er Børnedaabens Hensigt.

Forældre! Opdragere! I, der frembære Eders Børn i Herrens Tempel, og lade dem offentlig døbe, glemmer aldrig denne vigtige Forpligtelse! denne nemlig: at I lade dem oplære i den christelige Børnelærdom, at de maae, naar de opvoxe, blive ved Christus. Giører da Christendommens Lære fattelig for deres Forstand, elskværdig for deres Hierte — leder dem paa Veien frem til Dyd og Retskaffenhed ved Eders lysende Exempel i alle christelige Dyder, at de maatte befindes at være Jesu Christi sande Tilhængere. Skiøn vil da den Dag blive for Eder, naar de fremtræde og offentlig giøre Rede for deres Kundskaber — lykkelige ville da Eders Børn være, naar de med Munden kan bekiende, med Hiertet antage, og giennem deres hele Liv følge den Lære, der er for dem og os alle Anviisning til sand og sikker Lyksalighed.

Børnedaaben er altsaa ingen ligegyldig Ceremonie; den er og bør være for Forældre og Tilstedeværende meget høitidelig, den er og maae være for Børn meget velgiørende, da de sikrere maae kunne vente sig den bedste Opdragelse i nyttige Kundskaber og i alle christelige Dyder.

Dog have Christne i fordum Tider, og tildeels endnu, næret adskillige Fordomme, der bleve forbundne med denne saa simple Ceremonie. Jeg vil giøre Eder opmerksomme paa nogle af dem, at vi, ved at kiende dem, tillige kunde undgaae dem.

Man troede og lærte, at Børn uden Daab ikke kunde blive salige. Denne saa skadelige som urigtige Lære virkede, at Forældre stedse levede i den meest ængstende Uroe, indtil deres Børn vare blevne døbte; det gik

endog saa vidt, at man døbte Børn, forinden de bleve fødte, efterdi man befrygtede, at de i Fødselen kunde døe. Saa vidt kan Overtroe bringe Mennesket. Saa lidet kiendte det den Gud, det paakaldte. Saa meget kunde det, skiønt af Uvidenhed, vanære ham, Skabningens Fader, ved at troe og lære, at han fordømte sin Skabning, fordi dets Hoved ikke blev bestænket med Vand i Navnet Faderens, Sønnens og den Hellig Aands. Lader os takke Gud, at vi leve i de lykkeligere Tider, da Christendommens høiere Oplysning har forjaget denne Overtroe! Vi vide, og med Vished vide vi, at vor Salighed ikke er bunden til udvortes Skikke, men at Herren, den retfærdige, vil uddele Belønning og Straf, eftersom vore Gierninger ere onde eller gode; thi det hedder: „han vil betale enhver efter sine Gierninger."

En ikke mindre skadelig Fordom var det, at Børn, skiønt fødte af christelige Forældre, bleve førend deres Daab anseete som Hedninger. Overtroen indjagede også her Forældre en meget ængstende Frygt. Onde Aander, eller Skabninger, som Overtroen tillagde det Navn Underjordiske, skulde være meget farlige for Børn, sagde man, og for at afværge dette Onde, lagde man Staal ved deres Side og en Psalmebog under deres Hoved. Det være langt fra os at haane disse Svage, Uvidende! Vi ville beklage dem i al deres Overtroe, og takke Faderen, der skienkede os en høiere Oplysning, at ikke de samme Skrækkebilleder, som Overtroen skaber sig, ængste og forurolige os.

Hertil maae jeg endnu føie den i sig selv urigtige Lære, at Børn ved Daaben faae Syndsforladelse. Vi maae jo rimeligen opkaste det Spørgsmaal: for hvilke Synder faaer Barnet Forladelse? Er det for de allerede begangne Synder? Eller er det for dem, som det i Fremtiden kan begaae?

Ingen fornuftig Christen kan dog vel troe, at det spæde Barn allerede skulde have begaaet nogen Synd, for

hvil-

hvilken det ved Daaben kunde vente Forladelse? Thi at synde, er jo at giøre noget, som strider imod Guds Bud — med Vidende at skade enten sig selv eller Næsten. Og kan vel det spæde Barn herom have noget Begreb? Maaskee I vil svare: „det er født med en syndig Natur, „og Daaben er altsaa det Middel, der skal luttre og „rense det fra denne Synd, derved forlader da Gud det „sine Synder, og anseer og behandler det som et uskyl„digt Barn.“ Men skulde vel ogsaa Jesus, Sandhedens ubedragelige Lærer, have lært det samme? Vi ville engang høre ham selv tale: „lader smaa Børn komme til mig, og forhindrer dem det ikke, thi Himmeriges Rige hører dem til.“ — Endnu ere de uskyldige, Messiæ Rige og dets Lyksalighed tilhører dem; og efterat Jesus havde erklæret dette, døbte han dem ikke, men kun velsignede dem.

Daaben maae da altsaa skienke Barnet Forladelse for de Synder, som det i Fremtiden kan begaae. Derssom vi troede og lærte dette, saa vare vi endnu ikke komne videre, end vore Forfædre, der levede under Pavedømmet. I vide jo af Historien, at Paven solgte Afslad ei allene for de Synder, de havde begaaet, men og for de Synder, de i Fremtiden tænkte at ville begaae. Og dersom nu Daaben skienkede Barnet Forladelse for de Synder, som det i Fremtiden kunde begaae, saa var jo Daaben det samme, som Afladsbrevene vare ved Reformationens Begyndelse. Enhver tænkende Christen indseer vel, at denne Lære er aldeles fornuft- og skriftstridig, og at det var at lokke Mennesket, det uvidende Menneske til at begaae umoralske Handlinger, som det ellers vilde have vogtet sig for *).

*) Denne Sætning har Forfatteren, i mine Tanker, saare vel udført. Men nu erindrer hans Tilhører sig maaskee Luthers Ord i den fierde Part: „den giver og udretter i os Syndernes Forladelse 2c. — Almuen troer sin Catechismus

Altsaa, du vildfarende Synder! Du, der troer, at fordi Du er døbt, saa er Du et Gudsbarn, og fik ved Daaben Forladelse for de Synder, Du nu begaaer som Voxen! Hør dog, hvad Christendommen fordrer af Dig, og tilluk ikke dit Øre for dens Stemme: omvend dig — forbedre dig, at dine Synder maae vorde udslettede; thi uden Hellighed skal ingen see Gud. Amen!

G. B. Jersin,
Personelkapellan til Voss, i Bergens Stift.

mere end Præsten. Begge Dele burde og være i Harmonie med hinanden. Luthers Ord burde altsaa — forudsat, at man taler til en simpel Almue — her anføres; den deri tilsyneladende Urigtighed hæves. Luthers Mening kan blot være: Daaben giver os Rettighed til Synds Forladelse 2c. — Men der er jo Forskiel paa at have Rettighed til ɔ: at kunne faae Synds Forladelse — og virkelig at have den.

Udgiv.

---

2. Paa Skiærtorsdag.

Text. Luc. 22, 14, 2c.

Indgang.

Paa sin sidste Reise til Jerusalem siger Jesus til sine Venner: „see! vi gaae op til Jerusalem, og Menneskets „Søn skal overleveres til de ypperste Præster og Skrivtlærde, og de skulle dømme ham til Døden, og overlevere „ham til Hedningene, og bespotte ham, og hudstryge ham, „og bespytte ham, og ihielslaae ham; men paa den tredie „Dag skal han opstaae.“ Disciplene forstode intet af denne Jesu Tale, de kunde ikke forene dette hans Udsigende

gende med de Begreber, som de giorde sig om Messias. Jesus mærkede det, og frygtede for, at hans Død mueligen kunde have den Følge, at de siden efter vilde forlade hans Lære, og igien vende tilbage til Jødedommet. Jeg maae, tænkte han, endnu engang, førend jeg forlader dem, giøre det indlysende for mine svage og fordomsfulde Disciple, at min Død er frivillig, og at jeg med velbetænkt Overlæg opoffrer mit Liv for Sandhedens Skyld. Da han altsaa havde spiist Paaskelammet med dem, begyndte han et nyt Maaltid: „Han tog Brødet, „ giorde en kort Taksigelse, brød det, gav dem det og „ sagde: tager dette og æder dette, og naar I herefter „ forsamle Eder for at bryde Brødet, saa erindrer Eder „ under dets Nydelse min Opoffrelse for Eder. Ligeledes „ tog han Bægeret efter Aftens Maaltid, giorde en kort „ Taksigelse, gav dem det, og da de drak alle deraf, sagde „ han til dem: naar I herefter forsamle Eder for at drikke „ af Bægeret, saa forpligter Eder indbyrdes til at holde „ den nye Religionsform, hvilken jeg haver indført, og „ skal bekræfte ved den Død, som jeg for Eder underkaster mig.“

Skulde end Jesu Disciple ikke endnu kunne forstaae ham, saa vilde de dog efter hans Død og den derpaa følgende Opstandelse kunne forstaae ham, naar de kom sammen for at nyde Nadveren. De vilde da kunne erindre sig, at han selv havde sagt, at han i Jerusalem skulde lide og døe. De vilde da overbevises om, at hans Død hørte med til den Plan, han skulde udføre for at frelse og lyksaliggiøre Menneskene, sine Brødre. Og just dette var det, Jesus vilde overbevise dem om, derfor indstiftede han Nadveren. Følger mig da med Opmærksomhed, naar jeg nærmere forestiller Eder

Hensigten, hvorfor Apostlerne og alle Christne skulle nyde Nadveren.

Hensigten, hvorfor Apostlerne skulle nyde Nadveren, tilkiendegiver Jesus i Indstiftelses-Ordene; de skulle, siger han, giøre det til hans Ihukommelse.

Forestil dig, min Broder! at en Ven paa sit Sidste skienkede dig en Gave, som du skulde beholde til Amindelse efter ham. Hver Gang du da tog det frem, som Vennen havde givet dig, vilde du paa nye kunne erindre den henfarne Ven. Du vilde da atter erindre de mange glade Øieblikke, du nød i hans Selskab; de mange lærerige Samtaler, du i hans Omgang havde havt; de mange fortrinlige Raad, du havde ham at takke for; den Trøst, han meddeelte dit bekymrede Hierte, saa ofte du kæmpede med ublide Kaar; den kraftige Opmuntring til Dyd og Retskaffenhed, han skienkede dig, saa ofte du begyndte at vakle. Du vilde da paa nye erindre dig den Velvillie og Menneskekierlighed, Vennen udøvede mod alle dem, han kiendte og ikke kiendte, saa ofte han kunde hielpe dem. Du vilde da atter erindre dig de mange Opoffrelser, han giorde for Sandhedens og Dydens Skyld, og det meget Gode, han derved fiern og nær udbredte og stiftede. Ved Synet af det, Vennen efterlod dig til Amindelse, vilde du kunne forestille dig hans mange Lidelser, og den mageløse Taalmodighed, med hvilken han udholdte dem alle. Med sand ægte Følelse maatte du da kunne erindre dig hans sidste Farvel, hans kierlige Afskeed og rørende Tale.

Hvad nu en Amindelse efter en Ven maatte være for dig, det skulde Nadveren være for Jesu Disciple, derfor bød han dem, at, naar de siden kom sammen for at bryde Brødet, saa skulle de under Nydelsen erindre ham, deres Lærer og Ven.

Naar nu disse hans kiere Venner tænkte paa det, som Jesus i sine Dage, da han vandrede blant dem, havde sagt og lært, hvor meget maatte der da ikke af det, som tilforn havde været dem mørkt og utydeligt, nu blive lyst og tydeligt for dem, og enhver Tilvext i deres Kundskab maatte jo tillige være en Tilvext i deres Tilfredshed og

Lyk-

Lyksalighed. Ved at nyde dette Maaltid maatte de tillige kunne erindre sig hans Levnet og mange velgiørende Handlinger. De maatte da kunne forestille sig, hvor utrættelig han var i at giøre vel; at den Nødlidende aldrig gik bort fra ham uden Hielp; den Vildfarende aldrig uden Veiledelse; den Feilende aldrig uden Advarsel; den Bedrøvede aldrig uden Trøst. De maatte da kunne erindre sig hans Mildhed, Sagtmodighed, overbærende Skaansel, Retfærdighed og Menneskekierlighed; Dyder, som han stedse havde udøvet i Omgang med Næsten. De maatte da kunne erindre sig, hvilken troe og oprigtig Ven han var, hvor inderlig han elskede Lazarus, og elskede dem. De maatte, naar de nød dette Maaltid, kunne erindre sig, hvor inderlig og hvor ofte han bad til Gud, hvor taalmodig han var i sine Lidelser, hvor tilfreds han var med Guds Villie, og hvor standhaftig og uforfærdet han var, da hans Fiender omringede ham, grebe og bortførte ham. Med Beundring maatte de kunne tænke paa den Forsonlighed, han udviiste mod sine Fiender. Med Høiagtelse maatte de kunne erindre hans urokkelige Tillid til Gud, og den Roe og Sielefred, der var præget i hans Mine, da han paa Golgatha udaandede sin høimodige og ædle Siel.

Erindringen om alt dette kunde vel ikke andet end opvække hos dem Høiagtelse og Kierlighed til denne høimodige Jesus, og tillige opflamme deres Hierte til at efterligne ham, deres Lærer og Ven, og uforfærdede, som han, at vedblive og til Menneskeslægtens Bedste at fortsætte den Lære, han ved sin Død og den derpaa følgende Opstandelse havde bekræftet.

Dette var og den anden Hensigt, hvorfor hans Apostle skulle nyde Nadveren. Naar I herefter, siger han, forsamle Eder, for at drikke af Bægeret, saa forpligter Eder indbyrdes til at holde den nye Religionsform, hvilken jeg haver indført, og skal bekræfte ved den Død, som jeg for Eder underkaster mig.

Det var nødvendigt, naar Jesu svage og frygtagtige Disciple ei skulde frafalde hans Religion, at de da, saa ofte de forsamlede sig for at drikke af Bægeret, indbyrdes forpligtede sig til at vedblive hans Lære og fortsætte samme, hvor mange og mægtige end de Fiender maatte være, der hadede og forfulgde dem for Sandhedens Skyld. Jesus, deres Forgænger, skulde herpaa være dem et Mønster. De skulde, liig ham, opoffre alt, om det endog var deres Liv, naar Sandhed og Dyd derved maatte vinde, forvissede om, at deres Løn derfor ikke skulde være tabt og borte, men at de, som saaledes her lede med Christus, ogsaa hisset skulde dele Salighed med ham.

Dette og intet andet kan være Hensigten, hvorfor Jesus indstiftede Nadveren for sine Disciple. At alle Christne skulde nyde Nadveren, har just ikke Jesus selv sagt med udtrykkelige Ord; men Paulus siger dog, at ethvert Menneske skal æde af Brødet og drikke af Kalken. Rimeligen maae vi da spørge: hvorfor og til hvad Hensigt skulle alle Christne til alle Tider nyde Nadveren?

Nadveren skal være for Christne et Middel til Forbedring og Dyd; dette lærer Paulus, naar han siger: „ethvert Menneske prøve sig selv, og æde saa af Brødet „og drikke af Kalken.“ En Christen bør da, forinden han nyder Nadveren, kiende sin Siels Tilstand, sine Tilbøieligheder og Lyster, sine Fordomme og Vildfarelser, sine Dyder og Laster, sine Feil og Daarskaber. Han bør undersøge Kilden, hvoraf de udspringe, at han desto sikkrere kan anvende de rigtige Midler til sin Forbedring. Han bør prøve og undersøge, hvilke de Fristelser og Forførelser ere, som kunde være farlige for ham, og som han føler sig for svag til at kunne imodstaae. Han bør prøve og undersøge, om hans Tale og Handlinger ere overeensstemmende med Christendommens Forskrifter, om de ere saadanne, at de kan komme for Lyset, eller om de ere af den Beskaffenhed, at de elske Mørket. Han bør prøve og un-

undersøge, om hans Sindelag imod Gud er barnligt og hengivent, og mod Medmenneskene velvilligt og kierligt. Kort — han bør overskue sin hele Tilstand, som Gudsdyrker, som Christen og Borger, om hans Gudsdyrkelse er oprigtig og velmeent, om hans Christendom er virksom og beskuende i hans Liv og Levnet, og om han som Borger er saa redelig og nyttig, som hans Pligter og Bestemmelse det udfordre.

Under saadan Selvprøvelse bør det os at være Sandhedens Venner. At beskylde sig for Feil, Daarligheder og Laster, hvori man ikke finder sig skyldig, for, som man siger, at ydmyge sig for Gud, det er Ufornuft. Mennesket, der har slette Tanker om sig selv, og som troer, at det er værre, end det virkelig er, bliver modløs, forsagt og uskikket til al ædel Daad. Den, der troer, at han ingen Kraft har til at vorde god og dydig, forsøger heller aldrig paa at bruge de Kræfter og Midler, Gud undte ham til Forbedring. Føler han end undertiden Samvittighedens Bebreidelse, saa neddysser han dens velgiørende Mindelse ved at skyde Skylden paa Naturens Vanart og dybe Fordærvelse. Hvad Under da, at saadant et Menneske aldrig bliver bedre, efterdi det troer, at Dyd og Retskaffenhed er noget, som for Dødelige er ganske umueligt.

Ikke mindre varsomme maae vi være i Henseende til den anden Yderlighed, at troe om os, at vi ere bedre, end vi virkelig ere. Den, der er syg, men ei vil troe det, forkaster ethvert Middel, der bydes ham til Forbedring, og den, der har Feil, men ei vil lade sig derom overbevise, tænker aldrig paa at rette og forbedre dem.

Under saadan Selvprøvelse bør det os tillige at være upartiske: ikke undskylde de Feil, vi finde heftede ved os; ikke tænke saa daarligen: „der ere saa mange, der have „de samme, om ikke større Feil.“ Hvad vil man vel derved sige andet, end dette: Jeg har ingen større Brøde

 paa

paa mig end andre, men en Brøde har jeg dog; der saa meget betynger min Samvittighed, at Forstanden maae ophitte Udflugter, for at trøste og berolige den. Jeg tilstaaer vel, vil man sige, at jeg er ikke strafværdigere end andre, men erkiender dog, at jeg er strafværdig, og maae altsaa belave mig paa at modtage de ulykkalige Følger, der kan flyde af min Strafværdighed. Kan da den Undskyldning: „vi ere ikke værre end andre," fortiene saa megen Agtelse, at vi skulle vedblive at giøre det Onde, vi erkiende for at være ondt? Nei Christne! Elske vi os selv, ville vi vort sande Vel, vi ville da ikke tye hen til den falske Beroligelse, vi for et Øieblik kunde finde i Andres større eller lige Fordærvelse. Vi ville meget mere glæde os over at have opdaget vore Feil, paa det vi i Tide kunde rette og forbedre dem; og, naar vi have dette Sindelav, saa ville vi, saa ofte vi nyde Nadveren, ikke komme sammen til det værre, men til det bedre; da ville vi ikke samles ved Herrens Bord, for at afvælte en Syndebyrde, at vi paa nye kunde synde, men vi ville samles der, for at blive alt mere og mere dydige, at vi derved tillige kunne blive alt mere og mere lykfalige. Dette er Hensigten, hvorfor Paulus byder, at ethvert Menneske skal prøve sig selv, og saa æde af Brødet og drikke af Kalken.

Opfylde da alle Mennesker denne Hensigt? Kan Erfaring stadfæste, at de komme sammen til det bedre, og ikke til det værre? Jeg frygter, at her ere mange Christne, der modsige dette i deres daglige Liv; at der ere mange, saare mange, om hvilke man kan sige: de komme sammen til det værre, og ikke til det bedre. Hvad kan da hertil være Aarsagen? Maaskee de troe, at den blotte Nydelse skienker dem alt det Gode, som Christendommen lover og forjætter de sande dydige Christne, uden at de ere disse dydige. Maaskee de troe, at fordi Læreren lægger Haand paa deres Hoved, og tilsiger dem Syndernes Forladelse i Navnet Faderens, Sønnens og den Hellig Aands, saa er da ogsaa deres Synder forladne af ham, deres Fader,

der

der er i Himlene. Dog — hvorfore skulle de troe dette? De veed jo, som Christne, at Gud ingensteds har befalet Læreren at tilsige Mennesker Synds Forladelse, men at dette er et Værk, der ene tilkommer ham selv at giøre; thi Ingen, hedder det, kan forlade Synden, uden Een, nemlig Gud.

Fremdeles skulde Nadveren være for Christne et Glædes Maaltid.

Naar vi tænke paa en Velgiører og hans Velgierninger mod os, kan vi da være kolde, ligegyldige og ufølsomme? Er det ikke saa naturligt, at Glæde, Taknemmelighed og Kierlighed er vort Hiertes Følelse, og at Lydighed mod Velgiøreren er fra vor Side, der modtage Velgierninger, det eneste sikkre Beviis, hvorpaa vi kan bevidne ham, at vor Kierlighed og Taknemmelighed er oprigtig og velmeent? Jeg troer, at enhver af Eder, der har havt en Velgiører i Livet, maae kunne tilstaae dette. Nu — den samme Glæde, den samme Taknemmelighed og Kierlighed skulde fylde vor Siel, saa ofte vi nyde Nadveren. Gud er mod os alle den viiseste og bedste Velgiører. Alt det, vi ere, alt det, vi have og nyde, alt det, vi i Fremtiden kan haabe og vente som Mennesker og som Christne, alt dette have vi ene ham at takke for, fra hvilken alle gode, alle fuldkomne Gaver komme. Paa ham skulle vi tænke, tænke paa ham med Glæde og Fornøielse, da han har giort os saa meget godt, og vil fremdeles vedblive at være vor Velgiører. Ham skulle vi lyde, nøiagtig og villig lyde ham, som gode Børn lyde en viis og god Fader; thi alle hans Bud og Forskrivter ere den viiseste og bedste Faders Anviisning til sand og sikker Lyksalighed. Ham skulle vi forlade os paa, og i alle Livets Tilfælde forvente det bedste, det gavnligste og nyttigste for vor Lyksalighed; da han intet sandt Gode vil nægte dem, som vandre i Gudfrygtighed.

Tænker da paa denne Eders Fader og Velgiører, saa ofte I nyde Nadveren; fylder Eders Siel med Glæde,

Tak-

Taknemmelighed og Kierlighed mod Ham, da han er og vil vedblive at være Eders Velgiører, og stræber at vorde alt mere og mere overbeviiste om, at dette Maaltid er et sandt Glædes Maaltid.

Jesus foreskriver ingen ængstelig Forberedelse, intet vist Antal af Bønner, ingen besynderlig Klædedragt, ingen Fasten, ingen overtroisk Tvang, ingen mørke Miner, ingen Afhold fra Livets uskyldige Glæder; hvor alt dette er eller har været, mere eller mindre, hos os eller andre, der har det blot været menneskelige Tilsætninger, der ofte have mere skadet end gavnet, mere hindret end fremmet dette Maaltids velgiørende Hensigt. Fasten, siger Luther i sin liden Catechismus, er en udvortes Tugt, og det er sandt, for Synderen, for den lastefulde Synder, der ikke kan bruge Herrens Gaver, uden at misbruge dem, for ham være Fasten en udvortes Tugt, at han ikke endnu mere skulde forhøie sin Uværdighed, ved ikke at giøre Forskiel paa Herrens Legeme. Men den dydige og retskafne, den ædruelige og maadelige Christen behøver ikke denne udvortes Tugt; han veed, det er Sandhed, hvad Apostelen Paulus lærer, at Mad giør os ikke behagelige for Gud, at om vi spise, da ere vi derfor ikke værre end andre, og om vi ikke spise, da ere vi derfor ikke bedre end andre. At alt, hvad Gud har skabt, er godt, og vi skulle nyde det med Taksigelse.

Endelig skulde Nadveren for Christne være et Kierligheds Maaltid.

Ved at nyde dette Maaltid bekiende vi jo offentlig, at vi dyrke og tilbede de Christnes Gud; men de Christnes Gud er Kierlighed, han elsker alle Folk uden Forskiel paa Nationer og Tungemaal. Mod dem alle er han Fader, de være saa Jøder eller Hedninger, Christne eller Ikke-Christne, onde eller gode, lydige mod ham eller ulydige. Han elsker dem alle, tildeler dem alle saa mange Velgierninger, som de efter deres Forhold og Sindelav ere skikkede til at kunne modtage. Men er Gud Kierlighed, og

det lærer baade Jesus og hans Apostle os, saa maae jo denne Gud ogsaa ville, at vi, hans Tilbedere, skulle elske alle hans Skabninger, tage oprigtig Deel i deres Vee og Vel, finde vor Glæde i at formilde hiin, og forøge denne. Især skulle vore Medmennesker, der dele med os lige Natur, lige Glæder, lige Sorger og lige Bestemmelse, være Gienstanden for vor Kierlighed. Dem alle skulle vi omfavne som Brødre og Søstre, ingen hade, ingen fornærme med Villie og Forsæt. Dem alle skulle vi elske, fryde os over deres Tilværelse, deres Bestemmelse, deres Kræfter og Fortrin, deres Held og Lyksalighed, samt glæde os over at kunne befordre samme. Bleve vi fornærmede, da skulle vi glemme Fornærmelsen, og føle, at det var altid ædlere at tilgive, end at hevne sig. Feilede en Broder mod os, da skulle vi ikke straffe ham med Haardhed, men med viis Godhed og Sagtmodighed, ikke bedømme hans Brøde med Lidenskab, ikke forhøie den ved tildigtet Ondskab og Løgn, ikke udbrede den ved Bagtalelse. — Mildhed, overbærende Skaansel, Velvillie, Retfærdighed og Kierlighed skulle være de Dyder, der i Omgang med Næsten besielede os; dette vilde Jesus, Stifteren til den christelige Religion, derfor bød han, at vi skulle elske Næsten som os selv, giøre det mod andre, som vi selv vilde hændes og have. Det samme lærte og hans Apostle, blant hvilke en Paulus saa taler: „Kierlighed giør Næsten intet Ondt, derfor er Kierlighed Lovens Opfyldelse." Herom paamindes vi, saa ofte vi knæle ved Herrens Bord, hvor vi alle nyde et og samme Brød, og drikke af en og samme Kalk.

Her samles Ægtefæller, og overtænke, hvorledes de mod hinanden have opfyldt de Pligter, der bleve dem paalagte, da de ved dette Venskabsbaand bleve saa nøie forenede. Ved deres Side nedknæle deres Børn, der atter paamindes om, at det bør dem at elske, ære og adlyde deres Forældre. Her samles Herren og Tieneren, den Befalende og den Adlydende: den første skulde atter

Her

her erindre sig, at det bør ham at elske sine Undergivne, ei befale med Haardhed, men med viis Godhed, betænkende, at hans Overherre er i Himlene, hos hvilken er ikke Persons Anseelse; den anden paamindes atter her, at det bør ham at være redelig og troe i alt det, han sættes over, samt villig, uden Knur at opfylde sin Pligt. Her samles Naboe med Naboe, stiltiende love de begge for den Alvidende, at de ville holde Aands Enighed i Fredens Baand. Her møder den ene Ven den anden, begge takke de Faderen for de Saligheder, som Venskab skienker Støvets Børn endog i dette Liv, og fornye atter høitideligt det Løvte at vedblive og fortsætte samme Venskab. Her møder ogsaa Fornærmeren og den Fornærmede: den første for at afbede hos Gud sin Vildfarelse, fortryde den oprigtig, og fra nu af fatte det alvorlige Forsæt at rette og forbedre sig, at afstaae fra enhver Fornærmelse og elske Mennesket; den anden for at bevidne, at han tilgiver, af Hiertet tilgiver enhver Fornærmelse, saa sandt som han haaber, at Gud, der randsager Hiertet og prøver Nyrer, vil tilgive ham. Her kan ogsaa samles Fiender, der til en Tid misforstøde hinanden, skadede eller forurettede hinanden. Som Christne veed de, at deres Gudsdyrkelse er forgieves, deres Altergang uden Nytte, og at de ingen Lyksalighed kan vente sig enten i dette eller i det tilkommende Liv, saalænge de nære Had, og Bitterhed, og Vrede og Uforsonlighed i deres Hierte. Men disse Ulyksalige, der vide dette, hvad skal de da giøre? Jesus siger: naar du kommer i Templet og vil offre din Gave, det er, dyrke din Gud, og du der kommer ihu, at din Broder haver noget imod dig, gak da hen, forlig dig med din Broder, kom saa igien og offre din Gave, foreen dig da med andre i Templet, for at dyrke og tilbede Herren, din Gud. Maatte ogsaa Fiender giøre, hvad Jesus her befaler dem! Maatte de, naar Tiden nærmede sig, at de vilde samles ved Herrens Bord, i Forveien hæve den Misforstaaelse, der bortfiernede dem fra hinanden! Maatte,

de,

de, der til en Tid vare Fiender, vorde Venner, tilgive, af Hiertet tilgive hver sin Brøst! hvor salige vilde de da ikke blive, naar de forenede nøde dette Kierligheds Maaltid; da vilde Roe og Fred vende tilbage til deres Siel; da vilde de føle, inderlig føle, hvilken Salighed det er, at kunne vinde en Fiende, og istedet for en Fornærmer finde i ham en oprigtig og troe Ven; da vilde Gud, Fredens og Kierlighedens Gud see ned til dem med Velbehag, og skienke dem den Lyksalighed, der for en Tid var tabt og borte.

Dette, Andægtige! er Hensigten, hvorfor Christne skulle nyde Nadveren. Prøver da Eder selv, saa ofte I gaae til Herrens Bord. Lærer at kiende saavel det Gode, som det Onde, der maatte være ved Eder; glæder Eder over det første, retter og forbedrer det sidste. — Kommer her — ikke med Frygt og Bævelse — men med Glæde, Taknemmelighed og Kierlighed til Herren, Eders Gud, for hans mange Velgierninger mod Eder. Kommer her — ikke med Bitterhed, eller Vrede, eller Had, eller Uforsonlighed — men med Kierlighed, Sagtmodighed, overbærende Skaansel og Retfærdighed til Menneskene, Eders Brødre og Søstre.

Andægtige Medchristne! den Tid paa Aaret er nu atter kommen, da I her i dette Tempel forsamle Eder, for at nyde Nadveren; tænker da over, hvad jeg i Dag har sagt Eder, overveier det med Eder selv i den stille Eensomhed, fatter det gode Forsæt, at giøre en værdig Brug af dette Maaltid, som Jesus indstiftede, og som for Christne skulde være et Middel til Forbedring og Dyd.

Ja, Herren, vor Gud, Fredens og Kierlighedens Gud, velsigne Eders gode Forsætter! Han give, at de maatte lykkes for Eder! Amen.

G. V. Jersin,
Personelkapellan til Voss.

---

3. Paa 7de Søndag efter Trinitatis.

Text. Marc. 8, 1—9.

Bøn.

Algode! du som fremkalder Liv og Lyksalighed trindt omkring dig; du som hvert Øieblik udgyder nye Velsignelser over din grændseløse Skabning; see! vi, dine glade Børn, nedkaste os tilbedende for dig i Støvet, og forene vor Røst med Naturens høitidsfulde Lovsang, der stiger op til din Himmel fra alle Jordens lykkelige Beboere. O! at vi stedse, især i denne skiønne Aarstid, maatte være opmærksomme paa Naturens blide Stemme, ved hvilken du saa faderhuld underretter os om din Tilværelse og vort Forhold til dig, om Dyd og Last, om Død og Udødelighed; maatte dog vor Barm giennemstrømmes af den gladeste, varmeste Beundring og Taknemmelighed, hvergang vi enten ene eller ved Vennehaand giennemvandre Skov og Eng, og omringes af din Almagts og Godheds talløse Vidner. Hvor lykkelige vilde ikke vore Dage henrinde, naar vi altid levende tænkte paa dig, vore Glæders milde Ophav; hvor rolige vilde vi ikke see Dødens alvorlige Øieblikke imøde, naar vi aldrig glemte, at du, Herre! er den, som veier Liv og Død i din Haand; hvor inderligen vilde vi ei elske vore Brødre, naar vi stedse erindrede os, at selv de ringeste blant dem ere dine elskte Børn? — Ja Fader! det er det evige Liv, det er vor høieste Lyksalighed, vor største Hæder at kiende dig, at elske dig, og villig adlyde dine Befalinger. Vi fatte derfor her i denne til din Dyrkelse indviede Helligdom det høitidelige Forsæt, ved enhver Leilighed at være opmærksomme paa de vigtige, trøstfulde Sandheder, Naturen lærer os. Velsign vor Beslutning, Fader! Du som er ꝛc.

Ved at giennemlæse Jesu Levnetshistorie, m. A.! finde vi at han tilbragte den største Deel af sin Levetid langt fra Hovedstadens adspredende Tummel, i stille landlig Rolighed. Afvexlende besøger han den eensomme Strandbred, de blomsterklædte Enge, de kølige Lunde, de fierneste Biergstrækninger, og forbereder sig der til sit virksomme

Liv;

Liv, udkastet der den store Plan til Menneskeslægtens Forædling og Lyksalighed. Fra de omliggende Egne strømmer Folket til ham i Hobetal, og han, den store Menneskeven, sørger kierligen for deres Siels og Legems Tarv. Lys og Liv, Viisdom og Beroligelse flyde af hans veltalende Læber. Han helbreder de Syge, og som vi finde i vor Text, mætter og vederqvæger de Hungrige og Udmattede. I Naturens milde Skiød overtydede han sig snart om, at den Gud, som føder Himlens Fugle, som klæder Markens Blomster, og bereder Ormen sin udkaarne Føde, at denne Gud er Kierlighed, og at han især er Menneskenes hulde Fader. Langt fra de jødiske Skrivtlærdes hyrdefulde Skikke, som de dog ei selv iagttoge; langt fra de Ypperstepræsters blodige Offertieneste følte han her, blant Naturens konstløse Optrin, med levende Overbeviisning, at Gud er en Aand og vil dyrkes i Aand og Sandhed, d. e. ved sand Aandighed, ved et skyldfrit Hiertes Dyd; ei ved tomme udvortes Skikke og vilkaarlige Menneskebud. — Vi see altsaa af vor guddommelige Lærers Exempel, hvor gavnligt vort landlige Ophold kan blive for Forstand og Hierte. Hvor rigtige og skiønne ere ei de Begreber, han her dannede sig om det høieste Væsen, om det altstyrende Forsyn, om den sande, værdige Gudsdyrkelse! Vel bliver endog det efter vore Tanker fuldkomneste Begreb om Guddommen saare svagt og feilfuldt; thi er ei al vor Kundskab om den Uendelige Stykkeværk? Vi see jo kun her Alfaderen som i et Speil, i en mørk Tale; men ikke destomindre er dog den Kundskab, vi øse af Naturens Kilder, sandere, tydeligere, frugtbarere for det daglige Liv, end den, vi hente af Bøger, som ei sielden indeholde tørre, ufuldstændige, modstridige Begreber og urigtige Aftryk af Naturens store, evig uforanderlige Sandheder. Det var altsaa uden Tvivl bedre, naar Forældre og Opdragere, saa tidlig som Børnenes Fatteevne tillod det, giorde dem opmærksomme paa Naturens talløse Undere og dens fortryllende evig unge Skiønheder; paa den Virksomhed,

Orden, Mangfoldighed og Overeenstemmelse, som hersker overalt, paa det umiskiendelige Udtryk af Liv, Lyst og Velvære, som fremlyser af hele Skabningens store Rige. Overgangen herfra til Gudskundskab, til Beundring og varm Kierlighed for Alfaderen er saare let og naturlig. Følelsen for Dyd og Skiønhed rodfæster sig strax i Barnets aabne, skyldfrie Barm. Lyst til Orden og Virksomhed, Attraae efter at gavne Verden og varm Menneskekierlighed besiele saa snart den muntre, ubedærvede Yngling. Og saaledes vilde da disse Kundskaber, disse Følelser blive en riig Udsæd for tilkommende Dage, for den grændseløse Evighed. De samlede ei disse Begreber under Suk og Taarer; Omgangen med det høieste Væsen blev ei giort dem til Tvang; Religionen, denne vor hulde Ledsagerinde giennem Livet, blev ei ene betroet til Hukommelsen, den nedlagdes dybt i Hiertet, og blev dets første uundværligste Fornødenhed. Det er nu umueligt, at den modne Mand i Lidenskabernes Kamp skulde glemme den Gud, som var hans Barndoms, hans Ungdoms kiereste Tanke.

Ja, m. V.! Kundskaben om Gud udbreder Lys og strøer Velsignelse paa vore Veie. Uden den have vi ingen Grund til at hovmode os af vor Oplysning, uden den er endog sand, gavnlig Oplysning umuelig. — Vi ville altsaa nærmere undersøge, hvorledes vort Ophold i landlige Egne kan bidrage til sand Religiositets Befordring; hvorledes det kan blive gavnligt for Forstand og Hierte; og jeg haaber, det vil blive os indlysende: at vi paa Landet faae den meest levende Kundskab om Gud og vort Forhold til ham, om Hensigten af vor jordiske Tilværelse, om Død og Udødelighed.

Vort landlige Liv giver os altsaa først det tydeligste og meest anvendelige Begreb om Gud og vort Forhold til ham. Alt fra den mindste Mosplante til den stolte Eeg, fra det usynlige Kryb til Ørnen, der udmaaler Himlens Hvælving. Den

høi-

høitidelige Aftenrøde, det blide Maanelys, den graa=nende Tordenluft, den frugtbringende Regn, den søde Blomsterduft, som blander sig i vort Aandedræt — alt m. A.! det Levende og det Livløse, Jord, Luft og Hav bebuder os, at han, den Uendelige, er vor elskende Fader, at han er viis, god og stor. — I Stadens Taager, om=givet af dens trange Volde, see vi i det høieste kun Men=neskearbeide og Konstens Frembringelse; men i hvor skiønne disse end ere, hvor høit de end vidne om vore Ev=ners Ypperlighed, og saaledes forherlige Skaberen — de ere og blive dog kun svage Efterligninger af Naturens store, simple, uopnaaelige Mønstre. — Ja mine An=dagtsfulde! de vellugtende Enge, de mørke, høitidelige Skove, den kølige Strandbred ere den Alnærværendes hellige Templer; der boer han som fordum i Bethel; der føle vi os især ligesom besielede af den nærværende Gud=dom. — Dog naar vor Gudskundskab ei skal bestaae i utydelige Følelser, da maae vi ikke nøies med blot at be=skue de udvortes Gienstande, der giøre Indtryk paa vore Sandser; vi maae giennemgrandske Tingenes Væsen, og omhyggeligen afdrage det lette Slør, hvori Naturen ind=hyllede sine Skiønheder for den uvidende, følesløse Jagtta=gers Øie. Vi ville derfor ogsaa her først eftertænke, hvil=ket Liv, hvilken Virksomhed der hersker overalt i hele Skabningen. Saae vi ei Knoppen blive til Blade og Blomster, saae Ormen nærme sig den forestaaende For=vandling? Og saaledes udvikles alt og stunder sin Fuld=kommenhed imøde. Hvert Dyr føler glad sine Kræfters uhindrede Brug; hvorhen vort Øie skuer, møder det en talrig Vrimmel af glade, lykkelige Skabninger; og alt det Skabte staaer i den nøieste, uadskilleligste Forbindelse med hinanden. Saaledes blev Jordbunden til for Planten, Planten for Dyret, den ene Dyrart for den anden; alt lever og virker for hinanden, alt bidrager til Guds store Plan: Fuldkommenhed og Lyksalighed. Det ubetydeligste Kryb er et vigtigt Hiul i Skabnings Drivværket. Tænk

dig dette Hiul borttaget, og see! vor skiønne Jord synker tilbage til sit første Intet. —

Ja i Guds Rige skabtes alt, det Synlige saavelsom det Usynlige, for at befordre visse Hensigter, og naar disse ere opnaaede, blive de selv igien Midler til nye, vigtigere Hensigters Fremme. Alt ruller frem i et evigt Kredsløb, ligesom Blodet i det menneskelige Legeme, og ved dette Kredsløb fremvirkes, saa at sige, hele Skabningens Pulsslag. — Lad os dernæst overveie, hvorledes alt det Levende er indrettet underfuldt og forsynet med Hielpemidler til Lyksalighed. Hvert Dyr indtil det mindste Insect har slige Konstfærdigheder, og er udrustet med saadanne Redskaber og Vaaben, at det er istand til at forskaffe sig den passende Føde og værge sig mod sine naturlige Fiender. Endog før Dyrets Tilværelse sørgede Skaberen kierligen for dets Fornødenheder; det forefinder sin Underholdning uden selv at have beredet den. — Vi ville endnu med Eftertanke betragte den blide Skiønhed, det Jevnmaal, som findes i alle Naturens Former, den behagelige Afvexling af Lys og Skygge, af svagere og stærkere Farver. Sædrige Agre og blomsterfulde Enge beklæde Jordens ujevne, mørke Overflade som et smilende Teppe: Regnbuen paa Himlen og Ormen paa Bladet fortrylle vort Øie med den meest udsøgte Farveblanding. Intet er haardt og stødende; alt er afrundet, alt aander Mildhed og Ynde, fra hvilken Synspunkt vi end beskue det. Menneske! Christen! naar du saaledes forbinder Opmerksomhed med Naturens Betragtning; naar du ei vandrer kold og ligegyldig forbi dens Mesterværker, og med dyrisk Ufølsomhed nedtræder Blomsten og knuser Ormen, der leger for dig i Støvet, sig! hvilke Følelser giennemgløde da din Barm? Udraaber du ei ofte med Oldtidens hellige Digter: Herre! hvor mange ere dine Gierninger du giorde dem alle viiseligen? Tænker du ei tit ved at skue Markens Lilier paa Jesus, der lærte dig, at du er langt mere end de? Naar du seer Fuglene flyve sorgløs

i Luft

i Lunden, og husker, at vor himmelske Fader føder dem, uagtet de hverken saae eller høste, eller sanke i Lader; føler du dig da ei inderlig overbeviist om, at Gud ogsaa kierligen vil sørge for dine høiere Fornødenheder? Naar du skuer, hvorledes alt er virksomt for at befordre Skaberens Hensigter, giennemtrænges du da ei pludselig af brændende Attraae efter at giøre din Guds hellige Villie; fatter du ei det høitidelige Forsæt: ogsaa jeg Fader! vil med Glæde adlyde dine saliggiørende Love, ogsaa jeg vil bidrage alvorligen til din store Plans Fremme. Ja, m. A.! saadanne Følelser maae besiele os, slige Forsætter maae vi fatte, naar det høie, tydelige Begreb, vi paa Landet kunne forskaffe os om Gud, skal blive frugtbart for Forstand og Hierte.

Vort Ophold i landlige Egne underretter os dernæst om Hensigten af vor jordiske Tilværelse. Alt m. A.! det Livløse som det Levende stræber fremad til større og større Fuldkommenhed. Den spæde Plante giennemtrænger Jordskorpen, udbreder sine fine Blade for Luftens og Solens milde Indvirkning, og see! omsider staaer der den Jordens favre Prydelse og indbyder den trætte Vandringsmand til at leire sig i kølende Skygger. Dyret udklækkes i Ægget eller dannes i det frugtbare Moderliv; snart hilser det Guds glade Verden, og udvikler nu alle de Konst- og Naturdrivter, som Skaberen saa viiseligen begavede det med. Alt, maaskee endog Planteriget fryder sig ved sin Tilværelse. See! Blomstret spreder sin Duft og udfolder, ligesom med glad Bevidsthed, de smeltende Farver. Fuglen vugger sig og qviddrer Frydesang paa Træets løvrige Grene. Dyret paa Marken og Ormen i Støvet istemme Skaberens Lov med tusinde forskiellige Toner. Alt er det største Udtryk af Liv, Lyst og Glæde.

Men naar vi ei ville være blotte Tilskuere af denne Fremskriden til Fuldkommenhed, af denne almindelige Glædesyttring; da maae vi vende vor Opmærksomhed fra

Virkningen til Aarsagen, og spørge: hvorved fremskyndes denne Fuldkommenhed, dette almindelige Udtryk af Velvære? Og sund Eftertanke vil da snart sige os, at den første, fornemste Aarsag dertil er Virksomhed, frie Udvikling af alle medfødte Anlæg og Evner, uhindret Meddelelse og tæt sammenknyttet Forening mellem den hele levende og livløse Skabning, og nu m. A.! troer jeg, at enhver af os selv vil kunne overtyde sig om Hensigten af sin Tilværelse: Vi sattes nemlig paa denne Jord, for, ligesom alt i Guds Rige, at voxe i Fuldkommenhed, for, ligesom alt, at frydes ved Livet; men da vi, som enhver anden Skabning, blot kunne opnaae denne Guds kierlige Hensigt ved Virksomhed, ved vore Siels- og Legemsevners Dyrkelse og Udvikling, ved Samstræben til fælles Maal, saa er jo ligeledes denne Virksomhed, denne Udvikling, denne Samstræben vor naturlige Pligt og Bestemmelse.

O! lad os derfor, af hvad Alder og Stand vi end ere, arbeide med til at fremme vor Guds faderlige Hensigter. Lad os øve og uddanne de herlige Evner, han begavede os med, og anvende dem til Jordens Gavn, til vore Brødres Glæde. Naar vi see, at selv den livløse Natur rækker hinanden hielpsom Haand; at Foraaret, skiønt under Spøg og Smiil, arbeider for Sommeren og bereder dens Komme; at Sommeren modner Efteraarets velsignede Frugter, og Høsttiden igien forbereder den tause, alvorlige Vinter; naar vi see, at Naturen endog i disse Vinterdage, skiønt den skiuler sin Virksomhed under Sneeteppet, dog er ligesaa arbeidsom som ellers, skulde vi da, som glade Vidner til denne forenede, uafbrudte Stræbsomhed, bortødsle den kostbare Tid i Siel og Legem fortærende Adspredelser? Kan Mennesket, Guds synlige Billed paa Jorden, miskiende sin høie Adel, de fortrinlige Anlæg, som Skaberen nedlagde i ham? Nei! elskede Christne! vi ville alle, enten vi ere Ynglinge, Mænd, eller Oldinge, fra i Dag af være opmærksomme paa

Na-

Naturens lærerige Vink, og ei lade den forgjeves tilraabe os Viisdom.

Skue derfor, du blomstrende Yngling! dit Billed i det blide, muntre, alt oplivende Foraar: nyd med taknemfuldt Hierte de Glæder, som Himlen strøede paa din, saa snart udløbne, Bane; men glem derfor dog ei, at Foraaret er Sædetiden. Hvad du nu saaer, skal du engang høste som Mand og Olding. Din Ungdoms Blomster visne snart; men see til, at du kan forvandle dem til modne Frugter for Verden, for Tid og Evighed.

Og du, alvorlige, sysselsatte Mand! naar du seer, hvorledes Sommeren modner Markens Frugter, forglem da ei, at din Manddom er dit Livs skiønne, høitidelige Sommer, at den Gud, som betroede dig større Evner, ogsaa vil fordre modnere Frugter af dig end af den uerfarne Ungdom. Lad ei din større Virkekreds, dine udbredte Forbindelser forlede dig til Ærefyge og Forfængelighed; lad ei dine Familie-Forhold friste dig til Egennytte og Partiskhed mod Fremmede. Betænk, at din Sommer kun varer kort, og afløses omsider — som du selv har beredet dig den — af en rolig og blid, eller stormende, glædeløs Vinter!

Skue endelig ogsaa du, skiælvende, nedbøiede Gamle! dit Billed i Naturen. Vinteren ligner din høie Alderdom. Den er, som du, ei uvirksom, ei aldeles glædeløs. Ogsaa du kan ved dine samlede Erfaringer være dine Brødres Veileder, kan ved dine vel overlagte Raad gavne den yngre Verden. Fryd dig derfor endnu ved Gravens Bred, du ved sand Levnetsviisdom ærværdige Olding!

Lad os fremdeles m. V.! enhver i den Kreds, Forsynet satte ham, føle vor høieste Glæde og Selvtilfredshed i gavnlig Daad. Lad os ei glemme Jesu skiønne Ord: Jeg maae virke, medens det endnu er Dag; Natten kommer, da Ingen kan arbeide. Ja engang Venner! og hvo veed, hvor hastig, indhylles vi alle i Gravens Mørke. O! bruger derfor de hurtig bortilende Dage; bruger dem, en=

 ten

i I ere Fornemme eller Ringe, Befalende eller Adlydende,
rster eller Undersaatter. Bruger dem især, I Folkets
rmyndere! I som have størst Indflydelse paa Eders
ødres Vel eller Vee; udbreder sand, nyttig Oplys-
ng, understøtter gavnlig Virksomhed, værer den un-
ertrykte Uskyldigheds kiække Talsmænd, formilder den
)endes Kummer — O! da ligne I vor Fader i Him-
l, og skulle velsignes af tilkommende lykkelige Slægter.

Paa Landet overtydes vi endelig om de
gtige Sandheder: Død og Udødelighed.
aar vi ere opmærksomme Tilskuere af Naturens utallige
verlinger, da kunne vi ei vente m. A.! at Landlivet
dse skal føde behagelige, og fritage os for alle ubehage-
ge Fornemmelser. Nei! skulde vort Ophold paa Landet
ive saa lærerigt, som mueligt, saa maatte vi stundum
verraskes af Optrin, der nøde os til dyb, alvorlig Ef-
rtanke; og hvor ofte er ikke dette Tilfældet; hvor ofte
ennemtrænges vi ikke ufrivillige, midt i Glædens Ny-
lse, af den ydmygende Tanke: alt er forgængeligt, der
ndes ingen varig Fryd i Livet. Hurtig bortile Somme-
ns lyse, blide Dage; det mørke, stormende Efteraar
dsletter dens Spor af Jorden. Skoven gienlyder ei
eer af Fuglenes glade Sang. Træet, i hvis Skygge vi
rlede saa mangt et Venneord, staaer ene og forladt;
i Løvet guulner og den kolde Høstvind suser mellem de
lædte Grene. Kilden risler ei mere med sød Vellyd.
orden nærmer sig sin Forvandling, og dens almindelige
andedræt synes ligesom at standse. Men selv i dens
ødsstund blev Naturen vor lærerige Veninde. Med
rstlende Stemme tilraaber den enhver af os: Menneske!
ol ei paa Aandskraft, Styrke og Skiønhed; thi dit Liv
: som et faldende Løv, som Markens Blomster. Naar
)eiret farer over dem, da ere de ei mere, og deres Sted
endes ei længer paa Jorden. Ligesom Sommerens blide
)age fordrives af den barske Vinter, saaledes skulle og-
ia dine frydfulde Ungdoms og Manddoms Aar vige for
den

den kolde, alvorlige Alderdom. Ligesom Lundens tryllende Sang forvandles til sørgelig Taushed, saaledes vil ogsaa den Tid komme, hvor Glædens muntre Toner skulle døe paa dine Læber. Som Løvet falmer, skal ogsaa din Ungdoms Huld og Skiønhed forsvinde. Seer du ei Vandringsmanden ile forbi det bladløse Træe? Saaledes vil ogsaa den yngre Verden flye dig som Olding, naar du ei ved elskværdig Blidhed og Erfaringskundskaber er istand til at fortiene dens Kierlighed og Agtelse. Ligesom endelig Naturens Aandedræt om Vinteren synes at standse, saaledes vil ogsaa engang dit kolde Hierte ophøre at banke. Dog! hvi dvæle vi længer ved disse Sørgebilleder? Er Jorden da kun alt Levendes Grav? Skabtes vi kun for en kort Tid at føle Fryd og Smerte, fødtes vi kun for at døe? Nei m. A.! den samme Natur, som fylder vor Siel med disse mørke Billeder; som saa ofte saarer vort Hierte midt i Glædens Øieblikke, o! vel os! den gyder ogsaa Lægedom i vor syge Barm. Sørger ei, I Menneskebørn! tilraaber den os venneheld; thi den Gud, som kierligen forundte den trætte Jord Hvile, for atter at opvække den af Vintersøvnen i forynget Skiønhed, han vil ogsaa vække Eder af Gravens Slummer til et evig vedvarende Foraar, til evig uafbrudt Glæde og Virksomhed. Den Gud, som bød Sædkornet forædlet fremspire af Jordens Skiød, han vil ogsaa fremkalde Eders Legemer fra Forkrænkelighed til Uforkrænkelighed. Den Gud, som fører Trækfuglen over Hav og Land, paa ukiendte Veie, han vil ogsaa ledsage Eder giennem Dødens Nat til Evighedens lyse Egne. — Alt, saavel i den levende som i den livløse Verden, opnaaer jo den størst muelige Grad af Fuldkommenhed, og Mennesket ene skulde ei opnaae den? Hvorfor begavedes han da med Anlæg, som ei kunne udvikles her paa Jorden? Hvorfor lærte han at forbinde den sandselige med den oversandselige Verden? Hvorfor tænker han sig: Gud, Pligt, Udødelighed, og tørster efter Sandhed og Dyd? Skulle hans Længsler aldrig tilfredsstilles, skal han aldrig

finde Maalet for sine brændende Ønsker? Jo m. V.! Himmel og Jord tilraabe os med forenet Stemme den store, trøstfulde Sandhed: Menneske! Du er udødelig.

Vi have nu seet, mine Elskede! hvor lærerigt Landlivet kan blive for det tænksomme Menneske. Det forener sig med Jesu dyrebare Religion for at overtyde os om de vigtigste og meest beroligende Sandheder. Maatte derfor Foraaret og Sommeren opmuntre os til at hæve vore Hierter til Gud, til stedse at betragte Orden, Virksomhed og Samstræben til fælles Maal som uforanderlige Naturlove, hvilke ei kunne overtrædes uden vor Lyksaligheds Tab; maatte vi i Efteraaret stedse mindes om alle Tings Henfald og Forgængelighed, om den store Forvandling, vi alle skulle undergaae; maatte endelig vort trøstfulde Haab om Udødelighed ved Naturens Betragtning hæves til den størst mulige Vished, o! da skulde disse Sandheder virke betydeligen paa vor sædelige Forbedring, og giøre os til gode, lykkelige Mennesker i Liv og Død, i Tid og Evighed. Amen.

Kandidat C. W. Heber.
(Holdet i Lyngbye Kirke ved Kiøbenhavn, 1798.)

---

4. Paa 13de Søndag efter Trinitatis.

Text. Luc. 10, 23-37.

Bøn.

Alles Øine vogte paa dig Herre! du giver dem deres Spise i betimelig Tid, du oplader din runde og milde Haand, og mætter alt, hvad som lever, med Velsignelse! du frembringer alle levende Skabninger paa den hele Jordens Kreds; du giver dem Liv og Aande; du forskaffer dem Føde og Ophold. Du vander Biergene

af

af det Høie; Landene mættes af dine Gierningers Frugt; du lader Græs groe for Qvæget, og Sæd til Menneskenes Tieneste: Ja Herre, alle Skabninger ere afhængige af din Naade. Giver du dem, da sanke de; oplader du din Haand, da mættes de med Godt. Dine Gierninger ere saa saare mange, du giorde dem alle viiseligen. Jorden er fuld af dine Eiendomme. Du opholder Alt med din Almagts Kraft; du lader Dag og Nat, Sommer og Vinter, Sæde- og Høsttid uophørligen afverle med hinanden. Ogsaa i dette Aar har Jorden givet sin Grøde og Landene deres Frugter. Ogsaa dette Aar har Jordbrugeren indhøstet din Velsignelse; især har vort kiære Fædreland kunnet glæde sig ikke allene over Jordens Frugtbarhed, men ogsaa derover, at han kunde indsamle Landets Gode i Fred, uden at blive forstyrret af fremmede Voldsmænd. — O lovet og priset være dit hellige Navn for den store Miskundhed, som du saaledes har beviist os. Ak! at vi maatte skiønne derpaa med den Taknemmelighed, som dine Velgierninger saa meget fortiene! Ak! at dog Ingen af os maatte nyde Landets Gode, uden at tænke paa dig, du gode Giver af alt Godt. Nu, Herre! vi have forsamlet os i denne Stund, for at opmuntre hinanden dertil. Vi ville glædes over Landets Frugt; vi ville opløfte vort takkende Hierte til din Faderthrone; vi ville søge at opvække gode Følelser i os, og at styrkes i vore gode Forsætter. Modtag med naadigst Velbehag vor ufuldkomne Tak! velsign vore Bestræbelser i at takkes dig Dag fra Dag! Lad vor hele Siel giennemtrænges af den store Sandhed: „Alles Øine vogte paa dig, Herre! du giver dem deres Spise i betimelig Tid, du oplader din runde og milde Haand, og mætter alt, hvad som lever, med Velsignelse.“ Vor Fader, du ꝛc.

Den Sæd, som Fædrelandets Agre aarligen frembringe, er nu for det meste indhøstet. Det meget eller lidet, som Jorden hist eller her efter dens forskiellige Godhed og Behandling har ydet, er nu bleven indsamlet i Laderne. Landmandens besværlige Høstarbeide er tilendebragt, og hans Hierte opløfter sig i Tak til Alforbarmeren for Aarets

rets Grøde. Nu er det vel sandt, at vi ikke umiddelbar tage Deel i Landmandens Arbeider og Glæder; i det mindste er det kun faa af Hovedstadens Borgere, hvis Beskiæftigelser ogsaa strække sig dertil. Men for saavidt vi ikke allene ere Borgere i en stor Stad, men tillige Indvaanere af Fædrelandet i det Hele taget, for saavidt Landmanden staaer i meget nøie Forbindelse med os, og vi med ham, og vi uden hans Flid og utrættelige Virksomhed aldeles ikke kunde bestaae; for saavidt er det ogsaa Pligt for os, at vi med taknemmelige Hierter erindre os Aarets Grøde. Og skiønt Landets Kirkelove ikke have fastsat nogen egentlig bestemt Festdag i denne Henseende, saa bør dog denne Aarstid ikke gaae uden Opmærksomhed forbi. Thi endog de meest udannede Mennesker — Nationer, der ikke kiende noget til Christendommens velgdædige Lys, føle dog et høiere mægtigere Væsens Indflydelse paa Jordens Frugtbarhed. Naar deres Sæd lykkes, deres Forhaabninger opfyldes, maaskee endog overgaae deres Forventelse, saa opløfte de ogsaa deres Hierter til Guddommen, og udtrykke sammes Følelser ved Bønner og Offringer. Saa almindelig føler Mennesket sin Afhængighed af den Høieste; saa naturligt er det for det menneskelige Hierte, at erindre sig ham, der er hans usigelige Velgiører. Burde vi, der ere Christne, ikke da saa meget mere lægge vore Følelser for Dagen i slig Anledning? I vor oplæste Text siger Jesus til sine Disciple: "Salige ere de Øine, som see det, I see." Han vilde herved giøre dem opmærksomme paa den store Lyksalighed, der var vederfaret dem frem for saa mange af deres Samtidige, i det de havde nydt hans Underviisning, og derved havde faaet bedre, rigtigere Grundsætninger om Gud og hans Bestyrelse, end man den Gang i Almindelighed havde havt. Da vi nu, mine Tilhørere! høre til deres Antal, der bekiende sig til denne Jesu Lære, som hine Disciple efter hans Befaling forkyndte paa Jorden, saa burde vi saa meget mere være stemte til religiøse Følelser,

naar

naar vi erindre os Aarets Grøde. Thi saasnart vi kiende Jesu Lære og de bedre, værdigere Begreber, han søgde at bibringe os om Guddommen, saa ere vi tillige overbeviiste om, at det er Gud, der giver Jorden denne Frugtbarhed; der bød Solen at opvarme den med dens Straaler; der befalede Skyerne at væde den med kølende, frugtbringende Regn; at det er Gud, der gav Landmanden Styrke og Kraft til at indsamle den; at det er ham, der afværgede Ødelæggelsen; der bød Krigens Morderengel at gaae forbi vore Enemærker; der lod Landmanden saavelsom Borgeren forrette hver sin Gierning i Fred og Roe. Ja Herre! vi føle det saa inderlig: dig tilhører Magten og Æren; du haver overøst os med Miskundhed og Barmhiertighed; derfor ville vi lovsynge dit hellige Navn; derfor skulle hellige Følelser og ædle Forsætter paa denne Dag giennemstrømme vort Inderste. — Nu, gode Tilhørere! dermed ville vi beskiæftige vor Andagt i denne Stund. Under mig Eders Opmærksomhed, naar jeg nu søger at forestille Eder:

En Christens Følelser og Forsætter i Anledning af dette Aars fuldendte Høst.

1. Inderlig sand Glæde, forenet med oprigtig Taknemmelighed til den Høieste; det ere især de skiønne Følelser, en Christen giennemtrænges af ved at tænke paa Aarets Grøde og Velsignelsen af en fuldendet Høst.

a. For ret levende at kunne føle inderlig sand Glæde over dette Aars fuldendte Høst, vil det være fornødent, nogle Øieblikke at flytte os hen i de Menneskers Følelser, hvis Vel eller Vee umiddelbar er forenet med Høstens frugtbare eller ufrugtbare, gode eller slette Udfald. I de langsom pløiede Furer udstrøede Landmanden sin Sæd for faa Maaneder siden; han haabede til Gud, at han vilde fremme dens Vext. Efter faa Dages Forløb saae han den komme. Ved at skue den hele grønnende Flade smilede

Glæ-

Glæden i hans Øine. Det var et yndigt, haabefuldt Foraar. Uger forgik, og Sæden blev høiere Dag for Dag. Men nu standsede den i sin Vext. En næsten to Maaneders vedvarende Tørke syntes efterhaanden ganske at tilintetgiøre Landmandens glade Udsigter. Han kunde nu ikke mere tænke paa den kommende Høst med Glæde. Hans Agre lovede ham intet godt Udbytte; og hvoraf skulde han udrede de mange Byrder, som Landet især har lagt paa hans Skuldre? Hvoraf lønne sit talrige Tyende? Alting kom an paa, om en kølende Regn snart vilde qvæge Jorden. Hver Dag den blev borte, var Tab for ham; og med hver Dag blev Tabet større. O tænker Eder ham den flittige, virksomme Bonde, der kunde give sig det Vidnesbyrd, med utrættet Lyst og Iver at have behandlet sine Jorder, og nu Dag fra Dag maatte see sin Møie og Flid maaskee ganske spildt! Hvor ængstelig maae ikke hans Tilstand have været? Hvor stor hans Tillid til Forsynet, hvis den ikke ganske skulde tabes? Med hvilken Længsel beskuede han ikke Himlens Blaa, Morgen og Aften, ja hver Time paa Dagen? Hvor oplivedes ikke hans Haab, naar han opdagede en graanende Skye, der syntes at tilkiendegive en snart kommende Regn? Hvor sank ikke atter Haabet, naar denne Skye dog atter fordeelte sig og trak forbi? Hvor ivrig, hvor velmeent opsendte han fromme Bønner til den Høieste, at han dog ovenfra vilde nedsende sin Velsignelse? Og hvo formaaer nu at beskrive hans Fryd, da endelig den saa længe ventede Regn kom, da han erfarede, at hans Haab ikke havde været forgieves, at hans Tillid ikke blev beskæmmet, at han dog indhøstede mere, end han for faa Uger siden havde ventet, og han nu saae Udveie til at nære sig og Sine, og give Enhver sit?

Skiønt vi nu, mine Tilhørere! ikke umiddelbar tage Deel i de Fordele, som en velsignet, vel fuldendt Høst forskaffer Landmanden, saa baade bør og kunne vi dog tage megen Deel i hans Glæde; thi ogsaa vi fødes og opholdes

ved

ved Jordens Frugtbarhed. Høstens mere eller mindre lykkelige Udfald har saa megen Indflydelse paa en saa stor Byes Indvaanere, som denne; dens veldædige Følger strække sig til alle Stænder. Een Soel varmer os, og en fælles Moder nærer os. Hvo formaaer at fortsætte sit Liv, uden at tage Deel i Naturens milde Gaver? Hvilken Glæde, især for den Fattige og Trængende, der søger sit Brød i sit Ansigts Sveed, og uophørligen maae arbeide for at faae Livets første Nødvendigheder — hvilken Glæde for ham, naar en rigelig Høst giver ham det Haab, at han ikke skal søge sit Brød forgieves, men faae det uden alt for stor Møie? Hvilken Glæde for den stræbsomme Huusfader, eller Huusmoder, der sidder med talrig Familie, paa hvem saa manges Øine vente, at de skulde give dem Føde i betimelig Tid — hvilken Glæde ogsaa for dem, naar de ikke behøve at bortgive al deres Fortieneste for de yderste Nødvendigheder, men dog og kunne nyde en og anden Beqvemmelighed, en og anden uskyldig Fornøielse, for at opmuntre Sindet, og da med destomere Iver igien tage fat paa deres Kalds Arbeider? Selv den Rige og nok saa Velhavende maae glæde sig over en vel fuldendt Høst. Thi om han endog selv ikke egentlig kom til at trænge eller at savne noget ved en nok saa dyr Tid, saa vil han som Menneskeven og sine trængende Brødres Velgiører dog da kunne giøre mindre, naar hans egen Huusholdning koster ham saa meget mere. Er den Rige, den Velhavende tillige den sande ædle Menneskeven efter Christendommens Grundsætninger — vistelig han vil da glæde sig over, at en vel fuldendt Høst giver ham desto mere Leilighed til at giøre vel, og at lade sin christelige Veldædighed strække sig til et desto større Antal. Og hvorledes maae ikke en veldædig faderlig Regierings Hierte hæve sig til Glæde, naar den seer et talrigt Folk, som den kalder sit Folk, og elsker ved dette Navn — naar den seer og ved sikre Efterretninger erfarer, at de Millioner Undersaatter, der staae under dens Septer, paa nye have indhøstet

Him-

Himlens veldædige Velsignelse, og nu ere befriede fra trykkende Mangel, og at Landets Agre have frembragt mere end hele Landets Indvaanere kunde fortære? Saaledes bør vor Høstglæde være almindelig. Saaledes er den det og virkelig for Enhver, der veed at skiønne derpaa — han boe paa Landet eller i Stæderne, han være fattig eller rig — han være Konge eller Undersaat. Kun Aagerkarlen, kun Udsueren, kun den, der opkiøber Alt, for selv at kunne bestemme Prisen, for at berige sig paa den Fattiges Bekostning, for at giøre Guld af den trængende Haandværksmands Sveed — kun han glæder sig ikke over en velsignet Høst — thi den standser ham i hans Aager; den hindrer ham i at berige sig selv ved at indføre Hungeren i Tusindes Boliger. O! de Elendige, de Udartede fra alt menneskeligt — vee dem, at de harmes, naar hele Landet glæder sig! Dog, vi ville ikke dvæle ved disse det menneskelige Kiøns Plageaander, de skulle ikke forstyrre os i vor fælles Glæde.

Tvertimod maae denne vor Glæde endnu forøges, naar vi erindre os de mange Fortrin, som Gud hidtil har værdiget os frem for saa mange af vore ulykkelige Brødre. Vore Forhaabninger ere opfyldte, vor ængstelige Frygt er adspredt, vore Forventelser ere ikke blevne beskæmmede. Det er i det mindste ikke Naturens Skyld, hvis Mangel og Dyrtid skulde indfinde sig. Vort Land har givet sin Grøde og — glæder Eder! — Ingen Fremmed har høstet det! Naar andre Lande *) anbetroede Jorden deres Sæd med den ængstelige Tanke i Hiertet, om de og selv kom til at høste det — saa herskede Fred og Rolighed iblant os; Ingen af vore Landmænd bleve foruroligede ved denne Tanke. Naar andre Nationer ligesaa lidt frygtede for Sligt, som vi, og dog pludselig maatte see deres haabefulde Agre at forvandles til rædselfulde Valpladse, til Skuepladse for Jammer og Ødelæggelses gruelige Scener, saa veeg Fredens Engel ikke fra vore Enemerker;

Høst-

*) See Lellers Magazin 4 B. 1 St. S. 297.

Høstfolkenes glade Raab klingrede i Skyerne, og Liv og Munterhed blev ikke bortjaget af Dødens vederstyggelige Beenrad. O! tænker Eder levende hen i Rhines ulykkelige Forfatning. De saaede og andre høstede, eller høstede vel, men maatte dog overlevere det til Fremmede; eller deres Fiid blev nedtrampet af Raadhed, deres Qvæg blev dræbt eller lemlæstet, deres Huse og Byer lagt i Aske, deres Hustruer eller unge Møer skændede af Uhyrer — tænker Eder dem, hvorledes de nøgne maatte forlade deres Fædrebolig, eller see den opblusse i Luerne — hvorledes man afpressede dem Alt — Alt hvad de eiede, gav dem til Priis for Hunger og Nøgenhed, loe af deres Saar og Jammerskrig! Udlevede Oldinger, ulykkelige Børn, hvis Forældre Fiendens Haand har knuset — vanke omkring uden Føde; de have intet Opholdssted mere. Krigens Morderengel farer rasende omkring. Den hele yndige Egn er forvandlet til en Askehob blandet med Menneskeblod; de Levende, der ere tilbage, tigge om Døden, som om en Velgierning. — Gaaer tilbage med Eders Tanker fra disse Jammers Optrin, og skuer hen over den danske Stats fredelige Marker, I skulle see glade Ansigter i fraatagte Boliger. Man kiender intet til Krigens Rædsler. Enhver nyder Frugten af sit Arbeide, og Enhvers Eiendom er og bliver, som den skal og maae være — uforkrænket. Nu saa glæde sig da Enhver iblant os over vort Lands lykkelige Forfatning, at Jorden ikke allene har givet sin Grøde, men at Jordbrugeren ogsaa har kunnet indsamle Jordens Frugtbarhed i Fred og Roe.

b. En Christen glæder sig ikke allene over den vel fuldendte Høst; med denne hans Glædesfølelse forener sig tillige **Følelsen af Taknemmelighed til den Høieste.** Thi han forglemmer ikke, hvem han egentlig har denne Glæde at takke for. Det er en almindelig Erfaring, at Gud mætter alt, hvad som lever, med Velsignelse, og i det jeg siger dette, siger jeg just ikke noget nyt eller fremmed, men dog noget, der aldrig maae være os

ligegyldigt, men stedse tages til Eftertanke af os. Hvil-
ken uhyre Sum af levende Væsener mætter Gud daglig
paa den hele Jordens Kreds! Hvor mange Millioner Dyr
og Fugle, Insekter og Fiske behøve daglig tusinde Slags
forskiellige Fødemidler! De saae ikke, de høste ikke, og den
himmelske Fader føder dem dog. Og nu Mennesket, de
mere end et tusinde Millioner Mennesker, som daglig be-
høve Spise og Mættelse! Ja Alles Øine vente paa ham,
at han giver dem Spise i betimelig Tid; han oplader sin
runde og milde Haand, og mætter Alt hvad som lever med
Velsignelse. Ja Gud mætter dem *)! thi hvilket
Menneske kunde frembringe et eneste Sædekorn, en eneste
nærende Rod, eller Frugt, eller Urt eller Plante? En stor
Deel groer endog uden Menneskets Medvirken. Og Lands-
manden kan dog ikke giøre videre, end saae, eller plante;
men Udviklingen, Grøden, Vexten og Modenheden er jo
en Virkning af de uendelige Kræfter, som Gud har ned-
lagt i Naturen. Nu jeg veed det, det er bekiendt nok;
men Tanken derom er dog saa stor, at den derfor ikke min-
dre fortiener vor Overveielse; thi den opløfter Hiertet til
Andagt og Tilbedelse. Hvilken stor Familie af Mennesker
og Dyr? Hvo kan tælle dem? Alle uden Guds Forsorg —
et Rov for Hungerdøden! Alle — ved hans Forsorg mæt-
tede og opholdte! Hvor meget hører der ikke til for en
eneste Dag, hvor meget for et heelt Aar? Ja Herre! du
store, du vældige Gud, dig tilhører Prisen, Magten og
Æren, du uendelige milde Fader, hvo formaaer at be-
skrive din Magt og din Kierlighed? Dine Gierninger ere
saare store, din Miskundhed har været hver Morgen nye;
vi Svage nedbøie vore Hierter for din Faderthrone, og ud-
raabe med fuldeste Overbeviisning: du er ene stor og viis
og god! — Saaledes sørger Gud for Alt, opholder Alt
hvad som lever, Mennesker og Dyr — det ene Aarhun-
drede efter det andet, det ene Aartusinde efter det andet.
Og dog fordærves der meget, spildes meget, ødelægges
meget.

*) Tellers Magaz. 3 B. 2 St. S. 154.

meget. Hvor meget fordærves i de Lande, der ere Krigens Skuepladser! Hvor mange Forraadshuse forbrændes! Hvor mange Skibe gaae under paa Havet! Hvor meget spildes ved Menneskets Uforsigtighed og Skiødesløshed, hvor meget ved dets Ondskab og Skadelyst! Og dog mættes Alt med Velsignelse. Det forklare man sig uden at tænke paa en høieste Kraft, der har kiendt og bestemt de til enhver Tid levende Skabninger, og derefter rigtigen afveiet Maalet af Jordens Frugtbarhed — uden at tænke paa en Godhed, der forbarmer sig over alle og sørger for alle. O Menneske! standß og tilbed den Høiestes almindelige Virken.

Men for da nu atter at blive staaende hos os selv, hvem have da ogsaa vi dette Aars Velsignelse at takke for? Ak! han, der velsigner den hele Jord, har ogsaa ikke ladet os uden Vidnesbyrd, han har givet Regn og frugtbare Tider i alle vore Enemærker. Har endog Jordens Frugtbarhed paa et eller andet Sted, hos en og anden enkelt Mand ikke svaret til hans maaskee overdrevne Forventelser, saa har den igien været desto større andre Steder. Og hvo tør foreskrive den Evige det større eller mindre Maal, han skulde meddele Enhver af os? Det være os Beviis nok paa hans Godhed, at Aarets Grøde har ydet mere, end vi i et Aar behøve, saa der jo endog uden Landets Skade vil kunne overlades meget til Fremmede, hvor Høsten enten har været mindre gavmild, eller Krig og anden Landeplage har ødelagt og fordærvet det. Ja Christne, forglemmer det ikke, naar I ville yde Gud Eders Tak for Aarets Grøde — forglemmer det ikke, at det er ham, det er Gud, der indtil denne Dag har bevaret vort Fædreland fra Krigens Rædsler, fra Menneskers Ødelæggelser. Nu vil jeg gierne tilstaae, at vor Regierings Viisdom har den umiskiendeligste Andeel i denne Lykke. Men staaer det altid i en nok saa viis, nok saa formaaende Regierings Magt, at afværge Krigens Jammer? Hvo der kiender Historien og den forunderlige Gang

 af

af de saa kaldte store Begivenheder i Verden, vil have lagt Mærke til, at ofte et meget ubetydeligt Tilfælde, en Smaating, som det syntes, ja næsten et Intet var den første Gnist, der antændte en ødelæggende Krigs forfærdelige Luer. Og nu de mangfoldige udvortes Omstændigheder: Nationernes indbyrdes Kappen om dette eller hiint Fortrin; denne eller hiin Nations ærgierrige Hensigter; dette eller hiint enkelt Menneskes mægtige Indflydelse paa denne eller hiin Regiering; disse eller hine Nationers forældede Paastande om denne eller hiin Rettighed — staaer det i vor eller i nogen Regierings Magt stedse at dreie alle disse sammenkiædede Omstændigheder til Landets Fordeel? Kan den med den bedste Villie og Viisdom afværge, at ikke et eller andet af de mange tusinde Tilfælde, der har en rædselfuld Krig i sit Følgeskab, skulde indtreffe, og da udbrede Jammer og Elendighed til Landets fierneste Beboere? Nei! saavidt strækker sig ikke Kongemagt eller Menneskeviisdom. Og naar nu vort Fædreland desuagtet i en Række af 80 Aar ingen Fiende har seet inden sine Grændser — ikke har kiendt noget til Krigens Jammeroptrin uden af Aviser og andre Beskrivelser — til hvem skulde vi da opløfte vort takkende Hierte, uden til ham den Evige, der giver Krig og Fred — der siger til Morderengelen: hidtil skal du komme og ikke længere? Ja Gud! vi føle det saa inderlig, det er dig, der har skienket vort Fædreland og vor kiere Hovedstad Fred og blide Dage; dig have vi at takke for, at vort Lands Høst ikke er bleven et Røv for Krigens alfortærende Luer. Dersom vi ikke selv indbyrdes ville være hinandens Plageaander, saa skal Ingen behøve at spørge: hvad skulle vi æde, hvad skulle vi drikke? Ja Herre du har sparet os hidtil! Vor Bøn paa Nytaarsdag: „I Jesu Christi Navn — vi bede dig saa saare — giv os et fredeligt Aare — dig til Ære og os til Gavn.“ — denne Bøn har du i saa mange Aar, ogsaa i dette Aar bønhørt. Fredens Palmer grønnes i vort Fædreland. Du har sparet os indtil denne

Dag.

Dag. O Herre spar os fremdeles! Thi vi bekiende det med Ydmygelse, at det er ikke vor Fortieneste at tilskrive, men din Godhed. Ak Herre! forbarm dig ogsaa over vore ulykkelige Brødre, i hvis Lande Krigen har raset i disse Aaringer, og endnu raser. Ak! at den snart maatte ophøre! Siig til Morderengelen: det er nok; og forstyr de onde Menneskers Anslag, der raabe paa Blod — Død, Ødelæggelse!!

2. Vi have søgt at lægge vore glade og taknemmelige Følelser for Dagen ved Aarets Grøde. Men vi maae ikke blive staaende ved Følelser allene, om de endog vare nok saa velmeente, ikke takke ham med Ord allene, men i Gierning og i Sandhed. Lader os derfor nu for det andet lægge Mærke til de Forsætter, som vi i Anledning af denne Aarets Tid burde fatte og holde.

a. Vort første Forsæt være dette: at vi ville stræbe at efterligne Gud i utrættelig Virksomhed og Gavnelyst. At vi alle skulle virke noget til fælles Gavn, det er Guds Villie. Værer fuldkomne, siger derfor Jesus, som Eders Fader i Himlen er fuldkommen; og Paulus: at vi skulle tiene hinanden hver med sin Gave. Gud behandler os stedse som fornuftige og frie Skabninger, saa at han ikke ernærer os uden Flid og Virksomhed. Hvad vilde Følgen være, dersom Gud lod alle Fødemidler voxe uden menneskelig Arbeide, eller gav Jordens Velsignelse til Priis for et Folk, der vilde henslæbe sit Liv i Lediggang og Ørkesløshed? Hvad vilde der blive af et Folk, der ikke havde noget nyttigt at beskiæftige sig med? Hvad blive af de fleste vore Medborgere, hvis de ikke ved stræbsom Flid vare nødte til at erhverve sig deres Udkomme til Livets Nødvendigheder? O et ledigt, ørkesløst Folk er et farligt Folk, der snart vilde falde hen til unyttige og skadelige Beskiæftigelser, og hengive sig til allehaande Uordener og Laster. Thi Menneskets Natur er nu saaledes indrettet, at han

 maae

maae beskiæftige sig med noget; og kun ved nyttig Beskiæftigelse kan han opnaae sit Maal, Fuldkommenhed og Lyksalighed. Ogsaa det er altsaa en Guds Velgierning, at han vel har velsignet Landmandens Høst, men under Betingelse af rigtig og fornuftig anvendt Flid; det er Guds Velgierning, at han har beskyttet den flittige Borger for Mangel, og har foranstaltet taalelig Priis paa Livets første Nødvendigheder, men dog kun under Betingelse, at han viser Orden og Stræbsomhed i sit Arbeide. Saaledes velsigner Gud vor Handel, vore Fabriker, vore Biergværker og Manufakturer, men dog kun under Betingelsen af, at ærlig Drivtighed, ordentlig Konstflid og veldædig Almeenaand dermed tillige er forenet. Forglemmer det altsaa ikke, mine Tilhørere! at Gud ikke vil forsørge os, som Skovens Dyr og Markens Hiorder, men som fornuftige frie Skabninger, der ved at bruge deres Forstand, deres Kræfter og andre udvortes Omstændigheder først maae giøre sig værdige til at faae Deel i Guds Naade og Velgierninger. Vi ville altsaa ikke lægge Hænderne i Skiødet; ikke mene, at Føde og Ophold skal komme af sig selv uden Kraftanstrængelse, ikke lade det blive ved tomme unyttige Ønsker, men alvorlig lægge Haand paa Værket. Vi ville sige til hinanden: Gud har ikke forgieves anbetroet os vore Kræfter, ikke forgieves nedlagt saa store Anlæg i os, ikke forgieves sat os i disse eller hine Omstændigheder, forskaffet os dette eller hiint Bekiendtskab. Nei! vi skulde virke noget Godt dermed paa Jorden, ikke lade os standse i vor Virksomhed, ikke troe at have giort nok, fordi vi have giort noget, men stedse virke mere, det være sig nu i det Store eller i det Smaa — Hver tage vare paa sin Tieneste, og bruge det større eller mindre Maal af Kræfter, som Gud har anbetroet Enhver af os i Særdeleshed.

b. Erfaringen lærer, at Menneskets Virksomhed ofte kan blive til Skade for hans Medbrødre. Vort andet Forsæt bestaae altsaa deri, at vor Virksomhed er

prydet med værdige og almeennyttige Bor-gerdyder. Orden, Sparsommelighed, Nøi-somhed, Enighed, Retfærdighed, Billighed, og for at sige det med et Ord: Menneskekierlighed —— det ere sande værdige Borgerdyder. Disse Dyder vare stedse Hovedsagen i Jesu Christi Underviisning. Til sammes Udøvelse vilde han lede os, derhen sigtede alle hans Bestræbelser, derved skulde vi blive værdige Borgere i hans Rige, derfor skulde vi faae Løn af Herren. „Alle Ting skee skikkeligen og ordentligen (1 Cor. 14, 40.); sam-ler de overblevne Stykker, at intet spildes (Joh. 6, 12.); Nøisomhed er en stor Vinding (1 Tim. 6, 6.); jeg forma-ner Eder, kiere Brødre! at der ikke skal være Splidagtig-heder imellem Eder, men at I skulle være flittige til at bevare Enighed i Fredens Baand (1 Cor. 1, 10. Ephes. 4, 3.); jag efter Retfærdighed, Troe, Kierlighed, Fred med dem, som paakalde Gud af et reent Hierte (2 Tim. 2, 22.); hvad du vil, at andre skulle giøre imod dig, det maae du og giøre imod dem." See, mine Tilhørere! disse ere Christendommens almindelige Fordringer til os alle; see! disse ere de ædle, de almeennyttige Borgerdyder, den vil have udøvet af alle sine Tilhængere, for at forhindre, at den menneskelige Virksomhed ikke skulde blive som et skade-ligt Rovdyr eller en uerstattelig Landeplage, hvis ulykke-lige Følger kunde føie til hele Generationer. Nu disse Dyder være da vor Hæder, vor Ære, vor Værdighed. Har Gud velsignet os med Jordens Grøde, med Fredens Grøde; saa ville vi og giøre os værdige dertil derved, at vi gierne og villigen udøve disse almeennyttige Dyder i et-hvert Forhold, mod Store og Smaa, mod Overmænd og Undermænd og Jevnlige. Her ved vor fælles Tilbedelse ville vi fatte dette Forsæt; og vort borgerlige og huuslige Liv skal vise, at vi holde det. Lader os for alle Ting op-føre os saaledes, at ikke Landmanden med Grund kunde have noget at anke paa vort Forhold imod ham. Thi han er bogstavelig vort Skiold og vor Befæstning. Uden

hans Arbeide og Virksomhed kunde vi, der boe i Stæderne, ikke bestaae. Han kunde til Nød undvære os, men vi aldrig ham. Han udgiør stedse den første Klasse af Statens Borgere. Haver derfor Agtelse for ham, begegner ham som fælles Broder, som den ældre og stærkere Broder; thi de tungeste Byrder hvile dog paa ham. Foragter ikke hans Tarvelighed i Bolig og Klædedragt, hans Simpelhed i Udtryk og Sæder, hans Raahed i udvortes Adfærd. Men, kunne I, saa bidrager før noget til hans Tilstands Forbedring. Thi det meget Gode, som Landmandens Flid frembringer, har han selv hidtil nydt mindst af. Lad altsaa og denne Borgerdyd pryde din Vandel; og naar skulde du hellere lade dig opmuntre dertil, naar hellere fatte dette Forsæt, end paa en Dag som denne, paa hvilken vi i vor fælles Tilbedelse erindre os Guds Velsignelse i Aarets Grøde.

c. At have en urokkelig Tillid til Gud vor himmelske Fader, der bestyrer vor og alle Menneskers Skiebne, det være vort tredie Forsæt. O ham, der hidtil har givet os saa mange Prøver paa sin Godhed og Kierlighed; der hidtil ikke har ladet os savne vort fornødne Udkomme, men hver Dag ladet os finde vor Føde og vort Ophold, om just ikke altid i stor Overflødighed, saa dog stedse til tarveligt Udkomme; der hidtil har fiernet Krigens Elendigheder fra vore Grændser, og ogsaa dette Aar velsignet Jordens Grøde — skulde vi ikke tiltroe ham vor Fader, at han og for Fremtiden vilde sørge for os, som en Fader for sine Børn, saalænge vi her skulle være til Huse? Jo visselig, vi kunne; vi maatte ellers have betragtet Tingenes Gang med liden Opmærksomhed. „Værer glade i Haabet — siger derfor Christendommen — kaster Eders Sorg paa Herren, thi han sørger for Eder — bliver ikke trætte af at giøre det Gode, I skulde da i sin Tid høste uden Ophør — velsignet er den Mand, der forlader sig paa Herren, det skal gaae ham vel paa det sidste." — Skrivt og

Er-

Erfaring tilskynde os jo da, at vente alt Godt af ham, vort Livs evige Bestyrer. Ja, Fader! du skal være vort Haab i alle Livets Tilfælde. Møder endog en eller anden Ubehagelighed, for at ville nedbøie os — Tanken om dig skal atter give os Mod, opreise os Svage. Visheden om din Faderbestyrelse skal ledsage vore Fied. Ja du skal være vor Trøst og Haab og Tillid, nu og evindelig.

d. Dog Brødre, der gives dem iblant os, for hvem det falder tungt at fatte Tillid til den Høieste. O tænker Eder ret levende den talrige Skare af Sognets udlevede Oldinge og Qvinder, der maae nøies med lidet, saare lidet til Livets Ophold; hvis Pleie i Sygdoms Tilfælde er ringe og utilstrækkelig — tænker Eder dem, de fattige Mødre, der væde deres diende Børn med deres Taarer; der mangle det Nødvendigste til Livets Ophold — tænker Eder de uskyldige Smaa, der mangle Føde og Underviisning — tænker Eder deres snevre stinkende Vraaer, hvor Solens Hede brænder dem om Sommeren, og den skarpe Kulde stivner dem om Vinteren — mon det ikke falder tungt for disse vore ulykkelige Brødre og Søstre at fatte Tillid til den Høieste? De føle, at ogsaa de ere Mennesker. De skue Høstens Velsignelse, og nyde saa lidt af den. De kunne vel meget ofte give dem selv det Vidnesbyrd, at de uforskyldt vare komne i Armod; at de havde anvendt deres Ungdoms og Manddoms Kraft til Gavn for Fædrelandet, og nu i Alderdommen maae savne det Nødvendigste. Skulde vi da ikke i Anledning af Aarets Grøde og Landets Fred — endelig fatte det fierde Forsæt, nemlig dette: saa meget muligt, at lette Byrden for vore trængende Brødre og Søstre, at ogsaa de kunde opløfte det nedbøiede Sind i Tillid til Alfaderen, naar de erfare, at de Velhavende og de, der endog kun havde tarveligt Udkomme, meddeelte dem noget af deres Overflødighed. — Nu gode Tilhørere! Bækkerne ere i Dag udsatte for Kirkens Døre. Sognets udlevede Oldinge, — der ikke mere ved Arbeide kunne fortiene de

res Føde — Syge og Skrøbelige, der mangle Tilsyn og Pleie — hungrige Qvinder og diende Børn anraabe Eders Barmhiertighed. O lad dem ikke anraabe Eder forgieves! Tænker Eder ganske hen i deres sørgelige Forfatning! Giver, men giver med Ædelmodighed; o! om I endog skulde opoffre noget, om I endog skulde undvære en eller anden sandselig Lyst, for at kunne give desto rundeligere; havde I da giort mere, end I som Christne burde giøre? Vist nok anmodes I tidt fra dette Sted om at meddele, men hvor tidt have I ikke ogsaa modtaget Velgierninger af Guds Faderhaand? Er det ikke da billigt, at I afbetale noget af denne Gield? Hedder det ikke: „hvad I have giort Een af disse Eders ringeste Brødre, det skal vorde anseet, som I havde giort ham det." Lad mig da ikke forgieves have været deres Talsmand! O det er saligere at give, end at tage. O vel Eder, at I kunne give — nu saa giver da for hans Skyld, der giver Eder — værer barmhiertige, som Eders himmelske Fader er barmhiertig! Amen.

Fallesen.

---

5. Paa 14de Søndag efter Trinitatis.

Text. Luc. 17, 11-10.

Bøn.

Din Godhed, o Gud! naaer, saavidt Skyerne gaae; den omfatter din hele Skabning. Hvert Væsen, som af dig fik Liv, er en Gienstand for din Velgiørenhed. Hvert Folk, hvad Plet paa Jorden det end beboer, øser af din Gavmildheds uudtømmelige Væld. Du, Algode! oplader din runde, milde Faderhaand; og Millioner af dine Børn, fordeelte omkring paa Jordens Overflade, modtage de Velsignelser, der nedstrømme til dem. Ogsaa vi fik

deraf

deraf vor Lod; og vor Lod var skiøn og herlig. Ogsaa mod os, dette Lands Indbyggere, har du giennem en lang Række af Aar viist dig som utrættelig Velgiører. Ogsaa vi vare stedse og ere endnu dit elskte Folk. Din Miskundhed varer fra Slægt til Slægt; fra Aar til Aar er din Naade ny over os. Vore Fædre og vore Forfædre prisede din Godhed, bragte dig for dine utallige Velgierninger deres glade Takofre; vi, deres Afkom, have ikke mindre Aarsag dertil. Din Godhed er endnu den samme, som den var i fordums Dage. Trygge under din beskyttende Almagt, leve vi et lykkeligt Liv, og overlade os til den glade Nydelse af dit Forsyns Gaver. — Maatte vi kun under Nydelsen aldrig glemme Giveren! Maatte vi kun være ligesaa taknemmelige, som du, vor Gud! er göd! Maatte vi kun have en rèt levende Følelse af vor Lykke, og ofte overveie, hvor uendeligen meget vi have dig at takke! Ja, dig tilkommer for alt hvad vi ere og have og nyde, Priis og Tak; og med glade Hierter ville vi i Dag og altid yde dig den. Dig tilbede vi, vor Fader! du som o. s. v.

Taknemmelighed hos den, der oppebærer Velgierninger, svarer ikke altid til Velgierningernes Storhed og Mængde. Derpaa, andægtige Tilhørere! have vi et talende Beviis i vor oplæste Text. De ti Spedalske vare alle af Jesus blevne helbredede. De saae sig alle befriede fra et og samme Onde, havde alle lige stor Deel i denne Velgierning. Dog vendte kun een tilbage for at takke Velgiøreren; kun een blant denne Hob havde Skiønsomhed nok til med vort Hierte at prise Gud, og at give ham Æren for den ham vederfarne Lykke. —

Vor Taknemmelighed, mine Venner! maae være stor, hvis den nogenlunde skal svare til de Velgierningers Storhed, som Gud Aar efter Aar beviser vort Fædreland og dets Indbyggere. Det vi, især i nærnærende Tidsløb, have Forsynet at takke for, er meget, saare meget, mere end at det med Ord kan udtrykkes. Under alle de voldsomme Rystelser og Omvæltninger, saa mange andre Stater i de senere Aar have erfaret, staaer vor Stat endnu

urok

urokket paa sin Grundvold. Den Nød og Elendighed, hvis Vægt ligger saa tungt paa Millioner af vore Brødre i andre Lande, kiende vi ikke uden af Tidenderne. Inden vort Danmarks Grændser er Velstand og Held. Ja, Medborgere! vi ere et lykkeligt Folk, om vi have Følelse for vor Lykke. O! hvad vi have Aarsag at fryde os, Aarsag at takke det altstyrende Forsyn, at vi i offentlig Forsamling som i fortrolig Vennekreds kunne sige hverandre: vi ere lykkelige! O! hvad det ogsaa for mig er inderlig Sieleglæde, at kunne paa en Tid, som den vi nu leve i, træde op for Medborgere, for at indbyde dem til at skiønne paa deres Borgerheld! Og dertil kan jeg indbyde Eder, uden at frygte for at blive misforstaaet. Jeg tør sikkert haabe at have de fleste, maaskee alle Stemmer for mig, naar jeg taler om vort Fædrelands udmærkede Held, naar jeg erklærer:

Vi ere et lykkeligt Folk, om vi vide at skiønne paa vor Lykke.

Vi ere et lykkeligt Folk; vi ere Beboere af et frugtbart og skiønt Land. Den talrige Klasse af vore Medborgere, hvis Lod det blev at dyrke Jorden, har Aarsag at velsigne sin Lod; thi den har en taknemmelig Jordbund at dyrke. Kun faa ere de Egne i vort Fædreland, hvor Landmanden maae sukke over en karrig Høst, hvor han med Grund kan klage, at hans Møie ikke giengieldes. Næsten overalt er Jorden af den Beskaffenhed, at den rigeligen lønner den Tid og Flid, der anvendes paa dens Dyrkelse. Eieren kan trygt betroe den Sæden; den skuffer ikke hans Haab. Den giemmer den i sit frugtbare Moderskiød, og udvikler den ved sin skiulte, men mægtige Kraft. Naar Høstens Tid kommer, bringer den ham tifold igien for hvert Sædekorn, han betroede den. — Vi ere Beboere af et frugtbart Land, der fra Aar til Aar yder, hvad vi behøve til Livets Ophold og glade Nydelse. Ogsaa dette Aars Høst har svaret til vore Ønsker, har endog overgaaet vore Forventninger. Markens Rigdom

som giemmes nu i Laderne. Den følgende Sæd, der nys skiulte Jorden, er nu heldigen indbierget. Den flittige Landmand, der i sit Ansigts Sveed dyrkede sin Ager, og ufortrøden udstod den brændende Sommerhede, for i Tide at indsamle Frugterne af sin Flid, glæder sig nu ved sin Løn. Tryg seer han den lange, haarde Vinter imøde; den skrækker ham ikke, fordi han veed, hvorfra han skal tage Føden til sig og Sine. For et heelt Aar er nu al Mangel afhiulpen. Fulde staae de der, hele Landet over, disse rige Forraadshuse, der giemme Jordens Grøde, hvoraf Landsbyernes og Stædernes mange Tusende skulle mættes. — Vi ere Beboere af et frugtbart Land, der, tilbørlig dyrket, endog frembringer mere, end dets Indvaanere fortære; et Land, der af sin aarlige Overflød kan afgive betydeligt til andre mindre frugtbare Egne, og derfor forskaffe sig, hvad disse frembringe og det selv mangler. Vi ere Beboere af et Land, der forsyner os med næsten alle Livets sande og væsentlige Fornødenheder. Hvad Mennesket først og nærmest maae have for at leve, det finde vi hos os og omkring os, finde det i vort eget Hiem; vi behøve ikke at opsøge det hos Fremmede. Vi eie i vor Jordbunds uudtømmelige Frugtbarhed en Rigdom, der aldrig taber sit Værd, der heller aldrig selv staaer til at tabe; en Rigdom, som ingen fiendtlig Haand kan røve, som gaaer i Arv fra Fædre til Børn, og betrygger endnu ufødte Slægters Held. Velsignede Jordplet, som anvises os til Opholdssted! De Mennesker, du ernærer paa din Overflade, ere lykkelige. — Men ikke Jorden blot, ogsaa Havet yder os sin Afgivt. Vort Fædrelands heldige Beliggenhed lader os ogsaa høste betydelige Fordele af dette Element. Det fiskrige Nordhavs Bølger trænge giennem Bugter og Sunde og Belter ind til os, for at tilføre os dets Rigdom. Kysternes Beboere finde her en ny Kilde til Velstand. Er Jorden i et Aar mindre gavmild end i et andet, da tye de til Havet, for at oprette dette Tab. Af de Millioner Skabninger, der vrimle i

dets

dets Dyb, gjøre de en betydelig Mængde til deres Eiendom. Saaledes maae Jorden paa den ene Side, og Havet paa den anden bidrage til deres Underholdning. Begges Frugtbarhed kommer dem til Nytte.

Vi ere Beboere af et frugtbart, vi ere ogsaa Beboere af et skiønt Land. Naturen trindt omkring os er rigeligen begavet med alt, hvad der kan fornøie Øiet. Allevegne møde den Reisendes Blik dyrkede Marker og Skove og Enge og Høie og Dale i den yndigste Afvexling. Vort Danmarks større og mindre Øer, omskyllede af Havet, der er bedækket med fredelige Handelsskibe, ere alle rige paa herlige Naturscener. De meest tryllende Udsigter frembyde sig, og tilføre Sielen giennem Øiet tusende behagelige Følelser. Ja, et skiønt Land fik vi til Beboelse, hvor det aldrig kan fattes Naturelskeren paa glade Nydelser. Selv vi, der leve indenfor Muur og Volde, ere derfor ikke udelukte fra den frie Naturs Nydelse. I hvor rigt et Maal have vi ikke nydt dens Glæder i denne nu bortrundne, ualmindeligen skiønne Sommer? Hvor behageligen svandt ikke mangen Time for os i Naturens ømme, hulde Favn? Hvor ofte have vi ikke kunnet adsprede vort Sind og styrke vore Kræfter, naar vi i den hyggelige Aftenstund efter velanvendt Dag, eensomme eller ved vor Fortroliges Side, forlod Stadens Tummel, for at vandre omkring under Guds aabne, frie Himmel, og at fryde os ved den stille, rolige Natur? Og skulde den Blanding af Natur og Kunst, vi allevegne blive vaer paa vore Vandringer her i Omegnen, ikke ogsaa have meget forlystende? Er det ikke Fryd, at skue, hvad menneskelig Opfindelsesevne, Forstand og Flid formaaer til at forskiønne Menneskers Opholdssteder og Naturen, der omgiver dem? — Vi kunne da, hvad enten vi boe paa Landet eller i Stæderne, leve glade og lykkelige. I hiint Tilfælde have vi nærmere Adgang til den blotte, simple Naturs Nydelse; i dette Tilfælde kunne vi nyde det Skiønne i Naturen, forenet med det Skiønne i Kunsten.

Vi

Vi ere et lykkeligt Folk; vi have en retfærdig Regiering. En Regiering, mine Venner! kan fortiene den sande Hæderstitel: retfærdig, og dog stundom, uden enten at vide eller ville det, fornærme enkelt Mand; den kan være baade retfærdig og viis, og dog af og til feile i Valget af de Midler, den bruger til Almeenvellets Fremme, i Valget af de Mænd, den bruger til sine Planers Udførelse. Mennesker skulle nu engang regieres ved Mennesker; det er Mennesker, der skulle foreskrive andre Mennesker Love, og haandhæve dem. Men alt hvad der skeer ved Mennesker, er og bliver stedse ufuldkomment. Svaghed og Lidenskab have større eller mindre Indflydelse endog paa de bedste Mennesker, blande sig mere eller mindre endog i deres skiønneste Handlinger. — Det nytter ikke at ville dølge denne Sandhed; ældre og nyere Tiders Historie bevidner den altfor tydeligen. — En Stat kan den ene Gang efter den anden give sig en ny Form, indføre en ny Tingenes Orden, fastsætte en ny Regieringsmaade. Enhver Indretning vil dog efter kortere eller længere Tid sees at have sine Ufuldkommenheder, at medføre sine Uleiligheder; det vil altid tydeligere kiendes, at den bærer Præget af Menneskeværk. En Regieringsform kan være mindre ufuldkommen end en anden; men gaves der end paa Jorden nogen aldeles fuldkommen Regieringsform, der vilde dog ingen fuldkommen borgerlig Lyksalighed tilveiebringes, fordi Regieringen maatte udøves af ufuldkomne Mennesker, og Magten dog altid maatte betroes i deres Hænder, der med eller mod deres Villie kunde misbruge den. Magthavere blive stedse Mennesker, hvad enten de arve Magten fra deres Forfædre, eller de egenraadigen tiltage sig den under en svag Regent, eller den hvergang overdrages dem af det forsamlede Folk. Og vare end Styrerne stedse de forstandigste og dydigste Mænd, Nationen kunde opvise, er dog en Stat for sammensat en Ting, til at der ikke ogsaa for disse nu og da skulde indløbe en Feil ved dens Styrelse. — Overalt, mine Venner!

ner! synes det at være en meget sædvanlig Feil hos os selv som Folk, at vi forlange for meget, vente for meget af dem, der ere satte ved Roeret, og giøre Fordringer til dem, de umuligen kunne opfylde. Vi ville, at de skulle forskaffe os den Lyksalighed, vi ene selv kunne forskaffe os. Hvorfor ville vi ikke hellere giøre det Modsatte: fordre mindre af Regieringen, og mere af os selv? — Naar vi ikkun have en retfærdig Regiering; en Regiering, der ved alle sine Handlinger viser, at den redeligen vil og søger Folkets Bedste; derefter Samvittighed og Overbeviisning og Pligt hielper alle til deres Ret uden nogen Persons Anseelse; en Regiering, der ikke ødsler med Folkets Afgivter, men anvender dem til Landets Tarv; en Regiering, der ikke tilaader sig nogen vilkaarlig Brug af den Magt, den har i Hænder, men selv følger de Love, den vil at Folket skal følge; en Regiering, hvis hele Adfærd vidner om, at den har Agtelse for Religion og Dyd, Agtelse for Menneskeheden og dens Rettigheder, som den er sat til at beskytte — naar vi ikkun have en saadan Regiering, der elsker og efter Evne udøver Retfærdighed, da have vi Aarsag at være tilfreds, om vi end hos denne samme Regiering skulde opdage nu en, nu en anden menneskelig Feiltagelse; vi have Aarsag at kalde os et lykkeligt Folk. Jeg overlader det til Eder selv, at bedømme vor og hver anden Regierings Fremgangsmaade efter disse Sandheds og Billigheds Grundsætninger, og at anstille en upartisk Sammenligning mellem vort Lands og andre Landes Forfatning. Jeg tvivler da ikke, at I jo med mig ville sige: vi ere et lykkeligt Folk; vi have en retfærdig Regiering.

Vi ere et lykkeligt Folk; vi have offentlig Gudsdyrkelse. Neppe priser nogen sig lykkeliig, mine Andægtige! fordi han nyder de Fordele, alle andre nyde; da først priser han sig lykkelig, naar han nyder Fordele, andre savne. Saa længe offentlig Gudsdyrkelse fandt Sted i alle andre Lande, faldt det os neppe ind at ansee

det

det for nogen Lykke, at ogsaa vi være i Besiddelse af den. Men efterat vi hos andre Nationer have seet Guddommens Templer, efter selve Regieringernes Bud, tillukte eller solgte eller nedbrudte eller anvendte til anden Brug, og Guddommens offentlige, høitidelige Dyrkelse ophævet, forbudet; nu indsee vi tydeligere end nogensinde tilforn, at offentlig Gudsdyrkelse i Forening med Religions- og Samvittighedsfrihed er en Lykke, en sand, uskatteerlig Lykke. Eller skulde der vel være en eneste i denne Forsamling, som miskiendte denne Lykke, og ønskede, at samme Skiebne maatte ramme Gudsdyrkelsen hos os? Skulde vel nogen blant os kunne ønske at opleve den Tid, da også vore Templer tilspærredes, eller brugtes til Oplagssteder, eller forvandledes til Dynger af Gruus? disse til hellig Andagt indviede Templer, i hvilke vore Fædre tilbade den Høieste; i hvilke saa mange Tusende af vore Brødre og Søstre, og vi med dem, have offret den algode Fader i Himmelen vor barnlige Tak; i hvilke fra Mennesters Læber har tonet saa mangen glad Lovsang til Skaberen; disse Templer, hvor ved Religionens Foredrag saa mangen god Tanke er bleven vakt, saa mangt et ædelt Forsæt er bleven fattet, hvor Mennesker af alle Stænder og Vilkaar saa ofte have søgt og fundet Trøst og Beroligelse, Opmuntring og Kraft til Dyd? — Hvo du end er, o Menneske! er du Religionens og Dydens og Menneskehedens Ven, kiender du tillige Menneskets Trang til Religion, da ønsker du sikkert offentlig Gudsdyrkelse vedligeholdt, beskyttet, hædret. Har du nogensinde overveiet, hvor vigtig, hvor nødvendig endog til udvortes, borgerlig Lyksalighed et Folks religiøse Tænkemaade er, hvor afmægtige endog de bedste Love ere og blive uden denne, hvor al Sædelighed forfalder, saasnart den ikke støtter sig paa Religion; du vil vist ikke ønske Religionen, denne Menneskehedens Veninde og Velgiørerinde, forjaget fra Menneskesamfundet. Du vil dog aldrig kunne ønske at være Borger af den Stat, hvor Troe paa Gud

og Forsyn og Udødelighed er forbunden. — Christne! Hvad ere vi dog lykkelige! Os formenes det ikke at dyrke vor Gud efter egen fri Overbeviisning. Vi have offentlig Gudsdyrkelse, og denne er hædret af Regieringen og af Folket. Hos os staaer Religion og Dyd og Sædelighed endnu i Agtelse. Her, i dette Andagtshuus, kunne vi uden mindste udvortes Tvang, efter egen fri Tilskyndelse møde som Lemmer af eet Borger- og Religionssamfund; her kunne vi i uforstyrret Roe tilbede vort Væsens algode Ophav, og overlade os til de salige Følelser, som derved vækkes i vor Barm; her kunne vi hæve vor Siel fra dette Jordliv til Tanken om vor høiere Bestemmelse, og opmuntre hverandre til fortsat Dyd. Gud! lad os aldrig, aldrig savne denne Lykke!

Vi ere et lykkeligt Folk; vi have udvortes og indvortes Fred, Fred uden og Fred inden for Landets Grændser! og det paa en Tid, da saa mange andre Europas Nationer ere indviklede i langvarige og blodige Krige, hvis Følger endnu ville føles af sildige Slægter. Menneskeheden gyser ved de Umenneskeligheder, der begaaes af Mennesker mod Mennesker, af Brødre mod Brødre. Medynk og Afsky ere de Følelser, der fylde vor Siel, saa ofte vi høre eller læse om de Rædselsscener, der idelig fornyes. Det er, som om Menneskeheden havde sammensvoret sig til sin egen Undergang, som om den Krigslue, der er tændt, aldrig mere skulde slukkes, som om de Strømme af Blod, der i saa mange Aar have flydet, aldrig mere skulde standse. Ødelæggelsens Skueplads med alle sine Vederstyggeligheder flytter sig fra Land til Land. Velhavende Nationer, der hidtil levede i stolt Roe, drages ind med i Krigens hvirvlende Svælg, og opsluges. Vildhed og Barbarie og Tøilesløshed betegne Krigerens Skridt. Intet skaaner han, ikke Personer, ikke Eiendom; Intet er ham helligt. I sin rasende Harme opoffrer han den bævende Olding og Moderen med den diende Spæde. Hvor han planter sin Banner, forvandle

sig

sig trindt omkring ham de yndigste Egne til rædsomme Ørkener. Hvorhen han sætter sin Fod, bringer han med sig Ufrugtbarhed, Nød og Mangel. Det overvældede Lands Haab og Styrke og Forsvar er borte; dets Ynglinger og Mænd ere faldne for Erobrerens Sværd. Vold og Plyndringer og Mord og Brand ere hverdags Optrin. De Overvundne have intet tilbage uden Taarer, eller stum Sorg og Fortvivlelse. — Og nu der, hvor den endnu skrækkeligere Borgerkrig svinger sin Fakkel; hvor et og samme Lands Indvaanere dele sig i Partier, der sværge hinanden Død og Undergang; hvor Statslegemet svækkes, nedbrydes ved sine egne Kræfter; hvor den undertrykte Deel af Nationen vover gientagne blodige Forsøg paa med Vold at tilbageerobre sine tabte Menneske- og Borgerrettigheder; hvor Regieringen selv bruger og lønner den ene Deel af Folket til at kyse den anden med. — Lykkelige Danmark! som Freden synes at have udkaaret til sit Hiem; forjaget fra saa mange Europas Lande, opslaaer den sit stadige Paulun hos dig. Du qvæger dig i Fredens blide Solskin, medens saa mange andre Egne lide af det Krigsuveir, der stormende farer hen over dem, og nedslaaer alt i sin Fart. — Lykkelige Danmark! I flere Menneskeslægters Tid betraadde ingen fiendtlig Fod dine Grændser, nedtrampede ingen fiendtlig Hær dine frugtbare Sletter. Dine udlevede Oldinger hørte aldrig i deres Hiem skiændeligt Vaabenbrag. Det Jern og Staal, du henter fra dit Broderland, bruger du til at dyrke din Jord med, ikke til at myrde Mennesker med. Og hvad din gavmilde Jord frembringer, kunne dine egne Børn glade indsamle i Roe, selv nyde i Fred, uden at dele det med indbrydende Voldsmænd. — Lykkelige Danmark! Dine Borgere leve tilsammen som Brødre i indbyrdes Fred og god Forstaaelse. Endnu som før er der giensidig Tiltroe mellem de Befalende og Adlydende. Held dig, velsignede Land! En paakommende Modgang, et Tab, en Ildsvaade kuldkaster ikke din Lykke. Din Fred, din Enighed, din Pa-

triotiskhed, dine velsindede Indvaaneres indbyrdes Sammenhold og Understøttelse lade dig snart indhente hvert Tab.

Ja, mine Venner! Vi beboe et frugtbart og skiønt Land; vi have en retfærdig Regiering, vi have offentlig Gudsdyrkelse, vi have Fred; men med alt dette ere vi endnu ikke et lykkeligt Folk, om vi ikke vide at skiønne paa vor Lykke. Hvad vi behøve til et glad og lykkeligt Liv, har Forsynet skienket os; men derfor er vort Liv endnu ikke glad og lykkeligt, hvis vi ikke nyde vort Gode med Skiønsomhed, med Bevidsthed, med Følelse af dets Værd, med Taknemmelighed mod det veldædige Forsyn. Kun den er lykkelig, der veed, at han er det; kun den er lykkelig, der skiønner paa sin Lykke; og tilbørlig at skiønne paa den, er ikke saa let, som det synes at være. I det mindste er det ikke saa almindeligt, som det burde være. Det er en uheldig Tilbøielighed hos Mennesket, at være misfornøiet med sin Forfatning, fordi den ikke i et og alt er god, og hellere at ville opsøge dens Mangler, end agte paa dens Fortrin. Det er en stor Uskiønsomhed af ham, at han, selv en ufuldkommen Skabning, i denne Ufuldkommenhedens Verden ikke vil være fornøiet med det mindre fuldkomne, indtil han kan opnaae det mere fuldkomne. — Mine Venner! Lader os ikke giøre os skyldige i denne Uskiønsomhed; lader os være, hvad det algode Forsyn vilde, at vi skulde være, et lykkeligt Folk; at være det, beroer kun paa os selv. Mod os alle har Forsynet giort vel. De ni af os maae derfor ikke udeblive med deres Tak, naar den tiende viser sig taknemmelig. Alle ville vi give Gud Æren; alle ville vi med rørte Hierter skiønne paa vor Lykke, og prise den Evige, hvis mægtige, beskyttende Haand fra fordums Dage af og indtil denne Time har værnet om vort Fædreland, og giort saa store Ting mod os. Ham ville vi takke, som for alt andet, saa og især for den borgerlige Lyksalighed, vi i saa sielden en Grad nyde. Vi ville søge at blive os ret bevidste hver

Fordeel, vi eie; vi ville aldrig klage uden Nødvendighed, aldrig dadle uden Aarsag; vi ville, medens vi arbeide os frem til større Folkeheld, være fornøiet med den Grad, vi alt have opnaaet; vi ville forbedre, med Sindighed og Overlæg forbedre alt, hvad der i vore borgerlige Indretninger, i vort Lands Love, i vort Religionsvæsen og vore Kirkeskikke trænger til Forbedring; vi ville vogte os for Partiaandens fordærvelige Indflydelse, og vedligeholde broderlig Enighed uagtet al Forskiellighed i politiske og religiøse Meninger. Ja, mine Venner! det ville vi; og da ere vi et lykkeligt, et saare lykkeligt Folk. — Gode Gud! lad vort Danmarks Lyksalighed aldrig blive mindre, end den nu er! Amen!

H. G. Clausen,
residerende Kapellan ved Frue Kirke
i Kiøbenhavn.

---

6. Paa 23de Søndag efter Trinitatis.

Text. Phil. 3, 17. 2c.

Bøn.

Gud! du som var, og er, og bliver; du lever fra Evighed til Evighed; dine Aar faae ingen Ende. Førend Himlene bleve til, førend du dannede Jorden, var du den samme, du endnu er, og fremdeles vil blive. Ja Herre! du er ene evig og uendelig i Ordets fuldkomneste Bemærkelse. Fra dig udstrømmer uophørlig Liv og Udødelighed paa os og alle dine fornuftige Skabninger i Himmelen og paa Jorden. Ogsaa os, der engang vare Intet, bød du at blive. Du fremkaldte os af Evighedens Nat; du sagde: bliver! og vi leve; vi begyndte vort Livs Vandring; en Vandring, der ikke er indskrænket til dette Liv, men skal vedvare evindelig. Du nedlagde uendelige Evner og Anlæg i os, hvis Udvikling her skulde begyndes, og hisset uophørlig fortsættes. Vort Fædreland

er

er ikke her, men hisset; vort Borgerskab er i Himmelen. O! Lovet og priset være dit hellige Navn for denne din uendelige Godhed, at du saaledes har bestemt os til et evigt Liv. Maatte vi dog stedse skiønne paa dette vort store Fortrin med vedbørlig Taknemmelighed! Maatte vi dog stedse vise os værdige til denne vor store Bestemmelse, stedse leve som de, der ikke haabe paa dette Liv allene, men paa det tilkommende! Styrk os da med din Aand og din Kraft, at vi maatte benytte os af enhver Leilighed, hvor Tanken om et evigt Liv kunde opvækkes og stadfæstes i os! At vor Overbeviisning derom Dag fra Dag maatte blive fastere og vissere! At denne Dags Andagt ogsaa maatte tiene til at giøre dette indlysende for vor Forstand og følende for vort Hierte; saa at Tanken derom stedse maatte være os en glædelig Tanke, stedse have Indflydelse paa vor Dyd og Beroligelse; og vi endelig, naar du engang vil flytte os over fra dette Liv til et andet, maatte fare hen med en god Samvittigheds Vidnesbyrd, og hisset modtage Dydens uforkrænkelige Giengieldelse! derom bede vi &c.

Hvo der ikke ganske lader sig henrive af Stadens fløiende Glæder, eller krænkende Sorger, men nu og da sliber sig løs fra den evindelige Tummel, han ellers bestandig maae dreie sig omkring i; nu og da gaaer uden for, for at lade sig undervise i Naturens lærerige Tempel, — han vil heller ikke have ladet denne Aarets Tid ganske gaaet sin Opmærksomhed forbi. I hvilken ganske anden Skikkelse fremviser sig nu Naturen for vort Øine, end den giorde for faa Maaneder siden? Som en skiøn kraftfuld Yngling, paa hvem vort Øie hviler med Velbehag, og af hvem man venter og haaber meget, fremstod af Vinterens iiskolde Nat — Foraaret. Ynde og Blidhed, Skiønhed og Taknemlighed vare dets Ledsagere. Vi fryde de os over dets Komme; vi hilsede det, som en trofast Ven, der kun for en kort Tid havde forladt os; vi overgave os ganske til de søde, behagelige Fornemmelser, hvilke det i saa bredfuldt Maal udaandede rundt omkring os. Imidlertid gleed den ene Dag, den ene Uge efter den anden; Sommeren nærmede sig; den kom virkelig. Som en Mand i sine

bedste

hedske Aar, der med Velbevidsthed skuer tilbage paa det, han allerede har udrettet, og med fast Blik skuer hen paa det meget, han endnu med kraftfuld Daad vil udrette til Menneskehedens Gavn — saaledes saae vi Sommeren i dens hæderlige Manddoms Dragt. Vel viiste den sig ikke strax fra Begyndelsen, som vi ønskede den; men til Slutningen tilfredsstillede den os dog, da vi ved nøiere Bekiendtskab med den erfarede, at Modenhed og Frugtbarhed, Agrenes og Træernes Velsignelser vare i dens Følge. Vi opløftede vore Hierter til Gud, og takkede ham for de mangehaande Velgierninger, som Sommeren og Høsten havde overøst os med, og at han ikke havde ladet den duelige Landmand anvende sin Kraft forgieves. Og nu viser sig da Naturen atter i en ganske anden Skikkelse. Som en Olding, hvis Kræfter Dag fra Dag tage af, og endelig nærme sig deres fuldkomne Opløsning, viser sig Efteraaret, og iler med stærke Skridt sin Ven Vinteren imøde. De Steder, vi i Foraaret og Sommeren besøgde med saa megen Velbehag, ere vist nok ikke hæslige endnu; men de ere dog iførte en Dragt, der mere stemmer os til alvorlig Eftertanke. De frugtbare Agre staae nøgne, og fremvise hist og her den sorte Muld; Engenes skiønne lysgrønne Farve mørknes efterhaanden; de yndige vellugtende Prydelser, som de allevegne vare overstrøede med, ere forsvundne; det ene Græsstraae visner efter det andet; Qvæget finder det ikke mere velsmagende, men brøler efter Sommerens velindhøstede kraftfuldere Føde. Skovens Krone er afrevet; kun enkelte Blade sees endnu paa et eller andet enkelt Træe, der ligesom vil trodse de andre. Men ogsaa disse maae endelig vige for Naturens almindelige Lov, og falde ned med de andre, hvor de i fælles Forening rasle under Vandrerens Fødder. Saaledes taber nu Naturen den ene Yndighed efter den anden, og naar den har tabt dem alle — iføer den sig Sneens hvide Slør, for under samme atter at tilberede sin skiønne Dragt til næstkommende Foraar. — Menneske

neske! o lad denne Naturens bestandige Afvexling ikke gaae din Opmærksomhed forbi! Skue her Billedet paa din egen Tilværelse. Kom hid, og lad Naturen være din Læremester; giv Agt paa dens veldædige Paamindelser! Og saa for dig blomstrer en Vaar, modnes en Sommer, fremiler et Efteraar og en Vinter. Ogsaa du er ikke stedse, hvad du var, bliver ikke stedse det, du er; ogsaa du iler en Aften imøde, paa hvilken der for dig ingen jordisk Morgen mere følger. Lig Naturen om Efteraaret, taber du ogsaa den ene Kraft efter den anden, indtil de graae Haar bebude dig den evige Nats Komme. Men maaskee kommer denne Nat førend de graae Haar; her giør du saa ofte en Afvigelse fra Naturen. „Alt spirer, modnes og forgaaer" siger Naturen i det Hele taget. Men Menneske! du forgaaer ofte, førend du modnes, ja førend du endnu har spiret. I Dag lever du, om otte Dage ligger du maaskee i dit snevre Fængsel; dine Paarørende ledsage dig til Graven, høre Muldet dundre paa dine fire Fielle, ledsaget med det gamle Udraab: „af Jord est du kommen, til Jord skal du blive," og om faa Minuter vidner en Gravhøi om, at du har været. Menneske! lad det altsaa være dig sagt i Forveien, at sligt meget snart kan møde dig, og om det end varer nok saa længe, vist engang vil møde dig. — Jeg er overbeviist om, at de Eftertænksomme imellem Eder gierne fortsætte disse Betragtninger om vor Dødelighed, og det saa meget mere, da ikke allene Aarstidens Afvexling, men endog vor oplæste Text opfordrer os til samme Materie. Ogsaa der hedder det, at vi her ikke have noget blivende Sted, at vort Fædreland ikke er her, men hisset — at vort Borgerskab er i Himlene. For at giøre disse Betragtninger desto mere varige hos os, lader os i Tankerne forlade Stadens Tummel, vandre ud i den nu mere og mere hendøende Naturs Tempel; lader os standse vor Vandring i een af Evighedens Forgaarde, hvor vore hensovede Brødre og Søstre hvile til høire og venstre;

lader

lader os der anstille Betragtninger over vor Dødelighed; og lad vort Hierte være aabent for de Indtryk, som de udvortes Gienstande ville giøre paa os. Saaledes giorde jeg, for ikke mange Dage siden. Den hendøende Natur, Solens Nedgang, tusinde Gravhøie omkring mig stemte mit Sind til alvorlig Eftertanke. Hvad jeg følede og erfarede, vil jeg atter meddele Eder. Ledsager mig altsaa med Eders Opmærksomhed, naar jeg i denne Stund fremsætter for Eder:

Nogle Jagttagelser og Betragtninger, foranledigede ved et Besøg paa vore hensovede Medmenneskers Hvilesteder *).

1. En vis hellig Gysen er den første Jagttagelse, vi blive vaer hos os selv, naar vi besøge vore Medmenneskers Hvilesteder. Naar man gaaer ind ad Porten, som fører dertil, er det, som om man gik ud af Verden; man er, som man allerede var et Medlem i de Dødes Land. Ved at gaae op og ned ad disse smalle Gange, hvor de slumre til høire og venstre, de mange tusinde, hvor saa mange hundrede fromme Mindesmærker indbyde os til at læse de Hensovedes Navne, deres Fødsels- og Dødsdage, — modtager man et Slags Fornemmelse, der bedre lader sig føle, end beskrive. Man bliver saa underlig tilmode; man drager sin Aande sagtere, det er, som man skulde synke ned til de Andre. Man staaer blant lutter Hendøde, og dog er det, som man hørte tusinde levende Stemmer omkring sig. Det er, som de Hensovedes Aander tilhviskede os: „Her er Guds Tempel, her er Himlens Porte!" — En hellig Gysen giennemfarer os;

*) Her tales om Assistents-Kirkegaarden uden Nørreport, hvor — Søe- og Landetaten undtagen — de fleste Byens Indbaanere af alle Stænder, Rige og Fattige nu omsider begraves.

Forf.

en uhyre Mængde utydelige og mørke Tanker og Forestillinger giennembæver os. Man er sig næsten ikke selv meer ret bevidst; den ene Tanke forjager den anden, den ene Forestilling den anden. Dog denne heftige Gemytsforfatning kan ikke vare længe; man begynder efterhaanden at fatte sig. Død, Grav, Forraadnelse — det er Hovedtanken, hvori alle de øvrige forene sig. Man begynder at giøre Anvendelse deraf paa sig selv: „Saa staaer „du da, — saaledes tænker man ved sig selv, — saa staaer du „da nu her, hvor (eller dog paa et lignende Sted) ogsaa „dit Støv skal giemmes, hvor dine Been skulle raadne; „og, hvo veed, hvor længe eller kort det varer, førend „ogsaa dit Legeme skal gives tilbage i Naturens Skiød? „Hvo veed, hvor nær dig er din Ende? Maaskee tillader dit Livs Herre dig ikke oftere her at anstille Betragtninger over dig selv; maaskee, naar du atter kommer her, bærer man dig hid, og Graven, der skal modtage dig, har da allerede aabnet sig." — Saaledes tænker man; man fortsætter disse Betragtninger; man bliver mere fortrolig dermed. Man gyser ikke mere ved at tænke derpaa. Man bliver efterhaanden mere rolig. Man finder sig i sin Skiebne, siden det er Alles Skiebne. Man betragter med Sindighed den ene Gienstand efter den anden. Man gaaer omkring og læser den ene Opskrivt efter den anden. Man læser de bekiendte Hædersmænds Navne, der i de senere Aaringer her have fundet deres Hvilesteder; man kan ikke undgaae at sukke: hvilket Tab for Fædrelandet! Man læser flere Opskrivter; man kiender dem ikke; man seer Grave, der aldeles ingen have, og dog interessere de os alle; thi de ere alle Mennesker; man ynskede saa gierne noget nøiere at kiende deres Skiebne, ved hvis Side ogsaa vort Legeme skal slumre. Men hvem skal man spørge? Vi føle det, at ingen Dødelig her kunde give os et bestemt Svar. Vi ønske, at et høiere Væsen vilde nedlade sig til os, for at give os nærmere Underretning. Dette skeer nu vist ikke; men vor Indbildningskraft er

en

nu sat i Bevægelse; den skaber sig selv Underretning. Vist nok er det kun Formodninger; men naar disse Formodninger ere grundede paa indsamlet Erfaring, saa kunne de stedse fortiene vor Opmærksomhed. Velan, lader os standse ved en og anden enkelt Gravhøi; dersom Støvet kunde tale, vilde vi maaskee modtage

2. Følgende Underretning om nogle af de Hensovedes Daad og Skiebne.

1. Min Fod standsede først ved en liden Gravhøi; jeg læste: „nogle faa Maaneder gammel.“ Ak, tænkte jeg, saa hastig skulde du Spæde forlade Jorden, saa snart var dit Timeglas udrunden; saa tidlig vilde Forsynet kalde dig bort! Hvad kunde dog din Bestemmelse være? Mon du og kan have virket noget paa Jorden? — „O jo“ — saaledes forekom det mig Støvet at svare — „ogsaa mit korte Liv har ikke været forgieves. „Alfaderen havde bestemt mig til at bringe en ulykkelig „Moder til Eftertanke. Jeg kom usund til Verden; thi „min Moders Levnet havde ikke været saaledes, at hun „kunde føde et sundt Barn. Imidlertid kunde jeg dog „ved øm Moderpleie have kommet mig. Men denne „maatte jeg savne. Min Moder havde begivet sig alt „for vidt ud paa Forlystelsernes Havsvælg, til at hun „skulde have lagt Mærke til sit Barns Jammerskrig. „Hun opammede mig selv, fordi Moden vilde det. De „faa Minuter undtagne, naar hun gav mig Die, var jeg „overleveret i en uvidende Barnepiges skiødesløse Hænder. Mine Forældre vare rige og velhavende. Men „jeg døde bogstavelig af Sult og Mangel paa Pleie. „Dette virkede saa stærkt paa min Moder, der ikke var „ond, men letsindig, at hun forandrede sit Flanelin, „blev en god Ægtefælle og en værdig Moder; hun fødte „siden mange Børn til Verden, hvilke hun alle opdrog „med trofast Moderkierlighed. Nu og da besøger hun i „sine Børns Selskab min Gravhøi. — „Der hviler „min Førstefødte“ — siger hun sukkende; — du

„seer

„ seer altsaa, at endog min jordiske Bestemmelse ikke har
„ været forgieves; og min Bestemmelse i Evigheden vil
„ du først kunne fatte, naar du engang bliver, hvad jeg
„ nu er." — Jeg beundrede Forsynets skiulte Veie, forlod den Spædes Gravhøi, og vilde gaae videre. Imidlertid skuede mit Øie rundt omkring sig, og see! jeg opdagede mange flere Gravhøie af samme Slags, hvis Størrelse vidnede om, at de giemte Støvet af uskyldige Børn; og den friske Sand, og de for faa Dage siden henstrøede Blomster til Kiendegave, at de nyligen vare nedsatte. Jeg vilde just anstille mine Betragtninger over denne Mængde, da det forekom mig, som om jeg hørte en Røst, der sagde: „du
„ seer her Gravene af nogle hundrede Børn af forskiellig
„ Alder og Kiøn, der alle i dette Efteraar ere blevne be-
„ gravne. Den vitsomme Pest, Kopperne, der nu næsten
„ har oversvømmet hele Jordkloden, har bortranet
„ dem i Uskyldighedens Alder. Den Tid er langt borte,
„ da man ganske vil kunne udrydde denne Pest. Imid-
„ lertid have dog Lægerne opfundet et Middel, ved hvis
„ Brug denne Sygdom taber sin farlige Indflydelse. Men
„ ikke alle Forældre benytte sig deraf. De troe, det er, at
„ falde Gud ind i hans Herredømme. Andre takke vel
„ endog Gud, at han vil dele med dem. De ere vel for-
„ varte, sige de, og tænke ikke paa, at det som For-
„ ældre havde været deres Pligt, at bruge ethvert Middel
„ for at redde deres Børns Helbred og Liv, og at deres
„ Børn hisset ikke nær ville opnaae en saa stor Grad af
„ Lyksalighed, som naar de her ved et længere og virksom-
„ mere Liv havde giort sig værdige til større Fryd." —
Jeg sukkede over de mange Uskyldiges alt for tidlige Henfart, og gik videre.

b. Idet jeg anstillede mine Betragtninger derover, og nu vilde see mig omkring efter en nye Gienstand, blev jeg en Mand vaer, siddende i dybe Tanker paa en Gravhøi, beplantet med Roser. — Smerte og Kummer havde

blegs

blegnet hans Kinder. Hans Hoved hvilede i begge hans Hænder. En enkelt Taare randt ned og vædede Gravens Muld. Jeg hilsede ham; han trykkede min Haand, men svarede mig ikke. Det lod, som han ikke vilde forstyrres. — „Lad mig dele din Smerte, sagde jeg, ogsaa „jeg har et Hierte, som føler for Medbrødres Kummer; „sig mig, for hvem denne Taare randt." — Han smilede, som den stille Taalmodighed smiler, stod op fra Gravhøien, og sagde mig følgende Ord: „For faa Aar siden „var jeg det lykkeligste Menneske paa Jorden. Tre Personer, der den Gang levede, udgiorde mit daglige Selskab og mit Livs Glæde. Af! de ere alle tre hensovede, „den Ene efter den Anden, og af! at jeg maae sige dig „det, alle tre vare de, i det mindste for endeel, Skyld „i deres Henfart; og de døde alle i deres blomstrende Alder. Her under denne Høi hviler Støvet af en god „Pige; det var min Forlovede; hun besad alle de Egenskaber, der i sin Tid vilde have giort hende til en værdig Ægtefælle og Huusmoder; om faa Dage skulde Ægteskabets søde Baand have forenet os for stedse. Vi „glædede os saa inderlig over denne Forening. Af! at „denne stille Glæde havde været os nok! Men for at forøge den, toge vi Deel i en offentlig Glædesforsamling. „Min Forlovede havde kun een Feil, den nemlig, at hun „elskede Dands indtil Lidenskab, og her fik hun desto „værre Leilighed til fuldt op at styre sin Lyst. I sin „Glædes Ruus overdrev hun Nydelsen langt over Grændserne, og Følgerne vare, at hun om tre Dage laae Liig. „Min Kummer derover kan jeg ikke beskrive dig." — Han taug, og jeg med ham, thi jeg vidste i en Hast ikke, hvormed jeg skulde trøste ham. Solen dalede i Vesten, og vi offrede den henfarne Ulykkelige en stille Taare. „Skiebnen, saaledes blev han ved, der havde begyndt „at forfølge mig, lod det ikke blive derved. Faa Maaneder efterat jeg havde ledsaget hende til sit Hvilested, „døde begge mine Venner, den Ene efter den Anden.

„Jeg

Jeg elskede dem saa inderlig; thi vi havde været Venner fra spædeste Barndom af. Den ene havde store Naturevner, der med Held vare blevne udviklede; maaskee han følte sin Værd for meget. Han var ikke ganske frie for Ærgierrighed. Ved en vis Leilighed blev en Anden, der vist nok langt fra ikke havde hans Duelighed, ham foretrukken. At sligt var menneskeligt, at sligt endog kunde skee med den bedste Regierings Villie, vilde han ikke høre. Han ærgrede sig en Svindsot til, og om faa Maaneder laae han i Graven. — Endnu var den Tredie tilbage. Saa længe hine to dyrebare Personer endnu levede, nød jeg dennes Omgang sieldnere, fordi hine stemte mere overeens med min Character, og derfor vare mig kierere. Men nu følte jeg Trang ogsaa til denne; jeg nærmede mig ham, og gienkaldte vore uskyldige Barndoms Glæder i hans Erindring. Jeg talte om Venskab og Dyd; han havde ingen Sands mere derfor. Jeg opdagede snart til min Forskrækkelse, at Vellystens Forstand og Hierte skyrende Gift havde indsneget sig i hans Aarer. Efter mange Maaneders utrolige Smerter forbarmede Døden sig endelig ogsaa over ham. Gud kiender hans Skiebne hisset. See! sagde han endelig, derfor ere disse tre Gravhøie mig kiere. Aar ere imidlertid forløbne, men jeg kommer dog nu og da hid for at øde mine Venners Støv en Taare." — Han trykkede min Haand, forlod mig, og jeg blev atter overladt til mine egne Betragtninger.

c. Min Indbildningskraft skabede mig snart en anden Ledsager, der giorde mig opmærksom paa mange Gravhøie, og paa de Menneskers Liv og Endeligt, der hvilede under samme. „See! sagde han blant andet, under denne Høi ligger Støvet af en høist uretfærdig Mand; han vidste under Religionens Maske og Gudfrygtigheds Skin at bedaare Mængden. Men i Grunden var han en Hykler; han udsuede „sin Næste med „Glæde.

„ Blade. Han bedrog Fædre og Moderløse. Mangen
„ Enkes Taare hviler paa hans Siel; kort, det var et
„ skiendigt Menneske. Vel hædrede de offentlige Blade
„ hans Minde efter hans Bortgang. Men for ham, der
„ dømmer retfærdig, blev han befunden forkastelig; og
„ nu lider han Følgerne af sin onde Daad. Ak! det vil
„ vare længe, førend han faaer den afsonet. — Her hvi-
„ ler et Par fromme Ægtefæller; deres Liv randt hen, som
„ en stille Bæk, i huuslig Beskiæftigelse og huuslig Fryd.
„ De vare skabte for hinanden, de agtede hinanden hver
„ Dag høiere. Deres Børn lignede dem i Dyd og Ret-
„ skaffenhed; de vare elskede af alle Retskafne. De op-
„ levede ikke Alderdommens Svagheder. I deres bedste
„ Aar kaldte Gud dem bort, den Ene kort efter den An-
„ den. Deres Støv offres endnu her mangen from Taare
„ af deres Efterladte, og deres Aand er stegen op til høiere
„ og saligere Beskiæftigelser. — Her ligger En, som man
„ i levende Live kaldte et godt Menneske. Alle de, der
„ antage Skin for Sandhed, agtede og elskede ham. Han
„ var meget rig, besad megen Vittighed og saa kaldet
„ Levemaade; han vidste at give ethvert Selskab Liv og
„ Ynde, og var derfor stedse velkommen. Men ak! han
„ var en Hader af Religion og Sædelighed. Dyd var
„ ham intet, undtagen naar han ved dens Maske kunde
„ opnaae sin onde Hensigt. Han var Uskyldighedens fræk-
„ keste Forfører. Mangen god Pige, der ellers vilde have
„ bleven en from Ægtefælle og god Moder, lod sig bedaare
„ af hans Smiger og Guld. Ak! de Arme, deres Uskyl-
„ digheds hvide Lilie falmede. Han styrtede dem i For-
„ tvivlelse, eller indviede dem til det elendige Skiøgeliv,
„ hvor Skiendsel, Foragt og afskyelige Sygdomme blev
„ deres Løn. Bebyrdet med saa mangen forført Uskyldig-
„ heds Forbandelser, mødte han for den Eviges Dommstol.
„ Der udsmage han først al den Jammer, han havde virket
„ paa Jorden. Hans Tilstand blev skrækkelig; den lader
„ sig ikke betegne med Menneskeord. — Her hviler en

„ ulyk-

ulykkelig Embedsmand. — Han havde modtaget et Embede, som hans Skuldre ikke vare stærke nok til at bære, til hvis Førelse hans Indsigter ikke vare tilstrækkelige. Han vilde gierne, men forstod det ikke. Falsk Undseelse tillod ham ikke at give Slip derpaa. Tiltale og Spot, Bebreidelser og Haan opfyldte hans Liv med navnløs Qval. Kort, han var ulykkelig, saalænge han levede, da han i en mindre Kreds vilde have været en saare lykkelig Mand. — Her hviler en anden Embedsmand, der var ulykkelig i en anden Henseende. Sit Embeds Arbeider forstod han til Grunde, og han forestod samme med utrættelig Virksomhed; Stat og Fædreland vare ham hellige Navne, og Stat og Fædreland velsignede ham. Men han var en ulykkelig Huusfader; han havde en slet Ægtefælle, og endnu slettere Børn. De forbittrede hans Livs Dage; den ene Last listede sig ind i hans huuslige Kreds efter den anden. Han kunde ikke bære det længere, han sukkede: „Fader! tilgiv dem, de vide ikke, hvad de giøre!" og døde; hans Løn blev stor i Himmelen! — See! her hvile Fattige og Nødlidende i Mængde. Mange vare selv Skyld i deres Elendighed, men Mange vare det ikke. Omstændighederne bragde det saaledes med sig, at, uagtet de havde anvendt deres Ungdoms og Manddomskræfter med uskrømtet Trofasthed, maatte de dog i Alderdommen savne det Nødvendigste og leve af offentlig knap tilmaalt Understøttelse. Ak! hvor de længtes efter Opløsningen, hvor de ofte sukkede til Gud, at de snart her maatte komme til Hvile! hvor de frydedes, da de endelig bøiede deres trætte Hoveder og gik over til det Bedre! — See! her hviler en Olding, her endnu En; begge over firesindstyve Aar. De havde samlet sig megen Erfaring; deres Liv var blandet med Glæder og Sorger; deres Sielevner vare vel udviklede; en talrig Afkom elskede dem; men Alderdommens Skrøbeligheder mindede dem om, at her ikke var nogen bestandig Glæde hernede; ogsaa

„ de, kronede med alle Jordens Velsignelser, sukkede dog
„ tilsidst med Overbeviisning: Jeg har Lyst at
„ flyttes herfra, hvilket og er meget bedre.
„ Gud bønhørte deres Ønsker, og belønnede deres Dyd med
„ den evige Fryd."

3. Saaledes, m. T.! har jeg nu meddeelt Eder de Jagttagelser, der, ligesom af sig selv, paanødte sig mig ved mit Besøg paa vore Medmenneskers Hvilesteder. At jeg har ladet snart en, snart en anden Stemme føre Ordet, gjør vel ikke noget til Sagen; det hører til Indklædningen. Enhver Fornuftig uddrager af disse Fremstillelser den nøgne Sandhed, nemlig den: „her hvile de, Børn og Ynglinger, Mænd og Oldinger, Mand og Qvinde, Rige og Fattige, Skyldige og Uskyldige, Dydige og Lastefulde, Alle tilhobe." Deres egentlige sande Mennesskedaad kiender kun han, der dømmer retfærdigen; vi svage Dødelige kunne kun anstille Formodninger, som daglig Erfaring og daglig indsamlet Menneskekundskab giver os Leilighed til; vi kunne ønske og ønske vel Alle: Fred være med deres Støv, og Salighed vorde deres Siels Lod! Vi ville imidlertid ikke forlade disse Dødens Boliger, førend vi desangaaende have anstillet en og anden Betragtning, som vi ville søge at anvende paa os selv.

a. Ved at besøge vore Afdødes Grave føle vi i Særdeleshed, hvor vigtig Lærdommen om vor tilkommende Vedblivelse maae være for vor Forstand og for vort Hierte. Vi føle, hvor meget vi skylde Jesus, vor Herre, der har bragt Liv og Uforkrænkelighed til Lyset ved sit Evangelium, der ved sin Underviisning gav denne Lære en saadan Vished, at den mere og mere rodfæstede sig i den menneskelige Forstand, saa at ethvert godt Menneske ikke mere tvivler derom, men af Overbeviisning istemmer med Paulus i vor Text: Vort Borgerskab er i Himmelen! Vort egentlige Hiem er hisset i det Bedre, i det Fuldkomnere. Ak!

Hvo er den blant os, der ikke skulde have Een eller Flere blant dem, der hvile i Gravene, som han inderlig elskede, der var hans Ven, hans Paarørende, hans Velgiører eller Talsmand? Saa ofte omgikkes vi dem, modtoge deres Kiærtegn, hørte Viisdoms Ord af deres Mund, lagde Mærke til deres Virksomhed og Gavnelyst; men Døden standsede alt dette pludseligen. Graven aabnede sit mørke Svælg, og der fandtes ikke mere Spor til dem paa Jorden. Maaskee vare vi selv Øienvidner til deres Nedsænkelse. Her var det en uundværlig Fader, her en øm Moder, her et haabefuldt Barn, her en uerstattelig Ven, her en umistelig Ægtefælle. Ak! hvor hæver sig vort Hierte, hvor flyde vore Taarer, hvor ubeskrivelige ere vore Følelser ved slige Begivenheder! hvor ønske vi os dem ikke tilbage, disse kiere Hensovede! Men vort Ønske opfyldes ikke; de ere gaaet en Vei, hvorpaa de ikke komme tilbage. Deres Legeme er Muld, og bliver Muld. Ak! naar vi nu ikke havde det vigtige Haab om deres Vedblivelse; at det dog egentlig ikke er dem, som Muldet skiuler, men kun den mindre vigtige Deel af dem, og at det, der egentlig udgiorde deres Værd, er og bliver uforkrænket og gaaer over til større Glæder og Saligheder; — naar vi ikke havde dette Haab, — ak! hvor maatte vore Hierter da ængstes, hvor maatte vi ønske, at vi heller da ingen Fornuft havde, end at savne dette Haab! Nu! Glæder Eder da, I gode Christne — I have dette Haab; ja I have mere end Haab, I have Troe, I have Vished om en tilkommende Gienforening med Eders kiere Hensovede. Eders Borgerskab er i Himmelen. Hvad den viise, endog den sieldne viise Hedning blot formodede, blot ønskede, derom gav Jesus vor Herre os den visseste Forsikring; hvad før neppe Een blant Tusinde ventede, eller tænkte paa, det giorde han til almindelig, almeengieldende Grundsætning i ethvert Menneskes Forstand, der kiendte hans Lære. „Jeg er, siger han derfor, jeg er Opstandelsen og Livet, hvo som troer paa mig, skal ikke

døe;

ne; hvo som lever og troer paa mig, skal ikke see Døden evindelig" — Christne! om I da end udøse Taarer ved Eders Elskedes Henfart, eller naar I besøge deres Hvilesteder — Tanken om Gienforeningen skal standse Eders Graad; Tanken: vi sees igien i det Bedre! — vort Borgerskab, vort egentlige Hiem er i Himmelen — den Tanke skal qvæge Eders saarede Hierte, og opfylde Eder med en ubeskrivelig salig Fornøielse.

b. — Men skal Lærdommen om en tilkommende Gienforening med vore kiere Afdøde være trøstelig for os, saa maae de have levet saaledes, og vi fremdeles leve saaledes, som Fornuft og Christendom byder os at leve. Ak! for dig, der har opoffret din Kraft og din Virksomhed i Syndens og Lasternes elendige Tieneste, blomstrer ingen skiøn Fremtid. Hver Dag, du lever, forøges din store Brøde. Hver Dag nærmer du dig Graven, men hver Dag fierner du dig mere og mere fra din himmelske Faders Velbehag. Du bliver Dag fra Dag en større Slave af din Letsindighed, din Daarlighed, dine Udsvævelser, dine Nedrigheder. Og naar da Timen endelig slaaer, da dit Dagarbeide skulde være fuldendt, maae du med Veemodighed skue tilbage paa dit Liv, hvor du ikke bliver andet vaer, end Tomhed, Udyd og Udskeielser fra Ret og Pligt. Nei! for dig blomstrer ingen skiøn Fremtid; for dig maae Døden være rædselfuld, og, hvad der følger paa Døden, endnu rædselfuldere; for dig blomstrer Fortvivlelse istedet for Haab; for dig modnes hiint Tordenudraab: „Viig fra mig, du der beflittede dig paa Udyd!" Men vel dig, der opoffrer dit Liv i Dydens ædle Tieneste; der er troe over det Lidet eller Meget, som Gud har anbetroet dig; for hvem Pligt og Ret ere hellige og ærværdige Navne; der idelig pønser paa, hvorledes du Dag fra Dag bedre og bedre kan opfylde de store Løfter, som du lovede engang, da du blev indviet til at være Medlem i Jesu Rige; der daglig vaager over dig selv, og

intet større Klenodie kender, end det, at have en god Samvittighed, og at vandre ustraffelig indtil vor Herres Jesu Christi Dag — Ja Held dig, du gode troefaste Christen! for dig blomstrer en skiøn Fremtid, for dig giemmes den uforkrænkelige Krone, der er henlagt for alle de Gode — for dig modnes den yndige, blide Tiltale: „kommer hid til mig, I min Faders Velsignede, og arver det Rige, som er Eder tilberedt før Verdens Begyndelse!"

Lader os imidlertid ikke stole for meget paa os selv, mine Christne! „Hvo der staaer, see vel til, han ikke falder!" Den daglige Tummel, vi jages omkring i; de idelige Beskiæftigelser, der paaligge os for at erhverve vort Udkomme; de talløse Adspredelser, som vi nu og da tage Deel i; de slette Exempler, der allevegne omkringgive os; de større eller mindre Fristelser, der nu og da storme ind paa os — — — ak! alt dette kan saa let bedaare os, og føre os mere eller mindre tilbage fra Dydens lyksaliggiørende Veie. — Velan da! Lader os benytte os af ethvert Middel, som Forsynet anviser os, for stedse at giøre Tanken om en tilkommende høiere Bestemmelse mere levende i os, og blive fastere i at udøve Ret og Pligt. Og skulde vore afdøde Medmenneskers Hvilesteder ikke kunne give os skiønne, alvorlige Paamindelser i denne Henseende? O! maaskee formaaer de Dødes Røst mere over os, end de Levendes! Maaskee ville vi der blive velsignede med Følelser og Forsætter, med Advarsler og Opmuntringer, som vi ellers vilde have savnet. Velan Christne! besøger da nu og da disse Hvilesteder, besøger dem især da, naar Eders Sind er stemt til alvorlig Eftertanke, men besøger dem og nu og da, for at faae denne Sindsstemning. I skulle erfare det, at I ikke have besøgt dem forgieves. Der, paa Stedet selv, ved de tavse Grave, ved de hellige Mindesmærker, der skulle Tanker og Forestillinger opstaae i Eder, som ingen Veltalenhed vil kunne tilveiebringe. Saa besøger da disse hellige

lige Hvilesteder. I Egtefæller! lad Eders Spadseregang nu og da standse der. Fornyer her de Løfter, I have giort hinanden om ægteskabelig Troskab, opmuntrer der hinanden til enhver Pligts Opfyldelse. I Forældre! besøger disse Steder i Eders Børns Selskab. Taler der til dem om Død og Evighed; giører dem opmærksomme paa denne eller hiin Gravhøi, hvor en retskaffen Mands eller Qvindes Been hvile. Tager der det Løfte af dem, at, naar I engang ere hensovede, de da nu og da besøge Eders Gravhøi, for at værne om deres Dyd og Sædelighed, for at styrkes i Pligt og Ret. — Ja Yngling, Pige! lad din Fod ogsaa nu og da vandre derhen. Gravene skulle sige dig det: du bliver ikke stedse ung — du vandrer ikke stedse i Soelskin — der kan komme mørke Timer og haarde Trængsels-Dage, der snart ville faae dine Roser til at falme; ogsaa dig skal den kolde Død favne — ogsaa dit skiønne Legeme skal vorde Orme til Spise — o! sæt da ikke for megen Priis paa dette. Ubestandige — glem aldrig Apostelens vigtige Lære: „Verden forgaaer og dens Begiering, men hvo der giør Guds Villie, bliver evindelig." — I Rige, I Velhavende, I Vældige, I, der have Magten i Hænderne, besøger de Dødes fælleds Hvilesteder; der skulle I lære at indsee Eders Intet, Eders Afhængighed af den Høieste; der skulle I lære at agte den Ringe og Usle, der hen nyder lige Rettigheder med Eder. Thi en snæver Grav er der Eders fælleds Rigdom. Der skulle Gravene tilraabe Eder det, at Guldets Vægt og Ærens høieste Rang er kun Børneværk, og at I, om I ingen anden Værd have, end den, Rigdom og Rang kan give Eder, da ville staae beskæmmede for Eders alvidende Dommer. — I retskafne Fattige, I værdige Nødlidende, hvis Trang er saa mangfoldig, hvis Skiebne er saa ublid, hvis Møie og Stræbsomhed nu og da svarede saa lidet til Eders Forventelser — besøger ogsaa

saa I de Dødes Hvilesteder. Forglemmer der Eders Møie og Eders Kummer; udøser der Eders stille Smerte for Eders alvidende Forbarmer, opflammer der Eders Haab om de tilkommende Forventelser; glæder Eder, at den Time ikke kan være langt borte, da ogsaa I skulle komme til Hvile efter Eders Arbeider; da ogsaa I skulle komme hiem til Fædrelandet, og være hos Herren altid. — I, der have overstaaet en svær Sygdom, og ved Lægers Hielp og huuslig kierlig Pleie atter have forladt Eders Sygeleie, hvorom I troede, det var Eders Dødsleie — besøger de Dødes Hvilesteder, hvis Staldbrødre I nær vare blevne. Takker der Alforbarmeren, der endnu vilde spare Eder til Gavn for Eders Paarørende; offrer ham der det Løfte, og holder det, at I nu med desto mere Iver ville udrette hans Befalinger den korte Tid, I endnu kunne have tilbage. I alle, mine dødelige Brødre og Søstre, standser ved Gravene, modtager deres Paamindelser; de skulle, med uudslettelige Træk grundfæste Tanken i Eders Siel: vi have her intet blivende Sted, men vort Borgerskab er i Himmelen! Ja visselig

Som Skyggen svinder Livet bort,
Og Veien, vi betræde;
Vor Ungdoms favre Vaar er kort,
Ustadig al vor Glæde.
Alt spirer, modnes og forgaaer,
Syv Gange Ti er Støvets Aar,
Og sielden naae vi disse.

Men lægges da end Støvet ned,
I Gravens mørke Giemme,

De

De Christnes Haab vi trøstes ved,
Det Haab vi ei vil glemme:
Det Støv, som der nu lægges hen,
Fremgaaer engang til Liv igien;
Saa lærte Jesus Christus. Amen.

Fallesen *).

*) Den Maade, jeg her har fremsat Sandheden paa, vil jeg langt fra ikke i Et og Alt forsvare. Almindelig maae den paa ingen Maade blive. Men for at give Sandheden mere Interesse og Liv, og at bringe nogen mere Afvexling ind i det offentlige Foredrag, troer jeg, at det kan være tilladt, en sielden Gang — ogsaa at betiene sig af denne Fremgangsmaade, naar man nemlig ikke overdriver det, og falder i Romantonen. Betiente vor Religionsstifter sig dog ogsaa — og det endog meget ofte — af Lignelser og Fortællinger, for derved at give den tørre Sandhed Ynde og Liv. Imidlertid var hans Tid rigtig nok ikke vor Tid.

Udgiv.

II.

Leiligheds-Taler.

1. Indtrædelses-Prædiken paa Eger 10de Søndag efter Trinitatis i Hougs Kirke. 1798.

Bøn.

Algode Fader! med et rørt og taknemmeligt Hierte erkiender og tilbeder jeg dine viise og kierlige Førelser med mig indtil denne Dag. Din Faderhaand beskiermede mig mod mange truende Farer, skienkede mig mange rene Glæder, satte mig i mange lykkelige Forbindelser, og aabnede mig omsider her en uventet Vei til Lykke. O! med Tillid og Frimodighed betræder jeg den nye Bane, Du her anviiste mig; tryg lider jeg paa din faderlige Bistand i det vigtige Kald, som nu er mig betroet. Ja — skienk Du mig selv Kraft og Naade til at opfylde de mange og store Pligter, som min Forbindelse med denne talrige Menighed paalægger mig. Lad mig værdigen forkynde dit Ord, at det maae finde Indgang i Tilhørernes Hierter, at de maae lære at indsee og vælge, hvad der tiener til deres Fred; at de maae lære at kiende Veien, paa hvilken de skulde vandre, og Maalet, hvortil den fører.

Ja Fader! styrk Du baade mig som Lærer og dem som Tilhørere, at vi paa begge Sider maae iagttage hvad der kræves af os, og i det vi troligen stræbe at opfylde vore fælles Pligter, tillige befordre vor fælles Lyksalighed. Læg Du selv din Velsignelse til vore redelige Bestræbelser for at kiende og lyde din fuldkomne Villie. Lad dit Lys skinne for os, at vi maae kiende din Vei paa Jorden og din Salighed blandt alle Folk. Hør os &c.

De

De Betragtninger, hvortil Dagens Text indbyder os, ere snarere nedslaaende end opmuntrende for en tiltrædende Religionslærer. Han seer her for sig Sandhedens største Lærer med taarefulde Øine at betragte det stolte Jerusalem, der inden føie Tid skulde forvandles til en Steenhob, og formedelst sin Vantroe og Overtroe, sine Ugudeligheder og Laster blive et frygteligt Mindesmærke paa den Eviges Retfærdighed, ligesom det giennem Aartusinde havde været et rørende Mindesmærke paa hans Langmodighed. Han hører de veemodsfulde Klager, hvori Jesus udbryder ved Tanken om sine Landsmænds ulyksalige Forblindelse, ved Forestillingen om den Haardnakkenhed, hvormed de havde forkastet ethvert, endog det sidste og største Middel til deres Redning — og hvad er da naturligere, end at den Tanke maae opstige hos ham: har din Herre og Mester selv udrettet saa lidet, har de, som hørte Sandheden af hans egen Mund, kunnet hærde sig mod dens Stemme, uagtet dens indvortes guddommelige Kraft og de udvortes Beviser, de Guddoms Gierninger, der ledsagede den; hvad skal du da haabe at kunne udrette, du, som kun er en ringe og svag Discipel af den største og fuldkomneste Lærer.

Man vil maaskee indvende, at en christelig Lærer nu, da Christendommen er almindelig bekiendt og antagen, ikke har de Hindringer at kæmpe med, som dens guddommelige Stifter og hans første Sendebud; at ingen jødisk Overtroe, ingen sadducæisk Vantroe, intet pharisæisk Hyklerie, ingen falske Forventninger om en jordisk Messias, ingen udvortes Forfølgelser nu mere modsætte sig Evangelii lykkelige Fremgang. Og dog finder Christendommen endog i vore Dage Hindringer og Modstand nok af samme Art som fordum, skiønt under en forandret Skikkelse.

Overtroe og Sværmerie begynde ogsaa nu at udsende deres Apostle blant Menighederne *). Vankundige Mennesker, der selv ikke have nogen grundig og sammenhængende Kundskab om Christendommens Sandheder, give sig af med at ville undervise andre, og vove at udgive deres meningløse og usammenhængende Snak, deres tomme Ordgyderier for Aandens umiddelbare Indskydelse. Det mangler dem heller ikke paa Tilhængere blant en nysgierrig og vankundig Hob, der agte mere paa Ordenes Klang end Ordenes Mening, og fordi de høre nogle Bibelsprog, der sammendynges uden Orden og Sammenhæng, fatte høie Tanker om den dristige Sværmer, og lade sig af ham forføre til at glemme deres Kalds Pligter, og at overlade sig til mørke Grublerier, der kun forvilde deres Forstand.

Paa den anden Side har ogsaa Vantroen sine Apostle, som hemmelig og aabenbar søge at undergrave og omstyrte den Grundvold, paa hvilken vor Troe og vort Haab er bygget, og dermed tillige berøve Dyden, som de dog foregive at agte saa høit, sin fornemste Støtte. At svække Religionens guddommelige Myndighed, at afkaste dens milde og velgiørende, men for deres uordentlige Lyster saa trykkende Aag, derpaa er det disse Mennesker arbeide, og om de end ikke vove at angribe den evangeliske Lære med Vold, saa søge de dog at undergrave den med List, og betiene sig til den Ende af Spot og Haan og allehaande Spidsfindigheder, hvormed de let kunne forføre den Svage og blende den Eenfoldige.

For-

*) Forfatteren troede det passende ved denne Leilighed at tale et Par Ord om dette Uvæsen, saa meget meer, da et Par af Hans Hauges Udsendinger — Drenge paa 16 Aar, nylig havde været i Bygden, faaet sig et betydeligt Anhang, og blant andre forledet en velhavende Gaardmands Søn til i Høsttiden at forlade sin Gaard, for at følge Aandens foregivne Kald.

Foruden disse Fiender har sand Christendom endnu at kæmpe mod Hyklere og Skinhellige, der have Gudfrygtigheds Skin, men nægte dens Kraft, der lade sig nøie med en død Troe, og under Ærbarheds og Andægtigheds Maske skiule et fordærvet Hierte. Den har at kæmpe mod Fordomme, mod Sandselighedens Magt, mod aabenbare Laster og Ugudeligheder; hvor lidet er derimod deres Antal, som indsee og vælge hvad der tiener til deres Fred, som høre, bevare og efterleve det Guds Ord, som er mægtig til at giøre deres Siele salige.

Visselig m. V.! under saadanne Omstændigheder ere Udsigterne for den tiltrædende Religionslærer kun mørke og mistrøstende. — Ikke destomindre m. V.! træder jeg dog i Dag for første Gang frem blant Eder med Frimodighed og tillidsfuldt Haab. Thi jeg har den trygge Forvisning, at Sandheds Ord under et guddommeligt Forsyns Styrelse omsider vil seire, og at selv de Hindringer, det har at kæmpe med, vil tiene til at herliggiøre dets Seier.

Desuden er jeg saa lykkelig at komme til en Menighed, der i en Rad af Aar har havt saa duelige og retskafne Lærere, at jeg med Grund kan haabe her at finde sand Gudskundskab almindelig udbredt, og hvor meget vil ikke mit Arbeide blant Eder derved lettes? Hvilken kierlig Modtagelse, hvilken lykkelig Fremgang tør jeg ikke love mig, naar jeg stræber at træde i mine værdige Formænds Fodspor, og at bygge paa den gode Grundvold, de har lagt?

Ja den Gud, som kiender Hierterne, veed, at det er mit hellige Forsæt og skal blive min alvorlige Bestræbelse, værdigen at opfylde mit Kald blant Eder — og han vil selv lægge sin Velsignelse til mine redelige Bestræbelser — han, paa hvis Faderforsorg og Godhed jeg hidtil har havt saa mange rørende og udmærkede Beviser, han vil ogsaa fremdeles staae mig bi og skienke mig Kraft og Held til det vigtige Ærende, som jeg nu gaaer at udrette.

Frimodig betræder jeg altsaa min Løbebane blant Eder, og haaber at finde den Opmærksomhed og Tillid, den

den Velvillighed og Kierlighed, hvortil jeg vil stræbe at giøre mig værdig, og uden hvilken jeg kun lidet vil kunne udrette i mit Kald. Ja vi ville paa begge Sider betænke, hvad der tiener til vor Fred, og i det vi opfylde vore fælles Pligter, befordre vor fælles Lyksalighed. Til den Ende ville vi i nærværende Stund betragte:

Hvad Lærere og Tilhørere have at iagttage, naar de skal kunne have en god Samvittighed og leve lykkelige med hinanden.

1. Læreres og Tilhøreres Pligter i denne Henseende.

2. Hvorledes de ved at opfylde disse kunne have en god Samvittighed og vente at blive lykkelige tilsammen.

At kiende sine Pligter, saavel de almindelige, som de der høre til vort egentlige Kald i Livet, er af alle Kundskaber den vigtigste og fornemste; thi uden at kiende vore Pligter, kunne vi ikke opfylde dem, og uden at opfylde dem, kunne vi umueligen blive i Sandhed lykkelige. Ingen Betragtning kan altsaa være naturligere og meer passende saavel for Eder, m. V.! som for mig paa denne Dag, end at undersøge, hvad vi paa begge Sider have at iagttage, hvilke Pligter den Forbindelse, hvori vi fra nu af træde med hinanden, paalægger os. Og da vor Text indeholder en saa skiøn Anviisning for Lærere og en saa kraftig Advarsel for Tilhørere, saa vil den beqvemt kunne tiene os til Veiledning under disse Betragtninger. Hvilket Mønster for Lærere fremstilles ikke her i Jesu Exempel! Den reneste Menneskekierlighed, den oprigtigste Deeltagelse i Andres Skiebne, den ædelste Omhu for Menneskers Frelse og Lyksalighed see vi her forenet med alvorlig Nidkierhed, der ikke taaler nogen Misbrug, men holder de guddommelige Anordninger i tilbørlig Hævd. Den samme ømme, menneskekierlige Jesus, der begræder sine

Kiens

Fienders Blindhed og Fordærvelse; viser sig siden efter stræng og nidkier i at revse Uordener, og at haandhæve den offentlige Gudsdyrkelses Værdighed. Han forbandt saaledes med det ømmeste og kierligste Hierte tillige den fornødne Sielsfasthed, den ædle og mandige Iver for hvad der er Ret, uden hvilken man med det bedste Hierte lidet eller intet vilde udrette. Han lod sig ikke saaledes henrive af sine Følelser, at han glemte at handle, hvor han skulde og burde handle; men saa blid, sagtmodig og kierlig han var i sin hele Adfærd, saa nidkier var han tillige i sit Kald, saa stræng og alvorlig i at revse Fordomme, Misbrug og Laster, saa fuld af brændende Iver i at udrette sin himmelske Faders Ærinde, i at forkynde hans Villie og fremme hans sande Dyrkelse.

I denne Henseende er Jesus et Mønster for alle, men han er det især for Evangelii Lærere, der i deres hele Tænkemaade og Forhold bør have hem for Øie. Af ham er det de skal lære den oprigtige Kierlighed til alle Mennesker, den ædle Omhu for deres sande Vels Fremme, forenet med den Viisdom og Nidkierhed i deres Embedsførelse, der giør deres Stand saa hæderlig og gavnlig.

At elske Gud over alle Ting og sin Næste som sig selv, det udgiør jo det Væsentlige af den sande Christendom, det er Hovedbudet i den Religion, vi forkynde Eder, og med Ret kunne I da fordre, at vi som Lærere ikke allene indskærpe Eder dette Bud, men og selv rette os derefter i vor hele Tænkemaade og Vandel; at vi, som jevnlig foreholde Eder, saavel hvorfra den sande Kierlighed til Gud og Menneskene har sit Udspring, som hvorledes den bør udøves, heller ikke selv glemme, hvad vi skylde Gud og vore Tilhørere, men stedse have hans Villie og deres Vel for Øie.

Ja den retskafne Lærer vil efter sin store Forgængers Exempel ganske opoffre sig til sit vigtige Kald; han vil ganske sætte sit Hierte til den Menighed, som er betroet til hans Omhu; han vil med urokkelig Troskab, med utrættelig

telig Flid og kierlig Omhyggelighed sørge for deres aandelige Tarvs Fremme, deres daglige Oplysning og Forbedring. Han vil saavel i sit offentlige Kald som i den daglige Omgang med sine Tilhørere vise sig som en samvittighedsfuld Lærer, en trofast og kierlig Ven, en virksom Befordrer af sine Medmenneskers Lyksalighed.

Visselig m. V.! en Lærer har mange og store Pligter at opfylde, naar han i alle Dele skal vise sig sit Kald værdig, naar han skal stifte det Gode, som han ved en rigtig Embedsførelse er istand til at stifte; og dersom han foruden den fornødne Kundskab og Duelighed ikke tillige besidder et retskaffent Hierte, der mener Gud og Menneskene det oprigtigt, der sætter sin høieste Lyksalighed i at opfylde sin Pligt og gavne Andre, da vil han let henfalde til Lunkenhed og Magelighed, eller til Egennytte og andre uædle Tilbøieligheder, som giør, at han forsømmer eller misbruger sit Embede. Føler han derimod sit Kalds Vigtighed, ligger Menighedens Tarv ham paa Hierte, da vil han giøre sig al Umage for at blive bekiendt med Enhvers Tilstand, at han kan dele Sandheds Ord rettelig og komme Enhver til Hielp efter hans forskiellige Trang.

I sit offentlige Foredrag søger han da at bestride de almindeligst herskende Fordomme og Vildfarelser, at advare mod de gængse Laster og Uordener, og at fremsætte Religionens Sandheder paa en saa fattelig og overtalende Maade, at de baade oplyse Forstanden og tillige røre Hiertet. Thi det er jo Lærerens egentlige Kald, ligesom det er Religionens fornemste Øiemeed, at giøre Menneskene viise til Salighed, at oplyse dem om deres Haab og deres Pligter, at bringe dem til at indsee og vælge, hvad der tiener til deres Fred, deres sande Lyksalighed i Tid og Evighed. En Lærer har altsaa nøie at agte paa, hvad og hvorledes han lærer, at han holder sig til det Væsentlige, det, som man især bør troe og giøre til Salighed, og forbigaaer alle unyttige Spidsfindigheder og mørke Grublerier; at han udvikler Sandhederne i deres rette

Sam-

Sammenhæng, og indprenter sine Tilhørere en Troe, der er virksom i Kierlighed, viser dem den nøie og uadskillelige Forbindelse, der er mellem Religionens Bud og Forjættelser, saa at man for at faae Deel i disse, nødvendig maae beflitte sig paa at opfylde hine; thi derfor er Guds saliggiørende Naade aabenbaret for alle Mennesker, at de skulle forsage det ugudelige Væsen og de uordentlige Begierligheder, og leve retfærdigen, maadeligen og gudeligen i denne Verden, som de, der gaae en høi og salig Bestemmelse imøde.

Ikke nok, at det tydelig erkiendes, hvad Gud har giort til Menneskenes Bedste, hvor høit han har elsket Verden, hvor villig han er til at benaade og lyksaliggiøre alle Mennesker. Der maae sørges for, at saa store Foranstaltninger, saa kraftige Midler opnaae deres Hensigt; det maae levende føles, hvad man er en saa naadig og forbarmende Gud, en saa kierlig og velgiørende Fader skyldig. Ærefrygt og Kierlighed, Taknemmelighed, Tillid og Lydighed mod ham og den, han udsendte, Jesus Christus, maae opvækkes, næres og befæstes i Menneskenes Hierte. De maae lære at betragte Religionen som deres bedste Ven og Ledsager; de maae overtydes om, at den sande Gudsfrygt er nyttig til alle Ting, og har Forjættelse baade paa dette Liv og det tilkommende; at den har den gavnligste Indflydelse saavel paa vort timelige som paa vort evige Vels Fremme.

Naar en Lærer stræber at giøre dette indlysende for sine Tilhørere, og han, foruden at besidde den fornødne Indsigt og Tydeligheds Gave, tillige taler af Hiertets fulde Overbeviisning, naar han søger at overbevise, formane og straffe med al Langmodighed og Lærdom; da kan han haabe, at hans Formaninger vil giøre Indtryk paa Tilhørernes Hierte, at de selv vil skionne, hvor vel han mener det med dem, hvor inderlig han ønsker og arbeider paa, at de maatte vorde lykkelige og komme til Sandheds Erkiendelse.

Og

Og skulde den retskafne Lærer vel have noget kierere Ønske, end dette, skulde han ikke med Lyst og Glæde helslige sin Tid og sine Timer til et saa vigtigt Arbeide? Jo selv vil han randsage Skrivterne og giøre sig fortrolig med deres Indhold, at han deraf kan uddrage sunde og nyttige Lærdomme for sine Tilhørere. Stedse vil han saavel i Valget som i Udførelsen af sine Materier tage Hensyn paa sine Tilhøreres forskiellige Trang, og sørge for, at de vigtigste Sandheder kan blive tilbørlig oplyste og indskærpede, at enhver opmærksom Tilhører kan finde noget, som fortiener at lægges paa Hierte, og som han kan anvende paa sig selv og sin Tilstand. Han vil trolig arbeide paa at oplyse den vankundige, berolige den tvivlende, trøste den bekymrede og opvække den sikkre Synder. Thi en Religionslærer bør stræbe at være saa almeennyttig som mueligt, og hans Hovedfortieneste bestaaer i at giøre Sandhederne fattelige og anvendelige for alle.

Men især har Læreren et vigtigt Arbeide, som han med den omhyggeligste Flid maae antage sig; og det er Ungdommens Underviisning i den sande Christendom. Viser en Lærer sig her skiødesløs og efterladen, lader han sig her styre af falsk Medynksomhed, utidig Eftergivenshed, eller lav Egennytte, hvilket Ansvar paadrager han sig da ikke, hvilken ubødelig, ofte uberegnelig Skade kan han da ikke anrette! Thi hvad større Skade, end at fremme Vankundighed og lade den tilvoxende Ungdom gaae hen i deres Blindhed og Fordærvelse. Hvo veed ikke, at et Menneskes Forhold og Skiebne i Fremtiden for størstedelen beroer paa hans Dannelse i Ungdommen, og især paa de Religionsbegreber, som da bibringes ham; at han uden Kundskab om Gud, sin Bestemmelse og sine Pligter staaer Fare for at geraade paa de fordærveligste Afveie, og at blive et i sig selv ulykkeligt og for Andre farligt Menneske.

Disse Betragtninger maae opflamme Lærerens Iver for at nedlægge Sandhedens og Dydens Sæd i de unge

Hiers

Hierter, at den i Tiden maae bringe dem og deres Medmennesker de herligste Frugter. Hverken Overtalelser eller Tilbud, hverken Arbeidets Vanskeligheder, eller Frygt for at paadrage sig Ugunst, maae her afholde Læreren fra at opfylde sine Pligter; og skulde end Forældre selv ikke skiønne, hvad der tiener til deres eget og deres Børns Bedste, saa bør dog en Lærer vise, at han skiønner det.

Endelig bør og en Lærer ikke allene i sit offentlige Kald, men og i sin daglige Omgang vise sig som sin Menigheds trofaste og ømmeste Ven; hans Forhold bør svare til hans Lære, at begge med forenet Kraft kan virke paa Tilhørernes Hierte, at han kan sige til dem, som Paulus fordum: værer mine Efterfølgere, ligesom jeg er Christi! Han bør vogte sig for at give det mindste Anstød, saa meget meer, da Menneskene ere alt for tilbøielige til, i Lærerens Feil at søge en Undskyldning for deres egne. Derfor behøver han ikke at vise sig sætsindet i ligegyldige Ting, og at affondre sig fra alle andre, ligesaa lidet som hans store Forgænger, der tog Deel i uskyldige Glæder; men i det Væsentlige, i det som Pligt og Sædelighed og Velanstændighed kræver, bør han give et godt Exempel.

Til ham bør Enhver med Tillid og Fortrolighed kunne henvende sig og være vis paa at finde oprigtig Deeltagelse, velmeent Raad og kierlig Veiledning. Derved vindes Hierterne, og naar da en Lærer efterhaanden bliver bekiendt med Enhvers Tilstand, kan han under venskabelig Samtale ofte stifte mere Nytte end ved sine offentlige Underviisninger; thi i første Tilfælde kan han indrette sine Advarsler, Raad og Formaninger efter Enhvers besynderlige Trang og Forfatning. Her kan han nærme sig meer til Enhvers Hierte og foreholde ham, hvad der er passende paa hans Omstændigheder. Her kan han med Alvorlighed paaminde den Ryggesløse uden at forbittre; her kan han meddele den Bekymrede kraftig Trøst, berolige den Lidende eller skaffe ham Lindring og Hielp; her kan han vise den Vildfarende til rette med sagtmodig Aand og gaae Enhver tilhaande med Raad eller Daad. Her kan

kan han med Held arbeide paa at udrydde skadelige Fordomme og at giøre Menneskene opmærksomme paa, hvad der er nyttigt og følgeværdigt, hvad der tiener til at befordre endog deres jordiske Velfærd. Ja her kan han i Stilhed udrette meget Godt; her finder hans menneskekierlige Hierte Anledning nok til at udbrede Held, til at formindske Elendighed og befordre Lyksalighed.

Om den Nidkierhed, der bør besiele en Lærer i hans Embeds Førelse, behøver jeg ikke at sige meget. Den er en Følge af den ædle Omhu for sine Tilhøreres Vel, der ganske bør opfylde hans Hierte; og naar den har sit Udspring fra denne Kilde, vil hans Nidkierhed stedse være viis og ædel. Han vil ikke tie, hvor han bør tale; ikke frygtsom vige tilbage, hvor han bør handle med Eftertryk, men advare mod Lasterne, paatale Misbrug og modsætte sig Uordener med al Alvorlighed og Iver. Han vil søge at gaae Tvivl og Indvendinger imøde med overbevisende Grunde, som de der ere Sandhedens rette Forsvar; han vil ære den redelige Sandheds Elsker og hans Overbeviisning, men han vil ogsaa afvise Spot og Haan og ondskabsfulde Begreb med al den Foragt, de fortiene.

Især vil han see paa, at Guds Ære maae udbredes og hans sande Dyrkelse fremmes blant Menneskene; at de udvortes Andagtsøvelser, der skulle tiene til at henvende Opmærksomheden paa Menneskenes vigtigste Anliggender, til at opvække i Hierterne taknemmelige Følelser, gode Forsætter og Tilbøieligheder, at disse Andagtsøvelser maae forrettes og bivaanes med Værdighed, at alt hvad der forhindrer og forstyrrer Andagten, maae bortryddes, og at de offentlige Forsamlinger maae udmærke sig ved den Orden, Stilhed og andægtige Opmærksomhed, I sømmer fornuftige og sædelige Mennesker, end sige oplyste Christne.

Saaledes bør da en Lærer efter Jesu Exempel vise den kierligste Omhu for sine Tilhøreres sande Vel, og den alvorligste Nidkierhed i at opfylde sit Kalds Pligter. Saaledes

ledes bør han, som er sat til at lære andre deres Pligter, ogsaa selv trolig stræbe at opfylde sine. Men det er ikke nok, at Lærere iagttage deres Skyldighed — Tilhørere maae ogsaa iagttage deres; thi ellers vil en Lærer, uagtet de redeligste Bestræbelser, lidet eller intet udrette. Et sørgeligt Beviis herpaa finde vi i Dagens Text, hvor det jødiske Folk fremstilles som et frygteligt advarende Exempel for alle dem, der letsindigen ringeagte eller modvilligen forkaste Sandheds Ord. Vor guddommelige Forløser havde i tre Aar med den utrætteligste Flid arbeidet paa dette Folks Oplysning og Forbedring; han havde giort alt for at bestride de herskende Fordomme og Laster og for, som en aandelig Forløser, at udrive dem fra Overtroens Mørke og Syndens Herredom. Han havde stadfæstet sin guddommelige Sendelse med de kraftigste Beviser, og tydelig lagt for Dagen, at baade han og hans Lære var af Gud; og dog maatte han ved Slutningen af sit Lære-Embede med Taarer beklage, at hans Bestræbelser for størstedelen havde været frugtesløse; at de fleste endnu vare uvidende om, hvad der tiente til deres Fred; og letsindigen ilede deres Undergang imøde.

Ja m. V.! det er ikke nok, at Lærere forkynde Tilhørerne hvad der tiener til deres Fred; disse maae og tage hans Formaninger til Eftertanke, bevare Ordet i et smukt og godt Hierte, og fremfor alt bære Frugt i Taalmodighed, stadigen følge de Lærdomme, som indprentes dem, og giøre Anvendelse deraf paa deres hele Tænkemaade og Forhold. Stadig Opmærksomhed og alvorlig Eftertanke, oprigtig Sandheds Kierlighed og Lyst til at oplyses af Guds Ord om hans Raad og Villie, upartisk Selvprøvelse og vedholdende Flid i at arbeide paa sin daglige Forbedring og Helliggiørelse; disse ere de Egenskaber, som nødvendig maae findes hos en Tilhører, naar han skal høste nogen sand Nytte af Lærerens Underviisning.

Anhører han ikke med Opmærksomhed og Eftertanke de Sandheder, som foredrages, men sidder tankeløs og

adspredt, eller dorsk og ligegyldig i de Øieblikke, da der handles om Menneskets vigtigste Anliggender, da Hiertet bør være giennemtrængt af de helligste Følelser; hvorledes skulde han da kunne fatte Sandhederne i deres rette Sammenhæng, hvad Indtryk skulle de da kunne giøre paa hans Forstand og Hierte? Og dog hat Sandheden aldeles ingen Kraft, med mindre den rigtig fattes af Forstanden og omhyggelig bevares i Hiertet. Jesu Christi Evangelium har en guddommelig Kraft til at giøre alle salige, men denne Kraft virker kun paa dem, som antage det med troende og lydige Hierter. Den Tankeløse og Letsindige har slet ingen Frugt deraf, men forlader Templet ligesaa vankundig og uforbedret, som han gik derind.

Ja m. V.! Eders Andagtsøvelser ere en tom Ceremonie, som hverken er Gud behagelig eller Eder gavnlig, naar Eders Forstand og Hierte ingen Deel tager deri. Troer dog ikke, at I have fyldestgiort Religionens Fordringer til Eder, fordi I flittig iagttage dens udvortes Øvelser. Betænker, at det kommer an paa, med hvad Sind og Hierte I bivaane dem, og hvad Anvendelse I giøre deraf. Her i Herrens Templer have I Anledning til at vorde oplyste om Gud og hans Foranstaltninger til Eders Bedste, saavelsom Eders Pligter mod ham og Eders Brødre. Her opsende I tillidsfulde Bønner og glade Lovsange til ham, som er Alles forbarmende og velgiørende Fader. Men vorder da ikke Ordets Hørere allene, men ogsaa dets Efterfølgere, uden hvilket I bedrage Eder selv. Lader det ikke blive ved flygtige Forsætter og blotte Følelser. Glemmer ikke letsindigen hvad I her have hørt. Lad ikke Ordets Sæd qvæles af dette Livs Sorger og Bekymringer, eller af syndige Glæder og vilde Udsvævelser, der fordærve baade Siel og Legeme tillige; men overveier nærmere hos Eder selv de Sandheder, som Læreren lagde Eder paa Hierte, og anstiller en alvorlig Selvprøvelse for at erfare, hvorvidt Eders Tænkemaade og Forhold svarer til Religionens Fordringer. Lader Samvittighedens Minder,

delser, der ved Ordets Betragtning opvækkes i Eders Hierter, ikke være forgieves, søger ikke at døve dens Bebreidelser med Besmykkelser og falsk Trøst; men stræber med alvorlig Flid at aflægge de Feil og Lyster, hvori den erklærer Eder for skyldige, og søger ved Dyd og Retskaffenhed at forhverve Eder dens Bifald og Eders himmelske Faders Velbehag. Lad det ikke være nok, at I kiende den Vei, som fører til Fred, til sand og evig Lyksalighed, men vandrer og derpaa med stadig Flid, og lad Religionen være Eders bestandige Ledsager.

Ja m. V.! saa vist som en Lærer bør sørge for, at hans Tilhørere ikke ere uvidende om, hvad der tiener til deres sande Vel, saa vist bør og disse lægge hans Formaninger paa Hierte, og trolig rette sig derefter i deres hele Tænkemaade og Vandel. Paulus giver derfor Tilhørere denne vigtige Advarsel; troer Eders Ledsagere og lyder dem, thi de vaage over eders Siele, som de der skal giøre Regnskab, at de kunne giøre det med Glæde og ikke sukkende, thi det er Eder ikke gavnligt." Nei m. V.! det er visselig ikke gavnligt for Tilhørere at ringeagte og overtræde de Formaninger, som Læreren af redelig Omhu for deres sande Vel indskærper dem; thi derved paadrage de sig et hvert Ansvar og udsætte sig for alle de sørgelige Følger, som Vankundighed og Laster uundgaaeligen drage efter sig.

O det er et tungt Arbeide at være Lærer, naar man skal prædike for døve Øren og kolde Hierter, naar man ikke sporer nogen Lyst til at undervises og opbygges af Guds Ord, ingen virksom Indflydelse af Religionens Lærdomme paa Tilhørernes Tænkemaade og Vandel; men derimod med Græmmelse maae erfare, at de Fordomme, man stræber at udrydde, de Laster, man advarer imod, istedet for at aftage, stedse slaae dybere Rødder. Hvor smerteligt for en Lærer, naar han, uagtet den redeligste Flid, den kierligste Omhu for Menighedens Bedste, dog maae savne den Opmærksomhed, den Tillid og Fortrolighed, den kierlige Velvillighed, der bidrager saa meget til

 at

at lette og forsøde hans Møie. Hvor let kunde han ikke under saadanne Omstændigheder tabe Mod og Lyst til at arbeide, dersom ikke en levende Følelse af Pligt og Samvittighed styrkede hans Aand til at overvinde alle Hindringer; dersom ikke Guds Velbehag og hans egen Samvittigheds Bifald var ham mere værd, end nogen menneskelig Roes eller Belønning; dersom han ikke deri fandt rig og fuld Erstatning for den Miskiendelse og Utaknemmelighed, det Had og den Modvillighed, hvormed en forblindet og fordærvet Hob alt for ofte giengielder Mennesfevennens ædle Bestræbelser til deres Bedste.

Men Nei, m. V.! jeg har den Tillid til Eder, at I bedre kiende Eders Pligter, bedre indsee hvad der tiener til Eders Fred, end at I letsindigen skulle ringeagte eller modvilligen forkaste de Midler til sand og evig Lyksalighed, som Gud i sit Ord tilbyder Eder. Jeg har det Haab, at I ved egen Eftertanke, ved Hielp af egen Prøvelse og Erfaring ville overtyde Eder om Rigtigheden og Nytten af de Sandheder, som indskærpes eder, og at I paa denne ene trygge Vei ville søge at komme til en fast Overbeviisning om og en levende virksom Erkiendelse af Christendommens guddommelige Oprindelse og dens saliggiørende Kraft. Jeg har det Haab, at mit Arbeide blant Eder ikke skal være forgieves, men at I selv ville arbeide med, og give Ordet Rum i Eders Hierter. O m. V.! skuffer ikke dette søde Haab! lad mig ikke have den Græmmelse at see mine Bestræbelser spildte, at møde Hindringer og Modstand der, hvor I selv bør kunne skionne, at Hensigten er ingen anden end Eders eget Bedste. Saa vist som jeg vil beflitte mig paa, i min hele Embeds Førelse at vise den kierlige Omhu, den Flid og Troskab, som I har Ret at fordre af mig, saa vist venter jeg og i Eder at finde opmærksomme og lærvillige Tilhørere, oprigtige Venner og Velyndere, der skienke mig opmuntrende Beviser paa deres Agtelse og Kierlighed.

Naar

Naar Lærere og Tilhørere saaledes paa begge Sider opfylde deres Pligter, da kunne de have en god Samvittighed og vente at blive lykkelige med hinanden. Thi intet i Verden skienker os saa megen Sindsroe og indvortes Tilfredshed, intet forskaffer os saa megen sand og varig Lyksalighed, som den glade Bevidsthed, at vi redeligen have stræbt at opfylde vor Pligt. Det er en Lyksalighed, som ingen kan berøve os, som bestaaer under alle Omverlinger, som formilder vore Sorger, forhøier vore Glæder, og følger os ikke allene her i Livet, men ogsaa paa hiin Side Graven, og der aabner os en lys og herlig Evighed.

Hvad var det vel, der giorde vor guddommelige Forløser saa roelig og frimodig, uagtet alle hans Fienders Efterstræbelser, saa tilfreds, uagtet hans trange Kaar og møiefulde Liv? Hvad giorde ham saa standhaftig under de haardeste Lidelser? — O m. V.! det var den indvortes Fred, som en god Samvittighed skienker, det var Bevidstheden af at have fuldkommet Faderens Villie, det var Tanken om det Gode, han havde stiftet ved sin Lære og sit Exempel, Tanken om de salige Følger, som hans frivillige Opoffrelse, hans seierfulde Opstandelse skulde have for talløse Slægter — disse Betragtninger styrkede hans Aand og opfyldte hans Hierte med de reneste Glæder.

Held den Lærer, som stræber at danne sig efter dette fuldkomne Mønster, der lig ham i alle sine Bestræbelser har Faderens Villie og sine Brødres Vel for Øine. Med roligt Sind og ædel Frimodighed kan han gaae alle Hindringer og Besværligheder imøde, og skulde han end savne al anden Opmuntring og Belønning, saa skal han dog i Forsikringen om Guds Velbehag og i sin egen Samvittigheds gode Vidnesbyrd finde Opmuntring og Belønning nok. Skulde han end see sine Bestræbelser spildte, skulde han end, efter at have anvendt al Flid paa sine Tilhøreres Oplysning og Forbedring, dog finde Aarsag til at klage over, at de endnu ikke vidste, endnu ikke betænkte, hvad der tiener til deres Fred — O da vil disse Erfaringer

 vist

vist nok være smertefulde og krænkende for ham, da vil han som oprigtig og følsom Menneskeven inderlig bedrøves over sine Brødres Forblindelse; — men selv disse smertelige Erfaringer skal dog ikke kølne hans Iver i Sandhedens og Dydens Tieneste; men rolig med den Overbeviisning, at have redeligen stræbt at opfylde sin Pligt, skal han vedblive at arbeide med ufortrøden Flid i sit Kald, og da tillidsfuld overlade Udfaldet af sine Bestræbelser i den Eviges Haand.

Men dobbelt lykkelig er en Lærer, naar hans Arbeide har god Fremgang, naar han seer velsignede Frugter af den Sæd, han nedlagde i Menneskenes Hierter. Jo vigtigere Arbeidet er, jo meer Flid og Anstrængelse det koster, desto tungere er det at see sin Møie spildt; derimod stiger Lysten og Fliden anspores, naar Held kroner Arbeidet og skienker en riig Høst. — O! misundelsesværdig er en Lærers Stilling ikke i Betragtning af de Fordele og det magelige Liv, som man i Almindelighed er saa villig at tillægge ham, men for det Gode, han kan stifte og virkelig stifter, naar han troelig opfylder sine Pligter, og er i Besiddelse af sine Tilhøreres Tillid og Kierlighed — Ja, m. V.! det er den sødeste Løn, I kunne skienke mig for mit Arbeide blant Eder, naar jeg seer, at det bringer Eder megen Frugt til Eders daglige Oplysning og Forbedring; naar jeg af Eders hele Tænkemaade og Forhold sporer, at I stedse bedre indsee, hvad der tiener til Eders sande Vel i Tid og Evighed. Da giøre I mig usigelig lykkelig, i det I tillige befordre Eders egen Lyksalighed; da vil det Samfund, hvori vi fra nu af træde med hinanden, blive velsignet for os begge, da vil vi engang med Frimodighed kunne møde hinanden for Overdommerens Trone.

Did er han nu hengaaet, den værdige, hæderkronede Olding, vor uforglemmelige Strøm, som henved 20 Aar var denne Menigheds Lærer. Der høster han nu Lønnen for den Troskab, Flid og Retsindighed, der udmærkede hans hele Embedsførelse og hans hele Liv. Dog

jeg

jeg behøver ikke at skildre hans Værd for en Menighed, der i saa mange Aar opbyggedes af hans Lærdomme og Exempel, en Menighed, hvor enhver Retskaffen endnu begræder hans Savn. — Jeg vil ikke henlægge min visne Krands ved Siden af de friske Blomster, som en elsket Fader *) nyelig strøede paa hans Grav — kun vil jeg ønske, at hans Lærdomme og Exempel maae stedse være i levende Erindring blant denne Menighed, at hans Fortienester maae paaskiønnes, og hans Formaninger, dem I endnu have blant Eder, maae lægges paa Hierte. Det vilde da blive en nye Opmuntring for mig som hans Eftermand til at træde i hans Fodspor, og, saa meget mueligt, at giøre mig værdig til den uventende Lykke, at træde i en saadan Mands Plads.

Indtil det sidste Øieblik af hans Liv laae denne Menighed ham paa Hierte; inderlig ønskede han, at den maatte forsynes med en retskaffen Lærer — O at jeg maatte svare til dette Ønske — O at jeg maatte have Held og Kraft til at fortsætte det vigtige Arbeide, hvorfra han nu er gaaet til Hvile, og for hvis tro Opfyldelse han nu høster den retskafne Arbeiders Naadeløn hos Gud.

Ogsaa Dig, værdige unge Mand**), som i 10 Aar har arbeidet i denne Menighed, ogsaa Dig bevidner jeg min uskrømtede Agtelse, min oprigtige Tak for det Gode, Du her har stiftet som Sandhedens og Dydens værdige Tolk. Ved den Flid og Troskab, hvormed Du forrettede dit Kald, vil mit tilkommende Arbeide her meget lettes, og det skal blive min Bestræbelse, at bygge videre paa den gode Grundvold, Du har lagt. Elsket og begrædt forlader Du denne Menighed — og denne almindelige Yndest, og det, at Du var Strøms Yndling og Discipel, er din bedste Lovtale: gid det gaae Dig vel, værdige Broder! gid der snart maae aabne sig en nye Virkekreds for

*) Min Fader, Biskop Schmidt, indsatte mig selv, og lod ved denne Leilighed Strøms Fortienester vederfares Ret.

**) Hr. Nysom, personel Capellan hos Prof. Strøm.

Dig, og at Du der maae arbeide med samme Held og Yndest, som her.

Dig, min retskafne Medbroder og tilkommende Medarbeider *), Dig hilser jeg og i Dag med broderligt Hierte — Dig rækker jeg Samfunds høire Haand; thi jeg veed, at dit Hierte er oprigtigt mod mig, som mit er mod Dig. Ærligen vil Du staae mig bi med Raad og Daad, i Enighed og Kierlighed ville vi boe tilsammen, og med forenede Kræfter arbeide paa denne Menigheds Tarv, som er betroet til vor Omhu.

Og nu, m. V.! jeg har stræbt at oplyse saavel hvad Pligter der paaligger mig, som hvad der kræves af Eder, om jeg med Held og Glæde skal kunne forrette mit Arbeide her i Menigheden. Det staaer nu kun tilbage, at vi paa begge Sider troligen stræbe at opfylde de Pligter, hvormed vi her have giort os bekiendte; thi om vi kiende vor Herres Villie og ikke giøre derefter, da ere vi kun dobbelt straffskyldige. Lader os derfor paa begge Sider betænke, hvad der tiener til vor Fred. Lader os omgaaes saaledes, at vi intet skulle have at bebreide hinanden, men at vi paa begge Sider kunne have en frelst Samvittighed, at vi her kunne leve lykkeligen tilsammen, og hisset engang møde med Frimodighed for den Eviges Trone.

F. Schmidt,

Sognepræst til Egger og Fischum
i Aggershuus Stift.

A. Bem.

*) Hr. Solner, residerende Capellan.

2. Brudevielser.

A. Det ægteskabelige Liv har meget forud for Venneomgang.

En af Livets største Behageligheder, ærede Brudepar! er vist nok en fortrolig, huld Venneomgang. Med Ret beklage vi den, der ene og vennelss maae vandre sin Bane frem, og priser den lykkelig, der, mødig og træt af Vandringen, nu og da kan hvile ud i Vennens Favn. Hvo der savner Venskabs Glæder, savner, om end alle andre Glæder staae ham aabne, for meget til at være lykkelig; og hvo der har Adgang til denne Glædes Kilde, finder i den rig Erstatning for hvert andet Afsavn. Mennesket er skabt til Venskab; dertil føler han et naturligt Kald. Ved Siden af sin Ven glemmer han Livets Møie, merker til ingen Tomhed i Sielen, har, hvad han ønsker; Venskabs Nydelse har for ham noget vist tilfredsstillende, som ingen anden Nydelse formaaer at skienke; Venneomgang er det, som først giver hans Liv sand Værd.

Og dog, dog gives der noget, som vi endnu maae indrømme Fortrin for Venneomgang, noget, som er endnu ypperligere og ædlere, endnu mere tilfredsstillende — maaskee Deres Hierte alt har ladet Dem giette det — ægteskabelig Kierlighed, eller med andre Ord: Venskab i Ægteskab. Venskab uden for Ægteskab har sit store, umiskiendelige Værd; men i Ægteskab har det dog et langt større. Det Forhold, hvori Ægtefæller staae til hinanden, sætter dem i Stand til at nyde Venskabet i den høist mulige Grad, i dets hele Fylde, i et langt rigere Maal, end det kan nydes i hvert andet Forhold, hvori Mennesker kunne staae til hinanden. De, der allerede før vare Venner, blive det endnu mere som Ægtefæller; Ægteskabsbaandet trækker Venskabsbaandet endnu tættere tilsammen. Har Venneomgang sine Behageligheder, det ægteskabelige Liv har dem endnu større; jeg er lykkelig ved

at

at eie en Ven, men dobbelt lykkelig ved at eie en Veninde i en Ægtefælle, forbundet med mig ved det ømmeste Baand, der tænkes kan. Omgang med en ædel oprigtig Ven maae være nok saa stort et Gode; Omgang med en ligesaa ædel oprigtig Ægtefælle er dog et større. Det ægteskabelige Liv maae dog tilkiendes Fortrinet for blot Venneomgang; hiint beholder altid meget forud for denne.

I Begreb med at træde ind i Ægtestanden, høre De, værdige Brudepar! venteligen ikke ugierne, hvad der er til dens Fordeel. De høre mig maaskee saa meget hellere, naar jeg forudskikker den Forsikring, at jeg ikke som leiet Taler, men af Overbeviisning, grundet paa egen Erfaring, paatager mig at godtgiøre min Paastand:

At det ægteskabelige Liv har meget forud for Venneomgang.

Den ægteskabelige Forbindelse anbefaler sig strax til sin Fordeel derved, at den har Sted imellem Personer af begge Kiøn, da det nok er en afgiort Sandhed, at Omgang mellem disse er ulige baade behageligere og nyttigere, end Omgang mellem Personer af samme Kiøn. Naturen, som dannede begge Kiøn for hinanden, forenede dem ogsaa ved usynlige, men stærke Baand; de drages til hinanden ved en skiult, men uimodstaaelig Magt. Omgang med det andet Kiøn har for alle ædle, ufordærvede Mennesker en vis Ynde, den vi savne ved Omgangen med vort eget Kiøn. Liv og Glæde og Munterhed og sand Selskabelighed maae vi kun søge i Ynglingers og Møers, i Mænds og Qvinders blandede Kredse.

Og denne blandede Omgang, hvilken merkelig Indflydelse har den ikke paa vor Karakters Uddannelse, paa vore Følelsers Forædling! Hvor aldeles er ikke Qvindens blide, venlige Omgang skikket til at formilde Mandens haardere, barskere Adfærd! og hvor kan ikke den svagere qvindelige Karakter igien vinde Fasthed og Styrke af Omgang med en Mand, der er sine ædle Grundsætninger troe?

Hvilken

Hvilken Vinding for Sædeligheden, naar det ene Kiøn ved sin Nærværelse paabyder det andet Sømmelighed og Anstændighed i Tale og Adfærd! Hvor nyttig er ikke den Undseelse, som det ene Kiøn bærer for det andet! hvor nyttig den giensidige Attraae til at behage hinanden, den Stræben efter at vinde hinandens Agtelse og Bifald!

Er Omgang mellem begge Kiøn i og for sig saa behagelig og nyttig, skulde den da mindre være det i Ægteskabet, hvor den med langt større Omhu kan pleies og dyrkes? Vel sandt, vi kunne alle have vor oprigtige Ven, vor hulde Veninde uden for Ægteskabet; men hvor meget er der ikke vundet, hvis denne Ven, denne Veninde er vor Ægtefælle? Er ikke blant ellers lige ædle Venner og Veninder den os meest, som vi daglig leve med? Ja, just dette udgiør et andet af det ægteskabelige Livs Fortrin: **Ægtefællens Omgang kan haves til enhver Tid; Vennens savnes ofte i de Øieblikke, da man meest behøver og ønsker den.** Og hvilken uvurdeerlig Lykke, at eie en Ven, der aldrig viger fra vor Side, der i hver Livets Stilling, i Kummerens som i Glædens Timer, tidlig og sildig indbyder os til Fortroelighed og hiertelig Meddelelse; en Ven, som vi kunne overlægge alting med, og uden Tilbageholdt kunne betroe hver Tanke, hvert Ønske, der fødes hos os! En saadan Ven kan kun Ægtefællen være os. Hver anden Vens Omgang kunne vi kun nyde af og til, naar Leilighed gives. Vi maae finde os i at undvære hans Selskab, naar vi meest ønske det. Vor Trang til Meddelelse maae vi ofte undertrykke, naar den er størst, fordi han er fraværende. Saa oprigtigt hans Venskab end er, er det os dog ikke nok, fordi dets Nydelse er saa afbrudt, og lader saa mange Mellemrum tomme. Saa mange og saa gode Venner vi end have, finde vi os dog ofte ligesom forladte og venneløse, og see os satte i den Nødvendighed, at være os selv nok i vor Eensomhed. Hvor langt anderledes forholder det sig i

det

det ægteskabelige Liv! Hvor langt ulykkeligere er Ægtefællers Lod!

Ja, meget beholder altid den ægteskabelige Forbindelse forud for den blot venskabelige. Ægtefæller have stedse kun en og samme Interesse; min Vens Interesse derimod er, om ikke ganske modsat min, dog i mange Henseender forskiellig fra den. Saa ømt, saa ædelt, saa uegennyttigt det Venskab end er, han bærer for mig, nøder hans Stilling ham dog mere og mindre til at indskrænke sig til sig selv. Han har dog sin egen Kreds at virke i, sit eget Kald at forestaae, sine egne Anliggender at besørge, sin egen Families Vel at fremme. Derunder kan Venskabet saa let lide. I det mindste maae han dog fradrage mig hver Time, han tilbringer i sin Families Skiød; og næsten synes det, som om han saa meget mindre kan være deeltagende Ven, jo mere han er virksom Embedsmand, kierlig Ægtefælle, øm Fader. I det ægteskabelige Liv derimod gives Intet, som paa mindste Maade kunde fierne den ene fra den anden. Her er kun een Interesse, som besieler begge; et Maal, begge arbeide til; en Punkt, hvortil begges fælles Bestræbelser sigte. Ægteskab er den eneste Stilling i Livet, hvori to Mennesker ganske kunne leve for hinanden, og være hinanden alt, hvad et Menneske nogentid kan være et andet. Med fuld Ret kunne Mand og Hustrue siges kun at udgiøre Eet; de ere skabte den ene for den anden; de ere til den ene for den andens Skyld. I den Enes Fortrin, Hæder, Lykke tager den anden ligesaa fuldkommen Deel, som om disse Fortrin, denne Hæder, denne Lykke vare dens egne.

Og, hvad endnu er det skiønneste ved denne skiønne Forbindelse — dens Varighed begrændser kun Døden. Ømme, elskende Ægtefæller, der i hinandens Omgang finde en Himmel her paa Jorden, kunne, undtagen i enkelte sieldne Stillinger i det borgerlige Liv, fortsat nyde denne Omgang, indtil Døden paa nogen Tid

ophæs

ophæver den. Vor Ven derimod maae forlade os, saa snart Omstændighederne byde det. Lydig mod sin Bestemmelse maae han ile fra vor Barm til fierne Egne, for der uden os at henleve sine Dage. Han er nu for os saa godt som tabt. Intet have vi af ham tilbage uden en veemodblandet Erindring. Hans Venskab lærte vi kun at sætte Priis paa, for des smerteligere at føle dets Savn. Velsignet være Ægtestanden, der ikke veed af anden Skilsmisse end Dødens! der lader Mand og Qvinde som Venner vandre den hele Bane tilsammen Haand i Haand, indtil den ene af dem naaer sit Maal, eller endnu heldigere, de begge paa samme Tid naae det! Velsignet være denne Forening, den skiønneste, den værdigste, der tænkes kan blant Mennesker!

Ædle Brudepar! ikke har jeg hidtil havt den Lykke, at kiende Dem personligen; men paa Grund af den Dannelse og de Aands og Hiertes Fortrin, som jeg sikkert kan forudsætte hos Dem, kan jeg af Hiertet lykønske Dem til Deres Forening. Snart ville De selv giøre den behagelige Erfaring, at et kierligt Ægteskab endnu har meget forud for det oprigtigste Venskab. De komme fra nu af til at staae i et indbyrdes Forhold, som giver dem utallige Leiligheder til at giøre hverandre Livet behageligt. Hvad de begge længe have attraaet, er Dem fra nu af forundt, ganske at kunne leve for hinanden. Den Time, De ofte længselfulde maae have seet imøde, er nu der, da De i Forældres og Venners Paahør offentligen tilstaae Deres indbyrdes Kierlighed, og ved det høitideligste Løvte forbinde Dem til i fælleds Forening at befordre fælleds Lyksalighed. O det Held, som dette Løvtes trolige Opfyldelse vil bringe over Dem! De, velærværdige Hr. Brudgom! ville føle en mærkelig Tilvæxt i Deres Glæder ved at kunne dele dem med en daglig Selskabsveninde. Jo mere De hidtil maae have følt Sandheden af, at det ikke er godt, at Mennesket er ene, desmere ville De nu kunne paaskiønne Deres Lykke, at have fundet en Medhielperinde, som kan

være

være omkring dem. Med fordobblet Lyst og Held ville De arbeide i Deres Kald til Medmenneskers Oplysning og Forædling, fordi De finde Dem gladere og mere tilfreds i Deres huuslige Stilling. Ikke mindre Glæde og Tilfredshed vil blive Dem til Deel, høistærede Jomfrue Brud! naar De stedse sætte Deres sande Hæder og Lykke i at fyldestgiøre en Ægtefælles og Huusmoders vigtige Pligter. De forlade det faderlige og moderlige Hiem, for at binde Deres Kaar til en Mands, der blant alle af Deres Kiøn udvalgde Dem til sin Ledsagerinde giennem Livet. De ville og vide at mage det saa, at han stedse glæder sig ved dette Valg. De ville ved Blidhed og Venlighed forsøde ham hans Dage, ved uforanderlig Ømhed fra Deres Side forsikre Dem hans varige Hengivenhed. O det lykkelige Liv, de begge kunne berede hinanden ved en fornuftig og kierlig Omgang! Lad da end i Deres nye Stilling ogsaa stundom møde Dem Lidelser og Bekymringer, dem ingen Stilling i Livet kan være fritagen for; som Venner ville de stræbe at lette dem for hinanden, og derved blive hinanden saa meget kierere. Ja, det Baand, som i denne Time knyttes mellem Dem, skal Fremtidens Vee og Vel giøre altid fastere og uopløseligere. Med hvert kommende Aar blive de hinanden dyrebarere og uundværligere! og efter en lang Række af Aar mindes de endnu med lige Fryd den Dag, da de først oprettede med hinanden Kierligheds hellige Pagt! Dette, ædle Brudefolk! er ømme Forældres og Paarørendes, dette er samtlige Deres tilstedeværende Venners og mit eget Ønske og Haab.

(Efter Vielsen).

Algode! dit Forsyn lod disse Ægtefolk møde hverandre paa Livets Bane; lad dem stedse vandre den dig til Behag, dem selv til indbyrdes Hielp og Trøst og Glæde! De lovede nu hinanden for dit Aasyn ubrydelig Troeskab, Hengivenhed og Kierlighed, vedvarende Omhu for hinandens sande Vel; o! lad dette Løvte paa Livstid være dem helligt! Lad dem dagligen betænke, at alt Held, al Tilfredshed,

al

af Velsignelse i Egtestanden beroer paa en samvittighedsfuld Iagttagelse af alle dens mange og store Pligter! Lad dem være og altid mere blive hinanden alt, hvad de kunne og bør være hinanden som Egtefæller, som tilkommende Forældre, som Lemmer af det borgerlige Selskab! Lad reen og dydig Kierlighed, der aldrig aftager, altid nøiere forene deres Hierter, lette dem hver Byrde, hielpe dem at overvinde hver Lidelse, forsøde dem hver Glæde, og udbrede Fryd over alle de Dage, du forunder dem at leve med hverandre! Og naar de da saaledes have henlevet deres Tid paa Jorden i et fornøiet og lyksaligt Egteskab, fremmet deres eget og andres sande Vel, og ved en fornuftig og kierlig Omgang bidraget til at forædle hinandens Tænkemaade og Forhold; saa før dem ved din Faderhaand over i en anden Verden, og lad dem der, fuldkomnere og saligere, samles, for aldrig mere at adskilles! Hør, gode Gud! de Onsker, de Bønner, som for dette nye Egtepar opstige til dig fra denne Kreds af omme Forældre og kierlige Sødskende og deeltagende Venner! hør og opfyld dem! Amen!

H. G. Clausen.

B. 1 Mos. 49, 25.

At jeg i Dag skulde nyde den udmærkede Ære, her at staae frem som broderlig Præst, for at fuldbyrde den kirkelige Ceremonie, dyrebare Brudepar! ved Deres indgaaede Egteskab — den fortrinlige Ære, at tale for saa tænkende, saa christeligen tænkende Tilhørere, som Dem, jeg her omgives af — alt dette burde jeg billigen ansee som en stærk Fordring til mig, og alt for stærk maaskee til at kunne fyldestgiøres ved saa ringe Taleevner. Maatte jeg da være saa heldig — — dog jeg vil, uden videre Indgydelses eller Forberedelses Tale, begive mig lige ind i den store Tanke, som vist nok besieler os alle i Dag: Gud — Gud for alt, i og over alt — Guds Fader-For-

syn i alle søde Følelser, saa og i nærværende Ægteforening.

Hvorfra dog alle disse saa ganske mærkværdige Levnets Omstændigheder i din, min elskede Broder! og i din Bruds Slægt, som ogsaa skulde drage nærværende Ægteskab efter sig? o! sandeligen

„Det kommer fra din Faders Gud."

Disse Ord, som læses 1 Mos. B. 49, 25., maae være baade min Text og min korte Tales Indhold.

Ikke vente man her af mig nogen lærdladende Undersøgelse eller Fortolkning over disse Ord — heller ikke er det min Agt, af denne min Text, saa lidet som af nogen anden bibelsk Text, at bevise den gamle Troes Artikel: at alle Ægteskaber, uden Indskrænkning eller egen Medvirkning, skulle stiftes i Himlen — jeg vil kun blot anmærke, at Ordene ere talte af den bedagede og fromme Stammefader Jacob, da han stod ved Enden af sin Bane, og med en prophetisk Aand overskuede sin talrige Børneflokś tilkommende Hændelser. Han tog dem for sig een efter anden — omsider kom Raden til Joseph, den kiereste af dem alle. Faderen forudsaae og forudsagde, hvorledes han skulde vorde „en Hyrde, en Steen i Israel", en Ziir og Støtte for sin Slægt — og nu blev Faderhiertet rørt — og rørt — høitideligen rørt udraaber han: „Det kommer fra din Faders Gud rc." „Naar nu, min „Søn! vil benævnte Stammefader vel omtrent sige — „naar nu dine forudsagte Levnets Omstændigheder indtreffe, da tænk paa din Fader og paa din Faders Gud! „Dyrk ham i Sandhed, og forlad dig paa ham af dit ganske Hierte, saa skulle vist mine Velsignelser komme over „dig; thi fra ham — fra ham allene skal al din Hielp „og al din Velsignelse komme."

Elskeligste Brudepar! og alle mine høistelskelige Medchristne! lader os holde fast ved den fryden de Tanke: at hvad her skeer i Dag, det kommer fra vor og vore Fædres Gud!

Hen-

Hengangne ere forlængst disse vore retfindige Fædre til ham deres Gud, som de saa troligen tiente her i Livet. Om deres saliggiorte Siele maaskee i denne Stund svæve om, og dele Glæder med os — det lade vi uafgiort; men hvi skulle vi ikke forlystes ved Tanken om: at deres Faderdaad og Velsignelses Ønsker endnu komme over os? „Dem, som elske mig, og holde mine Bud, „dem skal det gaae vel og deres Børn efter „dem. — Den Oprigtiges Slægt skal velsig„nes, jeg vil være din Gud, og din Sæds „Gud." O! han, som talede saa, han lever og holder evig sine Ord.

De mange — meer eller mindre mærkværdige — men alle med kiendelig Viisdom og Fadergodhed betegnede Omstændigheder, elskede Brudepar! i Deres Levnets Førelser, hvis Sammenhæng og Hensigt De ikke forudsaae, men som stemmede sammen ogsaa til dette Maal, at De skulde vorde eet Ægtepar — at Deres Hierter skulde sammendrages og forenes i den oprigtigste, den usvigeligste Kierlighed — fra hvem vel dette alt? Fra hvem vel denne Dags Glæder og glade Udsigter? O! vist fra Deres og Deres Fædres Gud. Hvor mange hiertelige Forbønner mene vi ikke, at hiin fromme og for sine 12 Sønners Vel saa omhyggelige Fader har opsendt for dem til sin og deres Gud? Med hvilken ædel Selvfølelse — og Selvtillid — ja ret en hellig Begeistring merke vi ikke, at han har talet de anførte Ord? Vi kunne ikke tvivle derom, naar vi bemerke, at han tillægger disse Ord: „Din Faders Velsignelser har større Kraft, end dine Forfædres Velsignelser." — Hvor ofte, dyrebare Brud! har ikke ogsaa Deres til Herren hiemgangne Fader — denne — i sin Tid een af Landets ærværdigste Guds Mænd og Fædre — hellig være hans Minde, og velsignet for os og vore Efterkommere! hvor ofte har han ikke da, naar han i sine Bønner boiede sig for den Evige, ogsaa indsluttet Dem deri? Og mon ikke hans visse Tillid

 til

til Guds Fader-Forsorg for hans talrige Afkom har qvæget og styrket hans døende Hierte med Forvisningen om, at Herrens Naadelsvter ogsaa skulde opfyldes paa ham og hans Slægt: „at Herren hans Gud vilde være hans Faderløses Fader og hans Enkes Dommer?“ Ganske vist har han lukket sine Øine med Josephs Troe i Hiertet: „See! jeg døer, og Gud skal visselig være med Eder.“

De troer det, elskværdige Søster! thi derfor fattede De Beslutningen — og vi troe det alle med Dem, at hvad her skeer i Dag, skal tiene til Deres og Deres Brudgoms fælles Lyksalighed. Beskedenhed forbyder mig at forklare de Grunde, som forvisse mig om, at Deres Troe og Haab aldrig vil kunne skuffes — og hvad han — den Salige — i Dag vilde have tænkt, det tænke — det sige vi alle: „Det kommer fra din Faders — og med samme glade Forvisning føie vi endnu til: „og fra din fromme Moders Gud.“

Elskværdige Broder! den Gud, der er din Bruds og hendes Faders Gud — han, som er ikke mindre din og min Faders, han er jo ikke de Dødes, men de Levendes Gud. Saa troe vi jo, at disse vore hensovede Fædre leve hos Herren, deres Gud, i et bedre Liv — Hvo veed, om de ikke denne Dag fra hine høie og lyse Fredens Egne tilvinke Eder Glædes Bifald, og vexelviis nedraabe: „Det kommer fra din Faders Gud.“

Lyksalige — ogsaa ved dit fornuftige, Dig hædrende Valg lyksalige Broder! hverken har jeg Spaadoms Gaver eller Ahnelses Aand; men troe det tør jeg med fuldkomneste Vished, at dine Ord skulde vorde opfyldte: „at hun, den Blide, den Dydige, som Du valgte „til dit Livs bedste Deel, hun skal fuldende din Lykke og „forsøde Dig enhver af dine kommende Dage.“ Ja, Broder! det skal — det kan — det vil hun vist — og ligesaa vist, som det er din fulde Agt, at forsøde enhver af hendes Dage. Hendes opklarede Forstand og forædlede Hierte — den sieldne Opdragelse, hun har fra retskafne

Moder

Moder saa meget at takke for — hendes jordiske Faders christelige Forsorg og gudelige Forbønner — og hendes himmelske Faders uforanderlige Trofasthed ere Dig ligesaa mange Forsikringer derfor.

Lyksalige Brudepar! Skiult er det for Eders Øine, hvor mange mørke Dage og Timer der skulde blandes for Eder med de lyse og glade; — men vandrer kun Haand i Haand Eders Bestemmelse i Møde med det gladeste Haab og med den urygge ligste Tillid til Eders og Eders Fædres Gud. — „Det kommer alt fra ham — han skal hielpe Eder — han den Almægtige skal velsigne Eder.“ — Hans guddommelige Almagt, hans faderlige Trofasthed skal aldrig svigte. „Visselig skal Godt og Miskundhed følge Eder alle Eders Dage.“

Herren, Eders Faders Gud, forblive da enhver af Eders Timer — han lindre alle Eders tilkommende Sorger — lette alle Eders Byrder — forædle og forsøde alle Eders Glæder!

Gid I alle Dage maae forlystes ved at kunne tænke: „Det kommer alt fra Dig, vor gode Gud! Du „glemte dog den bedste Deel, og ingenlunde de ringeste „Velsignelser til os.“ Ja han — den Almægtige velsigne Eder stedse med sine bedste Velsignelser — med Himmelens og med Jordens — med Brysters og med Livs Velsignelser! Amen.

16 August 1796.

N. Bl.

i Aarhuus Stift.

C. Philip. 4, 4.

Naar Paulus indskærper sine kiere Philippenser i sit Brevs det fierde Capitels fierde Vers at glæde sig og atter at glæde sig i Herren, saa gav han

dem en Formaning, som fuldkommen stemmer overeens med Christendommens Aand, og som jeg finder saa vigtig, at jeg ønsker, den maatte indprentes mine christelige Tilhørere ved nærværende høitidelige Handling.

Naar vi vil igiennemgaae det menneskelige Liv i dets forskiellige Alder, vil vi finde, at det aabner og udbreder Kilder til mangehaande rene og uskyldige Glæder. I Barndommen er vort Hierte aabent for hver simpel og skyldfrie Fornøielse: vi frydes over enhver nye Leeg, enhver nye Opmuntring til at nyde vort Liv: vor Siel er frie for alle Sorger, fordi vi ikke drømme om, at der gives Sorger. I Ungdommen forhøies vore Glæder, som vor Aand vinder i Styrke og i Kraft, og som vi kunne skiønne og bedømme, hvad vi nyde, og hvordan vi bør nyde det, samt indsee Hensigten, hvortil, og Midlerne, hvorved vi kunne opnaae det Gode og det Ønskelige. Men Barndommens skyldfrie Liv forjages ofte af Ungdommens Sorger, førend denne har naaet den modnere Alders sikkre og stadige Gang. I Manddommen glæde vi os over, at vi nu tydelig spore, hvad der er vort Kald, og hvorfor vi sattes her paa Jorden: nu see vi vor Aand at virke i sin hele Fylde, nu skiønne vi, hvad Kraft vi kunne anvende til at fatte og udføre vore Beslutninger, naar Aand og Hierte ere i en yndig og nøie Forening. Ja i selve Alderdommen kunde vi dog glæde os, ikke over at nyde, men over at have nydt, og at kunne fornye Mindet af de svundne Glæder, hvis Billeder maae svæve for vor Siel i dunkle Skygger.

Men hvem skylde vi disse Glæder? Tildeels os selv, naar vi søge at beholde en sund Siel i et sundt Legeme, og derved betrygge os den Aands Munterhed og Fyrighed, der udsoner os med al Jordens Møie; men meere vore Medmennesker og vor himmelske Fader. Vore Forældre, Venner og Frender have jo naturligviis havt megen Deel i de Glæder, vi nøde i vor Barndom: de vaagede over os, at vi ikke skulde snuble

deres

deres Øie fulgte os, naar vi stode Fare for af Uforsigtighed og Forvovenhed at giøre Skridt, der kunde have skadet os. De vaagede over os i vor Ungdom; de styrede og ledede vore Daarskaber, de veiledede os med deres modnere Forstand og større Overlæg; de viiste sig som sande ærlige Venner mod os i vort Livs indviklede Tilfælder, og gave os saadanne Raad, at vi evig maae signe den Held og Velsignelse, de udbredede over vort Liv, da vi adløde dem: — ja ofte i vor Manddom stode disse fødte Venner os bi og hialp os at gaae frem ad vor Livs Vei med sikkre og stadige Skridt; de styrede vore Handlinger og gave dem en fast og urokkelig Gang, samt giorde os skikkede til at opnaae megen timelig Velsignelse, vi ellers ikke havde opnaaet — Ja selve den udlevede Olding finder ædle Siele, der med huld og aaben Beredvillighed styrke ham i at vandre frem ad sit Livs de dalende Veie, og ved uskyldige Anledninger kalde tilbage i hans Siel Erindringen af de Dage, der ere hensvundne i Tidens Strøm.

Dog, vor himmelske Fader er det bedste af alle de Midler, som styre vor Skiebne: han er det, der opvækker i vore Medmenneskers Siele den ædle og blide Beredvillighed, der forsøder al Livets Kummer og letter alle dets Byrder: han er det, som plantede i vore Fædres og Mødres Siele den ømme Naturens Drivt, hvorved deres Hierter saa villigen slaae for de Skabninger, som ved dem bleve til: han er det, som signer vore Venners Bestræbelser for os i den saa ofte indviklede Ungdom, som hielper os, staaer os bi, og signer vor egen Møie og kroner vor egen vel anvendte Flid — ja han er det, som signer vor Manddoms Iid, som lønner den med utolkelig Velsignelse, og giver Lykke og Held til vore redelige Bestræbelser, naar vi vandre frem ad de Veie, Gud vilde, vi skulde betræde — ja Tanken paa ham og hans uendelige Godhed er det, som opliver den sidste Rest af Alderdommens Fyrighed og fornyer dens Tillid og Haab i den kommende Tid, samt opvækker ædle Siele til at skienke den graahærdede Olding Bistand og

hielpsom Understøttelse, naar hans Øie dunkles og hans Fod vakler. Ja Gud er det, vi alle skylde inderlig Taknemmelighed for hver Glæde, han bereder, og hver Velsignelse, han tildeler sine Skabninger.

Mine Tilhørere! maaskee har jeg seet Brud og Brudgom før; men om jeg end havde seet Eder ikke een, men flere Gange, vilde jeg dog ikke kunne uddrage en særegen Anvendelse af de foregaaende Betragtninger, fordi jeg ikke tilfulde kiendte, hvordan Eders Forbindelse stiftedes og var vedligeholdt til nærværende Øieblik. Men det muntre og aabne Aasyn hos Eder begge, den Siels Tilfredshed, der fremlyser af Eders Øie, skal veilede mig i at fremsætte mine Tanker i Anledning af den Glæde, hvortil jeg især har søgt at opmuntre Eder.

„Vi have — saa tænke I maaskee — i Sinde i Dag „at knytte høitidelig en Pagt, som vore Hierter længe ha„ve knyttet. O! det første Indtryk, som tildrog sig vor „giensidige Opmærksomhed ved vore Sammenkomster eller „hvor det ellers var, o! dette Indtryk er jo gaaet over „i dunkle Følelser, fra Følelser til Hiertets varme Ønsker. „Velan! lad vor Forbindelse kun fuldbyrdes; thi vi have „erfaret tilfulde, at der hersker Eenhed i vore Siele og „Fredsommelighed i vore Gemytter: i kierlig Samfund „vil vi nyde det Gode, som Guds runde og milde Haand „tildeler os: i trofast og nøie Forening vil vi bære Livets „Byrder og hielpe hinanden i at dele dets Sorger: Tarvelighed og Nøisomhed skal krydre vore Maaltider: og „vi haabe med fuldeste Tryghed af Guds Godhed, at han „vil vise Miskundhed og Forbarmelse mod os, som han viser den mod hver levende Skabning, naar vi i det Forhold, vi fra nu af skulde staae til hinanden, med forenede Kræfter arbeide paa vor fælles Forbedring og ved ærlig Daad fremme vor timelige Lykke."

O! gid disse Eders Ønsker maae opfyldes! o gid I, naar I have levet sammen i Snese Aar, maae kunne sige med Taknemmelighed til Gud: „Mange Dage have vi nu

levet

„levet med hinanden: deelt Glæder og Sorger, som det „er uadskilleligt for Mennesker som os, og for et Opholds„sted som vores Jord. Ja stundom vare vel enkelte Øie„blikke tunge og bittre, men Byrden lettedes, som vi „begge deeltoge i at bære den, og Noden svandt, som vi „begge med trofast Sindelag søgte at afvende eller for„mindske den; men med lige Oprigtighed bør vi tilstaae, „at vi i vort svundne Liv erfarede mange Prøver paa Mi„skundhed fra det Høie; vi bleve jo ofte hiulpne i vor „Nød, naar vi mindst havde Grund til at vente det, og „desuden, hvor mange Ting gik ikke lykkeligt for os? „Bleve ikke vor Mark, vor Ager og Eng aarlig velsignede „med Jordens Afgrøde? Bleve ikke mange af vore Forsøg „rigelig belønnede? Og have vi ikke kiendelig erfaret, at „vor Tilstand er forbedret og vor Velstand forøget. O „Gud! naar vi tænke tilbage paa vor første Begyndelse „og paa vor Kamp med de Hindringer, som mødte, og de „Vanskeligheder, som standsede os i at at gaae fremad, „og vi nu vende Øiet til vor nærværende Forfatning, o! „da finde vi Aarsag til at erkiende med rørte Hierter, at „du har været god mod os. O! naar vi see hen til de „Smaa, som vandre ved vor Side, da opvækkes levende „det Ønske, at kunne henvende deres Siele til dig, og op„løfte deres Tanker til ham, der vil os alle saa vel. O! „vi glædes ved at kunne indprente dem den Sandhed, at „Gud evig holder sin Haand over dem, som holde sig til „ham, da vi saa rigelig i vort eget Liv have erfaret vel„signede Frugter af denne vor faste Overbeviisning. O „Gud! vi signe for dit Aasyn den Pagt, vi stiftede, og „vi prise evindelig din Godhed imod os.“

O! give det Gud, at disse Bønner og Ønsker maatte opfyldes, da vil Eders Ægteskab vorde lykkeligt. Guds Fred vil boe i Eders Barm og leire sig trindt omkring Eder!

Oktober 1798. A. P. Meden,

residerende Capellan i Tikiøb og Anneper.

D. Rom. 12, 8.

Naar Paulus formaner sine Romere i sit Brevs det tolvte Capitels ottende Vers: at have Fred med alle Mennesker, saavidt det stod til dem, saa gav han dem en Formaning, hvoraf vi gienkiende det ædle Sindelag, som Christendommen søger at indprente alle dens Tilhængere, og hvis Udøvelse vilde giøre vort Liv i høieste Grad lyksaligt.

Udgrunde vi Aarsagerne til de Lidelser og den Modgang, som møder Menneskene, vil vi finde, at de maae udledes enten fra Tingene uden for os, eller fra vore Medmennesker, eller fra os selv.

Den første Kilde kan vi ikke fuldkomment opdage; Tingene og Omstændighederne i Livet ere saa indflettede i hinanden, at vi ofte ikke kan opløse dem: de tilføie os undertiden Stød, som menneskelig Forstand ikke kunde forudsee, eller menneskelig Klogskab afværge. Vi blive stundom Offere for Omstændighedernes Vælde, der ydmyger, kuer og undertrykker os: vi erfare Virkningerne, uden at kunne skielne, hvo den Haand er, der skabte Aarsagen. Men, i Stedet for at overlade os til Tungsind og nedbøiende Kummer ved disse Erfaringer og de Betragtninger, som de fremkalde, trøste vi os ved Jesu Christi herlige Forjettelser om Guds blide Forsyn, hvis Øie skuer, hvor vi ikke kan skue, og hvis Aand beregner Følger, hvor vi ikke kan giette deres Begyndelse. Ja, som gode Christne bygge vi paa dette Haab, og vide altsaa med fuldeste Tillid, at alt, hvad som møder os, fremmer vor sande Lyksalighed, naar vi tilbørligen søge at anvende Hensigterne, i hvilke dette eller hiint møder os, til vor sande Forbedring. Og desuden, vilde vi med Upartiskhed agte paa Gangen i vor Skiebne, paa dens gradevise Forandring eller pludselige Omvæltning, vilde vi ofte finde, at vore Klager over vort store Uheld stundom vare overdrevne, at de ikke altid havde deres Grund i hvad som mødte os, men vare

laante

laante af vore Følelser og Forestillinger og den særegne Maade, hvorpaa vi bedømme og vurdere Tingene og deres Indflydelse paa os; thi vor Erfarenhed maae ofte sande, at vore Glæder og vore Sorger udrinde fra os selv.

Men om end vore Klager vare i høieste Grad billige og retfærdige, saa erfarede vi dog, at vor Aand dannedes og vort Hierte forbedredes, som den aldrig var blevet, naar ikke Lidelser havde luttret og modnet os for Dyder, hvis Frugter vi nu signe. Værer da rolige, kiere Christne! for den kommende Tid, forlader Eder paa Gud i Himlene, om uventede Lidelser skulde nedbøie og knuse Eders Tilfredshed: de vil sikkert bidrage til Eders sande Vel, naar I med Taalmod søge at forsone Eder med den Modgang, som møder Eder, og naar I ikke vil skue det Ubehagelige fra mørkeste og dunkleste Side, ja de vil udbrede en Tænkemaade i Eders Siel, som Tid og Evighed vil krone og belønne.

Men udgrunde vi den anden Aarsag til de Lidelser, som møde os, efter den Anledning, vor Text dertil giver, da vil vi vist nok finde, at vore Medmennesker ofte berede os mange Gienvordigheder og tilføie os mange ubehagelige Fornemmelser: men lad os udlede det allerførste Udspring, mon vi da ikke selv gave den første Anledning til hvad som mødte os fra denne Side? Mon vi ikke selv havde fremvirket den Misnøie og den Fortrydelse, hvis Virkninger vi nu spore, og hvorover vi nu harmes? Mon vi stedse vare kierlige i vor Adfærd, skaansselfulde i vore Domme, sagtmodige i vore Ønsker? Mon vi stedse betænkte, at vore Brødre ere Mennesker som vi, der kan feile, kan dømme mindre rigtigt, kan handle mindre varsomt, mindre overlagt, end de skulde og burde? Mon vi tilbørligen overveiede det menneskelige Livs mangehaande Stillinger og dets indviklede Forbindelser, og mon vi agtede paa, hvorlunde Mennesket ofte ledes til at handle i et Øieblik saa, som han ønskede i et andet ikke at have handlet? Mon vi agtede paa alt dette? Nei! vi

føle

føle desværre, at i det vi harmes over de Lidelser, som vore Medmennesker tilføiede os, glemme vi at søge Aarsagen der, hvor den sikkert vilde findes: vi burde snarere harmes over os selv, der skabte den første Aarsag til de Ulykker, over hvis Virkninger vi sukke. Paulus giver os derfor en herlig Sentenz: at vi bør have Fred med alle Mennesker, saa vidt det staaer til os.

Men — saa vidt det staaer til os — tilføier Paulus; thi som Christendommen ikke kan fordre, hvad vi ikke kan udøve, saa forfølges vi ofte uskyldig af vore Medmennesker, uden at have givet Anledning til den Forbittrelse, vi erfare. Vore bedste, vore redeligste Hensigter kunde stundom miskiendes og fremsættes i Farver, der formørke vort Hierte. — Vore uskyldigste Handlinger fortolkes ofte, som de udøvedes af mørkeste og uædleste Bevæggrunde; men ogsaa her kunde vi bidrage uendelig til at forstyrre den Avind og forjage den Forbittrelse, der forgifter vore Dage. Vi kunde i det mindste ved vor egen Vandel meer og meer overbevise Verden om, hvorsunde vore Hensigter ikke vare uredelige, om vi end maae indrømme, at Midlerne, vi valgte, ikke stedse vare de viiseste — vi kunde blive ved at vandre frem paa den ærlige og jevne Vei, vi engang foresatte os at følge, uden at rokkes i vor Vandring eller forstyrres i vore Skridt; men vi ville tillige agte paa hver grundet Indvending, vi hørte, og laane vort Øre til enhver Anmærkning, vi fandt rigtig, for at lade dem være virksomme paa vore vordende Handlinger og følgende Skridt: vi ville søge at formilde vore Fiender, istedet for at haane dem, at drage dem til os, istedet for at fierne dem fra os, saa vi aldrig samledes. Handler du saaledes, o Menneske! veiledet af Christendommens blide Aand, da tør du sikkert haabe, at det Mørke, som Avind udbreder og Misgunst forstærrer, vil Tid efter Tid forsvinde og vige for Sandhedens og Lysets klare Dag: du tør vente, og vente med fuldeste Vished, at dine Hensigters Reenhed meer og meer vil erkiendes:

du vil see opfyldt, hvad din Siel saa længselfuld forventer, at selve Avind maae erkiende dig at være den, du er: ja du vil til din Siels Glæde erfare, at dine Uvenner formindske deres Harme, som de see, at dit Hierte er aabent for Velvillie og Ømhed, og at din Vandel bebuder, at du inderligt ønsker at komme dem nærmere og nærmere.

O Menneske! lad da aldrig dine Fienders Yttringer om dig være dig ligegyldige: du anvende dem i dit Liv, som du finder dem at være mere eller mindre grundede, mere eller mindre rigtige: du søge ingenlunde at haane din Fiende og derved at oplue hans Harme imod dig; Nei! du formilde ham, saa vidt du kan, du blødgiøre hans steenhaarde Hierte, saafremt det er dig muligt: du rydde i det mindste fra din Side alt, hvad som affondrer Eders Gemytter; og vel dig, gode Christen! du vil see Avind at flygte for dit blide Aasyn: du vil see Fiendskab at forandre sit Sindelag, at beundre din Vandel, at glemme sin Harme, kiønne det Overilede i sine Domme, og lade dig vederfares Ret. Hvilken Glæde for dig, naar du faaer bragt det dertil, naar du ved dine Bestræbelser kan fremkalde Fredsommelighed der, hvor Avind og Tvedragt herskede i skumle Skygger!

Det fredsommelige Menneske søger da stedse at bevare Fred og Enighed med sine Medmennesker: han søger at undgaae enhver Anledning, der maatte forvandle denne hans Lykke til det Modsatte: han veed af det daglige Livs Erfaring, hvor mange Ulykker Kiv og Uenighed udbrede over Menneskene: han veed, hvorlunde de ømmeste Rettigheder krænkes ved Tvedragt og harmes ved Uenighed: han tænker derfor: „Jeg lever paa en Jord, der kan aabne for mig Kilder til de saligste Fornemmelser og Udsigt til „de lykkeligste Dage, naar jeg lærer at agte paa det udvortes „og indvortes Gode, min Skaber lod udvælde til mig: jeg „seer hans milde Haand at udbrede sine bedste Velsignelser, „for at glæde mit Øie og fryde min Aand, og ved Velgierninger at henvende mit Hierte til ham: men jeg lever ikke

„ene

„ene paa Kloden: jeg lever i Samfund med Skabninger, „der have samme Udspring, samme Rettigheder, de sam„me Pligter og samme Bestemmelse som jeg, og som jeg øn„sker, at de nogenlunde skulde rette sig efter mig og føie „mine billige og lovlige Ønsker, saa ønsker jeg inderlig at „lempe og føie mig efter dem. Som jeg nødig vilde for„nærmes, saa skal jeg ei heller fornærme dem. O! vel „mig, at jeg har fattet denne Overbeviisning: der har „været Dage i mit, som i flere Menneskers Liv, da jeg „vaklede imellem denne Overbeviisning og de Handlin„ger, den skulde yttret: o! min sidste Tanke paa Jorden „— saa tænker og yttrer den Fredsommelige — skal „være helliget den første af alle Fædre; men den næst sidste „skal udbryde i Lov og Priis for alt det Gode, Jorden „skienkede mig, da jeg begyndte at øve mig i disse salige „Dyder og at befæste mig i dette christelige Sindelag."

Mine Tilhørere! gid disse Betragtninger maatte være Eder dybt indprentede: de kunde vorde Eder nyttige i den Forbindelse, I fra nu af indgaae. O! søge I at tilstoppe de Kilder hos Eders Medmennesker, og især hos Eder selv, hvorfra Uenighed udbreder sig blant Menneskene, da vil Eders Lidelser formindskes og Eders Liv vorde lykkeligt. I vil erfare, hvor saligt det er, naar Fred er udbredt trindt omkring Eder: I vil da desto mere opmuntres til at arbeide paa Eders Siels Eenhed og den Tænkemaade, som samme nødvendig medfører.

Mit sidste Ønske er dette: Gud være være med Eder! hans Øie ledsage Eder, hans Viisdom styre for Eder, hans Fred følge Eder her og hisset!

November 1798. N. P. Meden.

---

3. Liigtaler.

A. Over et ungt Menneskes Endeligt.

(Den, som meddeler dette Udkast, føler ikke selv Styrke nok til, paa en fyldestgiørende Maade at udvikle de Betragtninger, Emnet giver Anledning til; maatte en Tænker og fordomsfrie Religions Mand ville udføre, hvad her staaer tilbage, skulde det glæde ham at have leveret dette Fragment.)

Hvor velgiørende er ikke den Guds viise Huusholdning med Menneskene, at han har skiult Fremtiden og dens Skiebner for dem med et uigiennemtrængeligt Mørke. Anede vi blot, hvad Uheld der forestod os, hvor bekymrede og nedslagne maatte vi ikke da slæbe os frem giennem Livet og Tiden! Men nu, da vi ikke kan skue bag Skiebnernes Forhæng, tage vi Dagen, som den kom, nyde det Nærværende, og vel forsigtigen frygte, men ogsaa haabe i det Tilkommende. Ingen har især større Aarsag til at velsigne denne Guds Godhed, end de, der, saa at sige, ere udkaarede til tunge Lidelser, under hvis Vægt de vil nedbøies, segne og undergaae. — Arme Dødelige! hvad blev der af din end uforstyrrede Barndoms Fryd og din Ungdoms sorgløse Alder, om du blot havde Vink om det, der skulde møde Dig længere hen paa Livets Bane? Men takket være han, som skiulte Fremtiden for Dig!

I en stille og sorgfrie Ungdom tilbragte F—h sine første Aar; i en Alder af sytten Aar besad han endnu Barnets hele Uskyldighed og Fromhed; hans Temperament var roligt, hans Hierte ædelt; han havde ingen levende Indbildningskraft, vel et noget langsomt, men sundt Fattebegreb. Til hans Moders, en gammel sygelig Enkes og hans Søsters Selskab indskrænkede sig hans hele Omgang; her meddeeltes han de første Underviisninger, og hvad der var endnu vigtigere, vantes til Udøvelsen af

sønlige

sønlige og Menneskekierligheds Pligter, Taalmodighed, Overbærenhed, Hielpsomhed og Medlidenhed — hvor godt, at det barnlige Hierte tidlig indvies til disse ædleste Følelser, ved selv at tage Deel i Lidelser, Modgange og tranga Kaar! — Hans allerførste Udvandring i den store Verden gik ikke længere end til en Skrive- og Regneskole i Nærheden af hans Moders Bolig, og den næst derpaa følgende til den latinske Skole i samme Bye. I ommeldte Alder af sytten Aar havde han der endnu ikke bragt det vidt, thi først fire Aar derefter forlod han den. Her begyndte vort Bekiendtskab, det nøieste, som nogensinde stiftes; hans mandlige Vært og Udseende, hans stadige Adfærd, og mere end dette, hans faste Karakter og Grundighed i Kundskaber beholdte altid hos mig Agtelse for ham, og uagtet vi i meget, især paa den Tid, formedelst Ulighed i Alder og Tilbøieligheder, kunne være forskiellige, elskede vi dog hinanden oprigtig.

Af det lidet, som lader sig sige om Mennesket i Barndommens og den tidligere Ungdoms Aar, vil dog Menneskekienderen kunne giøre Jagttagelser og Slutninger. Angaaende F—h, da var han et Mønster paa Sædelighed; hertil bidrog vel ikke lidet hans lykkelige Temperament, som saa billig adlød de bedste Grundsætninger og ei ved heftige Lidenskaber lagde Hindring for deres Udøvelse; og saa formedelst hans snevre Omgangs Kreds og Mangel paa Adspredelser bevaredes han fra de Vildelser, Ungdommen ofte indvikles i. Han var stedse den Alvorlige, skiønt aldrig tungsindig, meget mere endog munter iblant et Par Fortrolige; neppe havde han Passion for nogen Ting, undtagen Studeringer, hvilke han dyrkede med inderlig Lyst og utrættet Flittighed. Vant til smaa Kaar var han i høieste Grad nøisom og maadelig. En Yngling med disse naturlige og erhvervede Fuldkommenheder, et ædelt og ufordærvet Hierte, et roligt, det i Sandhed lykkelige, Temperament, gode Indsigter, Lyst og Siele-Evner til at forøge dem, hvo vilde ikke spaae ham en hæderlig og lykke-

lykkelig Manddom? — Men ak! at den haabefulde Plante ofte knækkes i dens bedste Væxt.

F—h vandrede til Universitetet, upaatvivlelig med saa bestemt en Karakteer og saa gode Grundsætninger, som noget ungt Menneske kan eie, og næsten torde man sige, betrygget for at henfalde til nogen Last eller Udsvævelse, for hvilket han havde den inderligste Afskye. Ogsaa strax ved sin Ankomst til Kiøbenhavn antog han sin vante, den ham saa kiere Maade at leve paa; den meste Tid opofrede han til Studeringer; man kan ikke sige, at han nægtede sig adspredende Fornøielser, thi han fandt aldrig nogen Smag i dem, og tog derfore ikke Deel i dem; nu og da en kort Spadseretuur og hiemme hans Violin vare hans eneste Forfriskningsmidler, og to à tre fortrolige Venner, til hvilke hans hele Omgang strakte sig, og som han yderst sparsomt besøgte, vare de eneste, i hvis Selskab han glædede sig. I et saadant Museerne, stille Glæder og en uforstyrret Tilfredshed helliget Asyl levede den gode Yngling isoleret, fiern fra Livets støiende Tummel; og hans Lod var indtil da den misundelsesværdige; han havde allerede fra to Examina bragt Hæder med sig, tilvundet sig sine Læreres Yndest og Medstuderendes Agtelse; allerede havde han med usvækket Lyst og Flittighed giort heldig Fremgang i Kundskaber til den tredie, da — sørgelige Tanke! — alle hine Udsigter svandt, og den gode Yngling hentæredes af nagende Kummer og haarde Lidelser.

Det hører egentlig til min Hensigt, med disse Linier at tale om denne sidste, sørgelige Deel af min Vens Liv. — Jeg besøgte ham og fandt ham syg; fordobblede mine Besøg og fandt ham stedse slettere; han havde ingen Læge og vilde ingen antage; altid var han yderst sørgmodig, i Udladelser bitter og fortrædelig; dette forklarede jeg som en Utaalmodighed, der ofte findes hos dem, som aldrig have været syge, hvilket var Tilfældet med ham; men jeg kunde dog ikke rime denne hele Grad af Utilfredshed med hans fromme og blide Karakter. Undertiden yttrede han endog en

Art af Fortvivlelse, som forfærdede mig. Saavel hans Helbreds som Sinds Tilstand forværredes daglig, og forekom mig omsider endog skrækkelig; jeg kunde ikke længere udholde at være et saa uvirksomt Vidne til hans beklagelige Forfatning, angreb ham derfore engang med Venskabs hele Varme, og besværgede ham dog at søge Raad og Hielp. Efter en kort Taushed, hvori jeg kiendelig sporede det heftigste Sindsoprør, udvældede en Strøm af Taarer af hans Øine. „Disse Taarer,„ sagde han, ere de første, „jeg Forhærdede i syv Uger har fældet; maaskee Gud nu „vil, at jeg skal aabenbare dig alt; men Nei! Nei! jeg „kan ikke" — — og nu forekom han mig som forvildet. Sandelig! jeg var her i en tung Stilling; selv et ungt Menneske, uden Erfaring, uden Menneskekundskab, befandt jeg mig ene hos en elsket Ven, hvis Forfatning var skrækkelig, og som blev mig det dobbelt, da Grunden til den var mig nu gysende hemmelighedsfuld. Jeg stræbde at fatte mig det bedste, jeg kunde, og da han syntes noget mere rolig, fordobblede jeg mine ømmeste Overtalelser til ham, og nu tilstod han da — Læser! fæld ikke her den haarde Dom; vogt dig for at kaste Stenen! — et eneste Feiltrin, hans allerførste maaskee, af hvad Navn nævnes kan, som havde berøvet ham Helbred, Agtelse for sig selv, Sindsroe, Tillid til Gud, Religion, Alt, og nedstyrtet ham i denne fortvivlede Tilstand.

For den barske Zenoit er her ingen Apologie muelig, eller maaskee overflødig. Men du, dine Medmenneskers ømme Ven og milde Dommer! dit Hierte kan nære Skaansel og Medlidenhed mod de Beklagelsesværdige, som faldt da, naar den tryllende Fristelse sneeg sig ind i den Ukyndiges lønlige Vraae, opglødede Ungdommens Varme og fyldede Vellystbægeret med dets Gift i den Ulykkeliges af Blodets Ild brændende Barm. Disse Scener i Livet maales ikke. — Medlidende Brøder! lader os trække Forhænget ned over dem!

Efter

Efter hiin Tilstaaelse var F—h atter igien i en kienbelig Vildelse; Øine og Ansigtstræk forraadede den; hans Læber skialvede, og i korte og heftige Aandedræt udstødte han Fortvivlelses skrækkelige Udtrykke. Da han var bleven roligere, bragte jeg det endelig efter mange Overtalelser saa vidt hos ham, at jeg maatte bringe en Læge, og da jeg troede at kunne forlade ham, gik jeg bort. Men nu følede jeg mig først selv, hvor omspændt jeg var af Bekymringer og Deeltagelse over hans ynkværdige Tilstand. Jeg skulde opsøge en Læge, og jeg kiendte ingen; lykkeligviis erindrede jeg mig en, som een af mine Bekiendtere havde rost som en indsigtsfuld og retskaffen Mand; til ham henvendte jeg mig; vi fulgtes ad til F—h og fandt ham næsten ganske ude fra sig selv; Lægen undersøgte hans Sygdoms Tilstand, og da han havde anordnet noget og formanet hans Opvarter til Paapassenhed, bad han mig følge sig. Paa mine ængstelige Spørgsmaale tilstod nu Lægen mig reent ud, at hans Tilstand var høist farlig og maaskee ei meretil at hielpe; det eneste, som kunde bevirkes, var nogen Lindring ved Brugen af kostbare Midler, god Pleie og en nøiagtig Diæt; vilde hans Sinds Heftighed sætte sig, kunde han maaskee, ved en langvarig og vanskelig Kuur, paa en Slags Maade komme sig, men til alt dette var der ingen Muelighed paa det Sted, han nu befandt sig; Lægen bad mig derfor sørge for, at han kunde komme paa et Hospital. Het forøgedes baade min Bekymring og min Forlegenhed; det eneste Hospital, som antager Syge af det Slags, brændemærker deres Rygte, som have lagt der, og dette tunge Spørgsmaal: hvorledes skal han reddes? vidste jeg ikke med min ængstelige Grublen at opløse. Raadvild søgte jeg min Tilflugt til vores fælleds private Præceptor, Professor —. Skal jeg troe det, at visse Menneskers Hierte kan antage, saa at sige, en ufølsom haard Skorpe, som det ikke er muligt at trænge igiennem med de meest bevægelige Forestillinger af Medmenneskers Elendighed? Hos

denne Professor gik det mig saaledes, at jeg bitterlig fortrød, jeg havde henvendt mig til ham, og jeg forlod ham ligesaa bekymret og ligesaa langt fra at vide noget Redningsmiddel for min ulykkelige Ven, som tilforn.

Ganske nedslagen og bedrøvet gik jeg nu hiem, overlod mig til de mørkeste Forestillinger og allehaande Opfindelser, hvorledes jeg skulde gribe Sagen an, da man meldte mig, at et Bud havde forskiellige Gange været og spurgt efter mig; jeg kunde ikke tvivle om, at det jo maatte være fra F—h og ilede derhen. Her ventede mig nu den sidste og sørgeligste Scene. Han havde siden min sidste Nærværelse været i et bestandigt Raserie; dette havde paa den voldsomste Maade bragt hans Blod i Giæring, ført hiin brændende Givt omkring i alle hans Aarer, og foraarsagede ham de ulideligste Smerter; endnu hertil maatte den skrækkelige Qval, hvorunder hans Siel leed, i Forening med hine Legemets Lidelser bidrage til at fortne hans Opløsnings Øieblik. Men, hvad der hører tunge Pinslers Slag til at knuse det unge levende Hierte! Jeg var med Gysen og Bedrøvelse Vidne til denne Ynglings sidste Lidelser; hvad ikke disse giorde et bedrøvende Indtryk, saa maatte endnu dette sørgeligen forfærde mig, at han midt i sine Lidelser udstødte Fortvivlelsens skrækkeligste Udtrykke. Endelig forbarmede Døden sig over ham og endte hans Qval her — —

Her; — ja! men end hisset? — Dette vigtige Spørgsmaal maae upaatvivlelig lede til Betragtninger. Den fordomsfrie Tænker, som med philosophisk Skarpsindighed, ædle Følelser og sunde Religionsbegreber vilde anstille disse, han var vist nok den, hvis Stemme man burde høre. Det er her at giøre om Resultatet af disse Grandskninger: hvor langt strække sig Følgerne af en Handling? Kan en eneste, den sidste Handlings Følge forandre, ophæve, bestemme alle foregaaende Handlinger og deres Følger? Saa skal da et flere Aars dydigt og retskaffen ført Liv intet Værd have paa hiin Side Graven, ei

heller

heller kunne giøre sig Haab om Belønning hisset, fordi det, mod Enden af dets Dage her paa Jorden, besmittedes af et dybt Feiltrin, begangen i Lidenskabernes Overraskelse? Skal der ingen Naade eller Barmhiertighed være for den Ulykkelige, som faldt for Fristelsernes Magt, og havde ei selv Styrke nok til at reise sig, øinede ingen virksom Redder og Hielper, førend da han allerede redningsløs var fortabt for det Nærværende, et Rov for Piner og Fortvivlelse? — — Ja! skal jeg da, henfarne Ven! skiælve for din Skiebne hisset, eller med beroeligende Tillid til den gode og forbarmende Guddom overlade mig til mit Hiertes Følelser der, hvor min Fornufts Gisninger kun svagt veilede mig? — Du feilede, og du leed; maaskee dine haarde Lidelser her bidroge til at udsone din Brøde? — Dine sidste skrækkomme Udtrykke forraadte Mistillid til Guds Godhed; men var dette dit Hiertes Følelse, du, som med Inderlighed elskede og tilbad det bedste Væsen? Det kunde ikke være andet end Udbrud af Sinds og Sielekræfters Forstyrrelse, forvoldet af Piner. — Dine Gierninger følge dig; ei blot hiint ulykkelige Feiltrin, men hele dit fromme Livs stille Daad; din hulde Opfyldelse af Sønnens, Broderligheds og Venskabs Pligter; din Flid og Stræben at forædles ved Kundskaber; din Nøisomhed og Afhold; — haabefulde Tanke! — dette alt følger dig for hans Trone, som dømmer Hierter.

E. Hv.

X. Over et Barn, tre Fierdingaar gammelt.

Alting i Naturen er Omskiftelse og Forandring underkastet. Liv og Død regiere vexelviis: den ene er Aarsag til den anden og Virkning af den anden. Naar Døden har endt sit Regimente, see vi, at Liv igien betegner dens sørgmodige Spor, vi see Livelighed at udbredes og Velsignelse at

fremspire, hvor fordum Døden herskede og Skygger svævede: og naar Livet standser i sine velgiørende Virkninger, gaaer det over til den Død, som paa nye lutter Skabningen for et tilkommende varigere Liv.

M. T.! Naturen, som i dette Øieblik saa venligen smiler ad os, og saa herligen fortolker Skaberens grundløse Godhed, mister om en føie Tid sin hele Ynde; thi det Liv og den Munterhed, som nu viser sig i Straaet, og bebudes af ethvert levende Kryb, skal snart forvandles til den Død, som forkyndes ved hele Naturens Taushed; Jordens yndige Farve, der nu minder hvert følende Væsen om dens fornyede Skikkelse, skal snart ombyttes med det mørke Udseende, der forkynder denne Naturens Omvexling.

Mennesket selv er et Beviis for denne Sandhed; thi ogsaa han maae efter alle Skiebnens mukige Forandringer og gradeviise Fremskridt ad sit Livs Vei fra Moders Skiød til Gravens Ly tilsidst adlyde denne Skabningens almindelige Lov; ja som Stormvinde ofte forjage Solens den blideste Varme, og udrive Planter af Jordens Skiød, hvis frodige Vext glædede vort Øie og lovede Velsignelse for den kommende Tid: saaledes ødelægge ofte Dødens Stormvinde saadanne Planter i Verdens store Hauge, som dens fornuftige Beboere ønskede at trives og modnes til Jordens Velsignelse og til Fryd for vordende Slægter. Stoel derfor ikke, o Menneske! paa dit Livs Varighed: det kunde maaskee snart afbrydes, og dets skiønneste Middags-Glands forvandles til Gravens det dunkleste Mørke: viid, at Døden, som allevegne sniger sig omkring, skal maaskee snart opsøge og indlemme dig blant sine Offere, om det end syntes for menneskeligt Øie, at dit Liv blot havde naaet de første Grader af Modenhed.

Dog! hvi behøver jeg saa langt borte at hente Beviiser, for at gotgiøre Naturens vexelviise og stundom pludselige Overgang fra Liv til Død; thi den Grav, ved hvilken vi her staae, taler jo tydeligen denne Sandhed, og

stiller

stiller levende frem for vort Øie, hvad vi længe kiendte og længe vidste.

Neppe var dit Liv begyndt at udvikles, forend Døden standsede dets hele Virksomhed, lig en Blomst, som lover os snarligen at udfoldes for vort længselfulde Øie, men pludselig fortæres af Solens brændende Hede; dit Liv var ikke bestemt for et Opholdssted som vores Jord: det skulde modnes i andre Himmelegne under Guds blide og velgiørende Forsorg; der vil du opnaae, hvad her blev dig nægtet, en ublandet Siels Reenhed og en fuldkommen Lyksalighed.

Værer da ikke forsagte eller modløse, du Fader og du Moder! da I maae see denne Eders spæde Yndling, som I ønskede og haabede skulle have ledsaget Eder ad Livets de dalende Veie, i dets Sted at antvordes til Naturens tause Giemme: men dens Aand er ikke død: den lever i Guds Samfund: den styres ved hans kierlige Varetægt og ledes ved hans faderlige Omhu saaledes, at det vorder den muligt at skue hisset i klareste Lys, hvad vi herneden maae nøies med at skimte i et dunkelt Mørke; ja dens Aand lever, og vil evindelig gaae frem i Sandhed og Dyd.

O! vel os, M. T.! at Jesu Religion udbreder denne Fred i vor Siel, naar vi see dem at henfegne ved vor Side, vi ønskede maatte have vandret med os vort hele Liv igiennem: ja vel os, at vi have faaet Midler i Hænde til at forjage den Misnøie, som Død og Undergang saa ofte efterlade i vor Siel, da det er os givet at see hen til Guds herlige Forjættelser, der forvisse os, at ogsaa vor Død skal luttre os for et Liv, der maae vedvare evig, som Gud er evig.

Bliv da ikke urolig, o Menneske! over Naturens Forandringer og Omvexlinger: de være dig lærerige, de minde dig om dit Livs Omvexling med Døden! de tale til din Siel med en Eftertryk, der levende indprenter dig, at som du allevegne vandrer paa dine Fædres Støv, saa skal en anden Slægt igien — maaskee snarligen — vandre

vandre paa dit; men de minde dig tillige i Forening med Religionens Sandheder om din udødelige Aands fornyede Liv i en yndig og evig smilende Vaar.

O! Held os, m. T.! om vi med Roe i vor Barm og med Fred i vort Aasyn kunde nærme os disse salige Øieblikke!

Maii 1797. A. P. Meden.

C. Psalm. 112. En Retfærdig skal være til evig Ihukommelse.

Efter vor Død at ihukommes af de Efterlevende, og bevares i kierlig og skiønsom Erindring — denne Tanke oplivet os allerede her i Livet, og vil giøre vor Dødstime, naar den vorder, desto lettere; thi hvad er glædeligere, end at forestille sig og have grundet Formodning om, at vort Navn vil nævnes med Taknemmelighed, naar de Spor, vi betegnede, for længe siden ere udslettede; — hvad mere opmuntrende til at tragte efter, at vort Liv engang efter vor Død maae kunne anprises som Mønster, værdt at efterlignes, og værdt at ihukommes.

Det var en herlig Tanke, at man i Alderdommen førte opvoxende Unge til værdige Fædres Grave; man lagde dem der kraftig paa Hiertet at vorde, hvad disse vare; man opvakte tidlig i deres unge Siele Lyst til at ligne disse Menneskelighedens Velgiørere, og at fortiene det Hæderes Minde paa deres Gravhøie og taknemmelig Ihukommelse, som disse ved ædel Daad havde giort sig værdige til. Det skeede derfor ofte, at naar unge Stridsmænd skulde vandre i Kamp, knælede de først ved hensovede Heltes Grave, for at styrkes ved deres Minde til at vende tilbage omvundne med Krigens Laurbær.

Ja m. T.! ved at nærme os det Sted, hvor en ædel og værdig Mand hviler i Roe, fornye vi Erindringen af det Exempel, han efterlod os, opvække levende Følelser

sen af hvad han var, og dvæle gierne ved Mindet om en ædel og uegennyttig Daad, hvorved han her i Live viiste sig saa herligen: hans Billede staaer lys og levende for vor Siel, og vi opbyde alt, at end ikke det mindste Træk skal udslettes enten ved Tidens Magt eller vor egen Brøde. Nødig forlade vi den Grav, som bedækker hans hensmuldrede Stav, da den er et saa simpelt Vidne for os, at han har været til, naar maaskee den større Mængde længe har glemt hans Navn og Ihukommelse. — Lad os da, m. T.! saa ofte vi ere tilstæde ved een af vore Venners Grave, høitidelig love at ville ihukomme dem, og at deres Minde ikke skal uddøe, men stedse fornyes i vor Barm.

Vi har Leilighed i Dag, m. T., til at fornye dette høitidelige Løvte ved at være tilstæde ved denne Grav. Træt af Dagens Møie gik han til sine Fædre, og efterlod os et levende Exempel af christeligt Sindelag, som herlig fremlyste af hans hele Vandel, og udbredede stille Sindsroe og Taalmod i den Modgang, som forgiftede hans Livets sidste Dage.

Lad os i vore sunde Dage forberede os til at kunne byde Verden Farvel som han — ja lad os leve som han — da skulle vi døe som han.

N. P. Meden.

D. Over en 84 Aars Olding.

Naar Syrach siger: megen Forfarenhed er de Gamles Krone, og deres Roes er Herrens Frygt; saa fremstiller han i faa Træk et yndigt Billede af den ærværdige Alderdom.

Vi fødes uden Begreber og uden Kundskaber: det er først, som Aarene komme, vi meer og meer samle begge Dele. — I Barndommen danne vi os blot Begreber og sydelige Forestillinger — i Ungdommen forøge vi disse,

og udbrede Lys og Klarhed og Eenhed om dem, samt er- hverve os en og anden enkelt Erfaring, skiønt for det meste i ubestemt Henfigt, og uden Forsæt at anvende dem. — I Manddommen vinde vi i Siels Klarhed og Fasthed: vi kunne nu tænke os flere Erfaringer, see Forbindelsen imellem dem, udlede Slutninger med frugtbar Anvendelse paa os selv, fordi Manddom ledsages af et roligere Blik, en stadigere Gang, en mere fortsat Opmærksomhed. Men om vi oplevede Alderdommen, hvilken rig Anledning vilde vi da ikke faae til at samle os nyttig Kundskab og gavnlig Erfaring.

Du udlevede Mand, hvor kan ikke du see klart og tydeligt, hvor den mindre erfarne Ungdom seer dunkelt og uvist — hvor kan ikke du slutte bestemt, hvor Mennesket med mindre Erfaring og mindre Kundskab neppe skiønner, hvad der skal danne Slutningen. Ærværdige Olding! du har oplevet Tildragelser i det Større og Begivenheder i det Mindre — du har oplevet Tildragelser, der til sin Tid satte en stor Deel af Jorden i Bevægelse, spændte den almindelige Opmærksomhed og opvakte Forlængsel efter Udfaldet, og du blev Øievidne til Opløsningen af Tingenes Indvikling, du fik Leilighed til at erfare, at ofte, naar Kræfterne allermeest sættes i Bevægelse, og Forbauselsen over de Begivenheder, som fornye Jordens Skikkelse, er størst, fik det Hele et Udfald, som svarede til Begreberne om Guds Viisdom og Hensigter i Almindelighed, af hvilke du i dit eget Liv har erfaret en saa herlig og frugtbar Anvendelse paa dig selv. — Men ikke blot af store Tildragelser, der synlig aabenbare Guddommens Villie, henreves dit Øie; Nei! du saae tillige mangfoldige Begivenheder i det Mindre, af forskiellig Anledning og i ulige Hensigt: da du tidlig havde øvet dit Øie, skærpet din Forstand, samt stedse meer og meer opvakt din Jagttagelsesaand, var det dig ikke vanskeligt at udgrunde til temmelig Grad af Vished Handlingers Aarsager og Hensigter, og det lykkedes dig ofte at opdage Midlerne, som

fatte

sætte Hine i Bevægelse; thi den udlevede Mand maae ved igientagen Øvelse have faaet et herligt Blik til at skionne Forbindelse imellem Aarsag og Virkning, og grandgivelig opdage skiulte og lønlige Midler — han maae kunne i vordende Handlinger sine Vanskeligheder og skielne Hindringer, hvor den mindre Øvede og mindre Erfarne hverken drømmer om Vanskeligheder eller siner Hindringer, men glider sorgløst frem.

Lykkelig derfor du, som tidlig kan høste Nytte af Oldingens Erfaringer! Lykkelig, naar ildrigt Blod kan kølnes ved hans Sindighed og rolige Veiledelse, og du kan ved ham holdes paa den Vei, som Forstand afmaaler og Klogskab betegner.

Har Dyd og Gudsfrygt tillige været Grundtrækket hos den udlevede Mand, saa fortiener han endnu meer vor Agtelse; thi de ere Alderdommens høieste Prydelse og forøge allermeest dens Værdighed: de opvække Beundrere, og skaffe Dyden nye Tilbedere og Efterfølgere.

O maatte vi, ved i Dag at nedlægge en værdig Olding i sin Grav, mindes Billedet af den ærværdige Alderdom, og bestyrkes i det Forsæt, at vi vil aagre med vor Ungdom, for at anvende Frugterne i vor Manddom, og i Alderdommen modnes til Evighedens Høst.

A. P. Meden.

E. Over et Barn, tre Fierdingaar gammelt.

Barndommen er den skiønneste og elskværdigste Deel af det menneskelige Liv, hvis Erindring ofte glæder os, og som i mange Henseender burde være vort Mønster.

Hvo af os kalder ikke med Glæde tilbage i Erindringen sin Barndoms muntre, roelige og sorgfrie Øieblikke? — hvo ønsker ikke at oplève deslige Dage, da deres Glæder vare saa rene, og Sorg og Kummer end ikke kiendtes af Navn. — Men de ere forsvundne, disse Øieblikke, og

hos

Hos mange er Barnets uskyldige Smil forvandlet til Sorgens dybe Furer; hos mange er Sielens stille Fred forvandlet til brusende Storme, og mange har lært at kiende Verden og Mennesket fra en Side, der mere maae nedbøie end glæde ham.

Barndommen bør fremdeles være vort Mønster: i den have vi havt en Oprigtighed i vor Tænkemaade og Adfærd, en Jevnhed i vore Sæder, som vi siden efter for en Deel have tilsidesat. Barnet veed ikke af, og kiender ikke til den ulykkelige Forstillelse og rænkefulde Tilbageholdenhed, som siden efter saa ofte yttrer sig — han bærer sit Hierte paa Læberne: hans Ord ere sanddrue Tolke af hvad han føler og mener: ved det hans Siel er aaben for alle Indtryk, modtager han hellere de gode end de slette, da hans Følelse er ufordærvet, hans Smag er uforfalsket: det er først, naar han træder ud af Barndommen, at hans Liv og Munterhed ved nøiere Kundskab om Tingene gaaer over til Kulde og Følesløshed — da først forsvinder det skiønne Billede, hvorunder han før forestilte sig Verden og tænkte sig Menneskene — da først lærer han, at alle Mennesker ere ikke hans Brødre, i det mindste ville de ikke være det, skiønt han før saa gierne ansaae dem derfor: da først saares hans Hierte og bedrøves hans Øie.

Er da ikke i mange Henseender den lykkelig, som kan forlade Jorden, endnu før han lærer at kiende den ret? Til visse! Lykkelig er derfor du, som i dit Livs første Morgenrøde gik ned i din Grav. Korte vare dine Glæder, men rene vare de, og renere ere de blevne hisset.

A. P. Meden.

---

4. Fragment af en Tale,

der gik ud paa at vise Krigens nærværende Ulykker, med Hensyn til Danmarks lykkelige Forfatning.

— — Landenes stridbare Mandskab udskrives til blodig Kamp; men nødig og uvillig see vi dem drage bort, fordi

fordi de hellere ønskede at ernære sig bag deres Fædres Plovg, og fordi de frygte for at slæbes til den Morders grube, hvor saa mange førend dem fandt deres Grav. — Deres ømme Mødre og udlevede Fædre give derfor Slip paa deres kiereste Eiendom med en Mismod, der kan føles, men ikke beskrives.

Disse Ulykkens Offere indlemmes derpaa som Leed i den Kiæde, der saa ofte bristede og saa ofte sammenbandtes, men maaskee snarligen brister, for aldrig mere at kunne sammenbindes; de fæstes som nye Dele til de uhyre væbnede Legemer, der overfare Jorden og fylde den med Skræk. Pludselig bortrives Mennesker i Tusindtal, lig Draaben for Oceanets brusende Strøm, og de, som blive tilbage, bejamre i vaandefuld Kummer den Elendighed, som præger sig med dybe Furer i deres eget Aasyn ved Glimtet af Dødens Engel, der triumpherer i det Rige, han saa grusomt befæstede paa vor Jord. — Selve Krigens stridvante Sønner harmes over at forvandle deres menneskelige Natur til en umenneskelig, og at foretrække Grusomhed for Medlidenhed — men allermeest harmes de over, at imellem de lønlige Sukke, som opstige for de Elskede, de forlode, og for det Fødeland, i hvis Skiød de først aandede Livet, Sukke, som Forsynet tæller og veier, blandes saa mangen Tanke om Uretfærdigheden i den Krig, der væder Jorden med Strømme af Blod.

Skue vi hen mod de Egne, der ere eller have været Krigens Skueplads, see vi allevegne gyselige Spor af hvad der fremvirkes, naar Menneskeligheden reiser sig til blodig Kamp — vi see Stæder, hvor Velstand oplivede Flid, og denne betryggedes ved Hiin — Stæder, hvor Kunstens ærværdige Guddom var foreviget ved Mindesmærker, der indgød taus Ærbødighed og stille Ærefrygt — Stæder, hvor Videnskaber blomstrede og modnedes, mens Folkeoplysning kæmpede med at forjage Jordens Uhyrer, og grundfæste sit Herredømme — forvandlede til Ruiner, bag hvilke Rovdyr skiule sig og dyrisk Vildhed leirer sig,

hvor

hvor den sunde Luft er forvandlet til giftige Dampe og dræbende Røghvirvler; og gaae vi end til Stæderne, hvor Mennesker levnedes, er Fliden forsvunden og Kunsten ødelagt, ja Uvidenhed og Mørke troner paa nye i deres Kumle Rige. — Vi see gusten Sorg malet paa de Kinder, hvor fordum Glæden smilte, og vi see Skygger svæve og Armod herske og Døden martre sine ulykkelige Offere. — Vi see den bævende Olding med hellig Forlængsel sukke efter Forløsning fra den Jord, der dræbte hans Glæde, udslettede hans Forventning, og omslyngede hans Iste med graanende Kummer.

Naturen har i hine Egne tabt sin Ynde: dens skiønne Naturscener ere forvandlede til grusomme Mindesmærker om umenneskelig Adfærd og barbarisk Grumhed — hvor Øiet før saa gierne dvælede, farer det skrækſomt tilbage for at finde Tilflugt for de rædsomme Syner, der som Dolke fare igiennem Sielen — hvor Øret tilforn henryktedes ved Skabningens fortryllende Lyd, der vakkes ved levende Indtryk af Guddommens Præg, høres blot Ravnens Skrig eller Uglens Tuden — Død hersker i Naturen og viser sig i Straaet og alt levende Kryb.

Krig! hvor du raser, der svæver Mordfakkelen, der troner Dødens Engel paa Dynger af myrdede og lemlæstede Offere, der hersker stille Forbauselse, Nød og Fortvivlelse, Skræk og Jammer — der høres høie Jammerskrig fra den værgeløse Spæde til den rævende Olding — og i Løndom udstønne Millioner Sukke og yttre Forlængsel efter at befries fra den Kummer, der saa vældig nedbøier dem.

Og disse Sukke lyde i dette Øieblik i en stor Deel af Europa fra Syd til Nord, fra Øst til Vest, og fremkalde det høie Jammerskrig, der lyder mod Himlens Hvælving, og vækker hver følende Menneskeven at blande sit Hiertesuk med hines fortvivlede Raab.

Elskede Danmark! du nyder Fred og alle Fredens Salligheder: i dine fredelige Boliger gienlyde jublende Lovsange til Ham, som skaffede os denne Held — i dine fredelige Skygger haandhæves Rolighed og Orden, fremspirer Sandhed og Kundskab, oplives Kunster og Videnskaber, og udbredes Glimt af den Oplysning, der maae fremkalde Humaniterens de blidere Dage. O elskede Fødeland! gid du skiønnede de Fortrin, du eier, som dine Fiender erkiende og dine Venner beundre. Gid den Fredens Engel, som veemodig maatte forlade hine Egne, stedse maatte frydes ved sit lykkelige Paulun, og glædes ved de Egne, hvorhen den tyede — alle Himles Himle skal da høre Gienlyd af vore Læbers Bekiendelse og jublende Lovsange!

(Skrevet i Martii 1797.) N. P. Meden.

Tre-

Tredie Afdeling.

I.

2 Cor. 12, 7.

— — σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν — —

Man falder i den yderste Forundring, naar man læser de vilkaarlige og urimelige Forklaringer, som ældre og nyere Skriftfortolkere have meddeelt om dette Sted. Men man føler sig giennemtrængt af Bedrøvelse, naar man finder nogle deriblant, der ere i Stand til at sætte svage og frygtsomme Gemytter i den største Angest, i de tungeste Lidelser, ja i hielpeløs Fortvivlelse. Jeg læste for nogle Uger siden sal. Pastor Festes Oversættelse af de skiønne Afhandlinger, som Herr Dr. Reinhard, endnu i Wittenberg, har skreven om Bibelens fortræffelige Trøstegrunde, og stødte deri blant andet paa en Anmærkning, hvori der føres en eftertrykkelig, men grundet Klage over, at de, næsten havde jeg sagt, eventyrlige Fortolkninger af dette Sted have givet Anledning til de sorteste Forestillinger, til de meest martrende Indbildninger, og ubeskrivelige Lidelser hos endog gode Mennesker. Strax spurgte jeg mig selv: hvilken er da den eeneste Forklaring af dette Sted? Det er den, uden hvilken efter Bibelfortolkningens ægte Grundsætninger ingen anden er mulig. Først vil jeg tale om de forunderlige Forklaringer, der ere bekiendte om dette Sted; dernæst vil jeg an-

 føre

føre den, der efter min Overbeviisning er den eneste sande og rigtige.

Deri afvige Fortolkerne i deres Forklaringer fra hinanden, at nogle forstaae disse Ord om Apostelens udvortes, andre om indvortes Lidelser, andre om begge tillige; men deri ere de alle enige, at de tilskrive disse Lidelser en overnaturlig Causalitet, en Indvirkning og Magt af den onde Aand eller Diævelen.

Alle have holdt sig alt for slavisk til Ordenes første Betydning og Talemaadernes egentlige Mening, og nogle deraf draget den Slutning, at, fordi et Menneske, der dygtig sloges i Hovedet eller i Ansigtet, pleier at blive bedøvet og at tumle, eller vel endog beholder en blivende Skade deraf, Diævelen maae have meddeelt Apostelen heftige, chroniske Hovedsmerter. Tertullian af det 3die Aarhundrede (lib. de pudicit. cap. 13) synes at have været deres Formand, eller dog af deres Mening, der forstaae Ørepine derved, og heftig Sliden i Hovedet. Hieronymus (tom. 9. operum) skriver: at Paulus ofte har havt Hovedpine, som han tilkiendegiver ved en Pæl i Kiødet. Augustin (tract. 7. in Joannem) forstaaer ogsaa ved Pælen i Kiødet legemlige Tilfælde, der havde foraarsaget Apostelen tunge Lidelser. Denne Mening peger den bulgariske Erkebiskop Theophilact hen til, som den, der af forskiellige Lærere for ham havde været antaget, skiønt han selv fornuftigere troer, at Smeden Alexander (2 Tim. 4, 14), Hymenæus og Philetus (Lucas 2, 17. 18) ere meente. Lyre har endog den haarde og væmmelige Mening, at Pæl i Kiødet betyder enten Smerte i Indvoldene, eller en stærkere Pirren af Elskovsdriften, der hos Apostelen efter de høiere Aabenbaringer skal have været hyppigere og mere levende end før. Saaledes de ældre Fortolkere om dette Sted.

Dog forskiellige af dem, men især de Nyere, fortolke det for det meste om saa kaldte aandelige Anfegtninger af den onde Aand, der skal have erindret Apostelen om det

meget

meget Blod, der ved hans Skyld var bleven udøst, saa mange uskyldige Menneskers Død, som han nærmest havde givet Anledning til, og derved saaledes ængstet ham, at han har kunnet og maattet sammenligne Pinen med en Pæl i Kiødet, med Næveslag af en Satans Engel.

Det kan ikke have den ringeste Vanskelighed, ved første Blik at indsee, at hine ældre Fortolkeres blindt hen eller dog paa Uvished og Skin antagne Forklaringer aldeles ingen Grund have. Det er af Apostelens Historie ikke bekiendt, eller i ringeste Maade at formode, at han har været plaget med vedholdende Sygelighed, Hovedpine, Bugvrid eller jagende Sigt. Af hans mange Reiser, af hans sammenhængende Besværligheder, af hans uafbrudte Arbeider lade sig meget mere det Modsatte formode, at han nemlig maae have været en sund, fast og stærk Mand. Saaledes bliver han og skildret af den salige Hemstershuis i en Tale (Ueber den Apostel Paulus. 1730) efter nogle gamle Efterretningers Vidnesbyrd. Betænker man desuden, hvilken utrættelig vedvarende Virksomhed denne Mand har beviist i Sandhedens Tieneste, saa føler man sig utilbøielig til at tillægge ham heftige Følelser af kiødelige Begierligheder. Men sæt endog, han havde følt disse Drivter, fordi han var Menneske, saa kunde han jo selv følge det Raad, som han havde givet andre, og vilde vist ogsaa have giort det. 1 Cor. 7. 9. Hvor stræng han i Evangelii Tieneste har afholdt sig endog fra tilladelige Beqvemmeligheder og Nydelser, læse man 1 Cor. 9. især V. 27.

Betragter man de nyere Interpreters almindeligere Forklaring, der forstaae dette Sted om Satans Anfegtninger, saa foraarsagede det vist nok Apostelen ikke en ringe Kummer, at han havde forfulgt Guds Menighed, eller de Christne, og overleveret mangen En til den grusomste Død. Han kaldte sig derfor blant de ringe Apostler den allerringeste; han betragtede sig derfor som den største blant Syndere. Men han kiendte og den guddommelige

 Magt

Naades Storhed og Visdom, han var og blev overbeviist om at faae Syndsforladelse for sin af Uvidenhed, men dog velmeent udviiste Iver; han var sig bevidst, at han deri mod havde ført mange tusinde Siele til Christus, og at han for Mange, der endnu skulde vindes, kunde og skulde blive et trøsteligt Exempel paa den guddommelige Naade og Kierlighed. Er det vel i mindste Maade sandsynligt, at Gud har villet lade en Mand, som han havde udvalgt sig til et fortrinligt Redskab til at udbrede den christelige Religion, og ved hvem han kunde og vilde udrette saa meget, plage af Satan med legemlige Smerter, og derved ladet ham standse i hans saa velgiørende Kaldspligter? Laae det ikke i Sagen selv, at han selv maatte være bedrøvet over sin forrige rasende Forfølgelse mod de Christne? Og hvorfor vil man her drage Satan ind i Spillet, og foregive, at han ved legemlig og aandelig Besættelse skulde have havt Magt over en saa oplyst og for det Gode virksom Mands Siel? Vil man sige: vi vide ikke, hvad Gud kan have havt for Aarsager til saaledes at hiemsøge denne enkelte Mand; saa forudsætter man, fraregnet, at man giør Uvidenhed til en Kundskabsgrund, ogsaa derved, at slige legemlige og aandelige Bemægtigelser af Satan ikke allene ere muelige, men og virkelige: det er nu en Antagelse, som vor theoretiske Fornuft umueligen kan berettige os til, fordi den ikke har noget at giøre med Kiendsgierninger, og ikke kan gaae ind i det Oversandselige, og altsaa paa ingen Maade kan tillade hiin Forudsættelse. Men den praktiske Fornuft strider ved de vigtigste Grunde ganske derimod, i det den forvisser os om en egen Kraft til at kunne selv begynde og fortsætte en moralsk Tilstand, og derved at være visse paa, at uden vor egen fri Villie kan ingen fiendtlig Magt deri forstyrre os. Endelig hidleder jo ogsaa Skriften alle Fristelser til det Onde af Menneskets egen indvortes Lyst. Deraf lader sig nu apodiktisk slutte, at aandelige Besættelser aldeles ikke ere muelige. At de legemlige ligesaa lidet ere det, vide de Lærde allerede

længe

længe af sal. Semlers, en stor Theologs, og den endnu levende Herr Zimmermans, en stor Læges Afhandlinger. De Ulærde vil jeg kun spørge: om vi tør have saa usle Tanker om den uendelige Godhed, saa lave Forestillinger om den uendelige Retfærdighed, at den saa haardt og ufaderlig skulde forøge Menneskelighedens naturlige Lidelser ved Satans Medvirkning, om endog Sligt var muligt? Tør vi vove det, at kaste denne Mistanke paa den uendelige Hellighed, at den endnu ved en Aarsag, der ikke hører til den synlige Verden, skulde forøge det moralske Onde i Verden, og, saa at sige, giøre det uundgaaeligt? —— Virkelig, det er engang Tid, at lade disse afskyelige, overtroiske og syndige Tanker, disse skadelige og Gud vanærende Indbildninger fare, at Diævelen umiddelbar kan plage os.

Saalænge den Fordom hersker blant de Christne, at de onde Aander ubundne eller bundne dog stedse endnu havde nogen Magt til at virke umiddelbar paa vort Legeme og vor Aand; saalænge vil det ikke mangle paa Elendige, der skrive Besværlighederne af det tykke Blod, den sorte Galde, den trykkende Milt, og alle Sygdomme, der have deres Oprindelse af Fibrernes unaturlige Sammenkrympning i Legemets Muskler, paa Diævelens Regning, og paa det erbarmeligste beklage sig over deres Tilstand. Slige falske Forestillinger fastsætte sig endog i den Vanvittige, og giøre den paa Legemet Elendige endnu tusinde Gange elendigere i Sielen. — Virkelig, vi maae ved en bedre Gudskundskab, ved en sundere Philosophie, ved ægtere Bibelforklaring, ved hensigtmæssigere Ungdomsunderviisning endelig engang søge at udrydde disse forkerte Tanker af Verden, hvis vi ikke ville beskue Menneskelighedens Lidelser med kold Ligegyldighed, eller vel endog giøre Vores til sammes Forøgelse. Hvorfor ville vi længer antage kakodæmoniske Under, det er Begivenheder, som den onde Aand skal være Aarsag til, hvis Virkningslove vi ikke forstaae, der ikke have nogen videre Grund, end Fortidens Over-

troe og falske Fortolkninger af urigtig forstaaede Skribenter? —

At dette i det mindste er Tilfældet ved nærværende Sted, vil nu let sees af sammes rigtige Fortolkning.

Apostelen siger: mig er givet en Pæl i Kiødet. Det græske Ord σκολοψ betyder først den tilspidsede Stok, som neden fra blev stukken langs op ad en Misdæders Rygbeen, og endelig blev piint igiennem Munden af det med Vold baglends nedbøiede Hoved, og med den anden Ende sat i Jorden, hvorpaa det arme Menneske saaledes svævede imellem Himmel og Jord, indtil han under disse grusomme Smerter opgav sin Aand. Denne Dødsstraf kaldtes σκολοψισ, ανασκολοψισ, impalatio, Paaspidningen. Seneca skriver: adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem — Stipes autem est truncus aut fustis terræ defixus, secundum Festum. I Krigskunsten kaldtes derfor σκολοπες de Pæle, der bleve nedrammede oven paa Voldene, (Palisader). Ogsaa betyder Ordet hos Dioscorides (lib. 4. c. 251) Splinter, hvorfor og Gellius bruger samme Ord, naar han fortæller om Løven hos Appion, der havde faaet en Splint i Foden. Paa Grund deraf har ventelig den engelske Oversættelse: „e thorn in the flesh". Man indseer let, at Talemaaden her er metaphorisk, og ikke betyder andet end: der er overkommet mig en tung Lidelse, jeg føler meget heftige Smerter; som man omtrent siger paa Dansk: „det er mig en Torn i Øiet, et Sværd igiennem Siden (Luc. 2, 35.), et Søm til min Liigkiste ꝛc." Dette bliver ved Tillægsordet ἀγγελος σαταν endnu mere evident.

* Satan i den hebraiske og Satanas i den chaldæiske Dialect betyder i Almindelighed enhver Fiende og Modstander; Enhver, der vil forlede os til det Onde (2. Sam. 19, 22.) eller afholde os fra det Gode (Matth. 16, 23.) I Begyndelsen af Jobs Bog har dette Ord sin ganske sin egne Betydning. Maaskee er det for mangen god [illegible]

ønske

anstødeligt, hist og her i Bibelen at finde Udtryk, hvilke, fordi de ere oversatte alt for bogstavelig, klinge saa haarde, og derfor ere paafaldende; f. Ex. naar Christus siger i det anførte Sted: „vilg bag mig Satan, du er mig „til Forargelse; thi du sandser ikke hvad Gud hører til, men hvad Menneskene hører til. Men naar vi oversætte disse Ord efter deres Mening saaledes: „plag mig dog ikke med dit skadelige Raad, som du giver „mig, fordi du anseer mig for en jordisk Messias; „du maatte være min Fiende, dersom du efter modent „Overlæg og af tilstrækkelig Indsigt endnu saaledes kunde „raade mig;" saa taber dette Sted alt Anstødeligt. Saa vis imidlertid denne generelle Betydning er, saa betyder dog dette Ord ofte i Bibelen, og ogsaa her, synekdochisk, det onde Væsen, som Skriften ofte forestiller som Moralitetens Hovedfiende og en Modstander af alt det Gode, og fra hvem den, efter den af Jøderne almindeligen antagne Hypothese, udleder alt Ondt. Satans Engel betegner altsaa enhver Ting, som er os imod, og foraarsager os Fortrædelighed, Ubehagelighed og Lidelser, især saadanne Personer, der synes at ligne hiint onde Væsen, i det de paa det ubilligste tilføie os uhørte Lidelser.

Apostelen lægger til: „og mig skal slaae med Næve (paa Munden)" ἱνα με κολαφιζῃ, hvor ἱνα blot tilkiendegiver Udfaldet, og maae forstaaes ἐκβατικως. Ordet κολαφιζειν hedder egentlig at slaae En med Knytnæve, som ῥαπιζειν, at slaae med Stokken i Ansigtet; men i Almindelighed bemærker det, at tilføie en allehaande Skiendsel, giøre ham foragtelig, udsætte ham for Spot og Haan. Math. 26, 67.

Hensigten, hvorfor Apostelen har skreven dette Brev, er øiensynlig den, at forsvare sit Embede og sin Lære mod de falske Apostler, og atter at bringe de af dem forførte Corinthier tilbage til Sandhed og paa sin Side. Disse falske Apostler, med hvilke han næsten strider hele Brevet igiennem, havde opkastet sig til christelige Lærere, og synes

nes for at have været jødiske Pharisæer, Ap. G. 15, 1. 5, hvoraf maaskee nogle have seet og kiendt Jesus i levende Live. Disse havde meget at udsætte paa Apostelen Paulus, fordi han ikke giorde noget af de jødiske Skikke, og giorde saa liden Forskiel imellem Jøder og Hedninger, ja endog syntes at holde mere af de sidste. Hans Lys var dem for klart, hans Indsigter for høie og nye; de forstode ikke Forløselsens Væsen, Hensigt og Omfang. Den moralske Religions Almindelighed, dens Kraft og Herlighed var dem ubekiendt og skiult. Deres Troe bestod i intet andet, end at Jesus af Nazareth var Messias, og at hans Rige snart vilde tage sin Begyndelse; men om sammes sande Beskaffenhed og Omfang havde de intet Begreb, de ansaae Petrus, Jakobus og Johannes for høiere Apostler, end Paulus, og søgde derfor i deres formeentlige Iver at giøre ham mistænkelig og ringeagtet hos Corintherne. Ved hver Leilighed gave de ham et Sidestød, 1, 17. 10, 10. Snart bebreidede disse stolte Hyklere ham hans Haandtering, snart Mangel paa Veltalenhed, snart hans mangfoldige Gienvordigheder og taalte Krænkelser, og søgte at forskaffe sig selv apostolisk Værdighed og Anseelse. At giendrive disse farlige Mennesker uden Tilbageholdenhed, var Pauli Hensigt, og han giør det med heroisk Mod.

See vi paa Sammenhængen, saa begyndes der med det 10de Kapitel et nyt Affsnit, hvori Apostelen beder de Forførte, ikke at tvinge ham til Strænghed, men med Redebonhed at affstaae fra Forførerne, og vende tilbage til ham. Blant andre Grunde anfører han og den, fordi han ansaae disse Mennesker for Satans Tienere, skiønt de syntes at have meget Godt hos sig; 11, 13. 14. 15. Af dette Parallelsted faaer min Forklaring sin Hovedstyrke og sit klareste Lys. Thi de falske Apostler, som Paulus der kalder διακονους του σατανα, kalder han her collective αγγελον σαταν. Derpaa beviser han i det 11te og 12te Kap., at han i alle Stykker, de roste sig af, ei allene

ne vay dem lig, men i mange Stykker endog langt overgik dem. Saaledes roste de sig af Engleaabenbarelser og falske Visioner; han beraabde sig paa Guds høie Aabenbarelser, og paastod med Ret, at han overgik dem i Indsigt om Guds Riges Beskaffenhed, Størrelse og tilkommende Herlighed, som uden Tvivl var Gienstanden af hans Historie og Aabenbarelser, der altsaa ikke indeholdt noget phantastiskt og sværmeriskt. „Men, bliver Apostelen ved, at jeg ikke skal rose mig af denne høie Aabenbarelse, er mig given en Braad i Kiødet ꝛc." Det hele Sted maae følgelig ene og allene saaledes oversættes; „men at jeg ikke skal ophøie mig af de høiere Aabenbarelser og de derved erhvervede Indsigter, tillader Gud det, at den Satans Engel, denne Skare af glubske Modstandere, ligesom giennemborer mit Inderste, og foraarsage mig de største Smerter, den stærkeste Fortræd, de skiendigste Krænkelser, i det de paa alle muelige Maader søge at giøre mig foragtelig, og at hindre Guds Riges gode Sag. Men jo svagere jeg føler mig, desto synligere skal Guds Kraft blive, der ogsaa ved et svagt Redskab mægtig vil fuldføre sit store Værk."

Dr. Friederich Samuel Winterberg *).

*) See Henkes Neues Magazin, 2 B. 1 St. S. 43 ꝛc.
Udg.

II

Hvorfor forundrede man sig saa meget paa den første christelige Pindsefest?

En exegetisk-kritisk Undersøgelse.

Alle nyere Exegeter troe næsten eenstemmig, at i det bekiendte Sted Ap. G. 2. ikke tales om et virkeligt Under, det

det er, om en overnaturlig Meddeling af fremmede Sprog. Man anfører derimod, som bekiendt, flere Grunde. Hvortil, siger man, a) skulde et saadant Under nytte? Til at omvende de tre Tusinde, der omtales i Enden af Kapitlet? Men denne Omvendelse er jo, i Følge samme Kapitel, aabenbar ikke Følge af det foregaaende formeente Under, men af den derpaa følgende Petri Tale. Uden den vare maaskee Beundrerne, forledte ved Exemplet, tilsidst og saa blevne Spottere. Vilde man b) indvende, hvad man sædvanligst har indvendt derimod, at Galilæerne dog umueligen kunde forstaaes af hine Jøder fra fremmede Provindser; saa vilde det samme Kapitel besvare denne Indvending. Uden Tvivl var det dog kun een og den samme Mængde, til hvem Petrus i det Følgende taler. Men han, som et Individuum, kunde dog kun tale til dem med een Tunge. Naar han nu kunde forstaaes, og som den følgende Omvendelseshistorie lærer, blev forstaaet, hvorfor havde de Andre før ikke kunnet tale ligesaadan, og af Alle forstaaes? Desuden var jo og, for at kunne leve og boe i Jerusalem og bivaane de gudstienestlige Handlinger, Stadens Sprog dem nødvendig.

Men sæt endog, de bemeldte Galilæer havde talt til de i de anførte Provindser fødte Jøder i de mange Sprog (hvis Existenz alle dog neppe vil kunne bevises historisk), hvilken besynderlig Forvirring vilde deraf være fremkommet? Forsamlingsstedet var vedet oner. Der ilede alle hen efter et uformodentlig iagttaget Tegn. Mere end een Apostel kunde umuelig paa eengang tale til Forsamlingen. Nu bestod Forsamlingen omtrent af femten (efter de Mirakkeltroendes Mening) i Sprog forskiellige Menneskklasser. Naar altsaa een blev tilfredsstillet, saa vilde fiorten have været blevne utilfredsstillede. Visselig havde man da ikke saa rolig kunnet tilraabe hinanden: hvad høre vi i det Sprog, hvori vi ere fødte? Og hvilken Taler havde fornuftigviis kunnet vove det, at tale til en saadan Forsamling? Forskiellige Folkehobe lader sig heller ikke

tænke-

tænke; thi dette modsiger et Almueopløbs Natur. Heller ikke tales der derom.

Alle disse Anmærkninger pege hen til, at der af Apostlerne paa den første christelige Pindsefest umueligen kan være bleven talt i forskiellige Sprog, som de ei havde lært. Men hvad var da nu ellers det Forunderlige, eller Grunden til den paa dette Sted angivne Forundring? Derom ere Dommene forskiellige.

Nogle, som f. Ex. Herr Pistorius (i hans Erläuterungen über das A. und N. T.) troe, at Grunden til Forundringen har lagt deri, at man ikke, som Christendommens Modstandere, Pharisæerne saa ofte havde paastaaet, havde erfaret, at blot enfoldige usle Galilæer, men Mennesker af allehaande Folk traadte frem som Christendommens Bekiendere. Men

1. til denne Texten underlagte Grund findes her aldeles intet Spor.

2. Seer man paa Fortællingens Sammenhæng; saa modsiger denne aabenbar. Vel bestod den efter et vist Luftsyn (ηχος εκ του ουρανου) tilløbende Folkemængde af Jøder af forskiellige Provindser; men disse vare jo endnu ikke Christne, da man forundrede sig og udraabte: ere ikke de, der tale, af Galilæa? Man kunde altsaa endnu ikke beundre en Begivenhed (og kan altsaa heller ikke nu antage den som Grund for Beundring), der først siden fandt Sted. Ja dersom Fortællingen af de første 13 V. med nogle Forandringer havde staaet bag den følgende Omvendelseshistorie V. 42, saa havde den ovenfor angivne Omstændighed med nogen Sandsynlighed kunnet være Grund til Forundring. Men selv da vilde dog

3) De Omvendte og sig Forundrende ikke kunne være de selvsamme Personer; thi man kan ikke beundre noget, undtagen det er imod Ens Forventning. Og dette var dog vel den skeete Omvendelse ikke; denne Begivenhed havde aldeles ikke tildraget sig uventet. Den var naturlig Følge af flere christelige Taler, der før vare blevne

holdte

holdte, og som ikke havde forfeilet deres Maal. Her var ikke noget unaturligt, intet uventet, intet, der ikke ofte allerede i tidligere eller sildigere Tider ved offentlige Almuetaler ogsaa var blevet iagttaget. Saa siges efter den skeete Omvendelse heller intet Ord om, at man har forundret sig over Omvendelsen. I øvrigt havde og Pharisæerne

4. ikke havt ganske Uret. Thi om endog efter de tre Tusindes Omvendelse det første christelige Selskab ikke mere bestod af blot Galilæer; saa havde det dog i Begyndelsen især bestaaet deraf. Ap. G. 1, 11.

Andre, som f. Ex. Herr Prof. Schmid i Ulm, giøre Forskiel paa Jøder og Jødernes Tilhængere og de ἀνδρες ευλαβεις, som der tales om i det 5te V. Under de sidste forstaae de fremmedfødte Jøder, hvis Ophold nu var i Jerusalem. De havde, siger man, i Almindelighed allerede erkiendt Jesus som Messias, og holdt sig altsaa til Apostlers Forsamlinger. Jøderne og Jødernes Tilhængere i det 9de, 10de, 11te V. skal have været udenbyes Jøder, der nu opholdt sig for Pindsefestens Skyld i Jerusalem. Og just disse forundrede sig, da de i de Christnes første høitidelige Forsamling ikke, som de troede, hørte blotte Galilæer, men Jøder af alle Provindser tale om Christus, fulde af Henrykkelse. Ere det, sagde de, fulde af Forbauselse, ikke lutter Galilæer? Hvorledes kommer det, at vi ogsaa finde Landsmænd imellem dem, og høre vort Sprog tale i denne Forsamling?

Denne Forklaring har rigtig nok ikke alle de Vanskeligheder, som den forrige. De sig Forundrende og de Omvendte vare ikke Eet, og det lod sig derved meget let tænke, hvorledes de fremmede Jøder kunde forundre sig over et saadant dem uventet Syn. Men

1. staaer der intet Ord i Texten om, at Jøderne af allehaande Folk vare blevne omvendte til Christendommen før Pindsefesten, og fulde af Henrykkelse (Begeistring) havde talt om Messiæ Riges Tilkommelse. Kun

om

om Apostlerne siges dette. Denne Antagelse er altsaa blot en Hypothese.

2. I Følge Contexten er det 9de, 10de og 11te Vers aabenbar Commentar over det 5te. I dette siges, at der for Religionens Skyld (ευλαβεις) havde befunden sig Mænd af alle Verdensegne i Jerusalem; og hist optælles de efter alle Verdensegne henstrøede Provindser. Thi aabenbar ere de Spørgende πως ημεις ακουομεν εκαςος i det 8de V. og de forhen Sammenkomne og sig Forundrende i det 6te og 7de V. de samme Personer. Her er altsaa ingen Forskiel. Det Hele modsiger altsaa en saadan Forskiellighed og den derpaa sig grundende Forklaring.

3. Var denne Forskiellighed saaledes grundet, som den ikke er det, saa maatte Forundringens Udraab: ere ikke alle de, der tale, Galilæer! hedde: de, der tale, ere dog ikke alle Galilæer! Forundringsudraabet maatte altsaa just sige det Modsatte af det, det egentligen siger.

4. De ανδρες ευλαβεις απο παντος εθνους υπο τον ουρανου skal have været udenbyes fødte, men i Jerusalem boende og paa Christus troende Jøder, der talte med Enthusiasmus om Messiæ Riges Tilkommelse, og hvorover de fremmede Jøder forundrede sig. Men efter Texten fandt aabenbar det Modsatte Sted. Endnu førend der i 9de, 10de og 11te V. blev talt om de foregivne udenbyes ikke i Jerusalem boende Jøder, hedder det i det 6te og 7de V. om de ανδρες ευλαβεις: de havde forundret sig. Men hvorfor forundrede de sig? Over deres Omvendelse. Men naar denne allerede før, som man antager, var skeet, saa kunde den dog nu ikke være Aarsag til en pludselig Forundring. Men kunde de selv ikke være Aarsag til deres Forundring; saa maae dog nødvendig, fordi Forundringen virkelig fandt Sted, en anden Aarsag have været forhaanden.

Endnu Andre troe, at Grunden til den pludselige Forundring har bestaaet deri, at hine første christelige Talere havde udlagt de ellers anderledes fortolkede Prophetudsagn

paa

paa en særegen for Jøderne indlysende Maade, og vilst deres Opfyldelse i Christendommen. Deri, siger man, bestod just det ετεραις γλωσσαις λαλειν. Allerede en Recensent i theologisk Journal, udgivet af Ammon, Hänlein og Paulus, har erindret derimod:

1. At det var ham ubegribeligt, hvorledes endog en nok saa nye og nok saa spirituel Fortolkningsmaade af de christelige Kirkeældste har saa hastig kunnet overbevise de forskiellige Secter, og tilveiebringe Forundring og Forbauselse. Og jeg tilstaaer, det er mig ligesaa ubegribeligt. Hvorledes passede og derpaa den Spot: de ere fulde af sød Viin? Hvorledes den Forundring: ere ikke de, der tale, af Galilæa? — Antager man endnu, som man sædvanlig antager, at Udtrykket: at tale med andre Sprog, der skal hedde saa meget, som at give nye træffende Udtydninger af gamle Spaadomme, havde været et blant Jøderne saa bekiendt Udtryk, at det aldeles ikke behøvede nogen Forklaring; saa lader Grunden til Forundringen sig endnu mindre forklare. Thi hvorledes kunde man beundre det, der ikke var usædvanligt? Og hvorfor beundrede man det hos Galilæerne? —

2. Dog sæt, den angivne Aarsag til Forundringen havde været den virkelige, hvor ganske anderledes maatte Ordene da have lydet? I Stedet for at udraabe: hvilke uhørte og treffende Fortolkninger! udraabe de eensstemmigen: ere ikke alle de, der tale, Galilæer! Hvorfor sige de ikke, hvad de ville sige, og efter hiin Forklaring skulde sige?

3. Fremdeles, de allerede til Christendommen omvendte her offentlig talende Jøder skulle have givet treffende, for Jøderne usædvanlig indlysende Skriftforklaringer. Deres Taler maatte altsaa have lignet Petri Tale. Men hvorfor havde de ikke samme Virkning? Thi hvad siden Petri Tale virkede, kunde dog umuelig skrives paa de forrige Taleres Regning. Havde de foregaaende Taler virket, saa vilde Petrus aldeles ikke have talt. Thi aabenbar er Petri Tale Apologie. I denne Petri Tale gien-

giendrives nu, som man kunde vente, den omtalte Spot, men intet Ord siges til Stadfæstelse af de foregivne nye og usædvanlige Udtydninger, som man dog ogsaa kunde have ventet. Meget mere giør han selv Forsøg paa nye Forklaringer. Hvorledes kunde han paa nye vove det, naar de forrige havde giort saa ulige Indtryk? Skulde han vel have villet stadfæste Udtyduinger, ved Udtydningen?

4. V. 17. hedder det: det var skeet, hvad allerede Propheten Joel havde sagt: jeg vil udgyde min Aand over alt Kiød; Eders Sønner og Døttre skulde forudsige tilkommende Ting, Eders Ynglinger have Syner ꝛc. Aabenbar har dette Hensyn til det Foregaaende, til en usædvanlig og mod Forventning erfaret Jagttagelse. Anvendt paa usædvanlige Fortolkninger giver det aldeles ingen Mening. Thi hvorledes kan ved en usædvanlig Udtydning en gammel Spaadom gaae i Opfyldelse? Og hvor staaer et Ord derom i den anførte? Skulde det hedde: engang skal der komme Tider, hvor man tydelig skal vise Opfyldelsen af Fortidens Spaadomme, saa passer det derfor anførte Sted ikke; thi i Følge samme skulde der ikke opstaae nye Prophetudlæggere, men nye Propheter, endog af Qvindekiønnet.

Endnu Andre troe, at det Udtryk: og der saaes Tunger af dem adskilte, ligesom af Ild ꝛc. betyder i en Jødes Mund høi Begeistring; og at, dersom man ret levende vilde tænke sig hen i de første Christnes Pindsefestforsamling, intet var begribeligere, end at de ved et Vindstød, Tegnet paa Guddommens Nærværelse, bleve satte i en overordentlig Begeistring, der endtes med fyrige Bønner i Enhvers Modersmaal. Ετεραις γλωσσαις λαλειν skulde da betyde den ved Begeistringen foranledigede og derfor af mange affekterte Fremplappren af inartikulerte Toner, som Paulus 1 Cor. 14, 20. misbilligede. Men

1. ved denne Forklaring angives vel Grunden til Begeistringen, men ikke Grunden til den derpaa følgende

Forundring. Den første Grund er efter min Dom ogsaa meget rigtig angivet; thi i Følge Texten var Talernes Talen og Begeistring aabenbar bleven foranlediget ved hiint uventede Luftphænonem. Men havde der endnu ikke været en anden Grund til Forundringen, saa var slig Forundring ikke skeet. Thi var Begeistringen almindelig, og endtes den med fyrige Bønner i Enhvers Tungemaal, hvorfor skulde man da hos Galilæerne have beundret det, som man jo kunde blive vaer hos enhver Anden, ja hos sig selv? Hvorfor skulde man forundre sig, at Galilæer vare saa begeistrede, da Enhver selv var det?

2. Men var endog ikke Enhver af dem, der var kommen hid, ved dette Luftsyn bleven begeistret, saa kunde de vel beundre de Andres Begeistring; men hvoraf kommer det, at ikke saa meget Begeistringen, som Galilæerne, der talede saa begeistrede, var Gienstanden for Beundringen?

3. Tales der i den hele Text ikke om Bønner, der blot havde Hensyn til den Bedende, men om Taler, der bleve holdte for Andre, og hvoraf Petrus holdt een.

Alle de hidtil udviklede Vanskeligheder imod de hidtil fremsatte Forklaringer bestemme mig til at forsøge en nye. For at finde den, vil jeg paa nye gjennemgaae Texten. Det 2det V. er aabenbar Beskrivelse om en den Gang sig tildragende Naturbegivenhed. Hvilken? lader sig efter den korte Beskrivelse ei bestemme med Sikkerhed. Denne Naturbegivenhed blev af de forsamlede Disciple og Apostler anseet som en lykkelig Forbetydning af det nu virkelig begyndende, for længe siden haabede (Ap. G. 1, 6), og nu for Undertrykkelsens Skyld længselsfuld ventede Messiæ Rige. Og just deraf fremkom deres Enthusiasmus, hvormed de nu offentlig antoge sig det Messianske Riges Sag. Troen paa Forbetydninger var alle gamle Folk, især Jøderne, saa naturlig, at det vilde være overflødigt, ved Exempler her at ville bevise sligt.

Det

Det almindelige Overblik af dette Sted skal nu ved de følgende Verses Forklaring nærmere vises.

V. 3. ωφθησαν αυτοις διαμεριζομεναι γλωσσαι ωσει πυρος. At denne Talemaade ikke er egentlig at forstaae, som saa ofte før er skeet, viser dog det allerede sammenligneade ὡσει — εκαθισε (scil. πνευμα) τε εφ' ενα εκαστον — tydelig nok. I Ordet εκαθισε synes mig, at ε maae være falden bort; jeg vilde læse εκαθεισε. Hvor nøie vilde det ikke svare til det hebraiske רוח ירד. — Begge Talemaader ere aabenbare Beskrivelser om deres Begeistring, deres heftige Attraae til at tale offentlig, og at forkynde det Messianske Riges Tilværelse. Endnu kort forhen vidste de selv ikke, naar Messiæ Rige skulde begynde. „Eder bør ikke at vide Tid eller Stund ꝛc.“ Ja endog efter Himmelfarten og deres Tilbagekomst til Jerusalem vovede de endnu ikke at foretage dem noget offentlig. „Og der de kom ind, (nemlig til Jerusalem) stege de op paa Salen, hvor de bleve“, hedder det Ap. G. 1, 13. „Her bleve de fulde af Frygt og Forventelse.“ Men hvorpaa ventede de? Paa den dem givne Forjettelses Opfyldelse, 1, 8: „men I skal annamme den Hellig Aands Kraft, som skal komme over Eder, og I skal være mine Vidner i Jerusalem ꝛc.“ — Denne δυναμις troede de nu at have faaet, og derfor begyndte de at tale.

V. 4. ηρξαντο λαλειν ετεραις γλώσσαις oversættes sædvanligen: de talede med andre Tunger; og forstaaet ved: de talede i andre Sprog. Jeg anseer det som Virkning af den i Begyndelsen af dette Vers angivne Aarsag, (επλησθησαν παντες πνευματος αγιου) og oversætter: de bleve begeistrede, og derved mere veltalende, nemlig end de før havde været. Kort forhen vovede de det ikke at tale offentlig, nu talede de offentlig med Frimodighed og Begeistring. De vare nu, hvad de skulde være, Vidner om Jesus, som den aabenbarede Messias, hans μαρτυρες εν Ιερουσαλημ. Denne Forklaring faaer Medhold af den hele ovenfor angivne Sammenhæng. En særegen Stadfæstelse

faaer den endnu af den nedenfor følgende Forklaring af det 6te V. καθως το πνευμα εδιδου αυτοις αποφθεγγεσθαι. De talede uforberedte, fordi der uventet blev givet dem Leilighed til at tale. Man sammenligne Matth. 10, 18. 19.

V. 5. Ofte har man ved dette og de følgende Versets Forklaring overseet: at de ανδρες ευλαβεις απο παντος εθνους των υπο τον ουρανον, som det i Begyndelsen af Verset udtrykkelig hedder, vare εν Ιερουσαλημ κατοικουντες Ιουδαιοι, og altsaa ikke blot maatte have Jødernes Religion, men og for at øve den i Jerusalem, Jødernes Sprog tilfælleds med Jøderne, og ogsaa (efter Historien at dømme) af Forkierlighed til dem virkelig havde det tilfælleds.

Men, vil man her spørge, hvorfor skulde efter dette og det følgende 6te Vers foruden Byens egne Borgere blot fremmede, men i Jerusalem boende Jøder efter hiint Luftsyn være komne sammen til at anhøre hine christelige Taler? Var det Pindsefest; saa maatte der foruden de udenbyes fødte Jøder, der havde nedsat sig i Jerusalem, endnu være mange flere, der ikke havde nedsat sig. Og hvorfor skulde ikke de sidste ogsaa være komne med, da dog hiint Luftsyn, det jog dem sammen, maatte være blevet iagttaget af begge Partier? For at løse denne Vanskelighed, beroer alting paa Oversættelsen af det første Vers, hvis Forklaring jeg for Sammenhængens Skyld hidtil har sparet. Sædvanlig oversætter man: da Pindsefestens Dage vare komne, og forstaaer derunder: da det var Pindsefest — eller paa Pindsedag. For at retfærdiggiøre denne Oversættelse, beraaber man sig sædvanligen paa Luc. 2, 22. και οτε επλησθησαν αι ημεραι του καθαρισμου αυτης. Men her bør man aabenbar ikke antage Betydning af Præsens, men Præteritum. Som nemlig sees af det Foregaaende og Efterfølgende, har dette følgende Mening: da de ved Mosis Lov foreskrevne (33) Dage for hendes legemlige Renselse vare forbi, gik hun i Templet, for at bringe Renselsesofferet, παραστησαι τω κυριω, som

for var umueligt. 5 Mos. 12, 6. Det er altsaa ganske det der forekommende במלאת ימי טהרה. Den samme Talemaade forekommer i samme Præteriti Betydning Luc. 2, 21: „da de Dage vare fuldkomne, at Barnet skulle omskiæres." Og saaledes forstaaer jeg og Begyndelsen af det første Vers her: da Pindsefesten var til Ende. Paa denne Maade faaer det 5te Vers sin ordentlige Mening. Der kunde ingen andre Jøder komme tilsammen, end de udenbyes fødte, der havde nedsat sig i Jerusalem, fordi der efter Festen ingen andre vare der. I Almindelighed synes de nærmeste Dage efter Høvedfesterne at have været helligede til fælleds Betragtning. Luc. 2, 43-46. Spørger man nu, hvorfor tales der i det 5te V. om de fremmede i Jerusalem boende Jøder særskilt? saa giver Sammenhængen Svaret, fordi efter V. 1. Pindsefesten var til Ende, og fordi fremmede Jøders Nærværelse ἐκ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ οὐρανοῦ efter Festen uden den Anmærkning: at de vare boende i Jerusalem, ikke havde været begribelig. Og deres Nærværelse omtales i det 5te V., fordi der i det Følgende skulde tales om deres Forundring. Saaledes hænger alting ordentlig tilsammen.

V. 6. „Mængden blev forbauset; thi enhver hørte dem tale med sit eget Maal", er den sædvanlige Oversættelse. Men

1. ved denne Oversættelse har man aabenbar stedse havt Hensyn til de ἄνδρες εὐλαβεῖς etc., der dog (hvilket man oversaae) efter det 5te V. ikke vare andre end ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, og som Borgere i Jerusalem maatte have fælleds Sprog med dem. Hvor ganske anderledes vilde Oversættelsen været bleven, naar man ved εἷς ἕκαστος havde suppleret τοῦ πλήθους τῶν Ἰουδαίων, som man burde, fordi de alle vare Medlemmer af den Nation og Beboere af den Bye, eller ἄνδρες Ἰουδαῖοι οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἅπαντες, som Petrus og i den følgende Tale kalder dem.

2. De paa hinanden følgende Genitivi λαλουντων αὐτῶν med τῃ ιδια διαλεκτω har man meget unaturlig oversat ved: „at de talede Enhver i sit Sprog"; thi aabenbar skal her ikke angives Aarsagen til Forundringen, der først tilligemed Forundringen angives V. 7., men Aarsagen til, at de kunde høre og bedre forstaae det. Jeg vilde derfor ogsaa oversætte τῃ ιδια διαλεκτω ikke ved: Enhver i sit Sprog, men (som man og ikke anderledes kan, naar man ved εις εκαςος supplerer του πληθους των Ιουδαιων) i deres eget Nationalsprog. Saaledes forekommer det Ap. G. 1, 19. „Og det er blevet vitterligt for alle dem, som boe i Jerusalem, saa at den samme Ager kaldes paa deres eget Maal Hakeldama, det er Blodager." Et saa nær liggende, saa ofte overseet, og dog for det Hele saa meget bevisende Parallelsted. Forfatteren siger altsaa udtrykkelig: at Disciplene have talt, ikke i et fremmed, men i deres eget Nationalsprog. Og Ideernes Gang er følgende: de begyndte at tale; Folket, fuldt af Forbauselse over disse Taler, blev bestyrket; thi Enhver forstod det, da der blev talt i deres eget Nationalsprog. Maaskee vil man derimod indvende,

a. at τῃ ιδια διαλεκτω ikke kan oversættes ved et Jøderne særeget Nationalsprog, fordi Jøderne allerede den Gang ikke mere havde sligt. De forstode jo, vil man sige, selv ikke mere deres egne Propheter. Men, skiønt det gamle hebraiske Sprog til Christi Tid ikke mere kunde kaldes Jødernes Nationalsprog; saa følger deraf ikke, at de i Almindelighed ikke have havt noget. De tilskrive sig jo selv et saadant i det ovenanførte Sted, Ap. G. 1, 19. Og hvorledes havde de og kunnet existere uden et saadant Nationalsprog? Hvorledes havde de uden samme kunnet boe hos hinanden i Jerusalem, og havt en fælleds Gudstieneste? Dette deres daværende Religions- og Selskabssprog var uden Tvivl det ogsaa af Jesus talte Jødiskchaldaiske.

b. Vil

b. Vil man sige, at ιδια γλωσσῃ og ετέραις γλωσσαις ikke kunde ansees som Synonyma, at Pluralis: andre Sprog — ikke kan være og hedde saa meget som eet Sprog. Men hvo veed ikke, at Pluralis ofte sættes istedet for Singularis? Men overalt kunne begge Udtryk her aldeles ikke antages som Synonyma. Det ετεραις γλωσσαις λαλειν V. 4. betyder, at tale paa en ganske anden Maade, end man før talede. Denne Betydning er ovenfor af Sammenhængen beviist som nødvendig. Og et lignende Parallelsted, der tilstrækkelig beviser det, findes 1 Cor. 14, 21. εν ετεραις γλωσσαις και εν χειλεσιν ετεροις λαλησω τω λαω τουτω — λεγει κυριος. Det τῃ ιδια διαλεκτω betyder derimod, at tale i sit eget Nationalsprog, som nu iligemaade er bleven beviist.

V. 7. angives nu Aarsagen til Forundringen ved Ordene: ουκ ιδου παντες ουτοι εισιν οι λαλουντες Γαλιλαιοι! — Men hvori bestaaer nu Grunden til denne Forundring? Uden Tvivl ikke deri: at der blev talet offentlig; thi det var i de ældre Tider ikke noget usædvanligt. Propheterne hos Jøderne og Demagogerne hos andre Folk ere jo som saadanne offentlige Almuetalere bekiendte nok. Men stedse bleve slige offentlige Almuetalere behandlede med en vis Udmærkelse. Man ærede deres større Talent, tillagde dem vel og en særdeles inflatum divinum. Det var derfor og meget naturligt, at Beboerne af saadanne Provindser, der mere end andre havde leveret Propheter, Demagoger, eller offentlige Almuetalere, bleve ogsaa mere anseete som et spirituellere Folk. Beboerne af andre Provindser derimod, der havde faa eller ingen slige offentlige Talere at fremvise, bleve foragtede som et sløvt Folk. Saaledes foragtede f. Ex. Grækerne Bæotierne, endog naar de vare nødte til at giøre Undtagelser. Naar det nu lader sig bevise, at Galilæerne vare for Jøderne Bæotier; saa var det meget naturligt, at de forundrede sig over disse Prøver paa en udmærket Veltalenhed, især da de talede uden Forberedelse. Og dette lader sig virkelig

sig bevise af flere Steder i det N. T. Da Philippus (Joh. 1, 45: 46.) vilde giøre Nathanael opmærksom paa Messias, og sagde, at det var Josephs Søn af Nazareth, svarede denne: kan der og komme noget godt af Nazareth? Da man hos Joh. 7., efter at Jesus havde holdt nogle Taler, ei kunde enes om, hvo han vel monne være? sagde nogle iblant dem: Det er Christus! Men andre lagde til: kan Christus vel komme af Galilæa? rc. — Da de ὑπηρεται (Joh. 7, 45.) efter de ypperste Præsters og Pharisæernes Befaling skulde tage Jesus fangen, vovede de ikke at fuldføre denne Befaling, fordi han ved sine Taler havde virket paa Folket og paa dem selv. Da nu een af disse Pharisæer, ved Navn Nicodemus, anmærkede, at man dog ikke kunde dømme denne Jesus, førend man havde hørt ham; svarede de andre ham: „mon du er og af Galilæa?“ Og imod dette Argument vovede endog Nicodemus ikke at indvende noget. „Og hver gik til Sit“, hedder det siden. Af alle de anførte Steder sees tydelig, at Jøderne dømte om Galilæerne, som Grækerne om Bøotierne. Hvor meget maatte man altsaa forundre sig, da alt, hvad man efter Ap. G. 2. hørte og saae, var imod alle om Galilæerne havte Forventelser. Man havde hidtil fra Pharisæernes Side villet udbrede, at blot dumme Galilæer vare hidtil blevne Christne. „Mon nogen af de Øverste have troet paa ham?“ spurgte Pharisæerne med Tillid. Joh. 7, 48. Og see! nu viiste disse foragtede Galilæer sig som Christendommens frimodige Forkyndere; de forkyndte μεγαλεια του θεου.

Med denne af Contexten, Sprogbrugen og den af det N. T. ellers bekiendte Jødernes Tænkemaade Medhold havende Forklaring stemmer og den derpaa følgende og dermed umiddelbar sammenhængende Petri Tale overeens. Petrus beviser nemlig ved et velvalgt Sted af Joel, at herefter vilde endog θυγατερες og νεανισκοι, hvilket var hos Jøderne uhørt, holde offentlige Foredrag (προφητευσουσιν), og giver altsaa at forstaae, man maatte ikke undre

sig

sig over, at Galilæerne nu mod al Forventning havde viist saa megen Veltalenhed. Om Taler i fremmede, ulærte og ved et Under pludselig meddeelte Sprog er i Petri Tale ikke et Ord at finde, som man saa meget mere maatte forundre sig over, ifald der i det Forrige, som man sædvanlig troer, havde været talt derom.

Resultater.

1. De efter Pindsefesten forsamlede Disciple og Apostler talede med Begeistring til de forsamlede indenbyes og fremmede, men dog i Jerusalem boende Jøder. Dette er Kiendsgierning og Grund til den hele følgende Fortælling.

2. Deres Taler vare almeen forstaaelige, fordi de talede i det alle Jøder den Gang fælleds Nationalsprog. Saaledes talede f. Ex. Petrus i den derpaa følgende Apologie til den samme Forsamling, og blev forstaaet. Og saaledes kunde de og, som begribelig, meget godt forstaaes.

3. Deres Taler bleve holdte uforberedte, fordi Leiligheden til at tale, Aarsagen til deres Begeistring, pludselig blev dem givet. Men just derfor var Forundringen af de anførte Grunde saa meget større, da de bleve holdte af Galilæer.

4. Lucas giør i det 6te V. den Anmærkning: (med en vis historisk Nøiagtighed) at de talede i deres Nationalsprog (τη ιδια διαλεκτω). Kort forhen i det 5te V. havde han erindret: at der havde været ανδρες ευλαβεις απο παντος εθνους των ὑπο τον ουρανον nærværende i Forsamlingen; saa og, at de havde kaldt hinanden tilbage, og givet hinanden deres Forundring at forstaae over Talerne. Hvorledes havde det været muligt, hvis ikke det τη ιδια διαλεκτω λαλουντων αυτων var bleven sat hes? Og dog hialp Forsigtighed ikke imod Misforstand! *)

*) See Henkers neues Magazin, 2det Bind, 3 St. S. 486 ꝛc. Udg.

III.

David tæller Israeliterne.

2 Sam. 24, 1. 1 Chron. 21, 1 Chron. 27, 24.

„David faaer Lyst at lade sit Folk tælle. Hans Regieringsraad advarer derimod. Han bliver ved sit Forsæt, Krigsoversterne adlyde, og indgive Mandtalslisterne; der fandtes i alt 1,300,000 stridbare Mænd. Regieringsraadet havde taget Regentens Haardnakkenhed ilde op. Den tordc ikke vove ligefrem at modsige ham; men den foranlediger, at en vis Prophet staaer frem og foreholder ham hans Uret. For at skaane den svage egoistiske Konge, forelægger han ham Valget af tre Straffe; og Kongen vælger Pest. Af 1,300,000 falder mere end den 18de Deel. En uhyre Skam! den blødhiertede David føler selv, at hans uskyldige Undersaatter ikke have fortient det. „Ja! jeg har syndet, svarede han. Jeg har begaaet Misgierningen. Hvad har disse Faar giort? Herre! lad din Haand ligge paa mig og min Faders Huus!"

Derom læser man endog hos gode Fortolkere allehaande forunderlige Ting. Blant andet:

a. „Denne Ulykke har derfor ramt Undersaatterne, fordi de ikke havde betalt den af Moses (2 Mos. 30, 12-16.) anordnede Løsepenge ved Folketællingen, da dog Undersaatterne den Gang havde været i gode Omstændigheder." Om det endog var saa sandt, som det der staaer, men som det ikke er, da denne Løsepenge ikke var befalet af Moses som en bestandig Afgivt, saa havde det dog været utroeligt og Gud uværdigt, at han skulde have ladet 70000 Mennesker døe, fordi man havde affnappet den hellige Kasse noget. Hvo der blot har seet et tusinde Døende og Døde paa en Valplads, slutte fra disse til 70,000 inden det Davidiske Riges snevre Grændser, der skulde være faldne i en Tid af tre Dage, og spørge sig, hvad hans Hierte siger, naar han vil faae det til at troe:

det

det giorde Gud, fordi man nægtede ham en Afgivt!

b. „De havde med Taushed seet til, at David havde handlet imod Guds Bud; derfor var denne Straf kommen over Folket.“ — Men torde de da ustraffede modsætte sig Kongens Befalinger? Jo! han vilde smukt have lønnet dem! En og anden Indsigtsfuld havde vel nu og da meget at erindre ved disse og hine de Stores Handlinger; men dersom hans Roe, hans gode Navn, hans og hans Paarørendes timelige Vel er ham kier, saa vil han nok ofte beholde sine Erindringer hos sig selv.

c. Grotius mener, at Folket vel egentlig var bleven straffet ved de 30000 Død. Men Kongen maatte dog derved lide den føleligste Straf, da han derved havde mistet saa mange Undersaatter. Ja in lib. II. Cap. XXII. §. 17. de jure belli et pacis lægger den ellers saa klart seende Grotius endda til:

„Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, sed Deus habebat in vitam ipsorum jus plenissimum. Interim hæc poena erat non populi, sed Davidis; nam ut ait scriptor Christianus (quæst. ad orthodox. 138.): Μικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ. Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium, id quod populis infligitur. Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis, qui manu peccavit, in tergo feriatur: quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum, quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem.“

d. Niemeyer siger vel i sin Charakteristik der Bibel, 4 Theil, S. 333: at man her ikke behøver at undersøge, hvorfor Gud synes at lægge Kongens Straf paa Folket. Strax derpaa bliver han ved: hvo der noget nøiere har eftertænkt Theorien om de guddommelige Straffe, og tænker sig Sammenhængen af Verdens Begivenheder med Hensyn til det guddommelige Forsyn, vil finde

færre Vanskeligheder. Bibelen taler, som den efter Menneskenes svage Begreber — især til en Tid, da man endnu er lidet bekiendt med Mellemaarsagerne til Verdens Begivenheder — maae tale. Ogsaa Valget imellem den tredobbelte Straf, tre Aars Misvæxt, tre Maaneders Flugt for Fienden, tre Dages Pest, har man af mange Aarsager studset over. „Mennesket vælger dog naturlig det Onde, der var mindst frygteligt, og dog vælger David — en ellers saa god Konge! — sine Undersaatters Død.“ Følgen er falsk. Bortraner ikke Krigen, især hos de Gamle, utallige Mennesker? Dræber ikke Dyrtid langsom, men desto grusommere? Naturligst vælger Mennesket det korteste Onde. Tre Dage mod tre Maaneder eller tre Aar — det giver Udslaget! Vi underlægge David alt for mange Tanker og for megen Overlæg. Han maae vælge hastig, føler alt det Frygtelige i Valget, og holder nu begge Dele mod hinanden — Menneskenes Hænder og Guds Haand. Nu deciderer hans Hierte: „hellere falde i Guds Haand — stor er hans Barmhiertighed — ikke i Menneskenes Hænder!“

Saa langt den elskværdige Niemeyer! Jeg troer neppe, at dette er endnu hans Mening desangaaende. Jeg vil imidlertid forsøge at giøre mine Læsere bekiendte med mine Forestillinger om denne Historie.

Ved den Roe, som David og hans Rige i nogen Tid havde nydet, bliver det ham, saa at sige, for snevert i hans huuslige Kreds. Han er i den Alder, da den sidste mandige Uroe (som en skarpsindig Læser af denne Historie etsteds har sagt) endnu engang begynder at rystte Siælen stærkere, saa at den længes efter Glimmerdaad. Under disse Overlæg falder han paa — med eller uden hemmelig Raadgiver — at lade giøre en Fortegnelse paa det vaabendygtige Mandskab, deels for nøie at vide, hvor mange? deels for virkelig at tage dem i Tieneste (at enrollere). Denne Mening begunstiges vist nok meget ved den Omstændighed, at det ikke var og ikke skulde være nogen

gen ordentlig Folketælling — thi den skede ikke ved Præster, som før var sædvanlig — og at Joab, hans Feltmarskalsk, foruden andre Tællere og Skrivers (Safer) dertil vare anordnede.

Joab seer denne Enrollering ugierne, og synes at fraraade samme (2 Sam. 24, 3. 4.). Han synes at have frygtet for, at denne Enrollering vilde forbittre Folket og giøre Oprør; da det desuden ved de foregaaende Krige allerede havde lidt meget, og nu ved en Indretning af et Slags staaende Armee let kunde blive skilt ved sine øvrige Friheder af sin erobringssyge Konge. Ganske fiin lader altsaa Forfatteren til denne Historie 2 Sam. 24, 3. Joab sige til David: „hvorledes har dog Kongen min Herre Lyst til denne Sag!„

David bliver ved sit Forsæt! Joab maae adlyde. Af Frygt for Opstand af Folket gik man vel nu og ud under militærisk Bedækning, for at drive Kongens Befaling igiennem; thi det 5te V. siger udtrykkelig: de gik over Jordan og leirede sig i Aroeer og Jaeser.

Imedens denne Kongens Befaling bliver fuldbyrdet — man kan nok tænke sig, at en saadan Enrollering fra Dan til Berseba ikke kunde fuldendes i faa Dage, men at dertil udfordredes flere Maaneder — udbryder Pesten i Landet, og bortraner mange Mennesker. Hvad var naturligere, end at nu i Israel, hvor man desuden var vant til at ansee alt Godt for umiddelbar Belønning, og alt Ubehageligt for Vrede og Straf fra Guddommen, Ordet gik: „Herrens Vrede blev optændt imod Israel, at han tilskyndte David til at sige: gaae hen, og tæl Israel og Juda!„ — Man tænke sig, ved hvilke Foranledninger dette Sprog kunde blive almindeligt:

a. Tællingen var imod Guds Anordning, fordi den ikke begyndte efter det 20de Aar, ikke angik det Hele, men kun det stridbare Mandskab, og skulde udføres ved en Krigskommission, og ikke ved Præsterne, som 2. Mos. 30, var anordnet. I en Stat, hvor Præsterne havde saa megen

Magt,

Magt, som i den Jødiske, have deventelig ikke taget det vel op, og man kan let formode, at de have anvendt det yderste, for at faae deres Tilhængere til i høie Toner at yttre deres Mishag. —

b. Statsraadet selv synes ikke at have været vel tilfreds med Davids hele Anordning, som Joabs Modsigelse yttrende Svar bevise. Desto lettere var det at faae den til at knurre. Dette kunde saa meget mere skee,

c. Da det syntes, at David, hengivet til Erobrings-Lyst, vilde giøre Staten krigersk, og saaledes bringe hele Folket under en militærisk Forfatning, saa at enhver Undersaat skulde enrolleres, staae under Generaler og Officierer, og til visse Tider giøre Krigstieneste, for at øves i Vaabenbrug.

Saasnart man kun lægger Merke til, hvo der var interesseret ved denne Tælling, og derved betænker, at Orthodoxerne ikke have forsømt at sukke: „saaledes gaaer det, saaledes straffer Gud, naar man holder Kiød for sin Arm, og forlader sig paa Mennesker" — saa vil man og være i Stand til at forklare sig, hvorfor der maatte ophøres midt i Tællingen efter 1 Chr. 27, 24. Og paa denne Maade blev det da derved: „David lod Folket tælle til Enrollement, derfor sendte Gud til Straf en Pest i Landet Israel. 70,600 døde deraf". Paa nyere Historier, der paa lignende Maade ere blevne indklædte, haves der ikke Mangel. Af flere, som jeg her kunde anføre, kun een eneste. Enhver af mine Læsere vil af sin egen Erfaringskreds kunne tænke sig flere.

Den sidste General-Superintendent Kern i Hildburghausen, en født Hohenloher, formaaede den afdøde Hertug, da han allerede var 70 Aar gammel, at afskaffe de overflødige Høitidsdage og at indføre en nye Psalmebog. Den største Deel af den Hildburghausiske Klerus var dermed utilfreds. „En Udlænding skulde indføre en nye Skik!" De Fromme i Landet, der for længe siden sukkede til Gud over deres regierende Hertugs Udsvævelser,

ser, stemte i med Geistligheden. (At der gaves Undtagelser, forstaaer sig). Musikanterne, Horeværterne, Kroholderne, Dienestefolkene og Flere stemte gierne med i Klagen; disse vilde af Grunde, der let kunne indsees, beholde deres hellige Dage saavelsom den gamle Psalmebog. Til disse Skrigere regne man endnu dem, der egentlig ingen Stemme have, det er dem, der skrige med, fordi der skriges. — Hvad bliver tilbage? En yderst ubetydelig Deel. Hvad skeer? I hiin Stormens Tid, da den almindelige Uvillie var heftigst imod General-Superintendenten, fik begge hans Børn Kopperne, og døde pludselig — to smukke haabefulde Børn. Nu hedte det fra den ene Ende i Landet til den anden: Gud har straffet! Hans Vrede er optændt mod General-Superintendenten! Saaledes straffer Gud Fædrenes Misgierning paa Børnene! Gud lader sig ikke spotte!

Det skeede i den sidste Halvdeel af det 18de Aarhundrede! midt iblant Protestanter! blant Mennesker, hvoriblant der gives mangen en oplyst Mand. Man sammenligne nu begge, i deres Virkninger vist nok yderst forskiellige, men dog i Grunden ikke ulige Begivenheder, og erindre sig,

α. Hvad Eichhorn i hans Einleitung in das A. T. siger om Kilderne til Samuels og Chronikernes forskiellige Bøger.

β. Man prøve især de forskiellige Forestillinger, som enhver af disse Kilder i Overeensstemmelse med dens Tidsalder og Forestillingsmaade paatrykte Fortællingens Character, og man vil let kunne giøre den Erfaring:

Hos Samuel 1 — 24 V. er optaget en med denne Tildragelse næsten samtidig Fortælling. Den anfeer Pesten som en Følge af Davids egoistiske og herskesyge Fremgangsmaade. Der kommer Pesten, som en Guds Straf, til at ydmyge Davids Stolthed. Derfor teer han sig saa veemodig: „jeg har syndet ilde, at jeg giorde saaledes. Og

nu, Herre! borttag din Tieners Misgierning; thi jeg har handlet meget daarlig."

Forfatteren af Fortællingen i første Chronikernes Bog betragter Tildragelsen fra samme Synspunkt; kun er hans Udstaffering fra en meget sildigere Tidsalder. Han fortæller med Hensyn til den Forestillingsmaade, som det saa kaldte Guds Folk havde faaet efter det babyloniske Fangenskab. Han taler om Satan, der opirrede David mod Israel — om en Engel, der nedslaaer de 70000 — der stod ved Arnans, Jebusiterens Lade, da han var i færd med at tærske Hvede. Det angrer Gud. Han lader David see Englen med blottet Sværd i hans over Jerusalem udstrakte Haand. Han lader derved og de Ældste iføre sig Sække, og falde ned paa deres Ansigt, og Davids Offer antændes ved Ild af Himmelen. Lutter Udtryk og Forestillinger, som forraade en sildigere Oprindelse.

Foredraget af Gad, Davids Prophet, synes mig og at være mere Læredigt, end en virkelig Begivenhed. Anlæg, Indklædning, Udgang, Davids angerfulde Opførsel, alting vidner derfor. Det er ganske i den daværende hebraiske Læreviisdoms Aand. Begge have de øst af de Davidiske Annaler — disse havde begge Fortællere nok for sig — kun med den Forskiel: at der istedet for tre Aars Dyrtid i Landet, tre Maaneders Flugt for Fienden, tre Dages Pest i Landet, hos Samuel findes den hellige Tid, syv Aars Dyrtid ansat. Man agtede vel en saadan Afvigelse ikke meget, naar kun Hensigten blev opnaaet:

a. Gud vilde haardt straffe Israel.

b. David følte derved overmaade stor Anger, og vendte tilbage fra sin Stolthed til Gud. Lad os falde i Herrens Haand! raabde han, thi hans Barmhiertighed er meget stor. Jeg vil ikke falde i Menneskenes Hænder.

c. Han

c. Han var glad, denne Erobringslystne, der syntes at tilsidesætte Gud og hans Love, og hans Anordninger og Præster, at han kunde bygge Herren et Alter, og offre Brændoffer og Takoffer, at Plagen kunde ophøre.

d. Den Labyrinth af Tvivl, som de bedre Tænkende kunde være faldne til, ifald Davids Foretagende var lykket, da deres Mester og Herre selv begyndte at tvivle om Guds naadige Forsyn, er nu aabnet. Religionsspotternes Triumph, der vilde haane Tillid til den Usynlige, er tilintetgiort. Deres Angest, der levede i den daglige Frygt for at kaldes til Vaaben, ikke for at værne om Fædrelandet, men for at kiøbe deres Konges Roes med deres Blod, er hævet.

Da denne Hensigt var opnaaet, saa brød man sig lidet om det øvrige:

at Tællingen ei ganske blev fuldendt, men blev pludselig standset;

at det angivne Antal er forskiellig; thi hos Samuel finde vi — uden at det meldes, at Tællingen ei er bleven fuldendt — 800,000 stærke Mænd i Israel, der kunde drage Sværd, og 500,000 Mænd i Juda. Derimod hedder det i Chrønikernes Bøger — og saa uden at det omtales, at Tællingen ikke blev fuldendt — „og Antallet af de talte Folk i Israel var 1,100,000, og i Juda 470,000 Mand, der kunde drage Sværd.“

Den, der synes, at mine her yttrede Tanker ere for dristige, sammenligne dermed, hvad allerede en mig ubekiendt Recensent i Alg. d. Bibl. 20. B. 1 St. S. 11. sagde: „Hovedtanken i denne Historie er: Kongerne ere Nationens Fædre i alt, hvad de giøre og lide og synde. Faarene maae lide med Hyrden! Hvilken Mængde Begivenheder ligger der ikke i denne Historie! Opvaagnende Erobringssyge hos en Konge, under hvem Landet sukker, er Guds Vrede imod Israel! Da fremkommer snart en Seer

Gad mod et rædsomt tredobbelt: enten — eller! Strax derpaa Hævnens Engel i Skyerne! Vi vidste næsten ingen gyseligere Fortælling, der kunde være Billeder af en Skiebne, hvis enkelte Suk næsten forkyndes af alle Aarhundrede. Hvad Oedipus hisset var for sit kummerfulde Theben ved et Orakels Egensindighed, det blev her David ved den fulde Bevidsthed af sin Brøde, under Engelens Sværd. Til hvilken Grad maae ikke da Medlidenhed med Israel, med David, med enhver Konge, der er Menneske, med ethvert Folk, der staaer under et Menneske, bringes! Og i hvilken Værdighed sees den majestætiske Guds Hævn, der ikke af Egensindighed giør Mennesker til Spillebold for Elendighed, men mere skrækker, end straffer*)

*) See Beyers Museum für Prediger (en Fortsættelse af hans Magazin, der endtes med det 12te Bind) 1 B. 2 Heft S. 122.

Udg.

IV.

Urim og Thummim.

2 Mos. 28, 1–30.

De forskiellige Costumer, hvori den nyfrankiske Nations Embedsmænd vise sig ved deres Funktioner, som Aviserne for et Par Aars Tider saa vidtløftigen omtalte, og hvoraf Malere og Kobberstikkere have givet os gode og slette Tegninger — førte mig ofte i Aanden til det 28de Kap. i 2den Mosebog. Saa magtpaaliggende, som i Paris, maae det og have været for Moses og hans Raadgivere at udstaffere den Ypperstepræst til hans vigtige Embedsfunktioner; thi Mennesket er just en sandselig Skabning. Ere hans Sandser kun tilstrækkelig beskiæftigede, saa har han nok at giøre, og indrømmer gierne, at Taleren i

Fore-

Foredraget til hans Aand gior et falto mortale efter det andet. Det have ældre og nye Nationers Forstandere snildeligen vidst at benytte sig af. Den ægyptiske Overpræst, den græske ἱεραρχης, den romerske Pontifex Maximus med deres Insuler paa Hovedet, de Nürnbergiske og Leipziger protestantiske Messepræster, den græske Archimandrit med samt hans Poper, den muhamedanske Mufti, Tibetanernes Dalai Lama ꝛc. ere hver for sig saaledes udpyntede, at Pøbelens Studsen opvækkes og dets Nysgierrighed beskiæftiges. Moses vidste nok, hvorfor han gav sin Ypperstepræst en lignende, i Sandserne faldende Udstaffering. Kun er det at beklage, at der den Gang endnu ikke fandtes en jødisk Costumier, der saa nøie, som Bötger im Journal der Luxus und der Moden — kunde beskrive den jødiske Overpræstes Hoitidsdragt. En lignende Lærd vil jeg overlade det til at dechiffrere det 28de Kap. i 2 Mos. Jeg vil blot søge at giøre en fornuftigere Forklaring af Urim og Thummim gangbar. For de gamle Theologer vare disse Urim og Thummim en gordisk Knude. Om Gud selv havde giort det, og paa Bierget Sinai tilstillet Moses samme tilligemed Steentavlerne, eller om Moses havde giort det, eller hemmeligen ladet det forfærdige af en taus Konstner; det var hos Oldtidens Jøder og Christne en tung Opgave, især da her i det 30te V. kun bruges Udtrykket: „du skal sætte Urim og Thummim i“ men eller stedse: du skal lade giøre, udhugge, grave, udstikke ꝛc. — et tydeligt Beviis paa, som Buxtorf siger, at her maae være foregaaet noget Besynderligt. Andre spidsfindige Spørgsmaale, hvis Besvarelse lidet vilde gavne, vil jeg her forbigaae, og strax skride til Sagen.

Høist sandsynlig var Urim og Thummim i Stedet for de tidligere Tiders høitidelige Lodkastning. Hos et Folk, hvis Tænkekraft endnu ikke meget er skærpet, og hvis Erfaringer ikke ere saa mange, lader man helst Loddet giøre Udslaget. Det gior Ende paa al Strid. Saaledes

var det i Begyndelsen hos Israeliterne. Ved Delinger og juristiske Stridigheder om Mit og Dit deciderede Loddet, i Mangel af anden tilstrækkelig Bestemmelsesgrund. Saaledes blev Canaan deelt imellem Israeliterne ved Lodkastning. Siden anvendte man den og ved Mit og Dit, ved Retssager, Vedtægter, der skulde vedblive eller afskaffes, ved Krig og Fred. Moses forordnede altsaa Urim og Thummim, en høitidelig Kiendelse ved den Ypperstepræst, hvorefter ingen videre Appellation kunde have Sted (veritatis manifestatio sol...nissima.)

Det vare tre ældgamle Stene, hvormed Israeliterne allerede før havde kastet Lod: en bejaende, en benægtende, en tredie neutral, eller intet Svar givende, der erkiendte det Ene ligesaa godt som det Andet. Siden, da Loddet ikke mere syntes saa behageligt, eller blev anseet for saa afgiørende, og den Ypperstepræst i den nye oprettede Stat skulde have Midler i Hænde til at vedligeholde sin Anseelse som øverste Retslærd, befalede Moses at forvare disse tre Lodstene i det saa kaldte Choschen, Præstens Brystspænde. Men de hørte ikke med til de tolv deri indfattede Ædelstene.

Man kaldte dem Urim og Thummim (manifestatio veritatis solemnissima). Det kostbar stukne Giemme, hvori Præsten bar disse hellige Lod paa Brystet, kaldtes derfor Rettens Brystspænde. Det var den høieste dømmende Instantses Insignier. Naar den Ypperstepræst, prydet med denne Ornat, afsagde en Dom, eller afgiorde et vanskeligt Spørgsmaal, saa kunde der ikke videre appelleres. Det var et Slags mandatum sine clausula — en høieste Rets Dom — en lit de justice af de forrige Konger i Frankrig. Den Ypperstepræstes Dom fik ved Formen mere Vægt. En lignende Halsprydelse hængte Ægypterne paa deres Overdommere i sidste Instants, og kaldte denne Halsprydelse, der efter Diodors (af Sicilien) Beretning var sammensat af kostbare Ædelstene, men efter Ælian af en stor Smaragd, ἀλήθειαν, Sandhed.

Hvori

Hvorledes kloge Præster have benyttet sig af denne høieste Instants, viser det G. T. Historie. Jeg vil blot giøre opmærksom paa det 14de Kap. i første Samuels Bog. Her dæmper Præsten Sauls Hede og Fremfusenhed ved sin Taushed om den nye Seier, han haabede. Hvo tænker ikke herved paa Romernes Augurium, og slige fine politiske Midler til at lede Gangen i Forretningerne, at dreie den store Hobs Mening, og at giøre enkelte Magthavendes Despotie Modstand? *).

*) Beyers Museum ic. 1 B. 2 St. S. 134 ic.

Ubs.

V.

Καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων — ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
Joh. 20, 19. Luc. 24, 31 · 37.

Lucas's Fortælling Ap. G. 12, 12. 13. har ingen fundet mirakuløs og overnaturlig. „Petrus banker paa Døren. Pigen vil lukke op, forbauses over at see ham — gaaer ind og fortæller — man vil ikke troe hende. Man gaaer ud, seer selv, aabner Døren. Peder kommer ind, og man glæder sig over denne uformodentlige Sammenkomst.“

I Overeensstemmelse med denne Tildragelse tænker jeg mig Begivenheden, Joh. 20, 19, og saa behøves der intet Under, for at forklare den. Af Frygt for Jøderne vare Dørene tillukte, hvor Jesu Disciplet om Aftenen havde forsamlet sig. Jesus kommer — hvorledes? bestemmes ikke. Men hvorfor skulle vi her tage vor Tilflugt til en overordentlig Kommen? Er det ikke langt naturligere, at lade ham være kommen ind paa en ordentlig Maade, da han dog efter Lucas 24, 42. og Joh. 21, 5. har givet

 saa

saa stærke Beviser paa sin sande Legemlighed? — er kommen omtrent, som Petrus i Marias, Jesu Moders Huus — og stod hos dem, hilser dem med den sædvanlige Hilsen, og viser dem sine Hænder og sin Side.

En saaden naturlig Gang i Historien hæver og den Tvang, hvormed man forklarede de følgende Ord V. 31: „και αυτος αφαντος εγενετο απ αυτων. Luther, og efter ham den danske Oversættelse: og han forsvandt for dem. Castellio: ille ex eorum conspectu evanuit; da dog γινεσθαι απο τινος αφαντος, ikke betyder andet, end at gaae fra En, begive sig fra et Sted. Den syriske og arabiske Oversætter stemme og hermed paa det nøieste overeens. Ret smukt siger derfor en Recensent i alg. Lit. Zeit. 1794 2 B. S. 628.

„Jesu Disciple følede ikke paa et uvirkeligt Legeme, men paa Saar og Naglegab; Joh. 20, 27. men vist heller ikke paa et Legeme, der gik igiennem tillukte Døre, men der kom til dem i den Tid, da Dørene af Frygt for Jøderne vare tillukte; 20, 19. og der til Beviis paa sin sande Legemlighed tog Spise til sig; Luc. 24, 42. Joh. 21, 5. der vist altsaa og Luc. 24, 31. ikke forsvandt ulegemlig, om endog hans Forsvinden forekom de over hans Tilværelse høist Forbausede alt for hastig og mirakuløs. Man kan vel formode, at, dersom de efter deres første Bestyrtelse endnu havde seet Jesus hos sig, deres Glæde maaskee kunde have bleven farligere for deres daværende Forfatning, end naar Jesus sieldnere og efter visse Mellemrum lod sig see for dem.“

Lucas synes efter sin Mirakelsyge atter at have udpyntet Sagen 24, 36-40., hvoraf nok Troen om at gaae igiennem tillukte Døre, og at forsvinde, og at blive usynlig &c. har sin Oprindelse. Han anfører: Jøderne troede, de saae en Aand (en ulegemlig Dæmon). Jesus giendriver det paa en tredobbelt Maade, for at rense deres østerlandske Phanthasie, der stedse var opfyldt med usynlige Aander.

Imid-

Imidlertid høre begge Fortællinger hos Lukas og Johannes til Perikoperne i den protestantiske og katholske Kirke, og ei at tale om Kirkefædrenes og mange andre Skriftfortolkeres Drømme om Jesu Giennemgang igiennem tillukte Døre, om Disciplernes Mening: de saae et Spøgelse, og om hans Forsvinden — var det vel ikke af Veien, om jeg her tilføier nogle Meninger af ikke uberømte Asceter og Kirkelærere.

I. Των θυρων κεκλεισμενων, stod han midt imellem dem.

Cyrillus anmærker herved: „hic nullus quærat: quomodo clausis januis corpus domini penetravit, cum intelligat, non de homine nudo, ut modo nos sumus, sed de omnipotente filio Dei hæc scribi.“

Den ellers skarpsindige Michaelis siger om disse tillukte Døre i hans Anmerkungen für Ungelehrte, S. 216: „Jesus aabner disse Døre, jeg troer ved Under og Almagt, gaaer, uden at man merker det, ind i Værelset, hvor Disciplerne ere samlede, og staaer pludselig midt imellem dem.“

Ernesti i hans neueste theologische Bibliothek 3 B. S. 317. siger — da Semler meente, han var gaaet igiennem Dørene, der just bleve oplukte for Andres Skyld — : at man dog her maatte antage et Under, fordi V. 30. staaer: endnu andre Under har Jesus giort; da der dog ikke staaer noget foran (?? — 19 Kapitler staae jo foran!) undtagen de to Gange, at han ved tillukte Døre er kommen til Disciplerne.

Af disse tre berømte Navne kan man let slutte sig til, hvad den store Hob Aar ud og Aar ind maae frembringe og have frembragt om disse tillukte Døre. For at kunne bedømme Sligt, see f. Ex. Hackspanii not. philolog. ad h. l.; og Valentin Alberti's Disputation, Leipzig 1693: an Christus januis clausis discipulorum conclave intraverit?

 II. De

II. De troede, de saae et Spøgelse.

Stridighederne: hvad det har været for en Aand; den Paastand, at det efter Disciplenes Forestillinger maae have været en ond, fordi han lod sig see om Natten, og onde Aander sædvanligen kun betiente sig af menneskelige Legemer; Beviserne, man og af dette Sted har uddraget, for at bevise Aanders og Spøgelsers Tilværelse — at anføre alt dette, vilde her ikke være passende. Man see Balthasar Bekker i hans: der bezauberte Welt — og alle dem, der have stree det imod ham og for ham.

III. Han forsvandt.

Epiphanius anmærker herved, det var skeet paa denne Maade, at Disciplenes Øine vare blevne formørkede; derved beraaber han sig paa deres Blindhed i Sodom og i Elisæ Historie. Origenes mod Celsus paastaaer: at Jesus i disse 40 Dage saaledes har baaren sig ad med sit Legeme, at kun de vare istand til at see ham, som han vilde lade see samme, og saaledes omvendt. Basilius, som og Grotius giver sit Bifald, skriver, at man ikke maatte spørge, hvorledes det var gaaet til. Virkelig den klogeste Maade, at redde sig ud af slige Vanskeligheder *).

*) Beyers Museum, 1 B. 3 St. S. 143.

Ubs.

VI.

Jesu Stamtavle, Matth. 1, 17.

At der i ethvert af disse af Matthæus — eller hvo den ellers er Forfatter til denne Jesu Stamtavle, der vist nok ikke

ikke maatte mangle i nogen vigtig Jødes Levnetsbeskrivelse — antagne tre Tidsrum: fra Abraham til David, fra David til det babyloniske Exil, og fra dette til Christus, just ikke findes flere eller færre Slægter end fiorten, vil Enhver let kunne indsee. Umiskiendelig er den østerlandske Aand i Almindelighed, som især Jødedommens Aand, der i Jesu Liv ikke vilde lade hans Stamtavle feile; som ingen ridderbaaren Junker hos Adelen, især den katholske i Schwaben, Franken og Rhinstrømmen, maae have opnaaet sit tolvte Aar, uden at blive indviet i den lange Liste af de af ham arvede Forfædre. Begribeligt er det, at man i sidste Tilfælde ofte har lettet Sagen for det unge Menneske ved runde Tal og ved at reducere alting til visse Hovedepocher. Saaledes giorde og Østerlænderne. Eet af deres meest bekiendte Hielpemidler var, at de deelte det lange Slægtregister i visse Afsnit, hvoraf ethvert havde lige mange Slægter, og gierne betiente sig af et rundt eller helligt Tal, som 7, 10, 14 ꝛc. For nu at bringe det Facit ud, de vilde, udelode de rigtig nok undertiden visse Leed, eller satte runde Tal, som vi og øfte giøre i Historien. Den salvelsesfulde J. C. Lavater i Zürch vil rigtig nok ikke vide af sligt. Thi i Følge hans „Reisen nach Kopenhagen im Sommer 1793, erstes Heft", findes her „ein großes Glauben stärkendes Räthsel". Men som bekiendt, er Lavater ingen stor Skriftfortolker. Det er altsaa kun Lavatersk Snak, naar han skriver:

„Ich habe Respect für die mir noch nicht einleuchtende „Bemerkung des Geschichtschreibers. Alle Glieder von „Abraham bis auf David sind vierzehn Glieder; und von „David bis auf die Wegführung gen Babylon vierzehn „Glieder; und von der Wegführung von Babylon bis „auf Christum vierzehn Glieder. Ich gestehe noch „mehr, ich ahnde einen möglichen großen Glauben „stärkenden Aufschluß dieses Räthsels."

O sancta simplicitas! Omtrent som en Præst, der skulde prøve nogle Candidater til et Skoleembede — vel

at mærke i den store Konst, om de kunde rigtig læse inden i en Bog. Han lod dem da altsaa læse 1 Chrøn. 1. og Matth. 1, 1-17. Da Tilhørerne forundrede sig over de gamle Jøders fremmed klingende Navne, og Candidaterne endelig havde overstaaet denne tunge Dyst, aabnede den salige Gudsmand sin Mund, og sagde: „man seer heraf „tydelig, hvorledes Guds Ord er nyttigt til alle Ting. „Kunde vi endog ingen videre Anvendelse giøre af disse „tørre Navne, saa tiene de dog vist til paa behørig Maa„de at prøve Candidaternes Styrke i at læse?“

Til Perikoper i Prædikener ville ventelig disse tørre Navneregistere ligesaa lidt bruges, som til Forelæsninger i de saa kaldte Bedetimer (Vesper); men maaskee vilde det ikke ganske være uden Nytte, naar Religionslærere undertiden deraf toge Anledning:

1. At giøre flittige Bibellæsere iblant Almuen det begribeligt, hvorfor man hos Israeliterne giorde saa meget af Slægtregistere, og tillige at sige dem: enhver Israelit betiente sig deraf, ei allene for deraf at bevise sin Nedstammelse fra Abraham, hvilket egentlig var alt hos dem, og hvorfor de saa dybt foragtede alle dem, der vare uden for (barbari); men disse Slægtregistere vare og deres Hovedsag saavel i Familiesagn og den store Historie, som og i deres Rettigheder til faste Eiendomme 2c. Virkelig frembragte de, skiønt under andre Modifikationer, det samme, som Adelsbreve og sexten Ahner endnu hos os frembringe, nemlig Paastand paa Værdigheder og Indkomster, uden stedse at have personlig Fortieneste

2. At man aarlig eengang i Anledning deraf fra alle Prædikestole skulde tale imod Adelstolthed.

3. Endelig kunde disse Texter blive passende Anledninger til at indprente Almuen Nødvendigheden af gode Familie-Efterretninger fra tredie, fierde og femte Leed af. Hvad vore Gamle i denne Henseende giorde for meget, det giøres nu for lidet af, især paa Steder, hvor offentlige Liigtaler ere afskaffede, og hvor Præsten ikke har lært sin Degn

at

at forfatte et ordentligt saa kaldet Testamente over den Afdøde. Slige Testamenter, rigtig forfattede, ere, saa at sige, Familiearchivet i ringe borgerlige Familier. Slige Efterretninger om Familier have og deres gode Nytte, hvad Arv, Testamenteringer 2c. angaaer. —

Beyers Museum 1 B. 2 St. S. 151, Udg.

VII.

Engle og Diævle.

Ved at foredrage Noget om begge disse vanskelige Gienstande i det G. og N. Ts. Skrivter, maae man for alting betænke, at alt, hvad Skrivten siger saavel om Engle som om Diævle, aldrig forekommer som Bibelens Lære, som f. Ex. Verdens Skabelse, Troen paa een Gud, Kierlighed til Gud og til Menneskene 2c., men alt, hvad derom paa saa forskiellig Maade og i saa forskiellig Indklædning siges, hører blot til Tidsforestillingerne, som Bibelens Forfattere benyttede til moralske Hensigter. Paa denne Bemærkelse ligger jeg stor Vægt. Uden at lægge Mærke til det, forvirre vi os selv, blande Tider og Omstændigheder, eller — som hidtil var Tilfældet — giøre et særskilt Kapitel om Engle og Diævle, om gode og onde Engle i vor Dogmatik, hvor sligt egentlig ikke hører hen. Ved nærmere Kiendskab med Naturens Kræfter og dens Virkninger, ved flere erhvervede Erfaringer kom tænkende Theologer derfor i Forlegenhed, hvad de skulde bruge de onde og gode Engler til i Dogmatiken; den tænkende Lægmand blev uagtsom, naar Prædikenen slog ind i denne Materie; Zeloterne ivrede, naar de Nyere vilde have Diævle og Engle vilst derhen, hvor

de høre, nemlig til den gamle Verdens Tidsforstillinger; en Balthaser Bekker, Farmer, Semler, og deres Disciple blev forfulgte &c.

Denne uomstødelige Sætning:

„Hvad Bibelen siger saavel om Engle som om Diævle,
„hører ikke til Bibelens Lære, altsaa heller ikke til Troes-
„lærdommene i vore Dogmatiker og Katechismer"

forudsat, vil det altsaa behøves efter Bibelens Anledning at handle om de forskiellige Begreber, som man til forskiellige der havde om gode saavelsom om onde Engle, og derved tillige at angive Brugen, som man i Bibelen giorde deraf til moralske Henſigter. Endelig vil jeg kritisk undersøge Kirkens dogmatiske, efter forskiellige Tidsaldere ordnede Lære om Englene.

Den ældste Bog, som vi kiende, Genesis, taler allerede om Englene, skiønt først i det 16de Kap. og næsten kun i Fortællinger fra Oldtiden, som efter Eichhorns skarpsindige Hypothese hidskrive sig fra Olddocumentet Jehovah. (See hans Einleitung in das A. T. 2te Theil, S. 300. 2te Auflage.) Alle Fortællinger af denne Bog, hvor der tales om Engle, bære umiskiendelig Digtersprogets Præg, hvor Kiendsgierning og Indklædning af den tænkende Læser paa det nøieste maae skielnes, og hvor ofte Fortællingerne af Documentet Elohim øiensynlig bestemme Kiendsgierningen, og Fortællingerne derimod af Jehovah Indklædningen. For alle Ting maae vi stedse erindre os:

„Forglem det Aarhundrede, hvori du lever, og de
„Kundskaber, som det frembyder dig. Kan du ikke det,
„saa tænk ikke, at du vil nyde Bogens Originalitet.
„Verdens Ynglingsalder, som den beskriver, udkræver en
„Aand, der kan ganske tænke sig tilbage i samme; de før-
„ste Straaler af Fornuftens Skumring taale ikke det fulde Dagens Lys. I Særdeleshed behandl ikke hiint
„Sprog som et kultivert og philosophiskt Aarhundredes
„Sprog. Det er i denne Bog endnu som i Barndommen.

„Spro-

„Sproget mangler endnu omfattende, almindelige Udtryk. En„delig mærk, at efter denne Bogs Sprog frembringer Gud selv „alting umiddelbar, uden at betiene sig af Naturens Løb, „og visse Mellemaarsager. Man spørge ved disse Bøgers „Læsning: a. Hvad har Skribenten, som du har for dig, „fortalt, hvorledes har han anseet Begivenheden? „b. Hvad tænker du — ved Aartusinde, ved Sprog, „Sæder, Levemaade fiernet fra ham — om den af ham „fremsatte Begivenhed, naar Sætning og Indklædning „paa behørlig Maade skielnes fra hinanden?„.

Saa vil du mindre falde i mange Nyeres Feil, at forklare alt, hvad her er bleven sagt, naturlig.

Desuden tør man ikke troe, at alt, hvad der er optegnet i disse gamle Bøger af den, der samlede dem til et Heelt, efter alle enkelte Ord og Udtryk selv blev troet. Man lod sig det ikke falde ind, at man burde indestaae for enhver Omstændighed, som man af dette Slags indfører i et historiskt Værk. Endnu i Herodots Tid var Historiographen i denne Forfatning. Ofte siger han derfor: „han troer ikke alt, hvad han fortæller. Han ansaae det „kun for sin Pligt, uden at dømme — at fortælle alt, „hvad og hvorledes han havde hørt [det.] (Herodot. „VII. 152.)„

Under disse Forudsætninger vilde vi nu noget nærmere betragte nogle Exempler, som Genesis anfører om Engle, (מַלְאָכִים, Sendebud). Det 16de Kap. i Genesis giver os dertil den nærmeste Anledning. Det hele Kapitel er af Dokumentet Jehovah. Det 21de Kap. 2-21 V. af Dokumentet Elohim taler om de samme Personer, Sarah og Hagar, skiønt om en sildigere imellem dem forefalden Tvistighed, men som gav Anledning til total Skilsmisse.

Kap. 16.

Kiendsgierningen er: den ufrugtbare Sarah overtaler sin Mand efter Østerlands Skik til at tillægge sig en Slav-

Slavinde ved Navn Hagar. Da Hagar seer sig frugtsommelig ved Abraham, blev hun stolt, og begegnede sin Madmoder foragtelig, og da Sarah brugte sin Rettighed mod Hende, løb hun bort. Paa Veien besindede hun sig imidlertid; hun giver Abrahams Huus, hvori hun og hendes Afkom med behørig Underkastelse kunde have det ret godt, Fortrinet for et omvankende Liv — og vender tilbage.

Denne Historie giver Forfatteren efter sin Tidsalders Aand en egen Indklædning. Paa hendes Vandring lader han Hagar efter det 7de Vers findes af en Engel ved en Brønd. Efter at have hørt Aarsagen til hendes Omvandring, giver han hende det Raad, atter at vende tilbage til Abrahams Huus, og herefter at være mere beskeden; thi hun og hendes Afkom skulde der have det godt. Hun adlyder det gode Raad, finder stor Forskiel imellem Abrahams Harem og Flugtens Ubehageligheder, og foranlediger Abraham til at kalde den af hende fødte Søn Ismael; Gud har bønhørt hende paa Flugten, og indgivet hende den Tanke, at vende tilbage til det Huus, hvorfra hun af Overilelse og Trodsighed var flygtet. Hagar har venteligt siden efter med Taknemmelighed erindret sig denne Tilbagegang. I det mindste fører os Indklædningen i det 13de V. derpaa. Hun kaldte Brønden, hvor hun besluttede at vende tilbage, אֵל רֳאִי, og sagde: jeg har seet den, der herefter var mig naadig.

Kap. 21, 2-21.

Kiendsgierningen er: da Sarahs Søn ogsaa voxte til tilligemed Ismael, var Sarah ofte angest over, at Abraham maaskee for Ismaels Skyld vilde afkorte Isak noget i hans Arv. Hun plagede altsaa Abraham saa længe, til han endelig jog Hagar og hendes Søn bort. Paa sin Reise fra Abraham forvildes hun i Ørken, og Drengen stod Fare for at omkomme af Tørst. Endelig findes

findes der dog Vand til at slukke hans Tørst, og at holde ham ved Live.

Denne Fortælling af Dokumentet med Navnet Elohim gaaer simplere frem; Forfatteren udpynter den mindre, dog lader han og i det 17de V. en Guds Engel raabe af Himmelen; „Frygt ikke; thi Gud har bønhørt Drengens Røst, som ligger der. Staae op, tag Drengen „og før ham ved din Haand; thi jeg vil giøre ham til et „stort Folk, og Gud aabnede hendes Øine, at hun saae „en Brønd." Men man maatte have nægtet al Følelse, naar man ikke lægger Mærke til, hvorledes her ved den vansmægtende Drengs uventede Redning Fortællerens Stil hæver sig; hvorledes han udpynter Tildragelsen, og fremstiller den i sin Tidsalders Aand, men dog forglemmer at give den det passende Colorit, fordi han i det 17de V. siger:

„Gud hørte Drengens Røst",

strax derpaa:

„Guds Engel raabte fra Himmelen",

og atter:

„Gud har bønhørt Drengens Røst",

og i det 19de V.

„Gud aabnede hendes Øine",

Endelig i det 20de:

„Gud var med Drengen."

Men hvo vilde tage alting saa nøie med Fortællinger af denne Tidsalder, uden at giøre sig skyldig i Uretfærdighed mod Historiographen? I andre Fortællinger er alt, hvad der skeer, for at redde og lyksaliggiøre Abraham, umiddelbar tillagt Gud, uden at der een eneste Gang tales om nogen מַלְאָךְ. Man efterlæse det 12te og 13de Kap., der befaler Jehovah Abraham at drage bort — aabenbares for ham, lover ham en talrig Afkom — Jehova plager Pharao med store Plager.

Kap. 28, 10-22.

Tildragelsen i denne Fortælling af Documentet med Navnet Jehovah er:

Jacob reiste fra Bersaba til Haran. Ogsaa i Fiernheden fra den faderlige Bolig faaer han i sin Eensomhed Beviis paa Guds Forsyn, der styrker ham i Troen paa de hans Forfædre givne Forjættelser, og derved tillige opmuntre ham til Troskab og Taknemmlighed mod Gud.

Man sammenligne dette Factum med Indklædningen, og forglemme derved ikke Verdens Barndomsalder i Genesis. Man flytte sig hen i hiin Tidsalder, der ikke var gunstig for lange Reiser, tænke sig Jacob allene efter Solens Nedgang paa aaben Mark, maaskee bange for, om han og var sikker. Ved en Drøm, hvori en Stige naaer fra Himmelen til Jorden, og hvorpaa Guds Engle stige op og ned, og Jehovah øverst — faaer han den Forsikring: ogsaa her boer dine Fædres Gud. Ved ham vil du tage dette Land i Besiddelse; ved ham skal du være velsignet i dine sildigste Efterkommere. I dette Syn, siger den udødelige Jerusalem, indeholdes alt, hvad der kunde styrke Jacobs Troe paa Forsynet. Gud, det høieste Væsen, staaer efter sin Alvidenhed og Almagt i Forening med den hele Skabelse; fra Himlen til Jorden er alting en af Gud afhængig Kiæde. Gud, i den hele Skabelse nærværende, ogsaa her ved Canaans Grændser den samme Gud, der aabenbarede sig for Abraham, hele Naturens Herre, der giør alle Skabninger til sin Villies Redskaber ꝛc. (s. Jerusalems fortgesetzte Betrachtungen, 3. Betr. 3 Abtheil.)

Naar jeg tager alle Fortællinger i Genesis, hvor der tales om Engler, paa denne Maade, eller som før i Magazinet er skeet med det 19de Kap. i Genesis *), i Betragtning, faaer jeg omtrent følgende Resultater:

1. Hvad her fortælles om Engle, Guds Sendebud, siges ofte om Gud selv, om Elohim. Kun en fyrig Indbild-

*) See Magaz. 3 B. S. 550. Udg.

bildningskraft udpynter undertiden disse Fortællinger vi-dere, og anbringer Flere til at udføre Handlingen, som vi tænke os foranstaltet ved Een. Disse Udstafferinger ere vist nok af en sildigere Oprindelse end de blotte Fortællinger; thi de forudsætte en høiere Cultur af Sprog og Aand, end Oldverdenens første Perioder tillade.

2. Men derved vil jeg ikke begunstige den Fortælling, som om den gamle Verden ved Elohim eller Maleachim (Engle) allerede har tænkt sig Guddommens Undertientere. Denne Forestilling er meget sildigere, og falder i Davids Tidsalder. I de formosaiske Tider kunde man vist endnu ikke modtage en saadan Udvikling, der allerede forudsætter Begrebet om een eneste Gud. Meget mere var nok den dunkle Forestilling om Elohim, høiere mægtigere Væsener i Himmelen — den ældste Forestilling, der insinuerede sig saa meget hos den menneskelige Fornuft. Genesis kiender derfor ikke blot Elohim, men og Adonim, Schadim. Begge tilsammen ere Parsenes Izeds, Tibetanernes Lahen (et Navn, der endog synes at have Lighed med Elohim), de orphiske Hymners Dæmoner — kort, de ældste Aander og Guder af den ukultiverede Verden.

3. Ligesom den Paastand, at Iøderne i Verdens første Tider tænkte sig Mellemvæsener imellem Guddommen og Menneskene, ved hvem Gud skulde regiere Verden, neppe lader sig forsvare for den philosophiske og historiske Kritiks Domstoel; saa meget begunstige Fornuft og Historie Oldverdenens Forestillinger om Væsener af høiere Art, der foranledige Forandringerne i Legemverdenen. Moses giorde sig først fortient af, hos Israeliterne at have indført den eneste sande Guds Tilbedelse, (5 Mos. 4, 39. 6, 4.) hvorfor de rettroende Iøder Morgen og Aften blant deres øvrige Bønner ogsaa stedse udraabe; hør Israel! din Gud er een ꝛc. — Maaskee har man og her Nøglen, hvorfor de ældre Theologer ved Maleachim

i Ge-

i Genesis ikke forstod Engle, men deri fandt Beviis for flere Personer i Guddommen, for Triniteten.

4. Man forglemme ikke at lægge Mærke til, at Indklædningen om Englene, som der forekommer i Genesis, siden blev Modellet, hvorefter man har udpyntet Forudsigelserne om vigtige Mænds Fødsel. Man sammenligne til den Ende Fortællingen Genes. 16. om Israels Forjettelse med Dommerens Bog 13. 1 Sam. 1-3. Kap. Es. 7. Matth. 1. Luk. 1. — 2c.

De øvrige fire Mosis Bøger, hvis Samler (Redacteur) har sat Mosis Navn foran, ere vist nok ikke samlede af saa gamle Dokumenter, som Genesis, men kunne heller ikke være det. Imidlertid er Brugen af Navnet Engel dog endnu ikke bleven hyppigere, og dets Betydning bliver for størstedelen den samme. Det synes, som om Forfatteren bruger dette Udtryk til Afvexling med Navnet Gud — Herre — Abrahams, Isaaks og Jakobs Gud. Herrens Engel מַלְאַךְ אֱלֹהִים vexler af med אֱלֹהִים og יְהוָה.

Alt hvad der forekommer i dette Tidsrum indtil Davids og Samuels Tider, stadfæster endnu de ovenanførte Resultater; og i det Lærdommen om Jehovah, den Eneste, om ham, uden hvilken Ingen er, og var, og skal være, efterhaanden stedse fastsætter sig stærkere, opkom i Hebræernes Mythologie Lærdommen om Englene. Ved dem tabte saa at sige Elohim, Adonim og Schadim deres Existents. Jeg kan ikke nægte mig den Fornøielse her at anføre et Sted af Herders fortreffelige Bog vom Geiste der hebräischen Poesie, 1ste Deel S. 44-50.

„I den hele digteriske Forestilling ligger ikke noget saa Lavt, som mangen En ved første Blik tænker. Jeg i det mindste finder intet Lavt deri, at en svag Skabning fra i Gaar, (som Mennesket er) det beundrer Verdens Skiønhed, og ikke synlig øiner sammes Ophav, der overalt seer Magt og Viisdom, en sig hvert Øieblik fornyende Skabelseskraft — at en saaden Skabning, siger jeg, giver

der disse Tings enkelte usynlige Skabere, Opholdere og Forøgere. For det sandselige Øie er Verdens Skueplads tom paa Aarsager, og dog saa overvættes fuld af Virkning; hvor let altsaa, at man tænkte sig enkelte Ophavsmænd, der uddannede nu denne, nu hiin Skabning — et Træe, en Plante, et Dyr, med en dyb Følelse og Kundskab om, hvad enhver brugte og i sin Natur kunde nyde. Disse Skabere nedsætte sig i enhver Deel af deres Skabning med Deeltagelse og Kierlighed; og den almindeligere Forestilling forvandlede altsaa snart Planten til Skaberen, eller denne til hiin. Man troede, at enhver levende Skabnings Genius forgik med samme, og igien kom frem i samme — kort, disse Elohim havde saaledes været Skabningens Genier, som den sildigere Mythologie tillagde en Mængde Eventyrer, hvorom den ældre Troe sandsynligen ikke vidste noget."

„Da de egentlige Engle opkom, faldt disse Elohim og Naturgenier; hine stode nu omkring Guds Trone og vare Himmelsfyrster, disse derimod kun Skabningernes Skytsaander, altsaa subalterne. Østerlandets sildigere Mythologie har mange Fabler om deres indbyrdes Forhold og Strid, og hvorledes Naturens Genier lure bag den store Konges Forhæng, ved Englens Raad, og hvorledes de bevogtes og straffes."

Da man siden fra David af til det saa kaldte Fangenskab, især i Jødedommets gyldne Tidsalder forarbeidede de gamle Sagn af de formosaiske Tider, og søgde paa en lærerig Maade at fremsætte samme, giorde man deraf egentlige Jehovahs Underordnede, Tienere for Israels Skytsgud — αγγελους — Engle. Naar den hebraiske Poesie siden talede om Gud, saa forestillede den ham, hvorledes han, lig en østerlandsk Konge, i Roe og Magt med et Ord befaler Skabningen:

Gud sagde: bliv Lys!
Og der blev Lys.

Denne ophøiede Guds Talen i Hebræernes Poesie blev Formen til Hebræernes korteste og stærkeste Billeder, hvori det stedse hedder:

Han taler, saa skeer det,
Han byder, saa staaer det der.

Jo mere fremmed og ubegribelig Sagen, som Gud befaler, og som skeer paa hans Befaling, desto mirakuløsere, desto skiønnere:

Han taler til Sneen: fald ned paa Jorden!
Til den øsende Regn: strøm ned med Magt!

Den 147de Ps., som man ofte har fortolket alt for geistlig, udmaler Billedet:

Han udsender sit Ord paa Jorden;
Hans Ord løber hastigen.
Som Uld sender han Sneen.
Riimfrosten udstrøer han som Aske.
Han udkaster sin Iis som Mundbidde.
Hvo kan bestaae for hans Frost? —
Han taler atter:
Da smelte de bort:
Han aander — og Vandstrømmene flyde atter.

Her personificeres Guds Ord som et Bud, og det giøre Hebræerne ofte. Personificationerne vare uundgaaelig nødvendige, naar Befalingen og Virkningen ikke stedse skulde igientages, hvilket snart vilde have giort den hele Poesie eensformig. Derfor blev Englenes Tieneste sat i Bevægelse. Den ældste Idee var ikke, at de som levende Skabninger skulde staae og synge omkring Guds Trone. Paa hans Ord var meget mere den hele Natur Engel:

Vindene sender han som sine Bud,
Hans Tienere er den flammende Lynild.

Man sammenligne dermed den lutherske Oversættelse Ps. 104, 4. „Du giør dine Engle til Vinde, dine Tienere til Ildsflammer."

Jobs

Jobs Bog er fuld af disse Personificationer. Især give Stiernerne et af de tidligste og skiønneste Begreber om Guds Bud, Englene. Deres Høihed og Skiønhed, deres uplettede Glands og evige Gang opvakte snart Ideen om Jubelgang, Musik, Dands. Stiernerne bleve Guds Døttre, der juble og synge omkring hans Trone; de bleve snart hans Hærskare, en glimrende Slagtordning, snart og Sindbilledet paa hans Bud og Tienere. Saaledes blev alle Elohims ɔ: Geniernes Gud endnu i en høiere Forstand Englenes og Hærskarernes Konge, Jehova Zebaoth; skiønt det var et temmelig sildigt Begreb. Thi i de tidligere Tider tænkte man sig ikke Gud saa meget som en ledig Himmelskonge, men som en overalt virksom Huusfader og Huusholder, der daglig skaber og vedligeholder alt, ligesom han har skabt Alt fra Begyndelsen. Daglig udspænder han allene Himmelen, som han første Gang udspændte den, og gaaer derfor paa Havets Bølger til Horizontens yderste Grændser, hvor han opreiser sin Telt. Daglig kalder han paa Morgenrøden, som han første Gang kaldte paa den, og uddeler Regnen, og aabner sin Huusholdnings Skatter. Han knytter Skyerne sammen som Punge, og trækker Kanalerne i Himmelen, og giver Lynild den Befaling, klæder Blomsterne, og føder Planterne, frembringer Duggen, og sørger for alting under Himmelen. Job og Psalmerne ere fulde af dette Slags Billeder, hvor ingen Forretning, intet Kreatur er for ringe for den stedse virksomme Huusfader. Saaledes modnedes Ideerne indtil det babyloniske Fangenskab; da begyndte man meget at udvide de gamle Sagn om Engle, og ligesom at bringe dem i et Slags System. Dersom de givne Oplysninger ikke saa aabenbar vare grundede i saa forskiellige Steder af det G. T., saa behøvede man og blot at tage Hensyn til Benævnelsen af disse ved den hebraiske Poesie personificerte guddommelige Befalinger og Virkninger. Deres første og tilforladeligste Betydning er stedse et Bud; og da man for Ordets (αγγελος) kirkelige Begreb ikke

fundt noget passende Ord i de nyere europæiske Sprog, saa beholdt man samme Ord (Engel, tydsk, dansk, svensk — ange — fransk &c. —). Den ofte miskiendte Morus tilvinker derfor i en Note af sin epitome theologiæ christ. sine Disciplet meget betydningsfuld, naar han S. 79 skriver:

„Non quovis in loco scripturæ sacræ verbum: מַלְאָךְ aut angelus, significat hos spiritus, de quibus huc usque dictum est. Nam et naturæ effectiones, exserentes vim repentinam, magnam, inusitatam, nomen ministrorum Dei sortiuntur: et si proprie sunt bona aut mala per naturæ effectiones immissa hominibus, (Ps. 78, 49. 35, 5. 6.) et vocabulum significans cladem et perniciem (Exod. 12, 28.) veteres intellexerunt de auctore cladis (Heb. 11, 28.) et sic fortasse 2. Reg. 19. 35. Jes. 37, 36. Act. 12, 23. explicari potest.“ Maaskee tvang hans Situation ham til at sige: maaskee kunne de saaledes forklares; han var vel fast overbeviist om, at ingen anden Mening lod sig tænke ei allene i de anførte, men i mange flere Steder.

Jo mere Digtekonstens høie Sving i de sildigere Tider tabte sig, og Foredraget i Underviisningen blev mere prosaisk, destomere søgde man egentlig at forklare, hvad Digteren før i sine Hymner blot havde personificeret; og da man ikke strax kunde finde noget i Legemverdenen, der lignede de hebraiske Digteres Engle, saa omskabte man dem til usynlige Aander, der først da, naar de havde Ærinde paa Jorden, undertiden viiste sig for Menneskene legemlig.

De sildigere jødiske Skribenter efter Fangenskabet begyndte, ved deres Troesforvandtes Vandringer i andre Lande berigede med nye Ideer, mere at udvikle de gamle Sagn om Engle. Man sammenligne hermed en Ezechiels, Daniels, Habakuks &c. Skrivter. Endnu mere derom findes i de saa kaldte apokryphiske Bøger. Til Jesu Tid var det allerede kommen saa vidt med Lærdommen om Englene,

ne, at det næsten var bragt i ordentligt System, hvoraf jeg blot vil anføre følgende:

a. De vare inddeelte i forskiellige Classer, og udmerkede ved særegne Navne. Ephes. 1, 21. Rom. 8, 38. Disse Navne findes allerede anførte om verdslige Betieninger i Daniel, Esdra, Ezechiel, og Esther.

b. De havde adskillige Forretninger. Saaledes vare de Opsynsmænd over hele Riger, Menneskenes Skytsengle. Act. 12, 15. Man see Alexandrinernes Oversættelse 5 Mos. 8. og sammenligne den med Grundtexten. Enhver vigtig Forretning i Naturen havde Gud anbetroet en saadan Engel som Forstander, f. Ex. Agerdyrkningen, Qvægavlen, Høsten, Menneskenes Fødsel og Død &c.

c. De jødiske Philosopher vare saa bevandrede i Englenes Rige, at de og vidste sammes Navne: Uriel, Gabriel, Michael, Raphael, Saalthiel, Jeremiel &c.

d. De lode dem aabenbares i ophøiet menneskelig Skikkelse; kun med Vingernes Tilsætning, uden Tvivl i Begyndelsen et Sindbillede paa den Hastighed, hvormed de bevægede sig fra et Sted til et andet.

e. Foruden de overordentlige Forretninger stode de for Guds Trone, og besang hans Roes. Es. 6, 2. 3. Luc. 1, 19.

f. Det var ikke nok, at den hebraiske Poesie personificerede de Mennesket mødende ubehagelige Tilfælde, som onde Engle; den i Østerlandet længe for Manes hiemme havende Forestilling om et øverste godt og ondt Væsen tillagde hvert af dem sit særegne Følgeskab af Engle. De gode Engles Overhoved var den øverste Guddom, de Ondes — Satanas, eller Diævelen. Begge vare naturligviis stedse i Strid med hinanden, og søgte at giøre hinanden Afbræk, hvorved de Gode altid tilsidst fik Seier. Især giorde det hebraiske Folks, som Guds udvalgte Folks Skytsengel Satanas og hans Rige stedse megen Afbræk, og var og, som Jødernes overdrevne Mening om dem selv

og deres udmærkede Værd i Guds Øine bragte det med sig, de øvrige Rigers Skytsengle i Magt og Viisdom meget overlegen. 1 Cor. 15, 24. Ephes. 6, 12.

g. Saa stor de gode Engles Beskyttelse var for hele Provindser og enkelte Mennesker, og saa meget Jødernes Skytsengel for og efter Moses — ved Englenes Tieneste — Gal. 2, 9. Ebr. 2, 2. — ved en Straale af sit velgiørende Lys søgte at forskaffe dem Lys i deres Mørke; saa forjettede han dem dog Tid efter anden en Hielper, en Læge, der skulde befrie dem fra Dæmonernes Trældom, giøre dem bekiendte med Guds Forsonlighed, og forkynde almindelig Amnestie. Englene besynge derfor den kommende Hielper og Befrier Luc. 2, 13. 14.; naar han er i Nød, søge de at forskaffe ham Lettelse, Matth. 4, 11; de onde Aander, som han bekæmpede, tilraabe ham derfor: Hvad have vi med dig at giøre? Er du kommen for at plage os før Tiden er? Matth. 8, 19. I Brevet til de Ebræer hedder det derfor: at der i Christendommen ikke skeer noget mere ved Engle, som før, Ebr. 2, 5. Coloss. 2, 15. Ephes. 1, 21. 2, 2.

Naar man indprenter sig disse Jesu Samtidiges Begreber; saa forstaae vi letteligen, hvad mangen Paastand i det N. T., der ofte forekommer os saa urimelig, vil sige. I Følge min Mening kan altsaa Christus Matth. 18, 10 efter sine Samtidiges Begreber om Skytsengle ikke ville sige andet, end:

„Ogsaa disse ringe Skytsengle ere meget fortrinlige Statsbetiente hos Gud, nyde hos Gud fortrinlig Ære og Lyksalighed.„

Thi Talemaaden er ganske østerlandsk. At see en Konges Ansigt — og dette tillod den østerlandske Despot kun sine Fortroligste — hedder ikke andet, end at være een af Rigets Fornemmeste, een af de første Statsbetiente, med Bibegreberne om Høihed og Lyksalighed. 2 Kong. 25, 19. saml. Jerem. 52, 25. 1 Kong. 10, 8. Da nu, som jeg allerede før erindrede, Jøden tænkte sig Gud som en jordisk

vist Monark paa sin Trone; saa kan Talemaaden intet vi- dere betyde, end, at være een af Guds største Statsbetiente, og derved høist salig.

Denne Omskrivning af et færeget Fortrin, forenet med udmærket Lyksalighed, er altsaa eensbetydende med Luk. 1, 19, hvor Gabriels Værdighed bestemmes ved det Udtryk: „han staaer for Gud", fordi Østerlænderne derved sædvanligen tilkiendegave store Fortrin og Lyksalighed. Saaledes havde Kongen af Persien kun syv, der torde staae omkring hans Throne; dette efterlignede de mindre østerlandske Despoter.

Joh. 1, 52. kan efter Jesu Samtidiges Tænkemaade om Englene og deres Forretninger ikke betyde andet end:

„Fra nu af skulle I paa det tydeligste blive de umiskiendeligste Prøver vaer paa Guds Forsyn i mit hele Liv."

Det er, som Semler stedse siger, udtrykt overeensstemmende med den jødiske jordiske Mening, hvad der egentlig i foregaaende 51de V. men ganske kort, er sagt:

„I skulle snart faae vigtigere Ting at høre om mig, end dette"

Luc. 22, 43. 44. kan Englen, der styrkede Jesus, om endog Lucas ikke var den eneste, der har denne Omstændighed, ikke været andet, end Udtrykket om en færegen guddommelig Understøttelse efter jødiske Forestillinger.

Matth. 26, 53: er ei andet, end Jesu Forsikring: Gud kunde endog paa en overordentlig Maade forskaffe ham Hielp. Sædvanlig tillagde den jødiske Philosophie ellers kun ethvert Menneske een Skytsengel; i overordentlige Tilfælde derimod tales der om hele Skarer deraf, eller som her, om Legioner. I saadanne Tilfælde er stedse Spørgsmaalet om Guds Frelse, som han kunde skaffe. Det var altsaa meget overflødigt, her vidtløftig at disputere om, hvor mange Engle der maatte regnes paa en Million: om efter Suides 6000, eller efter Hesychius 6666. Ligesaa unyttigt var Spørgsmaalet: om der og gaves saa

mange gode Engle, og paa hvad for en Maade de kunne stride mod Menneskene? Udtrykket vil ikke sige mere eller mindre, end: Guds naadige Forsyn har tusinde Midler i Hænde til at frelse og redde. —— Luk. 2, 13. er det efter Luther de himmelske Hærskarers Mangfoldighed. Daniel 7, 10. de tusinde Gange tusinde, der varte op, og de ti hundrede tusinde, der staae for Stolen. Det er efter 2 Kong. 6, 17. de Ildheste og Vogne, paa hvis Bistand Elias regner, eller efter 1 Mos. 32, 2. Guds Hær.

Matth. 13, 39. ꝛc. maae stedse det rigtige Begreb forenes med Udtrykket συντελεια του κοσμου. Det er, som dette Udtryk ogsaa ellers tages, ikke Verdens Ende efter vor Forestilling, men Ende paa den jødiske Stat og Lov, til at indføre en bedre Guds Kundskab og en derpaa sig grundende Levnets Forædling. Hindringer for Oplysningen og Menneskehedens sande Forædling (σκανδαλα) gaves der den Gang nok; Mennesker nok, der søgte at forøge disse Forhindringer (ποιοῦντες την ανομιαν). Jesu Sendebud havde altsaa det Ærinde, at arbeide disse Hindringer imod, at udrydde dem, og i sammes Sted at udbrede bedre Kundskab, skulde det endog skee med Modstandernes største Uvillie og Tænders Gnidsel (Ergrelse, Misfornøielse). Derved opstod naturligviis efter V. 49. en Skilsmisse imellem dem, der med Haardnakkenhed forsvarede deres forvige vrange Mening, og dem, der fulgte bedre Belærelser. Blant de sidste giældte de gamle jødiske Fordomme nu ikke mere. De vare deres erhvervede bedre Indsigter troe, det skal give dem fortrinlig Værd og Ære. De billedlige Udtryk, der forekomme i Texten, ere øiensynlig laante af Daniel og Viisdommens Bog, og tillade vel ingen anden Mening, end den angivne.

Næsten en lignende Beskaffenhed har det sig med de Steder i det N. T., hvor Englene ogsaa umages til de Bortdøde, og at bære Lazarus's Siel i Abrahams Skiød. Luk. 16, 22. I egentlig Forstand skal og maaelder oversættes: Gud optog ham i Himmelen. Lignende jødiske

Tale

Talemaader ere: han kom i Paradiset, eller han sad til Bords med Abraham, Isaak og Jakob i Himmeriges Rige, Matth. 8, 11; kun med den Forskiel, at Talemaaden: at sidde hos Abraham, endnu tilkiendegav et høiere Fortrin. Østerlænderen indrømte den Plads blot til sin Yndling. Man sammenligne dermed Joh. 1, 18.

Joh. 5, 1-5. I det 4de V. finde vi her et Slags jødisk Paaskevand. Det synes at have giort sine Virkninger til forskiellige Tider. Efter jødisk Smag maae og en Engel (ifald ellers det 4de V. er ægte) sætte Vandet i Bevægelse; thi det Gode tillagde den almindelige Jøde stedse en god Engel, som han tillagde Diævelen det Onde. Man seer af den jødiske Udstaffering i denne Fortælling, hvor meget man maae passe paa at skielne det Egentlige i den christelige Religion fra jødiske Griller og Tilsætninger; mindst høre slige temporelle Folkemeninger i en christelig Lærebog.

Matth. 28, 2. Qvinderne, der vilde balsamere Jesus, giorde den Opdagelse, at han ikke mere var der, at hans Grav var aaben, og den romerske Vagt draget bort. Denne Iagttagelse lader Markus dem give ved en Yngling i hvide Klæder, som de fulde af Frygt og Bævelse fandt siddende i Jesu Gravhule. Marc. 16, 4. 5. 6. Lucas derimod veed, at det vare to Mænd, hvis Klæder glindsede som Lynild. Luc. 24, 4. 5. Johannes, der fortæller samme Tildragelse, giør af de to Mænd to Engler i hvide Klæder, og sætter den ene hen, hvor Jesu Hoved havde lagt, den anden ved Fødderne. Joh. 20, 10-13. Til tydeligt Beviis paa, at Enhver indklædte de erholdte Sagn efter eget Godtbefindende og efter sine Indsigters Maal, og at man altsaa i vore Dage ikke mere skulde sætte saa høi Værd paa saa uvæsentlige Omstændigheder, eller skulde anbefale slige Indklædninger til historiske Kirkepsalmer. Matthæus endelig udsmykker den hele Fortælling ret i høitidelig jødisk Costume. En Engel stiger ned fra Himmelen, og kaster den store Steen bort. Ved hans — et saa fortrinligt Guds Sendebuds Komme bæver Jorden

 frygt-

frygtelig. Hans Ansigt var som Lynild, hans Dragt som Snee. Hvo tænker ikke paa Psalmistens Beskrivelse om Guds Ankomst, Ps. 68, 8. 9.?

Gud! der du drog ud
I Spidsen for dit Folk,
Der du gik frem i de øde Steder,
Da bævede Jorden — Himlene dryppede for
Guds Ansigt!
Ja Sinai selv — for Guds — for Israels
Guds Ansigt!

Og Ps. 99, 1. 104, 1.

Jehovah er Konge;
Folkene bæve,
Han troner paa Cherubim — Verden bæver.
* * *
Jehovah, du min Gud! er skiøn og herlig,
Er prægtig, yndig smykket.
Hans Klædemon — er Lys,
De udstrakte Himle — hans Telt.

Saa meget om de gode Engle.

Mere udbredte og i Grunden skadeligere ere Sagnerne om onde Engle og deres Overhoved. Man maae efter visse Tidsrum udvikle Betydningen af Ordene Satan, Diævel, onde Engle, Beelzebub ꝛc., dersom man ellers vil have klare Begreber i denne Henseende.

I det G. T. omtales Satan først i Job. Derpaa i Krønikerne 1 B. 22 Kap. 1. saml. 2 Sam. 24, 1. Fremdeles 2 Sam. 19, 23. 1 Sam. 29, 4. Samtidige dermed synes Udtrykkene i Psalmerne at være. Ps. 109, 6. Noget, der ligner Indklædningen i Job, findes Zachar. 3, hvormed kan sammenlignes 1 Kong. 22, 15 ꝛc.

I alle disse her anførte Steder betegner Østerlænderen ved sin Satan enhver, der tænker, vil, taler og handler ham imod.

1 Sam. 29, 4. anmode Philister-Fyrsterne Kong Achis, ved Folkets Mynstring i Aphek, at skille sig ved

David

David og hans Mænd, fordi de nu rustede sig til Strid imod Saul. Achis beraaber sig paa den Troskab, som David og hans Følgeskab hidtil havde beviist ham; men de bestaae derpaa:

„Lad ham vende om, og blive i Ziklag, som du har „anviist ham. Han skal ikke drage med os i Krigen, „at han ikke bliver os en Modstander (Satan) i Kri„gen; thi hvorved kunde han snarere erhverve sig sin „Herres Yndest, end ved at dræbe mange af os?“

2 Sam. 19, 22. betiente David sig af samme Udtryk:

„Hvad har jeg giort Eder, I Zerujæ Sønner, at I i „Dag ville blive mig en Satan? (at I i Dag ere mig „saa meget imod.“)

1 Krøn. 22, 1. og 2 Sam. 24, 1. forklares af hinanden. Hvad der i den første Fortælling foranlediges ved Klageren (Satan) mod Israel, skeer i den anden som Følge af den guddommelige Vrede mod Israel. Her er endnu ikke at tænke paa nogen Diævel (διαβολος), som mange Fortolkere ellers her søgte at anbringe.

Enhver Tidsalder, enhver Nation bringer sine Sæder i Himmelen og Orkus, siger Herder; og intet er vissere, end dette Udsagn. Israeliternes Konger sidde efter 1 Kong. 22, 15 ꝛc. ved enhver høitidelig Foranledning paa deres Stole, iførte deres Kongelige Klæder; foran dem de, hvis Sager de dømme, eller hvis Raad de vilde indhente. Saaledes tænkte de sig og Guddommen i Himmelen. Jeg saae, siger derfor Zacharias i det anførte Sted, Herren siddende paa hans Stoel, og den himmelske Hærskare at staae til Høire og Venstre. Saaledes sidder, efter Jobs Bog, Gud som Emir i Himmelen, og forsamler til visse Tider sine Tienere, Englene, omkring sig, for at faae Efterretning om Jorden. Blant Englene ɔ: blant den øverste Fyrstes Huusgesinde er og Satan. Udsendt til at giennemvandre Verden, og at bringe Efterretning, handler han i Overeensstemmelse med sit Embede, og Gud leder ham selv til Job. Han gaaer

ikke

ikke videre, end Guds Vink byder, og ogsaa dette gior han kun til Prøve. Gud beholder Ret, rigtig nok længe paa Jobs Bekostning, og ved Enden af Bogen tales der ikke mere om nogen Satan.

Man seer deraf, hvor vidt disse Forestillinger og andre Steder, der nærmest ere dannede efter dem, som Ps. 109, 6. Zachar. 3, 1-6., skielne sig fra de Begreber om Satanas, der ere af chaldaisk Oprindelse. Man maae derfor forundre sig over Thomas Heath og Semler, der ville have giort denne Bog til en chaldaisk Bog. Dette er, siger Herder l. c. 1 Theil, S. 138., skudt meget langt fra Maalet. Den chaldaiske Satan er Ormuzd imod, den primitive Aarsag til alt Ondt. Man kan ikke engang ligne denne Satan med Ægyptiernes Typhon, eller det, hvad de Gamle kaldte et Menneskes onde Genius. Det er intet andet end Guds Engel, der holder Dom, et Bud til at udforske, til Tugtelse, til Straf.

I Forbigaaende vil jeg her forklare Udtrykket: Fordærveren, 2 Mos. 12, 23. Engelen, Fordærveren, 2 Sam. 24, 16. 17. saml. 1 Krøn. 22, 16. 17. (המשחית, ὀλοθρευτής). Paa det første Sted er det intet andet, end Guds personificerte Straf, og er eensbetydende med det forhen sagte: at Gud ikke skal fordærve Eder. I Davids Historie saavel efter Fortællingen i Samuel som i Krønikerne gives den personificerte Straf til en Engel, en Fordærver (αγγελος, διαφθειρων). Dette er i Grunden heller ikke andet, end: at han ikke skal fordærve Eder, kun udtrykt i Østerlænderens Aand, der har først Begrebet om hans Konge, der sidder paa Stolen, og udsender sine Tienere til at udføre sine Befalinger, op i Himmelen, hvor Jehovah ikke selv straffer, men lader det giøre ved sin מַלְאָךְ, Engelen, Fordærveren, eller Fordærvelsens Engel. Man sammenligne Pauli Fortælling 1 Cor. 10, 10. med den egentlige Fortælling om denne Tildragelse 4 Mos. 14, 2. 36; man overveie Mosis og Pauli Udtryk, sammenligne dermed de før anførte Fortællinger

om

om Fordærveren efter Moses og Forfatteren til Samuels og Krønikernes Bøger, og betænke, at Fordærveren, istedet for at Gud fordærvede eller lod døe, i Samuels Bøger er en udsendt Fordærvelses Engel, og hos Tobias endog en Guds Engel, der faaer Navnet Asmodi (Fordærveren) Tob. 3, 8.

Ved Enden af den ulykkelige Deportation, hvortil saa mange Indvaanere af den jødiske og israelitiske Stat maatte beqvemme sig, bragte de Tilbagekommende ogsaa mangen modtaget ny Forestilling om religiøse Gienstande tilbage i deres Fædreland, eller deres egne Forestillinger vare blevne sammensmeltede med assyriske og babyloniske Meninger. Man havde beriget sine Ideer med Magiernes og Zend Avestas sande og falske Philosophemer. Vilde man indvende mig, at Zend Avesta, som vi have faaet ved Anquetil, ikke er saa gammel, saa svarer jeg, som hist den lærde Beausobre. Da man giorde ham den Indvending: Manichæismen var ikke saa gammel; svarede han: Manichæismen var førend Manes. Altsaa før Zend Avesta vare hans Lærdomme allerede udbredte i Østerlandene. Om de til Palæstina tilbagevendrende Jøder lader det sig altsaa næsten med Vished paastaae:

a. Det, som Moses ved sine Loves Strænghed søgte at forhindre, og hvortil Israeliterne stedse fandt sig tilbøielige, Billeddyrkelse og Afguderie, var i det Hele taget blevet dem temmelig taaleligt. Uformerkt have de atter mere Sands for samme udbredt sig blant den store Hob; thi Mosis vigtige Lov mod Billeddyrkelsen var en Pharus mod de symboliserende, og ved Symboler personificerende, og ved Personificeringen afgudiske blevne Ægypter, Chaldæer, Syrer, Philister &c. Billeddyrkelse var, er og bliver uadskillelig fra Afguderie, som Aarsag og Virkning, i det mindste saalænge Mennesker blive Mennesker.

b. Deres Ophold blant de i den yderste Overtroe nedsunkne Naboer bragte dem derhen, at de ved det dag-

lige Syn af hedensk Billeddyrkelse atter vante sig mere til samme, saa at alt, hvad der var dem skadeligt og ubehageligt, eller nyttigt og behageligt blev forvandlet til Virkningen af en ond eller god Guddom. Paa denne Maade havde Krokodillerne og Ibis, Slangerne, Hundene, Bønnerne, Porro og Løg i Aegypten for længe siden giort Lykke. I Asdod, een af Philisternes fem Stæder ved det midlandske Hav, hvor Fiskene udgiorde en Hovednæring, gav man Gud en Fiskehale, og tilbad i Dagon Frugtbarheden og den daglige Føde.

Frons hominem præfert, in piscem desinit alvus.

I Ekron eller Akkaron, ikke langt derfra, fandt man Fluerne saa utaalelige, at man giorde deres fornemmeste Regent, Beelzebub, eller Fluguden til den øverste Guddom. Om begge Zoroastriske Urvæsener, Ormuzd, det Godes Princip, og Ahriman, det Ondes Princip — en herskende Idee hos alle Folk, mere eller mindre udviklet, efter som Graden af Culturen, de havde, var større eller mindre — havde de vel og indsamlet nogle Efterretninger. Deres Classification i Diævelens Rige vidner derom.

c. Synet af flere Regenter i Østerlandet, foruden Kongerne i Jerusalem og i Samaria, især saadanne, der som Magthavere og Overvindere overalt bleve frygtede af dem, foranledigede, at de bragte de af dem lærte Skikke og Sæder ind i Himmelen og Orkus. Derfra Jehovahs Skildringer i Esaias, Ezechiel, Daniel 2c. hans Hofstat Cherubim og Seraphim 2c. ligeledes i det øverste Onde Princips Rige — det hedde nu Beelzebub eller Ahriman, eller Diævel — til sammes Hofstat høre Asmodæerne eller Erzdews og Dews. Man see Anquetil du Perron, Zend Avesta, og det læseværdige Skrivt: Man muß dem Teufel nicht zu viel aufbürden, Bremen 1776. S. 406.

Man spørge ikke, naar den egentlige Tidspunkt var, da Systemet derover blev fastsat — hvo der har fastsat

det

det — og hvor længe Troen til samme har holdt sig? Dette lader sig meget vanskelig bestemme. Begyndelsen til denne Troe paa et godt og ondt Princip see vi egentlig af det G. T. Skrivter, der ere skrevne efter Deportationens fortrinligen af de saa kaldte apokryphiske Skrivter, af Jesu Samtidiges Meninger, der vare saa dybt indgroede, at Jesus selv ikke vovede umiddelbar at angribe dem, men meget mere, for at skaane de Svage, føiede dem i deres Talebrug; af Josephi og Philo's Skrivter; endelig af Talmudisterne selv. Hvo der har Lyst at læse samlede Vidnesbyrd desangaaende, viser jeg hen til Wetsteins Commentarier over det N. T. Jeg vil blot anføre nogle faa hidhørende Skriftsteder.

Ps. 106, 37.

De Schedim (dæmones) ere vel stedse, med Henviisning til 3 Mos. 18, 21., blevne forklarede om Moloch, og den umennesskelige Tieneste, Cananæerne beviiste samme: men Michaelis har af Golius S. 1233. tydelig nok beviist, at her menes sorte, det er onde Guddomme, som man bragte Menneskeoffere, for at være sikkre for deres Efterstræbelser. Ogsaa de nu levende Jøder forklare dette Sted om vore Diævle.

Dan. 10, 13. 21. 12, 1.

Her sees især de chaldæiske Meningers Indflydelse; Daniel tillægger ethvert Folk en Skytsengel. Den jødiske hedte Michael. Siden kom der og forfølgende Engle, hvormed Skytsenglen maatte kæmpe. Johannes i sin Apokalypse betegner ham med Navnet Dragen, den store Drage, den gamle Slange, Diævelen, Satanas, der forfører hele Verden, (Apok. 12, 9.) og har en heel Hær af Engle, der med ham maae taale samme Skiebne. Her er den Zoroastriske Ahriman med hans Erzdews og Dews tydelig nok.

Zachar.

Zachar. 1, 9. Kap. 2. og 3.

Ogsaa her findes umiskiendelige Spor paa chaldæisk Viisdom. Den øverste Guddom sender sine Engle, der med uafbrudt Virksomhed efterforske Menneskenes Virken paa Jorden. Gud underviser Propheten ikke mere angaaende hans havte Syn, men Herrens Engel. Kap. 2, 2. 3. møde flere Engle hinanden. Man sammenligne 3, 1. rc.

De saa kaldte apokryphiske Bøger give de øiensynligste Beviis paa, hvorledes de i Chaldæa og Babylon indsuede Ideer om et godt og ondt Princip med samt deres Personale stedse bleve mere udviklede. Der seer man øiensynlig, hvorledes alt det Gode tilskrives Englene, men det Ubehagelige og Uforklarlige de onde Aander. Saaledes drev den jødiske Philosophie i slige Underligheder det stedse videre. Jesu Samtidige og deres Sprog, og Jesu Forhold og hans Forklaringer dermed sammenlignet, bevise tilstrækkelig, hvor hyppige Begreberne om et godt og et ondt Princip og om Dæmonerne den Gang allerede vare blevne, og hvis Virkninger man tillagde paafaldende onde eller gode Begivenheder. Selv Jesu Frimodighed vovede ikke at angribe slige dybt indgroede Fordomme directe.

Ved Christendommens Udbredelse, da Christus og hans Apostler lode Forestillinger og Sprog om disse af Magierne laante Ideer staae uantastede, og kun dreve paa det himmelske Riges lyksaliggiørende Lærdomme, fandt deres Foredrag Bifald. Grækenlands og Roms Viise, der og havde øset af Ormuzs Aand — al hedensk, græsk og romersk Overtroes almindelige Kilde — vare imod Østerlænderne endnu temmelig tilbage. De vidste endnu ikke saa vel at forene Mythologie og Philosophie, da det østerlandske System allerede før Christus havde naaet sin høieste Spidse. Den romerske og græske Gudelære var meget mere endnu til Cicero's, Horats's, Virgils, ja indtil Juvenals Tider simpel Dæmonologie, og deres Guder vare afdøde Mennesker, hvis Gravhøie man

man tildeels vidste. Plutarch var derfor, saavidt jeg veed, den første, der ved Enden af det første Aarhundrede under Trajan — samtidig med Juvenal — begyndte at symbolisere over Gudelæren, der hidtil havde været ganske sandselig. Man har tilskrevet dette den Forlegenhed, hvori Hedningene ved de Christnes eftertrykkelige og levende Forestillinger om Afguderiets Nonsens bleve satte. Det kan have bidraget noget til dens videre Udbredelse. Men om endog blot Plutarchs Afhandling om Isis og Osiris var bleven ene tilovers af hans Værker, saa vilde man dog ikke mere miskiende den egentlige Kilde. Alexandrien var allerede for længe siden Lærerinde i denne dybsindige Konst. Philo var allerede gaaet ud af denne Skole. Cicero ansaae den med Opmærksomhed; men i Plutarchs Tid opnaaede den først den Storhed, hvorom Ordsproget siger:

„at Ingen kunde ansees for en sand Lærd, der ikke havde studeret i Alexandrien."

De saa kaldte Kirkefædre, en og anden undtagen, havde hverken Sprogkundskab eller Philosophie nok til at trænge igiennem. Man symboliserede, exegerede, og disputerede stedse mere, og man maae ikke forundre sig, naar derved endelig det superfine System om Engle og Diævle blev udklækket, som gav Skolastikerne saa megen Beskæftigelse, og som — naar jeg undtager en Balthasar Bekkers, Farmers, Semlers, Löfflers, Schwagers, Bahrdts, og Fleres Angreb — med en høist uventet Lykke har holdt sig indtil vore Tider, især i den romersk-katholske Kirke, og vil ventelig stedse holde sig, i det mindste saalænge der gives Tiggermunke og Ave-Maria Præster. Den listige Sangerhausen sang dersfor med megen Menneskekundskab fortreffelig:

Als Semler aus der Welt den Satanas vertrieb,
Und jeder Orthodox dagegen schrie und schrieb,

 Sprach

Sprach Satanas, gestützt auf seinem Wanderstabe,
Mich dau'rt die Welt, wo ich so viele Freunde habe *).

*) Beyers Mus. 2 B. 1 St. S. 201 ꝛc.

Udg.

VIII.

Cherubim.

1 Mos. 3, 24.

Cherubim med det blinkende Sværd, for at bevogte Veien til Livets Træe; Cherubim af massiv Guld for begge Ender af Naadestolen, 2 Mos. 25, 17. 18.; Cherubim i Salomons Tempel, ti Alen høi af Oliventræe, med Vinger, hver fem Alen lang, ganske overtrukken med Guld, og paa alle Vægge af Salomons Tempel Billedhuggerarbeide af udskaarne Cherubim, 1 Kong. 6, 23-30; Gud i Veiret flyvende paa Cherub, Ps. 18, 11; endelig Cherubim med to Hoveder, paa den ene Side som et Menneskehoved, paa den anden som et Løvehoved, Ezech. 41, 19. og Cherubim ved Vandet Chebar, hvis Ansigt til høire Side lignede et Menneske og en Løve, men til venstre en Oxe og Ørn, Ez. 1, 10. 16, 14. — var sædvanlig i denne forskiellige Blanding for Bibellæseren en sand Gaade. Vore Billedhuggere hialp sig lettest ud af Sagen. De efterlignede de sidste Beskrivelser bogstavelig. Med Guddommen flyvende paa en Cherub efter den 18 Ps. vilde de ikke have at bestille, og paa Veien til Paradiset satte de sædvanlig en Engel i Menneskeskikkelse med Vinger og et blinkende Sværd i den høire Haand; saa vare de færdige. Man see de gamle Billedbibler. Bibelens Fortolkere giorde det ikke meget bedre. De optalte ved ethvert Sted rigtig nok deres Forgængeres Meninger, eller vare villige nok til at antage det, som det der staaer, uden

at

at bekymre sig om Billedets Mening. Saaledes som Cherubim i vore Prædikener, Bønner og Psalmer ꝛc.

Tak være altsaa en Heyne, Wolf, Eichhorn, Herder ꝛc., der ogsaa desangaaende gave os nærmere Oplysning, og ved at anvende den gamle nordiske, græske og romerske Mythologie brød Isen, hvorledes vi i den hebraiske Mythologies Aand bør forklare os slige Billeder.

Menneskene bleve udjagede af Paradiset. Sandsynligen laae nu imellem dem og deres Barndoms salige Boliger en høi Biergstrækning, eller en af Jordbeeg rygende Dal. I hine Egne findes slige Jordstrækninger, som man kan see hos Grotius af de af ham af græske og romerske Skribentere anførte Steder, ikke sielden. Ofte tændes Naphtaen af sig selv, og tænder og Luften i smaa Flammer; Damp og uophørlig Taage er stedse i Følgeskab med disse hyppige Antændelser. Plin. hist. natur. lib. 2. cap. 105-107.

Var det en Biergstrækning, saa var den maaskee besat med Bierge, som Ætna eller Hekla, eller med vilde Dyr, om hvilke Vandringsmanden, der maaskee derhen havde forvildet sig, bragte frygtelige Efterretninger. Oven paa Bierget hvilede Tordenskyer, eller var maaskee Bierget ildsprudende. Det var Sværdets Blinken, der bevægede sig hid og did, og som, blandet med Vandrernes Fortællinger, endelig blev et Fabeldyr, en Composition af mangehaande Phantomer. Maaskee og Menneskene, da de maatte forlade Paradiset, og saae bag sig, bleve i disse af Biergolie rige Dale hid og did farende Flammer vaer, foruden andre Luftsyn. Dette foraarsagede hos dem et meget stærkt Indtryk, som de toge med sig, og som herefter ved Synet af Bierget, ved Vandrernes, Heltenes Digternes og Traditionernes Efterretninger efterhaanden uddannede sig til den Mirakelskabning — Cherubim, hvorom det hedder 1 Mos. 3, 24:

„Da jog Gud Adam ud
„Fra Glædens Sted,
„Og satte Cherubim for Edens Have
„Ad Østen til.
„See! Sværdet blinker i hans Haand;
„Til Livets Træe han sperrer Veien."

Dette er altsaa Oldverdenens Sagn, hvorved det ikke mere og ikke mindre skal betydes, end: de bleve hindrede i at komme tilbage til deres gamle Yndlingssted. Hvorledes man i Oldtiden vidste at sandseliggiøre Aarsagerne til en Begivenhed, eller Forhindringerne fra at faae sit Ønske opfyldt, er bekiendt nok. I den hebraiske Mythologie er Cherubim det samme, som hos de øvrige Østerlænder det vingede Dyr paa Bierget Kaf, hvormed Oldtidens Kæmper have ført Krig; og hos Grækerne Hesperidernes Haver ꝛc. Thi Ægypternes Sphinx, Hebræernes Cherub, Dragen for Hesperidernes Haver hos Grækerne, Nordboernes Fugl Grif ere alle en og samme Composition, kun efter Tid og Sted anderledes modificeret.

Forfølge vi nu dette Cherubims genetiske Begreb i Hebræernes Historie, saa støde vi næsten paa de samme Resultater, som vi ovenfor finde i Kapitlet om de gode og onde Engle. De forskiellige sandselige Forklaringer om Ting, der skede i Legemverdenen, bleve endelig personificerte; Personerne fik Skikkelse, Lemmer og Egenskaber. Næsten saaledes gik det ogsaa her.

Jeg gaaer altsaa videre i Cherubimernes Historie. Moses taler atter om dem 2 B. 25, 16-22. 36, 8. 35. I det første Sted befaler han at nedlægge Vidnesbyrdet (Statslovene) i den hellige Ark. Ved Enderne deraf skulde anbringes Cherubim; thi denne Ark torde ingen have Adgang til, undtagen den Ypperstepræst. Cherubim, Symbolet paa det Utilgængelige, staaer over Arken paa Laaget, og overskygger Naadestolen. (ἱλαϛηριον)

Al Billedhuggerarbeide, især som Pynt betragtet, forandres med Tiden; saaledes og her. 1 Mos. 3, 24. staaer Cherubim med et blinkende Sværd som Vogter. Ved Mosis Vidnesbyrdets Ark forekommer han atter; og fordi Moses maaskee fandt Lighed imellem dem og Sphinxerne, satte han dem efter ægyptisk Maneer paa Arken. Fra Arken kom de i Skyerne; thi da Guds Herlighed der nedlod sig, saa maatte de og her bære Guds Herlighed. Nu bleve de altsaa, siger Herder l. c. 1 Theil. S. 183. et hebraisk Digterbillede, og tilsidst endog et prophetisk Syn. Overgangen, at Cherub, et Konstarbeide paa Pagtens Ark, nu blev Cherub i Skyerne, en Skabning, der bar Jehovahs Trone, laae aabenbar i Udtrykket: „Gud, der troner over Cherubim" — et Æresnavn for Guds Herlighed, der i Samuels Bøger oftere forekommer. (1 Sam. 4, 4. 2 Sam. 6, 2.) Saasnart der var giort Anvendelse deraf paa Gud i Skyerne, havde Digterens Indbildningskraft fri Leilighed til at bruge dem ved Himlens Malerier, og David synes at have været den første, der har componeret Billedet. (Ps. 18, 11.) Imidlertid maae man anmerke, at Cherubim, som Symbol paa det Utilgængelige efter 2 Mos. 36, 8. 35. ogsaa omtales som indvævet i Forhænget, der skiulte Pagtens Ark, hvorfra Salomon siden optog dem i sit Tempel, der uden Smag var overlæsset med Cherubim. 1 Kong. 6, 23. saml. 2 Chr. 3, 7.

At Cherubim fra Pagtens Ark er bleven indført i Himlen, er næsten de fleste Skriftfortolkeres Mening hos Ps. 18, 11. 104, 4. I denne Rigdom af Tordenbilleder staaer den vingede Cherub i Modsætning med Stormens Vinger, som Parallelismen viser, hvis ikke ellers כרוב (Cherub) er bleven forvexlet med רְכוּב (Rchub, en Vogn) som det hedder i det meget lignende Sted Ps. 104, 3.

„Tordenskyerne ere din Vogn,
„Du farer hen paa Veirets Vinger,
„Stormvind dine Sendebud —
„Lynilden dine Tienere!"

Thi Guddommens Omkringfaren paa en Vogn, for at tilkiendegive den Hastighed, hvormed den allevegne ordner og udfører alle Ting, er et sædvanligt Billede ikke blot hos Hebræerne, men og hos de øvrige Oldtidens Nationer.

Fra det babyloniske Fangenskab af hidskriver sig først den hyppige Brug af Cherubim i Propheternes Digte og den mangfoldiggiorte Sammensætning af dette Konststykke. I det ældste Sagn var det en ærværdig Mirakelskabning; i Pagtens Ark var det et dødt Konststykke; i Psalmerne og Digtene et Billede; i de prophetiske Visioner endelig ζῶον, levende Væsen, himmelsk Skabning, Bæreren af Guds Herlighed. Cherubim var efter Ezechiel (1 og 10 Kap.) en Composition af det Herlige, Skrækkelige, Mægtige og Forunderlige. Uden Tvivl svævede Compositionen stedse mere eller mindre imellem Himlens og Jordens fire stolte Skabninger: Ørnen, Oxen, Mennesket, Løven, — alt ligesom Digteren brugte et Billede, eller Konsten dannede det. Dr. Döderlein siger meget smukt til Ezechiel. 1: „in singulis visionis hujus partibus enucleandis equidem argutari nolo. Omnia Dei magnitudinem spirant, imaginibus multiplici arte ac ubere ingenio compositis, quædam etiam e templo petuntur. Pleraque precaria atque ingenii luxuriantis abortus potius dixeris, quam fetus legitimos. *)"

*) Beyers Mus. 2 B. 1 St. S. 256.

Udg.

IX.

IX.

Stateren i Fiskens Mund.

Matth. 17, 27.

Denne Begivenhed, som Matthæus allene anfører, have de fleste Fortolkere, uden at spilde et Ord derover, saaledes ladet løbe hen, eller de holdt sig op ved, hvorledes man kunde kræve denne Skat af Jesus og Petrus i Kapernaum, eller hvor vidt den fundne Stater har kunnet giælde for en Helligdoms Sækel. Sebastian Schmidt taler endog om, hvorfor Fisken har havt Stateren i Munden, og ikke i Bugen. Grotius anmærkede allerede: videntur verba magis id innuere, notum Christo in eo pisce esse staterem, quam factum ut stater in pisce exsisteret. Men saaledes gaaer det i de fleste Tilfælde. Naar eet Mirakel skal forsvares, saa er man nødt til at antage flere. Tilsidst finder man sig saa omkringgivet af Under, at man selv maae forundre sig. Hvor ofte paa denne Maade Jesu og hans Bekienderes Levnet er bleven givet Spotteren til Priis, er bekiendt. Hvorfor vilde man nu ikke hellere antage, at Jesus bad Petrus, som en duelig Fisker, at giøre Brug af sin Konst, for i en Hast at faae saa meget, som behøvedes til at betale Afgivten. Han fangede en Fisk, solgte den, og indløste derved saa meget, der blev forlangt. Hvad er naturligere, end dette! Ogsaa den græske Sprogbrug retfærdiggiør denne Forklaring. Hos gode Grækere (Xenoph. Oecon. XX. 26. og Theophrast. Character. XV. 1.) hedder ἑυρισκειν ved at sælge en Ting at faae Penge; ἀνοιγειν το ςομα betyder, at aabne Fiskens Mund, ikke for deri at finde Stateren, men for at borttage Anglejernet. Christus vilde altsaa sige:

„At vi ikke skulle give dem (der indkrævede Tempelafgiften) Anledning til at ringeagte den mosaiske Forfatning (thi Moses havde allerede befalet Afgivten,

 da

„da Jehovahs Tempel endnu var et Bæretelt), saa „gaae til Søen, og kast din Angel ud. Saasnart du „faaer en Fisk af tilstrækkelig Størrelse, saa tag den, „riv strax Anglejernet ud; naar du sælger den, faaer „du vel en Stater. Med den kan du betale for os „begge." *)

X.

Herodes døer.

Γενομενος σκωληκοβρωτος.

Ap. G. 12, 21-23.

Naar man, udrustet med renere Begreber om Guds Verdens Regiering, læser denne Lucas's Fortælling om Herodis Endeligt, saa føler man et Slags Uvillie imod Lucas's Fortælling, ja den hele hellige Historie. Men hvo som veed, fra hvilken Synspunkt Lucas og endeel af hans Samtidige ansaae en stolt Regents pludselige og jammerfulde Død, der var de Christne forhadt for hans Forfølgelser, han vil let vide at finde sig i denne Fortælling, der var et Folkesagn. Man

*) Beyers Mus. 2 B. 1 St. S. 263. Saavidt jeg veed, var Joh. Phil. Leisner (illustratio Matth. XVII, v. 27. qua diem natalem viro D. Franc. Volkmar Reinhard XII Mart. 1794 gratulatur Leisner) den første, der bragte denne Forklaring paa Bane. Paulus tog den i Forsvar i Neues theol. Journal 1795. 9te Stück. S. 59. — Derimod giorde Dr. Storr i Dr. Flats Magaz. für christl. Dogmatik und Moral allehaande ikke ubetydelige Indvendinger, hvilke dog Dr. Paulus temmelig godt og grundig besvarede i bemeldte N. Th. Journal 1797. S. 931.

Udg.

Man sætte det Tilfælde, at een af vore Regenter døer en pludselig Død. Det Partie, som han var forhadt — det være nu af Grunde, eller fordi deres Hensigter mislykkedes — vil snart, især naar deres Formænd i Tænkemaade kunne regnes til Almueklassen, i dette pludselige Endeligt finde Guddommens særegne Straf. Allehaande slemme Rygter om hans Hedenfart skulle snart udbrede sig 2c. — Saaledes maae man og bedømme Lucas's Fortælling om Herodes Agrippas, der var de første Christne yderst forhadt. Paa anden Dagen af en Keiser Claudius til Ære given Fest, hvorved Herodes viiste sig i al sin Majestæt, Hoffolkene, som sædvankigen ved slige Leiligheder i deres Glædes Skaber ikke saae noget sædvanligt Menneske, men et overjordiskt Væsen, og roste ham uforskammet, faaer Herodes uformodentlig en høist smertefuld Sygdom, som han endelig døde af. Aarsagen til hans Død maae ikke ganske være bleven bekiendt, fordi Josephus lader ham døe af Mavepine, imedens Lucas giver ham til Priis for Ormene. Men man overveie kun Lucas's Sindelav mod Herodes, og den endnu tungt paa ham hvilende Jødedommets Aand; og man vil let — uden at tage sin Tilflugt til et Mirakel — kunne begribe, hvorledes Lucas kunde skrive om denne overmodige Herodes;

„strax slog Herrens Engel ham, fordi han ikke gav Gud „Æren, og han blev opædt af Orme, og opgav sin Aand."

Som bekiendt, kunde efter ægte jødisk Forestilling ingen Plage komme over Menneskene uden Mellemkomsten af en Herrens Engel, især naar svære og dødelige Sygdomme skulde ramme Menneskene. Desuden er det umiskiendeligt, at Lucas, da han nedskrev dette, maae have tænkt paa Antiochusses Historie 2 Maccab. 9, 1-11. Istedet for de Christne hos Lukas tænke man sig her Jøder, og den ene Historie ligner den anden fuldkommen. Thi ikke allene hos Jøderne, men hos Oldtiden i Almindelighed var det Folkets Troe og Forventelse, at stolte og

grusomme Tyranner ved Guddommens Hevn bleve opædte af Orme. Det Hele er altsaa kun et Folkesagn, som Lucas bogstavelig anfører. Vil nogen læse mere om stolte og grusomme Regentere, der have faaet samme Endeligt, han læse Elsneri observationes sacras S. 417 ɔc. *)

*) Beyers Mus. 2 B. 1 St. S. 265.

Udg.

XI.

Ilddaaben.

Matth. 3, 11. Luc. 3, 18.

Johannes døber med Vand, som han selv forsikrer; men Messias skulde døbe med Ild. Denne Forsikring har foraarsaget mange Fortolkere allehaande Vanskeligheder. Da man ikke vidste at hielpe sig, troede Nogle, at και πυρι var blot en Glosse, fordi Marc. 1, 8. og Johannes 1, 35. ikke havde det. Men alle Haandskrivter af Lucas havde det. Man maatte altsaa undersøge, hvad det vel kunde betyde, og faldt nu og da paa heel underlige Forklaringer. Selv Teller i hans Wörterbuch veed ikke andet at sige derom, end:

„Tilsætningen og med Ild forklares bedst saaledes, „at og er her det samme som eller, og Meningen: „han vil enten giøre Eder til bedre Mennesker, eller „dersom I ikke ville antage ham som Eders Lærer, engang blive Eders Dommer.„

Og Herr Kirkeraad Lange siger i hans Bog: Zur Beförderung des nützlichen Gebrauchs dieses Wörterbuchs:

„Da

„Da der i Historien om Daaben med den hellig
„Aand udtrykkelig tales om Lynild, som derved
„blev seet, Apg. 2, 2. 3; saa synes det mig rigtigere
„at forklare Daaben med Ild om denne symboliske Na-
„turbegivenhed, end om Guds Straffedomme."

Den engelske Theolog, Thomas Gataker, af hvem Teller har laant sin Forklaring, beraaber sig endnu paa Matth. 3, 10. 12., og troer, fordi der tales om Fordærvelse ved Ild, om Straf ved Ild, saa maa denne Forklaring ogsaa have Sted i det derimellem liggende 11te V., hvori dog nok den lærde Mand saavelsom hans skarpsindige Efterfølgere have taget feil. Fortolkerne synes at have giort sig mange flere Vanskeligheder, hvor der i Grunden ingen er; fordi Modsætningerne ὑδωρ og πυρ ikke kunne giøre hinanden utydelige. Aabenbar modsætter Johannes sin forholdsviis endnu ringere og svagere Indflydelse paa Menneskenes Forædling og moralske Forbedring den ulige stærkere og mægtigere Omdannelse af det hele menneskelige Kiøns moralske Beskaffenhed, som Jesus vilde frembringe. Ligesom Ildens Magt giennemtrænger Legemerne, opløser og forandrer dem, saa vil og den i ham boende guddommelige Kraft (πνευμα ἁγιον και πυρ istedet for πυρ του πνευματος ἁγιου), der vil yttre sig ved hans Lærdomme, mægtig giennemtrænge Hierterne, og moralsk opløse og forandre dem. Denne Mening faaer Medhold af Omstændighederne, under hvilke Johannes sagde dette; Jesu fortræffeligere Læremaade og dens Virkning paa mange af hans Samtidiges Hierter, og endog den prophetiske Sprogbrug, som Johannes her søger at efterligne i sit affektfulde Foredrag. Hvo erindrer sig ikke herved Malachiæ skiønne Malerie 3, 2 - 5. og Zachariæ 13, 8. 9., hvor Ild ogsaa fortreffelig bruges til Symbol paa Forædling og moralsk Forbedring? Malachias betiener sig af dette Middel ved at beskrive en forestaaende stor Reformationsdag, for at fremme Sæders Forbedring.

Ri-

Niemeyer anmærker til dette Sted i den 5te Deel af hans Charakteristik S. 528.

„Hvo der er vant til Propheternes billedrige og hyper-
„boliske Sprog, vil neppe finde denne Tids Beskrivel-
„se for stor, naar Malachias og kun havde tænkt paa
„Nehemiæ Tilbagekomst, der i den allereegentligste For-
„stand foretog en Reformation af Levi Stamme, og
„rensede Præstestanden fra uværdige Lemmer, skiønt
„Beskrivelsen vel indeholder almindeligere Træk, der
„meget passende anvendes paa en endnu langt større
„Reformation.“

Allerede Grotius gav Johannis Udsagn en Betydning, der maaskee kun blev overseet, som mange flere Vink af denne fortreffelige Mand. I sin Anmærkning til det 11te V. siger han til Slutning:

„Cæterum sensus magis reconditus hic videtur esse,
„non satis esse, Christo judice, si malis factis abstinea-
„mus, quod lotio indicabat; sed requiri vim ad bo-
„na agentem magno quodem impetu, quæ donis il-
„lis conspicuis adumbrata est.“ *)

*) Bepers Maf. 2 B. 1 St. S. 267.

Ude.

XII.

Jesus er kommen at kaste Ild paa Jorden.

Luc. 12, 49.

Dette Sted troer jeg beqvemmest at kunne lade følge paa det forrige. Det er ofte bleven misforstaaet, og Christendommens Modstandere have ikke sielden anført det, for at paadigte Jesus onde Hensigter; men som det virkelig ikke inde-

indeholder, og ikke kan indeholde. Allerede Propheterne brugte Ildens Billede, for med Hensyn til den Vold, hvormed den giennemtrænger Legemerne, opløser og forandrer dem, at giøre det sandselig tænkende Menneske det begribeligt: at vigtige Lærere, store Mænd ved deres Foredrag til Menneskene mægtig giennemtrænge Hierterne, moralsk opløse og forandre dem. Det sagde Johannes ved Udtrykket: ὑμας βαπτισει ἐν πνευματι ἁγιω και πυρι. I dette billedrige hyperboliske Sprog yttrer sig ogsaa Jesus her:

„Jeg er kommen for at bringe Ild (nyttige Forstyrrelser) paa Jorden; hvad ønskede jeg mere, end at det allerede var bragt saa vidt."

„Den Daab maae jeg indføre, hvorved der skal døbes, og med hvilken Anstrængelse arbeider jeg paa, at jeg kan udføre det!"

„I troe, at jeg skulde bringe Enighed i Verden; Nei, det ikke! jeg giver meget mere Anledning til Gemytternes Adskillelse."

„Fra nu af skulle Fem, der boe i et Huus tilsammen, misforstaae hinanden. To skulle være mod Tre, og Tre mod To ꝛc."

Man seer altsaa af Foredragets hele Gang, at Ild og Daab V. 39. 40. her ikke saa meget tilkiendegive Lidelser og Trængsler, som Forandringerne og Misforstaaelserne, der ved Jesu Religions større eller ringere Indflydelse paa hans Tilhøreres Hierter nødvendigen maatte bringe dem tilbage fra deres forrige Levemaade og Overbeviisning til et bedre Sindelav og en ædlere Handel *).

*) Beyers Mps. 2 B. 1. St. S. 269.

Udg.

XIII.

XIII.

Gadarenernes Sviin.

Matth. 8, 28-34. Mark. 5, 1-17. Luc. 8, 26-37.

Gadarenernes Historie burde Fortolkerne først, efter nyelig med Opmærksomhed og Eftertanke at have besøgt en Daarekiste, give sig af med at forklare; og man vilde have faaet færre urimelige Ting at læse derom, end der findes i vore Postiller og Commentarier. Vi med samt vort philosophiske Aarhundrede ere i den empiriske Psychologie endnu sande Abcdarii. Og nu tænke man sig først, hvorledes Jøderne til Jesu Tid og deres hedenske Naboer ved Søen Genezareth forklarede sig Vanvittighedens Udbrud, og hvad de der maae have yttret, hvor Forstandens og Bevidsthedens Bedøvelse var forenet med Stræben efter at rase og skade, naar den Gale sønderrev de Reb eller Lænker, hvormed hans forsigtige Samtidige havde bundet ham, eller opbrækkede Døre og Laase, nedrev Mure, knuste Jernstænger, løb nøgen omkring, hverken agtede Frost eller Hede, opholdt sig i Ørkener eller blant Gravene — og forene dermed, hvad der og i vore Dage ikke er Sieldenheder ved vore Daarekister, at f. Ex. en ung stærk Vanvittig, der i de lange Vinteraftener var sluppen fra sine Vægtere, kom ud paa en Dam, hvor Isen brast, og den Splitternøgne faldt i Vandet til Halsen, og stod saaledes i tre Qvarteer, indtil man fik ham op; og at mod al menneskelig Forventning dette tilfældige kolde Bad atter hialp den Ulykkelige til hans Fornuft; eller at en unaturlig Udtømmelse ved Medicinens Ombyttelse formindsker Galskaben, eller deslige. Vore erfarne Læger vilde kunne fortælle mange slige Anekdoter.

Vore sædvanlige Mennesker af alle Stænder studse ved slige Optrin, og vide at fortælle allehaande desangaaende; hvor meget mere da hine Jesu Samtidige, der stode

paa

paa et langt lavere Kulturtrin? Slige Vanvittige og Forrykte have Diævelen (δαιμονιον); skrækkelige Udbrud af deres Galenskab, som man ikke kan forklare sig, ere ikke Virkninger af een saadan Aand, men flere. Den onde Aands Navn hedder Legion. Den atter indtrædende ordentlige Tilstand hos et saadant Menneske kan, efter hine Menneskers overtroiske Begreber, kun skee ved et Under. En saadan Undergiører i deres Nabolav synes dem farlig. I hans Nærværelse ere de bange for hans Magt. 1 Kong. 17, 18. Luc. 5, 8.

Det være langt fra, efter en slem Skik hos mange af vore nyere Fortolkere ved det Anførte at ville forklare Tildragelsen ved Søen Genezareth paa en ganske naturlig Maade. Jeg vil kun giøre opmærksom paa de forskiellige Synspunkter, Evangelisterne betragtede den fra. Jeg vilde bede mine Læser at overveie:

a. Hvad har Skribenten fortalt, hvorledes har han anseet Begivenheden?

b. Hvad tænke vi om denne Begivenhed efter to tusinde Aarhundrede, eller hvad have vi, der staae paa et høiere Kulturtrin, egentlig at tænke derved?

c. Burde ikke ved Udstafferingen af denne maaskee meget simple Tildragelse i en eventyrlig Fortælling efter Evangelisternes subjective Situation, især da deres Maade at fortælle paa er aldeles uafhængig af deres moralske Troværdighed — burde det ikke da, siger jeg, være overladt til Enhver at forklare sig det Hele, saaledes som han finder det for godt — Enhver efter det Maal af Indsigt, Erfaring, og Troe, som er ham givet? —

Thi ere vi først saa vidt — og saa vidt burde vi stræbe at komme — saa vilde de Sprogforstandige snart enes om enkelte Udtryk; Fortællingens Forskiellighed vilde lade sig udtyde, og af den Anvendelse, som ældre og nyere Asceter ville giøre af de druknede Sviin, vilde man overlade

til

til enhver, fine studio et ira, at bruge saa meget, som han kan og gider.

Saaledes vilde Marcus i Modsætning med Lucas og Matthæus, der begge tale om to δαιμονιζομένοις, men hiin kun om een Mand med en ureen Aand, let lade sig forene; thi Omstændighederne selv, der angives om disse Ulykkeliges Beskaffenhed, bevidne, at man her ikke, som hos vor Tids Diplomatiker, paa det nøieste skal veie og udpille hvert Ord. Girgasa og Gadara, Egnen, hvori Begivenheden tildrog sig, vilde uden Ordstrid kunne antages for to Grændsesteder, hvorom man snart bruger det ene, snart det andet Navn; og Lysten hos denne eller disse farlige Vanvittige, at prøve deres Heltemod paa en Flok Sviin, og ikke paa en anden Gienstand, vil let lade sig udvikle af den forskiellige Tænkemaade hos disse til hinanden grændsende Biergbeboere, hvor det ene Partie flyede og afskyede Svinet som et ureent Dyr, men det andet især beflittede sig paa Svineavl, og satte stor Priis paa Svinekiød, ligesom den jødiske Aand i at udstaffere denne Begivenhed maae paatrænge sig enhver opmærksom Læser, da Fortælleren synes at ansee Svinenes Druknen med særdeles Velbehag, og de andre bede, at Jesus maatte vige fra deres Egn. Vilde man betragte denne Begivenhed fra disse og lignende Synspunkter, saa vilde mange Tirader hos de saa kaldte hellige Fædre om denne Begivenhed blive værdiget efter Fortieneste. Hvo der er lysten efter slige skiønne Ting, læse f. Ex. Lactantius lib. IV. instit. Cap. XVII, og flere Steder *).

*) Beyers Mus. 2 B. 1 St. S. 271.

Udg.

XIV.

Ἑνος χρεια ἐςι.

Luc. 10, 41. 42.

Det synes rigtig nok at være et underligt Spring fra den venskabelige Conversation, naar man lader Jesus ganske i Skriftemaalstone sige til Martha, der klagede over sin Søsters Uлyst til Huusholdningsforretning: kun Eet er nødigt, nemlig Omsorg for den evige Salighed! — altsaa din huuslige Flid har ingen Færd! — især naar man da tillige ret vil udtvære dette Ene, for at fremsbringe Boed, og Troe, og Foragt for Verden, og flere opbyggelige Ting. Glad Virksomhed i sit Kald hører jo efter Christendommens Moral blant de første Pligter, og hvorledes kan denne Virksomhed skiønnere opfyldes, end her, hvor den yttrede sig i nogle Reisendes kierlige Modtagelse og Pleie?

Ved ενος at tænke paa een Ret, som endeel Nyere nu have begyndt at fortolke det, synes at være alt for tvungen. Man maatte da supplere ενδεσματος eller βρωματος, som vist nok er en usædvanlig Ellipsis. Og det seer da akkurat ud, som om Jesus vilde have givet Kiøkkenseddel, eller vilde giøre Martha en Compliment, som vi sige: „giør dog ingen Omstændighed; vi have jo nok i een Ret!" — Desuden havde hun jo ikke just beklaget sig over, at hun ikke kunde blive færdig med Retterne.

At forene begge Forklaringer i een, da man lader Jesus med Flid sige en Dilogie, synes mig heller ikke om. Saaledes siger Rosenmüller: „Fortassis in verbis: „ενος εςι χρεια" est dialogia, in sermonibus Jesu frequens, vel acute dictum, ut Jesus verbis, uno tantum ferculo opus est, simul innuere voluerit, unum vel maxime necessarium esse eam portionem, quam sibi Maria elegerit, studium religionis et pietatis, curam pro animi æterna salute". Men saaledes for-

forklaret, synes det, som om man nok føler den sande Mening af Stedet, men dog ikke vil skille den ved sit Opbyggelige paa Prædikestolen — vil altsaa ikke fordærve det med Nogen.

Herr Nachtigal (Henkes Magazin 6 Bind. S. 357) har derfor foreslaaet en anden Ellipsis, nemlig ανθρωπος, som rigtig nok ikke er usædvanlig, og at der staaer ενος for μιας er heller ikke tvunget, da Maskulinum under slige Omstændigheder saa ofte har Fortrin for Fæmininum. Efter denne Ellipsis kunde en dobbelt Forklaring finde Sted. Enten antages χρεια i den hidtil brugte Betydning om „Nødvendighed eller Trang", som det vist nok havde hos Grækerne, og Meningen var da: „Een maae jo dog giøre det!" ɔ: da Tilberedelsen af Maaltidet dog er uundgaaelig, saa beklag Dig ikke over Noget, som ikke lader sig forandre. Eller χρεια har været det hebraiske פְּקֻדָּה, som betyder Ærende, Forretning, saa at Meningen skulde være: det er een Enestes Forretning, eller: Een kan besørge det. Men hvilkensomhelst Mening man af disse to antager, finder jeg den dog haard og upassende. Efter den første Oversættelse: „Een maae jo dog giøre det; altsaa giør Du det!" maatte jo Jesus efter min Følelse have sagt sin artige og tienstagtige Vertinde noget meget ublidt og uhøfligt, og vise hende som et Verdens Barn bort fra sin Underviisning til Kiøkkenet. Efter den anden Oversættelse: Een kan besørge det; maatte man vel spørge: hvoraf vidste han saa sikker, at Een var nok til disse Beskæftigelser? Havde det ikke været mere passende, naar han først havde ladet begge tilfælleds besørge Huusholdningen, og da ladet begge tage Deel i hans Underviisning? Maatte der ikke, hvis hiin Mening skulde finde Sted, have staaet ενος υμων og η χρεια αυτη? — Nu min Mening:

Høist sandsynlig havde Jesus ved dette Besøg, som han aflagde hos Martha, sine Disciple med. Vel staaer

V. 38. at han, αυτος, er gaaet i hendes Huus. Men Lucas nævner kun ham som Hovedpersonen, saa meget mere, da han vilde anføre et Optrin af hans Liv, hvorved han, ikke hans Disciple, var den Talende og Handlende. Man sammenligne Kap. 6, 1. og flere Steder, hvor αυτος — han — først nævnes allene, da dog hans Disciple vare hos ham. At modtage saa mange, om endog maaskee en og anden af Disciplerne havde en Ven, han kunde tage ind hos, foraarsagede Uroe og Omstændigheder i Huset. Med denne πολλη διακονια, allehaande — Anstalter til at modtage og beværte sine Giæster (om man og just ikke bestemt vil tænke paa en Mængde Rætter) var Martha ivrigst beskiæftiget. Hun beklager sig — vist ikke i vor Modetones Høflighedssprog — hos Jesus, at hendes Søster ganske allene overlader hende denne διακονειν. Jesus svarer: μεριμνας περι πολλα. ενος δε χρεια εςι. Dette ενος staaer unægtelig her med Hensyn til det foregaaende πολλα; hvad han havde forstaaet ved πολλοις, vilde han og have tænkt ved ενι. Nu var jo Martha ivrig beskæftiget med den πολλη διακονια, følger sig et πολλα ogsaa πολλα μερη της διακονιας, og det ἑν er ἑν μερος της διακονιας. At Jesus havde Ordet μερος og μερε ved εν og πολλη, det begge staae elliptisk, i Tankerne, viser det Følgende, hvor han udtrykkelig nævner μερις, og denne μερις αγαθη er atter μερις αγαθη (βελτιςη) της διακονιας. Meningen altsaa: „Martha! du har vel mange Beskæftigelser til min Modtagelse, og dog er een eneste (Beskæftigelse) dertil tilstrækkelig. Denne bedre Beskæftigelse har Maria valgt sig; og derved lad det blive". Han misbilliger altsaa ikke Marthas Travelhed med at modtage sine Giæster; men han viser hende paa en blid Maade, at han ikke forlangte alt dette, at den bedste Tieneste, man kunde vise ham, var, med Redebonhed at høre hans Lære, og at den bedste Modtagelse af hans Person bestod i at mod-

 tage

tage hans Underviisning. Omtrent det samme hvad han med andre Ord siger Luc. 8, 21. 11, 28.

J. St. Tychsen,

Præst i Seelent i det Holsteenske *).

*) See Henkes Neues Magazin 2c. (en Fortsættelse af det gamle, som hørte op med det 6te Bind) 1ster Band, S. 186. Udg.

XV.

Den store Gudfrygtighedens Hemmelighed 2c.

1 Tim. 3, 14-16.

Dette Sted bliver stedse et af de vanskeligste i Pauli Breve. Og jeg tvivler, at man nogensinde tilfulde vil kunne forklare de korte Sætninger i det 16de Vers, hvilke aabenbar staae i Modsætning med visse Vildfarelser, da disse Vildfarelser selv ikke tilstrækkelig ere anmeldte eller blevne bekiendte. Det følgende Kapitel, der nøie maae forenes med dette Sted, paapeger dem vel nogenlunde, men dog ikke tilstrækkelig, da det characteriserer nogle falske Lærere, der vare hengivne til en Munketheorie, og som sande Hadere af al Sandselighed saavel lærte Legemets Selvpinelse, som og forbød Ægteskabet, og gave vilkaarlige Spiselove, der sandsynligen bestode i at afholde sig fra al Kiødspise. — Dette har været det sædvanlige Sværmerie hos alle Enkratiter, især denne Tids Essener hos Jøderne *), som og andre enkelte Sværmere blant Jøder og Hedninger, der just ikke udgiøre en særegen Sektklasse, men kan betegnes med det almindelige Navn af Enkratiter. Blant Grækerne var dette Sværmerie især opkommet ved den misforstaaede og mistydede platoniske

*) Joseph. de bell. Iud. 2, 11.

niske Philosophie, efter hvilken Materien stedse blev ved, saa at den fængslede Siel maatte søge at slide sig løs fra samme, for at undgaae Legemets Baand, hvorved den i en vis Henseende blev holdt fangen. Man troede altsaa bedst at kunne tvinge Materien og Legemet, naar man pinede Legemet, som stræng taget maatte lede til den sandselige Existentses totale Tilintetgiørelse; men fordi man dog ikke ganske vilde tabe denne, saa lod man det beroe med, i det mindste at martre Legemet, og ved en naturlig Afhold at berøve det sine Kræfter ꝛc. I Orienten opstod dette Sværmerie venteligt af samme Forestilling om Materiens Skadelighed, hvoraf der allerede findes Spor nok i Zoroasters Religion. Overspændte Ideer om Selvfornægtelse og Selvpinelse, der opvakte Folkets Beundring, kom dertil, og saaledes sværmede Enkratiterne mere eller mindre over hele Orienten, som man endnu — skiønt mere overdreven — kan spore samme hos Schamanerne og Fakirs.

Men Kundskab om denne Enkratiternes Legemshad er til at forstaae det 16de V. ikke tilstrækkelig. Men Apostelen synes at have tænkt paa andre Vildfarelser, som han modsætter sine korte Sætninger — men hvilke Vildfarelser vi ikke nok kiende. En Oversættelse og Commentar over dette Sted skal vise dette.

V. 14. „Dette skriver jeg dig til, i Haab om snart „at komme til dig. V. 15. Men skulde det trække sig i „Langdrag med min Ankomst, saa veed du nu, hvilke „Indretninger du har at giøre i Guds Familie, jeg mener i den sande Guds Menighed. V. 16. Den sande Religions Grundpiller, og visselig meget vigtig er denne ellers ubekiendte Religionslære. — Han aabenbares i et „menneskeligt Legeme; legitimerer sig ved Mirakler; sees „af Engler; hans Lære bekiendtgiøres for Hedningernes „Verden troer paa ham; han bliver majestætisk optaget! — „Kap 4. 1. V. Men det er allerede tydelig nok blevet forudsagt, at i de sidste Tider Nogle skulle afvige fra den chri-

 stelige

„stelige Religion, af Hang til Vildfarelser og fordærvelige „Grundsætninger; V. 2. de forføres ved falske Lærere, der „antage Gudfrygtighedens Skin, og pine sig selv; V. 3. „i det de forbyde Giftermaalet, og befale, at man skal „afholde sig fra visse Spiser, som Gud dog har givet, og „følgelig ogsaa af de Christne kunde nydes med Taknem„melighed. V. 4. Thi alt, hvad Gud har skabt til Nydelse, „er ogsaa tilladt at spise, og ingen Spise er utilladelig, der „nydes med Taknemmelighed."

Commentaren behøves kun ved det 16. V.; thi det øvrige er ingen Strid underkastet. De første Ord στυλος και εδραιωμα της αληθειας pleier man sædvanlig at føre hen til V. 15. Men denne Forbindelse kan ikke skee uden Tvang og Haardhed; thi det begyndte Billede forvirres derved. Apostelen har just sammenlignet Menigheden med et Huus, og nu skal den strax igien blive til en Grundpille. Derimod er Billedet mere passende udført, naar han sammenligner den Menigheds — som han har sammenlignet med et Huus — Lærdomme med Husets Grundpiller. Kun maae man derved ikke strax tænke paa Fundamentallærdomme i dogmatisk Mening. Apostelen taler hyppig i Billeder, tagne af en Bygning, som her; og det er yderst inkonseqvent, at optage dette populære Sprog i Dogmatiken i philosophisk Mening. Det er altsaa meget ligegyldigt, om han gior Sammenligningen med Grundpillerne eller med en anden Deel af Huset, og først det ubilledlige Udtryk: „overmaade vigtig" (ὁμολογουμενως μεγα) viser, at han lægger en Vægt paa de Sætninger, som han derpaa anfører. Vigtige ere disse Sætninger ham i Modsætning af Vildfarende (πνευματα πλανα, 4, 1.), hvis Vildfarelser derved kunne giendrives. Στυλος και εδραιωμα er en Hendiadys, der ved vort sammensatte Ord Grundpiller ganske udtømmes. Αληθεια er for den sande Religion; thi det maae svare til ευσεβεια, som er Gudstilbedelse, ogsaa religiøs Mening og Religion efter vor Sprogbrug, naar vi

f. Ex.

f. Ex. sige: dette Menneske har Religion, saml. 4, 7. 8. To μυςηριον staaer for ἡ διδασκαλια μυςηριωδης, denne hemmelige Lære — nemlig den, der ellers var Jøderne og Hedningerne ubekiendt. Saaledes hedte i det 9de V. μυςηριον της πιςεως den hidtil-ubekiendte Religion. Μυςηριον bruges nemlig snart for den hele ellers ubekiendte Religion, som i det 9de V., snart for enkelte ubekiendte Lærdomme af denne Religion. Det sidste er her Tilfældet, og 1 Cor. 4, 1. Ephes. 3, 4. 10. — Ved Forskielligheden af Læsemaaden θεος, ὁς og ὁ εφανερωθη antager jeg, som forlængst afgiort, at Læsemaaden ὁς har den meest kritiske Autoritet for sig. 'O er efter min Mening kun en Forbedring af ὁς, for saavidt nogle Afskrivere eller Fortolkere vilde have det hentydet paa μυςηριον. Θεος er enten en Forvexling med ὁς ved en Afskriver, som ved den gamle Skrivemaade meget let kunde skee *); eller, hvilket bliver sandsynligere, en Glosse, der lærte, at ved ὁ maatte forstaaes θεος, og henføres til θεος ζων. Denne Glosse listede sig fra Randen ind i Texten, og fortrængte med Tiden den haardere, skiønt just derfor oprindelige Læsemaade ὁς. — Ved Læsemaaden ὁς er kun to Tilfælde muelige, at det enten staaer for θεος eller χριςος; thi at et Substantiv derved maae suppleres, forstaaes af sig selv. I første Tilfælde maae det føres hen til θεος ζων ved Enden af det 15de V., efter en vel meget haard Skrivemaade, men som dog ikke er ganske upaulinsk, for saavidt Paulus pleier at sætte Relativum ὁς, ἡ, ὁ saaledes, at det endnu henføres til et foregaaende Substantivum, om endog en eller anden Sætning kommer derimellem, f. Ex. 2 Cor. 4, 6. Ephes. 3, 5. Imidlertid tilstaaer jeg, at dette Tilfælde dog her vilde være ganske singulairt, for saavidt den forrige Tanke med θεος ζων er ganske sluttet, og med det 16 V. en ganske nye Sætning begynder, saa at Henførelsen af ὁς til det forrige θεος ζων bliver yderst haard. Men man kan og antage ὁς for αυτος, og da for-

*) Man skrev nemlig ΟΣ, og med to Streger mere: Θ̄Σ.

forstaaes efter den hebraiske Sprogbrug הוא ligemaade Gud derunder, f. Ex. Es. 43, 13. 48, 12. Kun er Vanskeligheden herved, at הוא i denne Forbindelse betyder den Samme (semper idem). Men en Hovedvanskelighed bliver endnu denne, naar man nemlig under ὃς forstaaer θεος, at Apostelen ellers ingensteds kalder Christus ligefrem θεος, og at man i Begyndelsen af Kampen med Arius ikke beraabte sig paa dette Sted. Derfor er jeg mere tilbøielig til at antage det andet Tilfælde, at under ὃς maae forstaaes χριϛος, hvortil Stedet Eb. 5, 7. leverer et paafaldende Exempel. Dette er deels mere analogt med Apostelens hele Forestillingsmaade om Christus, som strax skal blive viist, deels lader det sig let tænke, hvorledes Apostlerne kunde tale om Christus ved Udtrykket han (κατ' ἐξοχην), da de stedse tænkte paa ham, ligesom det er Regel for det G. T., at man ved han fortrinligviis maae forstaae Jehovah, naar intet andet Subjekt er angivet. Men desuagtet synes dog Paulus ved Messias at have tænkt sig et høiere oversandseligt Væsen, fordi Sætningen: „Messias aabenbares i et menneskeligt Legeme, ɔ: synlig beklædt med et menneskeligt Legeme" — atter ei kan henføres til Noget. At nemlig σαρξ בשר ogsaa betyder det hele menneskelige Legeme, sædvanlig med Bibegrebet om Affældighed og Svaghed, er bekiendt. Men da det dog kunde være tvivlsomt, om man her skulde vælge denne Betydning, saa er det tilladt at beraabe sig paa saadanne paulinske Steder, der just sige det samme, som her paastaaes af Apostelen. At anføre disse Steder, er saa meget vigtigere, fordi man nu kan være saa meget sikrere om rigtig at fatte Meningen af et af Apostelen i dette vanskelige Sted brugt Udtryk, naar han i andre Steder tydelig har erklæret sig desangaaende. Vor Sætning altsaa: ὃς εφανερωθη εν σαρκι siger det samme, som Apostelen Rom. 8, 3. udtrykker ved Ordene: ὁ θεος τον ἑαυτου ὑιον (ɔ: τον χριϛον) πεμψε εν ὁμοιωματι σαρκος, Gud sendte sin Søn, det er,

Mes-

Messias i et menneskeligt Legems Skikkelse, ɔ: synlig i klædt med et menneskeligt Legeme; fremdeles Phil. 2, 7. Ὃς (χριςος) εν μορφῃ θεου ὑπαρχων — ἐν ὁμοιωμα ανθρωπων εγενεθη, και σχηματι εὑρεθη ὡς ανθρωπος, ha der var Guds Afbildning, blev Mennesker lig, og hav et Menneskes udvortes Skikkelse, ɔ: han var synlig i klædt med et menneskeligt Legeme. Hvad Apostelen egen lig har tænkt sig ved μορφῃ θεου, er ikke tydeligt; i t mindste kan man ikke vel ligefrem antage det for θεος; i skulde det antages derfor, saa vilde Apostelen nok ha brugt ligefrem det simple Ord θεος. Men jeg troer d ikke at gaae feil af Apostelens ægte Mening, naar jeg pa staaer, at han ved Messias i det mindste har tænkt sig høiere Væsen, fordi han i alle disse Steder gior en Mo sætning med χριςος og det menneskelige Legeme, der elle ikke vilde have noget at kunne henføres til. — Modsætni gen af σαρξ er fremdeles πνευμα. Naar nu σαρξ betyd det hele menneskelige Legeme, saa kan Modsætning πνευμα være Menneskets hele Aand, 2 Cor. 3, 2 Denne Modsætning antages og i det første Stykke af M morabilier, og oversættes derfor: „han var le timeret ved sin Aand". Men fraregnet, at M ningen af disse Ord bliver meget dunkel, saa indtræ endnu den Vanskelighed, at σαρξ in abstracto antage Almindelighed for Legemet, og Modsætningen πνευ strax derpaa in concreto forstaaes om hans (Je Aand, da det efter Modsætningens Regler ligeledes mo te forstaaes og forklares in abstracto. Men det behø just heller ikke, blot at tænke sig det menneskelige Leg og den menneskelige Aand modsat, da Apostelen unæg lig nu og da ogsaa har en anden Modsætning med σ og πνευμα. Ligesom σαρξ hos ham er det sædvanlige M neske efter sine naturlige Kræfter, saaledes er πνευμα i Modsætning en høiere guddommelig Kraft, der virker Mennesket og besieler ham, altsaa og Mirakelkraft, G 4, 29. Rom. 1, 3. 4. Paa det sidste Sted ere δυνα

 (θ

(θεου) og πνευμα (θεου) aabenbar eensbetydende. Saml. 1 Cor. 2, 4. Denne Betydning gielder og her. Han er legitimeret ved Mirakelkraft. Det kan hedde, han beviiste sig som den, han udgav sig for, ved Mirakelkraft, det er, som Messias, af hvem man ventede Under, Joh. 7, 31. Eller det kan og sigte til hans Opstandelse, hvilken Begivenhed Paulus fremstiller som den egentlige Act, hvorved Gud paa en høitidelig Maade har erklæret Jesus for Messias, Rom. 1, 4. Da vilde det hedde: han er formedelst Guds underbare Kraft ved Opstandelsen fremstillet som Messias. Δικαιουσθαι, retfærdiggiort, befunden sand, legitimeret, Rom. 3, 4. Ps. 51, 6. Es. 43, 9. Det er vanskeligt, her at afgiøre; imidlertid synes dog den første Forklaring at være mere overeensstemmende med Christi Historie. — Ωφθη αγγελοις, han sees af Englene — eller han bliver beskuet af Englene. Det kan forstaaes paa mangehaande Maader; men to Forklaringer synes at være de rimeligste. Det kan være et blot Tidsudtryk for den Tanke: han handler paa Verdens Skueplads nemlig som Messias! Han erkiendes i sit Liv, Lærdomme og Handlinger af Englene for Messias. Ligesom nemlig Englene i Almindelighed tænkes som bestandige Tilskuere af Verdens Begivenheder *), saaledes var og fortrinlig Messias en Gienstand for Englene, og hans Historie fuld af Engleaabenbarelser. Derfor kan Udtrykket: han blev beskuet af Englene, meget godt betyde — de saae ham handle paa Verdens Skueplads. Eller det kan og sigte til den Tidsforestilling, at selv Englene ikke kiendte Guds Plan, som han ved Christus vilde udføre, indtil han kom, og hans Lære blev udbredt, Eph. 3, 10. Da maatte man oversætte: han bekiendtgiøres Englene, o: hans Lære og hans Plan, der ellers var Englene selv

*) 1 Cor. 4, 9. θεατρον εγενηθημεν τῳ κοσμῳ, και αγγελοις, και ανθρωποις: jeg tiener Verden, Englene og Menneskene til Skuespil. Saml. 1 Cor. 11, 10. δια τους αγγελους, som meget tvungen fortolkes ved Spioner.

selv ubekiendt, er dem nu bekiendt. Kun stemmer Sprogbrugen mere for den første Forklaring. — Εκηρυχθη εν εθνεσιν, hans Lære blev endogsaa bekiendtgiort for Hedningerne (hvilket man hos vor Nation aldeles ikke ventede). Visselig en ellers ubekiendt Sag (μυςηριον)! — Af disse Sætninger lader der sig to Ting bevise: 1) at Aoristi ganske rigtig ere forstaaede og oversatte som Præsentia; thi den christelige Lærdoms Forberedelse blant Hedningene var endnu ikke forbi, men den vedvarede endnu, og man var just nu først beskæftiget dermed; 2) at Apostelen ved disse korte Sætninger stedse har Christus i Tankerne; thi han siger hyppig, χριςος κηρυσσεται, men ikke θεος κηρυσσεται, f. Ex. 1 Cor. 1, 23. 15, 12. — Επιςευθη εν κοσμω, Verden troede paa ham. Hans Lære har allerede saa vidt trængt sig igiennem til den ikke jødiske Verden, til Hedningerne, at de allerede i Hobetal bekiende sig til den. Κοσμος synes her at staae som et Synonymum af εθνη, som Rom. 11, 12. Ανελεφθη εν δοξη, han er majestætisk bleven opløftet. Det har ligefrem Hensyn til Himmelfarten. Apg. 1, 9. εν δοξη for ενδοξως, 2 Cor. 3, 8. Col. 3, 4.

Det lader sig ikke nægte, at den første Deel af disse Aphorismer kan være modsat Enkratiternes Had for Legemet, for saavidt nemlig her vises, at selv Messias lod sig see i et menneskeligt Legeme, blev beskuet, og gik ind i Himmelen, hvoraf man kunde uddrage den naturlige Slutning, at Legemet dog ikke kunde være saa ondt, som hine efter deres Munketheorie forestillede det. Men det er dog ogsaa aabenbar, at begge Sætninger εκηρυχθη εν εθνεσιν, επιςευθη εν κοσμω ikke kunne modsættes dette Legemshad, fordi de ikke tillade nogen legemlig Henviisning. Ogsaa vilde den i Memorabilierne foreslaaede Forklaring ikke være tilstrækkelig, at man nemlig skulde ansee den første Sats som Hovedsætning, og de øvrige kun som Henviisningssætninger, omtrent saaledes: „Han, der er aabenbaret i et menneskeligt Legeme, legitimerede sig og 2c.; skulde det være Meningen, saa maatte det hedde; και εδι-

καιωθη.

καιρωθη. Men som vi nu have Texten, vise sig lutter Aphorismer, der ikke staae i nogen videre Forbindelse. Nu har man vel og en Hypothese, at alle disse korte Sætninger skulde være et Fragment af en christelig Hymne, som her blot er anført og anvendt af Apostelen *); thi man kan da stedse paastaae, at Hovedbeviset mod Enkratiternes Legemshad ligger i den første Sætning: „han er aabenbaret i et menneskeligt Legeme", men det Øvrige var at ansee som et Tillæg, der blot tages med, som oftere er Tilfældet, naar man citerer fremmede Steder; men jeg maae tilstaae, at jeg ingen overbevisende Grund finder for at antage denne Hypothese. Det er mig strax paafaldende, at Apostelen aldeles intet Vink giver om denne Hymne, som han dog meget sandsynlig vilde have ophøiet til et Product af christelig Poesie. Man kan sikker anføre, at han derved havde brugt den Formel: λεγει γαρ το πνευμα εν τῃ εκκλησια, eller noget lignende, da det var ganske noget overnaturligt og usædvanligt, at han anførte fremmede Ord af en christelig Hymne. Men saaledes finder man og aldeles intet Spor, der kunde lede os hen til en saadan christelig Psalme. Endog Ordene ere ægte paulinske, hvorfor og den hele givne Forklaring kunde belægges med Apostelens Ord af andre hans Breve. Fordi denne Hypothese altsaa ikke synes mig antagelig nok, saa bliver jeg heller staaende ved det Resultat, at jeg ikke kiender den fulde Betydning af alle disse Aphorismer, fordi jeg ikke nøie kiender alle Modstandernes Læresætninger, som de ere satte imod, og kun seer saa meget af det følgende Kapitel, at det maae have været Enkratiter.

Dr. Ziegler **).

*) S. Neues Repertorium 1 Th. Memorabil. 1 St.

**) See Henkes neues Magazin 1 B. S. 491. 2c.

Udg.

XVI.

XVI.

Jesus forvandles paa Bierget.

Matth. 17, 1. ꝛc. Marc. 9, 2. ꝛc. Luc. 9, 28. ꝛc.

Det er ikke nok, at man ved denne Fortælling blot viser Muelighedén af en anden Udtydning, end d bogstavelige. Meget mere maae der tydelig vises: hvad der nøder os til ikke at antage Fortællingen f en sand Historie; 2. hvorledes nu denne Begivenh kan forklares ganske naturlig ɔ: ikke blot af natur ge Aarsager, men tillige og paa en naturlig, san synlig Maade; og det 3. saaledes, at dermed J su og Apostlernes afgiorte Oprigtighed og R skaffenhed kan bestaae? At disse tre Grundsætnin nødvendigen maae følges, hvis Fortolkningen ikke s være vilkaarlig og anstødelig, indsees let. — Nødv digheden af den første Punkt beroer ikke blot paa, at allerede i og for sig selv vilde være ufornufti uden Nødvendighed at konstle paa en Fortælling, der h rører fra troværdige Personer, og at fortolke den and ledes, end Ordets naturlige Mening fordrer det; n denne Nødvendighed bliver og saa meget mere urgere ved denne Omstændighed, at saavel alle ældre Theolo som og mange nyere tage den historiske Sandhed af de Fortælling i Forsvar, hvis afgiorte Fortienester man skylder det, at sætte Grunde og ikke Spot mod deres M ninger *). Den anden Punkt behøver ogsaa intet vid

*) Jeg vil her kun anføre de fortrinligste, som jeg selv har menlignet, ogsaa derfor, at man herefter, dersom den stavelige Mening skal bestaae, seer sig omkring efter a Beviser, end der ere indeholdte i disse Bøger, og op andre Opløsninger af de modstaaende Tvivl, end de veres i disse Skrifter. Jeg anfører derfor og blot

d

tigt Beviis. Saasnart man søger at forklare noget naturligt, saa maae og Usandsynligheden undgaaes. Thi man forklarer jo just derfor en Begivenhed af naturlige Aarsager, for at undgaae det Usandsynlige i det Overnaturlige. Der maae altsaa det Naturlige selv ikke atter være usandsynligt, eller maaskee endnu usandsynligere end det Overnaturlige. Det er ikke nok, at en Begivenhed blot for-

danne Skrivter, hvori der virkelig er taget Hensyn paa Modstandernes Indvendinger og paa Vanskelighederne, og forbigaaer saadanne, hvor Tingen er blot behandlet exegetisk, f. Ex. Kuhs, Blasche ɔc. — Fornemmelig høre til de ældre Forsvarere: Göttfr. Olearius in observ. sacr. in Ev. Matth. obs. LVII. pag. 469 &c. Herman Witsius in Meletem. Leidens. pag. 297 etc. Heumann in Syllog. dissertat. T. 1. P. 1. p. 16. etc. og Erklärung des N. T. 1 Th. Matth. 17. Stackhousen i hans Vertheidigung der bibl. Geschichte (oversat af Rambach) 6 Theil S. 1062 ɔc. men fortrinlig i hans Vertheidigung der christl. Rel. (übersetzt von Lemcker) 1 Theil S. 369 ɔc. — Bedst har Lilienthal samlet alt, hvad der lod sig sige for Historiens Sandhed, qua Historie — i hans gute Sachen der Offenbarung ɔc. 10 Theil S. 772 ɔc. 16 Theil S. 745 ɔc. og kortest og kraftigst Baumgarten i hans Auszug der Kirchengeschichte, Theil 1. S. 159. — Endog i Tellers Magazin für Prediger. B. IV. St. 1. S. 60 ɔc. har en (efter Underskriften R. at slutte) meget berømt Theolog i vore Dage med overveiende Grunde søgt at bevise det troeværdige og hensigtsfulde af Jesu Forklaring. Og sal. Morus fandt i sine prælect. in Lucam saa lidet betænkeligt i denne Fortælling, at han aldeles ikke tog Hensyn til andre Forestillingsmaader. At Less og Moserhe i at forklare Søndags-Evangelierne ogsaa stemme for Historiens Sandhed, er bekiendt. Den sidste lader endog Mosis Liig først da opstaae.

forklares af naturlige Aarsager; den maae og udledes deraf paa en naturlig, sandsynlig Maade. Da fortiener først et saadant Forsøg Navn af en naturlig Forklaring. Deri har man i nyere Tider ofte forseet sig, og udgivet en Forklaring for naturlig, fordi den havde angivet visse naturlige Aarsager, skiønt den selv var høist unaturlig. Og saa maae man aldrig forglemme det, at slige naturlige Forklaringsforsøg dog stedse kun ere Forsøg, skiønt det nu vel kunde være saaledes skeet. Thi at Sagen virkelig er saaledes skeet, kan af Mangel paa historiske Data aldeles ikke bestemmes. Her finder kun Formodning Sted. Dette beder jeg og at betænke for mit eget her følgende Forsøg, som jeg vil ikke have anseet for andet end et Forsøg paa en naturlig Forklaring. Men jo mere passende en saadan naturlig Forklaring om den daværende Tænkemaade og de i Fortællingen selv liggende Spor er, for desto sandsynligere maae man og holde den. — Den 3die Canon lyder vel noget interesseret, men burde dog i den christelige Verden neppe behøve en Undskyldning. Den redelige Theolog, der mener det godt med Christendommen, og ikke giør fælleds Sag med Deisterne, for at sætte Deismen paa Tronen, maae dog Christendommens Forsvar og Jesu Værdighed alvorligen ligge paa Hiertet. Giør han altsaa til Ære for den christelige Religion Forsøg paa naturlig at forklare mange besynderlige Historier i det N. T., og blant disse især den nærværende, saa maae disse Forsøg være saaledes beskafne, at Jesu Værdighed, Apostlernes Redelighed, og Evangelisternes Oprigtighed kan bestaae dermed; thi ellers vilde han give Deisten selv Vaaben i Hænderne, af hvis Hænder han skulde vriste dem. Ellers have kun Christendommens Fiender, f. Ex. Woolston (discours 1. on the miracles) angreben denne Historie for at giøre Christendommen og Bibelen latterlig; og Theologerne have derfor fremkaldet al deres Lærdom og Skarpsindighed for at forsvare denne

Histo-

Historie. Naar altsaa Theologer nu fremsætte ofte de samme Grunde mod denne Fortællings historiske Sandhed, som ellers kun den christelige Religions Fiender have frembragt; saa maae dette naturlig frappere. Saa meget mere maae de vise, at de giøre det af vigtige Grunde og i ganske modsat Hensigt, nemlig for at forsvare Bibelen og Christendommen. Naar de altsaa i denne redelige Hensigt forsøge en naturlig Forklaring af denne angrebne Fortælling, for derved at møde Spotternes Angreb; saa maae denne og kunne forenes med Jesu Værdighed og Apostlernes Retskaffenhed. Ingen redelig Theolog kan da tillade sig saadanne naturlige Forklaringer, efter hvilke enten det hele Syn antages for et Bedragerie, og maaskee for et magiskt Konststykke af Jesus, eller den hele Fortælling for en blot Løgn af Apostlerne. — Det var at hugge Knuden i tu paa en uværdig Maade, men ikke at løse den. — Med slige Grundsætninger skrider jeg nu til mit lidet Forsøg, og mine Læsere maae derefter bedømme det.

Det kommer altsaa først an paa, evident at vise, at man ikke kan ansee denne Fortælling for bogstavelig sand, at man altsaa nødvendig maae skille imellem Fortællingen og den sande Historie, der ligger til Grund. Denne Evidents vil imidlertid allene kunne finde Sted for den fordomsfrie Læser; thi ogsaa de vigtigste Grunde vilde neppe være i Stand til at overbevise enhver Theolog om Nødvendigdigheden af at lade den bogstavelige Mening fare. Hvad der er ganske imod den sunde Fornuft, tager hos mange Troen i Beskyttelse; og enhver nok saa grundet Tvivl af den sunde Menneskeforstand er hos dem utidig Raisonneren; deres Troeskraft overvinder alle Ting. Det var altsaa ganske forgieves, ogsaa at ville overbevise dem, der og kunne troe det meest Utrolige, og tage deres Fornuft saa ganske fangen under Troens slaviske Lydighed. Men den fordomsfrie Læser overlader jeg det til, selv at dømme, om Grundene for den bogstavelige Sandhed,

hed, som jeg af de bedste ovenanførte Forsvarsskrivter i mueligste Korthed, ofte kun som Spørgsmaal, vil anføre, kunne være tilstrækkelige til at opløse de modsatte Tvivl og Indvendinger. Derfor forbigaaer jeg med Flid alle Indvendinger, der efter min Overbeviisning virkelig tilfulde ere blevne besvarede; thi disse kunne nu ikke mere anføres som Grunde imod den historiske Sandhed af Fortællingens bogstavelige Mening. — Altsaa nu til Sagen selv!

Allerede Jesu Legems Forvandling har noget besynderligt hos sig, naar man ikke forklarer det af et optisk Skin, f. Ex. ved et Tordenveir. Hvorfra den blendende Glands af hans Ansigt og Klæder? (Matth. 17. 2. Luc. 9, 29.) Kom den uden fra ved en overnaturlig Aarsag? Eller strømmede vel endog, som mange troede, Straalerne ud af Legemet selv? Skulde vel Jesus endog have aflagt sin menneskelige Natur? For nogle Øieblikke? Og hvortil? Dog ikke til et blot Skuespil? Hvortil da? Og hvorved blev denne overordentlige Glands fremvirket? Ved en umiddelbar Anvendelse af den guddommelige Almagt? Og ved en saadan Glands skulde Gud have villet herliggiøre Jesus, og vise ham i hans Storhed? Hvad maatte man, for at troe sligt, dog have for usle Begreber om Værdighed (der hos Jesus, som Religionsstifter, dog kun kunde være moralsk)? Og til en saa uværdig Herliggiørelse ved en udvortes Glands i hans Ansigt og hans Klæder skulde den Alviise misbruge sin Almagt? — For hvem vilde ikke allerede dette være paafaldende? Dog dette er endnu den ringeste, skiønt første Tvivl, der ved denne Fortælling maae møde enhver Fordomsfrie. Endog Moses og Elias skulle have indfundet sig hos Jesus, og talt med ham, saa længe denne Glands varede? Moses's og Elias's Siele kom altsaa tilbage fra de Saliges Boelig. Men hvorfra fik de deres Legemer, som de kom frem i? Thi Jesu Disciple saae deres Skikkelse. Kom disse Legemer directe fra

Graven? Dette troede virkelig Mosche om Moses *). Men sædvanlig antog man **), at Moses strax efter sin Død er bleven opvakt, og optagen i Himmelen. Men hvor er der noget Spor til denne Mosis Himmelfart? — Elias, mener man, var jo desuden faren levende til Himmelen; og saaledes havde begge allerede havt deres forherligede Legeme, hvormed de nu havde begivet sig fra Himmelen paa dette Bierg, for at tale med Jesus. — Men at Elias ikke virkelig i levende Live er faren til Himmelen, behøver dog vel i vore Dage intet udførligt Beviis mere. Man sammenligne kun Eichhorns allgem. Bibl. der biblisch. Litt. B. IV. S. 215 ꝛc. ***). — Det naturligste blev-

*) Erklärung der Sonntags-Evangelien Th. 1. S. 614.

**) See Heumann, Witsius, og Olearius ꝛc.

***) Den hele Historie om Eliæ Himmelfart kan ikke være andet, end enten et Folkesagn, at Elias var bleven ført igiennem Luftene (שמים), eller en digterisk Beskrivelse af hans pludselige Bortfiernen fra Propheternes Cirkel. At blive optaget i de Saliges Boelig kunde Joden, ved at blive optaget i Luften, ikke tænke paa, fordi de Saliges Bolig aldrig hos Hebræerne kaldtes Himmel. Joden tænkte altsaa desuden derved kun en pludselig Henflyttelse til et ubekiendt Sted paa Jorden. Prophet-Lærlingene søgte ham og endnu paa Jorden, og troede, at han havde kun trukken sig tilbage i sin Eensomhed i en fiern Dal eller paa et Bierg (2 Kong. 2, 16.). De toge deri heller ikke feil; thi mange Aar efter hans foregivne Himmelfart skrev Elias endnu et Brev til Kong Joram (2 Krøn. 21, 12.). Dette er vel det sikkerste Beviis for, at Elias ikke virkelig er faren til Himmelen; at altsaa kun den indvortes Drivt, der pludselig førte ham i Eensomheden, enten billedlig saaledes beskrives, eller foranledigede Folkesagnet, at han var ført igiennem Luften i en anden Egn.

blev altsaa dog — endog ved den bogstavelige Forklaring af denne Historie, at Moses og Elias ere komne ned i et antaget Skinlegeme fra Himmelen, og have ladet sig tilsyne ved Jesu Forvandling paa Bierget. — Vist nok en høist besynderlig Aabenbarelse af for længe siden henfarne Aander! Allerede i og for sig selv maatte en saadan Aabenbarelse være meget mistænkelig. — Men hvorfor tiltræde da Moses og Elias denne Reise? Og af hvilke Aarsager fik de da dette Ærende af Gud (thi uden en saadan guddommelig Befaling vilde jo atter alting blive mørkt i denne Historie)? — Disse maatte dog have været høist vigtige. Maaskee for at aabenbare vigtige Ting? For hvem? For Jesus selv? Denne var jo allerede guddommelig Lærer, Guds Sendebud til Menneskene, for at aabenbare dem sin himmelske Faders Villie. Og himmelske Efterretninger, som de havde kunnet medbringe, kunde umueligen høre til en Aabenbaring for Mennesker; denne kan kun indeholde praktiske Sandheder. Ogsaa finde vi ingensteds Spor til en saadan nye Aabenbaring, som Jesus skulde have havt denne Samtale med Moses og Elias at takke for. Og Lucas melder udtrykkelig (9, 31.), at deres Samtale har havt Jesu Død til Gienstand. (Jeg disputerer her kun κατ᾽ ανθρωπον; thi jeg har allerede ovenfor erklæret, at jeg anseer denne Efterretning for en gammel christelig Glosse). Dette vidste jo Jesus selv; han talede oftere om sine forestaaende Lidelser. Eller skede det for at giøre hans Discipler bekiendte med denne deres Lærers Bestemmelse? Men disse havde og siden efter ingen Sands for en lidende Messias, og forstode Jesus aldeles ikke, naar han talede om sine Lidelser og sin Død. Luc. 18, 34. Eller var Hensigten af denne Samtale, at forberede og at styrke Jesus til hans forestaaende Lidelser? Behøvede Jesus det? Havde han ikke Styrke nok i sig selv? Og ganske blev Jesus dog ikke forskaanet fra denne Sielekummer; han bævede og ængstedes i Gethsemane, og Angestens Sved flød ned af

hans Ansigt. Alt dette kan altsaa ikke have været Aarsagen til denne forunderlige himmelske Aabenbarelse. — Dersom Jesus ved denne Forvandling og ved Moses's og Elias's himmelske Aabenbarelse skulde herliggiøres i sin Messiæværdighed, og ved Stemmen fra Himmelen høitidelig erklæres for den ventede Messias; hvorfor skede alt dette ikke da for det jødiske Folk, eller for hans Fiender, for det store Raad? Disse havde jo kort forhen Matth. 16. forlangt et saadant glimrende Tegn paa hans Messiæværdighed. Hvorfor just kun for hans fortroligste og forstandigste Disciple, for Petrus, Johannes og Jacobus? Disse havde jo allerede længe været tilfulde overbeviiste om Jesu Messiæværdighed; og endnu kort forhen havde Petrus i de øvrige Disciplers Navn aflagt sin høitidelige Troesbekiendelse for Jesus selv, Matth. 16. De behøvede vel endnu stedse at styrkes i deres Troe paa Jesus; men kunde dette ikke skee ved naturlige Midler? Maatte Gud derfor først fremføre saa overordentlige Begivenheder? Vist nok vilde en saadan Jesu Forvandling for Folket og for det store Raad havt store Betænkeligheder: Folket havde vist høitidelig udraabt ham for deres Konge, og rebelleret mod Romerne; hans Fiender derimod havde tilskreven sligt Diævelens Virkning, og vare dog blevne vantroende. Men da havde man dog før kunnet indsee en fornuftig Hensigt af en saadan himmelsk Herliggiørelse, end da den nu forefaldt paa et eensomt Sted, for hans tre fortroligste Venner, og ikke engang for alle hans Discipler. Det sidste havde man dog i det mindste kunnet vente, dersom endelig Hensigten af hans Forvandling blot skulde være indskrænket til hans Disciple; thi blandt de øvrige Jesu Tilhængere fandtes der endnu mange Svage, der nok kunde have behøvet at styrkes i deres Troe paa ham. Men just disse skulde jo paa Jesu udtrykkelige Befaling (Matth. 17, 9.) ikke engang erfare noget deraf før hans Opstandelse; og efter Luc. 9, 36. erfarede de heller ikke noget. — Hvad kunde da nu

denne

denne Jesu Forvandling have for Hensigt hos hans tre fortroligste Venner? — For paa en synlig og høitidelig Maade at overbevise dem om Jesu Læres Overeensstemmelse med Loven og Propheterne? Men denne Overeensstemmelse lærte jo Jesus selv; og efter jødisk Hermeneutik kunde de let overbevises derom uden al høiere Indskydelse. — Eller for at styrke dem i Troen paa den tilkommende Opstandelse? Men denne troede de desuden, da Jesus i denne Lære mere holdt med Pharisæerne end Sadducæerne; og de giorde og ingensteds Brug af dette Argument for de Dødes Opstandelse, men de beraabte sig meget mere paa Christi Opstandelse. — Eller for at giøre sig et foreløbende Begreb om Jesu tilkommende Herlighed? Men naar de havde villet bedømme Jesu tilkommende Herlighed efter denne Forvandling paa Bierget, saa var deres Begreb derom bleven temmelig sandselig. Men nu var det jo Jesu Maxime, stedse mere at fierne sine Disciple fra sandselige Begreber om Messiæ Rige, skiønt han just ikke med Magt vilde undertrykke dem. — Der lader sig altsaa om denne Jesu Forvandling efter Fortællingens bogstavelige Mening ikke tænke en eneste fornuftig Hensigt, der kunde tilfredsstille den Fordomsfrie. — Jeg har trolig refereret alle af denne Histories Forfegtere anførte Guds Hensigter, og endnu efter egen Overveielse tilføiet mangen anden Mulighed; men ingen af dem alle kan tilfredsstille Religionsphilosophen. — Jeg veed nok, at det vilde være en meget overilet Slutning; „jeg kan ingen fornuftig Hensigt tænke mig om denne eller hiin overordentlige Begivenhed, altsaa — er den og ikke skeet.“ Den menneskelige Forstand er alt for kortsynet til, at den her uden Forvovenhed kunde dømme saa rask. Men naar der ved al Eftertanke aldeles ikke lader sig nogen fornuftig Hensigt opdage i en Fortælling, ja naar endog et og andet Datum er imod Guds Viisdom og Majestæt, og synes ligefrem at modsige Jesu sande Værdighed; saa bliver dog vist en Begivenhed derved meget mistænkelig.

felig. — Komme der i en saadan bibelsk Historie endnu andre høist usandsynlige Omstændigheder til, der grændse til det Eventyrlige, findes des endog Data i Fortællingen selv, hvoraf det lader sig saa temmelig forklare, hvorledes en Begivenhed saaledes kunde spindes ind i det Usandsynlige, uden at skade de derved interesserede Personers Character; saa skylder man Gud selv, man skylder Jesus og hans Apostle det; det er altsaa moralsk nødvendigt, at forlade en saadan Fortællings bogstavelige Sandhed, og at giøre Forsøg paa én naturlig, let og anstændig Forklaring deraf. — I denne Henseende tilføier jeg endnu nogle paafaldende Omstændigheder i denne Fortælling om Christi Forvandling. Hvoraf vidste da de tre tilstedeværende Jesu Venner det strax, at de af dem hos Jesus seete Personer just vare Moses og Elias? — Af en særegen guddommelig Aabenbaring? Derom siger den evangeliske Historie os intet Ord; og den havde og været høist overflødig, da de siden efter let af Jesus selv havde kunnet erfare Personernes Navne. Men hvorledes skulde den guddommelige Viisdom aabenbare dem noget overflødigt? Desuden taler og Petrus — efter de tre Evangelister, Matth. 17, 4. Marc. 9, 5. Luc. 9, 33. — som om han allerede længe var bekiendt med begge Personer, Moses og Elias. Hvorfra kiendte han dem? Af Jesu Bøn, hvori der var bleven talt om Moses og Elias? Men hvor staaer det, at Jesus har tænkt paa Moses og Elias i sin Bøn? Og hvorledes? og hvorfor erindrede han dem i sin Bøn? Og hvad kunde berettige Petrum til at ansee to Personer, hvis Skikkelser foresvævede ham, efterat han var sovet ind under Jesu Bøn — just for de Personer, som Jesus havde tænkt paa i sin foregaaende Bøn? Thi man har dog fuldkommen Ret til efter Lucas at antage, at Jesu Discipler faldt i Søvn under Bønnen, og først vaagnede igien ved hans Forvandling; ogsaa de øvrige Evangelister stemme dermed godt over-

eens.

eens *). Eller har maaskee Petrus først lært at kiende begge disse Personer af deres egen Samtale? Det var atter ikke muerligt; Tiden var dertil meget for kort. Thi under den foregivne Samtale sov jo Disciplene, Luc. 9, 31. 32.; og neppe vaagnede de ved Jesu Forvandling (om Petrus staaer der — μη ειδως, ὁ λεγει, Luc. 9, 33.), saa forsvandt allerede disse Personer for deres Øine, og de hørte nu kun Lyden fra Himmelen, Luc. 9, 34. 35. De kunne altsaa kun have hørt meget lidet, og neppe endnu de sidste Ord af disse Personers Samtale; thi det hedder udtrykkelig Matth. 17, 15.: ἐτι αυτου λαλουντος, ιδου, νεφελη φωτος επεσκιασεν αυτους. — Efter Fortællingens bogstavelige Mening bliver det altsaa en uopløselig mørk Tale, hvorfra Petrus har kiendt Moses og Elias. — Efter alle disse anførte paafaldende Omstændigheder og uopløselige Vanskeligheder ved den historiske Sandhed af denne Fortællings bogstavelige Mening ere vi da nødte til, for at redde Jesu Ære og den evangeliske Troeværdighed, at lade hiin bogstavelige Sandhed fare, og ved andre friere Forklaringsforsøg først at opsøge den historiske Sandhed, der ligger til Grund ved denne Fortælling. Og naar vi nu under saadanne Omstændigheder, og det til Christendommens Ære vove sligt, vil vist ingen fornuftig Jesu Tilbeder beskylde os for en Frivolitet. Feile vi, saa feile vi af Grunde; og dette kan vi snarere forsvare for Gud og for vor Samvittighed, end at troe blindt hen uden Grunde.

*) Dette har især Blasche vist i hans Erklärungen schwerer Stellen des N. T. Th. II. S. 153. rc. Og saa sielden jeg ellers støder sammen med Blasche, saa anmærker jeg dog med Fornøielse, at jeg i Henseende til Ordforstanden, enkelte Verses Sammenhæng, og Evangelisternes Harmonie her fuldkommen stemmer overeens med hans Forklaringsmaade af dette Stykke, og forudsætter ogsaa denne ved mit Forsøg.

Her haves nu flere muelige Forklaringsmaader, der ere allerede blevne forsøgte, eller dog kunde forsøges. Jeg vil her for Sammenhængens Skyld kun korteligen anføre de vigtigste, og tillige tilføie mine Grunde, hvorfor jeg ikke kan antage disse Forklaringer saaledes, som man har fremsat dem. — Først kunde man tage sin Tilflugt til en overnaturlig Vision, hvorved Jesu Venner vare blevne skuffede til at antage alt, hvad der forekom i Visionen, for Virkelighed. Der haves flere Exempler af slige Visioner i det N. T.; f. Ex. Peders, Ap. G. 10. og Pauli 2 Cor. 12. Derved vilde vist nok mangen Vanskelighed i Fortællingen falde bort, og meget Utroligt i samme paa eengang forsvinde; thi alt dette havde Disciplene da ikke virkelig seet, men kun havt en Vision derom; dertil passede ogsaa det af Jesus efter Matth. 17, 9. brugte Udtryk ὄραμα ganske. Kun maatte rigtig nok her atter et Under antages, skiønt ikke et saa forskielligt Under, som ved at forudsætte en virkelig Begivenhed. De ovenanførte Grunde altsaa, der i Almindelighed giøre en overnaturlig Guds Virkning her usandsynlig, ere ogsaa imod en overnaturlig Vision. Og saa længe Guds Hensigter, som han ved en overnaturlig Vision havde kunnet opnaae, ogsaa kunne opnaaes ved naturlige Midler; behøve vi ikke at tage vor Tilflugt til saadanne Forklaringer, der endnu stedse forudsætte et paafaldende Under. — Nu, kunde man sige, saa antager man med Balthaser Bekker *) en naturlig Vision. Dette har ganske vist her meget for sig. Kun maae en saadan naturlig Vision være forberedet ved naturlige Aarsager. Hvilke ere disse? Dette har man hidtil endnu ikke giort tydelig. Men maaskee faaer denne Hypothese mere Sandsynlighed ved det Forsøg, jeg har i Sinde at fremsætte, naar nemlig derved de naturlige Aarsager af en Vision lettere lade sig udvikle; skiønt denne Forklaringsmaade

*) I hans bezauberte Welt, oversat af Schwager. 2 Th. S. 44.

de endnu ikke forekommer mig nødvendig. Ogsaa uden naturlig Vision vil maaskee det Hele ganske let lade sig forklare. — Vilde vi fremdeles antage, at alt det, Evangelisterne fortælle om Jesu Forvandling, skulde være forekommet de tre Disciples, eller i det mindste een af dem, i en Drøm; saa vilde rigtig nok en stor Deel deraf meget naturlig lade sig forklare, men paa den anden Side vilde der og møde os nye Vanskeligheder. Hvorledes kunde en blot Drøm være saa levende, at disse Disciple ogsaa, efterat de vare vaagnede, ansaae det for en virkelig Begivenhed, som ikke blot Evangelisterne, men og Petrus selv 2 Pet. 1, 16. udtrykkelig bevidne? Og just den Omstændighed, der i hele Fortællingen giør den største Vanskelighed, nemlig Moses's og Elias's Overværelse i Jesu Selskab, deres Forsvinden i Skyerne, som og Stemmen fra Himmelen, mærkede de først, som Lucas udtrykkelig siger 9, 32., efter at de allerede vare vaagnede, διαγρηγορησαντες. Denne Hypothese, der omskaber det Hele til en Drøm, staaer altsaa i aabenbar Modsigelse med den virkelige Fortælling. — Herr Ecks Hypothese, der søger at forklare alt af et optisk Blendeværk, foraarsaget ved Bisole, er allerede bleven giendrevet i Herr Dr. Raus Program. Den er for konstlet til at den kunde staae sig. — Meest Bifald fandt hidtil den ældre Hezelske Forklaringsmaade, der og holder med Herr Rau. Den har og virkelig meget for sig. Jesu Glands lader sig ret godt forklare af den klare Lynild ved et Tordenveir, ligesom Røsten af et Tordenslag, saml. Matth. 17, 5. 24, 31. Joh. 12, 28. 29.; ogsaa den Omstændighed, at Disciplene faldt til Jorden, Matth. 17, 6. synes at stadfæste dette. Moses's og Elias's Samtale med Jesus kunde først sildigere ved videre Eftertanke, hvorom vel begge disse maae have talt med Jesus, af Petrus eller andre være dem lagt i Munden. Men mindre tydelig er efter denne Hypothese, hvorledes Lynilden endnu kunde fremstille to menneskelige Skikkelser for dem,

der holdte Samtale med Jesus; og endnu mindre forklarer den os, hvorfor Disciplene just antoge disse Skikkelser for Moses og Elias: de Vanskeligheder ganske fraregnet, som kun Hezels nyere Forklaringer af Electriciteten have foraarsaget. *) — Ogsaa denne Hypothese, der indeholder meget sandt, kunde altsaa hidtil ikke tilfredsstille mig. Jeg giorde derfor — allerede for flere Aar siden — i mine Forelæsninger et nyt Forsøg, der nu, efterat Herr Prof. Kühnöl har fremsat **) sin Drømhypothese, kommer til at ligne en blot Composition af begge disse Hypotheser med nogle Modificationer. — Mig selv var det en meget behagelig Overraskelse, at finde min Forestillingsmaade for det meste overeensstemmende med Herr Professor Kühnöls Mening. Denne Overeensstemmelse bestyrkede mig endnu mere i min Mening. Først nogle exegetiske Observationer.

1. Jesu Discipler fortalte en Begivenhed, som de tænkte og forklarede sig samme, ikke blot det, hvad de virkelig havde erfaret. — At skielne Kiendsgierninger fra egen Dom derover, var ikke Orientalerens Sag; men Begivenheden og Raisonnementet derover gik ved hans Fortælling i Eet. Denne Anmærkning paatrænger sig os overalt i det G. og N. T., og uden den blive der uoplaselige Vanskeligheder i den bibelske Historie. Det maae vist nok ved den bibelske Histories Læsning giøre os forsigtige, at vi ikke overalt blive staaende ved Bogstaven; men Evangelisternes Redelighed lider ikke derunder; thi enhver anden Jøde vilde under samme Omstændigheder og ved samme Sandsstemming have dømt og fortalt ligesaadan. Saaledes og her. Da Jesu Discipler just vaagnede af Søvne, frappe-

perede

*) Hezels Schriftforscher B. 2. St. 3. S. 595 ꝛc. sammenl. Ecks Versuch die Wundergeschichten der N. T. aus natürlichen Ursachen zu erklären ꝛc. S. 337. Zusatz.

**) Pericop. Evangel. Lips. 1796. pag. 126.

perede en usædvanlig Glands dem, som de bleve vaer paa Jesus; de troede og, endnu halv i Søvne, at see to Personer hos Jesus, som de ansaae for Moses og Elias: en Torden forskrækkede dem; i den troede de, da man desuden i et Tordenveir tænkte sig Gud nærværende og sig nær, at høre en Guds Røst. Alt dette maatte meget frappere dem. De troede desuden allerede paa Jesu Messiæværdighed, og havde kort forhen Matth. 16, 16. selv aflagt en tydelig Bekiendelse derom; de saae derfor hans Messiæriges høitidelige Indvielse efter jødiske Begreber længselfulde imøde. Kunne vi altsaa undre os, naar de ansaae den hele Begivenhed for noget Mirakuløst, og da ogsaa efter den Forestilling, de giorde sig derom, malede den i det Mirakuløse? De vilde vist med deres Beskrivelse ikke bedrage nogen; men ved al deres Redelighed vare de dog ikke istand til at skielne Sagen selv fra det Indtryk, som denne efter deres Forventelser, som de havde om Messiærige, maatte giøre paa dem. Og de kunde det saa meget mindre, da de den Gang just vaagnede af Søvne, Luc. 9, 32., hvor man ikke strax paa Øieblikket tydelig kan skielne det nyelig drømte fra det virkelig skeete, hvor altsaa Forestillingerne i Søvne og i Vaagen, især naar de have megen Lighed med hinanden, flyde i hinanden, og, saa at sige, kun giøre et Heelt. Deraf kommer det og, at Jesu Forvandling, der dog maatte være skeet, imens Disciplene sov, fortælles ligesaa tilforladelig, som om Jesu Disciple den hele Tid igiennem havde vaaget, og selv seet alt med egne Øine, og foredrages i samme Tone, med samme Ord, qua Kiendsgierning, som det, Disciplene herefter virkelig have erfaret; skiønt Enhver indseer, at de paa ingen Maade kunde bevidne det, der foregik, imens de sov.

2. Ligesom Apostlerne saaledes havde tænkt og raisonneret sig til den hele Historie, saaledes tænkte de sig ogsaa Sammenhængen af enkelte Kiendsgierninger. De kunde

ikke tænke sig den anderledes, end just efter den Synspunkt, fra hvilken de saae den hele Begivenhed. Vi behøve derfor heller ikke saa ængstelig at holde os til den Orden, hvori en Begivenhed i Evangelierne fortælles, og ikke allerede forudsætte, at alt virkelig saaledes i den af Evangelisterne angivne Orden er fulgt paa hinanden; thi denne beroede jo paa den Synspunkt, de betragtede Begivenheden fra. Have vi lykkelig fattet denne Synspunkt, saa indsee vi og Grunden til den bestemte Sammensætning af enkelte Kiendsgierninger. Og det giver os en Rettighed, at gaae efter dette Spor, og vel endog at sætte de enkelte Kiendsgierningers Følgen paa hinanden anderledes, end det er skeet i Evangelierne, for paa denne Vei at tænke os saa mangen en Ting ganske naturlig og see den i en naturlig Sammenhæng, som Apostlene, efter deres Maade at see Tingen paa, maatte tænke sig i en overnaturlig Sammenhæng. Ja ofte ligge i Fortællingen selv, just som her, tydelige Spor, hvorledes ventelig de enkelte Data have staaet i en naturlig Sammenhæng. Apostlene fortælle ærligen, just saaledes som de selv tænkte sig Begivenheden; de vilde ikke bedrage. Men da de ansaae Sagen overnaturlig, saa kunde det ikke feile, de maatte ved deres Maade at see Tingen paa, og ved deres de enkelte Kiendsgierningers Sammensættelse mod deres Villie tabe den rigtige Synspunkt og Begivenhedens sande Sammenhæng. Vi ere altsaa fuldkommen berettigede til, ved at gaae efter de i Fortællingen selv liggende Spor, atter at fremstille den sande Sammenhæng — efter vort bedste Vidende og Samvittighed, saa godt det i saa lang en Frastand lader sig giøre, og at tænke Begivenhedens Følgerække i en anden, men naturlig og ukonstlet Orden.

3. Hvad een af Apostlerne har sagt, giort, seet, eller i Almindelighed erfaret, det udtrykkes ofte saaledes i Evangelierne, som om de alle havde sagt, giort, seet, eller erfa-

erfaret det. Naar f. Ex. Petrus, der i Almindelighed efter sin Character gierne var i Spidsen, efter den ene Evangelist har sagt noget til Jesus eller giort noget, det fortæller en anden Evangelist saaledes, som om de alle havde sagt eller giort det. Saaledes og, naar Jesus sagde noget til Petrus, saa fortælles det af en anden Evangelist saaledes, som om Jesus havde sagt det til alle. — Naar altsaa Petrus troede at have seet noget, især i et lidet Selskab, saa fortælles det saaledes, som om de alle havde seet det. Dette var meget naturligt. Petrus fortalte om noget, som han troede i Selskab med et Par andre at have seet: „vi have seet det". Og han kunde det saa meget mere, naar det, som han allene havde fornummet, havde været forenet med saadanne Omstændigheder, som virkelig Alle havde erfaret, og i Sandhed kunde bevidne. Fra Petrus kom vel de fleste Fortællinger i de tre Evangelier af en fælleds Sagnbog, hvori efter Peders Fortælling, f. Ex. ved nærværende Forvandlingshistorie, blev forudsat, at alle tre havde seet det samme; thi de vare jo tilsammen paa Bierget. Det er altsaa meget naturligt, at der her fortælles noget om alle, som egentlig kun Peder havde erfaret. — Dertil kom, at man siden ansaae den hele Sag som objectiv, og efter Peders Fortælling heller ikke kunde ansee den anderledes; og saaledes lod man saa meget mere alle tre Disciple tage Deel deri. Paa denne Maade forsvinder en Hovedvanskelighed i Drømhypothesen, nemlig den: „at det dog var meget usandsynligt, at de alle tre skulde havt een Drøm". Om endog kun Petrus allene har havt en Drøm, saa kunde det gamle Sagn af gode Grunde saaledes foredrage Sagen, som om de alle havde erfaret det samme. Men vi, der søge at forklare en saadan sælsom Begivenhed naturlig, ere nu og berettigede til atter at indskrænke et vist Phænomen til Een, nemlig til den, der efter den hele Fortælling vist troede at see noget, som her Petrus, der, efterat han var vaagen, virkelig

talte

talte om Moses og Elias, hvor begge de andre taug. Thi saasnart det engang er afgiort, at en Begivenhed ikke kan være forefalden saaledes, som den fortælles, saasnart altsaa en naturlig Forklaringsmaade deraf søges, saa behøver man heller ikke mere at hænge ved enkelte Ord; men man maae nu efter Omstændighedernes omhyggelige Overveielse kun opsøge de Kiendsgierninger, der sandsynligen laae Fortællingen til Grund, og vise, hvorledes deraf en saadan Fortælling kunde sammensættes i al Uskyldighed. — Endelig er det dog en paafaldende Omstændighed, at her just de tre Disciple skulle have seet Moses og Elias, der og ved den foregivne Engleaabenbarelse til at styrke Jesus, Luc. 22, 43. havde været nærværende, hvorom jeg ved en anden Leilighed troer at have viist, at den ikke har havt Sted *).

Efter at have forudsendt disse exegetiske Observationer, kommer jeg da nu frem med mit eget Forsøg, der grunder sig derpaa, og derved vel og, i det mindste for størstedelen, vil tabe sin Usandsynlighed og det Skin af Konst, som det efter den sædvanlige Fortolkningsmethode maatte faae. Jeg tænker mig nemlig den hele Begivenhed saaledes. — Jesus gik med sine tre fortroligste Disciple, Petrus, Jakobus og Johannes, mod Aften op paa et høit Bierg, for der at bede, og dog i denne Eensomhed ikke at være uden alt Selskab. Biergets Høide, den høitidelige Stille, den renere Himmel — alting indbød til høitidelige Betragtninger. Petrus havde sex Dage i Forveien aflagt en høitidelig Bekiendelse om Jesu Messiæværdighed, Matth. 16, 16., der vel i de følgende Dage har oftere tient til Gienstand for Disciplernes Samtaler. Var nu deres Siel fuld af denne Gienstand, saa var det naturligt, at denne Yndlingsmaterie paa dette høitidelige Sted, hvor Sielen desuden mere end andensteds er stemt til

ophøiede

*) See neues theologisches Journal ꝛc. 1ster Band, 3te Stück. Udg.

høiede Fornemmelser, og med Bierget ligesom oploftede sig til høiere Regioner, blev en Hovedgienstand af deres Samtaler med Jesus og imellem dem selv. — Jesus bad nu — ikke langt fra dem. Opmuntrede ved dette Exempel, ved deres egne Følelser, der giennemtrængte deres Siel, og selv ved Stedets Høitidelighed, bade ogsaa de — bade til Gud, at Jesu Messiærige nu snart maatte tage sin Begyndelse, og Jesus lade sig see i sin Herlighed. Dette var jo deres Hiertes Yndlingsønske; og de kunde her — paa det høie Bierg — saa levende, saa høitidelig tænke sig dette Rige — Jesus i sin Glands, og i Moses's og Elias's Selskab, der efter den blant Jøderne herskende Mening mægtig skulde understøtte Messias i hans Riges Oprettelse. *) I disse søde Drømmerier

sov

*) At Elias atter skulde komme i dette Ærinde, var almindelig Mening hos Jøderne, Syr. 48, 9. 10. Matth. 11, 14. 16, 14. Joh. 1, 21. Og derfore have og nyere Fortolkere ingen Tvivl havt om, hvorledes Disciplene kunde tænke paa Elias. Men at Jøderne ved Messiæ Ankomst ogsaa skulde have ventet Moses, ansee flere for ubeviislig. Ogsaa Dr. Rau siger i sit Program (natale Jesu Christi festum pie celebrandum indicit D. Rau etc. Erlangæ 1797.) S. 18. „At cur hos (Mosen et Eliam), non alios viros, adesse et cum Jesu colloqui existimarunt. Qui hujus „rei causam in eo inveniunt, quod Judæos spem habuisse „asserunt, fore, ut Moses et Elias temporibus Messiæ in vitam redirent, difficultatem non plane expediunt. Nam etsi Eliæ reditus a Judæis exspectari solebat, quod vel ex Matth. 11, 14. 16, 14. Joh. 1, 21. recte colligitur: tamen eos de Mose eandem habuisse spem, demonstrari nequit." Men jeg skulde dog troe, at ogsaa denne Forventelse om Moses lod sig med temmelig Vished bevise af de allerede af Lightfoot, Schöttgen, Wetstein og Eisenmenger samlede

sov de ind, og bleve ved at drømme. — Et Tordenveir traf op; det lynede *). Denne Lynild virkede paa de sovende Disciplers Imagination (som vi alle vide, at et stærkt Lyn, en Lynild og deslige frembringe lignende Phænomener i Drømme, forene sig med Drømmens herskende Ideer, og modificere disse Ideer). De — eller maaskee kun Petrus allene (efter den 3die Observation) — saae nu Jesus, om hvis Rige de desuden drømte, omgivet med en Glands. Saa meget lettere kunde Lynilden, der blendede deres Øine, forene denne Idee med deres Drøm, da man desuden ventede Messias i en glimrende Skikkelse (Matth. 16, 27. 2 Thess. 1, 10.), og da overhoved den hele gamle Verden ansaae en saadan Glands, der især straalede omkring Hovedet, for et Symbol paa en særdeles guddommelig Yndest, for et udmerket Kiendetegn paa Guddommens Yndlinge og Fortrolige (2 Mos.

34,

lede Steder; skiønt der i det N. T. ikke forekommer andet Spor derom, end just her. Jeg vil her kun anføre nogle Steder deraf. Debar. Rabb. fol. 293. 4. „Dixit Sanctus Benedictus Mosi, sicut vitam tuam dedisti pro Israele in hoc sæculo, sic tempore futuro (עולם הבא, tempore Messiæ), quando mittam ad eos Eliam prophetam, vos duo venietis simul (כאחת שניכם באין).“ I Targ. Hierosol. Parasch. Bo bestemmes Stedet, hvorfra Moses skulde komme til Messiæ Tid: „Moses veniet ex deserto.“ Jøderne kunde heller ikke give Moses nogen anseeligere og berømmeligere Medhielper, end Moses og Elias; thi Moses var Stifteren til den jødiske Religionsforfatning, og Elias dens Reformator.

*) At et Tordenveir den Gang traf op, er vel nu ikke mere nogen Tvivl underkastet. Ikke blot Efterretningen: νεφελη φωτος επεσκιασεν αυτους, Matth. 17, 5. saml. 2 Mos. 14, 20. 24. 19, 9. 16. 24, 16. 18. leder os derpaa men og den φωνη εκ της νεφελης, saml. Ps. 29, 3.

34, 29. Matth. 13, 43.) *). Dermed forbandt sig Ideen om Messiæriges høitidelige Indretning; thi i en saadan Glands skulde jo Messias komme ved sin Ankomst. Og saaledes maatte da og Moses og Elias, begge disse vigtige Messiæ Medhielpere, paa hvem de maaskee allerede havde tænkt vaagnende, træde frem i denne Drøm, og tale med Jesus om hans Rige. Petrus følte sig ved Synet af denne Messiæ Herlighed og i Moses's og Elias's Selskab saa salig, at han, for endnu længere at kunne nyde denne Fryd, ønskede at faae nogle Løvhytter anlagt (saml. 1ste og 2den Observation). — Imidlertid kom Tordenveiret nærmere, og et stærkt Tordenslag vaagnede Disciplerne. Billedet om Jesus i hans himmelske Glands og om begge hans med ham talende Medhielpere, Moses og Elias, svævede endnu for Peders Indbildningskraft, da han pludselig ved Tordenen blev vaagnet af sin søde Søvn. **) Det drømte Billede om Jesu Glands blev endnu ved nogle Lyn vedligeholdt, men Moses's og Elias's Billede tabte sig naturlig i Tordenskyerne. Paa det Lyn, der endnu vedligeholdt Jesu Glands for hans maaskee endnu halv tillukte Øine ***), fulgte et stærkt Tordenslag, der ganske vaagnede

*) Wetstein har ved Matth. 17, 2. anført en Mængde Steder af græske, romerske og jødiske Skribentere, der beviste denne den gamle Verdens Forestillingsmaade.

**) Det er en bekiendt Erfaring, at, naar man pludselig vaagnes af en interessant Drøm, Billederne endnu foresvæve En nogle Øieblikke, indtil de endelig ligesom tabe sig i en Sky.

***) Saasnart man saaledes forestiller sig Sagen, saa falder og den Indvending bort: „at Jesu Discipler, naar de havde seet deres Lærer oplyset ved et Lyn, deri ikke havde kunnet finde

nede ham, men tillige forskrækkede ham. Dette Slag var ham, som alle Jøder, et Tegn paa den sig nærmende Guddom, og bestyrkede ham nu i alt, hvad han forhen havde drømt om Jesu høitidelige Indvielse til Messias; det var for ham saa talende, som om en virkelig Stemme fra Himmelen havde erklæret Jesus for Guds Søn og Yndling (saml. 1ste Observation)*). — Tordenveiret trak sig nu efter dette sidste stærke Tordenslag bort, og saaledes kom Disciplene efterhaanden tilbage fra deres Frygt for den sig nærmende Guddom **). Da de nu atter aabnede deres Øine, saae de ingen, undtagen Jesus allene staaende for dem. — Naturlig gav det, som Disciplene troede at have seet og hørt, nye Stof til Sam-

finde noget besynderligt; thi de omkringstaaende Træer og Buske, ja den hele Egn og de selv vare jo da blevne oplyste ved Lynilden, ligesaavel som Jesus. (Hezels Schriftforscher B. 2. St. 3. S. 535.) — Det hele Phænomen varede efter deres Vaagnen kun endnu nogle faa Øieblikke; Petrus saae det vel kun med halv tillukte Øine, og det var kun en meget kort Fortsættelse af det allerede i Drømme forestilte Billede om den forherligede Messias. Nok, at Petrus ogsaa efter at være vaagnet, endnu nogle Øieblikke saae Jesus i en klar Glands, som af den foregaaende Anmærkning lader sig begribe.

*) Just saaledes maae jo og, efter de bedste Fortolkeres Tilstaaelse, Stemmen fra Himmelen Matth. 3, 17. og Joh. 12, 28. forklares. Saml Hezels Schriftforscher B. 1. St. 2. S. 257 ꝛc. — Urgeschichte Th. 2, B. 1. S. 169. ꝛc. B. 2. S. 218 ꝛc.

**) I Nærheden af Guddommen troede man at maatte miste sit Liv. Sandsynligen grundede denne Mening sig paa den Jagttagelse, at Mennesker ere blevne dræbte ved Lynilden; da man tænkte sig Guddommen nærværende i Tordenveiret. 2 Mos. 19, 21. 33, 20. Dom. 6, 22. 23. 13, 22.

Samtale med Jesus. Han forstyrrede meget viiselig ikke deres uskadelige Troe; thi denne styrkede og stadfæstede deres Tillid til ham; dog forbød han dem videre at udbrede Sagen. Han maatte nemlig med megen Forsigtighed omgaaes sine Disciple, der endnu vare saa fulde af jødiske Fordomme. For megen Oplysning paa eengang kunde disse Mennesker ikke bære; det vilde meget have skadet hans viise Plan; thi hans Disciple havde vist tabt deres Tillid og Enthusiasmus for ham, naar deres sandselige Forhaabninger om Jesus vare blevne modsagte. Deres Adfærd ved hans Død beviser dette tilfulde. Derfor fortalte de siden denne Begivenhed saa mirakuløs, som de havde tænkt sig samme, endog med saadanne Formodninger om Indholden af Jesu Samtale med Moses og Elias, som de først kunde have efter hans Opstandelse, da de jo før aldeles ingen Sands havde for Jesu Død, som Messias (saml. 1ste Observation.)

Saaledes oplyses Alt i denne besynderlige Jesu Forvandlingshistorie. Dog kan man endnu tænke sig en anden naturlig Forklaringsmaade. — Slutningen af Historien kunde nemlig ogsaa have sin Grund i en naturlig Vision. Denne kunde umiddelbar, efter at de vare vaagnede, tage sin Begyndelse, saa at Drømmen gik over i Visionen, og denne videre udmalede Drømmen. Ogsaa her kunde det sig nærmende Tordenveir give Materie til Visionen, eller i det mindste blive den nærmeste Foranledning dertil. Eller Drømmens alt for store Interesse kunde allerede selv saavel foraarsage, at man vaagnede, som og Overgangen til en Vision. Da var Visionen intet videre end en nøiere Udmaling af Drømmen, og der behøvedes intet Tordenveir for at opvække Drøm og Vision; men alting udviklede sig af sig selv af de forhen førte Samtaler om Messiæriget. Saa var og Phænomenets hele Composition ved at antage en Vision langt simplere, end ved den ovenfor udførte Hypothese. Og dersom Peders andet Brev er ægte, saa torde denne Forkla-

 rings-

ringsmaade ved naturlig Vision i Følge Forfatterens tilforladelige Paastand 1, 16-18. ganske vist synes at faae Fortrinet. Petrus var desuden, som vi vide af Ap. G. 10, meget tilbøielig til mirakuløse Visioner. Men deels er dette Brev meget mistænkeligt, deels lader Forfatterens Tilforladelighed sig ogsaa forklare af Drømmens Interesse. Endelig blive og de physiske Aarsager af en naturlig Vision ved denne Begivenhed endnu stedse dunkle. — Saa lidet jeg altsaa paa den ene Side miskiender, eller vover ganske at forkaste Forklaringsmaaden af Jesu Forvandling ved en naturlig Vision, saa har den dog paa den anden Side endnu saa mange Vanskeligheder, at jeg endnu stedse giver den første Forklaringsmaade Fortrinet, især da den taber sine største Vanskeligheder ved de forudsendte Observationer.

Saaledes kunde da denne besynderlige Begivenhed paa en eller anden Maade meget godt og utvungen forklares af naturlige Aarsager, naar man kun veed at flytte sig ind i den jødiske Tænkemaade; og saaledes taber den alt det Anstødelige, den ved første Øiekast for enhver Fordomsfrie nødvendig maae have. — Men desuagtet anseer jeg denne Begivenhed for intet blot Tilfælde, men virkelig for et Værk af det guddommelige Forsyn, der paa en saa frappant Maade styrede Omstændighederne til at stadfæste Disciplene i deres Troe paa Jesu høie Værdighed. Derfor forstyrrede og Jesus ikke sine Disciple i deres Mening, som de havde om dette Tilfælde, da jo desuden hans sande Værdighed hvilede paa ganske andre og langt vigtigere Grunde, der desværre den Gang hos hans svage sandselige Disciple ikke kunde have saa megen Vægt, som just slige sandselige Beviser for hans Messiasværdighed, som de fandt i denne Begivenhed. Jesus søgte nu at giøre deres Mening uskadelig, i det han befalede Disciplene, ikke at udbrede denne Historie, at han et af hans øvrige Tilhængere blant det jødiske Folk skulde offentlig udraabes for Messias, eller af hans Fiender fremstilles

stilles som en grov Bedrager eller Folkeforfører. — Det være altsaa langt fra, at jeg i denne Begivenhed skulde finde et blot Tilfælde; den laae meget mere i Forsynets Plan; thi Apostlene, i det mindste de tre Jesu Fortrolige følte sig derved overordentlig styrkede i deres Troe paa Jesus, der ved deres jødiske Messiæforventelser ikke sielden maatte vakle; kun blev denne den guddommelige Viisdoms Plan udført paa Naturens sædvanlige Vei uden Under. Dog leder just den **forunderlige Samling** af naturlige Aarsager os ligesaa godt, og maaskee endnu sikkrere, til viise guddommelige Hensigter, som egentlige Under. Og saaledes kan man dog finde en i det mindste middelbar guddommelig Stadfæstelse af Jesu Værdighed i denne Begivenhed. — Fra denne Side ønskede jeg, at og nærværende Forsøg maatte betragtes. Og saa haaber jeg, at ingen fornuftig Jesu Tilbeder, som vor Religions gode Sag ligger paa Hiertet, om han endog skulde være af ganske anden Mening, vil beskylde mig for Frivolitet og Skriftfordreielse. Desuden har jeg jo strax i Begyndelsen anført de Grunde, hvorfor man er nødt til at forsøge en naturlig Forklaringsmaade af denne Begivenhed; og denne Afhandlings hele Hensigt var kun at **fierne det Anstødelige** fra denne Begivenhed, og at **møde Bibelfiendernes Spotterier** ved en naturlig Forklaring. — Man sammenligne nu dette nye Forsøg med andre Forklaringer, især med de mangehaande Formodninger, som Herr Pastor **Schmidt** i hans exegetiske Beiträge 2 Theil S. 375 ꝛc. har fremsat. — Man prøve da selv, og beholde det Bedste!

Gabler *).

*) See neues theol. Journal, herausgegeben von **Ammon**, **Hänlein** und **Paulus**, jetzt aber von **Gabler**, 11ter B. S. 510 ꝛc. Udg.

XVII.

Den uretfærdige Huusholder.

Luc. 16, 1-9.

Meget frygtsom meddeler jeg nærværende ringe Bidrag til et Magazin, som i adskillige Grene af theologisk Litteratur har leveret sande Lærdoms Arbeider. Hvad Skiebne og Dom denne lille Afhandling vil blive udsat for, er skiult for mig; men jeg er temmelig vis paa, at man alt for meget i samme vil opdage Mangel paa Kundskaber og Lærdoms Hielpemidler; jeg har derfor klogeligen indsvøbt mig i Anonymitetens Kaabe, og vil rolig vente selv de haardeste Bedømmelser, som dog aldrig kan lade mig føle min indskrænkede Sagkyndighed mere ømfindtlig, end jeg til Ydmygelse selv føler den.

Det er paa nærværende Tid Dagens Tone, med Frimodighed at lade sund Fornuft yttre sine Meninger; jeg nægter det ikke, at jeg ogsaa har stræbet derpaa; maatte dette af Kyndige befindes saaledes, er dette maaskee den eneste Fortieneste ved disse fremsatte Betænkninger. Men dristig vil jeg paastaae, at man ikke skal kunne opvise en Tanke, som hensigter til at nedværdige hellige Gienstande, eller svække den Ærbødighed, uimodsigelige Sandheder fortiene, om end dette, som nogle vil formene, ogsaa skal høre med til Dagens Tone; meget mere har jeg, efter min Følelse, anseet det for Uredelighed og Utroeskab, om og Religionens egne Tienere fremstillede sig blant deres Hobe, der tvivlede og modsagde for at spotte. Men tilladeligt bliver det dog vel for selve Religionslæreren, at han, uden for de hemmelighedsfulde Dogmer — til hvilke nærværende Bibelsted ingenlunde kan henregnes — nu og da af reen Hensigt enten hos sig selv nærer, eller beskedent yttrer Uvished om den sande Mening af enkelte Steder i Bibelen. Dersom redelig og flittig Grandskning leder til Sandhed, da maae hiin upaatvivlelig agtes lige saa tilladelig som gavnlig, naar den anstilles i den Hensigt, mere og mere at overbevises og belæres om denne; og det er i denne Hensigt, at følgende faa Betænkninger ere nedskrevne. Under Udviklingen af mine Betragtninger har jeg

skedse

stedse havt i Tanke dette gyldne Sprog af een af vore ædleste Religionsforfegtere: „Sandheds Kierlighed tillader end ikke at skiule de Vaaben, som Modstanderen kunde have brugt, ifald han havde kiendt dem").

„1 V. En riig Mand havde en Forvalter, som blev besført for ham, at han ødte hans Gods. 2 V. Herren kalder denne for sig og befaler ham under Trusel at aflægge Regnskab. 3 V. Forvalteren yttrer i Førstningen, i en eenlig Tale med sig selv, Tvivlraadighed om hvad han skal gribe til. 4 V. Endelig fatter han sig, 5 V. fremkalder sin Herres Skyldnere, spørger een: hvor meget er du min Herre skyldig? 6 V. Da denne svarer, hundrede Bath Olie, siger han til ham: sæt dig snart ned og skriv halvtredsindstive! 7 V. Til en anden, som var hundrede Cor Hvede skyldig, siger han, tag dit Brev og skriv firesindstive! 8 V. Herren roser denne uretfærdige Forvalter, at han handlede klogt, og 9 V. Jesus slutter Fortællingen med disse Ord: giører Eder Venner af den uretfærdige Mamon!"

Dette er Fortællingen i Korthed sammendragen; i alle Oversættelser kaldes denne Forvalter en utroe, uretfærdig Huusholder, og alle Fortolkere ere enige i, at han baade, efter hiin Angivelse, virkelig havde forødt sin Herres Gods, og ydermere, da han blev fordret til Regnskab, endnu besmykkede sin uredelige Adfærd med et nyt Bedrag, derved, at han fik sin Herres Skyldnere til at nedsætte deres Gields Summer. Forudsat, at disse Oversættelser og Fortolkninger antages, bliver denne Text da et af de vanskelige Bibelsteder, og det af følgende Grunde:

1. De Karakterer, her fremstilles, ere, efter denne Forklaring, lastværdige, hvilket de, i Følge Sammenhængen og den moralske Anvendelse, som giøres af dem, ingenlunde skulle være.

a. Forvalteren er en Forøder; allerede det er jo lastværdigt, saa yderligen at bortødsle eget Gods, at man nedstødes i Trang, og deels rammer dog endnu da denne Last med sine straffende Ubehageligheder ofte ikkun allene Forbryderen selv, deels skeer det og, at en saadan Betrængt kalder Mod og Kræfter tilsammen for igien at reise sig af sit Uheld og forbedre sine Kaar; ja, i disse ved egen Uforsigtighed og Daarskab sig selv tilvendte Trængsels Dieblikke vil den sande Ærekiære neppe ansee det under sin Værdighed, at flye hen til ædle Medmennesker og hos dem kun ansøge den Understøttelse, han med redelig Flid stræber at afbetale. — Intet af dette synes at kunne anvendes paa Forvalteren i denne Text; det var ikke hans eget, men hans Herres Gods, han havde forødt — en saa meget større Brøde. — Bragt i Forlegenhed og Nød tænker han ikke paa med Arbeidsomhed og Mod at vikle sig ud af sine Ubehageligheder; i hans enlige Tale med sig selv synes han meget mere at føre den af Vellevnet Forkieledes Sprog: „jeg kan ikke grave"; og for hans Hovmod er det „en Skam at betle."

b. Han er, som allerede ovenfor anmerket, en grov Bedrager; ikke nok, at han uredelig holder Huus, men hans sidste Handling, den Tilflugt, hvormed han søger at redde sig, er en fornyet Svig og et fordobblet Bedragerie, hvorved han forøger sin Herres Tab, foruden endnu dette Lastværdige, at han lokker andre til at deeltage i en ond og bedragelig Handling.

c. Den rige Herre viser sig heller ikke i sin Handlemaade som et følgeværdigt Mønster for Mennesker i hans Vilkaar. Texten beretter, Herren roste den uretfærdige Forvalter, og dette kaster upaatvivlelig en ubehagelig Skygge over hans Karakter. At eftergive og tilgive, dertil havde han Ret, som Herre, skiønt Klogskab og Retfindighed dog stedse raader til Varsomhed i Udøvelsen deraf. Ville de større Jordens Herrer aldeles skaansomt behandle Bedragere, skulde saadan uran-

gelig

gelig udviist Skaansel frembringe mange Uordener, og selv i de mindre Samfund, hvor Hosbonden er Herre, vilde en lignende Adfærd have skadelige Følger. Om man end altsaa vil ansee denne Herres Eftergivenhed som Virkning af Gunst og Medynk, hvis Grændser sielden nøie kan bestemmes, og for hvilke ikke de meest indskrænkede Love bør gives, saa paadrager dog hans Roes over en utroe Betient ham billig Dadel, og som Yttring af Bifald bliver den paa ingen Maade at undskylde. At tilgive og giøre vel mod dem, der giorde ilde, er et ypperligt Christendoms Bud; men at give slige Ildehandlende sit Hiertes fuldkomne Bifald, dette er stridende mod al Retsindighed og Religion.

2. De Lærdomme V. 8 og 9, som slutte denne Fortælling, ere, i den Forbindelse de her staae, mildest sagt upassende.

V. 8. Udbryder Herren: „denne Verdens Børn ꝛc.“ Dette er en Sætning, som i og for sig selv og sat ud af den Forbindelse, den her staaer i, kan være meget antagelig; V. 9. tilføier Jesus: „giører eder ꝛc.“; ogsaa dette er en følgeværdig Formaning. Men Sammenhængen og Forbindelsen i en Tale bidrager saa saare meget til at give eller forandre Tanken og Meningen, og dette gielder her med Anvendelse. Betragter man da, som man har al Grund til, hine tvende korte Formanings Taler (V. 8. og 9.), som Slutningsfølger, Resultater eller Grundlærdomme, egentligen og saaledes uddragne af denne Forvalters Adfærd, at de skulle moralsk anvendes og sættes i Udøvelse, unægtelig indeholde de da i denne Forbindelse en vor ypperlige Religion mindre værdig Sædelære. Vi have allerede betragtet Forvalterens Adfærd som lastværdig, og han skulde fremstilles som et Mønster til Efterlignelse! Men Hermeneutik og hele denne Tales Sammenhæng giver dog Grund til at antage dette. Med en omskrivende Tankeudvikling lyde da Formaningerne omtrent saaledes: „Jordisksindede Mennesker, som beherskes af Lidenskaber og Tilbøieligheder, ere klogere end

 de

de om Dyd og Pligt oplyste. — Ligesom denne utroe Forvalter vidste ved snedigt Bedrag at redde sig, og forskaffede sig Venner og Hielp af dem, han paa sin Herres Bekostning berigede, saaledes anvende og I det ubestandige Gode til at erhverve Eder Venner, paa det at, naar Huusholdningen bliver tagen fra Eder, I da kunne faae evige Boliger ɔ: varig Tilflugt og Underholdning!"

Efter almindelige Oversættelser og mig bekiendte Forklaringer over denne Text synes det mig ikke muelig at nægte, at jo naturlig, simpel Tankegang leder til hiin ovenanførte Mening; ja, jeg tilstaaer oprigtig, at den saaledes fremsat forekom mig saa bogstavelig udtrykt, at jeg endog hos mig selv var mismodig over, at jeg ikke vidste at hæve de Vanskeligheder og Indvendinger, Sammenhængen synes at lægge i Veien for en ædlere Forklaring. Jeg vover at sige det, de Fortolkere, jeg kiender, have, efter mine Tanker, betragtet Texten for eensidigt, og, uden at agte paa Karaktererne og Sammenhængen i det Hele, taget Lignelsen i blot aandelig Forstand; de synes i deres Apologier at have henholdt sig ene og allene til V. 8. og 9., som stode disse blottede, ud af al Sammenhæng med det foregaaende; deraf have de da fundet Anledning til at uddrage den religiøse Mening, som kan ligge i Ordene, naar ethvert Vers, som sagt, rives ud af Sammenhængen og betragtes som enkelt Bibelsted, og de tilbyde da Materie nok baade for Exegeten og Prædikeren. Men efter alt, hvad jeg kan begribe, er Indholden af denne hele Lignelse saadan, at Forvalterens Adfærd bliver at ansee som Præmisset for Slutningsfølgen V. 8 og 9. At den er fremsat med al Alvorlighed, kan der vel ingen Tvivl være om; men skal da denne i Sammenhængen, den staaer, have moralsk Anvendelighed, synes da ikke her at være Strid mod christelig Sædelære? Uredelig Handlemaade kan aldrig stilles frem som Mønster til Efterlignelse; paa Dydens Bekostning kan ingen faae de evige Boliger.

Hele

Hele Vanskeligheden med at forklare denne Tale beſtaaer altsaa, efter mine Tanker, deri, at denne Forvalter, fra hvis Omgangsmaade der sluttes, og paa hvilken Formaningerne bygges, synes i Texten at være fremstillet fra den værste Side; men at dette skulde have været den store Talers og Lærers Hensigt, troer jeg ikke er antageligt, da det synes stridende mod den moralske Mening, som skal udledes af denne Lignelse. Afbrudt Korthed, Ubestemthed i Udtrykket og Spring i Tankefølgen, som dette Stykke bærer saa umiskiendelige Præg af, er uden Tvivl det, som omhyller samme med en Dunkelhed og leder til en Uforklarlighed, Texten, sat i ret Lys, ikke vilde have. Grunden til disse Textens Mangler er meget begribelig, naar vi betænke, at Evang. Lucas var ikke selv Øreviidne til Jesu Taler, men efter hans egen Erklæring 1 Kap. 1 V. „benyttede sig af flere Efterretninger om Christo, som den Gang vare i Omløb, og disse kan heel rimelig have været forskiellige, ikke alle saa ordentligen affattede.“ (Bastholms Fortale til Jesu Taler). Muesligt er det altsaa, og jeg torde næsten sige aldeles antageligt, at den Afskrivt, som her var faldet Lucas i Hænderne, ikke havde opbevaret den hele Mening af denne Jesu Tale saa aldeles fuldstændig og bestemt udtrykt, som Jesus havde fremsat den. Paa mangfoldige Steder i det N. Testament finde vi jo selv blant Evangelisterne, at naar to eller flere meddele en og den samme Tale, den ene da ofte er udførligere end den anden, ja endog i Udtrykke og Biomstændigheder afvigende. Denne Lignelse er Lucas den eneste af Evangelisterne, som har berettet os. I den Hastighed, hvormed han samlede af Afskrivterne, kunde det maaskee ikke da strax have faldt ham ind at anstille den nøiagtigste Undersøgelse over denne Text, som behøvedes for at skaffe den al muelig Klarhed, eller og han opsatte det, mere beskæftiget med det følgende Stykke V. 19–31., som ikke mangler ønskelig Udførlighed. Paa hiin Forudsætning vover jeg at bygge denne Formodning, at

Jesus

Jesus maaskee i Lignelsen har fremstillet denne Forvalter endog med elskværdige Træk og i det mindste fra en taalelig god Side, som Menneske betragtet. For at prøve denne Sætning, som jeg til videre blot skal kalde en Hypothes, vil vi tage Texten for os paa ny, og betragte den, ikke saadan som hine dens bogstavelige Udtrykke synes at fremstille den, men saaledes, som vi af Ærbødighed for vor hellige Lærer bør tænke os den forklaret i sand ædel Forstand.

Eenstemmig erklærer man, som sagt, denne Forvalter som utroe, uretfærdig, og som den, der virkelig havde forødt sin Herres Gods; og dog findes i Texten selv, end i dens ubestemte og dunkle Udtryksmaade, kun saare svage Grunde for at antage dette. Det hedder V. 1.: han blev beført, angivet, anklaget; dette beviser intet, enten imod hans huusholderske Forvaltning eller imod hans Karakter, som Menneske. Skal vi her lade ofte stadfæstede Erfaringer og Bekiendtskab med Mennesker tale, da kunne vi udlede for denne Angivelse meget forklarlige og Forvalteren meget undskyldende Grunde; maaskee hans Herre fortrinlig yndede ham; alt nok til at opvække Misundelse og hvæsse avindsyge Medtienere til Anklage.

Herrens Tale V. 2. beviser endnu lige saa lidet Beskyldningens Grund og den sigtede Forbrydelses Virkelighed; han kan jo have talt det som en vilkaarlig Trusel, hvilken først da skulde gaae i Opfyldelse, naar han blev overbeviist om Forvalterens Strafværdighed.

V. 8. kaldes han οικονομος της ἀδικιας, som almindelig oversættes med uretfærdig Huusfoged; men dette i Grundsproget brugte Tillægsord της ἀδικιας vover jeg at ansee for et ganske ubestemt Udtryk, som, efter min Formening, i Sammenhængen her kan imodtage baade en mildere Oversættelse og Forklaring. Dette selvsamme Ord bruges baade om Forvalteren og om Mammon V. 9. Paa sidste Sted forklare og oversætte de

bedste

bedste Fortolkere det med ubestandig, foranderlig, forgængelig, og Bastholm anfører denne eneste Grund, fordi det V. 11 modsættes το αληθινον; Sammenhængen synes da her aabenbar at have veiledet til Meningen; vove vi da for meget, om vi ogsaa lade Sammenhængen lede os til en bedre Oversættelse, forklarligere Mening og mildere Dom over denne Forvalter? Vi henføre da den objective Bemærkelse af ἀδικια paa denne Forvalter, ligesom hine Fortolkere have giort ved dets Forbindelse med Mamon, og da bliver Oversættelsen deraf: den ubestandige, urette, upassende ꝛc. dette er tilhobe Prædikater, som kan tages i en god Betydning; de betegne det bøielige og ømme Gemyt, det raskfindede, ei nok betænksomme, men med alt det dog ædle Menneske, den til meget andet oplagte og duelige, men maaskee just ei til den for ham passende Syssel i Livet hensatte Mand. Og er det ikke muligt, uden endog at aftvinge Texten nogen langt søgt Forklaring, at denne Ordets bedste Mening kan passe sig paa hiin Forvalter?

Man assondre her al Tanke om Bedrag af Egennytte, for at berige sig selv; denne Mistanke synes endog Texten at betrygge ham for; efter dens Beretning maatte han søge sin Tilflugt til andre, hvilket mindre end beviser den nedrige, egennyttige, vindesyge Bedrager. Ikke heller tænke man sig ham som den, der i Overdaadighed og Vellyst havde forødt noget, hvortil heller ingen Grund findes. Men da nu Texten har skiult saavel dette som hiint, og hele denne Tales Aand og Slutningsfølgen byder os at ansee ham fra en ædlere Synspunkt, saa lader os tænke os det som muligt, ja endog som virkeligt, at Jesus har i Lignelsen fremstillet denne Forvalter som det i Grunden gode Menneske, den ædle og medlidende Menneskeven; med disse Hiertets Egenskaber kunde han heel muelig være, efter Verdens Sprog, den uskikkede Huusholder, i Følge denne foreslagne Oversættelse, verbotenus, οικονομος της ἀδικιας. Thi ofte

ofte ere medlidige Følelser mere overtalende end Forstandens Betænksomhed; Trangens Sukke og Armodens Taarer bortvises ikke saa letteelig hielpeløse fra det ømtfølende Menneske, om og paa dets egen Bekostning. Vel er det ikke mueligt, ligefrem at holde nogen Apologie over saadan Tænkeart, naar dens Udøvelse kommer i Collision med høiere Pligter og bestemmer til Handlinger, som have nogen Skadelighed i Følge med sig. Hvor dette ikke finder Sted, ere saadanne Mennesker, i hvilkesomhelst Stillinger i Livet de udvise de ædleste Karaktermærker, Medlidenhed og Godgiørenhed, altid berettigede til den mildeste Bedømmelse, værdige den velvillige Yndest.

Tænker man sig da saadan Karakter hos denne Forvalter, saa kan han vel muelig, ofte rørt over menneskelig Armod og deres bekymringsfulde Forfatning, der ei formaaede til bestemt Tid at erlægge vedbørlig Rettighed, enten have forundt Skyldnerne Udsættelse, eller forstrakt de Trængende, for at lette deres Nød. Den haardeste Dadel man da, efter alle ædle Følelsers Grundsætninger, kan tilkiende hans Forvaltning, er denne, at han, i en vis Henſigt, var den ubestandige, den uſkikkede, urette til den Post, han beklædte, da han ikke, i Følge hans Embeds Medfør, kunde adlyde de Grundsætninger, samme foreskrev ham, de nemlig: stedse at være den haarde, nøiefordrende, og — da han i de betænkelige Overlæg mellem Forstand og Hierte, mellem stræng Klogskab og øm Følelse om hvad han havde at giøre, oftest maaskee lod sig bestemme til medlidig Fremfart der, hvor regnskabelig Nøiagtighed bød det Modsatte. Men herved forfeiles dog endnu ikke Anvendeligheden af de Lærdomme, denne hele Lignelse med dens Slutningsfølge stræber at lægge Mennesker paa Hiertet.

Skulle man indvende, at Forvalteren i den eenlige Tale, han V. 3-4 holder, synes at vidne mod sig selv, og ved den yttrende Raadvildhed ligesom erkiender sig fældet, da kan ogsaa denne Indvending hæves.

Hvor forklarligt er det ikke, at han, som med eet saae sig omringet, besøgt og anklaget af hadelige Avindsmænd, der ville anvende alt for at fælde ham, og end i deres Nærværelse følte sig paa en haard og beskæmmende Maade afviist fra sin Herre, kan i denne første Sinds Overraskelse have forestillet sig det som mueligt, at hans Efterstræberes Rænker maaskee ville opnaae deres Ønske, at skille ham ved Huusholdningen; derfor behøvede han ikke at føle sig bevidst nogen Forbrydelse, mindre erklære sig selv strafskyldig. Disse hans Ord: Hvad skal jeg gjøre ꝛc. kan vi ikke ansee for andet, end et blot lidenskabeligt Udraab, frembragt i en øiebliklig, af mange tilstrømmende Betragtninger og Følelser bevirket Sindsstemming, som under lignende Omstændigheder kan overfalde den ganske Uskyldige. Det maatte f. Ex. være ham tungt, at see sig anklaget af dem, han vel ei kunde have fortient det af, høist krænkende, at blive udsat for at berøves sin Herres Agtelse, Godhed og Tillid, og alt dette kunde endnu faae saa meget mere Vægt derved, at han maaskee af Grunde og Omstændigheder ei saae sig istand til strax at retfærdiggjøre sig paa den fuldkomneste og meest overbevisende Maade. Dog fatter han sig, efter hans eget Udsagn, jeg veed, hvad jeg vil gjøre! — Det strax derpaa følgende Udtryk, at de skal tage mig i deres Huse, sammenlignet med V. 9. er at ansee som en jødisk proverbial Talemaade, og betyder at finde sikker Tilflugt og Bistand, ikke efter Bogstaven en Antagelse i Huus og Boliger, men enhver redebon Velville at yde til Understøttelse og Forsvar det, som med lige megen Billighed baade kunde forlanges og ydes. Forvalteren kunde efter Rimelighed, hvilket jeg i det Følgende skal stræbe at udvikle, ikke her tænke paa anden Tilflugt end den, hvorved hans Handlemaade kunde vorde oplyst og hans Anklageres Beskyldninger giendrevne.

Man samle nu her de ovenanførte Grunde og eftertænke, uden forudfattet Fordom og Vedhængen til Meninger

ninger for Autoritets Skyld, om og virkelig Texten, eller denne Tales Sammenhæng, dens moralske Forstand, Slutningsfølgen eller den uddragende anvendelige Lærdom giver tilstrækkelig Grund til at erklære denne Forvalter for en utroe, uretfærdig Bedrager og Forøder? — Oprigtig tilstaaet, finder jeg efter min Overbeviisning megen Aarsag til at drage dette i Tvivl. Maaskee jeg ikke har været saa heldig at udvikle mine Grunde herfor og Tanker herover tydelig nok!

Det andet følgende Bedrag, foraarsaget af hiint første, nemlig Godsets Forødelse, og hvilket man er lige saa eenstemmig i at erklære ham skyldig i, er da dette: at han skal have formaaet sin Herres Skyldnere til at nedsætte Gields Summerne.

Maaden, hvorpaa dette Bedrag skal være tilgaaet, kan enten have været den, at han fik Skyldnerne til strax paa Stedet at skrive nye Gieldsbreve, lydende paa de af ham foreslagne Summer. Dette synes vor Bastholm ved sin Oversættelse: skriv et paa ɔc. at vinke til. Men denne formodende Bedragsmaade er der, efter mine Tanker, mindst Grund til at antage; thi de ovennævnte Ord, et paa, som Bastholm tilføier i Oversættelsen, findes desuden ikke i Texten. Eller og Forvalteren kan have faaet Skyldnerne til i de Gieldsbreve, som engang vare udstædte, at udkradse og forandre de virkelige Summer. Man maae være større Oldgrandsker, have havt mere Leilighed til at omgaaes og nøie betragte ældgamle Codices og Haandskrifterne, end jeg, for fuldeligen at bestemme denne sidst nævnte Bedragsmaades Mulighed, dens større eller mindre Vanskelighed i Henseende til Udførelsen. Men for den sunde Fornuft synes begge disse ovenanførte Bedragsmaader baade heel eenfoldigen udtænkte og voveligen iværksatte, da de saa let og snart maatte kunne være opdagede, dersom man ei fra Huusherrens Side vil antage den overdrevne blinde Tillid eller

ses Uordentlighed, at han ei strax skulde kunne komme ef= ter, vide, og fremlægge det sande Beløb. I denne Hen= seende synes og Forvalteren at være mindre end berettis get til det Prædikat, Herren V. 8. belægger hans Adfærd med, nemlig, efter de almindelige Oversættelser, snild, snedig Klogskab.

I Sammenhæng med de Betænkninger, jeg i det Foregaaende har fremsat, vover jeg og her at frietage den= ne Forvalter for virkelig tænkt eller begangent Bedragerie. Man tillade mig i mine Formodninger og Slutninger at gaae frem, som jeg har begyndt, paa min egen Viis; jeg skal anføre de Grunde, jeg efter min Overbevisning troer at understøtte min Hypothes med, og, saa godt jeg kan, igiendrive de mødende Indvendinger.

Jeg tænker mig da denne rige Herre som Godseier, i hvis Tieneste denne Forvalter var, til hvilken han hav= de overdraget hele sit Landgodses Oekonomie. — Man tiltroe mig ikke her den Enfoldighed, at jeg forledes her= til ved at misforstaae Grundsproget eller bogstavelig blindt hen følge den almindelige Oversættelse af Udtrykket V. 1 ὑπαρχοντα. — Forvalteren kaldes til Regnskab, anklaget som Forøder, og alt hvad man af Texten kan udlede, er, at han ved at tænke paa sin Varebeholdning af Korn, Olie, m. m. finder, at den da i samme Øieblik ikke var i behørig Stand, og at han maatte oplyse denne Defekt til sin Retfærdiggiørelse. Arbeidere, Fæstere, og kort al= le de, som bestrede Godsets Brug og Drift, vare maa= skee forenede om Betaling i Varer og Levnetsmidler, hvor= med de kunde være bedre tiente end Penge, hvilke desu= den paa de Tider vel ikke vare saa meget gængse. Muligt er det, at Forvalteren, af Ømheds og Medynksgrunde, uden just dertil at have havt den strængeste Ret eller i det handlende Øieblik sin Herres bestemte og udtrykkelige Til= ladelse — Godsets Eier kan jo have opholdt sig i Staden — havde givet nogle Arbeidere Forskud, i Betragtning af deres Trang, nogle Fæstere Udsættelse med at erlægge Rettigheder og Afgivter, paa Grund af deres Uformuen=

hed o. s. v. Alt dette med den rimelige Forbeholdenhed, at de i sin Tid og i Tilfælde af paafordret Regnskab maatte være ham ansvarlige, oplyse og bevise hans Forhold og Omgangsmaade. Muligt, at han, som kiendte sin Herres Formues Tilstand og stolede paa hans Tænkemaade, vel ikke engang har tvivlet om, at denne jo vilde finde sig i og billige hans Fremgangsmaade, naar han paa beleilig Tid fik underrettet ham derom. Men nu brøde uheldigviis pludselig løs over Forvalteren selv Avindsmænds krænkende Beskyldninger og hans Herres ved disse mod ham opvakte Uvillie, Fortørnelse og maaskee Mistroe. Menneskekundskab lærer, at i Lidenskabernes heftige Oprør virke blotte Forestillinger ikke meget; deslige Erfaringer kan vel enhver Ringere mod sin bydende Overmand, enhver Tiener mod en rig Herre have havt mangehaande Anledning til at samle sig; denne Forvalter jo ogsaa. For da altsaa at skaffe Herren Rum til at afkiøle sin Heftighed og til kold Betænkning, og for ei selv aabenbar at give sine Anklagere Vaaben i Hænderne mod sig, om det ei skulde lykkes ham ved Forestillinger og Grunde at vinde hans Herre i de første heftige Dieblikke, kan jo Forvalteren have forladt Herren, uden strax at forsvare eller retfærdiggiøre sig, hvilket maaskee alle de nærværende Omstændigheder og da forbøde ham, baade hans Herres forbittrede Gemytsstemming, hans virkelige Forraads Mangel, og Omfindtlighed over at blotte dem, han i Nød havde hiulpet og hos hvilke det Tilgodehavende beroede. Selv i disse allerførste Dieblikke forvirret over den mislige Forfatning, hans Godmodighed havde indbragt ham i, men hvorover hans Hierte dog vel intet vidste at bebreide ham, udbryder han: „hvad skal jeg nu giøre!" Dog, at han kan rette for sig som ærlig Mand, bestemmer han sig strax. Han fremkaldte nogle af sin Herres Skyldere, og spurgte een: hvormeget er du min Herre skyldig? Denne svarede: 100 Bath Olie; han siger, tag Brevet — det have nu enten været et Forpagtnings og Fæstebrev eller Lønnings-

ningskontrakt om bestemt Arbeide; det vage Udtryk i Grundsproget kan betyde begge Slags — sæt dig ned og skriv 50. Og til den anden siger han, etc.

Det Ord skriv og de efterfølgende mindre Summer end de foregaaende synes for Fortolkerne at have været den vigtige Omstændighed, som har ledet til denne allereneste Mening, at her var et aabenbart Falskneri og Bedrag; thi de have alle været enige i, at disse mindre Summer skulle, efter den Handlendes Hensigt, være at indføre i Brevene og sættes istedet for de større, at her altsaa, efter et Ordsprog i daglig Tale, blev skrevet X for U. Jeg vover tvertimod at supponere det ganske Modsatte, at Meningen nemlig her er en Forhøielse og ingen Nedsættelse af Summernes Beløb, og at de af Forvalteren nævnte mindre Summer skulle endnu ligefrem føies til de i Brevene lydende større. At dette er ligesaa absolut tænkeligt som hiint, troer jeg enhver kyndig Læser ikke vil kunne nægte, da Texten ikke giver mindste Grund mere for det ene end for det andet; jeg antager det, for at understøtte min Hypothes, og da Fortællingen i det Hele og her især er saa saare afbrudt og ubestemt, tænker jeg mig følgende Supplement. Forvalteren har sagt: „skriv" — nede paa eller paa den anden Side af Brevet — „du, som jeg har tilgode Forpagtnings og Fæste-Afgifter hos for saa lang Tid, og du, som jeg har givet Forskud paa akkorderet Arbeide saa meget; dette hele Beløb tilsammentaget, for den ene 50 Bath Olie, for den anden 80 Cor Hvede, etc. skal I her skriftligen vedstaae og inden mit aflæggende Regnskab vitterligen tilsvare." Havde nu da virkelig denne Forvalter ved sin uegennyttige, hielpsomme og goddædige Omgang faaet disse nævnte Varesummer udestaaende tilgode hos Nødlidende og Uformuende, hvilket jeg antager som forudsat, saa kunde jo heller ingen Fremgangsmaade være naturligere, end at han fremkaldte Skyldnerne og lod dem paa Breve og Bevils gyldigen bevidne det. Hvorledes er her da noget Falskneri? — Og udgiorde dette Beløb Defekten i hans

 Be-

Beholdning, saa er da og her, som ovenfor sagt, den høieste Dadel, man kan tilkiende ham, at han var, kun i en vis Henseende, den uskikkede og urette, aldeles ingen Bedrager, men som Menneske betragtet for godmodig og ædel til at beklæde en Post, hvor slavisk Nøiagtighed og Strænghed ofte ere høist nødvendige Egenskaber.

Ved V. 7 er Fortællingen brat afbrudt; Texten beretter intet om Sagens Udfald eller Forvalterens videre Skiebne; vi overlades altsaa her igien til Formodninger, enten hans Herre kiendte ham strafskyldig og fratog ham Huusholdningen, eller ikke. Efter min uforgribelige Mening, overeensstemmende med mine formodende Betænkninger i det Foregaaende, finder jeg ingen Grund til at troe, at Herren fandt denne Forvalter i nogen Henseende strafskyldig eller endog blot bebreidelsesværdig; dette synes Udtrykket V. 8. han roste ham, klarligen at bevise; thi hverken her eller ved den strax paafølgende Bemerkning: denne Verdens Børn &c. er nogen Ironie eller skrømtviis anbragt Udtryksmaade tænkelig, om man ikke heel uforsvarligen skal ledes til at miskiende den i det næste V. af Jesus med al Alvorlighed fremsatte og paa hiin Bemerkning saa nøie passende Formaningstale. Om ellers Herren, dette uagtet, virkelig har taget Huusholdningen fra Forvalteren, er noget, jeg hverken kan eller til min Hypotheses Antagelighed behøver at bestemme. Det er ligeledes ufornødent at undersøge den hele Intension eller Extension af denne Herrens udtrykte Lov og Roes; alt nok, at den har indeholdt Yttringer af Bifald over Forvalteren, som moralsk, godmodigt Menneske betragtet, har kiendt ham frie for hans Anklageres Beskyldninger og igien betrygget ham hans Herres gode Tanker *) om ham, hvilket egentlig var det, den skulde bevise.

For-

*) At Herren forhen havde havt gode Tanker om Forvalteren, som formodentlig heller ikke selv paa nogen Maade havde givet Anledning til det Modsatte, synes det simple, naive Udtryk V. 2. Hvad hører jeg om dig! tydelig at bevise,

Forvalterens Karakter og Handlemaade saaledes sat i et bedre Lys retfærdiggiør da og Herrens milde Udtrykke og en med samme overeensstemmende Omgangsmaade med ham; thi begge disse Karakterer staae, efter Talens Sammenhæng, i en saa nøie Forbindelse og Forhold til hinanden, at som den ene vinder eller taber i vort Begreb og Omdømme, saaledes og den anden. Uretviished var det af Herren, om han med uskrømtet Bifald havde kunnet roest en utroe Betients bedragerske Adfærd. Da derimod saa meget lader sig tænke til dennes Undskyldelighed, saa indeholder og nu denne Herres Roes intet, der strider imod Retfærdigheds Grundsætninger. Og endelig vinder herved især denne hele Tale i moralsk Anvendelighed; den her fremsatte Lignelse bliver uden nogen Anstødelighed et smukt Sindbillede og Lærdommene V. 8-9. saare passende. Vi tænke os engang Lignelsen og Formaningen homiletisk sat ud fra hinanden.

Jesu Hensigt med denne Tale er at formane Menneskene til en klog og veldædig Anvendelse af de Gaver, Gud betroer dem; de ere kun Huusholdere, og af Huusholdere udkræves, at de skal findes troe, 1 Cor. 4, 2. — De vil blive beførte, anklagede; Lidenskaber og Sandser er det, der kommer os saa ofte til at forglemme denne Troskab i Dyd og Retskaffenhed; de ere Love inden i os, som stride mod Dydens Lov; Rom. 7, 23. Lidenskaber og Sandser bestemme os til det, vi ikke skulde giøre; hvorved det Gode tilsidesættes, som vi skulde giøre; Rom. 7, 19. Ja! ere vi kun saa svage, at vi eengang overgive os til dem, da, saa at sige, klage de med en indvortes Uroe over, naar vi ikke paa nye igien og idelig tilfredsstille dem; opvakte Tilbøieligheder, som nægtes Gienstanden for den attraaede Nydelse, brænde med en Oprørs Ild i det lidenskabelige

devise; for ham, der troede og havde Grund til at troe det bedre, vare de anbragte Beskyldninger da uventede og overraskende.

Menneskes Barm. Saa ivrer sig den Hadelige, at ei hans Hevn bliver udført: saa fortærer sig den Vellystige, fordi ikke hans Brynde blev stillet; saa græmmer sig den Gierrige over, at en med Rænker og Svig udtænkt Vinding fløi bort fra ham; o. s. f. Kort: hver og een af dine Lidenskaber, o Menneske! er som en Anklager, der søger at beføre dig i Dydens Tieneste. Men staae urokkelig mod disse dine Avindsmænd; viid, hvad du skal giøre! — Døden vil skille dig ved din Huusholdning; — du skal blive kaldet til Regnskab for Dommen; — hvor vigtig en Lærdom, hvilke stærke Bevæggrunde! — De Jordisksindede, hvis Hierter hænge ved det Verdslige, ere kloge nok til at anvende alle Kræfter og al Bestræbelse for at skaffe sig Gavn ved Brugen af det Timelige; o at du, Menneske! der er oplyst ved Læren om Udødelighed, var ligesaa sin det i Henseende til din evige Bestemmelse! — Dødelige! bruger da det forgængelige og ubestandige Gode, medens I endnu have det, ja, bruger Eders hele Liv saaledes, at I ved Anvendelsen deraf kunne skaffe Eder Venner — saa er i billedlig Forstand enhver Dyds Udøvelse, enhver god Gierning, enhver Mindste, I have giort vel imod, at ansee som en Ven. — Disse, Eders gode Gierninger, Eders glade Bevidsthed skal engang hisset stilles frem med Eder; Matth. 25. det skal gives Eder igien, hvad I have giort; Eph. 6, 8. de skal annamme Eder i de evige, lyksalige Boliger; Aab. 14, 13. I skal der modtage et varigere og sandere Gode. Syr. 29. Matth. 6, 20.

Hp. *)

*) Denne Forklaring er, saavidt jeg veed, ganske nye, og vidner om Skarpsindighed. En anden Forklaring over dette Stykke, der maaskee nok saa godt vil hæve Vanskelighederne, skal komme i næste Bind. Udgiveren.

Fierde Afdeling.

I.

Efterretning om en nye deistisk Gudstieneste i Frankrig.

(Fortsættelse), see Magaz. 7de Bind 1. Hefte S. 337.)

I Theophilanthropinernes Haandbog (Manuel &c.) indeholdes endeel skiønne Hymner, en Tale om Guds Tilværelse — en Samling af Viisdomsregler — Udtog af forskiellige Moralister om Guds Natur, og de physiske Beviser for hans Existents — moralske Tanker uddragne af Bibelen — Betragtning over Naturen i de første Dage af Aaret — og moralske Tanker af Confuz. — Det vilde blive for vidtløftigt at give en Oversættelse af alt dette, skiønt Vulget er giort meget heldigt. En tydsk Oversættelse deraf findes i Beyers Museum 2 B. 1 St. — Siden er der endog udkommen en Fortsættelse af deres Manuel &c., der indeholder adskillige Ceremonier, der ere laante af Christendommens Ceremonier, som Daaben, Confirmationen — Bryllupshøitid — Liigbegængelse. Deri findes og en Taksigelsesbøn til Skaberen og Opholderen — Bøn for Fædrelandet — moralske Tanker af Confucius, to Fortsættelser — laante Steder af en gammel indiansk Viisbog om de huuslige Pligter — moralske Tanker

Tanker af forskiellige chinesiske Skribentere — moralske Tanker af Theognis — om Lyksalighed. Et Udtog af Bogen: die algemeine Moral — en prosaisk Morgensang — om Foraaret — fire Oder til Guddommens Priis — om Døden — en poetisk Oversættelse af Fader Vor i tolv Linier. — — Noget deraf findes oversat i Beyers Mus. 2 B. 2 St. — En complet Oversættelse deraf er udkommen paa Dycks Forlag i Leipzig, med Titel: Gottesverehrungen der Neufranken, oder Ritualbuch der Theophilanthropen ꝛc. 1. og 2. Heft 1798. gr. 8. Denne Oversættelse er i det Hele taget meget god, og er endog forsynet med en meget lærerig Afhandling, der indeholder videre Efterretninger om Theophilanthropismus, sammes Forsvar mod Archenholzes Minerva og Stäudlin — og et Udtog af Reveillere-Lepaux Tale om den offentlige Gudstieneste, og som — nogle Udfald mod den kantiske Philosophie undtagen — der ikke vedkommer den, men dens fanatiske Partiegængere — fortiener al Bifald.

I Stäudlins Beiträge, 3ter Band S. 392 ꝛc. findes om Theophilanthroperne følgende Formening: „Enhver religiøs Menneskeven vil vist tage megen Andeel i denne Anstalt; og længes efter, om den og skulde holde sig, og hvorledes? Det var at ønske, at Lyksaligheds Systemet var mindre anvendt i de moralske Grundsætninger, hvortil Theophilanthropinerne bekiende sig. Vist nok kan og bør det ikke — og mindst ved en offentlig gudstienestlig Forbindelse — ganske forbigaaes, at Dyden allerede her sædvanlig er forenet med en Mængde Glæder, og giør tilsidst uudeblivelig lykkelig: men at grundfæste den hele Moral paa Lyksalighed, er høist farlig, og vilde uudeblivelig fordærve Menneskets hele Tænkemaade, hvis ikke ogsaa ved dette System det mere moralske Princip stedse vidste at vedligeholde sin Indflydelse. Theophilanthropernes Gudstieneste skeer uden egentlige Religionstienere. Man faaer nu at see, om den vil kunne bestaae uden en

skær-

særegen Stand, der giør Religion, Moral, og Pastoralle til sit særegne Studium, og om der stedse vil findes Huusfædre, der ere oplyste, dannede og retskafne nok, for paa behørig Maade at kunne forestaae samme. Endnu en anden Omstændighed, der fortiener Overveielse, er den, om ikke en særegen geistlig Stand, ogsaa ved en saadan Gudstieneste, endnu foruden dens Forretninger paa Festedagene kunde stifte meget Godt ved Selskabets Medlemmer. Man kunde ønske at vide, hvorledes Medlemmerne optages i denne Menighed, og hvorledes den styres? Skulde det Hele ikke maaskee være en politisk Maskine? Archenholz (Minerva August 1797.) skriver, at Forfatter-Partiet i Paris allerede længe har troet, at der under dette Selskab var skiult en ny Jakobinerklub, men at sammes Venner havde udnævnt Director Reveillere-Lepaux til dens Protector, og opfordret deres Fiender til at bivaane dens Gudstieneste. Beretningerne fra en Correspondent i Paris lyde saaledes:

Paris, Julii 1797.

„Nysgierrighed førte mig forrige Søndag i et Selskab af Theophilanthroper. Det bestod omtrent af 300 Personer, der, hvad deres Klædedragt og Udvortes angaaer, for største delen hørte til den Klasse af Haandværkere, som man ikke finder paa Værkstederne, men som man vender Øiet bort fra paa Quais *)

Et Alter, der lignede et Alter i en Opera, stod i Enden af Salen. I sammes Midte en Prædikestoel; de, der betraadte den, iførte sig, den ene efter den anden, en hvid Overkiortel, der sandsynligen skal være deres præstelige Ornat. Talerne talede ubestemt om Gud, Dyd,

og

*) Les Quais ere aabne Pladse ved Seinefloden, Smaagstræder — Forstæderne ꝛc. — Maaskee mener Forfatteren Vanddragere, Skoemagere, Fiskerkierlinger ꝛc. eller maaskee med et Ord, de Buxeløse. Udg.

og indvortes Gudfrygtighed; man forelæste nogle Tanker af Seneka. Nogle Blinde af Han- og Hunkiøn sang meget slet nogle middelmaadige Hymner. Jeg fandt alt dette temmelig plat; og overbeviist om, at den rene Deismus, hvortil man syntes at bekiende sig, langt fra ikke var efter Tilhørernes Fatteevner, tænkte jeg hos mig selv, at det var urimeligt, at ville grunde en Almuetilbedelse paa en abstrakt Idee. Men forskiellige Jagttagelser førte mig paa nye Tanker, og tvang mig til at betragte Selskabet fra alvorligere Synspunkter.

Alteret er helliget det høieste Væsen og Sielens Udødelighed. Faa Tilstedeværende have vel tænkt om Sielens Natur og Væsen; Faa have anet, at de have en udødelig Siel, men alle fandt i disse Ord den Religion igien, som Robespierre havde givet sit Folk. Men jeg maatte ansee denne Indskrivt for fuldkommen rigtig valgt, da jeg blant dens Discipler erkiendte bekiendte Agenter af Revolutionstribunalet, mægtige Haandlangere af Prairial og Tilhængere af Constitutionen fra 1793.

Ikke uden Forundring hørte jeg en Taler anbefale den ualmindelig kloge Forholdsregel: „dersom man spørger eder: hvo I ere? saa skulle I ikke sige det, men svare: naar man vil vide, hvo vi ere, saa maae man komme hid og antage vore Lærdomme“. Dette lettes og efter Ouske; thi der oprettes theophilanthropiske Skoler. Ogsaa har man forsikkret mig, at enhver Kirke har sine hemmelige Medlemmer, og at disse Udvalgte correspondere med hinanden.

Skulde det efter disse Kiendsgierninger vel være for dristigt at antage, at nogle af Vendome udslupne Ophavsmænd, da de saae Jakobinerselskabet forbudet, og al Slags Gudstilbedelse tilladt, have faaet det Indfald, at grunde deres Selskab paa Gudstienesten, og paa denne Maade artgiøre det uantasteligt? Kunde de ikke falde paa den Tanke, at om endog selskabelige Forbindelser vare forbudte, gilde dog Samfundet af dem, der ville bekiende sig til

en

om vis Religion, blive tolereret, og at de derved vilde opnaae den Fordeel, at forvandle deres politiske System til et Religionssystem, at spænde Lettroenheden indtil Fanatismus, og at styrke de politiske Meninger ved religiøse Følelser? Jeg nedskriver disse Formodninger for dem, som Ulykker har vant til Forsigtighed."

Saa [vidt] af Stäudlin og Minerva. Følgen har imidlertid ikke stadfæstet disse Formodninger som sande.

Og nu tillade man mig, at jeg her indrykker et vel langt, men meget mærkværdigt Brev fra vor danske Legationspræst i Paris, Herr C. G. W. Gbrike, der findes i det bekiendte Maanedsskrivt: Frankreich, hvoraf fra 1796 af maanedlig udkommer et Hefte i Altona. I dette Maanedsskrivt findes det omtalte Brev i det 10de Stykke, October Heftet 1797, Ord til andet saaledes:

„De erindrer Dem, at mod Enden af Aaret 1793 ved et forræderskt Anslag alle katholske Kirker paa en voldsom Maade bleve tillukte. Protestanterne var det imidlertid tilladt at fortsætte deres offentlige Gudstilbedelser, men kun indtil 7de Julii 1794. Paa denne Dag, Dagen før Guddommensfest, som Robespierre anordnede, lod han den reformerte Præst Marron arrestere. Fra den Tid af blev kun i de kongelig danske og svenske Capeller, der staae under Folkerettens Beskyttelse, Christendommens Lære i dette Land offentlig forkyndet.

Hidtil tænkte intet Menneske paa at oprette Theophilanthropernes Selskab. Den større Hob tilbad sin Gud i stille Eensomhed, eller under tillukte Døre, med Frygt og Bævelse, i sin Families Kreds, eller i Selskab af nogle udkaarne Venner.

Først efter at Robespierre var styrtet i Julii 1794, begyndte man atter at tale om Religion og Gudstilbedelse, og Regieringen tillod offentlige gudstienestlige Forsamlinger. Men som man i dette Land sielden holder den

gyldne

gyldne Middelvei, men for det meste stedse falder til Extremerne, saa havde det ganske det Anseende, som om man atter vilde indføre Katholicismus i Ordets strængeste Betydning. Denne Tanke kunde hverken Sandhedens eller den nye Constitutions Venner taale: hine ikke, fordi der ved den pludselige Forandring med Religionen var opgaaet et nyt Lys for dem, eller fordi de for længe siden havde ventet et saa gunstigt Øieblik, for at bringe deres rensede Indsigter i Omløb; disse ikke, fordi ufeilbarligen, i Følge Sagens Natur, Statens nye Indretning derved vilde være bleven kuldkastet.

Allerede for længe siden troede den kun nogenlunde oplyste Deel af Nationen ikke mere paa den romerske Kirkes Læresætninger; og da mange af dem ansaae deres Kirkes Dogmer og Christendommens Moral for Eet, saa havde de egentlig ingen Troe mere til den christelige Religion. Blant de lavere Klasser af Almuen var hos Mange Overbeviisningen om nogle af Katholicismens Hoveddogmer yderst vaklende, som f. Ex. Troen paa nogle Helgene, hvorved den hele Lærebygning, der hvilede paa svage Fødder, let kunde stødes omkuld. Hvor ofte hørte jeg ikke — uden at Personerne kiendte mig — at man i de høiere og lavere Klasser spottede over disse eller hine Helgene, Pavens Autoritet &c.? Hvor ofte, naar jeg døbte eller copulerede paa Fransk, bleve Vidnerne af alle Stænder rørte indtil Taarer ved middelmaadige Formularer, toge mig efter Handlingen ved Haanden og sagde: O! fik vi en saadan Underviisning! eller: O! dersom Folket blev saaledes underviist, saa maatte det nødvendig blive bedre!

For nu igien at komme tilbage til min anden Jagttagelse, at Venner af den nye Constitution umueligen kunde tillade Katholicismens Tilbagekomst; saa er det til Beviis derfor nok at anføre, at efter Robespierres Fald mange smaa Brochürer og Afhandlinger om moralske Gienstande kom for Lyset, aabenbar i den Hensigt, for at fierne

fierne Folkets Opmærksomhed fra den romerske Kirkes saa kaldte Dogmer. Mænd af Anseelse, som blant andre Director Reveillere=Lepaux, ansaae det ikke for at være under deres Værdighed, at bidrage deres Skiærf dertil. Denne skrev: Reflexions sur le culte, sur les ceremonies civiles et sur les fêtes nationales. I denne Afhandling indrømmer han, blant andre fortreffelige Jagttagelser, Protestantismen derfor Fortrinet for den Troe, hvori han var bleven opdragen, fordi hiin fremsatte fornuftige, nyttige og for Livet brugbare Dogmer. Og dette var — gad jeg føie til — alle deres Dom, der kiendte denne Forskiel.

Tag De nu disse Omstændigheder tilsammen, saa begriber De paa den ene Side, at Folket kunde modtage en fornuftigere og hensigtmæssigere Underviisning, ja i en vis Henseende længtes efter den, og paa den anden Side, at Fædrelandets og Menneskehedens Venner umueligen kunde tabe dette lykkelige Dieblik, for at udføre deres veldædige Plan.

Under disse Omstændigheder nu blev Theophilanthropernes Selskab stiftet, der ganske er overeensstemmende med denne store og ædle Hensigt. Overmaade meget behagede mig denne Indretning, der vist nok, som alle andre, bærer Ufuldkommenhedens Præg paa sig og behøver flere Forbedringer. Et stort Skridt — sagde jeg til mig selv — er der ved dette Selskab giort til Folkets Oplysning og Forbedring i dette Land! Saaledes dømte jeg, fordi Ungdommens og de Voxnes Underviisning hidtil havde været saa erbarmelig, at de næsten aldeles ingen Underviisning fik om deres Pligter som Medlemmer af det større Selskab, og at blide Følelser til Alfaderen kun med Møie kunde opstaae hos i dem. Disse vækkes nu ved Theophilanthropinernes Læremethode paa det stærkeste, og til hine opmuntres de med Eftertryk paa den behageligste og meest oplysende Maade. Dersom jeg efter udvortes Kiendetegn tør bedømme Indtrykket

paa

paa Tilhørernes Gemytter, saa tøver jeg at kunne paastaae, at det var meget stærkt. Alvorlig Opmærksomhed, stille Andagt, kiendelig Overbeviisning, blid Rørelse og glad Bifald vare i stærke Træk udtrykte paa alle Tilstædeværendes Ansigter. Enhver forlod med inderlig Tilfredshed Forsamlingssalen. Dette Syn var mig saa meget mere paafaldende, men og desto behageligere, fordi vi i Kirkerne her ikke ere vante til Sligt, og jeg troede at være flyttet hen i den offentlige Forsamling af vore Troesforvandte.

Men Menneskene, sagde Nogle, kunne paa denne Maade umueligen holdes i Tømme, og ligesaa lidt forbedres. De gietter let, hvilke Personer der kunde falde paa Sligt. Hvor forlegne bleve de, da vi opfordrede dem til, af Erfaringen at bevise os, at deres velmeente Ønske ved den hidtil brugelige Underviisning var bleven opfyldt!

Det kunde ikke andet være, denne fortreffelige Anstalt maatte faae sine Fiender, og har dem virkelig. Men de Bebreidelser, som de giøre dem, ere urimelige og aabenbar udtænkte med Ondskab, saa at jeg ikke anseer det for Umagen værdt at anføre dem. Derfor vil jeg heller frimodigen tilstaae Dem, at efter min Mening kunde de christelige Religionssandheder, det fromme Livets Lyksalighed, paa ingen anden Maade atter offentlig foredrages i Frankrig med Held, end paa den, som Theophilanthroperne have valgt.

Skulde der skee en sand Forbedring i Religionsmeningerne, at sige uden borgerlige Tvistigheder; saa var det den eneste Vei, der var aaben for Sandhedens og Menneskelighedens Venner. Havde de tillagt sig Navnet af en eller anden gammel Sekt, med det helligste Løvte, blot at ville foretage sig uundværlige og nyttige Forandringer deri, ja havde de endog kaldt sig Jesus- eller Christusvenner; saa vilde Antallet af deres Tilhængere langt fra ikke have været saa stort, som det nu er. Mengden

den havde da ikke anseet dem for andet end Reformatorer, eller vel og for stolte og forfængelige Nyhedselskere, og det gamle Had mod forskiellige Partier i den christelige Kirke var atter vaagnet i sin hele Styrke. Derved vilde Nytten ganske have ophørt, som Theophilanthroperne havde til Hensigt: at udbrede de for det daglige Liv nyttige Lærdomme saaledes, at Enhver derved kunde beholde sin Privattroe, saa længe den behagede ham.

I det Theophilanthroperne udkastede denne Plan, som de nu udføre, valgte de desuden den Vei, det var bleven banet for dem af andre, som derved, mod deres Villie, havde meget lettet dem Arbeidet. De erindrede Dem Robespierres Beretning i Aaret 1794. om Religionsøvelsen i Frankrig. Deri staaer: „der skal anstilles offentlige Festdage til den Høiestes Tilbedelse, og til at minde os om vor Udødelighed; alle øvrige Festdage derimod skulle være helligede Guds Tilbedelse, og begyndes og endes med at tilbede hans Magt og Godhed.“ Et andet Sted siger han: „Enhver Lære, der trøster og ophøier Mennesket, skal med Glæde antages, alle de derimod med Afskye forkastes, som forværre og nedværdige det; alle ædle Følelser, alle høie moralske Begreber skal man meget mere oplede, fremstille dem i det klareste Lys, og foredrage dem i den behageligste Stil.“

Saa mange Fiender nu Nationalkonventen i Almindelighed havde, og det især, fordi den vilde tyrannisere over Folkets Troe, saa vare de dog i Almindelighed tilfreds med denne Indretning. De følede, at de uden Samvittighedsuroe kunde bivaane disse Forsamlinger, ifald de ved Rædselsystemet skulde tvinges dertil, og at desuden Underviisningen kunde være lærerig og opbyggelig for dem.

Dette vidste Theophilanthroperne af Erfaring. Handlede de ikke altsaa fornuftig, at de fra Begyndelsen af valgte denne Læremethode, der den Gang blant alle thris

stelige Sekter havde fundet stort Bifald? De maatte være overbeviiste om, at der ikke var noget bedre Middel til blant den store Hob at forskaffe Sandheden mange Venner og Dyden og Retskaffenheden varme Tilbedere

Havde jeg været i deres Sted, jeg havde ikke dømt anderledes. Men den ædle Plan af Theophilanthropernes gaaer maaskee videre. De ville vel og med Tiden foredrage Christendommens Lærdomme under Jesu Autoritet; thi de betiene sig ordret og bogstavelig af hans Underviisning. For at opnaae dette Maal, kunde de ikke bære sig fornuftigere ad. Dette var min Overbeviisning, da jeg i Mai Maaned 1794. meddeelte den nu forevigede Bernstorf mine Tanker om hiin Robespierres Rapport. Den Gang skrev jeg ham til: „hvilken stor Mark aabner sig, „efter denne Plan, for Religionslæreren, og af hvilken renere Kilde kunde han øse, end af Jesu Religions? Skulle disse Festdage efter Lovens Mening og Bogstav, i „Overeensstemmelse med deres Hensigt, høitideligholdes „til Menneskenes Underviisning, Beroligelse og Forbedring; saa maae Talerne nødvendigen tage deres Begreber, Formaninger og Bevæggrunde af Læren selv, „fordi vi ingensteds finde den tydeligere, bedre, og kraftfuldere foredraget og udviklet. Gierne vil jeg troe, „at man i Begyndelsen vil betiene sig af „Jesu Ideer, ja endog Talemaader, uden engang at nævne hans Navn derved; men mon „de ikke om en føie Tid vil lade ham vederfares Ret, og „tilstaae, at de nærmest skylde hans lyse, trøsterige og eftertrykkelige Underviisning disse deres Religionsbegreber? Sandhed maae dog seire tilsidst!“

Det var vist ikke Skadeglæde, som Sekthad havde indgivet mig, men Kierlighed til Menneskeheden, da jeg i December 1793 med Frimodighed skrev vor store Statsminister til, strax efterat Kirkerne med Magt være blevne tilsperrede: „ved denne store Forandring, der

skeet

skeer med Religionen, kan og vil den selv vinde i Reenhed."

Disse mine Ønsker og Forhaabninger bestyrkes nu ved Theophilanthropinernes Selskab langt over min Forventelse. Hvad Under altsaa, at det har mit hele Bifald, da jeg med Tiden lover mig store Fordele deraf for hele Verden?

Vil Selskabet nu holde sig? vil det vedblive? Og hvorfor skulde det da gaae under? Det udbreder jo det, alle Mennesker tørste efter, og som den større Mængde ønsker med Begierlighed: Sandhed, og især for Livet, i enhver Henseende brugbare Sandheder, just som vi finde dem i Jesu Moral! Det har altsaa indvortes Kraft til selv at holde sig, og mere vil det faae, jo mere Lærerne giøre sig Umage for at bringe denne Indretning Christendommens Aand nærmere.

Hvad jeg siger Dem, vil jeg, i dette Øieblik i det mindste, kun paastaae om Frankrig, og endnu af andre Grunde søge at bevise Dem det.

I dette Land tænkte Folket for længe siden, som De veed, friere om Religionen end i andre katholske Stater, og Revolutionen aabnede dets Øine endnu mere. Med Redebonhed ombyttede altsaa Mange turge og uforstaaelige Læresætninger med lette og indlysende, afskrækkende og Frygt indjagende med trøstende og beroeligende. At det virkelig er saaledes, beviser Erfaringen. Et ubeskrivelig stort Tilløb fik dette Selskab, og Antallet af dem, der have begivet sig deri, er saa anseeligt, at de ikke mere holde deres Forsamlinger i en rummelig Sal, men maae holde dem i en Kirke, som de have leiet i Jacques-Gaden. Og saa i andre Frankrigs store Stæder, f. Ex. Bourdeaux, ere lignende Selskaber blevne stiftede, og det er sandsynligt, at flere Stæder ville følge dette Exempel.

Ja, hvad endnu mere er, dette Selskab er allerede organiseret. Enhver retskaffen og dertil duelig Familiefader kan være Lærer i samme, og offentlige Foredrag tør

kun de holde, der af dem faae Tilladelse dertil. Efter deres Manuel underviises og Selskabets Børn, og det har allerede anlagt en offentlig Skole. Men for bestandigen at forbinde deres Børn til denne Lære, efterlignede de vor Daab, Confirmation, Copulation.

Naar et Barn fødes, saa fremstilles det ved den næste Forsamling ved Enden af Gudstienesten. *) Faderen eller hans nærmeste Paarørende siger med høi Røst Barnets Navn, løfter det mod Himlen, og Læreren spørger ham: lover du for Gud og Menneskene, at undervise dette Barn i Theophilanthropernes Religion, at bibringe det, saasnart dets Forstand begynder at udvikle sig, Troen paa Guds Tilværelse og Sielens Udødelighed, og med Eftertryk at undervise det om Nødvendigheden af at tilbede Gud, elske Næsten, og at blive Fædrelandet nyttigt. Faderen svarer: Ja! hvorpaa Læreren holder en Tale om Forældrenes Pligter, Børneopdragelsen &c.

Efter det tolvte Aar blive Børnene, dersom de ellers ikke føre sig slet op, høitidelig optagne i Selskabet. Men først anstiller Læreren en kort Catechisation efter hiin anførte Haandbog med dem, og, naar denne er til Ende, spørger han dem, om de for Gud og Mennesker kunne love, at de ville blive Theophilanthropernes Religion troe. Svarer Barnet Ja! saa omfavnes det af Læreren, der skienker det en Bog til Belønning og Opmuntring, og ender denne Høitidelighed med en Tale om Ungdommens Pligter.

Efter fuldbyrdet Ægteskab for Øvrigheden samles de Nygivte i Familiens gudstienestlige Forsamling eller

*) Det var bedre at bie, til Moderen var saa stærk, at hun kunde følge med til Kirken. Det giorde Handlingen endnu mere høitidelig og mere forpligtende.

Uds.

eller i Brudens Hiem. De ere omslettede med Baand og Blomster, og unge Børn holde fat i begge Ender. Læreren spørger derpaa begge: om de have indgaaet ægteskabelig Forbindelse med hinanden? og de svare: Ja! Derpaa forelæser han følgende Formular:

„Tre Ting ere yndige at see: Brødre, der elske hinanden; Paarørende, der leve i Enighed; Mand og Kone, der leve i god Forstaaelse."

„Hvo der har fundet en dydig Qvinde, har en stor Skat. Hun er kostbarere end Guld. Hendes Mand forlader sig paa hende; hun forestaaer hans Huusholdning med Omsorg; hun er en Ære for hans Huus."

„Hendes Mand er lykkelig, og hun forskaffer ham det roligste og fornøieligste Liv."

„De maae være rige eller fattige, saa have de Tilfredshed og Glæde i dem selv indbyrdes."

„I Qvinder, værer Eders Mænd underdanige! I Mænd, elsker Eders Koner!"

„Beskedenhed være Qvindernes Prydelse!"

„I Mænd, vedligeholder Eders Koners Venskab ved blid Adfærd og en god Opførsel!"

Alle de, der gifte sig, paatage sig den Forpligtelse, i det de give hinanden Hænderne, at giøre hinanden lykkelige.

Derefter holder Læreren en Tale om Ægtestandens Pligter.

Er der et Medlem af Selskabet død, saa er der ved første Forsamling opslaaet en Seddel med de Ord: "Døden er Begyndelsen til Udødelighed!" Læreren siger: Døden berøvede os et Medlem. Dette Tilfælde tiene os til Underviisning, for i ethvert Øieblik at være beredt til at kunne træde frem for vore Handlingers høieste Dommer. En Paarørende fortæller derpaa kortelig og beskeden den Afdødes gode Egenskaber, og opmuntrer Forsamlingen til Efterligning. Var hans Liv ulykkeligviis mere lastefuldt, end dydigt, saa iagttages den

 dybeste

dybeste Taushed: thi Agtelse — sige Theophilanthroperne — skylde vi de Døde, og Gud allene tilkommer det at dømme dem!

Disse Skikke og Indretninger, der ikke let kunne mishage Nogen — af hvad Troe han og er — ville før fremme Selskabets Vedblivelse, end paaskynde dets Undergang. Kunne vi desuden ved nye Indretninger bringe de Mægtiges Indflydelse i Anslag, saa maae Theophilanthropernes Selskab ei allene bestaae, men og anseelig udvides; thi Regieringen, og især et oplyst Medlem af samme, Director Reveillere-Lepaux, har taget det i Beskyttelse, og arbeider utrættelig paa at skaffe det Fasthed. Ikke faa Fiender fik denne Director derved blant sine gamle Troesforvandte og Modstanderne af den nye Orden. De kalde ham med Foragt Theophilanthropernes Ypperstepræst. Han er ikke deres Formand, men han bidrager i Stilhed overordentlig meget til at stadfæste og udbrede dette Selskab, og vil derfor indhøste sildige Generationers Løn og Velsignelse.

Dette Selskab maae og hos Fremmede finde Venner og Tilhængere, og nødvendigen behage oplyste Menneskevenner.

Men hvad Skiebne forestaaer da Christendommens Lære? Vil den ikke blive undertrykket ved denne nye Læremethode? Denne Frygt deler jeg ikke med flere ængstelige Christendommens Venner — hvilke jeg i øvrigt overordentlig agter — fordi jeg er overbeviist om, at Theophilanthropernes Religion ved Christendommen først vil faae Lys og Styrke. Theophilanthroperne kunne altsaa aldrig undvære Jesu Underviisning.

Men for uden Tilbageholdenhed at meddele Dem ganske min Formodning, saa vil, efter min Mening, denne nye Læremethode finde større Bifald i de romersk-katholske end protestantiske Stater, og det af meget begribelige Aarsager. Ogsaa hos de Sidste vil den faae sine Lovtalere, fordi det Nye altid behager; men efter Sand-

synlig-

synlighed fremkommer deraf ingen Reformation, fordi, Gud være Lovet! denne Underviisningsmaade hos os længe er den bekiendte og sædvanlige. Theophilanthroperne valgte — kun med nogle Forandringer —, ganske de Fornuftiges Læremethode blant de protestantiske Geistlige, og de foredrage for det meste deres Tilhørere de samme Læresætninger. Men anderledes forholder det sig med Underviisningen i de romersk-katholske Lande. I disse ere lignende Aarsager, som i Frankrig, der giøre Forbedringen af den offentlige Underviisning nødvendig, og oplyste og menneskekierlige Mænd vente maaskee og her blot paa et gunstigt Dieblik. Men ville Venner og Tilhængere forene sig, saa bliver dem neppe nogen anden Vei tilovers, end Theophilanthropernes. At kun alle de, der efterligne den, maatte have saa rene og uegennyttige Hensigter, som dette Selskabs Stiftere!"

Dette Brev modsiger da ganske hine Efterretninger, som findes hos Stäudlin og i Archenholzes Minerva, at nemlig Theophilanthropeenes hele Institut skulde være en politisk Maskine.

I det anførte Brev har Herr Göricke anført meget af No. II. le culte des Theophilanthropes etc. à Basle 1797. Et og Andet vil jeg endnu deraf anføre, som kan tiene til noget nærmere at karakterisere dette mærkværdige Selskab.

Børnenes religiøse Underviisning. Denne bestaaer deri, at man ved Spørgsmaale og Svar giør Børnene bekiendte med Haandbogens Grundsætninger og den religiøse Morals Begyndelsesgrunde. Efter disse Bøgers Ledetraad undervises Børnene, hvis Fornuft begynder at udvikle sig, i Familierne eller Templerne. I hvert Aar gientages den samme Cursus, og varer tre eller fire Maaneder. Naar den er endt, saa faaer det Barn, eller de Børn, man er meest tilfreds med, en udmærket Plads paa en religiøs Festdag.

Efterat Festen er til Ende, spørger Familiefaderen offentlig:

Troer du, at der er en Gud til?

Barnet: Ja! jeg troer det.

F. Hvorfor troer du det?

B. Fordi den simpleste Maskine ikke selv kan giøre eller bevæge sig; endnu mindre kunde Verden, der er saa skiøn, saa umaalelig, skabe sig selv, og uden et høiere Væsens Hielp opholdes og bestyres.

F. Troer du, at du har en Siel?

B. Ja! jeg troer det.

F. Hvorfor?

B. Fordi jeg tænker, og ikke kunde tænke, hvis jeg ingen Siel havde.

F. Hvad kan man slutte sig til af Guds Tilværelse og Sielens Udødelighed?

B. Fordi vi have en Siel, saa er Døden kun en Overgang af dette Liv i et andet; fordi der er en Gud, saa kan han ikke være andet end retfærdig og god; fordi han er retfærdig og god, saa belønnes de Gode og de Onde straffes.

F. Hvad maae man giøre, for at regnes blandt de gode Mennesker?

B. Tilbede Gud, elske sin Næste, og giøre sig nyttig for sit Fædreland.

Lover du for Gud og Mennesker, at betiene dig af din Fornuft, for at blive Theophilanthropernes Lære troe, der bestaaer deri, at troe paa Guds Tilværelse, elske sin Næste, og giøre sig nyttig for sit Fædreland?

B. Jeg lover det.

Naar der er flere Børn, saa spørger Familie-Faderen kun eet, men det sidste Spørgsmaal giør han til dem alle, og de svare med een Mund: Vi love det. Nogle giver han Belønninger, andre opmuntrer han, efter Enhvers Fortieneste. Nu holder han en Tale om Ungdommens Pligter. Dette er en Festdag for Børnenes Familier.

Hvad

Hvad der blot mishager mig ved denne Indretning, ere de Udmærkelser og Belønninger, som Børnene faae. Med Opdragelsen i Almindelighed er det allerede farligt at benytte sig af Ærgierrighedens og Forfængelighedens Drivefiedre; men med en moralsk Cultur kontrasterer dette alt for meget, og maae nødvendigen skade Religionen selv i Børnenes Hierter.

I en Tiltale

Til alle Guds Tilbedere og Menneskenes Venner sige Theophilanthroperne saaledes:

Da vor Haandbog første Gang kom ud, indeholdt den blot vore Dogmer, vor Moral, og vore religiøse Skikke. Dette var den Gang tilstrækkeligt, fordi vor Gudstieneste blot var indført i nogle Familiers Skiød. Nu, da den er bleven offentlig, er det nødvendigt at fastsætte en Maade, der kan lette sammes Organisation for dem, der gad fortplante den, og som indeholder Grundsætningernes og Formenes Eenhed og Simplicitet.

Vi kalde Theophilanthroper ei blot dem, der følge vor Cultus, men Tilhængerne af enhver Cultus, der leder Menneskene til at tilbede Gud og elske deres Næste. Dette er Meningen af denne Benævnelse, der ikke characteriserer en Secte, men tilkommer alle religiøse Mennesker, deres Cultus maae være hvordan den vil.

Efter denne Erklæring indsee I, at næsten alle Jordens Beboere ere Theophilanthroper, fordi de i Henseende til Moralens og Religionens Grundsætninger ere enige, og kun i nogle Skatteringer af Formene og Meningerne ere forskiellige. I maae altsaa, langt fra at omstyrte nogen Cultus's Altere, selv moderere den Iver, der kunde tilskynde Eder til at forskaffe og Proselyter. Bekiender den med Beskedenhed, og venter i Fred, at de, for hvilke dens Simplicitet passer sig, forene sig med Eder. Agter deres Mening, der troe at maae følge en Cultus, der har flere Dogmer og Ceremo-

 nier.

. De ere derfor ikke mindre Eders Brødre, ikke min-
Theophilanthroper, end I.

I ville ikke giøre noget ubesindigt Skridt for at ud-
e vor Cultus. Naar I boe i et Land, hvor dens Pub-
et kunde give Anledning til den ringeste Uroelighed,
lader Eder nøie med at udøve den i Eders Familie-
od, som mange Viise for os har giort det, der endog
havde skrevet deres Lærdomme i nogen anden Bog, end i
s Hierte.

Naar I leve midt iblant et Folk, hos hvilket Publi-
en af vor Cultus ikke er forenet med nogen Inconve-
its, saa gives den der Publicitet, fordi den vil være
ig til at fortplante og vedligeholde Religionens, Mo-
ns, Enighedens og Tolerantsens Grundsætninger.

Danner et ikke meget talrigt Udvalg af Familiefæ-
af moden Alder, der forene en viis og oplyst Aand
et ulasteligt Levnet.

Dette Udvalg vil dirigere Eders religiøse og moral-
Fester, og forberede eller anordne de til enhver Fest be-
te Forelæsninger og Taler.

Værer forsigtige i at kræve frivillige Bidrag til de
keliges Underståttelse af de Personer, der bivaane
rs Høitideligheder. Det er en delicat Forretning, at
ele Andres Velgierninger. Naar I i øvrigt troe at
e med Eders religiøse Anstalt forene en Veldædigheds-
alt, saa lader ikke Forelæserne, Talerne, eller Direc-
slemmerne have med Fonden at bestille. Udnævner
Skatmester og nogle Administratorer, der aflægge
nskab for Directionen i saa mange Personers Nærvæ-
, som mueligt.

For alle Ting anbefale vi Eder, ikke at antaste Cul-
s rørende Simplicitet. Man vil ofte sige Eder, at
kun kan røre Mængden ved Pomp. Svarer: at I
ønske at giøre Proselyter, og at I kun ønske at for-
Eder med dem, for hvilke Eders Simplicitet skik-
ig.

Men

Men de kiende lidet til det menneskelige Hierte, der tænke, at en Cultus blot ved udvortes Pomp kan drage Menneskenes Hierter til sig. Vi have den Erfaring for os, at, siden vi offentlig bekiende vor Cultus, næsten alle, der bivaane vore Forsamlinger, Lærde og Ulærde, erfare blide Rørelser, og at de mere end eengang ere blevne rørte indtil Taarer. Folket gientage Eders Sange, Anstand og Orden herske i Eders Forsamlinger, Forelæsninger og Taler treffe Hiertet, de være tydelige, og indeholde kun saadanne Sandheder, der ere overeensstemmende med den almindelige Fornuft — I behøve da ingen videre Ceremonier! Taaler ikke en eneste, saa simpel og uskyldig den endog synes at være. Saasnart I antage den første, maae I snart antage den anden og den tredie; og saa vil Theophilanthropernes Cultus snart have tabt sin Natur; Folket vil holde sig til Ceremonierne og falde til Overtroe.

Hvad vi sige om Ceremonier, det lader sig og anvende paa Templernes Decorationer. Deri bør herske en anstændig Simplicitet. Tillader intet Billede, intet Malerie, Intet, der havde til Hensigt at forestille Guddommen, eller een af dens Egenskaber, eller en menneskelig Dyd, eller et blot intellectuelt Object, der blot kan forestilles ved Allegorier, og altsaa paa en utroe Maade. Tillader heller ikke nogen Persons Afbildning, fordi ogsaa de dydigste Mennesker have havt deres Svagheder, og fordi intet Menneskes Billede fortiener at opstilles i Guddommens Tempel. Høist kunde det være tilladt at pynte Eders Templer med Ting af Naturen, eller med dydige Handlinger, der paa en almindelig Maade vare tilkiendegivne, uden at noget Individ blev karakteriseret. Vi troe, at det er meget vigtigt at holde fast ved disse Grundsætninger, for at forhindre Overtroens, Afguderiets og Secternes onde Aand.

Haver ingen særegne Festdage; men helligholder Skaberens Velgierninger efter de forskiellige Aarstider. Skyer

Ny-

Nyhederne. Afvexler med Eders Sange, Forelæsninger og Taler; men holder fast ved Eders Indskrivter og den for Festdagene foreskrevne Orden. Unægtelig kan der gives lige saa gode, og maaskee bedre Indskrivter, end vores. I øvrigt, da de ere uimodsigelig sande, saa beholder dem. Intet skader religiøse Anstalter saa meget, som Nyheder. Forøger ikke Indskrivternes Antal; Eders Templer vilde da snart blive alt for opfyldte dermed. I have i vore Bøger de skiønneste Sententser af de gamle og nye Viise; indgraver dem i Eders Hierter, uden at skrive dem paa Murene.

Tillader ingen urolige eller indskrænkede Hoveder at indføre Zirater, Ceremonier, Nyheder. Tillader blot dem at tale, forelæse, at være Directions Medlemmer, der i Forveien have erklæret, at de billige den theophilanthropiske Cultus's Simplicitet, og at de ikke ville giøre noget Forslag til at styrte samme omkuld.

Ogsaa kunne vi ikke noksom anbefale Eder, at der paa de offentlige Festdage ingen Forelæsning eller Tale maae holdes, der ikke i Forveien havde været underkastet Directionens Dom. I at bedømme disse Forelæsninger og Taler maae I aldrig forglemme det, at, om der endog gives forskiellige Cultus, gives der dog kun een Religion, som der og kun gives een Moral; og at, da I i Eders Forsamlinger blot beskæftige Eder med Religion og Moral, Intet maae forekomme i samme, hvad der ikke passer sig for alle Tider, Lande, Gudstienester og Regieringer.

Anseer Børnenes Undervisning som een af Eders første Pligter. Enhver i sin Familie giennemgaae tre eller fire Maaneder om Aaret paa hver Festdag Grundsætningerne af den religiøse Moral med sine Børn, hvis Fornuft begynder at udvikle sig, og hvis I ikke kunne giøre det selv, saa lader det giøre ved en Anden. Vi troe, at det er godt, for ei at trætte Børnene, ikke at giøre denne Cursus længere end tre eller fire Maaneder, og ikke at begynde med sligt førend det 9de til 12te Aar.

Da Eders Directions Medlemmer kun have at beskæftige sig med at bedømme de Taler og Forelæsninger, der forelægges dem, saa skulde de sielden faae Verbalprocesser. Lader Gudstienesten ikke hindre Nogen i at forrette sine Haandteringer, hvorved han erhverver Underholdningen for sig og sin Familie!

Tiden er ikke langt borte, da Eders Direction sielden vil være i den Nødvendighed at forsamle sig, naar nemlig vor Samling af Taler og Forelæsninger bliver fuldstændig. Da skulle I for alle Aarets Festdage besidde en udvalgt Samling og en stor Mangfoldighed af Stykker; den simpleste Bonde vil da kunne dirigere Theophilanthropernes Cultus, enten i sin Familie, eller i de offentlige Templer.

Naar En spørger Eder, hvad der er Oprindelse til Eders Cultus og Eders Religion, saa kunne I saaledes svare:

„Aabner de ældste bekiendte Bøger; søger der, hvilken Religion og Cultus de første Mennesker havde, hvis „Amindelse Historien har giemt os. I skulle see, at de„res Religion var den, som vi kalde den naturlige „Religion, fordi den har Naturens Ophavsmand til „Princip. Han er det, der selv nedskrev den i de første Men„neskers, i vort, i alle Jordens Beboeres Hierte — „denne Religion, der bestaaer i at tilbede Gud, og at el„ske sin Næste, som vi og udtrykke ved Ordet Theophi„lanthroper. Vor Religion er altsaa vore første For„ældres Religion, Eders, Vores, dens hele Verdens Re„ligion.“

„Hvad vor Cultus anbelanger, saa er den og vore „første Forældres Cultus. Vi see i de gamle Bøger, at „de udvortes Tegn, hvorved de hyldede deres Skaber, va„re meget simple. De opreiste ham et Alter af Jord; de „bragte ham til Tegn paa deres Taknemmelighed og Hen„givenhed nogle af de Produkter, som de havde modtaget „af hans velgdædige Haand. Fædrene formanede deres

„Børn

„Børn til Dyd; alle opmuntrede sig, under Guddommens „Beskyttelse, til at opfylde deres Pligter. Denne simple „Cultus have alle Nationers Viise ikke ophørt at bekiende „sig til, i det de ære enhver anden Cultus, og have fort- „plantet den uafladelig indtil os.“

Naar man spørger Eder, fra hvem I have Eders Sendelse, saa svarer:

„Vi have den af Gud selv, der, i det han gav os „to Arme at hielpe vor Næste med, gav os ogsaa den For- „stand til at oplyse hverandre, og Kierlighed til det Gode, „at den Ene maatte tilskynde den Anden til Dyd — af „Gud, der gav Oldingerne Erfaring og Viisdom, for at „lede de Yngre, og Fædrene Anseelse, at føre deres Børn.“

Naar man ved disse Grundes Evidents ikke overbevi- ses, saa strides ikke længere, og indlader Eder ikke i Stri- digheder, der stedse skade Kierlighed til Næsten. Vore Grundsætninger ere den evige Sandhed; de ville bestaae, Individerne, der bejae eller benægte dem, maae være, hvo de være ville, og de Ondes Bestræbelser skulle aldrig seire over dem. Holder fast ved dem, uden at angribe eller forsvare noget Religionssystem, og erindrer Eder, at slige Bestræbelser aldrig have frembragt noget Godt, men at de ofte have farvet Jorden med Menneskeblod. Vi ville ikke befatte os med Systemer, men giøre det Gode. Dette er den eneste Vei til Lykke.

Dette kan være nok af le culte etc. No. II. Man maae tilstaae, at Grundsætningerne og Indretningen ere fortreffelige, og at derved en Cultus for den naturlige Re- ligion er bleven fastsat, som den før endnu ikke existerede, og som man før neppe ansaae for muelig. Kun kan det meget tvivles paa, om denne Cultus ogsaa duer for den store, mindre dannede og raa Folkeklasse; thi at Stifterne sige, at selv ulærde Mænd derved ere blevne rørte, beviser endnu intet. I ethvert Tilfælde kan den- ne Gudstieneste, og det især i vor Tidsalder, frembringe

de

de herligste Virkninger for mere dannede Mennesker, og selv for saadanne, der kun have nydt en god, simpel, om ikke konstig og lærd Opdragelse. Ja den kunde selv blive et Middel til, at mere dannede Mennesker efterhaanden trak de mindre dannede til sig. Naar man seer, hvor lidet den offentlige Gudstieneste for det meste er passende for de Samtidiges Cultur, hvorledes Skikkene for saa mange have tabt Mening, Aand og Interesse, hvorledes de stedse mere trække sig tilbage i Mørke og i Privathuse, hvorledes Gemytterne endnu saa hyppigen bestormes med hemmelighedsfulde Lærdomme og Formeler, der ikke giøre Indtryk paa dem, hvorledes med Overtroens Fald Religionen selv falder, hvor liden sand Aands Cultur der endnu findes i den geistlige Stand; saa maatte man ønske enhver Bye en theophilanthropisk Gudstieneste. Kun vil det neppe andensteds lade sig saa godt giøre, som i Frankrig, hvor unægtelig Forstandens og Kundskabernes Cultur er udbredt blant flere Stænder, end f. Ex. i Tydskland, og hvor allerede Revolutionen har sønderbrudt saa mange Lænker, opløst saa mange Fordomme og Vildfarelser, der andensteds maatte lægge den theophilanthropiske Cultus næsten uovervindelige Hindringer i Veien.

Af et troværdigt Vidne, der kom hiem fra Frankrig i Begyndelsen af 1798, hørte jeg: „at de theophilanthropiske Selskaber allerede ere udbredte i alle Departementer, og at der i samme findes Folk af den meest forskiellige Tænkemaade: Atheister og Materialister, der ansee det for nyttigt, at der ved en saadan Anstalt fremmes Roe og Orden — Deister, der af ganske Hierte ere den hengivne — Katholiker, der troe, at det egentlig aldeles ingen Cultus er, og at de deres egen Cultus uskadt kunde tage Deel i denne Anstalt, men tillige smigre sig med, at der dog ved samme haves Noget, som ligner en Cultus, der tilsidst atter vilde opløse sig i den katholske Gudstieneste — Protestanter, der glæde sig over denne den sande Religions og Morals Seir over Katholicis-

licismus. Paa denne Anstalts Skiebne vil, efter mange indsigtsfulde Dommeres Mening, Religionens og Kirkens Skiebne i Frankrig og maaskee endnu i mange andre Lande fortrinligen beroe. Stedse bliver den høist mærkværdig, og man kan vel sige, at hidtil er endnu aldrig en naturalistisk Gudstieneste paa denne Maade og med saa lykkelig Held bleven stiftet."

De moralske Sententser, der findes i No. 11 — skiønt man vel ikke kan staae inde for, at de just komme fra det Fædreland og fra de Forfattere, som de tillægges — ere overmaade rigtige, træffende og skiønne. Mindre tilfredsstillende ere Hymnerne. De beskæftige sig for meget med kolde Malerier. Affect og Sublimitet, endog den man kan forlange af en Kirkepsalme — mangler dem. Tydskland har i dette Stykke skiønnere Sager at fremvise. Det øvrige Indhold har jeg ovenfor anført.

I Neue Klio (eine Monatsschrift für die französische Zeitgeschichte, herausgegeben von L. F. Huber 1797.) findes i Mai og Junii: Nachtrag über die Theophilanthropen als den Geist der Pariser Tagblätter — hvoraf følgende er det væsentlige.

I de sidste Tider er det giort mere Væsen af Theophilanthroperne, end før; men af Tidsskribenternes Ytrelser kan man ikke vel blive klog paa, hvad man egentlig skal tænke sig om deres Hensigter, deres Antal, deres Character og deres Indflydelse. Imod dem have de rene Rojalister erklæret sig, Zeloterne for deres Fædres Religion, men og de oplyste Rojalister; uagtet disse ikke syntes ret at ville troe den sidste Skrigen imod den moderne Philosophie, og hist og her lode falde et Ord til Forlig, saa vare dog begge Partier enige i at udgive Theophilanthropinerne for hemmelige Jacobinere, for sande Brødre og Venner, der i Grunden havde deres hele naturalistiske Troe endnu fra Robespierres Skole. Lovtalerne i forskiellige temmelig jacobinske

-dinske Blade kunde let forskaffe denne Menin[g]
seelse; men Journalisterne af den konstitutionelle
republikanske Opposition, som man burde have meest
tid til, have sagt lidet eller intet om denne Gienstand,
Tidsskribterne af andre republicanske Partier, f. Ex. C
du Cabinet des Souverains, Decade philosophique, p
litique et litteraire, Moniteur, der i det mindste h
havt mere Agtelse for Sandheden end de Rojalistiske
Jakobinske, og hvis dannede Karakter i slige Punkter
vrig kan beqvemme sig til den raa, vilde Jakobinism
politiske Conveniencer, have været enige i at give Th
philanthroperne det bedste Vidnesbyrd. En skiøn og k
skreven Afhandling i Moniteur, undertegnet la Ch
pelle, forsvarede dem paa en saadan Maade, som i
var absolut umueligt, at en ægte jakobinsk Anstalt kunde f
svares. Derimod forraadte Tonen, hvormed Rojalist
ne endog af den mildere og mere oplyste Klasse vedkangan
de udtrykte sig, alt for meget deres Afskye med en Aan
der langt væsentligere var modsat den almindelige religi
Indifferentismus, der ved Omstændighederne bevæges
en politisk konventionel Erkiendelse af denne eller hi
Troe, end Tragicomoedien, som den ivrig katholske Roj
lismus opførte. Desuden opløftede sig blant de rojalis
ske Partier det eenstemmige Rygte, at Theophilanthr
perne vare ikke mere og ikke mindre end atter oplevende R
bespierrister, først et Par Aar efter at de ved Skrift
Avis-Efterretninger og deres Gudstienestes offentlige U
øvelse havde kundgiort deres Existents. Sandsynligen h
ve imidlertid under Paaskud af en theophilanthropi
Gudstieneste jakobinske Reunioner dannet sig, især f
den Tid af de politiske Selskaber bleve forbudne. D
9de Fructidor (26 Aug.) traadte et Medlem af de 5
frem med en lang Tale, hvis Hensigt syntes at være,
foreslaae en republikansk Statsreligion, der t
sidst løb ud paa theophilanthropiske Grundsætninger, f
gelig i denne Anvendelse rigtig nok paa Robe

 pierr

pierres politisk-religiøse System. Dette skede til en Tid, da den gamle Religion atter vilde blive herskende, i det Constitutionen forbød enhver herskende Religion i Staten. Dûmolard giendrev Taleren fra denne rigtige Synspunkt, og beholdt det sidste Ord. Men ved de voldsomme Forandringer, der skede ni Dage sildigere, have uden Tvivl de Theophilanthroper, der vel ere befriede fra religiøse Fordomme, men ikke Philosopher nok til at bryde sig om den nødvendige Modsigelse af naturlig Religion og Statsreligion, faaet Lyst til atter at begynde paa hine Debatter fra 9de Fructidor.

Saa meget af Clio; hvad der siden den Tid er skeet ved Theophilanthroperne, derom i næste Bind. Saa meget vil jeg blot her i Forveien erindre, at dette Selskab langt fra ikke har havt de vigtige Følger for Religionen og Moralen, som man i Begyndelsen havde ventet sig. Man taler og skriver selv i Paris næsten ikke mere derom. Dette Selskab synes at være et Bidrag mere til at bevise, at en Religion for Almuen aldrig kan bestaae uden høiere Autoritet. Dog derom næste Gang.

Udgiveren.

II.

E. Pontoppidans Biographie, fortsat af Peder Paludan.

e) Kald til Friderichsborg og Hoffet.

— — — dulci scilicet
Sui memores alios fecisse merendo.

De blide Dage, Pontoppidan nød i Hakenborg, og den Velsignelse, han sporede af sit Embede, giorde ham Stedet

det saa behageligt, at han med Glæde der vilde leve og døe. Desto mindre kunde han forklare sig selv en vis Ahnelse, som nu og da svævede for hans Sind; det syntes ham, helst naar han stod paa Prædikestolen, som om han ikke længe skulde betræde den, alting blev ham Dag fra Dag fremmet, og et Aarstid omtrent for Forflyttelsen var Hakenborg ikke hans rette Hiem. Hensigten af denne indvortes Følelse tilskriver han Guds Godhed, som paa en uformerkt Maade vilde giøre hans Hierte løst fra saa behageligt et Sted; men Aarsagen til denne Forudfølelse blev ham imidlertid lige uforklarlig. Ligesaa underlig var en Spaadom om samme Forflyttelse af en gudfrygtig Bondekone Anna Jeppes, som ved Mikelsdags Tid (1733) tiltalede sin Sielesørger saaledes: „Kiere Fader! for Guds Skyld giør alt, hvad I kan, til Opbyggelse den Stund I er her; thi det varer ikke længe, saa miste vi Eder, derfor bruger Eders korte Tid, at endnu nogle Syndere maatte omvendes.“ Forgieves spurgte Pontoppidan om Grunden til hendes Spaadom, hun svarede i Graad: det bæres mig saa for, og naar hun tænkte paa ham, sagde hendes Hierte, at han snart gik bort, hvad Vei vidste hun ikke, men hun skulde og maatte opmuntre ham til at bruge sin Tid; tilforn havde hun paa lige Maade opfordret Pontoppidan til at aagre med sit Pund endog paa fremmede Steder, og formanet ham til Forsigtighed, men uden at tage Bevæggrunden dertil af en forestaaende Skilsmisse. Som en fornuftig Mand lagde Pontoppidan først Merke til sin Ahnelse og den fromme Anna Jeppes Spaadom i Begyndelsen af Aaret 1734, da han ganske uventet, eller med hans eget Udtryk: jeg kunde snarere have ventet Døden end det Bud, fik Brev fra Hofprædikant J. B. Bluhme, som lod ham vide Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Villie, at han ufortøvet skulle komme over til Kiøbenhavn for at holde en Prøveprædiken. Dette Brev synes mig at forklare hine Præsagier, i det mindste for en Deel, at man ikke skal tage

sin Tilflugt i Forklaringen til overnaturlig Indskydelse, hvortil nogle paa den Tid ikke vare ganske utilbøielige. En virksom Siel maae tænke sig mange Muligheder at at svæve ud i den tilkommende Tid, den kan blant disse Muligheder vel og træffe paa en Tildragelse, som bliver virkelig; naar da det muligt Tænkte og det indtrufne Virkelige kommer i Overeensstemmelse, saa fortæller man sin Ahnelse og lægger Merke til den; iblant ti forskiellige Divinationer faaer allene den, som passer, Lov til at komme for Lyset, de ni henkastes i Glemmebogen, ligesom man sielden fortæller sine Drømme, uden der møder noget dem Lignende i Dagens Hændelser. Jeg, for min Deel, holder det for en Slags Forfængelighed, at bede sit Publikum lægge Merke til Individets Ahnelser — — Men tilbage til vor Pontoppidan.

Den Kongelige Villie maatte adlydes, skiønt med en meget besværlig Reise over begge Beltene i strengeste Winters Tid. I Frideriksborg Slotskirke blev hans Prøveprædiken holdet første Gang Dominica Septuagesimæ til Aftensang, og Befaling givet, at prædike anden Gang sammesteds Fastelavns Søndag. Paa hans Anmodning om Forlov til at reise hiem igien, svarede Bluhme, at det var tilladt, men han maatte snart vente at komme tilbage; thi Hans Kongl. Majestæt havde i Sinde at ansætte ham som Slotspræst til Frideriksborg. Med megen Varme frabad Pontoppidan sig denne Naade, forsikrede, han var ei tient med noget Bytte, og fik det Løfte af Bluhme, at han vilde søge at bringe Hans Majestæt paa andre Tanker. At han har holdt sit Løfte, saa langt det var ham muligt, slutter Pontoppidan af [illegible]nens Uddrag Sommeren over, men lægger til: Thi hvad Gud vil have frem, kan ingen forholde. Ved Midfelsdags Tid (1734) lod Kongen Bluhme kalde, og gav ham ikke Tid til nogen nye Indvending, men sagde strax da han traadte ind i Gemakket: Skriv til Præsten i [illegible]senborg og lad ham vide, at han skal komme herover igien

og

og være Slotspræst i Frederiksborg. Dette Brevs Besvarelse, skriver P., geleidede jeg med en allerunderdanigst Memorial til den høisalige Konge, takkende hiertelig for de naadige Tanker, Hans Majestæt kunde have fattet for mig, men forsikkrede, at intet andet end H. M. Befaling kunde drage mig fra min nærværende Station; Skulde det endelig være, da bad jeg allene om den Naade, at Menigheden, som jeg forlod, maatte igien forsynes med en Mand, om hvilken kunde haabes, at han vede vedligeholdt og formerede den Sandheds Sæd, som der stod i Grøde, til hvilken Ende jeg understod mig at foreslaae, som Successor, min Søstersøn Ludvig Weggersløf, den Gang Feltpræst ved et af de kongelige Regimenter, som da stode i keiserlig Tieneste ved Rhinstrømmen. Dette akkorderede den sælige Herre strax, paa det jeg maatte være desto villigere til at komme; ogsaa blev mig tilsendt mit Kaldsbrev, dateret den 19 November 1734. — Et rart Exempel, da det ikke er længe siden en Statsminister ansaae en heel Menigheds allerunderdanigste Ansøgning om at faae sin ene Præst opflyttet i den andens Sted, som en Forbrydelse.

Man indseer let, at Afskeed fra Hakenborg var Læreren og Tilhørerne smertelig. Saa kiert et Sted for ham, velsignet i Huus og i Embede, kunde ikke forlades uden Sorg og Savn; saa dnelig, fortrolig, omgængelig en Lærer for disse kunde ei byde dem Haand til Farvel, uden at faae den vædet af deres Taarer — sandelig! man kan ikke uden Erfaring forstaae den Sentents: dulces sibi lices sui memores alios fecisse merendo. Pontoppidan tog Afskeed strax efter Nyeaar 1735, og da hans frugtsommelige Hustrue ikke paa den Aarstid kunde antræde Reisen, Husholdningen ei heller saa hastig kunde opbrydes, forblev hun tilbage til Foraaret. Ved Antrædelses Prædiken i Frederiksborg Dom. Sexages. fandt den nye Lærer til sin Fornøielse, at Herren ogsaa der havde oplado ham en Dør i Manges Hierter, ikkun Pladsen tillige

 mødte

mødte ham med et Vanrygte om nye Troe og farlig ken dom, hvorom der (efter hans Vidnesbyrd) just i de Tider gik stort Rye og Rygte i alle danske Provindser. Det ubestemte Udtryk: Troe, nye Troe, gammel Troe giør Pontoppidans Anke uforstaaelig; thi jeg tilstaaer, at jeg van skelig begriber Meningen af det Svar, han gav de eenfoldige Mennesker, som kom til ham mere end een Gang, før han drog fra Hakenborg, med det Spørgsmaal: om det var sandt, at en nye Troe skulde indføres og den gamle Troe tages fra dem? Han pleiede nemlig at svare: denne Frygt maatte drive dem til desto mere at vaage over Troen og tage vare derpaa, men ogsaa maatte de først prøve sig, om de havde i Hiertet en god gammel Troe og ikke en Sikkerheds Overtroe; var det sidste, da skulde de ikke holde paa den, naar en bedre Troe tilbød sig, og havde Gud allerede begyndt det Gode i dem, da vilde han og fuldkomme det indtil Christi Dag. Sligt er jo ikke andet, end at forklare obscurum per æque obscurum — en Feil, som Manden i theologiske Materier ofte har begaaet.

Den Skik blant Prædikantere, som hist og her var brugelig, at tage Bibelen med sig paa Prædikestolen og deraf forelæse det i Sammenhæng, som tiente til Sandheds Beviis, holdt Pontoppidan fornøden at bruge i Friderichsborg for at giendrive dem, som ville modsige. Man vil hverken rose eller laste denne Sædvane, da Bibelens Brug paa det Sted beroer for det meste paa den Persons Conduite, som bruger den. Men om det henhørte til pastoral Klogskab, at P. tog med sig og brugte den i Sacristiet staaende gamle Resenii Bibel med et forslidt Bind, og ikke nogen anden med andet Bind, som kunde mistænkes at være den saa farlig udraabte Weisenhuus Bibel; ligemaade, om det henhørte under samme Kapitel i Pastoralen, at han afklippede de Ord: trykt i Weisenhuset, af de opbyggelige Smaabøger, som han uddeelte til de Vankundige, det kunne ikke vi, saa godt som hans Tider

forvandte bedømme. Vi læse Pauli herlige Pastorallære i det ottende Kapitel af hans første Brev til de Corinthier, og dæmpe derved den Pirren, der føles i Førstningen, til at kalde slige Handlinger af en agtværdig Mand Pedanterie eller Bagateller.

Den nidkiere Lærer beklager, at Mængden af hans Menighed i Friderichsborg vare vankundige, og angiver, som en Biaarsag, hans gode og fromme Formands Vanheld i hans sidste Leveaar. Hr. Isaak Grundtvig tabte Forstandens Brug nogle Aar før han døde, og var ikke i Stand til at arbeide til Opbyggelse. Anledningen til hans Hiernes Forvirrelse var en Indbildning om Unaade hos Kong Friderich den Fierde, fordi Hans Majestæt engang paa Fredensborg, hvor Hr. Grundtvig prædikede i Sorgemakket, flyttede sin Stoel tilside, da der fandtes Trækvind imellem Gemaksdørene, hvilket han ansaae som Tegn til Mishag over hans Ord. Kongens Naade gik saa vidt, at Hans Majestæt med mange Forsikkringer baade selv og ved andre vilde overtyde ham om det Modsatte, gav ham virkelige Prøver paa Kongelig Bevaagenhed, men alt forgieves.

Amtmanden paa Frederichsborg Slot, Geheimeraad og Oberjægermester, Gram, blev her Pontoppidans store Belynder, og vi spore allerede Forsynets Veie i slige Bekiendtskaber, der ledede ham, som andre, til det tilsigtede Maal. Gram bekiendte sig til den reformerte Religion, var en sand exemplarisk Christen, ærede Gud af Hiertet og ved alle Leiligheder; derfor vaagede og det guddommelige Forsyn over hans timelige Lykke og vedligeholdt ham paa sin høie Post midt i alle Forandringer. Avind tilskrev hans Politik denne Lykke; men, skriver P., efter det, som jeg veed deraf, tilskrives det snarere en Omgang saa reen og redelig, at de Kongelige Herskaber, blant hvilke han ofte blev brugt i vanskelige og ubehagelige Ærinder, selv bleve overbeviiste om hans redelige og

 ube-

ubesvigelige Omgangsmaade, særdeles . — . — . —
— — — — — *).

Det var Gram, som først giorde P. personlig bekiendt hos Hendes Durchlautighed Marggrevinden af Culmbach. „Kort efterat Hoffet havde taget Sommerværelser paa Frederichsborg, lod Marggrevinden mig kalde, og i en meget naadig Samtale blant andet spurgte mig om Aarsagen, hvorfor mange Geistlige selv, som skulde glæde sig ved Kongens Iver for Guds Sag, ansaae alting med ganske andre Øine, og optog det Allerhøiste i den værste Mening?“ Jeg maatte svare, at det, som de frygtede for, var virkelig Ondt, nemlig: Hykkerie og Svermerie, men at de feilede i Applikationen heraf, det maatte man holde deres Fordomme tilgode; „al Forandring, skiønt henstiget til Forbedring, var Mistanke underkastet; og Erfaring var det eneste, som med Tiden kunde bringe Folk paa andre Tanker.“ Hendes Durchlautighed gav mig Bifald og blev ved at tale saa christelig, at jeg fattede høie Tanker om hendes Naadelys og dybe Indsigt i Guds Riges Sag.

Det synes, som P. ikke var saa ganske tilfreds med sin Station i Frederichsborg, og vi ville gierne troe, at Moraliteten i slig en halv Hofbye var mindre end i Landsbyen. I hans korte Embedstid forefaldt adskillige Selvmord, ei at tale om andre Laster; det hændte sig engang, at en Brudgom ved Bryllupsmaaltidet kom i Trætte med sin Brud, stod op, og truede at gaae bort og aldrig see hende mere. P., som havde forrettet Vielsen, blev hentet for at bilægge den Trætte, hvilket og skede, men med Vanskelighed. (Anekdoten var ikke værd at fortælle uden for den Sieldenheds Skyld, at dette Ægteskab maatte

*) Forfatteren har her udstrøget nogle Linier i sit egenhændige Manuskript, som jeg gierne kan læse, men bør dog ikke lade dem aftrykke, da han ikke har villet det — Familiehemmeligheder vedkomme ikke Publikum.

mende Gange besegles med Haandrækning i Præstens Overværelse; vel for Parret, om den Solennitet gavnede dem siden!)

Præsteboeligen, der længe havde været ligesaa brøstfældig, som Menighedens moralske Tilstand, fik P. fra Grunden repareret, men maatte imidlertid boe i Trækvind og aabne Værelser, hvorved han sankede sig et Tandflod, der kostede nogle Tænder af Munden.

Neppe havde han faaet den Boelig i Stand, før den igien maatte forlades; thi den 12te November 1735 skrev Overhofmarschallen, at H. Majestæt havde allernaadigst behaget at kalde ham til sin danske Hofpræst, og at han maatte rette sin Leilighed at komme saasnart muligt. Den 25de Novbr. blev Kaldsbrevet udstædt, og kort derefter tog P. Afskeed i Frideriksborg for at flytte til Kiøbenhavn. Her holdt han sin Antrædelses-Prædiken fierde Advents Søndag over de Ord: jeg er hans Røst, som raaber i Ørken, bereder Herrens Vei! Over Aar og Dag havde Menigheden ikke havt nogen dansk Hofpræst, nemlig siden Konfessionarius Svanen uformodentlig fik sin Afskeed med 1000 Rd. i Pension, og da denne Mands Fata af nogle ansaaes som et Slags martyrium, saa var man nysgierrig for at vide, hvad Partie Pontoppidan tog i de meget kritiske Kirketider. „Jeg fandt det, skriver han, af denne Aarsag fornødent i min første Prædiken at protestere imod alle menneskelige Partier og Faktioner, eller hvad som smagte af et sekterisk Væsen, forsikkrende, jeg vilde stræbe, som Herrens raabende Røst, at repetere Ordet efter hans Mund saaledes, som jeg efter min bedste Indsigt fandt det antegnet i Propheternes og Apostlernes Skrifter: fandtes det mig, som Menneske, at fare vild i nogen betydelig Sag, da ønskede jeg hellere at blive stum paa Prædikestolen, end forvilde deres Samvittighed, som jeg skulde veilede.“

Denne Aabenhiertighed syntes nogle alt for stærk og lidt formastelig, andre vare destobedre tilfreds dermed, og

 Pon-

Pontoppidan glæder sig, at sal. Frøken Hofmesterinde von Holstein, som holdtes for en lærd og tillige meget orthodox Dame, understøttede kort efter hans Kredit med sit Vidnesbyrd om Lærdoms Rigtighed, som paa de Tider blev taget i Tvivl hos en ubekiendt Lærer, naar han med noget Eftertryk vidnede om Helliggiørelsens høie Fornødenhed, hvilket af dem, som ei vidste eller vilde vide det bedre, blev udraabt for Pietisterie. — Jeg fortæller med Mandens egne Ord, men havde i hans Sted gierne udeladt den Frøkendom over mine Prædikener.

Noget vigtigere til hans Æres Redning var en anden Tildragelse, men atter — den havde af mig i hans Sted ikke faaet saadan Indklædning. P. fortæller: „Jeg saae strax en Prøve paa den Fordeel, Satan søger i at tilstoppe Menighedens Hierter for en ubekiendt (nye) Lærers Ord, om ikke ved et, saa dog ved det andet Slags Bagvygte. En kiøbenhavnsk Dame, som havde nogle Bekiendte til Hove, sagde dem i Øret: den nye Præst, som I kræver saa meget af Eder, har ikke altid selv været saa alvorlig; jeg er kiendt i hans Fødebye og veed, han var i sin Ungdom saa ryggesløs, at han endog slog sine egne Forældre. Dette maatte nødvendig forarge mange, som troede det. Jeg vidste intet deraf, førend efter et Aars Forløb, da jeg engang i et Selskab sagde ved en vis Anledning, at baade Fader og Moder vare mig fradøde i min Barndom. Sligt syntes underligt for dem, som troede hiin Frues Ord; de fandt det værdt at erkyndige sig om mine Forældres Død, og sagde mig siden, hvad ugrunnet Mistanke de havde havt, og — jeg fortæller det alene som et Exempel paa, at den gamle Løgner med en særdeles Lyst søger at sværte dem, hvis Embede det er at sværte ham og drive Herrens, hans Fiendes Sag med Frimodighed.“ Ganske Lutherisk!

I de fire første Aar var Pontoppidan ene dansk Hofprædikant; først 1740, da den nye Slotskirke paa Christiansborg kom i Stand, fik han Hr. H. J. Bang til

Med-

Medhielper. Herved bleve hans Embedsforretninger temmelig talrige og byrdefulde, helst, da han desuden ved en Kongelig Bestalling af 2den Decbr. 1735 blev indsat til Meddirecteur i de Fattiges Væsens Commission under Geheimeraad Lerches Præsidium, og blev siden efterhaanden brugt i flere Bisager og Forretninger. Vel havde dette forøgede Arbeide sin Vanskelighed, men tiente ham og tilgode i den Henseende, at han ikke fik Tid til nogen Indvikling i Selskaber eller Omgang med kiøbenhavnske Indbyggere, undtagen de, som han paa Embedsvegne havde at handle med. Forresten levede han saa ene og roelig, som det ikke havde været i Hovedstaden, brugte sine Fritimer til at samle og udarbeide hvad der hørte til den danske Kirkehistories Oplysning, og skienkede os ved sin Flid og utrættelige Eftersøgen et Værk, som man gierne havde seet fortsat indtil vore Dage. (Annales ecclesiæ danicæ diplomatici. 1 Theil 1741. 2 Th. 1744. 3 Th. 1747. 4 Th. 1 Band 1752; det var Forfatterens Hensigt at udføre Samlingen til Aar 1736 i en 5te Th., men den afbrydes ved Aar 1700 og videre er ikke trykt, skiønt meget og næsten alt skal have været samlet. Man har nævnet mig en lærd Mand, som fik disse Samlinger efter Pontoppidans Død; jeg har glemt Navnet, men yttrer det offentlige Ønske, at de maatte komme for Dagen, og havde selv Lyst til at ordne og udgive dem. — Den 4de Deels første Bind er temmelig rar at overkomme; Aarsagen skal være, at der blev sendt 300 Exemplarer deraf til Bergen, som underveis bleve skiulte paa Havets Bund.)

Allerede i Hakenborg havde Pontoppidan begyndt dette Værk, men saae siden, at han ikke der havde bragt det ret vidt, dersom Forsynet ikke havdeført ham til rigere Kilder i de kiøbenhavnske Bibliotheker og Arkiver, af hvilke han efter kongelig allernaadigst Tilladelse maatte udsøge det, som tiente til hans Øiemærke. Imidlertid faldt det umueligt med egen Haand at excerpere alt dette, hvorfor han saae sig om efter en duelig Amanuensis, begavet

gjøret med judicium historicum, og fandt samme efter Ønske i Monsieur Christian Friderich Wadskiær, siden Prof. publ. ord. ved det Sorøske og sidst ved det kiøbenhavnske Akademie. Wadskiær var halvfierde Aar i Pontoppidans Huus og arbeidede til hans Fornøielse og Publikums Gavn.

Dersom man vil lære at kiende en afdød mærkelig Mand af Biographien, saa foragter man ikke Anekdoter af det huuslige og meest private Liv, hvor smaa de end synes. Pontoppidan har her anført nogle. For at kunne vaage og arbeide til Midnat eller derover, naar mange Prædikener indfaldt, som han eene skulde bestride, drak han nogen Tid Kaffe mod Aftenen, men fandt sig snart svækket ved denne Levemaade, og kunde dog ikke forandre sin Studeretid; thi om Dagen havde han idelig Overhæng meest af Sollicitanter, som vare vante til at addressere sig til Hofpræsterne, endog i ganske fremmede, ja urimelige og umuelige Sager; disse viiste han bestandig fra sig, som han var frygtsom for at blande sig i fremmede Bestillinger, men det hialp lidet eller intet. Knap kunde han sætte sig ned at læse eller concipere, forend een eller flere vilde tale med ham, et høfligt Svar var det mindste at slippe med; naar han da kom op igien, fandt han vel Bogen eller Pennen, hvor han havde lagt den, men de forrige Tanker vare sielden saa lette at finde, derfor nødtes han til at bruge Natten. Han beklagede sig over denne Uorden for Justitsraad Detharding, Prof. Medic. og hans særdeles gode Ven. Denne raadede ham at ordne og inddele sine Timer, om Eftermiddagen at tale med enhver, men om Formiddagen at blive paa sit Kammer. Vel frygtede han i Begyndelsen for Uvillie hos enhver, som maatte gaae bort og komme igien, men efter kort Tid vidste man hans Regel, og herved befandt han sig vel og roelig under sit Arbeide.

Samme Detharding havde P. endnu i en anden Henseende, næst Gud, at takke for Helsen og Livets Forlængelse,

gelse, da han med god Grund fraraadede ham en chirurgisk Operation paa en Knude, som havde længe siden sat sig i Nakken. En habil Operatør tilbød sig at skille ham af med den, men Detharding forsikkrede efter adskillige Exempler og Erfaring, at da den laae lige over den store Brandaare, maatte han venteligt omkomme under Operationen; han raadede derfor, at siden han fandt ingen Smerte af den, den sad og paa et Sted, hvor den let kunde skiules, saa skulde han ikkun lade den i Roe og tage den med sig i sin Grav, hvilket og skede. Denne Knude tog sin Begyndelse Aar 1724, blev paa en Nat saa stor, som en Hasselnød, efter et Aars Forløb som en Valnød, og var 1734, da han blev kaldet til Frederichsborg, saa stor, at han knap kunde spænde derover med fuld Haand; herved forblev den uden Følelse eller Smerte, undtagen nu og da mod stort Veirskifte; den bestod af Kiøddele, og P. brugte ingen anden Forsigtighed med den, end at holde den i maadelig Varme ved et dertil indrettet Bind.

Biographen kommer tilbage til sit Embede og Hofmenighed. Det Slags Vanskelighed, som sædvanlig giør en Hofpræstes Embede tungt, nemlig, at see sin Prædiken mod Øienslyst, Kiødslyst og Levnets Overdaadighed aabenbar foragtet, eller tilsidesat ved en daglig triumpherende Øvelse af disse Laster, mødte ikke Pontoppidan paa hans Embedsvei i mange Aar. Da det heed: Regis ad exemplum totus componitur orbis, saa lignede Hoffet paa den Tid mere et Kloster, end et kongeligt Hof. Men, ligesom i Klosterne, saa og her: mange havde intet andet end Gudfrygtigheds Skin; nogle vare i Grunden vrede og forbittrede paa den strenge Levemaade, knurrede underhaanden og for sig selv daglig derover, og søgte Leilighed, saavidt de torde, til at slaae Giekken løs. Andre af samme Sind viiste mere Snildhed i at hykle og forstille sig, skiønt den efter Moden antagne Maske ikke passede saa nøie, at de jo ved nøiere Eftersyn nu og da maatte blotte deres rette naturlige Skikkelse. P. fandt

disse

e altid langt utaaleligere end de første, ligesom deres delige Tilstand var farligere; thi jo længere fra Sand, jo længere fra Gud, i hvis Øine kun det indvortes nneskes skiulte Væsen er behageligt. Endnu var der, Guds Ære og hans Naades Priis, et tredie Slags af Tiders Hoffolk, nemlig saadanne sande Tilbedere, som al Leilighed, i onde saavelsom gode Dages Prøve, te sig fulde af Troe, Haab og Kierlighed, fulde af Be-ring for deres egen og andres Salighed, brændende i nden, glade i Haabet, og fornøielige i Omgang med en-r, som havde Christi Sind. Blant disse vare særdeles tvende Baroner Solendahl og Hersberg, samt førstes Søster Grevinde Reuss, foruden andre Stands-soner meest af Hofdamerne, hvis Sind, skriver P., "jeg andhed veed at have været saa uforfalsket og deres gængelse saa ustraffelig, samt ydmyg, kierlig og langt al Affektation, at endog de, der gierne vilde løve dem, fandt ikke engang noget Skin; nogle af deres sa-om andre Hofbetiente af begge Kiøn havde den salig-rende Guds Naade ogsaa tugtet til at forsage det o. . — Ved deres gode Omgængelse mere end ved Ord e efterhaanden flere opvakte af Sikkerheds Søvn, og saavelsom min troe Medarbeider i Herrens Gierning de ikke andet end glædes ved at see mange Retfærdigs s Plantelser grønnes til Guds Priis paa saadant Sted, r man ikke just sædvanlig venter noget af det Slags i kiendelig Grad." — — — Hofpræsten bliver mig alt for rig i denne Beskrivelse; jeg forbigaaer en Mængde itologier og lader ham slutte: „Saa kan jeg ikke heller te, at iblant dem, som med større Frimodighed dekla-de sig for Guds Sag, fandtes ikke altid hos Naaden dan proportionerlig Viisdom (??), som jeg havde øn-til at stoppe Bespotternes Munde og afværge alt ondt n. Blant unge Folk og ringere Betiente vare nogle, af deres uligesindede Foresatte maatte lide Uret og rlast for Christendommens Skyld, endogsaa i saa from

en

en Konges Hofstat. Engang gik de Foresattes Ubillighed saa vidt, at den hoisalige Konge committerede ved skriftlig Ordre Oberhofmarschallen Geheimeraad Gram og mig til at indkalde alle Klagende af det Slags, da der og bleve raadet Bod paa en og anden Uorden, og seet saavel paa en retsindig Gudsfrygts eftertrykkelige Forsvar, som paa den fornødne Subordinations og Lydigheds Vedligeholdelse. — Det var at ønske, P. havde beskæmmet slige Herrer eller Damer ved at nævne dem, ligesaavel som han vil hædre de fromme Baroner og Fruer ved at anføre deres Navne med Berømmelse

Det er en Glæde, efter Beskrivelsen at forestille sig den Enighed og det Brodervenskab, der herskede imellem de tre Hofpræster. Hr. Joh. Bartholomæus Bluhme og Hr. Jeremias Friderich Reuß, den første en Snees Aar ældre, den anden et Par Aar yngre end Pontoppidan, vare saadanne Mænd, med hvilke man kunde og maatte vedligeholde Fredens Baand, saa at den gamle Fiende aldrig fik Leilighed til at spille Sit: divide et impera. Ingen af disse tre forenede Medarbeidere søgte sit Eget, men enhver det, som var Christi; derfor lykkedes det dem og ved Guds Naade, at holde Fienden ude og række hverandre Samfunds høire Hænder, hvilket nedslog Fiendens Anlæg o. s. v. — Naar jeg endnu tænker tilbage paa den Bestyrkelse, skriver P., som vi havde af hverandre indbyrdes saavelsom af vore opvakte Tilhørere, da kan jeg ikke andet end glæde mig og prise Høstens Herre.

Over et halvt Aar havde Hofpræsten forrettet sit Embede, uden at giøre Hans Kongelige Majestæt nogen anden personlig Opvartning, end den, der kunde falde ved offentlig Solennitet; men at Kongen første Gang lod ham kalde til privat Audience i sit Kabinet, skede i Anledning af en Yttring paa Prædikestolen om Kirkens Tilstand og Læreembedets Hielp ved visse Forhindringers Afskaffelse. Derom talede H. M. saa naadig og tillige saa gudelig, at P.

mær

mærkede, hvor det var hans fulde Alvor i alle Ting at søge Zions Bedste. Han fik Befaling at opsætte sine Tanker skriftlig om den Materie, saa og Tilladelse, at melde sig mundtlig, saa ofte han ønskede at tale med H. M. selv. Dette skede siden sædvanlig som Søndagen efter Aftensang ved en saa kaldet escalier de robé (hemmelig Trappe), da den fromme Herre mangen Gang udlod sig meget fortrolig og blottede et Hierte, som svarede til hans Symbolum: for Gud, og for Folket. Gandske vist var Friheden stor i slige fortroelige Samtaler til at faae sine Ønsker opfyldte og sin Villie frem, men P. bekiender: „Jeg takker Gud og tilskriver det hans Forsyn og Naade mere, end min Forsigtighed, at jeg aldrig forkleinede noget Menneske i Kongens Tanke, eller opvakte saadanne Ideer hos ham, som kunde komme nogen til Skade, men vel undertiden formildede, saavidt mueligt, de Tanker, man allerede kunde finde af det Slags, hvilket jeg holder for en Hovedpligt af alle dem, der have Adgang til store Herrers Øre. Undertiden ønskede jeg vel, efter min Nidkierhed, at Konger havde hundrede Øine, som Argus, for at see, hvad der skeer under Solen; men ved nøiere Eftertanke fandt jeg, det var godt, at de ikke see eller vide alting paa eengang; thi de kunde ikke bære det, og deres Hierte maatte briste af Sorg over den Umulighed, de vilde finde i at rette og bedre alle Brøstfældigheder."

Det var en Prøve paa den Tillid, hvormed Kongen bærede Pontoppidan, at denne fik Brev ved Midsommers Tid 1736 fra Holsteen, hvor Hoffet da ophaldte sig, hvori ham blev tillagt Ordre, at see derhen, om man ikke ved nogle anstillede Samtaler kunde bringe de Separatistisksindede paa andre Tanker, særdeles den Forsamling af dem, som da havde kiøbt en Gaard paa nye Amager ved Frederichsberg, og levede der som Anakoreter, i Forventning at den gyldne Kirketid snart skulde frembryde og de imidlertid kunde holde sig ubesmittede fra Verden. Over dette Selskab indkom fra verdslig og geistlig Øvrighed adskillige

Fore-

Forestillinger. Kongen vilde gierne skaane deres svage Samvittigheder, og befalede Pontoppidan ved ugentlig Samling at giøre et Forsøg paa at føre dem paa andre Veie; han maatte og tage een af Kiøbenhavns Præster med sig, hvilken han fandt beqvemmest. Han udvalgte Hr. Consistorialraad Rhone, som en Mand af god Kundskab om deres Afveie, saa og discret nok til at behandle dem saa viisfelig og sagtmodig, som fornødent var. I et Par Maaneder drog disse tvende Præster een Gang hver uge ud til den saa kaldte Popersgaard, confererede med disse nye Protestantere om deres Fraskillelses og Afvigelses Grunde, holdt og en Journal over det, som hver Gang blev afhandlet. Men de befandt omsider, at alt deres Arbeide var omsonst; thi naar de meente at være komne saa eller saa vidt med deres Overbeviisning, fandt de dem dog igien paa det gamle Spor, og det gik dem, som Mitternacht skriver om andre Vildfarende: non persvadebis, etiamsi persvaseris. De maatte følgelig forlade dem med uforrettet Sag, overlade dem Guds Naade, og nøies med at indsende en allerunderdanigst Efterretning om den Kongelige Villies Fuldbyrdelse, saavidt det havde været dem muligt.

I Efteraaret kom Hans Majestæt hiem med en Levning af den i Altona udstandne Febersygdom. Tilfældene vare farlige; de øvrige Medici vovede ikke at bruge Chinabarken i den Qvantitet, som Etatsraad og Livmedicus Laub foregav at være det eneste Frelsningsmiddel; Kongen besluttede sig selv til denne Kuur og blev lykkelig helbredet; men Laub forsikkrede og, at han aldrig havde havt nøiagtigere og lydigere Patient, end Kongen, hvoraf P. uddrager den Slutning, at Kierlighed til sit eget Vel er den høieste Lovgiver. Han yttrede siden for Dr. Laub, at dennes Liv stod tilligemed Kongens i Fare, da Pøbelen vist havde stenet ham (?), ifald den megen China, som i Krukketal blev indtaget, havde giort den Virkning, som alle øvrige Medici spaaede. Laub svarede:

Qvantiteten maatte være saa stor, for at rense Blodet fuldkommen, hvis ikke, havde det vist nok kostet Kongens Liv; men han vidste vel hvad han vovede, og hans Erfaring ved Qvæsthuset i Krigens Tid havde paa Matrosernes Omkostning lært ham at frelse Kongens Liv — ne sutor ultra crepidam.

Kort efter H. Majestæts lykkelige Restitution jubilerede vor danske og norske Kirke over den 1536 her til Lands af Kong Christian den Tredie lykkelig befordrede Reformation. I hine Tider havde denne fromme Konge egentlig ikkun eet Slags Misfornøiede at handle med, nemlig de overtroiske Papister, som endelig maatte harmes over den formeente nye, skiønt i Grunden gamle evangeliske Lærdoms Indførelse. Derimod havde Kong Christian den Siette ved samme Lærdoms videre Fremgang tvende Slags Misfornøiede omkring sig, som i dette andet Jubilæum yttrede mere Knurren end Glæde. Nemlig paa den ene Side Mængden af geistlige og verdslige Superstitiosi, som meente, det Gamle var godt nok og alle nye Anstalter til Kirkens Forbedring overflødige; paa den anden Side de Separatistisksindede, som syntes, Kongen gik ikke vidt nok i at udrense den gamle Suurdeis overblevne Levninger. Pontoppidan troer, Kongen handlede retsindelig og giorde paa sin Side alt det, som Viisdom og Kierlighed tillod ham efter sin Tids Omstændigheder.

Imidlertid var denne Jubelfest heel foragtelig i de kiøbenhavnske Papisters Øine, særdeles i den keiserlige Ministers, Grev Klevenhyllers eller rettere hans Gemahls; thi midt i sine Forfængeligheder var denne Dame ivrig papistisk, og hvervede aarlig nogle unge Mennesker, meest Indgebørn, som hun lod udføre af Landet, i det Haab at frelse deres Siele fra den evige Død. En Jesuit naunlig Ring, Dansk født, havde hun ført herind med sig, som en beqvem Hielper til at naae sit Øiemærke, men denne fik consilium abeundi, da Bisskop Worm giorde Forestilling derom til Hove. Denne Ring brugte følgende

Regn-

Argument, naar han vilde overtale Enfoldige til Affald: af Luthers liden Catechismus selv kunde man see, at denne Reformator havde været en Løgnprophet; thi for i Bogen stod under hans Billede nogle Ord, som en Spaadom, hvilken ikke var opfyldt, nemlig: hør mig Du Pave, jeg være vil din Pestilenz o. s. v.

Hos den franske Minister le Maire (selv Abbé og Geistlig, uden Tvivl valgt med en vis Hensigt) var den Gang Aumonier Dr. Sylvie, en from Mand, men noget enfoldigere end de papistiske Emissarii pleie at være. Derpaa havde Pontoppidan den Prøve, at da han ofte og gierne ugentlig kom i hans Huus, for Sprogets Skyld i theologiske Materier, saa aabnede han efter et Par Aars Bekiendtskab sin hemmelige Hensigt, og tilstod, at han nu efterhaanden tabte sit Haab om at faae den opfyldt. Han bekiendte reent ud, at dette Oiemærke var, først at vinde Pontoppidan, og dernæst ved ham at bane Veien hos de kongelige Herskaber til bedre Tanker om den romersk-katholske Religion; han formodede, dette var vel giørligt hos saadan en Konge, som saa meget frygtede Gud og giorde Religionen til Hovedsag. P. forsikkrede, at om han end i ham havde fundet en Mand mere brugelig til sin vidtløftige Hensigt, da havde han derved ikke vundet noget hos Kongen, som vel vidste, paa hvem han troede og paa hvad Grund. Dr. Sylvie var forresten en from og redelig Mand. Pontoppidan havde paa hans mundtlige Caution laant en fransk Silkevæver en liden Capital, Væverens Boe kom kort efter til Concurs; men Sylvie betalte, uden Anmodning, hver Skilling i visse Terminer, som hans Evne tillod ham. Han understøttede fattige Katholiker med sit Lidet, og beskæmmede mange, som rose sig af en renere Troe uden Gierninger.

---

f) Om Erik Pontoppidan, som Hofpræst.

O fortunatos nimium, si sua bona norint, agricolas!

Sielden, og jeg troer næsten aldrig, har nogen Videnskabsmand fortsat og endt sin Levetid ved Hoffet, uden at have ønsket sig borte derfra og forflyttet til det roligere Landlevnet; den Keedsommelighed, som de indførte Komplimenter paadrage, den Tidsspilde paa alleshaande unyttige Sysler, hvormed man der bedrøver den flittige Mand, den yderlige Varsomhed, der kræves af ham i hans Gang imellem Sløder og Fodangler, paalægger en Tvang, et Aag, som der hører Taalmodighed og Kraft til at bære. Skiønt Pontoppidan havde den Gave, at skikke sig efter Tiderne og give sin Omgang et Anstrøg af Liv og Munterhed, skiønt han virkelig, som det synes, ved Christian den Siettes Hof var yndet og elsket, saa kan han dog ikke allevegne dølge sin Længsel efter større Roe, mere Frihed og en til hans Ønsker bedre passende Levemaade; men neppe har nogen af hans Tidsforvandte sporet dette hemmelige Ønske i hans udvortes Omgang.

Det er i disse Livets forskiellige Situationer, at mærkelige Mænds Levnetsbeskrivelser blive lærerige og gaae over fra det Moerende til det Gavnlige. Derfor er det skiønt og sandt, hvad Plutarch anfører i Indledningen til sin Biographie over Æmilius Paulus: „da jeg først foretog mig at skrive Biographier, skeede det paa andres Anmodning; nu fortsætter jeg dette Arbeide af egen Lyst, i det jeg betragter de i Historien beskrevne store Mænds Herlighed ligesom i et Speil, og søger at danne mig dem lig. Og det er ret som man underholdt en fortsat fortrolig Omgang med disse Mænd, naar man af Historien ligesom indlogerer dem hos sig, bemærker, hvor stor, hvor fortreffelig enhver har været, og optegner de mærkværdigste og skiønneste af deres Handlinger. O! hvad Fornøielse kan være større! hvad virksommere til at forbedre vor Karakter! Vi danne os selv ved et nøiere Bekiendtskab

med

med Historien og dens Læsning, vedligeholde i vore Siele Erindringen om de bedste og ædleste Mennesker, og fordrive det Onde og Nederdrægtige, som nærmer sig os i den nødvendige Omgang med andre Mennesker, ved at lede Tankerne til en rolig Betragtning af de skiønneste Menneskers Exempler." Plutarch har alle Tiders Erfaring paa sin Side, og han har ikke forgieves skrevet sine Biographier.

Samme gavnende Hensigt har jeg ved at fortsætte Pontoppidans. Hans Post bliver nu mere og mere vigtig, hans Arbeider flere, hans Handlemaade og Reflexionen derover interessantere, især for Religionslæreren.

Som Hofpræst blev han i Aaret 1737 kaldet til at besøge den døende Markgrevinde paa hendes sidste Leie. Hendes Helsot, fortæller han, var ikke langvarig, og Trøstens Gud gav hende saa megen Taalmodighed, som behøvedes til den sidste Fiendes Overvindelse; i Samtalen vilde han udbrede sig over Trøstegrundene mod Sygdom og Dødelighed; Markgrevinden hørte ham ud, og sagde med en Slags behagelig Munterhed, som var hende naturlig: "I giør for meget deraf, jeg er baade uværdig og utrængende til al den Trøst; at jeg lod Eder kalde, var allene meest for ikke at berøve Eder den Ret, som de Geistlige have til Patienterne fremfor andre. Min Tilstand er ganske taalelig, Alder og Afmagt trykker mere, end smertelig Sygdom; overalt haaber jeg i Liv og Død paa Herrens Miskundhed, som ikke forlader mig." Hendes dødelige Afgang satte Hofstaten i forskiellig Sorg; de Trængende mistede en Velgiørerinde, som ofte med egen Haand havde rakt dem rigelig Hielp, og de Christeligsindede, som bekymrede sig for Zions Sag, tabte ved hendes Død hendes Anseelse og Bistand i at fremhielpe deres Ønsker; ja hvor inderlig smertefuld Skilsmissen var de kongelige Personer selv, kiendtes deraf, at Fredensborg Slot var Kongen og Dronningen siden den Tid utaaleligt *).

 Ved

*) Dette Dødsfald havde endog Indflydelse paa Landemodet i Roeskilde. Thi ved at efterfee Acta Synodi Dionyf. 1737 finder

Ved samme Tid reiste sig paa nye de halvdæmpede Kirkecontroverser og Bevægelser imellem Hr. Hans Mossin, Sognepræst til St. Nikolai Kirke, og det Sogns tvende Catecheter, da den første omsider mistede sit Kald. Pontoppidan beklager denne Skiebne saa meget mere, som han tør give Mossin Vidnesbyrd om redelig Nidkierhed, skiønt han ikke yttrede den saa forsigtig, som hans Pligt og Alles Ønske havde været, men misbrugte, tvertimod det igientagne Forbud, elenchum nominalem paa Prædikestolen. P. besøgte ham nogle Uger før hans Afsættelse for at fraraade ham den Adfærd. Han spurgte, hvad Raad der var, naar hans nærmeste Foresatte ikke vare de, som han kunde klage Kirkens Nød for, eller vente Hielp af. Jeg tilbød mig, fortæller P., om han vilde, at bringe til Kongens eget Øie og Øre al den beviislige Klage, som trykte ham; men af hans Svar mærkede jeg nok, han ansaae mig og de øvrige Hofpræster som mistænkelige Brødre, gik derfor sin egen Vei, og saae dens slette Udfald til manges Bedrøvelse.

I Begyndelsen af Aaret 1738, da tvende Bispe Embeder, det i Christiania og det i Aarhuus, vare vacante, lod Kong Christian den Siette Pont. kalde til sig, og havde den Naade at spørge, om han kiendte noget til de Geistlige, som bragtes i Forslag til bemeldte Vacancer. Kongen

finder jeg følgende: Dette Landemode blev over Deres Durchlautigheds Markgrevindens Bisættelse i den Kongelige Begravelse i Roeskilde Domkirke, efter Kongl. allern. Tilladelse, hensat fra den 9de til den 16de Octob. Men da alle Provsterne til samme Tid vare komne sammen til Roeskilde, blev dem foreviist D. M. allern. Villie og Befaling, at samme Landemode formedelst H. H. Biskop Christen Worms Dødsfald d. 9de Octbr. tilforn skulde atter henfættes, indtil det behagede Hans Majestæt at beskikke en anden Biskop i Siælland. Biskop Herslebs Bestalling var dateret den 17de Januarii 1738.

gen yttrede megen Omhue og Bekymring for Kirke
Vel, og bemærkede, hvor meget samme beroede paa Biskop
nes Indsigt, Aarvaagenhed og Stræbsomhed. Hvad Vi
ning og Indflydelse Ps. Dom i denne Samtale h
havt, er han forsigtig nok til at fortie, men anfører f
dette: „den Gang tog jeg mig allerunderdanigst den F
hed at fraraade danske Mænds Forsendelse til saadan
norske Bispedømmer, hvis Visitatser hart ad allene s
ved Søereiser. Jeg tænkte da mindst paa, at det b
genske Bispedom siden skulde falde i mit eget Lod, og t
ker Gud, som hidtil har hiulpet mig igiennem man
stolte Vande, bedre end jeg tilforn havde kunnet foresti
mig."

Kort efter behagede det Kongen ved Hofpræsten J
J. B. Bluhme at lade Pontoppidan sige: det skul
være ham kiert, om han paatog sig at giøre en fuldstæ
digere og bedre Samling af gamle og nye Kirkesange, s
og at forfatte en saadan Forklaring over Doktor M. L
thers liden Catechismus, som herefter kunde tiene til
mindelig Brug i alle Kirker og Skoler; thi da man hi
til havde valgt snart et eller andet Compendium, sna
visse skrevne Spørgsmaale efter Præsternes egen forskielli
Smag og Indsigt, saa reiste sig blant andet ogsaa der
den Forvirring, at Almuen, som dependerer af Ord
Formularer mere, end af Skriften selv, holdt dem
at have en nye og fremmed Troe, som ikke havde sam
catechetiske Forklaring, som de. Dette dobbelte Arbei
undslog Pontoppidan sig ikke for, men udbad sig all
Hs. Majestæts skriftlige Befaling derom, da det ell
maatte synes, han havde indvæltet sig selv i saadan
tydelig Sag, helst han forudsaae, at dette Arbeide
kunde finde lige Medhold hos alle, hvordan det end h
udført. Han fik da derom tvende Cancellie-Befaling
og anvendte paa begge disse Bøger al den Tid og F
som hans Omstændigheder tillode, kom og i noget m
end et Aars Tid saa vidt, at begge Bøger i Haandsk

 ku

kunde overleveres H. M. til Eftersyn. I Psalmebogen behagede Kongen at kræve nogle Forandringer her og der, samt et Tillæg af visse tydske Psalmers Oversættelse, hvorefter den saavelsom Catechismi Forklaring blev overgivet det theologiske Fakultet til Censur. Man kunde her ønske disse Bøgers Historie noget udførligere fremsat af Pontoppidan, som Forfatter, Samler, Oversætter, eller hvad man vil kalde ham i dette Arbeide; skiønt Wådskier giorde betydelig Tieneste i Psalmebogen, og Sperner kom ofte frem paa Dansk i Forklaringen, saa fordrede det dog Indsigt, Bedømmelse og Tid at ordne, afskrive og udgive disse Bøger. Om Udgaven og Fordelen melder Pontoppidan dette: „ved disse Bøgers temmelig stærke Aftræk kunde jeg vel have vundet gode Penge, men takker Gud, som forbød mig at tage mindste Deel i deres Publikation, da Erfarenhed havde lært mig Verdens Dom ved slig Leilighed, da det hedder: man forvender Gudfrygtighed til en timelig Vinding. Mig ganske uafvidende udvirkede sal. Etatsraad Høyer, som een af Veisenhusets Direktører, at bemeldte Stiftelse pro monopolio catechismi skulde aarlig udlevere gratis til fattige Børns Bedste 1300 Exemplarer, og desuden til mig aarlig 200 Exemplarer, (i Værdie omtrent 24 Rd.); men da jeg derom fik skriftlig Communication, betakkede jeg mig og bad de 200 Exempl. tilligemed Resten maatte være Publicum hiemfaldne. Paa Psalmebogen skulde Veisenhuset ogsaa have havt Monopolium, men jeg fraraadte det ved den Forestilling, at man da gik Bogtrykkerne i og uden for Kiøbenhavn alt for nær, efterdi samme, i Mangel af andet Arbeide, undertiden allene ved Psalmebogen holde deres Presser i Gang."

Uagtet det var langt fra Hofpræstens Tanke og Ønske at træde ind ved Universitetet, lod dog Hans Majestæt allernaadigst udfærdige og gratis tilsende ham Bestalling som Professor Theol. extraord. ved Kiøbenhavns Universitet, under 14de Julii 1738. Vel syntes det ikke i

Ber

Begyndelsen at give synderlig Møie, uden nu og da med et responsum theol. eller deslige tilfældige Ting; men efterhaanden voxte og Arbeidet hen. Først med theologiske Bøgers Censur, som ved en nye Anordning blev deelt imellem alle Fakultetets Medlemmer, og skaffede P. vel en Snees eller flere Manuskripter at giennemsee; dernæst især ved en nye Oversættelse af den hellige Skrift, som Kongen fandt fornøden at foranstalte, efterdi de sidste adskillige Oplag, som Veisenhuset havde bekostet, hver Gang viiste nogen Forskiel og gav Anledning til Forvirrelse blant Enfoldige. For at udføre Kongens christelige Oiemærke med en rigtig Bibelversion, maatte da ei allene alle det theologiske Fakultets Medlemmer, men og de tvende Professorer i det græske og hebraiske Sprog, tilligemed Professor Enevald Evald, Præst ved Veisenhuset, som hidtil havde arbeidet meget i de forrige Editioners Forbedring, afdele den ganske Bibel i ni lige Pensa, efter Tallet af dette Kollegii Lemmer, af hvilke enhver maatte giennemgaae sin Deel, og naar den efter Ordenen forekom, fremføre saavel sine Tvivl mod de forrige Oversættelser, som sine Forslag til Forandring og Rettelse. Selskabet, eller som det siden kaldtes, Revisions-Commissionen forsamlede sig ugentlig tvende Gange, og bleve hver Gang 2 Timer, fra 5 til 7 om Aftenen ved dette Arbeide. Det bestod deri, at enhver forelæste sine desideria, og om han ikke fandt Bifald, rettede sig efter de fleste Stemmers Afgiørelse. Tillige havde de ved Haanden de bedste af andre europæiske Sprogs Versioner, for at sammenligne dem, ligesom man forud havde indhentet adskillige gode Mænds Anmærkninger, fra Provindserne, over visse bibelske Bøger. Pontoppidan tilstaaer: „ved denne Leilighed profiterede jeg ikke allene i Hovedsagen selv, nemlig nøiere Indsigt i den hellige Skrift, hvortil ved hvert Ords Driftning (Ventilation) gaves god Anledning, men ogsaa i Sprogenes, særdeles vort danske Sprogs nøiere Kundskab, og betydelige Ords eller Talemaaders rette Anvendelse. Saalig

lig Etatsraad Gram og Doktor Woldike havde fær-deles deri meget forud, den sidste ved at forstaae de is-landske Radikalord, og den første ved at være, som konge-lig Arkivarius, bedst bevandret i gamle danske Breve og Dokumenter *). At vi ikke overilede os, sluttes vel, da vi i de ni Aar, jeg havde med dette Arbeide at giøre, bragte allene det nye Testamente og dernæst de fem Moses Bøger rigtig i Stand. Hvorvidt man siden er kommen dermed, veed jeg ikke."

Endskiønt den flittige Hofpræst og Professor baade i og uden sit egentlige Embede allerede havde meget at be-stille, fandt dog Kongen allernaadigst for godt, ved Be-stalling af 29de Julii 1740 at forordne ham til Medlem af Collegium de cursu evangelii promovendo, samt Med-

*) Nogle af de andre Medarbeidere i denne Revisions-Commis-sion kunde Pontoppidan gierne have nævnet, om han end af Beskedenhed vilde fortie sin egen Andeel og Flid i Ar-beidet. Een af de meget flittige Medarbeidere var Doctor Th. Peder Holm. Thi foruden det møisommelige Ar-beide, som kostede Holm 3 Aars Tid, at eftersee Parallel-stederne i de forrige Veisenhuus-Udgaver og bedømme, hvilke deraf kunde anbringes, hvilke udslettes, havde han efter Befaling af 1739 sin Deel tilfulde i denne vigtige Commission. Man tildeelte ham historiske og prophetiske Bøger og 30 Psalmer af det gamle Testamente; af det nye paatog han sig Lucæ Evangelium, Pauli Breve til Timotheus, Jacobs Brev, og det første af Peders. Ikke nok, at han var flittig i at fuldbringe sin egen Part; han paa-tog sig ogsaa, da Caspar Friderik Munthe og Christian Leth døde, at besørge de dem tildeelte Ar-beider. Man er, som bekiendt, ikke kommet videre, end da Pontoppidan skrev, men Holms Bestræbelser for det gamle Testamente ere endnu utrykte — og der spørges billig: hvor ere disse utrykte Arbeider? Til P. Holms Ære maatte de her frem!

Meddirecteur over det kongelige Waisenhuus, istedet for salig Professor Steenbuch, som da gik „ind til sin Hvile“. Præses for dette Kollegium var Hr. Geheime-Conferentsraad Ludvig von Holstein, som i mange Aar havde viist større Naade for P. end han torde tilskrive sin Duelighed som Fortieneste; selv Lærd og Videnskabs Elsker yndede han dem, som dyrkede Videnskaber, og yttrede ved samme Tid i en Samtale med Pontoppidan det Ønske, som og var Majestæten forebragt og havde faaet høieste Bifald, at P. een Gang om Ugen i Aftentimerne vilde indfinde sig i hans Palais tilligemed et Par andre lærde Mænd, som havde Kundskab i Fædrelandets Historie. Deres Forretning skulde være, deels at rangere det kongelige Myntkabinet, som ved Etatsraad Fosses Samling havde faaet en anseelig Tilvext, deels og fornemmelig for at hielpe til at forfærdige paa Fransk en Histoire metallique efter andre Nationers Exempel. Msr. de Parthenoy des Roches skulde føre Pennen, og de andre lade sig forelæse, hvad han havde opsat. Dette skeede, og derved blev givet Anledning allerførst til det efter et Par Aars Forløb i samme Herres Huus og under hans Præsidium oprettede kongelige Videnskabers Societet. P. skriver: „jeg vægrede mig i Begyndelsen ved [illegible] indtræde i dette Selskab, da jeg syntes, min Pibek[illegible]ingverede sig alt for meget deri. Men høibem[illegible]ns Høigrevelige Excellence tilbød sig at betage mig [illegible] Undskyldning ved at formaae en Mand af samme Stand og min gode Ven, nemlig Dr. Markus Woldike, at sidde ved Siden af mig. Forresten vidste man, jeg var god Patriot og unddrog mig heller min Mageligheд, end Leilighed til at befordre det, der i nogen Maade kunde befordre gode Videnskabers Fremvext hos os, ligesom hos andre Nationer.“

Imidlertid fik Pontoppidan nogen Lettelse i sit Embede, som Hofpræst, derved, at Hr. Hans Jørgen Bang blev kaldet fra Walløe til at være Slotspræst ved

Chri-

Christiansborg, da Slottet Aar 1740 var blevet færdigt til Beboelse for det kongelige Herskab. (Hr. H. J. Bang var Hører ved den latinske Skole i sin Fødebye Frideriksborg, fik 1735 et kongeligt Reisestipendium, og blev ved sin Hiemkomst 1738 beskikket til at være Sognepræst for Wallsbye og Taarnbye og første dansk Præst til det af Dronning Sophia Magdalena funderte Stift Wallse. Kong Christian den Siette kaldte ham til Slotspræst paa Christiansborg den 14de April 1741, og Kong Friderich den Femte forvandlede dette Prædikat til Hofpræst Aar 1748, i hvilket Embede han døde 1752 i sit Alders 45de Aar. Han var af og til sygelig, og har, saavidt jeg veed, ikke giort sig navnkundig ved trykte Skrifter.)

Medens Slottet stod under Bygning, residerede det kongelige Herskab om Vinteren paa Frideriksberg og om Sommeren paa et eller andet af Lystslottene, dog meest paa Frideriksborg. Deraf fulgte, at Pontop. hver Uge havde Leilighed til at røre sig ved mindre og større Reiser. Ogsaa herudi erkiender han Guds Forsyns Veie, da han uden den Bevægelse maatte have sanket for megen Skiørbug ved idelig siddende Arbeide, hvilken Svaghed han nu dertiden følte i en temmelig Grad. Da derfor den franske Biskop Berkleys Traktat om Tiærevandets Brug mod Skiørbug kom ud, og særdeles efter Etatsraad Grams Rekommendation blev drukket af Adskillige ved Hoffet og i Byen, begyndte P. samme ubehagelige Kuur, men afbrød den efter tvende Ugers Forløb, da han mærkede, at Brystet, som et Hovedorgan for ham paa hans Plads, begyndte at blive trangere. I dets Sted udvalgte han hellere en Billard, som han lod sætte paa sin Bogsal, og brugte den næsten allene paa egen Haand ved at løbe omkring og støde Kuglerne frem og tilbage. Hvor kier er dog Helbreden, hvor let foragter man Andres Latter, naar slige Smaating vise deres Nytte i at befordre den? Men de ugentlige Sommerreiser til Frideriksborg og Hirschholm vare dog de meest forekommende Lægemidler mod Skiørbug

bug, og bidroge tillige en stor Deel til Sindets Forfriskelse og Opmuntring; særdeles naar han tidlig om Sommermorgenen paa sin Hiemreise igiennem de deilige Skovegne kunde agte paa Fuglesang og selv istemme en Lovpsalme. Dette giorde han sig i nogle Aar til en særdeles Pligt, naar han kom til et vist Sted i Skoven, ikke langt fra Rudersdal, hvor Guds Forsyn engang reddede ham fra en ynkelig Død, den han troer, han ikke havde kunnet undgaae uden den Allerhøiestes kiendelige Styrelse. Læseren tillader ham at fortælle et Par Hændelser paa disse Reiser noget omstændelig: Paa det Sted nær ved Rudersdal pleiede min Kudsk at beede med Hestene, og til den Ende at tage dem Bidslerne af Munden og spende Seeletøiet løs fra Hamlerne; dette sidste havde han den Gang forsømt, og da Hestene af en liden giøende Hund bleve satte i Bevægelse, var intet Hold paa dem, siden Bidslerne ikke vare i Munden; de reiste af med mig, som sad i Chaissen; Kudskens Skrig giorde dem end mere skye; jeg vilde springe af, men vidste og, at mangen En derved var kommen under Hiulet, eller havde brækket et Been, blev altsaa siddende, indtil Hestene forlode Veien og fore ned i en Dal. Der slog Chaisen om, ikke paa halvt, men saa fuldkommelig, at Hiulene stode i Veiret og Dækket slæbte paa Jorden, følgelig stod jeg, som holdt mig i Stropperne, paa Hovedet, og maatte snart have brudt Halsbenet, dersom Vognens Overdeel var bleven brækket. I det samme kom Vognen til at standse ved et maadeligt Træe; Seeletøiet var stærkt og Vognen nye, følgelig kunde Hestene ikke komme af Stedet, og jeg fik Leilighed til at krybe ud ved Siden, sund og ubeskadiget, men da først fuld af Skræk, istedet for at jeg, saalænge Faren stod paa, beholdt en Koldsindighed og Assurence, som jeg allermeest maatte forundre mig over og give Gud Æren for. — Et andet Sted paa samme Vei hændtes det mig nogle Aar derefter, at da Hans Kongelige Majestæt kom jagende forbi, og jeg efter Skyldighed steeg af for at giøre min aller-

allerunderdanigste Reverence, men havde en Spadserestok hængende paa Kiolknappen, stødte, i det jeg bukkede mig, Stokkens ene Ende mod Jorden og den anden Ende mod mit Brystbeen med saadan Magt, at den temmelig tykke Ra'sknap gik i Stykker, og mit Bryst fik en heftig Contusion. Havde Stødet rammet et Par Fingersbred dybere ned under Brystet i det saa kaldte Mellemgulv, da var jeg vist nok faldet død til Jorden. Ogsaa for den Frelse skal min Siel love Herren, som redder mit Liv fra Fordærvelse." Vi ville lade denne sidste fromme Tanke, som et Takoffer til Gud, undskylde disse Fortællingers Vidtløftighed.

Forresten have slige smaa Historier i en Biographie deres Nytte, i det de stille den beskrevne Person, som interesserer os, ligesom levende for Øine, og give Leilighed til at see dybere i hans Karakter, end han maaskee selv, medens han opskrev dem, havde ventet; tillige kommer derved en og anden Anekdote til at staae paa sit rette Sted, som, udrevet af Sammenhængen, skulde have mindre Værd. Saa synes man at see, hvorledes Erik Pontoppidan traver omkring for Motions og Helbreds Skyld i det nyebygte Slots vidtløftige Gallerier og Gange, og illudere derved det Slags Mennesker, som troede at vide Alt, og kunde i deres Cirkler ikke noksom fortælle, hvor travelt Hofpræsten havde med at aflægge Visiter, da han dog seldenkom til nogen uden paa Embedsvegne, eller var kaldet. Endog førend Slottet blev færdigt, var det hans Spadseretour at gaae det igiennem, hvor han engang mødte Kongen, som tiltalede ham i Skiemt: „jeg hører, at De flittig seer til med mine Arbeidsfolk; men De maae tage Dem i Agt, De kan snart saake Flod af Trækvinderne i de aabne Gemakker." En anden Gang udlod sig Hans Majestæt om denne Bygnings Vidtløftighed og Uroe med saadanne Ord, som gave tilkiende, hvor keed og træt han var deraf i sit Sind, men maatte udføre det, som engang var begyndt. P. anmærker som en Synderlighed, at

Kongen i sin Tid hverken paa Christiansborg eller Friderichsberg kunde holde Skorsteensrøgen fuldkommen ude af sine egne Gemakker, skiønt adskillige Mestere anvendte al deres Kunst derpaa, og skriver: „dette maatte vel have sin naturlige Aarsag, dog ansaae jeg det tillige saasom en Erindring fra den Høieste om alle jordiske Tings Forfængelighed, og at endogsaa de smaa Lidelser af det naturlige Slags ikke fuldkommelig kunde afværges efter store Herrers Befaling, hvilken ellers sætter Grændser for langt større Ting". Jeg tager neppe feil, om jeg formoder, at hvis den gode Mand havde oplevet Slottets Brand 1794, han da havde anseet denne Røgen som en Forbetydning paa Ulykken, og maaskee prætenderet en Ahnelse om det, som indtraf 50 Aar derefter. (see Fragmentet (c) foran).

Biographen anfører her nogle flere Samtaler med Majestæten. Naar jeg i Anledning af Meddirektionen over Fattigvæsenet og særdeles Tugthuset undertiden talede med den høisalige Herre, klagede han meget over den Modstand og Forhindring, som Kiøbmænd og andre Agenter søgte at lægge i Veien for de saa nyttig indenlandske Fabriker: jeg tog mig den Frihed allerunderdanigst at forsikkre, efter Erfaring af Tugthuset paa Christianshavn og det i Stege paa Møen, som jeg nylig havde besøgt, at disse Fødselssmerter med Tiden vel stode til at overvinde, dog ikke før da, naar Publikum saae, der var ingen Muelighed i at trætte og ved Chicaner at foraudre Hans M. Sind i denne Henseende: thi saalænge vilde det ikke fattes paa Forsøg og Opfindelse til Modstand, hvilket Kongen bifaldt. Jeg tog kort efter Anledning til at understøtte Hans Majestæts priselige Forsæt ved en Prædiken over de Ord, Galat. 6 Kap. 9 V.: Lader os giøre godt og ikke blive trætte, thi vi skulle og høste i sin Tid.

En anden Gang talede den salige Herre om Gudfrygtigheds Gavn i Tiden og hvad jordiske Ting angaaer, givende tilkiende, han holdt et Lands Velfærd allervissest forsikkret ved deres Samvittighed, som skulde holde over

Lovene;

Lovene; men beklagede derhos, at naar en Regent yttrede det Sind, da indsneg sig strax Hyklerie, som det skammeligste Bedragerie, hvorpaa man just i de Dage havde et kiendeligt Exempel. Dette gav jeg Magt, og meente, at en skinhellig Skielm var derfor desto afskyeligere. Dog gav dette intet ondt Vidnesbyrd om et Lands Tilstand, at Gudsfrygt, som ellers gemeenlig foragtes, er i saadan Priis, at de Onde selv maae laane dens Skin, for at bedrage sig. Sætter man det, som er stridigt herimod, da har Ugudelighed Overhaand og den værste bliver den bedste; i denne Verden er det allerbedste underkastet nogen Fare ved Misbrug og Mistydning, her tør man ei vente det ganske fuldkomne, men nøies med det mindst ufuldkomne, eller hvad der nærmest sigter til Fuldkommenheds høie Maal. Præsens est imperfectum, perfectum et plus qvam perfectum est futurum.

Om en anden høi Herre sagde salig Kongen samme Gang: han havde merket, at denne Mand gierne befordrede gudfrygtige Folk endogsaa i civile Embeder, ja søgte fremfor andre dem, som stode i den Kredit, skiønt han for sin egen Person ikke giorde Gudsfrygt til sin Hovedsag, hvilket synes fremmed. Jeg svarede: at samme Herre uden Tvivl bedst fandt sin Regning derved i oekonomiske Ting, og skiønt det ikke feilede, han vel ogsaa undertiden blev bedraget ved en eller anden Hykler, saa torde dog Forfarenhed have viist ham, at hans Skade paa den Side var mindre og sieldnere, end paa den anden. Ja! svarede Hans Majestæt, jeg ønskede mig allerhelst lutter saadanne Tienere, som tillige tiente og frygtede Gud; thi da vidste jeg, at ogsaa min Villie blev efterlevet af dem, som efterlevede Guds Villie.

Med disse Samtaler imellem Kong Christian den Siette og Hofpræst Pontoppidan ville vi slutte denne Afdeling, og fortsætte det videre om hans Liv og Levnet, indtil hans Ankomst som Bisskop i Bergen, i følgende Bind.

Peder Paludan.

III.

Om de ældre og nyere Schlesvig-holsteenske Kirkeagender, især om den nyeste.

Naar i et protestantisk Land, hvor man hidtil næsten ikke har vidst noget om en ved Regieringen anordnet Kirkeagende — ikke allene en saadan Agende udgives, men og i Følge deraf næsten den hele hidtil brugte gudstienestlige Form skal forandres; saa er dette vist noget, der i et saadant Land maae foranledige mange Bevægelser, og endog uden for samme — Opsigt. En Efterretning derom maae altsaa være vigtig for enhver Theolog, og altsaa passende for Magazinet. Først noget om de ældre Liturgier, der havde været Forgængere for denne nyere.

Da i Hertugdømmene Schlesvig og Holsteen i den første Halvdeel af det 16de Aarhundrede den romersk-katholske Religion blev afskaffet, og derimod den evangelisk-lutherske indført, antog man den ægte protestantiske og af Luther selv foredragne Grundsætning, at ingen Formular, der ikke var fastsat i den hellige Skript, maatte have en bindende Kraft. Vel udkastede Luther selv Formularer, men som han udtrykkelig siger, kun for de eenfoldige Prædikantere; og i Fortalen til sin wittenbergske Anordning beder han Alle „gar freundlich und „um Gottes willen, ja kein nöthig Gesetz daraus zu ma„chen, noch jemandes Gewissen damit zu verstricken und „zu fahen, sondern, der christlichen Freiheit nach, ihres „Gefallens zu brauchen, wie, wo, wenn und wie lange „es die Sachen schickten und foderten.“ Ogsaa i Slesvig og Holsteen begyndte man derfor ved Reformationen, istedet for de nu afskaffede romerske Missaler *), ved Gudstienesten

*) Ved de hamburgske og lübekske Missaler, der havde været i Brug i Hertugdømmet Holsteen, vil jeg her ikke dvæle.

nesten at bruge Luthers egne Formularer, men uden for samme ogsaa andre, der tildeels vare laante af forskiellige fremmede Kirkeanordninger, tildeels sammenskrevne af de Geistlige i Landet selv; men foreskrevet var der i denne Henseende egentlig intet. Vel blev af Kong Christian III. i A. 1542. med Landstændernes Bevilligelse, paa en derfor i Rendsborg holden Landdag, en fornemmelig af Bugenhagen udkastet og siden endnu i samme Aar i Maydeborg ved Hans Walther trykt *) Christlyke Wercken Ordeninge, de yn den Fürstendömen, Schleßwig, Holsteen ꝛc. schall geholden, foreskreven **); imidlertid finder man i denne over-

Men for det schlesvigske Provstie — den større Deel af Hertugdømmet — havde Stephan Arndes i A. 1486. udgivet et Missale i Folio, trykt af Jacob Horstmann; ligesom Biskop Godschalk af Alefeld 1512 havde ladet trykke et Rosarium s. librum agendarum meget net i Paris, og siden atter 1522 i Rostock, og uddele blant Præsterne i sit schlesvigske Dioeces, til at giemmes i Kirkerne. Nu omstunder ere disse romerske Missaler og Agender meget sieldne at overkomme, og findes i faa Bibliotheker.

*) Af denne Kirchenordnung udkom endnu 1601 et Aftryk (tho Schleswieck dorch Nicolaun. Wegener). Siden kom den og ud paa Dansk, og blev brugt i dansk Holsteen, Danmark og Norge.

**) Den Gang var Ditmarsen endnu en Republik, og det Pinnebergske tilhørte Greven af Schauenburg. Da Ditmarsen A. 1559 var erobret, blev og i dette Land den Schl. Holst. Kirchenordnung indført. I det Pinnebergske synes i Begyndelsen den 1552 udkomne Meklenburgiske Kirkeanordning at være indført, indtil Grev Ernst A. 1614. ved sine Superintendenter Middelbach og Bernhardi lod en særegen Kirkeagende udgive for sine Stater, under Titel: Kirchenordnung

overmaade sieldne Bog — hvorom allerede P. Walther 1635 klagede, „at Exemplarerne deraf vare opkiøbte og ingen mere deraf at faae" — vist nok i Almindelighed kirkelige, med Protestantismens Aand overeensstemmende Anordninger, ogsaa i Henseende til de offentlige Gudstilbedelser og Sakramenternes Forvaltning, men ingen Formularer af Collecter, Døbehandlinger, Vielser ꝛc. Følgen deraf var, at man ikke i alle schleswig-holsteenske Menigheder betiente sig af eet Slags Formularer, og at den tiltrædende Præst kun for saavidt betiente sig af sin Formands skrivtlig forefundne Formularer, som de forekom ham gode og hensigtsmæssige, saa at man sielden kan overkomme flere i disse Hertugdømmer brugte haandskrivtlige Kirkebøger — ældre eller nyere, uden ved at sammenligne dem, at finde en større eller mindre Forskiellighed i Formularerne.

I de første Tider efter Reformationen og indtil omtrent 1650 forrettedes her Gudstienesten og alle hellige Handlinger paa Plattydsk; i dette Sprog udkom da og de første trykte schlesvig-holsteenske Kirkeagender, men uden al landsherlig Anseelse.

Wilhelm Alardus har, saavidt jeg veed, først, nemlig 1609, udgivet et Slags af en saadan Agende. Han var Præst i Krempe i Holsteen, og skrev: „Een nütte „Handbökeschen, darinne 1. de Evangelia unde Episteln „den Sondage, unde gewöndlykesten Feste des Jahres: „mit christliken Gebeden: so de vornehmesten Lehren eines „ydern Textes vermelden. 2. De Historia des Lyden Chri„sti Jesu, mit angehengeden Gebeden van der Frucht un„de Nütticheit disser Historien. 3. D. Mart. Luthers „kleine Catechismus, sampt andächtigen Gebeden: Sün„derlyck vor de sülven, so thor Bichte unde thom H. Avendt„mahl gahn. 4. Morgen- unde Avendt-Gebede, up alle

Rr 2 „Dage

ordnung unserer von Gottes Gnaden Ernst, Grafen zu Holstein-Schauenburg ꝛc.

„Dage in der Woken: ock andre Gebede, vör underscheedt „lycke Stände unde in vörfallenden Röden, Hamburg „1609. 2 Alph. in 8." — Men i denne Haandbog var der ingen Formularer til Døbe-, Vielse- og slige Handlinger. Dertil pleiede man at betiene sig af andre saa kaldte Bökeschen (smaa Bøger); og saaledes var Alardus's Haandbog ufuldstændig. Intet Under, at der 26 Aar derefter udkom en anden, som, da den mere kunde giøre Fordring paa Fuldstændighed, snart bragte den forrige i Forglemmelse.

Paul Walther, Præst til St. Marie Kirke i Flensborg, lod nemlig i A. 1635 i Hamborg ved Rebenlein i 8. trykke: „Manuale ecclesiasticum. Edder Kercken Handbökeschen: darinn entholden I. de vornehmste „vnd gebrücklichste Kercken-Gesänge, mit der Missen vnd „etlycken sunderbahren Collecten. II. De gewöhnlike Sön „vnd Festdags Epistolæ vnd Evangelia mit korten suspi„riis oder Collecten, vnd vertekenisse der Gesänge, so „doran können gebruket werden. III. De Historia des „Lydens, stervens vnd begreffniß JEsu Cristi, mit dem „22 Psal. Davids, vnn 53. vnn 63. Cap. Es. IV. De Ca„techismus D. M. L. mit vnd ohne Vthlegginge. V. Ex„tract der Kerken Ordinantz in den Förstendöhmen Schles„wigh, Holstein, vnd denen incorporerden Länden, et„lyke Puncta des Predigampts vnd Kerken Handlinge be„drepnede, sampt 2 anderer Special-Verordnungen. VI. „Formulæ der Vertruning, vnd des Döpendes, der Ex„communication, Reception, Apenbahren vnd privat Ab„solution, der thor Kerken gahnden Kinderbedderinnen „Benediction vnd Prediger Ordination. VII. Etlyke „Andechtige Kerken Gebede, vp eines jederen Stand vnd „gelegenheit, tydt, vnd sunderlikes anliggen gerichtet. „Predigern vnn Thohörern Præceptoren vnn Schölern „nütlick vnd deenstlick. Vorfertiget vnd thosamen ge„bracht durch M. Paulum Waltherum, Hamburg: Deenern an Worde Gades tho S. Marien in Flensburg."

Jeg

Jeg har med Flid anført den hele vidtløftige Titel, der tillige kan tiene til Indholdsliste. I den foran satte Dedication siger Forfatteren, at han havde ladet Formularerne af de kirkelige Handlinger, som de deels findes i Luthers Skrivter og forskiellige Kirkeanordninger, deels vare brugelige i disse Lande, aftrykke, og det havde han giort i det Haab, at, skiønt ingen Menighed var bunden til dette Skrivt, og det heller ikke var skrevet til Nogens præjudicio, det dog af mangen En kunde bruges med Nytte.

Imidlertid blev omtrent 1650 det høitydske Sprog af mange Præster ved Gudstienesten indført, hvilket stedse — alt som de gamle Præster efterhaanden gik af — udbredte sig mere og mere, og nu trængte man da og til en høitydsk Agende. Dette Arbeide paatog sig nu den ved sin mosskovitiske og persiske Reisebeskrivelse, sin holsteenske Chronik og andre Skrivter meget berømt blevne holsteengattorfiske Bibliothekar Adam Olearius; som han og, skiønt han ingen egentlig Theolog var, og endnu mindre, som man har villet paastaae, har været Præst i Schlesvig, giorde sig fortient ved at udgive den Schlesviger Bibel! *) Han udgav da: „das Schleswigische und Holsteinische Kirchenbuch, in welchem verfasset 1. die fürnembsten und gebräuchlichsten Kirchen Gesänge, mit der Messe, und etlichen sonderbaren Collecten. 2. Die gewöhnliche Sonn und Festtages Evangelia und Episteln, mit kurzen Collecten und Andeutung der darin gehörenden Gesänge. 3.

*) Om hans Liv og Levnet og lærde Arbeider see blant andet Molleri Cimbr. liter. T. II. p. 593-600. Det viser liden Humanitet og faa literariske Kundskaber, naar unge Drenge, der neppe have forladt Universitetet, haane Olearius og hans Kirkeagende. Hvo der har læst denne Mands Skrivter, eller kiender hans mathematiske Værker, maae beundre hans sieldne Lærdom og endnu agte ham høit i Graven. Og hans Kirkeagende indeholdt ikke hans, men især Luthers Formularer.

„Die Passion oder Historie des Leydens und Sterbens Je„su Christi. 4. Der Catechismus Lutheri mit und ohne „Auslegung. 5. Etliche andächtige Kirchen Gebete. Und „die sieben Bußpsalmen. 6. Extract der Kirchenordnung, „nemlich etliche Puncte, das Predigtamt und Kirchen„handlung betreffend. Worbey etliche Formulæ. 1. Der „ordentlichen Taufe. 2. Der Nothtaufe. 3. Der Beicht „und Absolution. 4. Austheilung des H. Abendmahls. „5. Confirmationis Catechumenorum, oder derer Kin„der, die zum ersten wollen zum H. Abendmahl gehen. 6. „Des Bannes der verstockten Sünder; excommunicatio„nis generalis und specialis, in casu incerto. 7. Re„ceptionis. 8. Publicæ et 9. privatæ absolutionis. 10. „Deprecationis scortatorum et vitiatorum. 11. Infor„mandi captivos, qui capite debent plecti. 12. Trö„stung bey schnellen Todesfällen, und wann Leuten in der „Raserey sterben. 13. Zu trösten die Personen, so mit „schwehren und gefährlichen Gedanken angefochten. — „7. Von den Verlöbnissen, worbey 1. Formula copula„tionis. 2. Benedictionis puerperarum. — 8. Ordina„tionis ministrorum ecclesiasticorum. 9. Extract der „Königl. und Fürstl. gedruckten Ordnung, die Gottesfurcht „und exercitia religionis betreffend. 10. Kirchen-Cere„monien, wie der Gottesdienst angefangen und geendiget „wird. Schleswig, gedruckt durch Johann Hollwein im „Jahr 1665. i 4." — Vel har Olearius paa Titelen ikke nævnt sig som Udgiver; men under Fortalen har han givet sig tilkiende ved de latinske Begyndelses Bogstaver af sit Navn A og O i Ordene: „Amen, hilf O Jesu, Amen."; som og alle, der tale om dette Skrivt, have erklæret ham for Forfatter. Sammenligner man Formularerne i denne Bog med dem, der findes hos Walther, saa finder man, at Olearius har beholdt dem uforandret, og kun ladet dem aftrykke paa Hoitydsk. Og naar man ved et Evangelium (f. Ex. paa Nytaarsdag) finder to Collecter, naar man ved en hellig Handling (f. Ex. i Tiltalen

len for Communionen) har to Formularer; saa finder man endog begge Dele hos Olearius *). I Fortalen aflægger han Regnskab for dette sit Arbeide med følgende Ord: „Es hat zwar der Sel. M. Paulus Walther gewesener Pas„stor zu Flensburg vor 30 Jahren ein solch manuale ec„clesiasticum zusammen geschrieben, und in Niedersächsi„scher Sprache ausgehen lassen, weil aber theils keine „Exemplaria in den Buchladen mehr zu bekommen, auch „die meisten Pfarrherrn ihre Predigten und Gottesdienst „jetzo nicht in Niedersächsischer, sondern hochdeutscher Mund„art verrichten **)„ als ist es für gut angesehen, auch von „etlichen Priestern selbst bey ihren Herren Inspectoren „darumb angehalten worden, daß gegenwärtiges Kirchen„Buch in Hochdeutsch herausgegeben werden möchte. Es „wird zwar dem Methodo und Ordnung des seligen M. „Walthers nachgegangen, aber mit einem merklichen Zu„satz, fürnemlich mit den Apostel- Fest-Evangelien und Epi„steln: Mit etlichen nothwendigen Formulen für die Pfarr„herrn in gewissen Fällen. Und solches auf löblicher An„ordnung der hohen Kirchen Inspectoren." Deraf see vi, at Olearius har før Aftrykket taget de daværende (unægtelig blot holsteensk-gottorfske) Kirkeinspectorer med i Raad, og efter deres Begiering her tilføiet sin Oversættelse af de Waltherske Formularer nogle flere, men i Grunden, som hans Forgænger, blot har leveret et Privatarbeide. Allerede Samleren af corpus constitutio-

 num

*) En besynderlig Afvigelse fra Walthers Manual maae jeg dog anføre. I denne indeholder Vielsesformularen Ordene: „og han skal være din Herre", som savnes hos Olearius. Som Aarsag dertil fortæller man, at, da Arket, der indeholdt denne Formular, saavel var sat som corrigeret, og nu skulde trykkes, fandt Bogtrykker Holweins Kone uformærkt Leilighed at udtage de anførte Ord.

**) Følgelig blev endnu 1665 i nogle Kirker af Hertugdømmene Gudstienesten forrettet paa Plattydsk.

mum Slesvicd-Holst. *) og efter ham Matthiå **) have anmærket, at denne Agende ikke var bleven forfærdiget under landsherlig Autoritet. Alligevel skrev Matthiå derved, at den tiente til Forskrivt ved alle kirkelige Handlinger, og maatte bruges af Præsterne. Saaledes Laß (Anleitung, sich die Kirchen-Verordnungen in Schleswig und Holstein bekannt zu machen, S. 39. 40.): „Nach den jetzigen Kirchen-Ceremonien muß ein jeder Prediger sich richten und daher in den bis hiezu eingeführten Lyturgicis nicht die allermindeste Aenderung machen. Er muß keine andere, als die verordnete Collecten vor dem Altar absingen. — Ueberhaupt muß ein Prediger sich nach dem gewöhnlichen Kirchen-Ritual bey der Taufe, Copulation rc. richten, und von den eingeführten Formuln allgar nicht abweichen." Men hvorved disse Herrer have følet sig authoriserte til at paalægge Præsterne en saadan Tvang, veed jeg ikke. Ikke engang Olearii Landsherre, Hertugen i Gottorp, har giort hans Agende til Rettesnor i sine Lande; og langt mindre er det skeet af nogen anden Landsherre. Regieringen lod den Gang Laßens anførte Anleitung passere som et Privatarbeide, men den afslog hans Begiering om at faae den confirmeret.

Imidlertid betiente Præsterne sig saavel i det kongel. Danske som i det Holsteen-Gottorpiske — vel ikke alle, men dog vel for størstedelen — af denne Olearii Haandbog eller Agende; men uden Tvang, og uden at være indskrænket til den allene, saa at man undertiden brugte udenlandske liturgiske Haandbøger, især Nikol. Alardus's Haandbog ***). Ligesom man saa lidet troede sig

*) Historische Einleitung S. 19 og 20.

**) Anførte St. S. 117.

***) Doctor Nikolaus Alardus's Haandbog — der nøie maae skielnes fra hans Bedstefaders Wilhelm Alardus's plattydske ovenfor omtalte Handbökeschen — var i Schleswig og Holsteen meget i Brug, blev ofte fundet paa Alterne

sig forpligtet til den deri sig besindende Psalmebog, at Præsterne eller Provsterne Tid efter anden lode trykke

 nye

ne, og havde maaskee i de kongelig danske og andre det gottorpiske Huus ikke underkastede Lande mere Autoritet end Olearii Kirkeagende. Forfatteren var nemlig en kongelig dansk Geistlig, og fra 1686 til 1699 Generalsuperintendent i Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst. Naermest for disse kongelig danske Lande havde han forfærdiget samme. Intet Under, at, da der ved de ulykkelige Stridigheder imellem det kongelig danske og det fyrstelig gottorpiske Huus ogsaa herskede en heftig Partieaand imellem begge Huses Undersaatter — de danske Præster i Schlesvig og Holsteen hellere valgte den i sit Slags brugbare Haandbog af en dansk Generalsuperintendent, end den mere mangelfulde Kirkebog af en gottorpisk Bibliothekar. Alardus's Haandbog kom ud i Oldenborg 1690, i 12. 1 Alph. 5 Ark, under følgende Titel: „Handbuch, darin befindlich: I. Der Catechismus ohne Auslegung. II. Derselbe mit der Auslegung Lutheri. III. Allerhand zum heil. Predigtamt gehörige Formulen. IV. Allerley Trost- und Schreck-Gründe bey gewissen Fällen. V. Hauß-Visitations-Artickel. VI. Allerley Collecten. VII. Die gewöhnliche Evangelia und Episteln durchs ganze Jahr, mit besondern Collecten. VIII. Die Passions-Historia, aus den vier Evangelisten zusammen gezogen. IX. Das 53ste Capitel Esajä und der 22ste Psalm als lectiones zur Fasten-Zeit. X. Die sieben Buß-Psalmen, sammt dreyen besondern Buß-Texten. XI. Hiesiges Ortes gewöhnliche Kirchen-Gebete nach denen Predigten. XII. Eine Zugabe von Ordinations und Introductions Formulen, wie auch Kirchen-Visitations-Artikeln. ꝛc." Med faa Forandringer udkom den atter 1719 i Oldenburg, under den Titel, „Handbuch für die Prediger in der Graffschaft Oldenburg, welches jedoch auch an andern Orten füglich gebrauchet werden kann, weil das meiste, so im Predigtamte zu thun vorkommen mag, hieselbst beysammen gefunden wird ꝛc."

I over-

nye Samlinger af Sange for deres Menigheder, saa tog man sig og mange Friheder med den egentlige Liturgie. Derfor finder man sielden Exemplarer deraf, hvori der ikke af de forrige Eiere vare giorte mange Forandringer og mange andre Formularer og Collecter tilskrevne; og neppe kunde man besøge to Kirker, uden at finde en og anden Forskiellighed i Gudstienestens Form. Rigtig nok toge undertiden herskesyge Kirkevisitatorer Anledning af denne Agende til at chicanere de dem underordnede Præster. Sædvanligen beviiste de verdslige Visitatorer sig i denne Henseende meest intolerante; næsten saa intolerante, som de verdslige Lemmer af et vist Overconsistorium, der ved deres Adfærd mod en ærværdig Superintendent og Collega for stedse have vanæret sig. Dog opførte de geistlige Inspectorer sig nu og da ikke bedre. Saaledes vilde f. Ex. en nu afdød holsteensk Generalsuperintendent derfor drage en Præst til Ansvar, at han ved at sige Velsignelsen ikke stedse havde giort et Kors, undertiden havde døbt Børn, (naar de nemlig saaledes havde været ham for Haanden) med den venstre Haand, ved at indvie Catechumenerne forsømt at lægge Haanden paa enhver Enkelt, og — horribile dictu! — i et heelt Aar havde prædiket naturlig Religion. Jeg kiender Præster, der kun i Formularerne istedet for forældede, uforstaaelige Udtryk brugte bedre og tydeligere, og i Henseende

I øvrigt har Nik. Alardus, ligesaa lidet som Olearius, villet sætte sit Navn paa Titelen, men blot ved Enden af Fortalen ved Bogstaverne N. A. D. villet antyde samme. I den af hans Søn — der ogsaa hedte Nikolaus Alardus og er død som Domprovst i Hamburg 1756 — udgivne Decas Alardorum scriptis clarorum kan man finde videre Efterretning om ham og hans Skrifter, hvortil og hører en Oldenburgisches Gesangbuch, samt einem Gebeth-Buche, der kom ud tilligemed hiin Haandbog 1690. See og Molleri Cimbr. lit. Tom. I. p. 10.

de til Collecterne ombyttede nogle urimelige med andre mere hensigtpassende, men derfor, skiønt alt skede til fuldkommen Tilfredshed for deres Menighed, alligevel bleve tagne til Ansvar, fik det forhaanende Spørgsmaal: om, og hvordan de in Liturgicis uden deres Visitatorers Vidende og Samtykke vare berettigede til at giøre Forandringer? og maatte af dem lade sig befale, at forblive ved de hidbragte Formularer. Nu fandt Inspectorerne i slige Sager intet Gehør ved de høie Landsdomme, naar de kom til dem; imidlertid gave de Præsterne, der ikke vilde oplæse gammel indført Nonsens, og ikke ganske tage deres Villie fangen under deres Visitatorers Lydighed, deres Vrede paa allehaande Maader tilkiende. Den Schlesvig-holsteenske Geistlighed længtes derfor for længe siden efter en nye bedre Agende, eller og ønskede sig kun den Frihed, uden Ansvar og Tiltale at kunne afvige fra de gamle Formularer. Jeg besidder en Præstes skrevne Agende i det Schlesvigske allerede fra 1734, hvori han desangaaende saaledes udtrykker sig: „Een af Hovedmanglerne i vore Kirker er, at vi ikke have „en fuldstændig og med Flid udarbeidet Kirkeagende. En „instructiv Kirkeanordning have vi næsten slet ikke, ef„terat den gamle Bugenhagiske i det plattydske Sprog i „de fleste Stykker er casseret, og i og for sig selv utilstræk„kelig. Om Kirke-Constitutioner vide faa Præster no„get, og de samme holdes contra naturam legum som „cimelia. Og i den hele lutherske Kirke er vel neppe „noget Land saa slet forsynet, som Hertugdommene Schles„vig-Holsteen. Hvorfor man vel har Aarsag, per visce„ra misericordiae Jesu Christi at anmode Venerandum „Synodum, heri at skaffe Raad, og at afhielpe utallige „dubia, Vildfarelser, Disputer og Forfeelser circa ad„ministrationem sacrorum et regimen ecclesiasticum. „Efter min ringe Formening vilde det være et stort be„neficium for vore Kirker, naar de havde en saadan Kir-

„keagende,

„tegende, som den Nedersachsiske, der kom ud 1585 i
„Ratzeburg ꝛc.“

Nu blev der 1733 til 1760 i tre mindre, den Gang endnu ikke med det øvrige kongelig danske Schlesvig-holsteenske forenede, men særegne Landsherrer underkastede Lande, i det Glücksborgske, Pløenske og Kielske nye Kirkeritualer eller Alterbøger sammenskrevne og trykte:

1. Das Glücksburgische kleinere Altarbuch blev trykt 1735 i Flensborg ved Christoph. Vogel, og indeholder de gamle Formularer og Collecter næsten uforandret.

2. Das Plönische Kirchenritual kom ud hos J. C. Wehrt i Pløen 1753, i 8. Hansen melder derom, (Nachricht von den Holstein-Plönischen Landen, S. 368-369.) at Hertug Friderich Karl ved personlig at besøge Kirkerne havde fundet, hvorledes der næsten overalt var en stor Forskiellighed i de udvortes Kirkeskikke; at han derved var bleven bevæget til at befale sin Superintendent den 17de Octob. 1748 at skrive en aparte Ritual for hans Kirker, og at en saadan Ritual 1753 blev indført i samtlige pløniske Kirker. Allerede før i A. 1732 havde denne Hertug ladet udgaae eine Fürstl. Holstein-Plönische Kirchenordnung (trykt i Pløen i 4). Hiin Ritual afveeg ikke meget fra de i det øvrige Schlesvig-Holsteen brugelige Skikke og Formularer, og hvor den afveeg, fortiente det Bifald, hvorfor den og ligesom den Glücksborgske blev brugt af mange kongelige Præster, fordi de ved deres Kirker brugte olearisske Exemplarer for det meste vare opbrugte, revne i tu, eller bortkomne.

3. Sildigere udkom i Kiel i 4. die Kielische Agende, som denne og havde mere godt og særeget, hvorfor den og uden for det Kielske lidet blev brugt.

Imidlertid havde man endnu i alle øvrige schlesvig-holsteenske Districter, hvormed og de før anførte mindre

dre Lande, som bekiendt, ere forenede under kongelig dansk Regiering, endnu stedse savnet en nye og bedre Liturgie, hvis Iverksættelse man i Kiøbenhavn allerede ved Exorcismens Afskaffelse imellem 1730-1740 havde tænkt paa, og hvortil man allerede den Gang havde givet Haab.

Klagerne over de for vort Sprog og vor Tidsalder ikke mere passende Formularer bleve stedse lydeligere, og det saa meget mere, jo alvorligere der i andre Lande og af udenlandske Theologer blev tænkt paa liturgiske Forbedringer. Selv i Danmark udgav den Kongel. Confessionarius Herr Dr. Bastholm: Forsøg til en forbedret Indretning ved den offentlige Gudstieneste, der strax blev oversat paa Tydsk. I Hertugdømmene forøgedes Antallet af de Præster, der næsten uden videre Modsigelse afvege fra de gamle Formularer, og snart giorde sig selv nye, snart valgte af andre liturgiske Skrivter. Nogle af dem vilde lade trykke Samlinger af nye Formularer og Collecter til behagelig Brug for deres Embedsbrødre. De yttrede dette Forehavende for den daværende Generalsuperintendent Struensee; men han fraraadte dem det, med den Forsikring, at Regieringen selv vilde foranstalte en til almindelig Brug i disse Lande bestemt nye Liturgie. Virkelig blev det og hans Svigersøn, Herr Consistorialraad (nu Overconsistorialraad) Wilhelm Alexander Schwollmann i Schleswig, af Kongen overdraget at forfatte en nye Liturgie for Hertugdømmene, hvorpaa han og arbeidede med megen Flid.

Imidlertid gav dette Anledning til adskillige Skrivter. Nogle Lærde giorde Forslag til lykkelige Forbedringer. Herr Schwollmann forelagde Publicum de af ham selv fulgte Grundsætninger til Prøve. Derpaa svarede igien andre. Maaskee er det ikke Læseren ubehageligt her at see en Fortegnelse paa disse Skrivter, saavidt jeg nemlig kiender dem.

1. Herr Friderich Wilhelm Wolfrath, nu Provst i Husum, udgav: „Fragen über liturgische Gegenstände,

„stånde, mit besonderer Rücksicht auf unsere Schleswig-Holsteinischen Verfassungen, zur nähern Prüfung aufgestellt und vorläufig beantwortet; nebst einem Anhange einiger Formulare zu Kirchengebeten, Beichten und Anreden bey Privatcommunionen, aus dem schriftlichen Nachlaß des sel. Consist. Raths Lange. Hamburg 1792. 8."

2. Herr Schwollmann selb: „Grundsätze, nach welchen die für die Herzogthümer Schleswig und Holstein bestimmte Liturgie sowohl als das Handbuch der Perikopen ausgefertigt worden. Flensburg 1793. 8."

3. Herr Professor Heinrich Müller i Kiel: „Bemerkungen über des Herrn C. R. Schwollmann Grundsätze nach die —— Liturgie sowohl als das Handbuch der Perikopen ausgefertigt worden." —— Denne anonyme Afhandling udkom i det 5te Hefte af Schlesw. Holst. Provincial-Berichte 1793; og at Herr Prof. Müller virkelig er Forfatter dertil, siger Herr Prof. Kordes i sit Schlesw. Holst. Schriftstellerlexicon S. 237.

4. Herr Nikolaus Oest, Præst til Neukirchen i Angeln: „Ueber Kirchenagenden, Liturgien und Rituale" 2 Hefte, Schlesw. Holst. Provincial-Berichte 1794.

5. Herr Dietrich Boysen, Præst i Garding i Eyderstedt: „Versuch über die zweckmäßigste Methode, liturgische Verbesserungen einzuführen; mit vorzüglicher Rücksicht auf die Herzogthümer Schleswig und Holstein. Altona 1795. 8." Som Forfatter til dette Skrivt nævnes han af Kordes paa anførte St. S. 543.

6. Herr Peter Burdorf, Pröbst i Itzehoe: „Winke zur Beförderung der Feyerlichkeit des öffentlichen Gottesdienstes, 2 Theile, Schlesw. und Leipz. 1795. 8."

Den nu af Herr Schwollmann forfattede Liturgie — der, foruden nye Perikoper, fornemmelig synes at have indeholdt en Samling af nye liturgiske Formularer — blev nu sendt til Kiøbenhavn og der af det tydske Cancellie

cellie tilsendt de Herrer Doctorer Münter og Moldenhawer til Giennemsyn, hvilket gav disse Mænd Anledning til at giøre videre Forslag til den offentlige Gudstienestes hensigtpassende Indretning. Herpaa fik Herr Overconsistorialraad og Generalsuperintendent i Hertugdømmet Schleswig, Jacob Georg Christian Adler — en Mand, hvis Lærdom og Retskaffenhed allerede havde forskaffet ham almindelig Høiagtelse, og af hvem man og havde Grund til at vente sig det Bedste — Befaling, i Overeensstemmelse med Schwollmanns og Andres Forarbeider, at forfatte en passende Kirkeagende, at sende samme til Eftersyn til Herr Generalsuperintendent i Holsten, Callisen, og saaledes at indsende samme til Kongens nærmere Resolution. Han paatog sig nu dette Arbeide, og den 16de Julii 1796 saae han sig i Stand til at forelægge det tydske Cancellie i Kiøbenhavn en nye Kirkeagende, og at giøre Forslag til at trykke og indføre den, i Følge hvilket et begge Punkter betreffende kongeligt Rescript, dateret Kiøbenhavn 2 Dec. 1796, udgik til begge Overconsistorier i Hertugdømmene. Og saaledes udkom da:

„Schleswig-Holsteinische Kirchenagende. Einrichtung der öffentlichen Gottesverehrung. „Formulare für die öffentlichen Religionshandlungen. „Sonntags- und Festtags-Perikopen. Auf allerhöchsten königlichen Befehl zum künftigen allgemeinen Gebrauch in den Herzogthümern Schleswig und Holstein, „der Herrschaft Pinneberg, der Grafschaft Ranzau und „der Stadt Altona, verfaßt von Dr. Jacob Georg „Christian Adler. Schleswig, in Commission bey Joh. „Gottlob Röhß. 1797. 334 S. und XIV. S. in gr. 8."

(Samme Bog Ord til andet oversat paa Dansk for dansk Holsteen, paa samme Forlag.)

En Bog, der ikke blot opfyldte, men og langt overgik Forventelsen af bedre Formularer, i det den foreskrev en ganske forandret Indretning i de offentlige Religionsforsam-

mlinger, men derved og naturligviis lagde Indføres
devaf mange og uovervindelige Forhindringer i Veien.
avde Herr Adler dog bedre kiendt sit Publikum? da
e han vist ikke paa eengang foretaget saa mange og
tore Forandringer. Selv i de smaa, men dog for
aen meget anstødelige Forandringer vilde han have
t betænkeligere. Jeg vil nu kortelig anføre Indhols
af denne Agende og de tre Dele, den bestaaer af.

Hvad først den her foreskrevne Indretning
den offentlige Gudstilbedelse anbelanger,
skulde det dermed saaledes forholde sig: Gudstienes
begyndes med en Lov- eller Takkesang, hvorpaa Præs
for Alteret, med Ansigtet mod Menigheden, oplæser
lterbøn; saa at ikke blot de hver Søn- eller Helligdag
ommende Sange: Allerhøieste Gud rc. Vi troe rc.
og den saa kaldte Collecteren, Evangeliets og Epis
is Messen ganske falder bort. Fader Vor op-
i ikke for Prædiken, men blot til Beslutning, og det
altid i Luthers Oversættelse, men undertiden i en fat-
og kort Omskrivelse. Istedet for Sangen efter Be
elsesbønnen eller Indgangen *), der før stedse var
amme, synges et Vers, der, saavidt muligt, maae
Hensyn til Prædikenens Indhold. Prædikenen slut-
med en kort Bøn og et Velsignelsesønske. De ved En-
af Prædikenen før brugelige Forbønner og Taksigelser
en beqvem Plads i Bønnen for Alteret ved Gudstie-
ns Begyndelse; og de ellers for Fader Vor (i Dan-
efter Fader Vor) oplæste Proclamationer af Trolo-
komme efter samme, ligesom Forbønnen for Syge ikke
gientages baade for og efter Prædiken. Til Velsig-
ønske tages just ikke den hidtil brugte, for de fleste
rere uforstaaelige mosaiske Velsignelsesformular. Ef-
Prædiken er til Ende, synger Menigheden en kort
me, der passer til Prædikenen, eller nogle Vers.

I hoi-

*) Sligt skeer i Danmark og Norge kun paa Festdagene.

Udg.

I høitidelig Stilhed træde derpaa Communicanterne til Alteret; dog anbefales en sieldnere Nadvere=Høitidelighed efter Menighedernes Størrelse hver siette eller tolvte Uge, eller paa Landet om Foraaret og Efteraaret, og at denne Høitideligheд hellere burde forandres til en særegen Gudstilbedelse paa en anden Dag. En Tiltale til Communikanterne begynder, naar alting er stille. Præsten oplæser Herrens Bøn og Indstiftelsesordene med høi Andagts Værdighed, uden at opløfte Brødet og Vinen, og uden at betegne det med Korset. (Det er underligt, at ikke ogsaa Altarlysene ved Communionen have faaet deres Afskeed *). Nu knæle af hine, saa mange der kunne faae Plads, omkring Alteret, for at nyde Brød og Viin, saa at de ikke gaae omkring Alteret. (Sligt er paa fine Steder Brug i Holsteen). En Slutningsbøn af Præsten og en Strophe af en Kirkepsalme, der kan synges af Menigheden, giør Beslutningen. At synge en Psalme under Communionen, falder bort, saavelsom den paa fine Steder brugelige Skik, at en Skoledreng imedens oplæste en Part af den lille Catechismus. Naar der ingen Communion holdes, gientager Præsten med Skolebørnene paa Kirkegulvet Hovedsætningerne af sin Prædiken; dog maae Catechisationen ikke vare længere end en halv Time. Bøn, Sang og Præstens Foredrag maae og til Froeprædiken og Aftensang udgiøre det Væsentlige. Ugeprædikener kunne med stor Nytte forandres til Catechisationer. Ved Døbehandlingen ere stedse tre Døbevidner nærværende. Noddaaben grunder sig paa Fordom. Ved Confirmationshandlingen bortfalder paa denne Dag Prædikenen; Examen bør kun vare en halv Time, og de Confirmerte communicere strax efterat have aflagt deres Løvte første Gang. Istedet for det private Skriftemaal anbefales en almindelig Forberedelsestale. Ved

*) Der gives de, der dog ønske, at de maatte vedblive. Det synes at være mere høitideligt; det erindrer mere levende om hiin sørgelige Nat, da Jesus indsatte den hellige Nadvere.

Udg.

Ved Vielsen afskaffes Ringenes Omvexling, hvor sligt har været brugeligt. Trolovelseshandlingen skal blot være en anstillet Undersøgelse, om der ingen Hindringer fandtes til at indgaae Ægteskab 2c. og kunde sluttes med en Bøn og et Velsignelsesønske.

Jeg kommer nu for det andet til de her leverede Formularer. Disse ere for størstedelen vel lange, men herlig valgte. Mange deraf havde Præsterne her allerede selv valgt sig af liturgiske Samlinger til eget Brug, saa at de her med Fornøielse fandt de samme igien. Alterbønnerne før Gudstienestens Begyndelse ere 60, hvoraf 20 paa sædvanlige Søndage indeholde deels Lov, deels Tak, deels Bønner, deels Forbønner; de øvrige ere for Communiondage, Fest- og Bededage, Confirmationsdage og Casualtilfælde, som f. Ex. efter en rigelig Høst, efter en ringe Høst, ved betænkelig Veirligt, eller efter sammes lykkelige Forandring, efter Tordenveir, efter Ildebrand, i Krigstid. Af sex almindelige Kirkebønner, der forelæses fra Prædikestolen efter Prædiken, ere to for den aarlige Bededag. Saa har man og her ti Omskrivelser af Fader Vor (Bonden kalder dem de nye Fader Vor) og femten Velsignelsesønsker. I de derpaa følgende Døbeformularer, hvoraf der haves otte for Børn og een for Voxne eller Proselyter, har man iligemaade omskrevne Fader Vor og omskrevne Troesartikler; dog findet man begge ogsaa i de sædvanlige Udtryk, men med faa Forandringer og med de Ords Udeladelse: Nedfaren til Helvede (Da og saa Spørgsmaalet skal bort: forsager du Diævelen 2c. saa tænker Bonden, at man hverken vil vide af Diævelen eller Helvede at sige, og derfor og snart vil give Gud og Himlen Afskeed). Haandspaalæggelse bliver, men ingen Korsetsbetegnelse. Nu komme Formularer for Confirmationen, almindeligt Skriftemaal — Nadveren — Sygecommunion, (tilligemed Velsignelsesønsket ved de Christnes Dødsleie) Trolovelse og Copula-

tion

tion. En Advarsel mod Meneed gjør Beslutningen af Formularerne*), ved hvis Samling Herr Adler mere end ved de øvrige Dele i denne Agende har erhvervet sig Præsternes Tak. Dog vilde han endnu have indhøstet mere Tak hos dem, hvis han havde ladet det blive derved, og han ikke tillige havde villet indskrænke Præsternes Frihed, at handle efter Overbeviisning og eget Godtbefindende, og i ligegyldige Ting at føie deres Menigheder.

Ogsaa i Henseende til den tredie Deel, der udgiør Perikopetne, havde mange ønsket, at — hvis ikke Præsterne kunde eller maatte indrømmes Frihed til at prædike over selvvalgte Texter — han havde ladet de hidtil brugelige Perikoper blive, og blot tilføiet nogle nye til Valg. Saa var Bonden ikke bleven vild i sin Almanak, ikke bleven forlegen med sin efter Forældrene og Bedsteforældre arvede Huuspostill, og ogsaa derved bleven opbragt mod den hele Agende. Men nu har man f. Ex. faaet Evangeliet paa Mariæ Besøgelsesdag paa Søndagen efter Nytaar; det paa St. Hansdag paa første Søndag efter Hell. 3 K.; det paa 6te Søndag efter Paaske paa 4de Søndag efter Paaske; det paa 10de Søndag efter Trinit. paa 5te Søndag i Faste; det paa 19de Søndag efter Trinit. paa 6te Søndag efter Hell. 3 K. rc. Han har nemlig fulgt den Plan, at de evangeliske Texter for Pindsedag indeholde Jesu Historie fra Forberedelserne til hans Fødsel

*) At beklage er det, at der i nogle af disse Formularer forekomme Orientalismer og urigtige Oversættelser af enkelte Bibelsteder. Selv det ofte forekommende Udtryk — at tilbede Gud i Aand og Sandhed — er en urigtig Forklaring af Joh. 4, 24, hvor langt fra ikke alt Sandseligt ved Andagtsøvelserne forbydes, ja Talen ligesaa lidet er om den rette Beskaffenhed af slige Øvelser, som Jac. 1, 27. Vi skulle tilbede Gud ved ברוח ובאמת, ɔ: ved en retskaffen Tænkemaade. Men hvorledes den offentlige Gudstilbedelse skal indrettes, derom tales her ikke.

indtil hans Religions-Udbredelse ved Apostlerne *), og at de epistoliske, saa meget muligt, have Hensyn til disse; men efter Pindsedag ere samlede for de evangeliske Texter de vigtigste af Jesu Taler, og for de epistoliske de tydeligste Steder i Apostlernes Breve. Paa denne Maade ere tre Aargange saavel af evangeliske som af epistoliske Texter foreskrevne, der saaledes skulle afverle med hinanden, at, naar der i et Aar var bleven prædiket over den evangeliske Lection af den første Aargang, skulde der i det derpaa følgende prædikes over den epistoliske af samme Aargang; eller naar i det første Aar den evangeliske Text var bleven lagt til Grund om Formiddagen, og den epistoliske om Eftermiddagen, skulde det i det andet Aar være omvendt. Imidlertid, som det hedder ved Formularerne, at Præsterne ikke slavisk skulle bindes dertil, saa er dem og her forundt den Frihed, at afvige fra de anordnede Perikoper ved vigtige Foranledninger, men ikke uden samme.

Saa god og den oplyste Forfatters Fortieneste værdig denne Agende i det Hele betragtet ogsaa er, og saa meget det havde været at ønske, at der ingen Hindringer havde fundet Sted ved at faae den almindelig indført; saa let var det for den, der kiendte Lærd og Læg i Schleswig-Holstein, at forudsee, at den vilde opvække stor Sensation. Blant de Geistlige maatte der være de strænge Orthodoxer, som deri savnede deres gamle evangelisk-lutherske Lærebegreb, og ansaae den for ganske neologisk, høist modbydelig; og de Øvrige, der ikke havde noget at indvende mod de i den herskende Grundsætninger, kunde dens bydende Tone, den dem ved den paalagte Tvang, som de næsten ansaae for større end den gamle, og den Fare, enten ved ikke at følge den at fornærme deres Regiering og Foresatte, eller ved at følge den, deres Menigheder — ikke andet end være høist ubehagelig. Men Lægmand ansaae den for en

nye

*) Sædvanlig har han og fulgt den chronologiske Orden, men ikke stedse. F. Ex. paa 2den Søndag i Fasten er Evangeliet taget af Luc. 18, 31-43, og Søndagen derefter af Luc. 9, 51-62.

nye Lære og en nye Troe. „Vi skal — hedte det — nu ikke mere synge vor gamle Troe, ikke mere bede det gamle Fader Vor*), ikke mere faae den gamle Velsignelse, ikke mere høre det rette Evangelium, skiønt Jesus har sagt: prædiker Evangelium for alt Kreatur, og Paulus erklærer den for forbandet, der vilde prædike et andet Evangelium; skal ikke mere høre Luthers Catechismus oplæse! Ved Daaben skal der ikke forekomme noget om Arvesynden, intet om Døbepagten, intet om Diævel og Helvede! Nøddaaben erklærer man for en Fordom! Privatskriftemaal skal falde bort, og Nadveren holdes sieldnere! Ved dette hellige Maaltid skal Præsten ikke messe, ikke paa den sædvanlige Maade velsigne Brød og Viin, da dog Skriften udtrykkelig taler om den velsignede Kalk, som vi velsigne! Den offentlige Gudstieneste skal forkortes! Snart vil man og afskaffe Daaben, Nadveren, Gudstieneste og Bibel, og giøre os til Hedninger, som Franskmændene allerede ere det! Nei! Tak, vi vil leve og døe som Christne, og blive ved vor gamle Troe!" Præsterne kunde ikke blive vel til Mode ved at høre slige Tirader af deres Tilhørere, der desuden opfordrede dem til, nu at vise sig som uforfærdede Bekiendere og Forfegtere af den gamle Troe; og ved Forestillinger udrettede de sielden an-

 det

*) Hvor lidet Almuen er for Fadervorets Omskrivning, kan følgende Anekdote oplyse. I Hertugdømmet Schlesvig havde for næsten 30 Aar siden en gammel Landsbypræst den Maneer, aldrig at bede Fader Vor med Luthers Ord, men ved hver Prædiken to Gange meget vidtløftig at forklare det. Ved Kirkevisitationen klagede Bønderne derover, og Præsten blev nu af Superintendenten tilholdt at oplæse F. V. med de sædvanlige Ord. Men næste Søndag opmuntrede den næsten barnagtige Gamle til et stille F. V., saa at enhver kunde have sin Andagt for sig selv. Og nu taug Præsten en halv Time, saa at der til Tilhørernes yderste Misfornøielse herskede en frygtelig Stilhed i Kirken.

det, end at de giorde sig selv mistænkelige for Heterodoxie. Men paa Grændsestederne bleve de holsteenske Indvaanere endnu oven i Kiøbet af deres Naboer giekket dermed, at dette eller hiint nok maatte høre til deres nye Troe, at de nok bad dette eller hiint i deres nye Fader Vor, at de havde St. Hansdag om Vinteren, og Mikkelsdag midt om Sommeren, (Evangel. paa Mikkelsdag er henlagt til 13de S. eft. Tr.) rc. og slig Ridiculisiren gav undertiden Anledning til Slagsmaal og alvorlige Optrin, men opbragte og Indvaanerne mere og mere imod Agenden.

Imidlertid var der under 6te Mai 1797 udgaaet et kongeligt Reskript til Præsterne, angaaende at indføre denne Agende. Jeg vil til Slutning tilføie det som Bilag A. I Følge samme skulde den indføres uden Omsigt og uden foregaaende Bekiendtgiørelse og Anpriselse fra Prædikestolene, og dersom det ikke alt paa eengang kunde indføres, saa skulde det skee efterhaanden. Tilhørerne skulde vel have den Tilladelse, ved Daaben og Vielsen at forlange gamle Formularer, men Præsterne tilholdes, hvis sligt ikke skede, stiltiende og uden Forespørgsel at bruge een af de nye Formularer. Overalt, hvor det var giørligt og tienligt, skulde Privatskriftemaalet forvandles til en almindelig Skriftetale, dog for det første tillades enkelte Personer efter Begiering at skrifte privatim efter den almindelige Skriftetale; og endelig skulde de nye Perikoper med Begyndelsen af Kirkeaaret 1798 overalt indføres, og saa bestandig bruges. Ved denne Forordning kom Præsterne i en nye Knibe. „Paa denne Maade, sagde de, skulle vi indføre Agenden paa vor egen Risico; Regieringen vil ikke befale Undersaatterne at antage den; vi selv maae ikke engang offentlig underrette dem om Tingen; vore Tilhørere ville ansee os for Nyhedselskere og unddrage os deres Kierlighed og Tillid; og naar de giøre Modstand og giøre os Fortræd, saa kunne de ikke allene giøre Regning paa Øvrighedens Understøttelse, men vi maae endda taale den Bebreidelse, ikke at have

gaaet

gaaet forsigtig nok tilværks; ved Daaben og Vielsen maae vi ikke være berettigede til i Forveien at spørge dem, om de forlange den nye eller gamle Formular, men at overraske dem med den nye, og da at staae Fare, at de afbryde os midt under Acten, eller dog strax efter overøse os med Bebreidelser rc." — — Nogle Præster, der enten ikke kunde lide Agenden, eller ikke vilde have Fortræd hos deres Menigheder, lagde den for det første til Side, og ventede, hvorledes det vilde løbe af paa andre Steder. De fleste giorde dog Begyndelse med at bruge noget deraf. Hist og her, især i Stæderne, hvor enten Oplysningen eller Ligegyldigheden i Religionen var større, gik det temmelig godt; og, om der endog overalt blev hørt nogen Knur, saa fik Tingen dog paa nogle Steder Fremgang. Men i de fleste Menigheder, især paa Landet, foraarsagede Agenden stor Uvillie, og i nogle endog virkelige Uroligheder, saa at Præsterne bleve fornærmede paa Gaderne, ved Embedsforretningerne, og endog paa Prædikestolene, saa at snart Kirkevisitatorerne, snart de høie Landsdikasterier, snart Militairet maatte stifte Fred; og i alt dette skulde ikke den — for Indvaanernes Tænkemaade ikke passende — Agende være Skyld, men de desuden nok forlegne Præster, der enten skulde have indtaget deres Tilhørere imod den, eller dog ikke have baaren sig fornuftig ad med at indføre den.

Alligevel var det endnu Regieringens ramme Alvor at faae den heel indført; og under 6te Nov. 1797 udgik et nyt kongeligt Reskript, (See Bilag Lit. B.) hvorefter de i den nye Kirkeagende fastsatte Søn- og Festdages Perikoper fra første Januar af (altsaa ikke, som det før var bestemt, fra 1ste Advent af) 1798. i samtlige Menigheder i begge Hertugdømmene af Præsterne skulde indføres. At være saa paastaaende paa disse nye Perikoper, vilde jeg ikke have raadet. Alting vilde ellers vist (som i Hamburg, hvor man for nogle Aar siden indførte en nye Liturgie, men ingen nye Perikoper) være gaaet meget lettere; men vi tænke ikke alle eens.

Imidlertid bleve ikke allene Giæringerne ved, men toge endog til, jo mere Præsterne efterhaanden indførte af Agenden, og paa jo flere Steder de ikke troede videre at kunne opsætte Indførelsen; nye larmende Optrin — især i Marskdistrikterne, hvis Beboere overalt ere mindre tilbøielige til at give efter — som til de forrige; de besynderligste Rygter, at man havde i Sinde at afskaffe den hele Religion, og, ifald der ikke skede Standsning, stedse mere at forandre den, indtil der tilsidst ikke blev noget tilovers — udbredtes; Præsterne bleve af deres Tilhørere overøste med Bebreidelser og Trusler, og Regieringen af hine med Klager, af disse med Ansøgninger om det Samme. Endnu havde man ikke begyndt med de nye Perikoper; hvorledes det vilde gaae dermed til Nytaar, vidste man ikke; men man frygtede, det Onde vilde derved endnu blive værre; nogle troede, Regieringen vilde give efter, og ikke lade det komme til de befrygtede Voldsomheder. Udfaldet viiste, at de sidste ikke havde taget feil i deres Forventelser, men tillige, at Præsternes ængstelige Formodning havde havt Grund, at man nemlig blot vilde tilskrive deres ukloge Adfærd det, naar der opstod Uroligheder Agenden angaaende.

I en af Hans kongel. Majestæt egenhændig undertegnet, Præsterne meddeelt Anviisning af 8de Dec. 1797. (Bilag C.) hedte det nemlig, at nogle Præster med at indføre Agenden vare gaaet hastigere tilværks, end det havde været overeensstemmende med Kongens Hensigt, der blot gik ud paa at fremme fælles Andagt, men dog at skaane Gemytterne og at forene Undersaatterne til sand evangelisk Gudstilbedelse. (Nogle, især unge, fyrige og til Nyheder alt for tilbøjelige Mænd gik vist nok noget rask tilværks; men mange, hvis Menigheder giorde meest Allarm, havde vist længe nok, ja saa længe som muligt var, betænkt sig, førend de skrede til at indføre den.) Og der blev tillige bestemt, at, hvor Indførelsen ikke kunde foretages med Menighedernes udtrykkelige eller stiltien-

de Tilfredshed, Præsterne da skulde oppebie denne Tids-punkt, og saa længe kunde vedblive den gamle Form, gan-ske eller tildeels, indtil anden Foranstaltning skee kunde; at, dersom ved denne forundte Frihed, og da de nu skulde forebygge alle Uordener Agenden vedkommende, des-lige alligevel skulde møde, de da derfor maatte være ansvar-lige; at de ikke skulde bruge de nye Døbe- og Vielsesfor-mularer, uden i Forveien at have spurgt Forældrene *) og de Forlovede, og, dersom man hellere vilde have de gamle, de da skulde betiene sig deraf; at de gamle Peri-koper der, hvor Menigheden ønskede det, fremdeles skul-de oplæses, dog fra Nytaar 1798 skulde Prædikenerne hol-des over de nye Texter.

*) Præsten — — L*** bar sig snildt ad. En Bonde — en grov Karl, der desuden havde et Horn i Siden paa Præ-sten, fordi denne med al Sagtmodighed havde irettesat ham for hans vederstyggelige Drikken —, kom til ham og bestilte Barnedaab: „Men det kan Han kun vide, døber „Han det ikke paa den gamle Maneer, saa skal Han faae „med mig at bestille." — Præsten, uden at yttre mindste Uvillie: „Ja vist nok, min kiere Hans! skal Eders Barn bli-„ve døbt paa den gamle Maneer; thi imellem os sagt, „den nye Børnedaab er egentlig kun for Fogder, Møllere, „Kroemænd og andre reputerlige Folk, og ikke for gemene „Bønder, der gierne kan lade sig nøie med den gamle." — Hans kløede sig lidt bag Øret, gik hiemad, tykkede lidt paa disse Fogder, Møllere, og Kroemænd, kom ind til Konen, og fortalte hende Præstens Svar. Hun, der gierne vilde være lige saa meget som Møllerens og Fogdens Kone, op-sagde Manden al Huusfred, hvis hendes Barn ikke blev lige saa fornemt døbt, som hines. Thi, Gud være lovet! sagde hun, vi have ligesaa mange Grunker i Skrinet, som hine. Hans maatte atter afsted til Præsten, og nu bad han Faer meget høflig, at han dog vilde døbe det paa den nye Maneer, da han og hans Kone nu tydelig havde overveiet, at Kongen dog maatte mene det godt med dem.

Udgiveren.

Dette Reskript var mange Præster, og, da det blev bekiendt, de fleste Menigheder høist velkommen; og høit blev Monarken priset, at han selv fiernede al Skin af Samvittighedstvang fra sig, og i sine Undersaatters offentlige Gudstilbedelser intet vilde have indført, der ikke stemte overeens med Menighedernes Villie og Ønske. Imidlertid havde det den Følge, at mange Præster — da deres Menigheder viiste saa stor Ulyst for den nye Agende — atter ganske og i alle Stykker vendte tilbage til det Gamle, og den nye Agende som ei existerende blev ganske lagt til Side; derimod maatte Hr. Adler i sine ved Slutningen af Fortalen yttrede Forventelser, at han her havde leveret et længe med Længsel ønsket Værk, og derved bragt Schleswig og Holsteen Oplysningen et stort Skridt nærmere, see sig skuffet, ja paa en ubehagelig Maade kompromitteret.

Imidlertid havde den nye Agende sat mange Penne i Bevægelse. Adskillige Flyveblade vare udkomne for at formilde Gemytterne, og dæmpe Almuens Hede. Nogle Geistlige havde tilbudet deres Embedsbrødre — da de gamle homiletiske Hielpemidler syntes nu at blive ubrugelige — at tiene dem i at udarbeide de nye Perikoper. Jeg skal til Slutning give en Fortegnelse paa alt, hvad jeg i denne Henseende har faaet at see.

Saaledes stode Sagerne, da i Begyndelsen af Aaret 1798 den til Indførelse af de nye Perikoper bestemte Tid tog sin Begyndelse, og hist og her nye Urdeligheder begyndte. I nogle Menigheder, hvor det var lykket yndede og forsigtige Præster efterhaanden, om ikke uden al Knur, dog uden egentlig Modstand ved den offentlige Gudstilbedelse at indføre de nye Alterbønner og Døbe- og Vielsesformularer tilligemed nogle andre Forandringer, troede de og at kunne begynde med de nye Perikoper. I nogle andre Punkter troede de nok ved det kongel. Rescript af 8de Dec. forrige Aar at kunne tilsidesætte de øvrige ved Agenden paalagte Forbindtligheder, men dog

ikke

ikke den nye Perikopetvang. I Følge denne Anordning torde de vel, naar deres Menigheder ønskede det, som før oplæse de gamle Perikoper, men prædike skulde de over de nye. Der opstod Spørsmaalet, hvor de gamle Perikopers Oplæsning skulde have Sted? Om for Alteret og paa Prædikestolen? eller for Alteret allene? De, der fulgte den første Mening, slap godt, skiønt de selv ansaae det for en ubehagelig Tvang, at oplæse een Text, og forklare en anden. Men de, der antoge den anden Forklaring, maatte erfare allehaande Ubehageligheder, da de gamle Perikoper laae de Fleste meget paa Hiertet. Det gik paa nogle Steder saa vidt, at man ved den nye Textes Oplæsning tilraabte Præsten paa Prædikestolen, at han skulde holde op med det Kram; andre Steder maatte han flygte af Kirken, for at undgaae Pøbelens Raserie. Hist gik hele Menigheder under Banden og Sværgen bort midt under Prædikenen; hist forlangte nogle hundrede Bønder af Amtmanden den gamle Orden, da denne ved Husarer eller Dragoner saae sig nødt til at bringe Orden tilveie. Det vilde blive for vidtløftigt, om jeg udførligt skulde berette de mange snart komiske, snart tragiske Optrin, som den nye Agende gav Anledning til. Hvert Sogn i Hertugdømmene giver mere eller mindre Stof dertil. Under slige Omstændigheder giorde nu Kirkevisitatorerne eller selv de høie Dikasterier den provisoriske Foranstaltning, at i de Menigheder, hvor der allerede vare, eller hvor man dog kunde befrygte Uroeligheder, skulde for det første de gamle Skikke og Texter holdes i Hævd.

Opmuntrede ved slig Føielighed forlangte og de Menigheder, der hidtil ved alle Forandringer havde holdt sig rolige, den forrige Indretning tilbage. Modstanden med Agenden forøgede sig, da et Skrivt fra en foregiven Sognefoged i Holsteen, som jeg siden skal tale om, kom i Trykken og i Omløb, hvori Agendens Orthodoxie blev angreben. Resultatet af alt dette var, at Kongen den 26de Januar 1798 lod udgaae et Rescript angaaende

Kirke-

Kirkeagendens Brug, der, som endnu ikke var skeet ved de forrige Rescripter, maatte oplæses fra alle Prædikestole og indrykkes i Landets Aviser.

I dette Patent (Bilag Lit. D.) søgte Kongen at berolige sine Undersaatter, at det nemlig ikke havde været hans Agt at paanøde dem en nye Religionslære; han forsikrede, at have anbetroet Mænd af prøvet Indsigt og Retskaffenhed den Sag, at forfatte Agenden, og han bevidnede sit Velbehag for de Menigheder, der betiente sig af samme som et Hielpemiddel til at fremme fælles Opbyggelse; hvorved han erklærede, at, da alle menneskelige Arbeider kunde modtage Forbedring, vilde han og for Fremtiden være betænkt paa at tilveiebringe en høiere Fuldkommenhed i den christelige Gudstilbedelse. Men da andre Menigheder for Agendens Indførelses Skyld havde yttret forskiellig Bekymring, og han ikke vilde paalægge sine Undersaatters Samvittighed nogen Tvang; saa kunde slige Menigheder, der endnu hellere yndede den gamle Form af den offentlige Gudstieneste, indtil nærmere Bestemmelse blive ved samme, og dette skulde beroe paa Huusfædrenes de fleste Stemmer. Hvor Meningerne vare forskiellige, maatte man, saa meget muligt, føie begge Partier ved en forholdsmæssig Afvexling med den ældre og nyere Liturgie; kun skulde Begieringerne desangaaende lovformelig og paa behørig Maade forebringes Øvrigheden, og denne derom give Præsten Efterretning og bestemme hans Forhold. Ved Daab og Vielse fik Enhver Frihed til at forlange den gamle Formular af Præsten. Og da de gamle og nye Perikoper vare øste af een og samme hellige Kilde, og hine, skiønt i en forandret Orden, indeholdtes i disse; saa maatte og gierne, saafremt en heel Menighed eller en anseelig Deel deraf ønskede at beholde de gamle Texter, i slige Menigheder Brugen deraf fortsættes, eller efter Omstændighederne de gamle forenes med de nye, eller og afvexles med begge. Dog blev tillige erklæret, at, dersom Undersaatterne alligevel tilsidesatte deres Pligter, eller for-

forførte andre dertil, tillode sig Usømmeligheder mod Præsterne, eller vel endog fordristede sig til paa denne eller hiin Maade at forstyrre Gudstienesten, de da maatte behandles efter Fortieneste, strax fængsles, føres til næste Fæstning, lovformelig dømmes, og uden Skaansel udstaae den dem paalagte Straf.

Dette er Indholdet af dette i denne Sag nu mærkværdige Patent. Men hvorfor det, da Tvangen med de nye Perikoper aiensynlig hverken behagede Præsterne eller Menighederne, og i flere Menigheder allene havde giort, at den for størstedelen allerede indførte Agende atter gik tilbage, ikke har villet behage Kongen, ganske at befrie Præsterne fra saadan Tvang, at bevilge dem frit Valg af Texterne, saa ofte de ansaae det for nødvendigt at føie deres til de gamle Perikoper vante Menigheder, og saaledes at giøre en Ende paa al Strid, kan jeg saa meget mindre giette, da vi dog ellers i andre gode Ting nærme os de Reformerte, enhver Præst dog bedst kan udvælge de for Tiden, Stedet og Omstændighederne passende Texter saavelsom selve Themata, og, som Valget af Themaet og hans Prædikens Udarbeidelse ikke betages ham, Valget af Texten vel endnu før kunde overlades ham. Var Tvangen med de gamle, fra Pavedommets mørke Tider til os overgangne Perikoper, hvortil maaskee kun Vanen og en Føielighed for Folket fængslede os, ubehagelig; saa er Tvangen med de nye, skiønt velvalgte Perikoper ti Gange mere, da man ved disse tillige har at kæmpe med Menighedernes Modbydelighed; og selv fra de gamle Perikopers Tvang havde mange Præster slidt sig løs, da de havde søgt at vænne deres Menigheder efterhaanden af dermed, saa at det umueligt kunde være den kiært, istedet for et næsten afrystet Aag nu at faae et nyt og et tungere. Imidlertid maae den viise danske Regiering have havt sine gode Aarsager, at den i denne Henseende ikke har villet indrømme Præsterne en fuldkommen Frihed. I øvrigt vil enhver fordomsfrie Læser tilstaae, at dette Patent aander den

ægte

ægte Protestantismens Aand, og ved at indføre Agenden ikke tillader en Skygge af Samvittighedstvang *). Kun Skade, at Præster og gudstienestlige Indretninger derved gives alt for afhængige af den allevegne den største Deel udgiørende Almue, og, dersom ved Ovrigheden, der skal bestemme Præstens Forhold, ogsaa forstaaes Underembedsmændene paa Landet — hvoriblant der vist nok er mangen retskaffen Mand, men og mange Blodigler og Religionens og Prædikeembedets svorne Fiender — som, skiønt de selv ere Bønder, og før maaskee vare Skoepudsere, dog ville udøve Herredømmet over de værdigste Mænd, da ogsaa dependere for meget af disse. Men det første lader sig ikke vel ændre, og sidste falder bort, naar der, som er at formode, ved Ovrigheden blot forstaaes Overembedsmændene.

Ved de utrolig mange Forestillinger og Klager, der i Anledning af den nye Agende af enkelte Menigheder vare indkomne, havde Regieringen merket, at nogle Præster i at afskaffe gamle Skikke, bestride de den gemene Mand hellige Fordomme, og yttre aparte Meninger og nye Grundsætninger ikke stedse havde iagttaget Grændserne af Pastoralklogskab, og derved forøget Urolighederne. Den schleswigske-holsteenske Geistlighed fik derfor et Circulaire af

*) Overalt vil jeg gierne tilstaae, at jeg ikke tænker overeensstemmende med dem, der ere af den Mening, at en protestantisk Landsherre ikke allene er berettiget, men og forpligtet til at paanøde sine Undersaatter gode gudstienestlige Formularer og Skikke. Vi have dog ingen protestantiske Paver; og Navnet af en Summus Episcopus, som man pleier at tillægge den verdslige Landsherre, er et meget ubeqvemt Udtryk, naar man dermed vil forene en alt for udvidet, Samvittighederne tvingende Kirkemagt. Hans Rige er egentlig af denne Verden. Det er efter min Formening ikke hans Sag, ved Rettensbetientere og Soldater at drive sine Undersaatter paa den i hans Tanker sikkerste Vei til en salig Tilstand i den tilkommende Verden.

af det tydske Cancellie i Kiøbenhavn 10 Febr. 1798. — som man kan læse Bilag Lit. E., og sandsynligen har dette Cancellies Chef, Grev Reventlau, til Forfatter — hvori dem anbefales, at holde sig inden de behørige Grændser.

Endnu stedse havde Bevægelserne angaaende Agenden deres Fremgang. Da der endnu stedse fandtes Menigheder, hvori den i mange Stykker var bleven indført, saa bleve de Medlemmer af samme, der vare utilfreds med den, ved de i Patentet af 26de Januar meddeelte Bevilgninger opmuntrede til at reklamere den gamle Liturgie. At det omtalte Brev af den pseudonymiske holsteenske Sognefoged stedse blev mere bekiendt, og man tillige havde de i andre Naboesogne lykkelig restituerede gamle gudstienestlige Indretninger for Øine, bidrog ikke lidet til at forøge slig Utilfredshed. Som før i Berlin ved Psalmebogshistorien Apitzsch spillede en Hovedrolle, saa var det og i det Holsteenske, i det mindste i Stæderne, sædvanligen Skoemagere og Skrædere, der stode i Spidsen for de Misfornøiede, og troede at giøre Gud og Religionen derved en Tieneste, at de ved en foranstaltet Stemmesamling, der da naturligviis faldt ud efter deres Ønsker, bragte alt det Gamle atter tilbage. Jeg selv har ofte maattet disputere med saadanne Personer, og nok merket, at de meente det godt, men og fundet, hvor tungt det er at bringe dem paa andre Tanker; og det har kostet mig megen Umage at indlægge et godt Ord for Agenden, uden at forspilde min Credit hos dem og at ansees som en slem Kietter. Især vare de saare misfornøiede med de saa kaldte nye Fadervor og Velsignelser; og de viiste mig en af dem opsat Supplique til Kongen, hvori de blant andet ogsaa fornemmelig protesterede mod disse, og vilde føre Klagemaal over den dem hidtil af Øvrigheden ikke bevilgede Stemmesamling. Da jeg i slige smaa Nyeheder aldrig havde søgt noget, men i Biting stedse skaanet Menneskenes Svaghed, for i vigtigere Ting desto

lettere

lettere at opnaae min Hensigt, saa havde man just ikke noget imod mig; og fordi jeg tillige lovede dem, for min Deel endnu at føie dem i flere Stykker, saa fandt mine Forestillinger, endnu længere at overveie Sagen, og min Bøn, at de maatte speile dem i den for nogle Aar siden i Amsterdam fulgte bedrøvelige Skilsmisse af den lutherske Menighed, og ikke ved en overilet foranlediget Omstemmen give Anledning til en lignende Tvist i vor Stad, for saavidt Gehør, at de for det første vilde lade det beroe med deres Klage.

Men der maae vel fra andre Steder være sendte lignende Forestillinger til Hoffet, da strax efter et kongeligt Reskript, dateret Kiøbenhavn den 23de Febr. 1798, (Bilag F.) udkom, i Følge hvilket Præsterne skulde bede Fader Vor for Alteret, paa Prædikestolen, ved Daaben, og ved den hellige Nadvere med Christi Ord, og vedbeholde den mosaiske Velsignelse, hvor den hidtil var bleven brugt, eller Menighederne ønskede dens Brug. En Omskrivning af denne Bøn maatte de kun betiene sig af ved enkelte Leiligheder, og til at forklare samme; som de og paa de Steder, hvor de desangaaende vare enige med Menighederne, kunde afvexle med den mosaiske og den apostoliske Velsignelse 2 Cor. 13, 13., og giøre Brug af andre gode Velsignelsesønsker — til hvilke allene ogsaa Candidaterne vare indskrænkede — ved mindre høitidelige Anledninger.

Endnu have vi i vor Stad den nye Liturgie i de fleste Punkter i Brug, undtagen at der endnu ikke er giort nogen Begyndelse med det almindelige Skriftemaal. Det samme gielder endnu om nogle saavel Kiøbsted- som Landsbymenigheder. Modstandere mangler den vel ingensteds. Dog tænker jeg, at vi i det mindste her beholde den; og da havde Herr Adler dog ikke arbeidet ganske forgieves. Men stor Skade have ogsaa vi havt af disse Agendestridigheder, da mange af vor Menighed ganske forsage den selskabelige Cultus, andre holde sig til Naboekirkerne, hvor endnu al-

ting

ting er ved det Gamle, og endnu andre gaae over til Brødremenigheden, der nu meget tager til. Skulde der Agenden angaaende endnu forefalde noget vigtigt, saa skal jeg ikke undlade siden at melde det.

Jeg kommer nu til de ved den nye Agende foranledigede besynderlige Skrivter; jeg vil for størstedelen blot nævne dem, og anføre deres Indhold, ifald samme ikke strax viser sig af Titelen, men overlade de kritiske Blade deres Bedømmelse. Blot hos nogle tillade man mig at giøre smaa Anmærkninger. Ogsaa i andre Skrivter forekomme Afhandlinger om Agenden. Nogle deraf skal jeg i Forbigaaende anføre. Nogle findes der i Schleswig-Holsteinische Provincialberichten, i Augusti's theologische Blätter rc.

1. Wohlgemeinter beruhigender Zuspruch an die Einwohner der Herzogthümer Schleswig und Holstein, betreffend die bevorstehende Einführung der neuen Kirchenagende. — Röm. X. 2. ich gebe euch das Zeugniß, daß ihr eifert um Gott, aber — mit Unverstand. Altona, bey Fr. Bechtold. 1797. 47 S. 8. Forfatteren til dette Skrivt —, det første om denne Gienstand, der blev meget læst, og hvoraf udkom en anden Udgave, og ligesom de fem følgende Piecer, var forfattet i den gode Hensigt, at berolige Menneskene angaaende Agenden, og at udrydde de falske Begreber, man giorde sig om den — er Herr Pastor Christian Gottlieb Ditmer Riemann, Adjunkt i Altona.

2. Kann eine neue Kirchenagende ohne Einwilligung der Eingepfarrten eingeführet werden? Eine Frage, deren Beantwortung für die Bewohner der Herzogthümer Schleswig und Holstein besonders interessant seyn wird. — Af neues Archiv der Schwärmerey und Aufklärung, 3die Hefte, særskilt aftrykt. Altona 1797, hos samme Forlægger. 16 S. 8. Forfatteren til denne Journal er, som bekiendt, Herr Hofraad Friedrich

Wilhelm von Schütze, for nærværende Tid i Ottmarschen ved Altona.

3. Ueber die neue schleswig-holsteinische Kirchenagende. — Zur Belehrung und Beruhigung für Layen, besonders für Ungelehrte. Von Detl. Joh. Wilh. Olshausen, d. W. W. Dr. und Prediger zu Oldeslohe im Holsteinischen. — „Als mit Verständigen rede ich — richtet selbst, was ich euch sage.“ 1 Cor. 10, 15. Schleswig, bey J. G. Röhß. 1797. 36 S. 8.

4. Doctor Martin Luthers Urtheile und Gutachten über Verbesserungen im Kirchenwesen, für das Schleswig-Holsteinische Publikum gesammlet und mit einigen Erläuterungen versehen von J. Boysen, Prediger zu Witzwort. Flensburg, bey G. C. Jäger. 1797. 36 S. 8.

5. Nöthiger Unterricht für den Bürger und Landmann über die auf allerhöchsten Königl. Befehl herausgegebene Schleswig-Holsteinische Kirchenagende, nebst Formularen für die öffentlichen Religionshandlungen verfaßt von Dr. Jac. Georg Christian Adler. Zur Beruhigung und Belehrung herausgegeben. Altona bey Frid. Bechtold. 1797. 80 S. 8.

6. Ein Wort über Kirchenagende und das Recht des Landesherrn dabey. ꝛc. Bey Hammerich in Altona. Glückstadt, gedruckt bey J. J. Augustin, Königl. Buchdr. 36 S. 8. — Under Fortalen staaer: „Geschrieben in Hamburg im Anfange August 9. 1797. Petersen.“ Men en Præst i Glückstadt holdes for at være Forfatter.

7. Gespräch einiger Bauern über die neue Kirchenagende. (Bønderne kalde denne Bog virkelig undertiden den nye Angende, undertiden og den nye Agent) Nebst einige komische Verse eines dieser Bauren. 4 S. 8. — Noget høist tosset Sludder, der paa Plattydsk indeholder en Samtale imellem to Bønder i Vertshuset ved en Potte Øl om Agenden, og især om Diævelens Udeladelse.

8. Schrei-

8. Schreiben eines holsteinischen Kirchspielvogts an seinen Freund in Schweden über die neue Kirchenagende. Hamburg, 1798. 75 S. 8. Den pseudonyme Forfatter til dette Skrivt, der blant alle har giort meest Opsigt, erklærer denne Agende for neologisk og heterodox; paastaaer, at den staaer i aabenbar Modsigelse med den augsburgiske Confession og selv med Bibelen; siger, at Præsterne efter Udgiverens Plan skulde efterhaanden søge at faae deres Menigheder kaldte tilbage fra det gamle evangeliske Lærebegreb; og forsvarer det gamle lutherske System med mange efter Luthers Oversættelse anførte Sprog. Hvorledes man med en vellagt Plan gaaer frem for at undergrave det evangeliske Lærebegreb — hedder det — sees tydeligst i Døbeformularerne; og Agendens Modstandere vare langt fra ikke urolige, misfornøiede Borgere, men dens Venner og Lovtalere hørte til en politisk-irreligiøs Propaganda. Til nyere exegetiske og dogmatiske Oplysninger tages her ikke Hensyn. I Schütze's neues Archiv der Schwärmerey und Aufklärung, 4de Hefte, S. 90-98. bedømmes dette Skrivt strængt, og tillige giøres den Mening sandsynlig, at Wandsbecker Urianen er dens Forfatter. Ogsaa i Genius der Zeit (Marts 1798) i en Afhandling med R. undertegnet faaer Sognefogden sin Text læst, og kaldes han der Urian den anden; som der tillige anmeldes en Samtale, der findes i 6te Deel af Werke des Asmus S. 75. under Titel af Rencontre, der, om ikke directe, saa dog indirecte var imod den nye Agende, og havde til Hensigt at forsvare Korsets Betegnelse. Men i 3die Hefte af allgemeine europäische Correspondenz S. 291. siges, at hiin Skrivelse uden Grund var sat paa Asmus's Regning. — Virkelig er der og mange, der tilskrive Piecen en vis Greve (Grev von Stollberg.)

9. Freimüthige Beurtheilung des Verfahrens der dänischen Regierung bey Einführung der neuen Kirchen-

agende ꝛc. Hamburg 1798. 78 S. 8. Forfatteren (uden Tvivl en Præst) er ikke tilfreds med Regieringens Fremgangsmaade i Agendesagen. Efter hans Mening skulde den have brugt mere Tvang og Alvor. Fordi i Danmark Kongen 1660 fik Souverainiteten, saa havde han (ogsaa af denne Grund i Holsteen?) Ret til at befale kirkelige Forandringer; og denne kirkelige Magt skulde han strax have betient sig af ved alvorligen at befale Undersaatterne at bruge Agenden. Mindst havde Regieringen, da den hos nogle Menigheder mærkede Modstand, skullet give efter, men med Eftertryk have sat den engang begyndte Ting igiennem. Forfatteren troer, at Regieringen er forpligtet til med Strænghed at forbyde den hidtil brugelige gudstienestlige Indretning, fordi den nærede Overtroen og tilintetgiorde Moraliteten (ligesom man i et andet Monarchie troede om Neologien, at den nærede Vantroen og undergravede Religiositeten, saa at man vilde standse den ved et Religionsedict). Men naar han klager over, at den schleswig-holsteenske Geistlighed endnu maae bære Byrden af den vedvarende Procentskat, og nu ogsaa havde lidt meget ved Agendestridighederne, saa erindrer jeg mig en anden holsteensk Præstes Udsagn, at Geistligheden ogsaa kod sig den sidste patriotiske Blodsdraabe aftappe: skulde dette selv for Staten være ouskværdigt? eller skulde den ikke have en ligesaa stor Nytte af en patriotisk Geistlighed, som af en staaende Armee? Friderik den Store var af denne Mening.

10. Die Antwort des Mannes in Schweden an seinen Freund den holsteinischen Kirchspielvogt über die neue Kirchenagende. Upsala, 1798. 32 S. 8. Forfatteren skal være en Præst Meyer i Sieverstedt i Angeln. Piecen er skreven med Lune, og Herr Adler bliver i samme taget i Beskyttelse mod den saa kaldte Sognefoged. Ofte anføres Steder af Wandsbecker Boten, for dermed at svare hiin Skribent. Ogsaa sammenligner

han

han ham med Don Quixotte, der ansaae Veirmøller for Kæmper, og tog et Barbeerbækken for Mambrins Hielm. Slutningen lyder som saa: „Hør dog nu, kiereste Herr Gevatter! den sidste Bøn af en fiernet Ven. Anvend ikke det Dem ved Deres Fyrstes Naade forlenede Otium til at forkiættre ærlige Embedsmænd, at udstrøe blant Folket Utilfredshed over givne Anordninger, at føde alle-haande fiendske Tilbøieligheder, og at forhaane Fornuften &c." — Men med Føie kan man dadle denne Forfatter, at han ikke Skridt for Skridt følger sin Modstander, og grundigen giendriver ham, men derimod vil giøre ham latterlig, og affærdige ham med Skurriliteter. Naar f. Ex. Sognefogden ikke vil lade Herr Adlers Paastand gielde, at Nøddaaben grunder sig paa Fordom, men tilskriver Daaben en sakramental Kraft; saa erindrer han os om hiin Sprøite for de ufødte Børn. Men sligt har ingen god Virkning, og kan vel forbittre en Modstander, men ikke vinde ham, kan vel styrke Fordomme, men ikke standse dem.

11. Hans og Klaus. — Oder Gespräch zwischen zwey holsteinischen Bauern über die neue schlesw. holstein. Kirchenagende. — Zum gemeinen Nutzen der lieben Landleute herausgegeben. Altona 1798. 16 S. 8. Denne Dialog skal fornemmelig tiene til at giendrive den holsteenske Sognefoged; men den under denne Maske skiulte Forfatter tilkiendegives hverken med tydelige Ord, eller med Vink.

12. Bemerkungen über die freymüthige Beurtheilung des Verfahrens der Dänischen Regierung bey Einführung der neuen Kirchenagende &c. Altona und Schleswig in der Bechtoldschen Buchhandlung, 1798. 32 S. 8. Forfatteren til dette med Overlæg og i en sindig Tone forfattede Skrivt lader ei allene den milde danske Regiering, men og den nye Agende og selv sin Modstander — Forfatteren til No. 9 — vederfares al Ret. Denne indrømmer han Hoved og Kundskaber, og en henrivende Stil, men

Mangel paa tilstrækkelig Erfaring i forvikkede og fortrædelige Anliggender; og sammes Raad, at Regieringen ikke skulde have seet igiennem Fingre med Agendens Modstandere, men ved denne Leilighed brugt sin Myndighed, kan han ikke finde tienligt af følgende Grunde: 1) fordi den høieste Regiering ikke er bleven compromitteret, da den ikke har publiceret Menighederne nogen Befaling; 2) fordi der i nærværende Tider existere allehaande Giæringer, og det endnu er Tid at forebygge farlige Uroligheder; 3) fordi Hertugdømmenes Indvaanere endnu ikke ere modne for en saadan Forandring, og Agenden allene ikke forbedrer dem, især naar den paanødes dem; 4) fordi Agenden ikke er overflødig for den tilkommende Tid; 5) fordi Præsterne desuden kunne komme ud af deres ubehagelige Forfatning, og tildeels ved det sidste Patent allerede ere det. — Disse Grunde giennemgaaer Forfatteren stykkeviis; og ved denne Anledning forekommer og et og andet, som hører til Agendens Historie. Saaledes hedder det f. Ex. S. 7: „I enkelte Menigheder hist og her havde der, førend endnu Agenden blev færdig, yttret sig Skoleuroligheder, og man saae ved slige Leiligheder, at man var tilbøielig til at føre et Sprog, som man før ikke var vant til at høre.“ — Og S. 14.: „Man ventede, at Agenden i Førstningen vilde lokke de Fornemme til Kirkerne — men det er ikke engang skeet. — Dersom Magten blev indført, saa behøvede vi i de fleste Menigheder ingen Robespierre for at giøre Templerne tomme; thi den gemene Mand blev borte, som hele Menigheder da aftalte det indbyrdes, og tilkiendegave sligt ligefrem for Præsten; og de Anseelige ere ingen flittige Kirkegængere. — Da det nu engang er saaledes, at den store Hob næsten allevegne er indtagen imod Agenden; saa bliver det de Oplystes Pligt at bære de Svage.“ S. 31.: „En stor Deel Mennesker indfandt sig for nogen Tid ved et vist Steds Amtmand, for at tilkiendegive ham deres Misfornøielse med den nye Agende. Efter mange kierlige Forestillinger

skillinger maatte de love ham, at kiøbe et af de mange smaa Skrivter angaaende Agenden, og læse det rolig hiemme. De kiøbte det anbefalede Skrivt. Men deres Forsæt troe, ikke at værdige sligt deres Opmærksomhed, læste de ikke deri, men befriede sig for deres Byrde, førend de endnu kom hiem." — S. 37.: "Menighedernes Antal, hos hvilke der ere forefaldne urolige Optrin, er utrolig stort. Paa mange Steder forsamlede sig flere end hundrede ja tre hundrede Mennesker paa eengang." (Saaledes siges og i den europ. Corresp. paa anførte Sted S. 292, at Bønderne have bevæbnet sig med store Prygle mod deres Sielesørgeres aandelige Sværd, for at forsvare Fædrelandet mod den adleriske Kirkemuses Invasion.) — Ogsaa Spørgsmaalet, om mange andre Præster ønskede en voldsom Indførelse af Agenden, berøres, og benægtes S. 8. med den Tilsætning: "at mange Præster saaledes tænke, (nemlig, at, da de ikke have kunnet bestaae ved Nyehederne, men i mange Ting maatte give efter, og nu ligesom vare udsonede med deres Menigheder, det da var at ønske, at Tingene for det første maatte blive som de vare) veed jeg sikkert; at nogle Brushoveder tænke og og raade anderledes, indrømmer jeg."

13. Freymüthige Gedanken über das Schreiben eines holsteinischen Kirchspielvogts an seinen Freund in Schweden, die neue Kirchenagende betreffend, von einem benachbarten Geistlichen. Hamburg 1798. 32 S. 8. Forfatteren udgiver sig for en Fremmed, som denne Historie ikke videre interesserede, end for saavidt han ønskede allevegne at see Christi Rige fremmet ved Kierlighed, Retfærdighed og Sandhed. Imidlertid begegner han just ikke sin Modstander blidelig. At han, for at giendrive ham, ofstere beraaber sig paa det N. Ts. Grundsprog, og anfører lærde Skrivtfortolkere, giver disse Blade nogen Vigtighed.

14. Sendschreiben an einen Freund der ächten Lehre Jesu, wegen einiger Zweifel über die neue Kirchenagende — zugleich eine Zurechtweisung und moralische Rüge für

n holsteinischen Kirchspielvogt. Hamburg 1798, 87 S. 8.
zsaa denne tugter Sognefogden. En Prøve! S. 17. &c.
Herr Sognefogden anmasser sig, uden grundigen at for-
ae de christelige Religionsdogmers Kilder, uden Kund-
b i den philosophiske Historie eller christelige Oldsager,
en ved en ordentlig Logik at have giort ryddeligt i sit
ved, uden hensigtsmæssig med sin Tidsalder at have
rt Fremskridt i den dogmatiske Theologie, uden maa-
e engang at kiende vore bedste ældre og nyere Theolo-
s Skrivter — i det mindste uden at have studeret dem
afveiet dem imod hinanden — dog for sin Tre-
saa afgiørende at dømme om Ting, der trods hans
te Anmasselse just ligge saa langt fra hans Sphære,
corpus juris og Pandecterne fra hans Præstes Sphære.

15. Cum Deo. — Die Sprache Canaans im Bi-
tone. Als eine herzerkenntliche Dankbarkeit, an dem
rausgeber eines Sendschreibens, die neue Kirchenagen-
betreffend, an seinen Freund in Schweden. — Kostet
. den Armen zum Besten. Hamburg 1798. 8 S. 8.
yderst elendig Broschüre in Versen zum Lobe und zur
nunterung des pseudonymischen Kirchspielvogts. Blant
et hedder det S. 2.

„Du lieber Kirchspiel-Voigt a)
Dich rühmt ein jeder Christ,
Der durch den Geist aus Gott
Von neu'n gebohren ist;
Halt an du lieber Mann
Mit deinen Gottes Gaben;
Ja mache Jesus Ehr,
Er kann und wird dich laben;
Breit aus sein's Namens Ruhm]
Und fürchte dich nur nicht;
Der größer ist als du
Dir Heil und Kraft verspricht; b)
Der Wunsch der kleinen Heerde,
Wird dir willkommen seyn,

Ver-

Verborgner Freund heraus! c)
Sonst werden die Steine schreyn.
Bereits regt sich die Schlange schon,
Doch weiche dem nur nicht,
Der, der, da steht vor Gottes Thron,
Sein Werk durch dich verricht't."

Til hver Linie citeres et bibelsk Sprog, f. Ex. til a) Phil. 20. til b) Es. 40, 29-31. til c) Hos. 8, 1.

16. Predigt am Reformationsfeste den 5ten Nov. 1797 von H. H. Meyer, zweitem Prediger zu Nortorf. Zum Besten der Armen. Kiel, gedruckt von Mohr, 32 S. 8. Denne over Joh. 12, 35-36. holdne, og, som der siges, efter Menighedens Ønske trykte Prædiken søger at anbefale Agenden formedelst det i den herskende Lyr.

17. Pastoralkorrespondenz zweyer Landprediger im Holsteinischen, veranlaßt ꝛc. — er aftrykt i Neues Journal für Prediger, 14 B. 2 St. S. 161 ꝛc. I disse Breve, der just ikke indeholde store Prøver paa den holsteenske Geistligheds Lærdom og gode Smag, læses alligevel adskillige, Agendehistorien vedkommende, ikke ganske uinteressante Anekdoter.

18. Freymüthige Beurtheilung der über die vom Herrn D. Jakob Georg Christian Adler verfaßte neue Schleswig-Holsteinische Kirchenagende herausgekommenen Schriften nebst einer Einleitung von Dr. Johann Otto Thieß (af 14de til 20de Stykke af neue kielische gelehrte Zeitung særskilt aftrykt.) — Das Reich Gottes kommt nicht mit äußerlichen Gebehrden ꝛc. Luc. 17, 20. 21. Kiel 1798. gedruckt von Mohr. 54 S. 8. — Dette Skrivt er maaskee det grundigste og meest upartiske, der hidtil er udkommet Agenden angaaende. Deri finder man saa meget mærkværdigt, at jeg maae bede Enhver, der vil undervises om denne Sag, især om nye Agenders Værdie og Nytte, om den Ret at anordne dem ꝛc. at læse det selv. De her recenserede og om Agenden udkomne Skrivter ere tolv. S. 12. troer Forfatteren at have giettet den pseudonymiske

ske Sognefoged, som han tillige lader vederfares Ret, hvor han har Ret, og Uret, hvor han har Uret. Selv Herr Adler og hans Agende hverken roses eller dadles ubetinget.

19. Schreiben an den Holsteinischen Kirchspielvogt, sein Schreiben über die neue Kirchenagende betreffend. Altona, gedruckt bey J. D. Eckhardt. 16 S. 8. Denne Forfatter er ligeledes ganske opbragt mod Sognefogden. Men med Asmus og Urian har han intet at bestille; meget mere hedder det S. 14.; „Var De nu endog en anden, end den, De udgiver sig for! Var Sognefogden kun en Maske, under hvilken en Høiere havde skiult sig! Var De en Associé, eu dobbelt Associé! Var De den samme, der gav sine Børns Hofmester Afskeed, fordi han lærte dem: Petrus Eremita var en Sværmer; hvad maatte da Verden tænke om Dem?"

Ogsaa de hidtil udkomne Forklaringer over de nye Perikoper vil jeg med faa Ord berøre:

1. Homiletisches Handbuch über den ersten Jahrgang der in den Schleswig-Holsteinischen Kirchen für alle Sonn- und Festtage des Jahres neu verordneten evangelischen Texte, bearbeitet von Fr. Wilh. Wolfrath, Königl. Kirchenprobsten und Hauptprediger in Husum. Schleswig, bey Joh. Gottl. Röhß. 1798. gr. 8. Foran findes et Dedicationsbrev til Herr Gen. Sup. Adler. I Fortalen klager Herr Wolfrath, at Udarbeidelsen af de epistoliske Texter, for hans mangfoldige Forretningers og Adspredelsers Skyld, faldt ham umueligt, hvorfor Herr Dr. Olshausen i Oldesloh havde paataget sig samme. Hidtil (Mikkelsdag 1798) er kun det første Hefte udkommet, der paa 56 Sider kun varer fra Nytaar til 2 S. eft. Hell. 3 K.; og paa Omslaget siger Forlæggeren, at Forfatterens vedvarende Sygelighed ikke tillader ham at levere den første Aargang paa to Gange i to Bind.

2. Einige Materialien zur homiletischen Bearbeitung der neuen Perikopen. Erster Jahrgang der evangelischen Texte. — Erstes Quartal, von Neujahr bis Ostern. Erste Abtheilung. Leipzig 1798. bey Crusius. 80 S. gr. 8. — Und

3. Kurze Betrachtungen auf alle Sonn- und Festtage nach Anleitung der neuen Perikopen. Erster Jahrgang der evangelischen Perikopen. Erstes Quartal. — Der Materialien zweyte Abtheilung. Leipzig 1798. bey Crusius. 80 S. gr. 8. Begge disse Skrivter ere af Herr Pastor Johann Gottfried Witt i Glückstadt. I den første meddeler han over hver Perikope flere ganske korte Dispotioner; i den anden over hver et udførligt Prædikeudkast, omtrent paa fire Sider. — Ogsaa det andet Quartal saavel af Materialierne som Betragtningerne (fra Paaske indtil 4 S. eft. Tr.) er allerede kommet ud. — De, der ynde modernere Prædikener, ville give den Wolfrathiske Udarbeidelse Fortrinet; andre den Wittiske.

4. Peter Lorenzen, Predigers zu Klixbüll im Amte Tondern, Versuch einer faßlichen Uebersetzung der evangelischen und epistolischen Texte des ersten Jahrganges. Schleswig bey Röhß. 1798. 8. Samme Forfatter har til samme Tid udgivet en nye Fibel.

Da jeg nu for saavidt slutter nærværende historiske Afhandling, at jeg blot behøver at tilføie de anførte Bilage; saa haaber jeg, at — i det man beskylder de Fleste, der have skreven om den nye Agende, for en affectfuld Partiskhed for eller imod den — jeg har holdt mig inden Upartiskhedens Grændser, og hverken har tilsidesat min Agtelse og mit Venskab for den værdige Udgiver, eller giort mig mistænkt for Smiger. Til det sidste har jeg destomindre været fristet, da jeg er ham saa lidet subordineret, som han mig.

Bi-

Beilage.

A.

Christian der Siebende ꝛc.

P. P.

Da der von dem Oberconsistorialrath und Generalsuperintendenten Adler verfaßte und von dem Oberconsistorialrath und Generalsuperintendenten Callisen geprüfte Entwurf einer neuen Kirchen-Agende für Unsere Herzogthümer Schleswig und Holstein, die Herrschaft Pinneberg, Grafschaft Ranzau und Stadt Altona, von Uns genehmiget und der Druck dieser Agende nunmehr vollendet worden; so haben Wir zu resolviren gut gefunden, daß eine jede Kirche in gedachten Herzogthümern und Landen anzuweisen sey, ein gebundenes Exemplar dieser neuen Kirchenagende aus ihrem Aerario anzuschaffen und zum beständigen Gebrauch bey derselben aufzubewahren; Auch ist es Unser Wille, daß der gesammten Geistlichkeit in Absicht der Einführung und des Gebrauchs der Agende folgendes zu erkennen gegeben und vorgeschrieben werden solle.

Daß die Einführung ohne Aufsehen und ohne vorhergehende Bekanntmachung und Anpreisung von den Kanzeln, auch, wenn es nicht auf einmal geschehen kann, nach und nach bewerkstelliget werde.

Daß es in Ansehung der neuen Tauf- und Copulations-Formulare den Eingepfarrten zwar unbenommen bleibe, das alte Formular zu verlangen, den Predigern aber obliege, wenn solches nicht ausdrücklich verlangt worden, stillschweigend und ohne Anfrage, eins der neuen Formulare zu gebrauchen.

Daß die Privatbeichte an den Orten, wo solches thunlich und rathsam, abgeschaft und die allgemeine Beichthandlung eingeführet, jedoch vor der Hand einzelnen Communi-

municanten erlaubet werde, auf ihr Verlangen nach der allgemeinen Beichthandlung noch privatim zu beichten; wobey es zu Unserm besondern Wohlgefallen gereichen würde, wenn das Beichtgeld dieser heilsamen Einrichtung kein Hinderniß in den Weg legte und besonders an den Orten, wo mehrere Prediger stehen, dieselben sich wegen des Beichtgeldes unter einander vereinigen könnten, damit die öffentliche Beichthandlung nach und nach allgemeiner gemacht würde, und

Daß die neuerwählten Pericopen, damit die Prediger Zeit gewinnen, sich darauf vorzubereiten und die Gemeinen damit allmählig bekannt zu machen, erst mit dem Anfange des Kirchenjahrs 1798 allgemein eingeführet und alsdann beständig gebraucht werden.

Wir geben euch demnach diesen Unsern Willen zur Beobachtung und weitern Verfügung in Ansehung — — hiemit zu erkennen.

Wornach ihr euch zu achten und Wir bleiben euch übrigens in Königl. Gnaden gewogen. Gegeben in Unserer Residenzstadt Kopenhagen den 6ten May 1797.

Auf Sr. Königl. Maj. allergnädigsten Befehl.

Bernstorff.

Schütz. Krück. Brockdorff.

B.

Christian der Siebente ꝛc. Da Wir es für gut finden, daß die in der neuen Kirchen-Agende gewählten Sonntags- und Festtags-Pericopen vom 1 Jan. 1798. an in sämmtlichen Kirchgemeinen einzuführen seyen, so habt ihr wegen dieser Einführung die erforderlichen Circulair-Verfügungen an die dortigen Prediger baldigst ergehen zu lassen. Wornach ꝛc. Gegeben in Glückstadt den 6 Nov. 1797.

Eyben. Witzendorff.

Koch.

C.

Christian der Siebente ꝛc. Wir haben vernommen, daß die Prediger an einigen Orten Unserer Herzogthumer ꝛc. mit der Einführung der von Uns genehmigten neuen Kirchen-Agende eilfertiger zu Werke gehen, als es Unserer auf Beförderung gemeinschaftlicher Andacht und allgemeiner Schonung der Gemüther, und Vereinigung Unserer geliebten Unterthanen zur wahren evangelischen Gottesverehrung gerichteten Absicht gemäß ist.

Wir finden Uns daher veranlasset, zur nähern Bekanntmachung Unsers, die Einführung dieser Agende betreffenden Rescripts vom 6ten May d. J. hiedurch festzusetzen:

Daß, wo die Einführung der neuen Agende, es sey überhaupt, oder in einigen Stücken, nicht mit ausdrücklicher oder stillschweigender Zufriedenheit der Gemeinen geschehen kann, die Prediger diesen Zeitpunkt abwarten, und bis dahin bey der vorigen und hergebrachten gottesdienstlichen Form, so weit es die Umstände erfordern, ganz oder zum Theil, bis auf Unsere etwanige nähere Verfügung bleiben mögen;

Daß sie aber auch, da sie bey dieser ihnen gestatteten Freyheit allen Unordnungen vorzubeugen im Stande sind, wenn dergleichen dennoch wider Verhoffen in Rücksicht auf die neue Agende irgendwo entstehen möchten, dafür verantwortlich seyn würden;

Daß sie die Eltern und Verlobten über den Gebrauch der neuen Tauf- nnd Copulations-Formulare vorgängig zu befragen, und wenn das alte Formular lieber ist, sich dessen zu bedienen haben, und

Daß die gewöhnlichen Evangelien und Episteln, wo die Gemeine es wünscht, nach wie vor zu verlesen, indessen die Predigten von Neujahr 1798 an über die vorgeschriebenen biblischen Texte zu halten seyn, da diese offenbar keine andere Absicht haben, als den Umfang der dazu vorzüglich geschickten Materien zu vergrößern.

Wir

Wir geben euch demnach diesen Unsern Willen zur Beobachtung und weitern Verfügung an die Prediger in — — hiemit zu erkennen. Wornach ihr euch zu achten und Wir bleiben ꝛc. Gegeben in Unserer Residenzstadt Copenhagen den 8ten December 1797.

Christian R.

Reventlow.

Schütz. Krück. Brockdorff.

D.

Patent über den Gebrauch der neuen Schleswig-Holsteinischen Kirchen-Agende dd. Kopenhagen den 26 Januar 1798.

Wir Christian der Siebente ꝛc Thun kund hiemit: Wir haben, wie Unsern geliebten Unterthanen bereits bekannt ist, eine neue Kirchen-Agende zum Gebrauch in den Herzogthümern Schleswig und Holstein, der Herrschaft Pinneberg, Stadt Altona und Grafschaft Ranzau verfertigen lassen. Viele Gemeinen bedienen sich derselben als eines Beförderungsmittels ihrer gemeinschaftlichen Erbauung; andere haben dabey verschiedene Besorgnisse geäußert.

Wir werden nicht zugeben, daß eine andere Religions-Lehre ausgebreitet werde, als das aus den biblischen Schriften geschöpfte wahre evangelische Christenthum. Wir wollen auch dem Gewissen Unserer guten Unterthanen keinen Zwang auflegen, und ihnen in Ansehung der neuen Agende nichts, als was jedem Rechtschaffenen erwünscht seyn muß, gebieten. Wir finden es aber nöthig, Uns hierüber landesherrlich zu erklären.

Die neue Schleswig-Holsteinische Kirchen-Agende hat Männer von geprüfter Einsicht und Rechtschaffenheit zu Verfassern, die sich, wie Wir versichert sind, bestrebt haben, daß sie keine Aeußerung enthalten mögte, die nicht der heiligen Religion Jesu würdig und ihrem Zweck angemessen

messen wahre. Viele aufrichtige und einsichtsvolle Gottesverehrer erkennen in derselben einen schätzbaren Beytrag zum öffentlichen Unterricht, und zur Unterhaltung der gemeinschaftlichen Andacht.

Von dieser Seite betrachten Wir dieselben, wen Wir es mit Wohlgefallen vernehme, daß die Gemeinen sie so angesehen haben und sich ihrer so bedienen. Wir ertheilen ihnen dabey die Versicherung, daß, da alles, was Menschen wirken, der Verbesserung fähig ist, Wir auf die Beförderung jener höhern Vollkommenheit in der christlichen Gottesverehrung auch künftig bedacht seyn werden.

Die andern Gemeinen, denen die bisherige Form des öffentlichen Gottesdienstes annoch lieber ist, mögen, bis auf Unsere nähere Anordnung, bey derselben bleiben. Es soll dieses von den mehresten Stimmen der Hausväter abhangen, und, wo die Meynungen verschieden sind, ist beyden Theilen, so viel thunlich, durch eine verhältnißmäßige Abwechselung mit der ältern und neuen Liturgie zu willfahren. Nur müssen ihre Aeußerungen gesetzmäßig und geziemend bey der Obrigkeit angebracht werden, die davon dem Prediger Eröffnung thun und sein Verhalten bestimmen wird.

Bey seinen Copulationen und Kindtaufen kann ein jeder, der es wünschet, den Gebrauch des alten Formulars von dem Prediger begehren. Und was besonders die in der neuen Kirchen-Agende angezeigten Texte betrifft, so sind sie eben so, wie die bisher gebräuchlichen, welche Evangelien und Episteln genannt werden, aus den Geschichtbüchern der Evangelisten und aus den Briefen der Apostel ausgewählt, und diese sind unter ihnen, wenn gleich in einer veränderten Ordnung enthalten. Da beyde indessen aus einer und derselben heiligen Quelle geschöpft sind; so mag auch gern, je nachdem eine ganze Gemeine oder ein beträchtlicher Theil derselben, die Beybehaltung der ältern Texte wünschte, in solchen Gemeinen der Gebrauch der bisherigen Evangelien und Episteln fortgesetzt,

oder

oder, wie die Umstände es ergeben, selbige mit den neuen Texten verbunden, oder auch mit jenen und mit diesen abgewechselt werden.

Unsere gutgesinnten Unterthanen werden aus diesen Bestimmungen erkennen, wie sehr Uns die Ausbreitung des Verständnisses der heiligen Schrift und das Ansehn der darauf gegründeten göttlichen Religion am Herzen liege. Sie werden das dargebotene Gute aufrichtig prüfen und mit christlicher Rechtschaffenheit und Verträgsamkeit zu ihrem eigenen Nutzen gebrauchen oder ihren Brüdern gönnen.

Und dann wollen Wir sie königlich schützen.

Wir gebieten demnach allen und jeden, sich hierinn so zu betragen, wie es den Gesetzen gemäß ist, verständigen Christen und treuen Unterthanen wohl anstehet, und befehlen, daß, wer diese Pflicht aus den Augen setzt, oder andere dazu aufwiegelt, sich Unziemlichkeiten gegen die Prediger erlaubet, oder gar den öffentlichen Gottesdienst, auf welche Art es seyn möchte, zu stören sich erfrechet, so, wie seine Thaten werth sind, angesehen, und nach obrigkeitlichem Befinden, gleich verhaftet, und zur nächsten Festung abgeführet, gesetzmäßig verurtheilt und mit der verwirkten Strafe beleget werden solle. Wornach ein jeder sich zu achten hat. Urkundlich unter Unserm Königl. Handzeichen und vorgedruckten Insiegel. Gegeben in Unserer Königl. Residenzstadt Kopenhagen, den 26ten Januar 1798.

(L. S.) Christian R.

C. F. Reventlow.

Schütz. Krück. Brockdorff.

E.

Durch das Patent vom 26sten vor. Mon. haben Se. Königl. Maj. Ihren landesherrlichen Willen in Betreff des Gebrauchs der neuen Kirchenagende zur öffentlichen Kenntniß gelangen lassen.

Die bestimmten Erklärungen desselben können keinen Zweifel übrig lassen, daß Sr. Maj. auf keine Weise gesonnen sind, die freye Wahl der Gemeinen unter der ältern und neuern Liturgie durch irgend einen Zwang zu beschränken.

Da aber zur vollkommnen Erreichung Ihrer Absicht, christliche Eintracht in den Gemeinen zu behaupten, die pflichtmäßige Mitwirkung der Prediger erfordert wird, so haben Sr. Maj. sich bewogen gefunden, Ihre Erwartungen von dem Verhalten derselben in dieser Hinsicht besonders kund zu thun.

Zuvörderst werden sie ihres wichtigen Berufs eingedenk, die Pflicht beherzigen, mit der gewissenhaftesten Sorgfalt, sowohl in ihren Lehrvorträgen, als bey Verrichtung anderer Handlungen des öffentlichen Gottesdienstes, jeden Anstoß zu vermeiden, wodurch die gemeinschaftliche Andacht und Erbauung auch nur bey dem geringern Theil der Gemeinglieder gestört, oder ihre Aufmerksamkeit von dem Hauptzwecke derselben abgewandt würde.

Wenn es ihr lauterer und rechtschaffener Wunsch ist, die öffentliche Gottesverehrung zur Beförderung des thätigen Christenthums immer fruchtbarer zu machen, so werden sie sich auch auf das angelegentlichste bestreben, daß ihre ganze Thätigkeit für diesen Wunsch und besonders die Wahl sowohl der Zeit als der Mittel dazu von dem lebhabten Gedanken an die Bestimmung und die Pflichten des Lehramts und von der Klugheit geleitet werde.

Mit einem Verhalten, wodurch allein der Lehrer sich die Achtung seiner Gemeine versichern und ihr Zutrauen gewinnen kann, wird jeder Prediger stets menschenfreundliche Behandlung der Schwachen und vorsichtige Schonung solcher Meinungen verbinden, die, wenn sie gleich nicht mit seiner individuellen Ansicht der Dinge übereinstimmen, oder wohl gar als Vorurtheile von ihm erkannt werden sollten, doch in der engsten oder einer sehr nahen Verbindung mit den wichtigsten Ueberzeugungen seiner Mitchristen erscheinen und nicht ohne Gefahr für diese und die

das

darauf gegründete Gemüthsruhe und Sittlichkeit erschüttert werden können.

Er wird zu einer solchen Schonung sich um so mehr geneigt und verpflichtet fühlen, je ernsthafter er überhaupt über die mannichfaltigen Modificationen der menschlichen Meinungen nachgedacht hat; je weniger er sich von dem Eigendünkel hat hinreissen lassen, daß seine Ansicht allein die einzige wahre seyn müsse, und je reiner sein Herz von allem mit dem Geiste der Religion, deren Diener er ist, ganz im Widerspruch stehenden Hange zu liebloser Härte und zu Intoleranz jeder Art sich hat erhalten können, sowohl derjenigen, die der abweichenden Meinung gleich den Vorwurf des Unglaubens macht, als der andern nicht minder häufigen, welche eben so schnell das Urtheil des Aberglaubens über sie auszusprechen bereit ist.

Die Mäßigung, die das unstreitig Unvollkommne so gar, es sey in Meinungen oder Gebräuchen duldet, bis die stufenweise Vorbereitung zur Einsicht und Wahl des Bessern vollendet worden, ist ein wesentliches Erforderniß der Lehrweisheit. So gewöhnlich übrigens die Bemerkung ist, daß die gemeine Denkungsart, Gebräuche und Formulare, die durch ihr Alterthum oder durch vieljährigen Gebrauch ehrwürdig werden, als ein unverletzliches Heiligthum betrachtet, so bekannt ist auch dagegen die Erfahrung, daß die Unbesonnenheit, die sich in öffentlichen Lehrvorträgen directe Angriffe derselben erlaubt, und noch mehr der Ungestüm, der sie mit Hitze bestreitet, hier die Gewissen ängstigen, dort zum hartnäckigen Widerspruch und zur Erbitterung reizen, daß sie die Leidenschaften des Argwohns und des Hasses entflammen, daß sie den Partheygeist erregen und insonderheit der boshaften Widersetzlichkeit die erwünschte Nahrung geben, kurz, daß sie solche Eindrücke, Bewegungen und Vorsätze bewürken, die das grade Gegentheil der wohlwollenden Gesinnungen sind, welche einzuflößen und immer mehr zu veredeln das christliche Lehramt bestimmt ist.

Bemerkungen und Erfahrungen wie diese, die keinem Prediger fremde seyn werden, müssen für alle die mächtigste Aufforderung seyn, jeden ihrer Schritte in Veränderung bisher gewöhnlicher einer Verbesserung fähigen oder wirklich bedürftigen Gebräuche und Formeln mit weiser Bedachtsamkeit abzumessen. Wann sie fortfahren, oder sich beeifern werden, durch ihr ganzes Betragen bey den Handlungen des öffentlichen Gottesdienstes und durch die Sorgfalt, die sie auf jede derselben verwenden, es zu bewähren, daß Ihnen nichts als das Wachsthum ihrer Gemeinen an christlicher Erkenntniß und christlicher Gesinnung wichtig ist; so werden dadurch sicherer als durch jedes andre Mittel die Gemüther nach und nach zur sanften Nachgiebigkeit gegen solche Verbesserungen gestimmt werden, die der allgemeinen Erbauung beförderlich seyn können.

Dies sind diejenigen Gesinnungen und das Verhalten, dessen allgemeine Befolgung den Sr. Königl. Maj. allein erwünschten Zweck nicht verfehlen, und Höchstdenenselben eben deshalb zum besondern Wohlgefallen gereichen wird.

* * *

Zufolge des von Sr. Königl. Maj. erhaltenen allergnädigsten Befehls ermangelt die Kanzeley nicht, die in der Anlage befaßte Willenseröfnung Sr. Maj. in Höchstdero Nahmen dem Hrn. — — zuzusenden, damit dieselbe von Ihnen, sämmtlichen unter Ihrer Aufsicht stehenden Predigern zu ihrem Verhalten bekannt gemacht werde. Königl. Deutsche Kanzeley zu Kopenhagen den 10ten Febr. 1798.

Reventlow.

Schütz. Krück. Brockdorff.

F.

Christian der Siebente ꝛc. So wie Wir Unsern lieben und treuen Unterthanen Unsere Willensmey-

nung

nung in Ansehung des Gebrauchs der neuen Schleswig-Hölsteinischen Kirchenagende durch das unterm 26sten v. M. erlassene Patent eröfnet haben; so finden Wir Uns bewogen, euch hierdurch aufzutragen, sämmtlichen euch untergeordneten Predigern durch eine Circular-Verfügung aufzugeben:

1. Das Gebet des Herrn vor dem Altar und auf der Kanzel, wie auch bey der Taufe und Abendmahlsfeyer, mit den Worten Christi zu beten und sich einer Umschreibung desselben nur bey einzelnen Gelegenheiten, und zur Erklärung dieses Gebets zu bedienen.
2. In Ansehung des Kirchensegens folgende Regeln zu beobachten! An den Orten, wo bisher der mosaische Segen gebraucht worden, oder wo die Gemeine den alleinigen Gebrauch desselben wünschet, sollen sie in Hinsicht dieses Segens bey dem vormaligen Herkommen bleiben.

An den Orten aber, wo der Prediger darüber mit der Gemeine einverstanden ist, kann mit demselben und dem apostolischen Segen 2 Cor. 13, 13. abgewechselt, der eine oder der andere gebraucht werden.

Anderer guten Segenswünsche können die Prediger sich bey minder feyerlichen Gelegenheiten nach wie vor bedienen. Auch sind die Candidaten auf den Gebrauch dieser letztern eingeschränkt.

Wornach ihr euch zu achten und Wir bleiben euch übrigens in Königl. Gnaden gewogen. Gegeben in Unserer Königl. Residenzstadt Kopenhagen den 23sten Febr. 1798.

Christian R.

Reventlow.

Schütz. Krück. Brockdorff.

An die — Kirchen-Visitatoren. Auftrag, das Beten des Vaterunsers und den Kirchensegen betreffend *).

*) See Henkes Archiv für die neueste Kirchengeschichte, 6te B. 1 St. S. 55. Uden Tvivl er Henke selv Forfatter til denne Afhandling. Udg.

IV.

Hyrdebrev fra Generalsuperintendenten i Hertugdømmet Holsteen til hans Geistlighed, angaaende de ved den nye Agende foranledigede Stridigheder og Bevægelser *).

Idet jeg, mine Brødre! sender Dem Texterne for dette Aar, vilde jeg gjerne tale et fortroligt Ord med Dem om Deres

*) Deels ved Folkets haardnakkede Modstand i Stæderne og paa Landet, deels ved Regieringens overdrevne Føielighed er det nu næsten kommen saa vidt, at Agenden er bleven et Privatskrivt, og kun endnu bruges offentlig i de fortrinligste Stæder og enkelte Landsbyemenigheder; ligesom det forhen allerede var Geistligheden tilladt, foruden den Olearifke Agende at betiene sig af andre liturgiske Formularer. Et slemt Exempel er dette mislykkede, eller meget mere tilbagekaldte Forsøg paa at forskaffe den offentlige Cultus mere Værdighed og større moralsk Nytte! — Skulle da Disciplene mestre Læreren, skulle Faarene befale Hyrden, hvorledes han skal føde dem? Saa og, skulle Menighederne have Lov til at kaste en Anstalt omkuld, der af deres Præster med fuldkommen Indsigt om dens Nødvendighed, efter anstillet omhyggelig Overlæg, paa det hensigtsmæssigste indrettes, af Landets Regiering prøves, findes god og nyttig, antages og anordnes? Hvor svage og sløve maae dog Grundsætningerne af den protestantiske Kirkestatsret, og hvor lidet alvorlig maae den verdslige Øvrigheds Omsorg for Folkets Dannelse til Moralitet være, naar til Slutning den dumme og raa eller mislebte Pøbel selv afgiør det, om den vil modtage denne Dannelse? Er det maaskee den for Tidernes Aand passende Høiagtelse for Menneskerettigheder og Samvittighedsfrihed? Eller er det Uforstandighed, Afmagt og en al Umage undvigende Ligegyldighed i een af de vigtigste Anliggender?

Herr

Deres nærværende ved den nye Agende foranledigede Forfatning. Jeg veed, hvor mange Fortrædeligheder mange iblant Dem, og vist nok de fleste uden egen Brøde, derfor have været udsatte for, og veed dog vel endnu ikke alt. Mine egne vist ikke ringe Besværligheder derved vilde været blevne mig langt lettere, dersom jeg kun havde kunnet formindske Deres. Ved den sidste Anordning, der indrømmer Menighederne Valget af den gamle eller nye Agende, er nu vel giort noget til Gemytternes Beroeligelse, og De have derved faaet en saa høit ønsket Frihed, i Henseende til gudstienestlige Indretninger at vælge, hvad De ansee for det bedste, saasnart Menighederne kun ikke derved giøres utilfreds. Dog have Menighederne hist og her yttret en saa ubillig Mistillid mod Lærerne og Læren; Landalmuen er hist og her bleven saa opsætsig, deres Opmærksomhed paa Siting ved Gudstienesten er saa pirret, og den nuværende Forskiellighed i Religionsskikke giør saa megen Snak og stifter saa mange Partier, at De og herefter maae vise Varsomhed, Taalmodighed

Herr Generalsup. Callisen havde prøvet det af Herr Generalsup. Adler forfattede Udkast til en nye Kirkeagende, førend samme blev fuldført, trykt og indført: saaledes siger udtrykkelig det kongel. Reskr. af 6te Mai 1797. See forrige Stykke. Nu, da Tingen har taget en saa ulykkelig Vending, frikiender han tydelig nok sig og sin Provindses Præster fra den Pligt, videre at giøre Noget for Agendens Indførelse. Ligesom han ved at prøve og billige Værket temporiserede, da Regieringen endnu under Bernstorfs Præsidium drev alvorligen paa at faae den indført; saaledes nu atter, da Tingen har forandret sig. Eller taler han maaskee nu af Hiertet? — Et mærkværdigt Characterstykke blive dette Hyrdebrev. Man maae beundre den Pastoralprudenz, hvormed Forfatteren har vidst at indklæde sin sande Mening i et saa tyndt og giennemsigtigt Flor. Anmærkn. af Indsenderen. (Nogle meget bittre Anmærkninger ere udeladte).

hed og Skaansel. Gierne vilde jeg i Følge mit Embede og mit Venskab for Dem bidrage til, at vi, saavidt mueligt, maatte gaae frem efter een Regel. Vor Omhyggelighed i denne Tid maa vel især ved Publikums Stemning og Opmærksomhed være henvendt til, at vi søge at forsvare den ældgamle christelig protestantiske Sandhed, og møde den Mistanke, som om man havde til Hensigt efter nogle falske Opklareres ubesindige Plan at indføre en uchristelig Lære. Den nye Agende havde dog vel ligesaalidet som den kostbarere nye Psalmebog og Catechismus fundet Modstand *), dersom hiin ikke var udkommet til en Tid, da den megen Snakken om en nye christelig Lære og Frygten for den Forvirrelse og Ødelæggelse, som nye Meninger nu omstunder vidt og bredt anrette, især i de Egne, hvor der læses meget, allerede havde opvakt Opmerksomheden. Jeg maae ikke skiule det for Dem, at ved denne Leilighed ere i Menighederne overmaade mange Ankeposter opkomne, at de nemlig ikke mere vidste, hvad de skulde holde sig til, at de ofte hørte de gamle Lærdomme udskrige for Dumheder, at hist og her taltes lidet mere om Bibelen og Christus ꝛc. Jeg veed det, at slige Klager sædvanligen ere overdrevne, men naar de ere saa mange og saa hidsige, saa maae der dog vel være nogen Anledning dertil. De ere ikke gunstige for en Præstes Forhold til hans Menighed, og bevise det, at, Gud være lovet! i vort Land vil en Forandring i den christelige Lære ikke giøre synderlig Lykke. Nei! ved vor Skyld maae Folkets Mistillid og Uvished ikke forøges. Lad De os muueligst være enige i, at lade den sande Christendom efter Skriften, og altsaa og efter vore Lærebøger i Bod, Troe og Forbedring blive saaledes, som den nu allerede saa længe ved Guds Godhed med sine velgdædige Virkninger har været hos os, hvilke vi ved en nye christelig Viisdom hidtil endnu ikke have seet at vise sig. Han, der gav os den, lade den stedse ved

*) Paa Modstand har det den Gang aldeles ikke manglet, f. Ex. i Fehmern.

ved indvortes Overbeviisning og Erfaring blive mere vigtig for os, og vor hele Tænke- og Handlemaade lære Menigheden det, saavelsom vort Ord, at den endnu er en guddommelig Viisdom og Kraft for dem, der troe derpaa. At det dog ingensteds mere maatte siges: i den ene Kirke ophøjes Fornuften over Alt, i den anden Aabenbaringen; i den ene bygges Alt paa det, vi maae giøre, i den anden paa det, som Gud ved Christus har giort for os, og endnu giør, som om man nogensinde turde skille begge fra hinanden. Det er jo bekiendt nok, at nu i den protestantiske tydske Kirke giøres vore Hovedlærdomme i mange Skrivter mistænkelige og erklæres for ufornuftige; ogsaa en megen Bifald findende Skrivtforklaring er saaledes beskaffen, at der kun endnu behøves eet Skridt videre for endog at erklære vor Herres Opstandelse og den hele Bibel ved den nærværende Oplysning for ubeviislig og overflødig. Nu er det virkelig Tid, især at drive paa Fredens Evangelium, hvortil vi ere beskikkede, med Mod at føre det Embede, der fornemmelig prædiker Forsoningen, og paa denne Grundvold skal bygges Menneskenes Belærelse, Beroligelse og Forbedring. Det er den Grundvold, som Gud har lagt, og, saavidt mine Øine naae, seer jeg endnu ingensteds, at Hensigten kan opnaaes paa en anden Grundvold. O det er en trøstløs Religion, der ikke har Benaadnings- og Hielpemidler for os, men stedse viser os hen til os selv. Derimod fremstiller vor Tillid til Verdens Forløser og Herre, derved at vi frivilligen og ganske afhænge af Guds Naade i Christus, den christelige Morals første Lov, og virker allene det, hvad Fornuftlov endnu aldrig har formaaet, en reen, uegennyttig, alvorlig, trøstfuld, ydmyg, kierlighedsfuld Dyd, der anseer enhver Gienløsning fra vore Feil, enhver god Tænke- og Handlemaade for en nye Naade; Guds Velsignelse hviler endnu stedse paa denne Troe. Derfor tilraaber jeg Dem med et bevæget Hierte, med et Dem oprigtig hengivet Hierte: lad De os ikke være blant

deres Tal, der vige, og lad os nu især søge, bibelsk, grundig, practisk og hiertelig at foredrage Lærdommene om den menneskelige Fordærvelse, som Fornuft, Bibel og Erfaring beviser, og uden hvilken Aabenbaringen, Forløsningen og Naaden vare overflødige; fremdeles om Christi Magt og Naade, om hans Forsoningsdød, om hans guddommelige Natur og hans Aand. Det vilde være at handle troløst, nu at tilsidesætte dem, og at lade det beroe med deres Værd eller Uværd. Vor Embedseed, vor Ære, vores og Menighedernes Sædelighed, vor Landsherres erklærede Villie og den protestantiske Kirke fordrer det af os, og snart skulle vi staae til Ansvar for den, der var, og den, der kommer, hvor troe Huusholdere vi have været over Guds Hemmeligheder.

Ligesaa ivrig maae jeg formedelst mange opkomne Klager anbefale Dem, at være opmerksomme paa Misbrugen af de i og for sig selv gode nye pædagogiske Grundsætninger hos mange Skolelærere *), uden hvilke den for den nye Agende tildeels fremkomne Uvillie ikke var bleven saa lydelig. Vi ere vist overbeviiste om, at Ungdommen bør have en sand ɔ: nyttig, for dens Stand passende Oplysning, og at den nye Pædagogik dertil maae anvendes. Vi ville ogsaa gierne bidrage til, at endog Landalmueungdommen, naar der haves Tid dertil, foruden Religion og saa erhverver sig andre nyttige Kundskaber i Naturlæren, Diætetiken, Velanstændighed, Oekonomie, og Landets Love, og at der tillige bruges en god Læsebog til Moerskab: men vi ville omhyggeligen drage Omsorg for, at Underviisningen i Christendommen ikke derfor forsømmes, men ansees som Skolernes første Hensigt. Den sokratiske Læremaade har hos Børn, der ere øvede i at tænke, sin Nytte; men det er vist bleven en Nødvendighed, at tage Hensyn til, at denne ikke urimeligen anvendes, Ungdommen ikke ved upassende Billeder og Sammenligninger, der siden fra

*) Fornemmelig saadanne, der komme fra det Kielske Seminarium.

fra Skolen af med Tilsætninger bæres omkring i Egnen, føres tilbage fra Hovedsagen, og, formedelst al den konstige Udvikling af Begreberne, tilsidst ingen Tid, Kraft og Opmærksomhed bliver tilovers for den egentlige Lære.

Det er vel nødvendigt, at Børnene ved den truende Fremtid ikke blive blindt hen troende, men forstandige Christne, faae rigtige Begreber om christelig Sandhed, og mange religiøse Fordomme bortryddes. Dog maae jeg ansee det for meget vigtigt, at see hen til, at Skolelærerne ved den saa forhadt blevne Nyhedssyge ei lade sig forblinde, ikke broute af deres virkelige eller formeente bedre Indsigter, ansee enhver Viisdom for mistænkelig, der er forfængelig, og anmelde sig med Foragt af de hidtil havte Indsigter, aldrig uden Nødvendighed afvige fra den bekiendte Vei, og, saameget mueligt, bruge gammelt Sprog og Forestillingsmaade, for ikke at pirre den ofte nok ikke uden Grund opkomne Frygt for nye Lære, og at bringe Forældrene i Vilderede.

Vi ville ikke tillade det, at Skolelærerne ved den christelige Underviisning springe mange Lærdomme forbi, der er blevne dem anstødelige, fordi det mangler dem paa nødvendig Indsigt, og derfor uformærkt søge at afskaffe dem — men efter den foreskrevne Orden giøre Ungdommen Guds hele Raad bekiendt om vor Salighed; aldrig forglemme det, at Kundskab, Kierlighed og Tillid til Christus er den første christelige Fundamentallov, og at ogsaa Hemmelighederne skulle læres, og ville ogsaa søge at vinde deres Tillid ved Tvivl. Har det endog sin Nytte, at Børnene ikke sladdre af Skolen, saa maae vi dog ikke udvide sligt saa vidt, at Børnene ikke maatte fortælle hiemme, hvad og hvorledes de vare blevne underviiste, som om Forældrene ikke havde Rettighed til at erkyndige sig derom, eller vare for dumme til at begribe det.

Endelig er det nu især blevet nødvendigt, at tilholde Lærerne, at de just ikke giøre Børnene Udenadlæren

til

til Plage, og, saa meget deres Kræfter tillade det, forene Forstandens Brug dermed, men endnu meget mindre forsømme det; tvertimod deri efterligne Naturen, der først øver Hukommelsen, og derved samler Forraad til Forstanden. I Landsbyeskolerne især er det for det hele Liv vigtigt, at Børnene i det mindste lære den lille Catechismus, og bringe en god Samling af Sprog og Bønner med sig ind i Verden. Vissellg vil enhver iblant os ofte have mærket det, hvor nyttigt dette i den følgende Tid er blevet for dem.

I Henseende til Agenden selv var det vel godt, naar vi kunde aftale eet Slags Forholdsregler, men en Tidlang vil vel den nye og gamle Agende komme til at staae ved Siden af hinanden, indtil Erfaringen faaer bestemt, om der siden kan indføres en bestemt almindelig Forskrivt. Hvorfor skulde de ikke ogsaa kunne staae ved Siden af hverandre? Have dog begge een Hensigt? Brugte dog allerede før mange Præster uden Modsigelse i enkelte Tilfælde nye Formularer? Og Religionen selv er jo aldeles ikke afhængig af Agenden, da denne kun er at ansee som et Middel mere. I Stæderne og ved de adelige Kirker vil af let begribelige Aarsager den nye Agende mere eller mindre rolig indføres, og endnu en nye Forandring var vel ikke raadelig. Paa nogle Steder ville Stemmerne være de lte. Da ønskede jeg meget, at De vilde anvende al Deres Indflydelse, at ikke to Partier maatte strides med hinanden. Skulde den ringeste Tvivl desangaaende finde Sted, saa raader jeg meget, at vælge den sikkerste Vei, ikke at lade det komme til Fordringer og Klager, og hellere ved offentlige Handlinger at bruge den gamle Agende. Ere der da endog nogle mere Oplyste, der hellere vilde have den nye Agende, saa ville De for den almindelige Nyttes, Roeligheds og Opbyggelses Skyld gierne give efter. Ere De virkelig stærkere, saa vilde De bære de Svageres Skrøbelighed, og ikke have for megen Behag i Dem selv. De ville ikke tilregne Folket, hos hvilket Gudstienesten

ken og Troen endnu har saa megen Værd, det alt for meget, naar det i disse urolige Tider er bleven frygtsomt og mistroiskt, og derfor har mere Tillid til den gamle Fremgangsmaade. Da man har giort den nye Agende den Bebreidelse, at den ikke er forstaaelig nok, og meget ofte forestiller vor Herre blot som Lærer og Mønster, saa ville De ikke troe sig bundne til enkelte Forestillinger, men ved ringe Forandringer saaledes kunne indrette det, som det er bedst fatteligt for Folket og meest passende for den christelig protestantiske Lære og evangeliske Opbyggelse, det stedse maae ansees for det første Diemeed. Ligesaa let vil det være for Dem, uden Opsigt ogsaa i den gamle Agende at forandre mangen Forestillingsmaade, Billede og Udtryk, der er bleven uforstaaeligt og for en og anden anstødeligt, f. Ex. Billedet om Pharao og det røde Hav i den gamle Døbeformular.

Selv der, hvor de skiønne nye Perikoper opvække Uroligheder, og Folkets Kierlighed til Templerne derfor blev mindre, torde det være det bedste, indtil et allerhøieste Patent udkommer, som snart er at vente, at give efter, og endnu at oplæse de gamle Evangelier fra Prædikestolen, og forene dem med de nye Perikoper.

Dog det er Tid, at jeg river mig løs, for ikke at trætte Dem. Jeg overleverer Dem disse Tanker ikke som Forskrivter, men som et faderligt, som et broderligt velmeent Raad. De ville have den Tillid til mig, at vigtige Anledninger nødte mig dertil. Hvo der da iblant Dem i det forbigangne Aar af menneskelig Uforstandighed og Ubillighed maatte erfare mangen bitter ufortient Krænkelse, ham lade Gud som Dem alle ved Deres Menigheders Kierlighed, Tillid og Lydighed i dette Aar rigelig belønnes. Rendsborg den 3die Febr. 1798.

Callisen *).

*) See Henkes Archiv 2c. 6te Bind, 3die St. S. 385.

Udgiveren.

V.

Missions-Efterretninger fra China.

(Af Nouvelles des Missions orientales, à Liege 1794. S. 171).

(Fortsættelse. See Magazinets femte B. S. 615-690).

Fierde Stykke.

Brev fra den franske Missionær, Herr Dúfresse, til Herr Moye, forhen Missionær i China. Skrevet i Yun-Tchoan-Hien, i Provindsen Su-Tchoan, i China, den 29 Sept. 1792.

Min Herre og kiere Medbroder! Vi have i Aar hverken faaet Breve fra Frankrig eller fra andre Missionærer, ja ikke engang fra Macao. De ere alle af Overbringerne ved en stor Fare, som Fartøiet, der havde den nye Missionær Herr Trenchant inden Borde, var udsat for i Provindsen Canton, blevne kastede i Vandet. Dette Uheld fraholder mig imidlertid ikke at skrive Dem til, for ikke at afbryde den Brevvexling, som De nu i saa lang Tid har havt med mig. Jeg vil her ikke gientage for Dem, hvad der allerede er bleven anmærket i en lang Fortælling, som jeg har tilsendt Chaumont *), og som han nok meddeler Dem. Jeg føier her blot til, at Herr Trenchant er bestemt for denne Deel af China, og at han snart vil være her. Saa faaer jeg dog engang en Europæer at see, og kan efter fire Aars Forløb første Gang igien komme til at tale Fransk. — Skolerne bestaae her endnu. Vi have syv for Piger, og nogle andre for Drenge, i forskiellige Egne af disse østlige Provindser.

To Christne af den rige Familie Ly fra Tchong-King, den fierde og den yngste Broder, kiøbte sig forrige Aar

*) See Mag. for Religionslærere 5te Bind S. 669. Udg.

Aar-Mandarine-Værdigheden, der tillader dem at
en Knap paa deres Hovedtøi. Det kostede enhver af
127 Taels, som de, efter mine Tanker, kunde have
vendt bedre. Imidlertid giorde jeg dem det ingenlunde
Forbrydelse, men formanede dem blot, ikke at misbruge
res Værdighed, og hellere lade deres Rang end deres
fare. Saaledes giorde for omtrent tre Aar siden
mas Tang, Skolelærer i Yun-Tchoan, hvis
for var Kien-Seng. Vicekongen tog hans Væ
hed fra ham, fordi han var en Christen. I Aar
han, fordi han nu ikke mere havde noget at tabe, gr
forfulgt og mishandlet, hvorom De kan læse de n
Omstændigheder i min udførligere Fortælling.

Vor Collega i Lo-Jang-Keou, i Districtet
Kou, har fra vort Huus i Paris aldeles ingen Unde
telse faaet, og er saa fattig, at han der neppe kan u
holde ti Medhielpere, skiønt 20 eller 30 ikke vare for
ge, da Religionen i denne Provinds giør stor Frem
Man maatte i det mindste hvert Aar faae en nye
oversendt. Herr Lucas Ly, der allerede er 72
gammel, hvoraf han har tilbragt 40 ved Missionen,
ikke leve ret længe; han er farlig syg. Herr Steph
Tang, der i flere Aar har havt Vattersot, har vær
til tre Gange Dødsens, og man anseer hans Sygdom
ulægelig. Herr Biskopens af Agathopolis høie
og svage Helbred levne os kun lidet Haab, endnu l
ke at besidde ham *). Herr. Thomas-Nien, de
sten har 1300 Skriftebørn, er ogsaa gammel og svag
synes at være nær ved Graven. Døm selv af disse
stændigheder, om vi ikke staae Fare for snart at see store
ler i vor Mission, og hvor nødvendigt det er, at nye
sionærer tilsendes os, for at complettere Vacanzerne.
Frankrigs nærværende Tilstand, og Nødvendighed

*) Biskopen af Agathopolis døde den 28 Sept. 1792.
Dûfresse var for langt borte til at kunne vide d
29de samme Maaned.

at formindske enhvers Viaticum 20 Piastre **), levner mig intet Haab desangaaende.

Jeg tilskriver Dem dette, fordi jeg dog just taler om vore Nødtørftigheder, for at opvække Deres Medlidenhed mod et Land, der endnu er Dem saa dyrebart, og for, om mueligt, at forøge Deres Iver, eller ellers at skaffe os Hielp. Endelig ønsker jeg og, at kunne opmuntre Dem til med nye Iver at bede Gud, at han selv mere og mere vilde hielpe os. Naar han hielper og beskytter os, saa vil det aldrig mangle os paa Missionærer og tilstrækkelige Hielpemidler.

I lang Tid faae vi ingen Medailler, Crucifixer, Billeder ꝛc. Naar der i Deres Land skulde findes gode Siele, der vare redebonne til at skienke os sligt i Almisser, saa send mig det under en sikker Adresse.

Med den høiagtelsesfuldeste og oprigtigste Hengivenhed, i Samfund med deres hellige Offere og gode Gierninger, er jeg ꝛc.

Femte Stykke.

Missionsberetning fra Su-Tchoan, en chinesisk Provinds, for Aaret 1792, af Herr Joh. Disider. de St. Martin, Biskop over Caradra, apostolisk Vikar i Provindsen Su-Tchoan, og Administrator af Provindserne Kouci-Tcheon og Yun-Nan, til de Herrer Directorer for de fremmede

**) Missionærerne kaldte den aarlige Pension, som Seminariet i Paris tilsendte dem, Viaticum. Denne Pension udgiorde for hver Missionær i alle Missioner 100 Piastre. Men de Chinesiske fik hver 120, fordi de havde flere Omkostninger. Det Tab, som Pariser-Seminariet leed for tre Aar siden (1790), giorde det nødvendigt, at afdrage 20 Piastre fra Enhvers Viaticum. Siden bemægtigede det franske National-Convent sig Seminariet og alle dets Eiendomme, og Missionærerne fik derfor siden intet.

mede Missioners Seminarium i Paris; udfærdiget, Su-Tchoan den 14 Octob. 1792; ankommen i London den 11te Jun. 1793 *).

Mine dyrebareste Herrer Medbrødre! I intet af de foregaaende Aar var vor Mission saa frugtbar paa nye Proselyter, som i dette. Vi tælle i samme 1508 voxne Døbte, og 2124 dannede Katechumenere. Dog ere blant dette Antal de Hedninger endnu ikke indbefattede, der tilbede den sande Gud, og lade sig undervise og begynde at bede, men endnu ikke have Adgang til Katechumenatet. 2333 hedenske Børn ere endnu døbte i Dødsstunden, hvoraf de fleste nu nyde Guds Herlighed, og ere blevne vore Forbedere. Disse mangfoldige Omvendelser vare, som sædvanlig, Aarsag til mange Forfølgelser fra Øvrighedens og Folkets Side; men disse Forfølgelser frembragte atter en Mængde andre Omvendelser, efterat de neppe havde afbrudt de første. Jeg vilde være for vidtløftig, naar jeg vilde gaae ind i Detaillet af det, der i denne Henseende har tildraget sig; jeg vil altsaa lade det være nok, at meddele Dem nogle Træk, der synes at være de meest træffende til disse nye Christnes Characteristik.

I Distriktet Tsong-King-Tcheou bekiendte sig for ikke længe siden mange til Christendommen, hvis Antal i mindre end to Aar steeg til 300. I dette Distrikt bragte man i forrige Aar, da et Oprør havde reist sig mod Regieringen, elleve Christne i Fængsel, hvilke dog Øvrigheden efter otte Dages Forløb, til stor Triumph for vor Religion, sendte

*) Nouvelles des Missions Orientales sp. 128. Med denne Beretning sluttes nu den hidtil stykkeviis leverte Oversættelse af den her anførte Bog. — Den i Opskriften anmærkede Ankomst af Beretningen i London giver tilkiende, at Forstanderne af den forrige Pariser Missionsanstalt i Aaret 1793 have befundet sig i London, hvor de og formodentlig endnu ere.

sendte tilbage som Uskyldige. Hedningerne søgte dette Aar paa allehaande Maader at forurolige de Christne. Da engang en Christinde var død, indbød hendes Ægtefælle og Børn, der og havde antaget Christendommen, et stort Antal af Christne, for efter deres Skik at holde Liigbegængelse. Men den endnu ganske hedenske Familie af denne Kone modsatte sig, og paastod at have Rettighed til at bringe hende et Dødoffer, og at giøre andre overtroiske Ceremonier. Henimod 50 bevæbnede Hedninger ledsagede de til Offeret bestemte Dyr; og man lavede sig allerede til at ofre. Men de Christne giorde tapper Modstand. Paa begge Sider blev man mere og mere opbragt; og det var ufeilbarlig kommen til Kamp, hvis ikke en Christen, der var mindre opbragt end de andre, havde sagt til den Afdødes Broder: „Vi ville hellere døe, end taale det, at I i vort Huus og i vor Nærværelse bringe Eders Offer. Fordi I nu ingen Grunde ville antage, saa ville vi bære Liget hiem til Eder; der kunde I giøre alle de Narrestreger, som I finde for godt; vi have da ikke mere Deel deri." Ved disse Ord bemægtigede en 25 a 30 Christne sig Liigbaaren, og vilde til at bære Liget bort. Men Hedningerne, bestyrtede over denne Beslutning, som de aldeles ikke havde ventet sig, bade om Forladelse *). Liigbaaren blev nu staaende, hvorpaa de Christne fortsatte deres Bønner, imedens Hedningerne ydmygen fiernede sig derfra. Saaledes befriede Gud disse unge Christne fra en grusom Forfølgelse, og en Kamp, i hvilken vist flere vilde have tilsat Livet, ei at tale om Følgerne. Et temmeligt stort Antal af de tilstedeværende Hedninger tilbad fra denne Dag af den sande Gud, fordi de ved denne Tildragelse havde fattet Mod.

En

*) Hedningerne have nemlig den Overtroe, at, naar et Liig udenfra bringes ind i deres Huse, det da er ude med dem, og at den Døde i Huset efterlader sig en Sæd til mange store Ulykker.

Een af de vigtigste Hindringer, der meget forstyrriger denne nye Christenhob, er den kummerlige Tilstand af et stort Antal nyomvendte Piger, hvilke Forældrene endnu førend deres Omvendelse havde forlovet med Hedningerr; og en saadan Forlovelse er ikke let at bryde. Slige Piger giør man nu opmærksomme paa den Fare, de ere udsatte for, at tabe den christelige Troe, naar de igien forene sig med Hedningerne, hos hvem de formanes til at offre, istedet for at forrette deres Andagt; og for at faae dem dertil, søger man at giøre dem Beviserne for den christelige Religion mistænkelige. I dette Aar blev en saadan Christinde, efterat have antaget Christendommen, ved Mæglerne af hendes Forlovelse ført for Retten, og beskyldt for, at hun, under det Paaskud, at hendes Religion ikke tillod hende at forene sig med en Mand af en anden Religion, havde villet bryde de Forpligtelser, som hendes Moder for hendes Skyld havde indgaaet. Endnu andre Besværinger mod den christelige Religion bleve frembragte, for at giøre den forhadt. Hedningerne tvivlede ikke i ringeste Maade paa et lykkeligt Udfald af denne Klage, og sagde med megen Tillid, at, dersom de Christnes Gud ved sin Beskyttelse lod de Christne komme vel derfra, da vilde de selv blive Christne. Stedets Dommer beordrede derpaa Qvarteermesterne at undersøge Sandheden af denne Sag, og derom at give ham en nøie Efterretning, hvorpaa han strax vilde afsige Dommen. Disse Qvarteermestere vare samtlig Hedninger, den christelige Religions Fiender, og oven i Kiøbet bestukne. Efter menneskelig Bedømmelse maatte de Christne bukke under. Men Gud tillod det ikke; thi i det den troesløse Familie endnu søgte efter Midler til at slippe fra den Grusomhed, som man vilde begaae imod den, opdagede man, at den foregivne Forlovede allerede havde en endnu levende Kone, men som han hemmelig havde forskudt. Tillades det nu end efter de chinesiske Love at holde sig Concubiner, saa er det dog forbudet at have to ordentlige Koner. Nu var hin

Christinde af en alt for fornem Familie til at blive antagen som Concubine. Hendes Moder, iligemaade en Christinde, paatog sig hendes Forsvar, og anklagede Mægleren for, at han havde misbrugt hendes Tillid, for at sammenkoble hendes Datter med en allerede givt Mand. Dommeren paalagde nu Qvarteermesterne det Ærinde, at undersøge begge Partiers indbyrdes Forhold, og at give ham Beskeed derom. Forlovelsesmægleren, der ikke kunde nægte Sagen, befandt sig nu i den største Forlegenhed. Tillige modsatte den foregivne Forlovede sig Processens Fremgang, i det han heftig beklagede sig, at man uden Tilladelse fra hans Side og uden hans Vidende havde begyndt en Proces, hvis Følger foraarsagede ham store Udgifter, og kunde giøre ham foragtet hos Publicum. Han raadte nu til Forlig, og at Forlovelsen med begges Tilfredshed maatte ophæves. Hans Forslag blev paa Stedet antaget, og da han maatte betale Omkostningerne for Retten, saa tilbød Enken sig frivillig dertil at bidrage 20 Daler. Derved blev det, og Christinden fik nu sin fuldkomne Frihed. Denne Tildragelse forskaffede fire eller fem andre Christinder samme Fordeel. Hedningerne, opmuntrede af de Christne til enten at tilbede den sande Gud, eller at lade Forlovelserne fare, valgte det sidste; de maatte ellers, sagde de, befrygte at føre en Proces, hvori de Christne, som mod al Formodning i den ovenfor anførte Sag, atter vilde seire. Faa Dage derefter bad een af disse Hedninger, at giøre ham til Christen, og han blev det ogsaa.

Hiin Kobler, forbittret over at have tabt sin Sag, tænkte paa Hævn. Han ophidsede nogle Landstrygere mod de der værende Christne, giorde Fællesskab med dem, og fik dem til at anvende al deres Snedighed for at skade de Christne. De opfandt snart Midler dertil. I en Nabokiøbsted opsloge de et Papir af følgende Indhold: „Efterretning til Publicum. Herved bekiendtgiøres, at de Christne paa den og den Dag (det var en Søndag) paa det og det Sted forsamle sig, forsynede med et tilstrække-

ligt

ligt Antal af deres Præster. Da skal det bevises for Enhver, der vil høre derpaa, at de Lærdes Religion og Bonzernes Religion er urigtig, fordærvelig og uværdig for et fornuftigt Menneske. Man indbyder nu især — — (her nævntes tre berømte Philosopher i Egnen deromkring) at begive sig til bemeldte Sted, for at foredrage deres Tvivl; man lover dem, fuldkommen at tilfredsstille dem." — Endelig hedte det endnu: man maae kun ikke troe, at den christelige Religion blot antoges af Folk af den ringe Almue; selv Mandariner i denne og hiin Dioeces (en ganske falsk Beretning) havde offentlig bekiendt sig til Christendommen. Een af disse Sedler var kommen i een af de anførte Philosophers Hænder; han blev derover forbittret, vilde paa Stedet bære Sedlen i Retten, og anklage dem som Oprørsstiftere. Dog holdt han sig endnu tilbage. De Christne, næsten lutter saadanne, der først for kort Tid siden vare blevne det, forsamlede sig, hundrede og flere i Tallet, paa Søn- og Helligdage for at forrette deres Bøn, og høitideligholde disse Dage paa et bestemt Sted. Sædvanlig indfandt sig der flere Catecheter, der underviiste dem, og tillige prædikede for Hedningerne, der bade om Tilladelse til at høre Religionsforedraget. Formodentlig blev ved slige Forsamlinger de Lærdes og Bonzernes Secter ikke skaanede. De Christne, nok underrettede om hiin Placat, og ventende, at Hedningerne paa den fastsatte Dag vilde indfinde sig hobeviis, for at giøre Støi, vilde dog underkaste sig Faren, og som sædvanligen holde deres Sammenkomster. Ellers, sagde de, kunde man tænke, at den christelige Religion var bange for de hedenske Læremesteres Beviser og Indvendinger, og at de ikke kunde forsvare den gode Sag, hvilket de ansaae for en stor Skam. Dog vare de saa kloge, at spørge en Missionær om hans Mening, som ligefrem fraraadte dem at komme sammen paa denne Dag. „Foruden, sagde han, at det er de ægte Christne ikke tilladt, der at holde deres Forsamlinger, hvorhen Hedningerne ere ind-

 budne

budne til at disputere om Religionen, saa er det og aabenbart, at disse blot vilde komme for at kives, giøre Støi, og faae Anledning til Klage. Komme nu Hedningerne, saa maae Huuseieren give dem at forstaae, at de Christne ikke have ringeste Andeel i hiin Seddel; men at de, der ere i Stand til at tale, gierne efter Enhvers Begiæring vilde giøre det; ogsaa var det ikke deres Maade, at sætte Mistillid til Nogen; thi det tiente kun til at forbittre Gemytterne, men ikke til at opmuntre til Sandhedens-Undersøgelse." — Dette Forslag blev antaget. Paa den bestemte Dag kom omtrent 60 Hedninger, for største delen bevæbnede med lange Knive og andre mordiske Instrumenter, tilligemed deres Forældre, i Spidsen de fornemste Disciple af de paa Sedlen indbudne Mestre, til det dem betegnede Huus, og fordrede overmodigen Foredrag over den christelige Religion. Desuden forlangte de endnu at see en Lærerinde, som man havde skildret dem som en overordentlig Kone, for, som de sagde, med egne Øine at overbevises om Sagens Sandhed. Denne Kone befandt sig nu vel den Gang i Huset; men hendes Pigeskole havde ophørt. Huuseieren tiltalede Skaren saaledes: „Man har ført Eder bag Lyset; mine Fiender, Hedningerne have bedraget Eder; de have opslaaet Sedlen. Hos mig er nu hverken Præster eller Skole, Lærerne prædike paa andre Steder; og hvad mig angaaer, saa er jeg ingen Lærd, og er tilfreds med at kiende og udøve den christelige Religion; men jeg forstaaer ikke at disputere derom." Da nu Vagabonderne forlangte Bøger, og de, da de ingen fik, vilde giennemsøge Huset, sagde han dem, at de dertil ingen Ret havde, og at det var imod Lovene. De lode sig da nøie med at aabne en Bordskuffe, og at tage en Bønnebog med sig. Det var alt det Onde, de giorde; men de lovede de at komme igien næste Søndag.

Imidlertid opvakte Gud, for at bilægge dette Slags Forfølgelser, en Nyomvendt i den omliggende Egn, ved Navn Pen. Denne Mand, først for en Maaned siden Christen, havde

havde længe med Hæder beklædt en Qvarteermesters Embede i Egnen, og erhvervet sig Agtelse og Bifald hos Folket, hvis Orakel han endnu er. Ved Hielp af sin Anseelse overtalede han nu virkelig Hedningerne til at troe, at de Christne aldeles ingen Deel havde i den Sag. Virkelig opdagede man og næsten til samme Tid Skriftets Ophavsmand, der og selv bekiendte, at han havde havt den Hensigt, at krænke de Christne. I øvrigt havde denne Begivenhed ingen Følger.

Den samme Nyomvendte forhindrede en anden Anklage, der af nogle Hedninger blev giort mod den christelige Religion. Underrettet om, at nogle Folk i en Naboebye havde allerede faaet Penge for at føre de Christne for Retten, sagde han til dem: „Naar I ville anklage nogen for sligt, saa begynder hos mig; thi jeg er og en Christen". — „Den christelige Religion maae vel være god, svarede disse Folk, fordi en saa viis Mand, som I, har antaget den." Klagen faldt nu bort. — Man har det Haab, at Gud fremdeles vil betiene sig af denne Mand til at fremvirke mange Omvendelser. I en kort Tid har han omvendt sin Kone næsten ved et Slags Under. Hun havde heftigen modsat sig hans Overgang til Christendommen, og anvendt alle Midler for at faae ham til at lade Christendommen fare. Endelig gik hun, keed af hans Modstand, i sit fædrene Huus, for ligesom at sige det sidste Farvel. „Fordi min Mand, sagde hun, endnu stedse egensindig hænger ved Christendommen, saa bliver intet andet tilovers for mig end Døden." To Dage efter hendes Hiemreise blev hun anfalden af en Sygdom, der var ubekiendt, saa hun hverken kunde spise eller tale. Lægerne tvivlede, at hun kom sig; og een af dem troede endog alt for ængstelig, at hun i hans Nærværelse skulde udaande sit Liv, løb derfor hastig ud af Huset med de Ord: „hun døer paa Øieblikket." Hendes Mand, der nu besøgte hende, giorde sig al Umage for at bibringe hende bedre Tanker om Christendommen. Han sagde hende: „Du har viist dig som en Fiende af den sande Religion, og vil-

de ogsaa forhindre mig i at blive en Christen. Derfor straffer de Christnes Gud dig nu. Fortryd dine Synder, og bliv en Christinde, og jeg vil bede for dig." Da Konen syntes at bifalde ham, saa begyndte han at bede, og oplæste et Pater Noster og et Confiteor. Strax følede den Syge Lindring, og begyndte at tale. Man vilde nu indgive hende Medicin, som hun dog strax maatte kaste op. Hendes Mand lod Børnene komme, og bad paa nye med dem et Angelus Dei. Konen var nu sund, kunde spise, og blev en meget ivrig Christinde *).

Flere Christne i denne Egn, der handlede paa et Torv, bleve meget plagede og foruroligede. Hedningerne, der vilde afpine dem et Bidrag til deres Guders Dyrkelse, brugte Vold, da de ikke fik noget, og toge fra dem, hvad de fandt hos dem. Skiønt disse Vare vare langt mere værd, end det, man forlangte af dem, saa taalte dog de Christne alting med Taalmodighed, og lode sig berøve. Men da deres Antal stedse forøgede sig, saa frygtede Hedningerne, at de tilsidst skulde faae Mod og giøre Modværge. De besluttede derfor, af Retten at lade dem tildømme at betale hiint Bidrag. Alle paa Torvet Forsamlede traadte sammen i denne Hensigt. Skrivtet, som de tilstillede Dommerne, var omtrent af følgende Indhold: „Der har i disse Egne udbredt sig en Religion, som man kalder Herrens Religion i Himlen. Dens Tilhængere saavel af Mands- som Qvindekiøn holde Dag og Nat talrige Forsamlinger, under det Paaskud at bede. Man veed ikke, hvad de foretage sig. Desuden vise de overordentlig Iver i at giøre Proselyter. Daglig tiltager deres Antal, og ved tomme Sophismer forføre de Folket, og tvinge endog mange til at antage deres forkastelige Lære. De hade og foragte vore Guder, vegre sig haardnakket ved at

*) Gode St. Martin! her var meget at sige, og at spørge. Men jeg vil ikke afbryde dig. Du er for langt borte, for i en Hast at faae Svar.

at give deres Bidrag til at høitideligholde de Guderne til Ære anordnede Festdage, tage ikke den ringeste Deel i de Bønner, vi giøre til dem, og for hvis Skyld vi dog befries fra Krig og Pest; og haane meget mere vor Gudfrygtighed. Tilsidst vil det gaae saa vidt, at, naar I Dommere ikke antage Eder Sagen, er det at befrygte, at flere Ulykker deraf ville reise sig, som da ikke mere ville kunne afhielpes." — *) Denne Klage, undertegnet af Stedets Qvarteermestere og de fornemste Indbyggere, var forfattet af nogle Lærde, hvoriblant var en Licentiat og en Mandarin. Ogsaa havde de anvendt al deres Veltalenhed, og man maatte tilstaae, at Klagen var skreven fortreffelig. Stedets Dommer, der i en Forfølgelse havde lært at kiende den christelige Religion, ved denne Leilighed havde tabt sin Værdighed, men siden atter tilkiøbt sig samme i Pekin, vilde ikke gierne svare derpaa, og ønskede dog, at man ikke maatte finde noget at udsætte paa ham. Han sagde altsaa: „man maae undres over, at man endnu vover at antage en saadan Religion, uagtet de mange Forbud, der ere giorte derimod. Hvad Festerne til Gudernes Ære anbelanger, saa tør de Christne, naar det ellers er Skik der i Egnen, ligesaa lidet som andre vegre sig ved at give Bidrag dertil i Overeensstemmelse med deres Formue." Han lod derpaa fem Christne, der i Klagen vare nævnte som Anførere i denne Egn, kalde for sit Tribunal. Disse begave sig til Tinghuset, og bleve, uden at være Fangne, ti Dage ophvldte i Byens Vertshuus, for at vente deres Dom. Allerede glædede Fienderne sig over denne Seir, og lovede sig intet mindre, end at alt indtil selve Navnet af Christendom skulde ophøre. Virkelig syntes og Alt at falde ud til deres Fordeel; men Gud vilde ydmyge dem. I den Tid, man vilde skride til at afsige Dommen, listede een af de fornemmeste Anklagere, en Qvarteermester, sig om Nattetid ind i een af de anklagede

 Christ-

*) Hvo tænker ikke herved paa det bekiendte Brev fra Plinius til Keiser Trajan? Udg.

Christnes Huus, og stial nogle Stykker Klæde. Til samme Tid vare nogle Rettensbetiente i Færd med at oplede nogle Røvere. De kom just forbi Stedet, da han kom ud med det stiaalne Klæde, lagde Jern paa ham, og førte ham til Distriktets Mandarin. Men denne blev bestukken af Røverne og andre Byens Folk, der, for at sætte ham i Stand til at udføre sin Klage, caverede ved Retten for hans Retskaffenhed. Allerede var Mandarinen i Færd med, uden al Retsform, at frikiende ham, da Christne kom derimellem. Den, de stiaalne Vare tilhørte, indgav en Klage, og fordrede det stiaalne Gods tilbage. Andre Christne beskyldte ham for, at han til sin Fordeel havde overtraadt Torvclovene; og det havde sin Rigtighed. „Han har anklaget os, lagde de til, fordi vi modsatte os hans Utroskab i hans Qvarteermester-Embede. Vi betale Keiseren redelig Tributen, og bære Byrderne, som man paalægger os for det almindelige Væsen. Men til Festerne Guderne til Ære give vi ikke noget, fordi vi ikke troe paa disse Guddomme. I øvrigt have Indsamlerne heller ikke den mindste Ret til at forurolige Folket i denne Henseende, eller at bruge Vold, som vore Anklagere have giort mod os. Endelig have vi hverken lært noget forkasteligt, eller forført eller tvungen nogen.. Dette er Bagtalelser, som Anklagerne først maae bevise." — Mandarinen skred nu til at afsige Dommen. Qvarteermesteren blev overbeviist om Tyveriet, overmaade slet behandlet, og næsten ødelagt. En saa beskæmmet Mands Klage mod Folk, som man ikke kunde bebreide nogen slet Handling, syntes nu hos Mandarinen ikke at giælde mere, der hverken talte om Bidrag til de hedenske Ofringer, eller spurgte om Proselyterne, som de Christne havde giort, men foreslog dem blot, og det meget lempelig, at afstaae fra Christendommen. Da nu een af dem med megen Iver svarede, at de aldrig vilde giøre dette, saa lod han dem give ti Ørefigen, og sagde dem tillige, uden al videre Dom, at de kunde pakke sig. De Christne udøvede efter deres

Hiem-

Hiemkomst deres Religion som før, og udsonede sig atter med Hedningerne, der selv indsaae deres Uret.

I en nye Christenmenighed i Herr Florent's Distrikt tildrog sig en overmaade interessant Begivenhed, der giver Christendommens Udbredelse de allerstørste Forhaabninger. Mandarinen af Hong=Ya=Hien forfulgte nogle falske Myntmagere, der havde forenet sig til en Bande og giort Egnen usikker; han spurgte Qvarteermesterne, om de ingen slette Personer kiendte. „I en kort Tid, svarede de, har den christelige Religion udbredt sig her i Egnen, hvis Tilhængere meget begynde at forøge sig, og at holde talrige Forsamlinger". Strax gav han Soldaterne Befaling at oplede dem. Man opsnappede fem, der bleve førte til Districtets Hovedstad. Den, som man ansaae for den fornemste Arbeider i at giøre Proselyter, blev taget fangen og sat i et Slags Træbuur, der var meget smalt og langt, og bedækket med Bræder, der vare saaledes anbragte, at de trykkede Skuldrene meget. Han kunde nu hverken sidde eller staae opreist, og kun hans Hoved stak oventil frem igiennem et Hul *). De Christne, der Dagen efter bleve citerede for Retten, og heftigen opfordrede til at afstaae fra deres Religion, svarede med den første Fasthed: „Vi kunne umueligen afstaae fra en Religion, der lærer os at skye det Onde og at giøre det Gode." — Paa dette Svar bleve de jammerligen behandlede med Stokkeprygl og Ørefigen, og kastede i Fængsel. Den, der sad i Buuret, blev ikke slaaet, skiønt han bekiendte sin Troe med samme Mod, som de andre. Den vedvarende Smerte, som han følede, vilde have dræbt ham, hvis man endnu havde tilføiet ham Slag. I en haanende Tone spurgte Mandarinen ham: „Hvorledes befinder du dig? Troer du, at din Gud kan befrie dig derfra?"

*) Denne Straf hører blant de vilkaarlige, af Keiseren ved et nyere Edikt ophævet Torturer, som Mandarinerne betiene sig af mod de værste Uhyrer, for at faae dem af Veien uden den sædvanlige Retsform.

derfra?" „Jeg befinder mig ret vel, svarede han; vil Gud befrie mig fra denne Pine, saa har han ogsaa Magt dertil; men hvad der og møder mig, saa vil han vist beskytte mig". Han blev nu atter bragt tilbage i Fængslet, hvorfra man temmelig ofte om Dagen hentede ham, for at tiene til Skue for Folket. Hver Gang prædikede han og formanede Hedningerne til at antage den christelige Religion.

Da nogen Tid derefter hans Søn ligeledes som Christen blev ført for samme Domstol, lod Mandarinen i Sønnens Nærværelse Faderen hente, og sagde til hiin: „See der, hvad din Fader lider for Christendommens Skyld! vil du afstaae derfra, skal du være fri, og din Fader skal ogsaa sættes i Frihed". „Dersom min Fader, svarede Ynglingen, har Mod og Styrke nok til at udholde en saa grusom Tilstand, saa vil jeg, der er yngre, vel ogsaa kunne udholde samme. Venter ikke, at jeg skulde give Slip paa min Religion." — Ved de forskrækkeligste Slag skreg han dog stedse, at han altid vilde blive en Christen. Hans Fader, der frygtede for, at han dog tilsidst vilde bukke under for de skarpe Straffe, sagde til Dommeren: „hører dog op at ville bringe min Søn til Frafald; I slaae jo ham jo Hovedet itu, fordi han ikke vil blive sin Gud utroe." Dommeren syntes at blive lidt rørt, og den unge Mand greb dette Øieblik og sagde: „Jeg har ladet min Kone blive ene hiemme, hun er ei i Stand til at ernære Familien; lad mig derfor i det mindste arbeide, for at ernære min lidende Fader." Mandarinen sendte ham paa Stedet tilbage. De andre Christne vare imidlertid stedse blevne tilbage i Fængslet, hvori de daglig med høi og fælles Røst fremsagde de sædvanlige Bønner. Engang sagde Vagten til dem: man vilde atter føre dem for Retten, og at man havde besluttet at afskiære dem alle Spændaaren paa Fødderne*). Uden at synes for-

*) Ligeledes en vilkaarlig, ved Lovene ikke autoriseret Straf, som man paalægger visse Vagabonder, der forurolige Staten.

Man

'orbadsede, begyndte de allerede at trække deres Strøm-
per af, for at lave sig til til denne smertefulde Opera-
tion, da Vagten strax erklærede dem, at Straffen ikke
var tiltænkt dem, men nogle andre Uhyrer, der befandt
sig i samme Fængsel. De Christne havde nu i det mind-
ste den Fortieneste, at ville bringe dette Offer. Om faa
Dage bleve de paa nye citerede for Mandarinerne, der
spurgte dem, om de endnu stedse vilde være Christne.
Paa deres Tilstaaelse bleve to, der syntes at være de fasteste
Characteer, indsperrede i samme Buur; det er, de bar
tilsammen, uden at kunne skilles ad, paa deres Skuldre
een meget svær Planke, der, for at kunne lade Hovederne
gaae igiennem, paa forskiellige Steder havde vide Aab-
ninger. De øvrige bleve førte tilbage til Fængslet.

Imidlertid maatte Mandarinen i sit Distrikts An-
liggender reise til Hovedstaden; man formoder, at han
der har faaet nogle Irettesættelser for sin Opførsel mod de
Christne. Thi efter hans Tilbagekomst lod han de Christ-
ne strax komme løs, og ogsaa den, som han imod alle Lo-
ve havde holdt fangen i Buret. Denne Mand havde nu
i 40 Dage efter hinanden været i denne forskrækkelige Til-
stand, uden at beklage sig eller at knurre. Da han kom
ud, kunde han ikke engang mere bevæge sig, hans Fødder
vare næsten bøiede halv op til Knæene, og hans Lænder
som knuste. Ved mange Midler bragte man endelig hans
Legeme i sin naturlige Tilstand, at han kunde gaae. Han
giorde nu strax Brug af sin Frihed, i det han prædikede
for Hedningerne i den hele Egn, og omvendte mange af
dem. Een af hans første Vandringer efter hans Hiemkomst
var til hans Fiender, for at forlige sig med dem. Skiønt
paa deres Side alting var roligt, og Freden syntes for-
melig at være sluttet, saa troede han det dog mere passen-
de for Religionens Værdighed, at behandle dem med mere
Agtelse end før. Han bad derpaa Stedets Christne at
for-

Man aabner dem Læggen, blotter Nerven, og skiærer den
efter et vist Maal af, og viser den derpaa for Folket.

forene sig med ham og fire andre Forfulgte, og at give deres Forfølgere et Giæstebud. Den øverste Qvarteermester, Ophavsmanden for hiin Forfølgelse, blev ogsaa indbuden; men dette Menneske, som Samvittigheden sagde det, at han havde mishandlet Uskyldige, og der endog i Hedningernes Ansigt læste Bebreidelsen for sin Grusomhed, fandt sig ved denne Indbydelse fornærmet, og var mere opbragt end nogensinde. Ude af sig selv af Vrede, begav han sig paa Stedet til Tinget, anklagede de Christne paa nye, at de endnu stedse forøgedes; imod Mandarinens udtrykkelige Befaling dog holdte talrige Forsamlinger, og giorde sig lystige over Lovene, og bad tilsidst endnu om Tilladelse til at nedlægge sit Qvarteermesterembede; „fordi, som han sagde, efter slige Tildragelser er det ikke mere muligt for mig at opfylde sammes Pligter". Strax gav Mandarinen Befaling at arrestere de Christne. Flere Anførere for Rettens Soldater, der ved den første Forfølgelse havde omvendt sig, anvendte alle deres Kræfter for at forebygge denne Streg, eller i det mindste betids at berette de Christne, at de maatte tage Flugten. Men de vare deri ikke lykkelige; Qvarteermesteren forekom dem, og hine Christne bleve atter førte for Retten. Da denne sidste Begivenhed først er skeet for faa Dage siden, og disse Christne ere langt borte herfra, saa er deres Skiebne os endnu ikke bekiendt.

I den samme Missionærs Distrikt befinde sig mange, allerede for lang Tid siden til Christendommen Omvendte, der høre til Staden Pon-Kiangs Jurisdiction. Mandarinen, der i 20 Aar har regieret dette Sted *), har der foraarsaget syv til otte for størstedelen meget grusomme Forfølgelser, hvoriblant een gav to Martyrer. Uagtet disse store Forhindringer holdte de Christne sig dog paa dette Sted, og deres Antal forøgede sig daglig. I dette Aar omvendte en først for kort Tid siden til Christendom-

men

*) Et ganske overordentligt Tilfælde; sædvanligen beholde i China Mandarinerne deres Værdighed kun tre, højst sex Aar.

men overgangen Familie en anden, der var rig, og hvis Overhoved havde giort sig vigtig ved en længe før kiøbt Værdighed. Ved den første Efterretning om hans Omvendelse kom mange Christne til Manden, ønskede ham Lykke, og tilbøde ham christelige Inskriptioner, for at erstatte de hedenske, der allerede for længe siden vare udryddede af Huset. Forsamlingen, som man holdt hos ham, var meget talrig; ogsaa Hedningerne vare derved, der især vare indbudne for at høre tale om den christelige Religion. Af 100, der befandt sig der, tilbade nu 20 den sande Gud. Denne Families Naboerpaarørende, der vare fattige, og for størstedelen misundelige over dens Velstand, havde længe viist sig som dens erklærte Fiender. De grebe denne Leilighed, for paa en følelig Maade at skade den, og anklagede den, at den havde antaget Christendommen. Mandarinen, som Had til de Christne allerede havde giort rasende, blev endnu mere skyndet dertil, da der var en god Vinding at giøre. Han afsendte strax Soldater og Rettensbetiente, der og bragte fire Christne i Fængslet. De andre échaperede; men alle christelige Inskriptioner, der allerede vare opslaaede, bleve overleverede til Mandarinen. Alle de, hvis Navne han fandt paa disse Lister, som ikke var et ringe Antal, lod han arrestere. Den hele Christenmenighed var i den største Angest. Soldaterne sværmede allevegne omkring, for ret at opfylde deres Pligt, og ofte hialp Folket dem endog at opsøge de Christne og forfølge dem. Dog kunde de kun føre et meget lidet Antal i Fængsel, fordi de næsten alle vare flygtede til Naboedistriktet, og selv de Arresterede havde fundet Leilighed til at flye. Dommeren gik nu efter den sædvanlige Retsform, og lod de Christne slaae, for at tvinge dem til Frafald. Den rige Mand, der havde givet den første Anledning til denne Forfølgelse, vilde, efterat han var yderst slet behandlet, kiøbe sig løs med Penge, og gav 100 Taels (omtrent 180 Rdlr.) Men dette Offer tilfredsstillede endnu ikke Mandarinen;

darinen; han vilde og endnu angribe ham ved hans Troe. Plager og Anmodninger fra Familiens Side, Opmuntringer fra Drabanterne, alting anvendte han, for at faae ham til at forlade samme. Virkelig faldt og efter nogle Maaneder denne ulykkelige Olding og hans Søn fra Christendommen, og fik deres Frihed. Men kort efter deres Frafald fik Faderen en Sygdom, hvoraf han, uden at omvende sig, døde. Begge de andre med dem fangne Christne, der stedse bleve ved Christendommen, bleve dømte til at bære den ovenfor omtalte Planke i tre Maaneder. Efter sammes Forløb lod Mandarinen dem bringe for sig, og spurgte dem: „have I beredt Eder til at forlade Eders Religion? Fortryde I at have antaget den?" — „Aldrig, svarede de, forandre vi vort Sindelav, aldrig fortryde vi vort Valg." Strax lod Mandarinen dem paalægge en endnu svarere Planke, og det atter i tre Maaneder, og tilkiendegav dem tillige, at det ikke vilde blive deres sidste Straf, dersom de egensindigen vilde paastaae at blive Christne. Denne Tid er endnu ikke forbi; dog er det meget sandsynligt, at deres Straf endnu tredie Gang vil forøges

I en nye Christenmenighed, i den chinesiske Præstes Herr Andre's Distrikt, der kaldes Kia-Kiang-Hien, ønskede de Christne paa den beskrevne Maade nogle til Christendommen overgangne Familier til Lykke. Ogsaa indbudne Hedninger begave sig derhen, men i en ond Hensigt. De kom bevæbnede, og efter at have hørt nogle Ord af Prædikenen, overfaldt de de Christne, og bibragte nogle af dem farlige Saar. De Saaredes Paarørende, iligemaade Christne, tabte Taalmodigheden, besluttede at bære en næsten ganske i sit Blod badet Broder til Tinghuset, for at fordre Ret og Hielp. De Anklagede sagde til deres Forsvar, at, da man ikke havde kunnet overbevise disse Christne, der med Magt vilde tvinge dem til at antage en slet og efter Lovene forbuden Religion, var man kommen til Slagsmaal. Mandarinen fandt denne

ne Grund rekfært), og lod de Christne arrestere. Fire af dem vilde han tvinge til at fornægte deres Troe. Efter en meget slet Behandling, da han ikke kunde seire over deres Forstand, dømte han dem til at bære Planken. „Og den, sagde han, skal I ikke før slippe fra, indtil I fraalde Eders Troe, og skulde I og bære den i 10 Aar." — „Vi kunne vel bære Planken, sagde de, i ti Aar, men I neppe saa længe blive Mandarin." Dette Svar forbittrede Mandarinen endnu mere. De Christne bære nu Planken allerede i otte Maaneder, og der haves intet Haab, at de saa snart slippe den.

I et andet Distrikt, ved Navn Ngo-Mi-Hien, hvor Herr Andre taalte Forfølgelser, havde for to Aar siden en krigersk Mandarin, hvis Embede var at holde Cantonen i Sikkerhed, modtaget en Anklage mod endeel Christne, der nyeligen vare blevne det, og begivet sig derhen med Soldater og Qvarteermestere. Een af de fornemmeste Christnes Huus, der passede til hans Velstand, blev udplyndret, og ganske nedrevet. De christelige Koner, der boede der, bleve imod al Sædvane bundne, og ilde medhandlede. Hiin Christen nu, der var arresteret tilligemed de øvrige, fik sin Frihed under det Paaskud, at han vilde skaffe Penge, for at tilfredsstille Mandarinen. Uagtet alle Indvendinger fra de andre Christnes Side, der giorde alt, hvad de kunde, for at afholde ham derfra, benyttede han sig deraf, og gik til Hovedstaden. (Sædvanligen velsigner Gud heller ikke et saadant Foretagende; Hævnens og ikke Christendommens Aand indgiver det. Ogsaa formane vi alle Christne, hellere at lide, end at klage.) Imidlertid gav dog Provindsens Criminallieutnant, som han vendte sig til, hans Ansøgning Gehør, og den øverste umiddelbare Mandarin Befaling, at undersøge og bilægge Sagen, og give ham Underretning derom. Men Sagen trak sig i Langdrag, deels formedelst Qvarteermesterens Flugt, deels for den anklagede Mandarins Anseelses Skyld, som foraarsagede de Christne

mange Omkostninger. Efter fire Maaneders Ophold tog man endelig fat paa Sagen, og vi erfarede, at Anklageren fik 80 Øresigen og blev kastet i Fængsel. Det er meget uvist, hvad for et Udfald det vil faae. Lykkelig er han, dersom han beholder sin Troe! Det bedste er, at de andre Christne deraf kunne uddrage en kraftig Lection, ikke at efterligne dette Exempel, om de engang skulde komme i et saadant Tilfælde. I øvrigt tiltager de Christnes Antal der Dag fra Dag. For kort Tid siden sammenkaldte nogle nye mere ivrige end forsigtige Proselyter der i Egnen en talrig Hedningeforsamling, for at forkynde dem Religionen. Rettens Tienere, ei uvidende derom, begave sig tilligemed deres fornemste Anførere i samme Forsamling. Ogsaa een af Mandarinens Sønner indfandt sig der tilligemed hans første Secretair. De lode nu vel de Christne prædike, saalænge de vilde, men toge efter endt Tale fire til fem fangne, som de dømte til at bære Planken. De bære den endnu.

Vor Mission har nu faaet et meget agtværdigt Subjekt, som den snart vil bestemme til en Medhielper. Det er et ungt Menneske paa 20 Aar, af hedenske Forældre, fra Staden Sou-Fou. Denne Yngling, endnu Katechumen, har for kort Tid siden maattet udstaae en skrækkelig Forfølgelse af sine Paarørende. Fordi Stedets Mandarin ingen Klager mere modtog mod de Christne, saa kom hans Familie sammen, og vilde selv dømme ham efter den største Strænghed. Da han uagtet de frygteligste Trusler med Standhaftighed vegrede sig ved at afsige Christendommen, saa hængte de ham, en heel Dag, med sammenbundne Hænder og Fødder op, og sloge ham ubarmhiertigen. Da de ogsaa saaledes ikke kunde overvinde hans Standhaftighed, saa tvang de ham til at nedsluge Menneskeskarn. Men ogsaa denne Mishandling bevægede ham ikke. Endelig besluttede disse grusomme Paarørende, kede af saa megen Modstand, at begrave ham levende. Allerede var Hullet gravet, da hans ældre Broders Kone,

rørt

vært af Medlidenhed, fandt Leilighed at løse ham, og lod ham hemmelig slippe. Han flygtede til de Christne, der trøstede ham. Nu synes han fra sin Families Side at være sikker; thi den leder ikke mere efter ham, og synes ganske at have givet Slip paa ham. Vi have i Sinde, ufortøvet at indlemme ham i denne Provindses Collegium, for at danne ham til den geistlige Stand, for hvilken han synes at have et saa afgiort Kald.

I en endnu temmelig nye Menighed, i Herr von Retz's Distrikt, har der tildraget sig to besynderlige Begivenheder, som visse Selvkloge ville ansee for Indbildning eller Selvbedrag, uden dog at kunne angive tilstrækkelige Grunde for en saa overilet Dom. En heel christelig Familie, undtagen dens Overhoved, der dog meget agtede den christelige Religion, havde, efter alle Christnes Skik, et Kar med Vievand paa et Slags Alter i Husets fortrinligste Deel. Da man engang under samme Alter havde lagt nogle kostbare Vare, saa frygtede Huusfaderen for, at Karret engang af Vanvare maatte kastes omkuld, og Vandet fordærve Varene; men, enten af Agtelse eller Frygt, vovede han ikke at røre ved Karret. Uden at gaae ud af Stuen, hvori han vist var ganske allene, kaldte han paa sine Børn, for at bære Karret hen paa et andet Sted. De svarede ham, at han, uden at frygte det mindste, gierne selv kunde flytte det hen, hvor han vilde. Paa dette Svar vendte han sig om, for at tage Vandet bort; men Karret var forsvundet *). Man har aldrig erfaret, hvorledes og til hvilket Sted det er bleven bragt; men det er vist, at ingen menneskelig Haand har berørt det. Denne uformodentlige Begivenhed gav denne Familie Anledning til mangehaande alvorlige Betragtninger. Den formodede, at en Dæmon maatte have sin Haand med i Spillet, der af Ondskab skilte dem

Yy 2 ved

*) O sancta simplicitas, ora pro nobis! eller maaskee rettere: O prudentia jesuitica, quam astuta!

Udg.

ved en mægtig Bistand, som Religionen tilbød dem. Hvor megen eller liden Sandhed nu og denne Formodning har for sig, nok to Dage derefter steeg Vandet overordentlig, oversvømmede det flade Land, og steeg endog til Foden af den lille Biergstrækning, hvorved denne Familes Huus laae. Torden, Regn, Vind, Oversvømmelse stormede med forenede Kræfter løs paa Huset, saa det allerede begyndte at helde. Familien udstødte et skrækkeligt Angstskrig, og raabte en gammel Naboven, der var en Christen, til Hielp. Denne fløi hastig til med Bievand, sprøitede rundt omkring deraf, imidlertid de andre bade; og Huset, der var nær ved at falde, reiste sig nu til de Christnes Glæde og store Forundring, og blev urokkeligt. Dette er det første Faktum, om hvilket alle Omstændigheder nøie ere undersøgte. Bedragerie fra Vidnernes Side kan man her ikke formode. Spørgsmaalet er kun, om man paa en fornuftig Maade kan forklare Sagen naturlig. Familiens Overhoved antog den christelige Religion.

Det andet Faktum er ikke mindre forunderligt. Fire Personer, to Christne og to Hedninger, fældede tilsammen nogle Træer i en Skov; paa eengang slog en usynlig Haand begge Hedninger meget stærkt. De Christne forvarede sig, da de hørte Støien, som Slagene giorde, ved Korsets Betegnelse. Een af begge Hedninger geraadede i en skrækkelig Vrede, udbrød i Forbandelser mod den, der slog; men jo mere han bander, jo mere slaaes han. Da han endelig ikke mere kan holde sig for Vrede, saa giør han et rasende Angreb hen til den Egn, hvor Slagene syntes at komme fra, men nu faaer han dem endnu stærkere. Træt, udtømt, og forvirret, forlader han Skoven, da han seer, der ingen Hielp er. Den anden langt taalmodigere Hedning, der havde merket, at de Christne strax ved Fiendens første Angreb havde giort et Kors for sig, og at Aanden respekterede samme, spurgte dem om Aarsagen dertil. De Christne forklarede ham, saa godt de kun,

de

de, Oprindelsen til og Kræfterne af Korsets Betegnelse, og bade ham, for fuldstændigere derom at undervises, at lade sig føre til Catecheten. Han giorde det, og blev en Christen. Det Faktum, han havde været Vidne til, og som han selv eftertrykkelig nok havde erfaret, giorde, at han ikke forlangte flere Beviser. Han troede, at en Religion, der havde en saadan Magt over Aanderne, ikke kunde være falsk.

I denne Mission har der endnu tildraget sig mange andre Begivenheder, især Forfølgelser, der dog have havt det lykkeligste Udfald. Tiden tillader mig ikke at fortælle dem. Hvad jeg har skreven derom, synes at være tilstrækkeligt for at lære at kiende de nye Proselyters Character, og at opmuntre dem til, med os at prise det guddommelige Forsyn, der beskytter os midt iblant saa mange Fiender, og lader vore Arbeider bringe Frugter. Dog kan jeg ikke undlade at anføre et Vink af det guddommelige Forsyn over os, nemlig i Anledning af Herr Trenchant's Reise, der ankom dette Aar. Urolighederne i Frankrig, hvorom vi fra det forrige Aar af ere underrettede, lode os neppe haabe nogen nye Colleges Ankomst. Den største Hindring i hans Afreise vare de derpaa fulgte Forandringer i Frankrig, ved hvilken Leilighed De, min Herre! tydelig har lagt Deres Iver og fromme Bestræbelser i at understøtte Missionen, for Dagen. Ogsaa har Gud velsignet samme ved et uventet godt Udfald. Neppe om Bord, for at begive sig til os, saae denne værdige Medbroder sig allerede udsat for de største Farligheder. Et af vore Bud, der havde det Ærende, at holde ham en Baad i Beredskab til ham, blev mistænkt for dette Forehavende. Flere Baade, bemandede med Soldater, fulgte ham til det bestemte Sted. Neppe var han ankommen, saa stege tre Folk, som han ansaae for Anførere af Livvagten, i hans Baad, under det Paaskud, at betiene sig af dette Fartøi for at komme til et Sted, hvor de efter Foregivende havde Forretninger, og som var nogle Mile borte. Uforsigtig havde

de det under slige Omstændigheder været, at vente paa Missionærens Ankomst. Han seilede afsted, og Soldaternes Baade fulgte ham to Dage. Han var af Hedningerne, der havde ført ham saa vidt, bleven erkiendt som en Europæer. Dog tabte han ikke Modet; Budene førte ham ind i et Vertshuus, skiulte ham, som de troede, og vilde hyre nogle andre Baade. Men da han den følgende Dag, da alting var færdig til Afreise, i Overværelse af en Mængde Hedninger maatte gaae ud af Vertshuset, formodede disse hans Forehavende, og giorde Skibets Eiermand frygtsom. Denne lagde nu mange Hindringer i Veien for Afreisen, og foregav, uden at lade sig merke med sin Mistanke, uopsættelige Forretninger, der i flere Dage holdte ham tilbage. Efter megen Ordstrid sagde vore Bud ham, at han kunde være ganske rolig, at de vilde give ham Efterretning om alt, hvad der vilde tildrage sig, men at de umuligen kunde vente, men efter Aftale maatte reise. Manden lod sig overtale, og Fartøiet fulgte i en liden Frastand efter. Men neppe var man kommen en Fierdingmiil bort, da mange Folk, der syntes at være Soldater eller Rettensbetiente, tvang Skipperen til at føre Baaden over til den anden Side af Floden, da de tilforladelig vidste, at han havde en Europæer inde. De vendte sig til Ludvig, vort Bud, der i slige Tilfælde allerede saa ofte har udmerket sig. Med megen Behiertighed svarede han dem, at de forstode sig slet paa at kiende deres Folk. Nu vilde hine stige om Bord, og truede ham og alle de andre i Fartøiet, at føre dem for den nærmeste Ret. „Giører det kun, sagde han til dem, I skulle faae at see, hvo vi ere." Dette var om Aftenen. Man maatte lande, og blive liggende paa dette Sted. Ludvig, der ganske vist troede at blive næste Dag ført for Retten, tog om Natten alle til Missionen skrevne Papirer, bandt en Steen om dem, og kastede dem saaledes i Floden. I Dagbrekningen tog han sine bedste Klæder paa, gav og Missionæren nogle, og affecterede et fornemt Væsen, hvorved han

bragte

bragte sine Forfølgere i Vilderede. Man lod derpaa Fartøiet seile videre, og Hedningerne stege i et andet. Da de kom til Staden, hvor Retten var, lod man dem seile forbi, og brød sig ikke videre om dem. Den øvrige Deel af Reisen gik lykkelig af. Saaledes forskaffede Gud vor Mission en Præst, der vil være den overordentlig nyttig, og der ved den Ulykke, som det har behaget Gud for kort Tid siden at bedrøve os med, er bleven meget nødvendig; jeg mener nemlig Biskopens Død i Agathopolis, apostolisk Vikar i denne Provinds, der døde den 28de Sept. i sit 68de Aar *).

Denne værdige Prælats Sygdom syntes i Begyndelsen ikke at være af Betydenhed. Flere Læger sagde, det havde ingen Fare. Hans Sygdom var et Slags Blodgang, der smittede en stor Deel af Provindsen, og daglig borttog en Mængde Mennesker, især Børn og Oldinger. Medicinen syntes at slaae godt an, og han kunde daglig spise noget. Dagen før hans Død faldt han i en usædvanlig Udmattelse, der forekom mig at være farlig. Jeg forestillede ham derpaa min Uroe om hans Tilstand, og han forlangte Sacramenterne. Da jeg den følgende Dag besøgte ham, og spurgte ham, om han nu virkelig vilde nyde Nadveren, svarede han mig: dersom Gud vil, jeg skal nyde det. Det vare de sidste Ord, jeg hørte af ham. Men hans Bevidsthed syntes han at beholde indtil det sidste Øieblik. Samme Dag om Eftermiddagen Kl. 3. døde han med en udmerket Taalmodighed, efter at Sygdommen havde varet i 14 Dage. Undertiden sagde han i en spøgende Tone til mig: jeg maae tilstaae, dette Slags Sygdom er aldeles ikke behagelig; alting beviser, at jeg er et usselt Menneske.

Længe vil vor Mission begræde dette Tab. I 35 Aar var han midt under de største Forfølgelser og Gien-

 vordig-

*) Hans Navn var Franz Potier. Af ham var den første af disse Missions-Efterretninger fra China. See Magaz. 5te Bind S. 620 &c.

vordigheder dens Støtte og Forsvar. Fra de første Aar af hans Apostelembede var han et Offer for hans Iver. Da han saae, at en Mængde Christne formedelst de af Regieringen efter ham anstillede skarpe Undersøgelser bleve grusom forfulgte, saa betænkte han sig ikke, om han skulde opoffre sig for dem, men angav sig strax for Mandarinen, der paalagde ham de grusomste Piinsler, der blot kunde tilkomme de største Misdædere. Efter et Fængsel, der varede i flere Maaneder, efter Smerter og Forhaanelser fandt han, da han blev bortført af Soldaterne og skulde overleveres til Cantonen, Leilighed til at undflye, og vendte nu uforfærdet tilbage, for at trøste og styrke de Christne. Efter et Aars Forløb nye Forfølgelser og nye Efterstræbelser. Tvungen til at skiule sig, kunde han ingensteds finde et Fristed, undtagen i de med Tigere opfyldte Skove og under Klipperne. Endelig maatte han af Nød begive sig til den nærmeste Provinds, hvor hans Amindelse endnu er i Velsignelse. Denne Provinds forlod han, stedse beskæftiget med det apostoliske Embede, ikke førend nogle Maaneder efter, for at komme sin forladte Menighed til Hielp og udsætte sig for nye Farer. Ofte var han nær ved at blive tagen til Fange af Hedninger, der hadede den christelige Religion; ofte var hans Huus, hvor han forrettede sit Embede, omringet af Soldater, og dog undkom han stedse, som ved et Under, deres Hænder. Der gives vist ingen Egn i denne Provinds, hvorigiennem han jo var reist, ingen steile Biergstrækninger, som han jo havde bestegen. For at vinde en Siel, paatog han sig de farligste Reiser; for at besøge en Syg, giorde han ofte tre til fire Dagreiser. Paa slige Vandringer gav han Slip paa enhver Beqvemmelighed. Han giorde dem alle til Fods. I en saadan Tilstand reiste han og, for at modtage den bisskopelige Indvielse, til Hovedstaden Chen-Si, mere end 250 Mile fra hans Hiem. Kun først i hans sidste Aar vare hans Fødder saa svækkede, at han endelig paa Missionærernes ivrige Forestillinger betiente sig af en

en Bærestol. Denne hans Adfærd kom tildeels af, fordi han havde et Slags Forkiærlighed til Fattigdom. Aldrig vilde han bære et Stykke Klædemon af Silke. Og ved sin Anseelse og nu ved sit Exempel har han bragt den gamle Regel i Udøvelsen hos Missionen, der fornemmelig forbyder at bære slige Klæder. Klæder havde han overhoved meget faa, og desuden vare de meget simple, og som ofteſt lappede. Et Inventarium over hans Huusgeraad var snart giort. Jeg brugte dertil kun et halvt Qvarteer, og fandt tre Skiorter, hvoraf to vare over to Aar gamle, og alt det øvrige i samme Forhold. I en ham tilhørende Pung fandt jeg efter vor Mynt omtrent 18 a 20 Livres. Det var alle de Penge, han eiede, som jeg strax sendte nogle fattige Christne i Almisse, der for Religionens Skyld vare fængslede. Ligeledes havde han og i sin Mission for sig og alle sine Medhielpere indført den Skik, at Enhver maatte afgive noget af sine Tærepenge, for at bestride Missionens Udgivter; og saaledes havde han for sig selv og de andre sparet en temmelig Deel, hvoraf han siden kun tog den halve Deel tilbage, for at afhielpe sit Districts Nødtørftigheder. Han havde derved en utrættet Iver i at forkynde Guds Ord. Bestandigen prædikede han, saa længe han forestod sit Embede, to Gange om Dagen. Dog beholdt han midt i alle sine Arbeider og Møisommeligheder stedse en blid, munter og rolig Character, havde stedse Aandsnærværelse, og var saa nedladende, at han besad Enhvers Kierlighed. Ikke en eneste Gang har jeg hørt ham alvorlig klage. Denne hans Blidhed var forenet med en dyb, sielden, uhykkelsk Ydmyghed; hans Hierte vidste intet af Forstillelse. Ved hans store Retskaffenhed beskriver han sig som den nederste Missionair, og han troede og virkelig at være det. Ofte sagde han til mig: at han havde virket overmaade lidet i Kirkens Tieneste, og at han kun duede til at forderve Guds gode Gierninger. Men efter de Christnes store Antal, som han har underviist, og som jeg siden videre har uddannet, har Gud

udgydet rigelig Velsignelse over hans Arbeider. Det kostede ham ingen Umage at afgiøre Tvistigheder, som man forelagde ham. Han sagde vel, at hans gamle Vildfarelser havde giort ham frygtsom; men han lod imidlertid ikke længe vente paa Svar, og han gav dem saa tydelig og bestemt, at de ikke lode nogen Tvivl mere tilovers. For den pavelige Stol havde han en særdeles stor Ærbødighed, og Missionskollegiets Udsagn modtog han med den største Ærbødighed og den inderligste Tillid, og bragte dem strax i Udøvelse. Det virkelig Gode, der er skeet i denne Mission, at Overtroen og Aagervæsenet ganske er bleven standset, at alle Missionærer modtoge eens Pli, var vist en Virkning af den Lydighed og Agtelse, som denne værdige Prælat har indprentet os alle mod hans Dekreter, som vi stedse opfyldte med megen Nøiagtighed, og indskærpede andre Christne at giøre det samme. Det var sandelig ogsaa meget naragtigt, at forlade sit Fædreland, giennemseile mange Have, og her at lande til saa mange Farligheder og Forfølgelser, naar man blot kom for som ussel Smigrer at vedligeholde de Christne i fordømmelsesværdige Vildfarelser, og foresatte sig at ville følge sine Ideer eller egensindige Indfald ved at tilsidesætte den Agtelse, vi skylde Gud, og som han vil vi skulle underkaste os. Hvilke Forhaabninger havde vi da? Vi vilde da fordømme de Christne, og os med dem. Den sieldne Høiagtelse, som vor Prælat havde for den pavelige Stoel, udpressede ham bittre Taarer, da han hørte om det Schisma, som 1790 ved Nationalforsamlingens Dekreter var indført i Frankrig. Dagen før hans Død talede han med mig derom, men med stor Uroe; gierne, sagde han, vilde han have givet sit Liv for at redde sit Fædreland fra en saadan Plage; og jeg troer vist, at, havde han været i Frankrig, da dette ulykkelige Schisma blev bekiendtgiort, havde han forenet sig med Christendommens ædelmodige Forstandere, der hellere opoffre Alt, end at de vilde besmitte sig med en ugudelig Eed, som man fordrede af dem.

Thi

Thi det, sagde han, var ligefrem at kalde Gud til Vidne, at man erklærede sig imod ham.

En kostelig Skat, som vi have tabt! Kun en meget ringe Deel af hans Dyder har jeg anført; men Gud vil paa den store Lysets Dag lade dem alle blive aabenbare. De Christne i dette Vikariat have tilkiendegivet dette Tab paa den meest rørende Maade. Jeg maatte bruge min Anseelse, for at standse den overdrevne Ærbødighed og Kierlighed, som de efter hans Død vilde bevise ham. Jeg lod ham til Vands bringe igiennem Distriktet Tsong-Kin-Tcheou, hvor han døde, til vor Kirkegaard, der ligger halvanden Miil fra Hovedstadens sydlige Port. Her blev han begravet tæt ved Herr Mülleners Grav, der før har været apostolisk Vikar i denne Provinz. Et Aar før havde han selv udvalgt sig denne Plads. Fordi jeg af de Christnes Sammenløb befrygtede alt for stor Opsigt, saa skrev jeg Præsten til, der er denne Egns Christnes Forstander, at forhindre samme, saavidt mueligt. Men han var deri ikke lykkelig. Der indfandt sig paa vor Kirkegaard i det mindste 500 Christne, der til at hædre hans Begravelse havde frembragt en Summa af 800 Livres. Selv denne Byes christne Betlere havde bidraget fire Pistoletter dertil. Havde jeg ikke endnu til rette Tid indfundet mig, vilde de Christne have forsamlet sig indtil 2 à 3000, og Bidragene have forøget sig til det Tredobbelte. Flere knurrede over, at jeg vilde hindre dem i at bevidne denne værdige Prælat deres Erkiendtlighed. Men jeg forestillede dem, hvilken Kierlighed til de Fattige den Salige stedse havde lagt for Dagen, og hvilken Afskye han derimod havde viist mod al forfængelig Pragt. „Jeg opfordrer Eder selv til Vidner, sagde jeg, I vide det og uden Tvivl, at Prælatens Tilbøieligheder aldeles ikke vare henvendte til slig Glimmerstads; I handle nu just imod hans Smag, og det er at modsige ham, at foragte ham, at vanære ham." Hedningerne syntes i Henseende til ham ikke at have den ringeste Mistanke. Borgeren, i

hvis

hvis Huus han døde, sagde til hans hedenske Naboer, at den Afdøde havde været hans Ven, havde besøgt ham, men var bleven syg og død; nu lod han ham begrave i sit Distrikt. — Vi anbefale ham især Deres Bønner, og forlange for ham de sædvanlige Andagter, skiønt et saadant Levnet, som hans, ikke efterlader nogen Tvivl om hans Skiebne hisset.

Den Tibetiske Krig vedvarer endnu. Den skal tiene til Stor-Lamas Understøttelse, der ved et Naboefolk, som Chineserne kalde Pa-la-Pou, er jaget ud af sine Enemerker. Denne Konges Navn er Rge-ke-ke. Nationerne Kong-Pou, Lan-Mon, Tsang-Pa ere ham skatskyldige. Han synes at være meget mægtig. I August Maaned have Chineserne foretaget et Krigstog, der skal være lykket dem. Men de have foruden 30 Officerer af Rang tabt et betydeligt Antal af andre Officerer og Soldater. I øvrigt interessere disse Anliggender os aldeles ikke, som vi overalt ikke blande os i Regieringens Foranstaltninger. Vi ere her, for at prædike Evangelium. Lad Chineserne føre Krig eller have Fred; vi ere tilfreds med at bede for Landet, uden at undersøge, hvo der har Ret eller Uret. Enhver tage vare paa sit Kald!

Med megen Ærbødighed og den fuldkomneste Tillid har jeg den Ære ꝛc. — *)

*) See Henkes Archiv, 4te Band S. 503 ꝛc. og 5ter Band S. 437 ꝛc. — Jeg tilstaaer, at disse Efterretninger kun kunne interessere de Læsere, der eie det 5te Bind af Magazinet, men for deres Skyld troede jeg, at det var Pligt at tilføie disse Breve til de forrige. Mærkelig bliver denne Mission stedse — især i vore Dage. Skade, at man ikke vel af sit Hierte kan ønske den Fremgang, da den udrydder een Overtroe for at sætte en anden i Stedet, og der af den sande Christendom nok kun forkyndes lidet. Skulde der udkomme flere Efterretninger denne Mission angaaende, skal jeg ikke undlade ved Leilighed at melde det.

Udg.

VI.

Brev fra Herr Boisserand, Licentiat i Theologien, i Paris, og apostolisk Missionær i Cochinchina, til Herr Mercier, Doctor i Theologien.

(Ogsaa dette Brev er uddraget af nouvelles des Missions Orientales, a Liege 1794. S. 146 ꝛc. Jeg troer i øvrigt ikke, at denne Mission staaer i umiddelbar Forbindelse med den chinesiske. — Udg.)

Sai-Gon, i Cochinchina, den 20de Febr. 1792.

De beklager Dem, kiere Mercier, at jeg i det fælleds Brev, som jeg har skreven til vore Venner, ikke har nævnet Dem. Virkelig derom veed jeg intet; men har jeg ikke giort det, saa vilde jeg enten særskilt skrive Dem til, eller jeg ansaae det for unødvendigt at nævne Dem, naar Talen var om mine Venner. Jeg tænkte paa Dem, jeg saae Dem, jeg holdt Samtale med Dem. Deres Navn var dybt indprentet i mit Hierte. Dog i Dag vil jeg holde Dem skadesløs, og paa eengang tilfredsstille Deres og mine Ønsker. De forlanger Beskrivelser over Cochinchina, sammes Klima, Produkter ꝛc. og mig selv. Altsaa:

Klimatet. Vi boe paa det hede Jordstrøg; 11 Grader nordlig Brede. Følgelig gaaer Solen to Gange om Aaret næsten lige over vore Hoveder. Hvorledes vi kunne udholde det? De maae vide, at Landet ved de Floder, der giennemskiære det, og ved Havet, der er i Nærheden, meget afkøles. Nætterne ere næsten ligesaa lange som Dagen, og Solen opvarmer altsaa ikke Horizonten saa længe, som hos os om Sommeren. Fremdeles have vi to Tidsskifter eller Aarstider. I den ene, der er vor Sommer, staaer Solen næsten i Zenith, men dette er Regnetiden; i den anden er Himmelen nok reen og klar, men Solen kaster sine Straaler mere skraa, og dette er vor Winter.

Pro-

Produkter. Hovedproduktet er Riis. Man kiender ingen anden Sæd, undtagen Europæerne selv bringe den med sig. Cochinchineserne holde meget af den. Jeg har saaet noget deraf, men det groede for hastig, og bragte næsten ingen Frugt. I Skovene har jeg seet meget lange og smalle og høit voxende Viinranker; sammes Druer ere og overordentlig store; men man kunde hverken spise dem, eller giøre Viin af dem. I mine Tanker vilde Culturen forbedre dem, som jo enhver Frugt kan forædles. Mais, eller tyrkisk Hvede finder man her hyppig. Vi have end videre alle Indiens Frugter. Orangen er den eneste, vi have tilfælles med Dem. Vi have Sviin, Geeder, Høns, Ænder, Duer, som i Frankrig; ogsaa Heste, nogle Oxer, og mange Bøffeler, der bruges til Agerdyrkningen, men især Fisk og Bælgfrugt i Overflødighed. — Landet kan handle med Silke, Bomuld, Ananas, Cardamome, Zimtbark, Gummilach, Vox, Elfenbeen, Rhinocerosshorn, Peber, Riis, Sukker, Indigo, Farvetræ, Arekanødder, og Bomolie; men især leverer Landet det bedste Træe til Skibsbygning. Chineser, Portugiser og undertiden Franskmænd drive her Handel.

Deres Klædning. Mandarinernes Ceremoniedragt er overmaade skiøn. Den bestaaer af en lang og viid Silke-Talar, der sædvanlig er sort, broderet med Blomster, Fugle og Smaastierner i Guld. Paa Fødderne bære Mandarinerne Silke-Halvstøvler, og paa Hovedet en temmelig prægtig Krone. Krigsdragten er simpel, nemlig en Pantalon, en Vest, et Livbelte, og en Turban. — Den sædvanlige Dragt er let, viid og lang, med en stor Pantalon og en Turban, sædvanlig alt af Silke, dog uden Pragt. Fruentimmerne klæde sig næsten eens med Mandfolkene. De bruge intet Pudder; i dette Stykke forekomme vi dem latterlige. De maae vaske og salve Deres Haar; hvis ikke, saa siger man her til Lands til Dem: Meel bruge I som Støv, og Klid som Spise. — Forestil Dem nu en mager, sygelig Europæer, i en Pantalon og en viid Silke-

kiortel,

Kortel, med blotte Fødder som en Hund, med et Skæg som en Kapuciner, med en Turban som en Tyrk, og en lang Pibe i Haanden som en Grenadeer; saa har De mit Billede. Naar De besøger os, og jeg just ikke skulde lee, saa staaer jeg Dem inde for, at De ikke kiender mig mere.

Deres Føde bestaaer især af Riis, kogt i Vand; de Fattige tage endnu dertil tørre Ærter, eller Salturter. De Riges Bord derimod er besat med allehaande Smaafade af Æg, Fisk, Fugle, Svinekiød ꝛc. men alt uden Luxus. Ved Maaltidets Begyndelse drikke de Viin, brygget af Riis, til Slutning Vand eller Thee. De spise ikke med Skeer, som Europæerne, men heller ikke med Hænderne, som Malabarerne, men med to smaa Pinde, hvilke de bruge istedet for Skee og Gaffel.

Deres Character er temmelig god og simpel, men mindre end i de øverste Provindser. De ere usædvanlig nysgierrige, og ved deres smaa Kundskaber meget skinsyge. Opfindere ere de ikke, men gode Efterlignere. At rose sig selv, det er almindelig Skik. Man maae tage sig i Agt, at man ikke ydmyger sig for dem, eller at sige, man ikke veed Et eller Andet; de troe det ikke. De beundre, hvad de ikke forstaae, og foragte det, naar de lære at forstaae det. Hvor ofte har jeg ved simple Experimenter sat dem i Forbavselse, naar jeg lagde en Hemmelighed i, hvor der ingen var!

Deres Skikke ere meget forskiellige fra vores. Een af den ringere Klasser gaaer aldrig, uden at bukke sig dybt, forbi en høiere. Han tiltaler ham heller ikke lige for ham, men fra Siden. Han sætter sig aldrig paa den samme Maatte med ham, men paa en anden temmelig langt fra ham. Personen af Stand spiser allene og først; de af lige Rang tilsammen ved et andet Bord. Hovedet maae man stedse have skiult; men det vilde være uhøfligt, at træde ind i et Værelse anderledes end med blottede Fødder. Man sætter sig, som de fleste Østerlændere, med Fødderne over Kors paa et Teppe, der er udbredt paa Jorden, eller er

lagt

lagt paa en ophøiet Plads Man hilser, i det man kaster sig med Ansigtet til Jorden, og beder man en meget vigtig Person om en Naade, saa hilser man ham tre Gange, men Kongen fire Gange. Ikke let giør man et Besøg med tomme Hænder, om det og kun var en ringe Gave af nogle Frugter; man viser sig næsten bestandig i en hvid Dragt, Sørgedragten. Vil man modtage nogen med Høflighed, saa byder man ham Pibe, Tobak, Thee, Areka, og Betel. (Areka er en bitter Frugt, som man spiser skaaren i smaa Stykker; Betel et Slags krydrede Blade, overstrøet med noget Kalk; det foraarsager, at man udkaster rødt Spyt, der seer ud som Blod, og sværter Tænderne; sligt hører til den høie Tone!) Men man giver heller ingen, der er af høiere eller med Dem af lige Rang, uden med begge Hænder igien at faae noget. For at kunne komme anstændig afsted, maae man i det mindste have een eller to unge Folk, der bære Ens Pibe, Betelpung, Vifte og Solskierm. Møder man en Mandarin af Stand, som man troer at kiende, saa maae man stige af Hesten eller Bærestolen, eller dog tage Hatten af; en af den ringere Klasse hilser man aldeles ikke. Der har De nogle af deres Skikke; mange, som jeg ikke i dette Øieblik erindrer mig, forbigaaer jeg.

Deres Sprog bestaaer næsten kun af Eenstavelses Ord, og har hverken Conjugationer eller Declinationer. Sammes Construktion er simpel, men Tonen giør det overmaade vanskeligt at forstaae det. Et og samme Ord, udtalt paa sex Slags Maneer, har og en sexdobbelt, ofte hinanden modsigende Mening. To Missionærer kom engang til Orde med hinanden; den ene sagde: Diævelen har opfundet dette Sprog, for at standse Christendommens Udbredelse. Nei! svarede den anden, selv Diævelen er ikke i Stand til at tale det. Deres Skrivter forekomme disse Mennesker som Mesterstykker, men ere kun Mesterstykker i Vanskeligheder, og et Billderede af 80,000 vilkaarlige Characterer; de blive derfor og stedse uvidende,

ford

fordi de deres hele Liv igiennem maae lære at læse, før end de kunde drive nogen anden Videnskab. Siger man dem, at vi med vore 24 Bogstaver skrive alle Ord i alle mulige Sprog, saa beundre de det, uden at begribe eller antage det. Istedet for alle Grunde modsætte de en slig Anmodning to Urimeligheder, nemlig, de vidste for det første ikke, hvormed de skulde beskæftige Ungdommen, og for det andet vilde paa denne Maade Drengene blive ligesaa kloge som Mændene.

Deres Maade at føre Krig paa, siger ikke stort. Deres Hovedvaaben er en lang Lantse, som de temmelig godt forstaae at bruge, nogle Sabler, Flinter, Canoner, undertiden og Elephanter. De have mange Standarter, for at vise en stor Pragt, angribe Fienden med et stort Skrig, og lægge sig ned, naar de have affyret deres Gevær. Udholder et af Partierne Angrebet, saa flygter det andet i Uorden, og hiint forfølger det nu trodsigen. Deres Fæstninger ere Gierder af Palisader, med nogle Fod Jord, og List udgiør al deres Styrke. Kongen, der har langt mere Forstand end alle de andre, modtager temmelig de europæiske Ideer. Herr Olivier (en Ingenieur) lod ham afskaffe hiin Mængde Standarter, indrettede et Corps Fusiliers, og øvede dem paa vores Maneer. Han og en anden Officeer, Herr le Brün, der vil vende tilbage til Isle de france, opreiste Kongen et godt Fort med Bolværker, Trækbroer, skiulte Veie, Brystværn, Halvmaaner, alt paa europæisk Fod. Denne Fæstning giver dem Mod, maaskee lidt vel meget.

Den nærværende Krigstilstand. Tænk Dem et langt, smalt, ved Strandbredden liggende, i tre mindre Riger deelt Kongerige. Den undere Deel er besat af Kongen, der ogsaa der søger at holde sig; den yngre af Rebellerne *), en dristig Mand, tager den nordlige Deel i Be-

*) Denne havde allerede bemægtiget sig Kongeriget Tonquin førend den 20de Febr. 1792. Men Stedets vide Fraſtand og Man-

i Besiddelse, og søger at udbrede sig fra Tonquin af; den ældre er midt imellem to Ild. Forestil Dem en i 18 Aar snart triumpherende, snart flygtig Konge; snart er han Seierherre med en Haandfuld Folk, snart overvunden med en blomstrende Armee, fyrig, modig, stedse i Virksomhed, overalt tilstede, der gaaer fra sin Residents til Landeveiene, derfra til sine Fæstninger, derfra til sine Magaziner, saa til sine Arsenaler, der bestandig bygger Galeier, og saa lader dem staae paa Landjord, der giør store Omkostninger ved smaa Expeditioner, og saa atter lader de bedste Leiligheder gaae unyttede forbi. Tænk Dem nu Fienden, der stedse er for vore Porte, og dog aldrig bryder ind. Alle tre Partier ville tilintetgiøre hinanden, og frygte for hinanden. Dette er den politiske Tilstand. I fire Aar er der endnu ikke forefaldet noget afgiørende. Men med Tiden giøre disse Rebeller sig meget forhadte; deres Herredom, skriver man, er nær ved sit Fald. Men engang kunne Rebellerne dog ogsaa komme til en lykkelig Time, og saaledes tage Kongen til Fange. Overalt vil nok den angribende Deel være Seierherre.

Deres Opførsel imod os. Jeg vil ikke fortælle Dem noget om den Ærbødighed, hvormed vi ved vor Ankomst bleve modtagne. Det var ikke at undre paa. Vi bragte Kongens Søn tilbage, og gave et bestyrtet Folk atter Mod; det var for os et Slags Triumph. Men ogsaa siden efter kunne vi ikke andet end rose deres Adfærd imod os. Det er ikke saaledes som i China, hvor Europæerne maae skiule sig; heller ikke saaledes som i Siam, hvor Europæerne modtages godt, fordi man der har en overordentlig Høiagtelse for Bonzerne, og Missionærerne ansees for europæiske Bonzer; men Cochinchineserne have en stor Idee om Europæernes Kundskaber og Talenter. De vide alt, hvad vi have giort for dem, eller have villet

Mangel paa Poster var Skyld i, at Herr Boisserand endnu ikke var underrettet derom. Denne Usurpator døde endnu 1792. (Anmærkning af den franske Udgiver).

villet giøre. De indsee vor Upartiskhed, agte os, og tage vel imod os. Mange af Provindsernes Gouverneurer behandlede os med den største Fiinhed, mange Mandariner besøgte os, og fandt sig ærede ved vort Besøg. En Missionær ansees som en retskaffen Mand, og naar han taler, er man overbeviist om, at han ikke lyver. Kongen overgaaer maaskee i dette Stykke endnu de Øvrige. Jeg har aldrig mødt ham, undtagen at han jo har nikket venlig til mig. Saa ofte jeg besøgte ham i hans Pallads, maatte jeg sætte mig ned, og han lod mig bringe Thee og Forfriskninger. Ja han lod mig endog, naar han maatte gaae tilbage i det Inderste af sit Pallads, beholde sin Søn, for at betiene mig af ham som Tolk ved Mandarinerne. Jeg arbeidede nu vel for ham, men han vilde for enhver Missionær giøre det samme, for nogle maaskee endnu mere. De veed, hvor megen Andeel han tog i den Begivenhed, der satte mig saa meget i Forlegenhed for mine Experimenters Skyld med Electriciteten. Han bad, at Missionskollegiet maatte komme tilbage fra Siam, og forsynede det ved Ankomsten med Penge og Levnetsmidler. Han udgav et Edict, der befrier dem fra Soldaterstanden og de offentlige Arbeider, der hørte til Missionen. Det er nu virkelig meget. Bisskopen af Adran er han færdig at tilbede. Nu, kiere Mercier! behøver De ikke at frygte for, at jeg skal komme paa Tortur eller faae Stokkeprygl. Har Gud bestemt Martyrkronen for os, saa er det Rebellerne, der skulle hielpe os dertil.

Saa meget om Hedningerne. Hvad skal jeg sige Dem om den Maade, paa hvilken de Christne opføre sig imod os? Det er aldeles ikke som i Europa, hvor Præsterne selv have forspildt den Agtelse, man skylder dem, hvori tildeels deres store Antal er Skyld. Her ere vi kun faa. Ofte see de os i et Tidsrum af flere Aar næsten kun een Gang, og vi komme da til dem, naar vi have Embedsforretninger hos dem, trøste dem i deres Kummer, afgiøre deres Tvistigheder, meddele dem Sacramenterne. Følgelig

 gelig

gelig betragte de os næsten som Engle, der ere nedsendte til dem fra Himmelen; vi tale med Anseelse, og med Underkastelse hører man os. De vilde henrykkes over deres Attraae efter at faae en Missionair, over deres Iver i at modtage ham, over deres Opmærksomhed, at behandle ham vel. Den største Kummer, som vi kunne giøre dem, hvis vi havde Aarsag til at være misfornøiede med dem, vilde være, naar vi ikke vilde modtage de smaa Gaver, som de nu og da tilbyde os. Allevegne, hvor vi gaae hen, 20 til 30 Mile, ledsage de os, og forsyne os med Folk og Levnetsmidler. Det Modsatte deraf vilde de ansee som en stor Mangel paa Agtelse. Døer en Missionær, saa samles de fra alle Provindser. Deres Beklagen, deres Taarer, deres Jammerskrig kunne bløgiøre det haardeste Hierte. — Jeg vil ikke indlade mig i nøiere Omstændigheder, men i Almindelighed sige Dem, at Hedningerne aldeles ikke giøre det for deres Bonzer, og at denne de Christnes Opførsel forbauser og opbygger dem.

Deres Tænkemaade i Henseende til Religionen. De indseer let, hvorledes den maae være beskaffen hos saadanne Christne. Med faa Ord: de have en enfoldig stærk Troe, især da, naar de ere langt borte fra Stæderne. En Forfølgelse vilde vel komme en Deel til at falde fra, men og giøre mange Martyrer. Martyrernes Historie af Cochinchina har vist, dersom De har læst den, forskaffet Dem megen Opbyggelse. Vi have i Særdeleshed megen Trøst hos dem, der ere blevne Christne af Overbeviisning. Omvendte Hexemestere har jeg ikke siden mere seet synde. Jeg spurgte Fruentimmer, der, uden at opdage noget, i fire til fem Aar ikke havde skriftet: have I været i Vrede? „Nei! svarede de, var min Mand vred, saa troede jeg, jeg burde tie, og hans Vrede gik over.“ — Har I begaaet eller villet begaae denne eller hiin Synd? „Nei! jeg er en Christinde, og har en Afskye for saadanne Ting.“ — Have I paa denne eller hiin Maade bedraget ved Eders Handel? „Nei! jeg har

skrøse

stedse handlet redelig, og naar En gav mig for mange Penge, saa gav jeg ham det Overflødige tilbage." — Men I ere jo bestandigen i Skibet, for at tage vare paa Eders Handel, hvorledes kunde I da bede eller gaae til Kirke? „Om Morgenen og om Aftenen kaster jeg mig i mit Skib paa mine Knæe, og forretter tilligemed min Kone og mine Børn min Bøn; vi have en Almanak, hvoraf vi kiende Søn- og Helligdagene, og befinde vi os just om Løverdagen ved en christelig Menighed, saa gaae vi i Land, for at bede i Selskab med vore Brødre".

Endnu flere lignende Træk kunde jeg fortælle Dem, men jeg har før i andre Breve anført samme, og nu maae jeg ende dette. Jeg vil dog ikke være Enthusiast, og sige Dem lutter Godt. De har for megen Kundskab og Erfaring, til at De ikke skulde giette alle de Onder, der ere uadskillelige fra den menneskelige Svaghed, fra Mangel paa Underviisning, fra Handelen med Hedningerne, fra Krigens Uroligheder, og fra et Klima, hvor alt begunstiger de menneskelige Lidenskaber.

Jeg maatte nu og tale noget om Hedningernes Religion, men jeg kiender den endnu ikke saa ganske, for nøiere at kunne indlade mig. Jeg veed kun, at Kongeriget er deelt i to Secter. De Lærde, eller de, der i det mindste ville være det, ere sædvanligen Confucianer; deres Grundsætninger kiender De. De øvrige tilligemed Bonzerne, Fruentimret, og den ringe Pøbel drive endnu Afguderie, og have en Mængde overtroiske Meninger om de gode og slette Dages Valg, om deres Begravelsesstæder, om Sielene, om de afdøde Paarørendes Tilbedelse; dog jeg viser Dem hen til det Brev, som jeg for to Aar siden skrev Dem til, da jeg meldte Dem Bisskop Adrians Samtale men Kongen desangaaende.

Hvad mig selv angaaer, saa befinder jeg mig vel; og, skiønt jeg ikke er af stærk Constitution, har jeg dog aldrig været syg. Mine Beskæftigelser bestaae i at studere Sproget, i at udøve mit Embede. I to Aar har jeg allerede

 holdt

holdt Skriftet, er temmelig kyndig i Sproget, og har endog et Par Gange vovet at træde offentlig frem. Mine Fornøielser ere physikalske Jagttagelser i Physiken, især i Electriciteten. Jeg har giort mig berømt, men ikke deraf indhøstet den Nytte, som jeg ventede. Foruden at have Opsigt over de Christne, forestaaer jeg ad interim det fra Siam tilbagekomne Collegium. Der gives her flere Personer, der ere færdige til at ordineres. De have dertil tilstrækkelige Kundskaber, og nogle vilde, dersom de vare i Europa, indlægge sig Ære.

Dette er et langt Brev, min Bedste! men jeg har havt megen Fornøielse af at skrive det. Jeg tænker ofte paa vort Venskab, og forbauses endnu over, at vi stedse have havt de samme Fornemmelser, at vore Forsætter have stemt overeens, at vi have studeret sammen, og dog valgt saa forskiellige Livsbeskæftigelser. Men De veed og, at begge føre til et og samme Maal, at vi arbeide paa en og samme Herres Ager, og have samme Belønning at vente. Maaskee knyttes vort Venskab engang fastere i Himmelen, og da skal det for stedse vedvare. Det glæder mig meget, at høre fra Dem, især at deres Troe i denne urolige Tidsalder dog er bleven bestandig. Erindre Dem stedse Pavens hellige Stol, den katholske Troe, Kirkens Alter, hvorom De selv adskillige Gange har berigtiget mine Begreber ꝛc.

Søndag den 26de Febr. 1792.

Boisserand.

Jeg kan ikke slutte dette Brev, uden endnu at fortælle Dem et Tilfælde, der just nu mødte mig. Et ungt Fruentimmer havde der, hvor jeg opholder mig, givet et slet Exempel. I Løverdags besøgte hun mig meget bedrøvet, og bad mig at paalægge hende Bøn og Faste, at afskiære hende Haarene, eller ellers at paalægge hende hvilkensomhelst offentlig Bod, jeg vilde. Rørt af hendes Tilstand svarede jeg hende, at jeg ikke videre vilde vanære

hende

hende, og at hendes gode Villie var mig nok. Den følgende Morgen, imellem Bønnen og Messen, kom hun i Kirken, kastede sig med Taarer til Jorden, hilsede de Christne, og bad dem om Forladelse, uden at jeg havde befalet hende det. En sand actus gratiæ! De kan tænke, hvor meget det glædede mig. Jeg kunde ikke undlade at ønske hende til Lykke, og at opmuntre hende ved Magdalenes Exempel, der ved en ligesaa heltemæssig Handling af Gud selv fik sine Synders Forladelse. Jeg gav derpaa de Christne Anledning til at glæde sig over denne Synderindes Fortrydelse, og vi bragte Gud offentlige Taksigelser. *)

*) See Henkes Archiv 4 Bind. S. 345. 2c. Udg.

VII.

Indenlandsk Litteratur i Danmark for Aaret 1798.

A. Den Theologiske.

1. Jesus og Fornuften, anden Aargang No. 1-52. hos Stadthagen, hvert Nummer 4 ß. (fortsættes.)
2. Bibelen forsvarer sig selv, andet Bind, 40 Numere, hos Schulz, hvert Nummer 2ß. (fortsættes.)
3. Niemeyers Haandbog for christelige Religionslærere, 2 Dele, hos Gyldendal, 9 Mk. — Hans Breve i Magazinet kunne ansees som en Fortsættelse af denne Haandbog. De udvikle et og andet nærmere. Denne Haandbog maae jeg i øvrigt endnu engang meget anbefale mine Læsere.
4. H. G. Clausens Afskedsprædiken fra Kallundborg Menighed, hos Seidelin. 8 ß.

5. Haenleins Indledning til det nye Testamente, 1. Deel, oversat af Stauning, hos Gyldendal 4 Mk. — 2 D. 1ste Hefte, sammesteds, 3 Mk.
6. J. F. Schlez Ledetraad ved den første Underviisning i Religionen, oversat, hos Liunge, 12 ß.
7. Spaldings Religionen, en Mennesket magtpaaliggende Sag, oversat af G. L. Limkilde, hos Reisler, 28 ß.
8. Kants Theorie af den rene moralske Religion, hos Paaske, 28 ß.
9. Voltaires Domme over Religion og Bibel, tilligemed hans Levnet af Condorcet, oversatte ved O. Horrebow, 1ste Deel, hos Soldin for 6 Mk.
10. Hvad ere symboliske Bøger, og hvor vidt strække sig deres forbindende Kraft, af Dr. Bahrdt. Oversat, 24 ß. hos Winding.
11. H. G. Clausens Valg- og Tiltrædelsesprædiken, hos Seidelin, 1 Mk.
12. W. S. Bulls Prækener, hos Poulsen. 40 ß.
13. David Claus, Sædelære for alle Stænder, hos Schubothe, 2 Mk.
14. Nogle Breve om vigtige Religionssandheder i populær Foredrag 2c., af sal. Provst Høier, hos Liunge, 32 ß.
15. Af Vi sees igien, af Engel — og Dedekind om Aandernes Nærværelse og Virkning 2c. er 2det Oplag udkommet hos Liunge, hver 32 ß.
16. Den christelige Religions Historie for Confirmanter, oversat af Schrøckhs Verdens Historie, hos Soldin, 28 ß.
17. Bastholm om Forsynets vise Foranstaltninger til Menneskeslægtens Forædling ved Jesu Religion, hos Gyldendal, 24ß.
18. Bærens's Veiledning for Ungdommen til at kiende Gud, ved at betragte Naturen, hos Proft & Storch for 80 ß.
19. P. O. Boisens Prædikener, hos Seidelin, 5 Mk.

20

20. Maurenbrechers Uebersicht der Confirmationshandlung in der deutschen reformerten Kirche, hos Schubothe, 10 ß.

21. Philosophisk Helvedtvang, eller Critik over Menneskehedens samtlige Religionsbøger, hos Thiele, 3 Mk.

22. Biskop Balles Prædiken paa Fastelavns Mandag 1798. over Matth. 11, 6., hos Schulz, 6 ß.

23. Betragtninger over Oplysning og Fordomme, i Hensyn til Tidsskriftet Jesus og Fornuften, No. 1. 2. 3. 1798. ved Dr. Fleischer, hos Gyldendal 10 ß.

24. Marezolls Andagtsbog for Fruentimmer, andet Oplag, paa nye oversat af Pastor Liebenberg, 2 Dele, hos Schulz, 9 Mk.

25. Sokratiske Samtaler, under Forklaringen af Dr. Bahrdts naturlige Catechismus, oversat ved Seidelin, hos Tikiøb. 4 Mk. 4 ß.

26. Biskop Hansens Afskeedstale for Helliggiestes Menighed, hos Gyldendal, 8 ß.

27. Magazin for Religionslærere, 7de Binds 1ste Hefte, (ogsaa under Titel: nyt Magazin f. R. 1ste B. 1ste Hefte.) Af L. N. Fallesen, 5 Mk. hos Gyldendal.

28. Jesu Christi Religions Sandhed, ved Esaias Fleischer, 1ste B. 1 Hefte. Hos Gyldendal, 3 Mk. 4 ß.

29. Luthers Levnet og Meninger, oversat af Tydsk af A. P. Meden. Hos Liunge, 2 Mk.

30. Balles Tale ved Biskop Hansens Indvielse, hos Schulz 8 ß.

31. Biskop Hansens Prædiken paa Christi Himmelfartsdag, tilligemed hans Levnet, hos Gyldendal. 14 ß.

32. En Prædiken paa første Søndag efter Paaske, af Grüner, hos Seidelin 8 ß.

33. Dr. Marezolls Prædikener over Religiositet, oversatte tilligemed en Fortale af F. H. Guldberg, hos Proft 10 Mk.

34. Den aandelige Blomsterkurv ꝛc., af Skruder Holmboe, 3 Mk. hos Hegelund.

35. Smidts Lærebog i den theologiske Moral, oversat ved J. Lund, hos Proft & Storch. 5 Mk.

36. Haandbog til Christendommens Studering, af Biskop Schønheider, hos Schubothe, 5 Mk.

37. Ere Religionsstridigheder farlige for de Christnes Rolighed? Hos Schubothe, 16 ß.

38. Vi ere et lykkeligt Folk, en Prædiken af H. G. Clausen, hos Seidelin, 10 ß.

39. Jerusalems efterladte Skrifter, 5te Deel, 7 Mk. hos Proft.

40. Dr. Fleischers Betragtninger &c. 2det Hefte, 16 ß. hos Gyldendal.

41. Reinhold om den sande Religions Aand, oversat, hos Stadthagen 10 ß.

42. Moralsk Theorie af den Læresætning: Gud regierer Menneskenes Skiebne — oversat ved Liebenberg, hos Lange 44 ß.

43. Forsøg til at giøre Luthers Catechismus fattelig, hos Schulz, 8 ß.

44. Jesu Christi Religions Sandhed ved Ch. Fleischer, 2det Hefte, hos Gyldendal 3 Mk. 12 ß.

45. Naturreligionens og Naturalismens Værd, af Bahrdt, oversat, hos Tikiøb, 3 Mk. 12 ß.

46. Jesus og Fornuften, for Philosophiens Domstol, — et særskilt Aftryk af philos. Repertor., hos Brummer, 2 Mk.

47. Høsten og Gravene, to Prædikener af Follesen, hos Gyldendal 16 ß.

48. Evangelisk-christlig Psalmebog, til Brug ved Kirke og Huusandagt, paa Waysenhuset, 21 ß.

49. Af Boysens Veiledning &c. er andet Oplag udkommet hos Seidelin, 6 Mk.

B. Nogle andre Skrivter fra Aaret 1798, der mere eller mindre kunne interessere Theologen.

1. Prof. Badens Universitets Journal, 5te Aargang, fierde Hefte, hos Forfatteren, (fortsættes.)
2. Christiani's Beyträge ꝛc. 2ter Band, 1ste Stück. Hos Schubothe, 4 Mk.
3. Statens Ven, af Rector Boye, andet Bind, hos Soldin, 1 Rd.
4. K. L. Rahbeks prosaiske Forsøg, 5te Samling, hos Schulz, 3 Mk.
5. De danske vestindiske Øers Tilstand i Henseende til Population, Cultur og Finantsforfatning, ved Major Oxholm, hos Schulz, 2 Mk. 8 ß.
7. Udtog af Prof. Badens danske Grammatika, hos ham selv, 1 Mk. 8 ß.
8. Hallagers franske Sproglære, hos Schubothe, 2 Mk.
9. Landhuusholdnings Selskabets Skrivter, 5te Deel, hos Gyldendal, 10 Mk.
10, Kammerherre Hauchs Naturlære, anden og forbedrede Udgave, 1ste Deel, hos Schulz, 1 Rd. 3 Mk.
11. Ungdomsvennen, eller Bidrag til Hiertets Forædling og gavnlige Kundskabers Udbredelse, første og andet Bind, udgivet af H. V. Lundbye — hos Soldin, 6 Mk. (fortsættes.)
12. Af Euphrosyne, et Tidsskrivt for Fruentimmer, er udkommet 3die Bind, hos Soldin, alle 3 Bind 3 Rd.
13. Hallagers nyeste Samling af adskillige ꝛc. Materier ꝛc. en Nytaarsgave for Børn, hos Linnge, 40 ß.
14. Den unge Anacharsis's Reise ꝛc. oversat ved C. Dichman, første Deel, hos Heidner, Antonistræde 330, for 1 Rd.
15. Af F. J. Bechs Veiledning til at opdrage en sund, fornuftig, dydig og lykkelig Afkom, er andet forbedrede Oplag udkommet, hos Poulsen, 56 ß.

16. Prof. Todes samlede danske Skrivter, anden poetiske Deel, 5 Mk., fierde prosaiske Deel, 5 Mk. hos Poulsen.
17. Øen Maderas Opdagelse. Forsoningen, en sand Familiescene. To Fortællinger, af Lafontaine, hos Soldin, 4 Mk.
18. I Anledning af den nedsatte Commission angaaende Trykkefriheden og dens Grændser udkom der endeel gode og slette Piecer for og imod den.
19. Spittlers Historie om Revolutionen i Danmark, 1660, oversat, for 3 Mk. 8 ß. paa Byens Boglader.
20. Af Thaarups Archiv for Statistik ꝛc. er nu 20de Hefte udkommet, hos Soldin 2 Mk. (indeholder Kirkestatens verdslige Bestyrelse, ogsaa særskilt aftrykt, oversat.)
21. Menneskets physiske Beskrivelse, af det Hollandske, ved Dr. Odin Wolff, hos Poulsen, 24 ß.
22. Kort Veiledning for Begyndere i det græske Sprog, hos Liunge, 2 Mk.
23. Gynæologie, 1ste Deel, oversat, hos Brummer, 1 Rd.
24. Muserne, et Tidsskrift for Damer, 1ste Hefte, hos Stadthagen, 18 ß.
25. Grev Bernstorffs Levnetsbeskrivelse, hos Brummer, 28 ß.
26. Af Prof. Olufsens oekonomiske Annaler er fierde Hefte udkommet, a Heftet 24 ß. hos Seidelin, (fortsættes.)
27. Dr. N. Treschovs Forelæsninger over den kantiske Philosophie, hos Gyldendal, 5 Mk.
28. M. G. Birkners samlede Skrivter, anden Deel, hos Soldin, 1 Rd.
29. Prof. Bugges mathematiske Forelæsninger, 2den Deels første Hefte, hos Poulsen, 1 Rd.
30. Fleischers Naturhistorie, 9de Deels 2det og 3die Bind, hos Gyldendal, 2 Rd. 4 Mk.
31. Weinwichs Beskrivelse over Stevns Herred, hos Schultz, 3 Mk.

32.

32. Magister Hansens Betænkning over de lærde Skoler, hos Brünnich, 28 ß.

33. Qvinctius Heymeran von Flammings Levnet, af Lafontaine, oversat, 1 Deel. 5 Mk. hos Seidelin. I alt 4 Dele. Een af de skiønneste og lærerigste Romaner, jeg kiender.

34. Hallo den anden, 1ste Deel, hos Malling, 4 Mk.

35. Om Herremanden Brahe og Bønderne i Ørbye, en forkortet Oversættelse af Pestalozzi's Lienhard und Gertrud, ved Prof. Nyerup, 1ste Deel, hos Poulsen, 2 Mk. En fortreffelig Bog for Bondealmuen,

36. Humphry Klinkers Reiser, fordansket af Prof. Tode, 2den Deel, hos Proft & Storch for 1 Rd. 24 ß.

37. Om det holsteenske Livegenskabs Skadelighed, hos Tikiøb, 26 ß.

38. Rousseau's Bekiendelser, oversat, 1ste Deel, hos Stadthagen, 5 Mk.

39. Huuslægen, 10de og sidste Hefte, af Buchan, Sprengel og Tode, det hele Værk 2 Rd. 72 ß. hos Liunge.

40. Af Wedels Samlinger om Agerdyrkning ꝛc. er 5te og sidste Deel udkommen. Hele Værket 3 Rd. 2 Mk. hos Tikiøb.

41. Anekdoter af Cathrina II, Paul I. og hans Familiees Privatlevnet. Hos Stadthagen, 40 ß.

42. Magazin for Næringsstanden, af Didrichsen, 7de Hefte, à 24 ß. hos Soldin, (fortsættes.)

43. Suhms samlede Smaaskrivter, 15de og sidste Deel hos Poulsen, 9 Mk.

44. Florians Fabler, oversatte ved Prof. Rahbek, hos Poulsen, 3 Mk. 8 ß.

45. Peder Clausen, af Baron Knigge, første Deel, oversat, hos Malling, 3 Mk.

46. Schrøcks Verdens Historie, anden Deel, hos Soldin, 4 Mk. 8 ß.

47. Den gutmanske Familins Reiser, 3die og 4de Deel, hos Liunge, 4 Mk.

48. Beccaria om Forbrydelser og Straffe, 2den Deel, oversat af Italiensk ved Alstrup, hos Soldin, 3 Mk.

49. For Sandhed, et Fierdingaarsskrivt, udgivet af et Selskab, 1ste Hefte, 2 Mk. 8 ß., hos Schulz, (fortsættes.)

50. Politievennen, et nyt Ugeblad, a 4 ß. hos Seidelin.

51. Tilskueren for Landvæsenet, 1ste Hefte af Wedel, hos Tikiob' 1 Mk. 8 ß.

52. Af Archiv for de nyeste Reisebeskrivelser ic. er 7de Hefte udkommet, hos Soldin, 3 Mk. 8 ß.

53. Kiøbenhavns Magazin for Industrie-, Skole- og Fattigvæsen, af Bærens, 1ste Hefte, hos Proft, 40 ß.

54. Anviisning, især for Landmanden, til en fornuftig Sundhedspleie ic. Hos Poulsen 8 Mk.

55. Kort fattet græsk Sproglære ved Dr. Nissen, Schubothe, 3 Mk.

56. Fuldstændigt dansk og engelsk Haandlexicon af Chr. Fr. Bay, anden Deel til det i Aaret 1796 udkomne engelsk og dansk Haandlexicon ic. 2 Rd. 2 Mk. hos Gyldendal; den første Deel 9 Mk.

57. Skandinavisk Musæum, ved et Selskab, første Bind, hos Seidelin, 1 Rd.

58. Astræa, fortsættes — hos Schulz.

59. Fabris Geographie for Ungdommen, andet Oplag, hos Soldin, 3 Mk. 8 ß.

60. Bibliothek for Physik, Medicin, og Oekonomie, hvert Hefte 24 ß. udkommer hos Tikiob.

61. Juridisk Bibliothek af Gudenrath fortsættes, hos Poulsen.

62. Salzmanns Carl von Carlsberg, eller om den menneskelige Elendighed, 6 Dele oversat, 3 Rd. hos Schubothe og Liunge.

63.

63. Godmand, eller danske Børneven, oversat og lokaliseret efter Thiemes Sächsischer Kinderfreund, 2 Dele, hos Schubothe. 80 ß.
64. Lafontaines Klara du Plessis og Klairant, 1ste Deel, oversat, hos Schubothe 4 Mk. 4 ß.
65. Rousseau's Emil, 4de Deel, hos Bogtr. Popp, 4 Mk.
66. Funkes Geographie, oversat af Albertsen, hos Soldin, 4 Mk.
67. Funkes Lærebog for Borgerskoler ꝛc. 4de Hefte, 4 Mk. 8 ß. — Alle 4 Hefter 19 Mk. 8 ß, hos Soldin.
68. Almeennyttige Underholdninger ꝛc. af Andreä og Bechstein, 3die Deel, 5 Mk. hos Soldin.
69. Den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meninger og Sprog ꝛc. hos Schubothe, 88 ß. En meget interessant og velskreven Bog.
70. Schou's Register, 12 Deels 1ste Stykke, hos Gyldendal 4 Mk.
71. Om Arv og Skiftebehandling, hos Gyldendal, 4 Mk. 8 ß.
72. Christian 7des nye Landboe-Lovgivning, 2 B. 1 Stykke. Hos Schulz 10 ß.
73. Pillegrimen, hos Linnge 2 Mk. } to Romaner, oversatte.
74. Agnes von Lilien — 1 Rd. } to Romaner, oversatte.
75. Schrøders Viktorine — Kotzebues Forsoningen — Sammes Skumleren, 3 Skuespil, a 2 Mk. hos Seidelin.
76. Funkes Technologie og Naturhistorie, andet Bind 10 Mk. hos Soldin.
77. Eichhorn, den franske Revolutions Historie, 1ste og 2den Deel, 10 Mk. hos Gyldendal.
78. Philosophisk Repertorium, hvoraf de første Numere udkom hos Seidelin, udkommer nu hos Brünnich, hvert Numer 4 ß.
79. Pligtankeret, andet Binds fierde Hefte, No. 1. 4 ß. hos Schulz. (fortsættes.)

80.

80. Themis — fortsættes.

81. Hebraisk Sproglære ꝛc. af Weikherlin ꝛc., hos Lunge, 56 ß.

82. Morgenstiernes juridisk-praktisk Maanedstidende, fortsættes, hos Soldin.

83. Om Sammenhængen mellem Dydslærens og Retslærens Princip, et akademisk Priisskrivt af A. S. Ørsted, hos Brummer, 5 Mk. — Et vigtigt Bidrag til den kritiske Philosophie i Danmark.

84. Af Hallo den Anden — af Doro Caro's Fortællinger — Rousseau's Bekiendelser — Klara du Plessis og Clairant — og Gynæologien er paa de før anførte Steder anden Deel udkommet.

85. Bærens's Magazin ꝛc. 2det Hefte.

86. Keiserinde Cathrina II. Liv og Levnet, oversat, første Deel, hos Soldin, 4 Mk. 8 ß.

87. Kant om Sindets Magt til at være Mester over sine syge Følelser, oversat af Høst, hos Lunge, 16 ß.

88. Rochows Materialier til Børneunderviisning, 8 ß. hos Tikiøb.

89. Den danske Bondes Pligter og Rettigheder, ved Landvæsens Commissair Steestrup, hos Schulz, 40 ß.

90. Nyeste Reisebeskrivelser, 16de og sidste Deel, hos Gyldendal, 8 Mk. Alle Dele 18 Rd. — Fortsættes under Titel: historisk Bidrag til Folkekundskab ꝛc.

91. Fornøielige Selskabstimer i Eensomhed ꝛc. hos Lunge, 40 ß.

92. Thomas Christ. Bruuns Skriftemaal, hos Anter, Brolæggerstræde, 24 ß.

93. Fortællinger af A. F. Just, 1ste Bind, paa Byens Boglader, 1 Rd.

94. Die drey Charlotten, ein komischer Roman von J. C. Tode, hos Schubothe, 2 Rd.

95. Friderik Brak (af Møller i Itzehoe) oversat, 1ste Deel, hos Soldin, 2 Mk. 8 ß.

96.

96. Peter Clausens Hændelser, 3die Deel, hos Malling, 2 Mk. 8 ß.
97. Schlegels Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger, 2 Dele, hos Schulz, 9 Mk.
98. Ørsteds Priisskrivt ꝛc., 2den Deel, hos Brummer, 2 Mk. 8 ß.
99. Wilses Reise, 5te og sidste Deel, hos Poulsen, 72 ß.
100. Anacharsis's Reise ꝛc. 2den Deel, hos Heldner, 7 Mk.
101. For Sandhed. (fortsættes.)
102. Naturhistorie-Selskabets Skrivters 4de Bind, 2det Hefte, hos Gyldendal, 1 Rd. 24 ß.
103. Himmelen paa Jorden, af C. G. Salzmann, oversat ved Randrup, hos Soldin, 5 Mk.
104. Vademecum for tænkende Læsere, af Dr. Odin Wolff, hos Poulsen, 1 Rd. 1 Mk.
105. Peder Paars, med en Fortale af Rahbek, hos Seidelin, 1 Rd.
106. Nyeste Samling af det Kongel. norske Videnskabers Selskabs Skrivter, 1ste Bind, hos Proft, 7 Mk.
107. Philosophiske Afhandlinger til Sandheds, Dyds og Smags Udbredelse, første Samling, hos Brünnich, 4 Mk.
108. Idunna Almanak for Aaret 1799, af Guldberg og Smith, hos Schulz, 5 Mk.
109. Danskes Reiseiagttagelser, et Fierdingaarsskrivt, udgivet af J. Nennmann, 1ste Hefte, hos Brummer, 3 Mk.
110. Peder Jensens Abcbog, ved Salzmann, oversat af Guldberg, hos Soldin, 16 ß.
111. Fortællinger for Børn efter Wollstonecraft og Salzmann, ved L. Kruse, hos Stadthagen, 2 Mk. 8 ß.
112. Støvers, vort Aarhundrede, oversat, 1ste Deel, hos Gyldendal, 1 Rd.
113. Rousseau's Emil, 5te Deel, hos Popp, 4 Mk.
114. Om Egennytte og Utaknemmelighed, af Knigge, oversat af L. Hasse, hos Schulz, 3 Mk. 8 ß.

115. Falsk Undseelse, en Comoedie af Kotzebue, lokaliseret af N. F. Bruun, hos Gyldendal, 3 Mk.
116. Nyeste Skilderie af Paris, dens Væsen, Indbyggere og Regieringsmaand, af Domherre Meier, oversat af Dr. Wolff, hos Poulsen, 3 Mk.
117. Charis Almanak for det smukke Kiøn 1799, ved Rahbek, hos Schulz, 3 Mk.
118. Nytaarsgave for Damer 1799, hos Poulsen, 5 Mk.
119. Moralske Skilderier af det daglige Liv ꝛc., hos Tikiøb, 3 Mk.
120. En Faders Testamente til sin Datter, oversat ved Dr. Borch, udgiven som Tillæg til Nytaarsgaven, hos Poulsen, 5 Mk.
121. Moralske Fortællinger af Lafontaine, oversatte ved Rahbek, 1ste Binds 1ste Hefte, hos Brummer, 2 Mk. 8 ß.
122. Om Herremanden Brahe ꝛc. 2den Deel, hos Poulsen, 24 ß.
123. Haandbog i nyttige Konster og Haandarbeider, hos Soldin, 3 Mk.
124. Den danske Huusfader, hos Soldin, 4 Mk. 8 ß.
125. Hermoder — Euphrosyne — Archiv for Reisebeskrivelser — Tilskueren for Landvæsenet — Politievennen — Pligtankeret — Østes Litteraturblade — philosophisk Repertorium ꝛc. fortsættes.
126. Gebhardi's Danmarks Historie, 6te og sidste Bind, hos Gyldendal, 2 Rd. — Det hele Værk, nemlig den schleswig-holsteenske Historie, 6 Bind, den norske, 2 Bind, den danske, 6 Bind, med fuldstændigt Register, koster 16 Rd. paa Trykpapir, 20 Rd. paa Skrivp.
127. Vanvittige Personers Biographier, af Spieß, oversat, 2 Bind a 1 Rd. hos Poulsen.
128. Voltaires Værker, første Deel, Carl XII. Historie, hos Hegelund, 4 Mk. 8 ß.

VIII.

VIII.

Udenlandsk theologisk Litteratur.

Deraf være det mig tilladt at anbefale følgende nyttige Skrivter:

1. Af Schröcks Kirchengeschichte, er nu 23–26 Bind udkommen. Historien er rykket frem indtil Bonifacius den 18des Tid, 1303.
2. Af Löflers Predigten er 4te Samlung udkommen.
3. I samme Aand omtrent er: Ribbeks Predigten, hvoraf 4 smaa Bind i lille Octav ere udkomne.
4. Resultate der Amtsführung eines alten Predigers für seine jüngere Amtsbrüder, die nachdenken wollen, von Chr. Fr. Oemler, Leipzig bey Gräff. 1797.

Langt liberalere og tolerantere, end man af den gamle Omler skulde have ventet sig.

Herr Jonathan Schuderoff, Præst i Drakendorf ved Jena, har udgivet nogle smaa Afhandlinger, der fortiene at læses, som:

5. Beyträge zur Berichtigung der Urtheile über den Inhalt, den Ursprung und das Bekenntniß einer Religionslehre überhaupt, und der christlichen insbesondere. Jena und Leipzig bey Gabler, 1797.
6. Beyträge zur Beförderung zweckmäßiger Kanzelvorträge, Braunschweig bey Thomas. 1796.
7. Versuch einer Kritik der Homiletik ꝛc. Gotha bey Perthes, 1797.
8. Briefe über die Perfektibilität der geoffenbarten Religion, als Prolegomena zu einer jeden positiven Religionslehre. Leipzig bey Barth, 1795.
9. Ueber die christliche Religion, deren Beschaffenheit und zweckmäßige Behandlung als Volkslehre und Wissenschaft für das gegenwärtige Zeitalter, von Dr. J. W. Schmid. Jena bey Stahl, 1797. 512 S. — er en vidtløftigere Udvikling af Forfatterens Afhandling i Henkes Magazin: über die Rangordnung der christl. Religionslehre.

En overmaade interessant og lærerig Bog er:

10. Beyträge zur Philosophie und Geschichte der Religion und Sittenlehre überhaupt, und der verschiedenen Glaubensarten und Kirchen insbesondere, herausgegeben von C. F. Stäudlin. Deraf er nu (Januar 1799) 5 Bind udkommet, (fortsættes). Prøve deraf haves i dette Bind af Magazinet.

En fortreffelig Oversættelse af det N. T. er:

11. Sämtliche Schriften des neuen Testaments, af Johann Jakob Stolz. Zürich und Leipzig, bey Ziegler und Söhnen. 1795

Han har tillige udgivet:

12. Erläuterungen zum neuen Testamente für geübte und gebildete Leser ꝛc. Hannover bey den Gebrüdern Hahn, 1796. — udkommer hefteviis.

13. Geschichte der Entstehung, der Veränderungen und der Bildung unseres protestantischen Lehrbegriffs vom Anfang der Reformation, bis zur Einführung der Concordienformel, 4 Bände. — von Dr. Plank. — Leipzig bey Crusius.

14. Versuch einer moralischen Einleitung in das N. T. für Religionslehrer und denkende Christen, von Immanuel Berger, 2 Theile, Lemgo, 1797.

Denne Bog er, saavidt jeg veed, den første i sit Slags, og sætter det N. Ts. Moral i et fortreffeligt Lys; Forfatteren viser sig som en overmaade indsigtsfuld Mand, der ikke smigrer noget Partie undtagen Sandhedens.

15. Predigten auf alle Son- und Festtags Evangelien des Jahrs, von Steinbrenner, 2 Theile, 1797. 1798. Leipzig bey Bohme (3 Rth. 6 gr.)

16. David Gottlieb Niemeyers Bibliothek für Prediger und Freunde der theologischen Litteratur. Neu bearbeitet und fortgesetzt von August Hermann Niemeyer (Sønnen, Forfatteren til Haandbog ꝛc. og Brevene i Magazinet) und Heinrich Balthasar Wagnitz, 3 Theile.

Et sandt historisk Mesterværk!

17. Der Landprediger am Altar und Krankenbette, von Bayendörfer. Bayreuth bey Lübeks Erben, 2 Theile, 1797.

18. Versuch einer Apologie der Offenbahrung, von Lange, 1794. — Efter kantiske Grundsætninger.

19. Beweis der Glaubwürdigkeit, der Geschichte und der Aechtheit der Schriften des heil. Paulus aus ihren wechselseitigen Beziehungen auf einander, aus dem Englischen — mit einigen Anmerkungen von Henke — Helmstädt bey Flekeisen. 1797. 462 S. — Endelig.

20. Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts für Aeltern, Hauslehrer und Erzieher, von August Hermann Niemeyer, 2te Ausgabe, 710 Sider.

En for Vedkommende klassisk Bog! Om jeg mindes ret er her averteret en Oversættelse deraf. Det var at ønske, den snart maatte udkomme.

Ende paa Ottende Bind.